engelli hakları izleme

www.engellihaklariizleme.org

MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013

"Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler"

MEVZUATTAN UYGULAMAYA
ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013

"Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler"

YAYINA HAZIRLAYANLAR

SÜLEYMAN AKBULUT

HAKAN ÖZGÜL TOLGA TEZCAN

KATKIDA BULUNANLAR

ENGİN ALBAYRAK

EMRAH USLU

AV. GÜLER POLAT

AV.YILMAZ HAL

MEVZUATTAN UYGULAMAYA
ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013

"Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler"

Eser Adı : Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013

Eser Sahibi : Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği

Redaksiyon : Onur Eylül Kara

Dizgi ve Uygulama : Mustafa Alpak

Baskı ve Cilt : Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cd. No: 105 İskitler/Ankara
Tel: 0.312 341 01 97 - Faks: 0.312 341 01 98 - hermes@hermesofset.com

Kapak Tasarımı : Bilal Ülker

Basım Tarihi : 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2014

Dağıtım ve Bilgi : bilgi@tohad.org

Bu kitabın yayın hakkı TOHAD'a aittir ve para ile satılmaz.

Bu yayın, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği ve İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığıyla yürütülen "Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi" kapsamında hazırlanmış olup, yayının içeriği, proje sahibi Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'ne ve proje ortağı İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne atıfta bulunmadan kısmen ya da tamamen kullanılamaz.

Bu doküman Sabancı Vakfı Toplumsal Gelişme Hibe Programı kapsamında hazırlanmıştır. Bu belgenin içeriğinden sadece Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği sorumludur ve bu içerik herhangi bir şekilde Sabancı Vakfı'nın görüş veya tutumunu yansıtmaz.

İÇİNDEKİLER

Raporu Hazırlayanlar 8

Teşekkür 10

Kısaltmalar 12

Sunuş 15

1. GİRİŞ

1.1. Giriş 19

1.2. Kuramsal Çerçeve 20

1.3. Türkiye'de Yaşayan Engelli Nüfusun Genel Durumu 26

1.4. İzleme Çalışmaları ve Yayının Amacı 30

1.4.1. Hedefler, İzleme Çalışmalarında Çerçeve 31

1.4.2. Engelli Hakları İzleme Grubu Çalışmaları 32

1.4.3. Proje Bileşenleri 33

1.4.4. Metodoloji ve Kaynaklar 34

1.4.5. Engelli Hakları İzleme Projesi Çalışmaları Kapsamındaki İzleme Metotları 36

1.4.5.1. Bilgi Edinme Başvuruları 37

1.4.5.1.1. Bilgi Edinme Başvurularında Kısıtlar 40

1.4.5.2. Tarama Çalışmaları 42

1.4.5.2.1. Medya Taraması 42

1.4.5.2.2. Mevzuat Taraması 45

1.4.5.2.3. Okul Kitaplarının Taranması 46

1.4.5.3. Bireysel Hak İhlâl Bildirimleri 47

1.4.5.4. Saha Deneyim Paylaşımları 50

1.4.5.5. TBMM'ye Sunulmuş Soru Önergeleri 51

1.4.5.6. Diğer Kaynaklar (çeşitli kurumların yayınları, veri kaynakları, yıllık raporlar, internet sitelerinde yer alan raporlar) 51

1.5. İzleme Çalışmaları Dışında Bırakılan Konular 51

1.6. İzleme Çalışmalarında Yaşanan Zorluklar 52

1.7. Sonuç 53

2. ERİŞİLEBİLİRLİK

2.1. Giriş 57

2.1.1. Kavram Bakımından Erişilebilirlik 57

2.1.2. Erişilebilirlik Bakımından İzleme Çalışmalarında Kullanılan Yöntemler ve Bilgi Toplama Araçları 59

2.1.3. Erişilebilirlik İzleme Çalışmalarının Kapsamı ve Hedef Grupları 60
2.1.4. Kısıtlar ve Zorluklar 60
2.2. Politika Analizi 61
2.2.1. Hukukî Durum ve Düzenlemeler 62
2.2.1.1. Ulusal Hukukî Durum ve Düzenlemeler 62
2.2.1.2. Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri 64
2.2.2. Erişilebilirlik Alanına İlişkin Eylem ve Politikalar 66
2.2.2.1. Bilgi Edinme Başvuruları 69
2.2.2.1.1. Toplu Taşıma Sistemleri 69
2.2.2.1.1.1. Kara Taşıtları (şehir içi yolcu otobüsleri) 70
2.2.2.1.1.2. Raylı Sistemler 71
2.2.2.1.1.3. Deniz Taşıtları 72
2.2.2.1.2. Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Kentsel Alanlar 76
2.2.2.1.2.1. Bakanlıklara Ait Hizmet Binaları 77
2.2.2.1.2.2. Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Hizmet Binaları 78
2.2.2.1.2.3. Valilik Hizmet Binaları 80
2.2.2.1.2.4. Belediye Hizmet Binaları ve Kentsel Alanlar 81
2.2.2.1.2.5. SGK İl Hizmet Binaları 85
2.2.2.1.2.6. Emniyet İl Teşkilatlarına Ait Hizmet Binaları 86
2.2.2.1.2.7. ASPB İl Hizmet Binaları 88
2.2.2.1.2.8. Sağlık İl Hizmet Binaları 89
2.2.2.1.2.9. İŞKUR İl Hizmet Binaları 90
2.2.2.1.2.10. Kaymakamlık Hizmet Binaları 92
2.2.2.1.2.11. Web Sayfalarının Erişilebilirlikleri 94
2.2.2.1.2.12. Ceza ve Tevkifevleri 94
2.2.2.1.2.13. Diğerleri 96
2.2.2.2. Medya Taraması 96
2.2.2.3. Bireysel Başvurular 100
2.2.2.4. TBMM'ye Sunulmuş Soru Önergeleri 105
2.2.2.5. Erişilebilirlik Bakımından Maddi Kaynakların Kullanımı 105
2.2.2.6. Yargı Kararları 107
2.2.2.6.1. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne (İBB) Karşı Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) 107
2.2.2.6.2. Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı'na (YSK) Karşı Süleyman Eryiğit 107
2.2.2.6.3. TBMM Üyeleri M. Akif Hamzaçebi ve Ali Rıza Öztürk ile Birlikte 121 Milletvekilinin Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) Açtığı İptal Davası 108

2.2.2.6.4. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na (YÖK)Karşı Murat Kefeli 108
2.2.2.6.5.İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na (İBB) Karşı Mahmut Keçeci 109
2.2.2.6.6. Abdulvahap Oran'a Karşı Teslime Tablacı 109
2.2.2.7. Uluslararası Raporlamalar 109
2.3. Genel Değerlendirme ve Sonuç 110

3. EĞİTİM

3.1. Giriş 121
3.1.1.Kuramsal Çerçeve 121
3.1.2. Eğitim İzleme Çalışmalarında Amaç 126
3.1.3. Yöntem, Kısıtlar ve Zorluklar 126
3.2. Engelli Bireylerin Eğitim Hizmetleri Konusundaki Yürürlükte Mevzuat ve Politikalar 130
3.2.1.Tarihsel Süreçte Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Engelli Bireylere Yönelik Eğitim Politikaları 130
3.2.2 Engelli Kişilerin Eğitiminde Hukuksal Çerçeve 131
3.2.3. Eğitim Alanına İlişkin Güncel Politikalar 137
3.3. Eğitim Alanındaki İzleme Verilerinin Değerlendirilmesi 140
3.3.1. Genel Durum 140
3.3.2. Özel Eğitim Hizmetleri 144
3.3.2.1. Okul Öncesi Eğitim 148
3.3.2.2. Kaynaştırma Yoluyla Özel Eğitim 149
3.3.2.3. Özel Sınıflarda, Özel Eğitim Okullarında ve Özel Kurumlarda Eğitim 155
3.3.2.4 Özel Eğitim Kurumları ve Rehabilitasyon Merkezleri 161
3.3.2.5. Yaygın Eğitim 164
3.3.2.6. Özel Eğitim Destek Hizmetleri, Hizmete Erişim Koşulları ve Sorunları 165
3.3.2.6.1. Eğitim Kurumlarında Erişilebilirlik İmkânları 166
3.3.2.6.2. Eğitim Kurumlarında Diğer Destek Hizmetleri 168
3.3.3. Ortaöğretime ve Yükseköğretime Giriş Sınavları 171
3.3.3. Yükseköğretim 172
3.3.3.1. Yüksek Öğrenimde Engelli Öğrenciler Bakımından Durum 172
3.3.3.2. Yükseköğretim Hizmetlerine Erişim ve Destek Hizmetleri 176
3.3.3.2.1. Yükseköğretimde Engelli Hizmetleri Konusunda Teşkilatlanma 179
3.3.3.2.2. Üniversitelerin Fiziki Erişilebilirlik İmkânları 181
3.3.3.2.3. Diğer Destek Hizmetleri 183
3.4. Engellilerin Eğitim Alanında Yaşadıkları Sorunlar ve Genel Değerlendirme 185
3.4.1. Okullaşma Sorunu ve Fırsat Eşitliği 185

3.4.2. Okullaşma Süreci ve Sırasında Engelli Kişilerin Eğitim Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar 188
3.4.2.1. Engellinin Eğitime Başlama Sürecinde Yaşanan Sorunlar 191
3.4.2.2. Engelli Bireylerin Eğitime Başlama Aşamasında Yaşanan Sorunlar 193
3.4.2.3. Engellilerin Eğitime Başlamasından Sonra Yaşanan Sorunlar 198
3.4.2.3.1. Eğitimde Erişim Olanaklarından Kaynaklanan Sorunlar 198
3.4.3. Eğitimci ve Eğitim Destek Hizmet Sorunları 201
3.4.4. Ortaöğretime ve Yükseköğretime Geçiş Aşamasında Yaşanan Sorunlar 208
3.4.5. Engellilerin Eğitim Hayatında Maruz Kaldıkları, Kötü Muamele, Şiddet, Taciz ve İstismar Olayları 212
3.5. Ders Kitaplarında Engellilik 215
3.6. Eğitim Alanı Sonuç ve Önerileri 219

4. ÇALIŞMA HAYATI

4.1. Giriş 223
4.2. Kuramsal Çerçeve 223
4.3. Türkiye'de Çalışan Engelli Bireylerin İstihdamı İle İlgili Mevzuat ve Politikalar 226
4.4. İstihdam Alanındaki İzleme Verilerinin Değerlendirilmesi 232
4.4.1. Genel Durum 232
4.4.2. İŞKUR'un Düzenlediği Kurs İstatistikleri ve 2022 Aylıkları 240
4.4.3. Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS) İstatistikleri 245
4.4.4. Kamuda Yükselme 246
4.4.5. Fiziksel Koşullar 252
4.5. İstatistiklerin Ötesinde Engellilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar 254
4.5.1. Kamu Kurum Kültürü ve "Kutsal" Roller 258
4.5.2. Mobbing 260
4.5.3. Sağlam Engellilik 264
4.5.4. Erişilebilirlik / Fiziksel Yetersizlik ve Çalışma Hayatı 268
4.5.5. Özel Sektördeki Engelli Çalışan Ayrımcılığı 270
4.5.6. Hukuk Önünde Eşitsizlik 272
4.5.7. "Eşitlenme Gayreti" Olarak Daha Fazla Çalışma ve Sömürülme 273
4.5.8. Sağlık Sorunlarına İnanmama Refleksi 276
4.5.9. Tecrit Edilmek 277
4.5.10. Engellilere Aldıkları Maaş Üzerinden Kurulan Baskı 278
4.5.11. Engellilere Yönelik "Potansiyel Kaytarıcı" Bakışı 279
4.6. Sonuç 280

5. SAĞLIK

5.1. Giriş 287
5.1.1. Kuramsal Çerçeve 287
5.1.2. Sağlık İzleme Çalışmalarında Amaç 298
5.1.2.1. Yöntem 298
5.1.2.2. Sağlık İzleme Çalışmalarında Kısıt ve Zorluklar 302
5.2. Politikalar ve Hukuki Mevzuat Bakımından Sağlık Siteminde Genel Durum 303
5.2.1. Politik ve Hukuki Durum 303
5.2.1.1. Sağlık Hizmetleri Mevzuatı 304
5.2.1.2. Sağlık Yardımları 306
5.2.1.3. Engelliliğin Ölçülmesi 310
5.2.2.Sağlık Hizmetlerine İlişkin Veriler 311
5.2.2.1. Sağlık Hizmetleri Verileri 311
5.2.2.2. Sağlık Hizmetlerinde Erişim Olanakları Verileri 315
5.2.2.3. Sağlık Yardımlarına İlişkin Veriler 322
5.2.2.3.1. Sosyal Güvenlik Kurumlarının Sağlık Yardımları 323
5.2.2.3.2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın Yardımları 324
5.3. Sağlık Alanında Yaşanan Sorunlar 325
5.3.1. Sağlık Yardımları ve SUT Sorunu 326
5.3.2.Teşhis, Tedavi ve Rehabilitasyon Hizmetleri ve Hizmet Standardı Sorunları 331
5.3.2.1.Engelli Bireylere Yönelik Özelleştirilmiş Teşhis ve Tedavi Hizmetleri 331
5.3.2.2. Teşhis ve Tedavi Hizmetlerinde Erişilebilirlik ve Hizmet Standartları 336
5.3.3. Sağlık Kurulu Raporları Sorunu 340
5.3.4. Sağlık Alanında Engelliliğin İstismarı 345
5.4. Sonuç ve Değerlendirme 346

6. KAYNAKLAR

6.1. Kitaplar, Makaleler ve Diğer Yayınlar 351
6.2. Mevzuat (kanunlar, yönetmelikler, genelgeler, mahkeme kararları ve uluslararası sözleşmeler) 355
6.3. Haberler 359

Raporu Hazırlayanlar

Hakan Özgül

1978 yılında İstanbul'da doğdu. 1996 yılında Fatih Ahmet Rasim Lisesi'nden mezun oldu.

2000 yılından bu yana çeşitli sivil toplum kuruluşlarında ve platformlarda danışman ve/veya yönetici, 2013-2014 yıllarında İstanbul Aydın Üniversitesi'nde danışman olarak görev yaptı. Halen Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nde Yönetim Kurulu Üyesi (Genel Sekreter) olarak görev yapmaktadır.

2010 senesinde engelli bireyler bakımından Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Komitesi'ne "Gölge Rapor" veren ekibin içinde yer aldı.

Türkiye'de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu Projesi'nde (2010) araştırmacı ve yazar olarak görev aldı.

Engelli Ayrımcılığını Önleme Platformu Projesi'nde yürütme kurulu üyesi olarak görev yaptı ve Engelli Ayrımcılığı Araştırması ve Engelli Ayrımcılığına Karşı Çözüm Önerileri Raporu'nu yayına hazırlayan ekip içinde yer aldı. (2011)

Bir AB projesi olan Engelsiz Fırsat Okulları Projesi'nde danışman olarak görev yaparak 20 ilkokulun erişilebilirlik raporlarının hazırlanmasında çalıştı. (2011)

Erişilebilirlik ve engelli bireylerin insan hakları hukuku konusunda uzmanlaşmaya çalışmakta olan Özgül, engelliler alanında birçok bildiri, yayın, makaleler yazmış ve çeşitli kurum ve kuruluşlar hakkında erişilebilirlik raporları kaleme almıştır.

Süleyman Akbulut

1970 yılında doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1988 yılında önce Gazi Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü'nde yükseköğrenime başladı. 1991'de, üniversite son sınıftayken geçirdiği bir trafik kazası sonucu belden aşağısı felçli hale geldi. Akbulut, ekonometri eğitiminin dışında , Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünü (açık öğretim) bitirdi. (2006-2008)

2001-2008 yılları arasında çeşitli sivil toplum kuruluşlarında yöneticilik ve danışmanlık görevini sürdürdü. 2008 Yılında Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin kuruluşunda yer aldı ve bu derneğin başkanlığını yürütmeye başladı.

Bunun yanında Görme Özürlüler Derneği tarafından yürütülen, Engelli Ayrımcılığını Önleme Platformu ile Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği tarafından sürdürülen Engelli Hakları İzleme Grubu çalışmalarının proje koordinatörlüklerini yaptı.

Akbulut, bu çalışmaların yanında, aktif olarak yazarlık faaliyetlerinde bulundu. 1998 yılında kaleme aldığı şiirsel denemelerden oluşan "Masalsı Yüzleşmeler" isimli ilk kitabını yayınladı. 2008'de Doğan Egdmont Yayınevi'nden "Sandalye" isimli anı-romanı, 2012'de ise "Her Savaş Bir Tanrı Öldürür" isimli romanı yayınlandı.

Süleyman Akbulut, halen Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği Başkanlığını yapmaktadır.

Tolga Tezcan

1986 yılında doğdu. ODTÜ Sosyoloji Bölümü lisans, ODTÜ Sosyal Politika Bölümü yüksek lisans mezunudur. University of Florida'da Sosyoloji Bölümü doktora çalışmalarına devam etmektedir.

2009-2014 yılları arasında TÜBİTAK TÜSSİDE Toplumsal Araştırmalar Birimi Koordinatörü olarak çalışmıştır. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı projelerinde koordinatörlük yapan Tezcan'ın ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır.

2011 yılında koordinatörlüğünü yaptığı Avrupa Birliği destekli "Engelli Gençlik: Yürüyen Akıl Projesi" Ulusal Ajans tarafından yılın en başarılı projeleri arasında gösterilmiştir. ODTÜ Sosyal Politika Bölümü'nde yazdığı yüksek lisans tezi, "Kurumsal Ayrımcılık Alanı" Olarak Kamu Sektöründe Çalışan Engellilerin Yaşadıkları Ayrımcılık, Ankara Üniversitesi Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından verilen Prof. Dr. Cahit Talas Sosyal Politika Ödülü'nü almıştır.

Teşekkür

Sağladığı destekle, izleme çalışmalarının yapılmasına ve yayının çıkarılmasına olanak sağlayan:

Sabancı Vakfı'na,

Bu yayının hazırlanması sırasında inceleme, görüş ve önerileriyle destek veren:

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Idil Işıl Gül'e,

İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ana Bilim Dalı Başkanı Sayın Doç. Dr. Kenan Çayır'a,

Koç Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Dikmen Bezmez'e

Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Genel Sekreteri Sayın Bilal Kızartıcı'ya

Yayının yazımı sırasında, araştırma ve içerik desteği konusunda katkı sağlayan;

Projenin hukuk danışmanı Sayın Avukat Güler Polat'a,

Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği Üyesi Sayın Avukat Yılmaz Hal'a

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Programı Öğrencisi Sayın Emrah Uslu'ya

Engelliler.biz web sayfası Genel Yayın Yönetmeni Sayın Bülent Küçükaslan'a

Engelsiz Erişim Derneği Üyesi Sayın Engin Albayrak'a,

Yayının hazırlanması sırasında veri derleme ve tasnif konusunda görev alan;

Sayın Suna Onat'a

Sayın Semra Akbulut'a

ve

Projenin paydaşlığını kabul ederek destek olan ve projenin hedeflerine ulaşmasında bilgi, deneyim ve görüşlerini sunan:

Aktif Engelliler Derneği'ne,

Batman Zihinsel Engelliler Derneği'ne,

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'ne,

Eğitimde Görme Engelliler Derneği'ne,

Engelli Kadın Derneği'ne,

Engelsiz Erişim Derneği'ne,

Görme Özürlüler Derneği'ne,

İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği'ne,
Ordu Kent Konseyi'ne,
Otistik Çocukları Koruma ve Yönlendirme Derneği'ne,
Otizmle Mücadele Eden Aileler Derneği'ne,
Sakatlık Çalışmaları İnisiyatifi'ne,
Spina Bfida Derneği'ne,
Şanlıurfa Omurilik Felçlileri İstihdam Derneği'ne,
Şişli İşitme ve Konuşma Engelliler Derneği'ne,
Türkiye Gençlik Birliği Derneği'ne,
Türkiye Sakatlar Derneği Antalya Şubesi'ne,
Türkiye Sakatlar Derneği Genel Merkezi'ne,
Türkiye Sakatlar Derneği İzmir Şubesi'ne

En derin minnet ve teşekkürlerimizi sunarız.

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ADSM	Hastane ve Ağız Diş Sağlığı Merkezleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ALES	Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı
ALS	Amyotrofik Lateral Skleroz
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
AYM	Anayasa Mahkemesi
BEP	Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı
BM	Birleşmiş Milletler
BÖ	Belediye Otobüsü
BURULAŞ	Bursa Ulaşım Toplu Taşım İşletmeciliği Turizm San ve Tic. A.Ş.
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DEP	Destek Eğitim Programları
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPB	Devlet Personel İdaresi Başkanlığı
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
EDR	Eğitsel Değerlendirme Raporu
EHK	Engelliler Hakkında Kanun
EHS	Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
EİDK	Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Kurulu
EKPSS	Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
EYH	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
GESTAŞ	Gestaş Deniz Ulaşım Turizm A.Ş.
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
ICF	International Classification of Functioning, Disability and Health
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organisation)
IP	Internet Protokol
IQ	Zekâ Katsayısı (Intelligence Quotient)
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İDO	İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
İZDENİZ	İzmir Deniz İşletmeciliği Nakliye ve Turizm Ticaret A.Ş.
KAHİP	Kamu Harcamalarını İzleme Platformu
KHK	Kanun Hükmünde Kararname

KPSS	Kamu Personeli Seçme Sınavı
LYS	Lisans Yerleştirme Sınavı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MEBBİS	Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri
MR	Manyetik Rezonans
MS	Multiple Skleroz
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
OÇEM	Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi
ÖHO	Özel Halk Otobüsü
ÖZİDA	Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
ÖZVERİ	Ulusal Özürlüler Veri Tabanı
RAM	Rehberlik Araştırma Merkezi
RUSİHAK	Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi
SB	Sağlık Bakanlığı
SBS	Seviye Belirleme Sınavı
SEÇBİR	İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SMS	Kısa Mesaj Servisi (Short Message Service)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SUT	Sağlık Uygulama Tebliği
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGHP	Sabancı Vakfı Toplumsal Hibe Geliştirme Programı
TOHAD	Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
TTS	Toplu Taşıma Sistemleri
TURYOL	Turyol S.S. Turizm ve Yolcu Deniz Taşımacıları Kooperatifi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UDEP	Ulaşılabilirlik Destek Projesi
UDH	Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi
YDS	Yabancı Dil Sınavı
YGS	Yükseköğretime Geçiş Sınavı
YÖK	Yükseköğretim Kurumu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

Sunuş

Eşitlik, çağımızda modern devletlerinin temel düsturudur. Eşitliğin sağlanması, haklardan her vatandaşın "eşit yararlanması" ve ayrımcılığın önlenmesi, devlet politikalarının öncelikli hedefidir. Engelli bireyler, yüzyıllar boyunca tıbbi ve teknik imkânsızlıkların etkisi ve toplumlar tarafından oluşturulan "normallik" algısının dışında kabul edilmeleri sebebiyle yok sayılan, haklardan eşit yararlanma imkânından yoksun bırakılan bir topluluk olmuştur.

Gelişen uygarlık, bugün engelli bireyleri, toplumun diğer bireyleriyle -sadece yasalar önünde değil- yaşamın her alanında hukuken ve fiilen eşit kılma uğraşı vermektedir. Türkiye, özellikle son 10 yıllık süreçte, bu çabanın en çok sergilendiği ülkelerden biri durumundadır. Fakat çıkarılan yasaların günlük yaşamda ne derece karşılık bulduğunun izlenmesi ve ölçülmesi, politika mevzuat düzleminde atılan adımlar kadar önemli bir konudur.

Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi, engellilik konusunda yeterince yol alınamayan "izleme, ölçme ve değerlendirme" ihtiyacına cevap vermek üzere hazırlanarak yürütülmüş bir çalışmadır. İzleme çalışmaları, erişim, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık temalarını içermiştir. Özellikle bir sivil toplum kuruluşu tarafından yapılması bakımından Türkiye'nin en kapsamlı yayını niteliğindeki bu kitapta, 2.346 farklı kamu kurum ve kuruluşuna yapılmış 2.967 bilgi edinme başvurusundan elde edilen verilere, 2012-2013 yıllarında yazılı ve görsel medyada engellilik konusunda yayınlanmış 200 binin üzerindeki haber içinden seçilmiş hak ihlâlini konu alan haber verilerine ve engelli bireylerin yapmış olduğu vaka bildirimlerine yer verilmiştir. Tüm bu veriler, izleme çalışmaları temaları olan eğitim, erişim, çalışma hayatı ve sağlık hakkındaki mevzuatın taramasından çıkarılmış saptamalar ışığında ele alınarak yorumlanmıştır.

İzleme çalışmaları, her ne kadar Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği tarafından yapılmış olsa da, çeşitli engel gruplarına yönelik hizmet veren Türkiye'nin 7 farklı ilinden toplam 20 sivil oluşumum sağladığı destek ve katkılarla yürütülmüştür. İstanbul Bilgi Üniversitesi, proje ortağı olarak, İnsan Hakları Merkezi üzerinden danışmanlık desteği sağlamıştır. Ama hepsinden önemlisi, söz konusu proje çalışması, Sabancı Vakfı Toplumsal Geliştirme ve Hibe Programı (TGHP) kapsamında sağlanan destekle sürdürülmüştür. Hak temelli çalışmalar yapan sivil oluşumların yapmış olduğu böyle bir izleme çalışmasına Sabancı Vakfı TGHP tarafından sağlanan bu destek, budan sonraki dönemlerde Türkiye'nin engelli sorunlarının çözümüne yönelik olarak yapılacak çalışmalara sağlanan destekler konusunda çok önemli bir örnek teşkil edecektir.

Bu yayınla paylaşılan verilerin, tespit edilen sorun odaklarının ve çözüm önerilerinin hazırlanacak raporlar vasıtası ile konunun muhatabı olan karar mekanizmalarında bir etki yaratması, üretilecek politikalara etkide bulunması, proje çalışmalarına katılan bütün sivil oluşumların temel beklentisidir. Yayındaki verilerin, akademik çevrelerce ele alınarak üzerine çalışmalar yapması, sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri çalışmalarda, yayındaki veriler üzerinden faaliyetler üretmesi diğer bir beklentimizdir.

Engelli bireylere mevzuat düzleminde tanınan eşitliğin, fiilen yaşamanın her alanına nüfuz ettiği bir Türkiye hedefine ulaşacağımız konusunda umutlu olmak için elimizde yeterince işaret bulunmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin tek ihtiyacı, bu yöndeki iradesinin; bilimsel bir perspektif ve disiplinle etkin bir şekilde hayata geçirilmesidir.

Süleyman AKBULUT
Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği
Başkan

1 GİRİŞ

Yayına Hazırlayan: Süleyman Akbulut

1.1. Giriş

"Eşitlik" ilkesi, bugün neredeyse bütün ülkelerin hukuk metinlerinde yer alan –olmazsa olmaz- bir üst ilke haline gelmiştir. Evrensel hukuk içerisinde yer alan tüm diğer ilkelerin, yaşama hakkı, din ve vicdan hürriyeti gibi diğer bütün hakların ve ilkelerin, eşitlik ilkesiyle birlikte düşünülmediğinde karşılığını bulmayacağı açıktır. Zira "İnsan hakları ilkeleri tüm insanların eşit olduğunu ve bu nedenle haklarından eşit biçimde yararlanabilmelerinin koşullarının sağlanması gerektiğini söyler. Dahası bu ilkeler diğerleri ile kıyaslandığında dezavantajlı durumda olan grupların varlığını da tanır. Diğer bir deyişle, bazı birey ve grupların mağdur olma riski diğerlerinden daha yüksektir. Korunmalarını güvence altına almak üzere savunmasız gruplar olarak adlandırılan bu gruplar için ek haklar tanımlanmıştır. Kadınlar, çocuklar, mülteciler, azınlıklar, yerli halklar, yaşlılar ve engelliler savunmasız gruplardır."[1]

Bu sayede evrensel haklar "ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüş ya da duruş, ulusal ya da etnik köken, toplumsal köken, özellik ya da başka bir statüden bağımsız olarak herkes tarafından kullanılırlar. Ancak, değişik nedenlerle, bazı bireyler haklarının inkâr ya da ihlâline maruz kalırlar."[2]

Bu yüzden, savunmasız grupların haklarını teminat altına almak ve korumak, ancak ve ancak bunu sağlayacak etkin tedbirlerin alınmasıyla mümkün olabilmektedir. Nitekim evrensel hukuk ilkelerini benimseyen ülkeler; kadınlar, azınlıklar, etnik topluluklar, çeşitli mezheplere tabi bireyler, cinsel yönelimleri ya da engel durumları sebebiyle dışlanan bireyler vb. tüm dezavantajlı grupların ekonomik ve sosyal yaşamlarında fiilen yaşanan eşitsizliğin giderilmesi için özel tedbirler geliştirmektedirler. Nitekim Türkiye de, benzer şekilde birçok tedbiri uygulamaya koymaktadır. Ancak bütün bu düzenlemelere rağmen bu yayının ana konusunu oluşturan engelli bireylerin sorunları üzerine tartışmalar yaygın bir biçimde devam etmektedir.

Bugün için engelli bireyler ve sorunları üzerine yapılan her tartışmanın, engellilerin "ekonomik yoksunluk" ve "sosyal mağduriyet" yaşadığı tezinden hareketle yapıldığı aşikârdır. Şüphesiz ki, bu temel saptama, ciddi bir doğruluk içermektedir. Zira engelli erişim düzenlemeleri konusunda hali hazırdaki tablo, olumsuzdur. Keza engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim, kamu idaresine katılım, seçme ve seçilme hakkının etkin kullanımı vb. birçok konuda sorun yaşadığı yadsınamayacak bir gerçektir.

Ancak, yukarıda kısaca özetlenen saptamalar her ne kadar var olan durumu yansıtsa da, ezici bir çoğunluğu bir araştırma, istatistik ya da var olan bir veri tabanından yararlanarak ortaya konulmamış, daha ziyade, engelli sorunları konusunda çalışan örgütlerin ampirik yöntemlerle edindikleri bilgiler ışığında yapılmıştır.

Şüphesiz dezavantajlı sosyal grupların sorunları ve bu minvalde yaşadıkları hak ihlâlleri konusundaki genellemelerde, gözlem ve kanaatler başlangıç için –en azından bir aksiyon oluşturması açısından- bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Ancak, gözlem ve kanaatler, izleme, ölçme derleme ve yorumlama süreçlerinden geçmediği sürece kamunun (dolayısıyla devletin) önüne doğru bir projeksiyon konulamaması gibi, bir risk gündeme getirmektedir. İşte bu yüzdendir ki içinde bulunduğumuz çağda, toplum ve siyaset bilimleri ile bu bilimlerin alt disiplinleri, tespit ve analizlerinde sadece gözlem ve kanaatlerle edinilmiş fikirler değil, izleme, ölçme, derleme ve yorumlama süreçlerinden geçirilmiş bilgiler esas alınmaktadır.

Bu kitap, engellilerin bugün yaşadığı ifade edilen sorunlara doğru bir projeksiyon sunmaya katkı sağlama amacındadır. Ama başlığı "Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu-2013"

1. Manuel, G. ve Bert, V., İzleme-İnsan Hakları İzleme ve Dokümantasyon Dizisi, Cilt-1, s.2, http://www.ihop.org.tr/dosya/huridocs/izlemenedir.pdf (erişim tarihi: 05.03.2014)
2. *A.g.e.*, s.2

olarak belirlenmiş bu çalışmanın içeriğine geçmeden, öncelikle engelliliğe ve sorunlarına yaklaşımların ele alınacağı bir kurumsal çerçeve ortaya koymakta, ardından da genel anlamda Türkiye'de engellilere yönelik politikaların ve bu politikaların mevzuata yansımasının seyrini kısaca ele almakta fayda bulunmaktadır.

1.2. Kuramsal Çerçeve

Engellilik konusunda yapılan birçok çalışmada kurumsal çerçeve oldukça geniş ve detaylı bir biçimde yer bulmaktadır. Engellilerin haklarına, engellilere yönelik kavrayışa doğrudan ya da dolaylı yoldan vurgu yapan birçok uluslararası sözleşme ve araştırma, söz konusu yayınlarda çokça yer almıştır. Bu sebeple, temel amacı veri paylaşımı yapmak olan bu çalışmada çok detaylı bir kuramsal tartışma yapılmayacak, özellikle engelliğe bakış, Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHS) ve Türk Hukuk Mevzuatı ekseninde genel bir tartışma yapmakla yetinilecektir.[3]

Tarihsel süreç içerisinde, engellilere yönelik tanım ve yaklaşımlar, dönemden döneme değişimler göstermiştir. Bu bağlamda, öncelikle tıbbi model benimsenmiş, daha sonra sosyal model anlayışı kabul görmüş ve bunun ardından ise insan hakları temelli modele geçilmiştir. Bugün için ulusal ve uluslararası literatürde engellilere yönelik tanımlamalar ile engellilerin eşitlik ve ayrımcılık yasağı temelinde hak ve özgürlüklerden yararlanması kast edilmektedir. Türkiye tarafından da imzalanan, uluslararası çerçevede büyük öneme haiz EHS, engellilere yönelik ayrımcılığının önüne geçerek engellilerin daha iyi şartlarda yaşam sürmelerine olanak sağlamayı hedeflemektedir.[4] Ancak çalışmanın bu bölümünde EHS'nin ve Türkiye'deki mevzuatın ruhunun daha iyi kavranabilmesi için öncelikle, 3 model ele alınacak, ardından kuramsal temelini oluşturan insan hakları modeli çerçevesinde, uluslararası ve ulusal mevzuat irdelenecektir.

Tıbbi model, engelliliğe kişi odaklı bakarak tıp biliminin insan vücudunu adeta "çalışan bir makine" olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu bakış açısı altında insan vücudunda aksayan yerlerin onarılarak tedavi edilmesi öngörülerek, problemin yani engelliliğin toplumsal bir olgudan ziyade kişiden kaynaklandığı esas alınmaktadır.[5] Tıbbi modelin bakış açısında engelliliğin kişinin fiziksel ve zihinsel olumsuzluklarının bir sonucu üzerine kurulu olduğu değerlendirilmektedir.[6] Bu temelde engellilik, *"hastalık, travma ve diğer sağlık koşullarından kaynaklı kişilerin karakteristik özellikleridir ve profesyonel kişiler tarafından problemin çözümü için müdahale veya düzeltmeye ihtiyaç duymaktadır"*[7] şeklinde tanımlanmaktadır.

Engellik kavramını açıklayan diğer bir yaklaşım ise "sosyal model" olarak adlandırılmaktadır. Sosyal modelde kişiden ziyade toplum ön plana alınarak engelliliğin kişiden daha çok toplumsal açıdan ortaya çıkarılmış bir problem olduğu belirtilmektedir.[8] Bu model, sosyal şartların değiştirilmesi yoluyla engellilere ilişkin sorunlara değinerek engellilere diğer insanlardan farklı bakılmaması gerektiğini savunur.[9] Sosyal modelde engellilik, "Kişinin doğuştan gelen bir özelliği olmasından ziyade, engellilere yönelik ayrımcılığa yol açan fiziksel yapı(bina yapıları, ulaşım sistemleri vb.), sosyal yapı ve inanışların dâhil olduğu sosyal şartlar ve çevrenin bir ürünüdür."[10]

3. Giriş bölümü kuramsal çerçeve başlığı, İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi Emrah Uslu'nun katkılarıyla hazırlanmıştır. Katkılarından dolayı teşekkür ederiz.
4. 03.12.2008 tarihli ve 5825 sayılı Kanun'la onaylanması uygun bulunan 14.07.2009 tarih ve 27288 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714.htm (erişim tarihi: 05.03.2014)
5. Moore, S., *Social Welfare Alive,* United Kingdom, Nelson Thornes Ltd., 2002, s.402
6. Mclean, S. A. M., ve Williams, L., *Impairment and Disability: Law and ethics at the beginning and end of life, Oxon*, Routledge Cavendish, 2007, s.12
7. Flanagan, S. R. vd., *Mediacal Aspects of Disability,* New York, Springer Publishing Company, 2011, s.8
8. *A.g.e.*, s.8
9. *A.g.e.*, s.402
10. *Definitions of Disability in Europe – A Comparative Analysis,* European Commission, A Study Prepared by Brunel University, 2002, s.20

Tıbbi ve sosyal modelin "engellilik" kavramına getirdiği açıklamalarda eksik kalan yönler, "insan hakları modeli" ile kapatılmaya çalışılmıştır. İnsan hakları temelli modelde engellilik sorununun kaynağı sadece toplum ya da sadece birey kaynaklı gösterilmemiştir. Bu modelde, engellilerin, içerisinde yaşadıkları toplumla her açıdan bütünleşmesine, temel hak ve özgürlüklerine vurgu yapılmaktadır.[11] İnsan hakları temelli modelin bu vurgulamaları sonucunda doğal olarak, engellilik kavramının açıklanması eksenine hukuksal zeminde bakış açıları dâhil edilmiştir.

Engellilere yönelik temel insan hak ve özgürlüklerinin eşit olarak sunulması özellikle 1960'lı yıllarda ABD'den başlayarak diğer ülkelere yayılan siyasi bir çizginin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.[12] Bu yaklaşımda engellilik kavramı temel insan hakları ihlâli sonucu ortaya çıkan eşitsizlik ürünü olarak görülmektedir. Engelli kişilerin, toplum içerisinde sorunlu veya problemli kişiler olmaktan ziyade hak sahibi kişiler olarak tanımlanması ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak, engelliler toplumda yer alan diğer bireylere göre bazı imkânlardan yoksun olmakla beraber, insan hakları modelinde sosyal açıdan dezavantajlı gruplar arasında kendine yer bulmuştur. Bu bakış açısı uluslararası arenada hâkim kılınarak engelliliğin insan hakları sorunu olarak ele alınması, hukuk literatürüne bu şekilde yansımasına sebep olmuştur.[13]

Şu ana kadar ifade edilen hususlar kapsamında, engelliliğe yaklaşımları bir tabloda mukayeseli analize tutmak mümkündür. Tablo 1-1, bu mukayeseli analizi ortaya koymaktadır.

Modellerin Mukayeseli Analizi			
#	**Tıbbi Model**	**Sosyal Model**	**İnsan Hakları Modeli**
Sorunun Kaynağı	Bireyin konumu	Bireyin kendisi ve sosyal çevre	Devletin bireyin hak ve özgürlüklerden yararlanması için gereken tedbirleri almaması
Sorunu Tanımlayan	Tıp uzmanları	Bireyin kendisi, tıp uzmanları ve toplum	Bireyin kendisi, ailesi ve engellilik alanı ile insan hakları alanında çalışan sivil toplum örgütleri
Çözüm	Tedavi, rehabilitasyon, yardım	Rehabilitasyon, çevrenin fiziksel ve sosyal açısından düzenlenmesi, tutumsal engellerin kaldırılması, hizmet çeşitliliğinin sağlanması	Yeniden tanımlama, engeli yaşayan bireylerin çözüme ve karar verme süreçlerine dâhil olması, insan haklarının hayata geçmesi, toplumsal farkındalığın artması, fiziksel ve tutumsal engellerin kaldırılması
Temel Kavramlar	Normallik, sağlamlık	Farklılıklara saygı, fiziki ve tutumsal çevre	Farklılıklara saygı, içermeci toplum, insan hakları, ayrımcılık yasağı, pozitif tedbirler, eşitlik, makul uyumlulaştırma, özerklik, özel hayat saygı, kararlara tam ve etkin katılım
Bireyin Konumu	Pasif, yardıma muhtaç, hakkında karar verilen, hakları çiğnenen	Pasif, haklarına saygı gösterilen, entegre edilen	Aktif, kendisiyle ilgili kararlara katılan, haklarını bilen ve kullanan

Tablo 1-1: Engellik Kavramını Açıklayan Modeller[14]

11. Subaşıoğlu, F., "Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri'nin "Engellilik Farkındalığı" Üzerine Bir Araştırma", *Bilgi Dünyası Dergisi,* c.9, v.2, s.403
12. Bickenbach, J. E., "Disability Human Rights, Law and Policy", *Handbook of Diasability Studies*, Albrecht, G. L., vd. (ed.), Sage Publications, Londra, 2001, s.565
13. Okur, N. ve Erdugan, F. E., "*Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme*", Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu-2 Bildiriler, Gülmez M., vd. (ed.), Petrol-İş Yayınları, 2010, s.256-257
14. Engellilik Farkındalık Testi Doğru Cevapları, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, http://www.acev.org/ne-yapiyoruz/bilinclendirme/engellilik-farkindalik-result, (erişim tarihi: 05.11.2012)

Engelliliği anlamaya yönelik bu modellerin tarihsel değişimi ve geldiği noktada engelli birey, temel sorunun haklardan "eşit yararlanamama" sorunu olduğu, bu bozulan eşitliğin algı ve tutumlara da yansıdığı gerçeğini kavramış durumdadır.

EHS'nin ortaya koyduğu engellilik kavramı, yukarıdaki saptamanın bir ifadesidir. EHS engelliliği; "Engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişi"[15] olarak tanımlamaktadır.[16]

Bu tanımlamandan anlaşılacağı üzere, engellik, fonksiyon kaybı üzerinden tanımlanmamakta, şayet bir fonksiyon kaybı, toplum yaşamına "eşit birey olarak" katılım aşamasında dezavantaj yaratıyorsa engellilik durumu kabul edilmektedir. Açıktır ki, engelliliğin yarattığı dezavantaj ifadesi, ayrımcılığa vurgu yapmaktadır. Keza, EHS, neredeyse tanıdığı tüm hakların çerçevesini çizerken, ayrımcılık yasağına vurgu yapmaktadır.

Engelliliğe dayalı ayrımcılık, EHS'nin 2. maddesinde "siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayrım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dâhil her türlü ayrımcılığı kapsar" şeklinde tanımlanmıştır.[17] Bu noktada ayrımcılık kavramını kısaca ele almak yararlı olacaktır. Ayrımcılık kavramı, eşitlik kavramı ile yakın ilişki içerisinde bulunan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. "Ayrımcılık kavramı, esas ve yaygın olarak insanlar arasındaki eşitlik fikri ve ilkesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar, dünyanın neresinde hangi ten rengiyle, hangi cinsiyet ya da cinsel yönelimle, hangi etnik kökene, dine, mezhebe ait olarak doğarlarsa doğsunlar insan olmak bakımından eşittirler."[18] Ayrımcılık yasağı, hukukun temel basamaklarından birini oluşturarak durum ve şartları aynı olan bireylere eşit şekilde davranılması, bazılarında yer alan farklılıklardan dolayı ayrı muamele edilmemesi gerektiğini savunmaktadır.[19]

Ayrımcılık yasağı ulusal ve uluslararası temel ölçütlerden biri olarak karşımıza çıkmakla beraber bu hususun madde metinlerinde sınırlı kaldığı ve uygulama esnasında ne kadar dikkate alındığı konuları, karanlık noktalar olarak yer almaktadır. Özellikle bu noktada devletlerin ayrımcılık yasağıyla ilgili hususları uygulamaya geçirmedeki yükümlülükleri göz ardı edilmemelidir. "Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda devletlerin yükümlülüklerinden bahsederken, ikili bir ayrım yapmak zorunludur. İlk olarak devletin ayrımcılıktan kaçınma yükümlülüğü söz konusudur. Bu yükümlülük sözleşmelerde ve yasal metinlerde her türlü tedbir ile ifade edilir. İkinci olarak ise kaçınmanın ötesinde, özel önlemler gibi bir dizi önlem alma yükümlülüğüdür. Bu bağlamda ayrımcılıktan kaçınma şeklinde negatif bir yükümlülüğün yanında pozitif yükümlülükler de söz konusudur."[20]

Devletler açısından toplumun içinde barındırdığı farklı grupların ayrımcılığa uğramadan eşit şartlarda yaşayabileceği düzeni oluşturmak önem arz etmektedir. Bu bağlamda farklı gruplara eşit muamelenin, ne derece yeterli olduğu tartışmalı bir alan olmakla beraber bir adım ötesinde farklı

15. Bkz. EHS'nin 1. maddesi, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 10 .03.2014)
16. EHS'nin orijinal metninde, dış faktörlerin engellilik üzerinde etkisinden bahsedilirken kanunlaşan halinde söz konusu dış faktörlerden hiç bahsedilmediği araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir.
17. Bkz. EHS'nin 2. maddesi, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 10.03.2014)
18. Göregenli, M.,"Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık", *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar,* Çayır, K., ve Ayhan Ceyhan, M. (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.18
19. *Avrupa Ayrımcılık Yasağı El Kitabı,* Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2010, s.21
20. Gül, İ. I. ve Karan, U.,*Ayrımcılık Yasağı-Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s.8

grupları somut desteklerle eşitleyecek "özel önlemler" dikkat çekmektedir.[21] Burada özel önlemlerin tanımı şu şekilde yapılmaktadır: *"Eşitliğin sağlanması amacıyla atılan adımlara 'özel önlemler-pozitif edim/pozitif eylem' denmektedir."*[22] Özel önlemlere örnek olarak fiziksel engellilere özel yaşamlarını rahatlıkla sürdürebilecekleri tedbirlerin alınması, görme engellilere yönelik eğitim faaliyetlerinde derslerin kayda alınması, kız çocuklarının okullaşma oranlarının arttırılmasına yönelik tedbirler bu kapsamda değerlendirilebilecektir.[23]

Dünyada yaşanan süreç, zaman boyutuyla farklılıklar göstermekle birlikte Türkiye'de de benzer şekilde yaşanmıştır.Engelliliğe yaklaşım konusunda genel olarak geriden gelen bir değişim süreci izleyen Türkiye, 2000'li yıllarla birlikte ciddi bir yaklaşım derinliği ve değişim hızı yakalamıştır. Bunun bir neticesi olarak, engelliliğe insan hakları temelli yaklaşımı benimseyen Türkiye, EHS'yi ilk imzalayan ülkelerin arasında yer alarak, çağdaş ülkelerle (hukuki düzenleme bakımından) aynı seviyeye gelmiştir.

Bu bağlamda Türkiye'nin son 25 yıllık süreci incelendiğinde, 1990'lı yıllarda gittikçe artan bir şekilde, önce toplumun, ardından devletin engellilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın her alanda yaşadığı sorunları fark ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Dünyada engelli bireylere yönelik farkındalık ve gelişen yaklaşımlarla da birleşen bu süreç, özellikle 1997 yılından bu yana Türkiye'de hukuki ve sosyal değişimler getirmiştir. Söz konusu hukuki düzenlemelerin belli başlılarını şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

- 1997 yılında 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 573 sayılı KHK çıkarılmış, ulaşılabilirlik, eğitim, istihdam, sağlık vb. birçok kanunda engellilere yönelik düzenlemeler getirilmiştir.[24] Ancak söz konusu Kanun, engellilere yönelik düzenlemeleri yaparken, insan hakları temelli anlayıştan ziyade, tıbbi yaklaşım ve kimi açılardan da sosyal yaklaşım anlayışı benimsemiştir. Nitekim Kanun'un amaçlar bölümünde: "Bu Kanunun amacı; özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak" ifadesine yer verilmiştir. Tanımda da görüleceği üzere, engelli sorunları temel olarak sağlık, eğitim, rehabilitasyon, bakım ve sosyal güvenliğe ilişkin sorunların çözülmesi ekseninde ele alınmaktadır,
- 07.07.2005'te, kamuoyunda "Özürlüler Yasası" olarak adlandırılan 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun[25], engellilerin eğitim, istihdam, erişilebilirlik, ayrımcılık vb. birçok konuyu içeren çok geniş bir yasal düzenleme getirmiştir. Yine bu yasa ile birlikte, "engellilik" kelimesi, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) ayrımcılık yasağını düzenleyen 122. maddesine girmiştir,[26]

21. Karan, U., "Gruplar Arası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık", *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar,* Çayır, K., ve Ayhan Ceyhan, M. (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.7
22. Gül, İ. I., "Ayrımcılıkla Mücadele ve Önyargıları Azaltmak", *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar,* Çayır, K., ve Ayhan Ceyhan, M. (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2012, s.270
23. *A.g.e.*, s.270-271
24. 572 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin KHK ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf (erişim tarihi: 28.02.2014)
25. 6462 sayılı Kanun'un 69. maddesinin (a) bendiyle; "Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması" ibaresi kaldırılmış yerine "Engelliler" ibaresi eklendiğinden Kanun, Engelliler Hakkında Kanun şeklinde isimlendirilmiştir. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm (erişim tarihi: 17.03.2014)
26. 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707.htm(erişim tarihi: 28.02.2014)

- EHS özel bir önem arz etmektedir. Söz konusu sözleşme Türkiye tarafından 30 Mart 2007'de, imzaya açıldığı ilk gün imzalanmış, 3 Aralık 2008 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) onaylanmasının ardından 14.07.2009'da Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır,[27]
- Engellilere yönelik çok ciddi bir düzenleme de 12.09.2010 tarihinde yapılan anayasa referandumu ile hayata geçmiştir. Anayasa'nın 10. Maddesinde yapılan düzenleme ile "(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md.) çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz" hükmü getirilerek pozitif edim/eylem ve uygulamalarına anayasal zemin hazırlanmıştır,[28]
- Engellilerin hakları konusunda bir diğer önemli kapsamlı mevzuat düzenlememesi de, 19.02.2014 tarihinde 6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur.[29] Söz konusu Kanun, her şeyden önce 5378 sayılı Kanun'un adını 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'a çevirmiştir. Engellilere sağlanan aylık, sosyal yardım ve bakım destek ücretlerinin artırılmasına yönelik iyileştirici önlemler, erişim alanında şehirlerarası toplu taşıma hizmetlerinin engelli erişimine uygunluk getirilmesi gibi hususlar bakımından daha kapsayıcı düzenlemeler getirmiştir. Ancak bu çıkarılan düzenleme ile birlikte en dikkat çeken husus, yeni yasa ile engelli sorunlarının temelinde ayrımcılığı, sorunların çözümünde ise ayrımcılığın önlenmesi yaklaşımını benimsemiş olmasıdır. Bunun paralelinde yapılan bu düzenleme, EHS'nin doğrudan ve dolaylı ayrımcılık, makul uyumlulaştırma vb. kavramlarını da iç hukuka almış olmasıdır. Bu yaklaşım, düzenlemenin eğitimden erişime, rehabilitasyon hizmetlerinden rehabilitasyon hizmetlerine kadar getirmiş olduğu bütün maddelerde geçerlidir.

5378 sayılı EHK, her şeyden önce, kanunun amacında yaptığı değişiklikle, köklü bir anlayış değişikliğine gittiğini göstermiştir. EHK'nin yeni halinde kanunun amacı: "Engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamak" şeklinde tanımlanmaktadır. Görüldüğü üzere, engelli bireyin, eşit koşullarda katılımına vurgu yapılmaktadır. Kanunun birçok maddesinde tanınan hakların tümünde özel olarak engellilere yönelik ayrımcılık yasağına vurgu yapılması da amacı bütünlemekte, aslında engelli bireyin (haklardan yararlanırken) temel sorununun ayrımcılık olduğuna dikkat çekmektedir.

Oysa daha önce de ifade edildiği üzere 5378 sayılı Kanun'un önceki halinde getirilmiş olan tanımda, kanunun amacı "özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak" şeklinde tanımlanmıştı.

5378 sayılı EHK'nin 2005 yılındaki amaç tanımı ile 2014 yılındaki son halinde getirilen amaç tanımında ciddi bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Kanun'un ilk halindeki tıbbi ve kısmen sosyal temelli

27. 5825 sayılı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081218.htm (erişim tarihi: 03.02.2014)
28. T.C Anayasası, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.2709&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=anayasa&Tur=1&Tertip=5&No=2709 (erişim tarihi: 03.02.2014)
29. 6518 sayılı Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.htm (erişim tarihi: 03.02.2014)

bakış açısı, EHK'nin son halinde açık bir biçimde insan hakları temelli bir anlayışına yerini bırakmıştır. Bu bağlamda çok ciddi bir ilerlemeye işaret etmektedir.

Ancak, 1997 yılından 2014 yılına kadar engelliler konusunda çıkarılan mevzuat, çoğunlukla bir ilerleme getirmekle birlikte, kimi hallerde, tanınan hakkı, getirdiği tedbiri ya da sağladığı korumayı öteleyen, hatta kimi hallerde geriye götüren düzenlemeler de çıkarılmıştır. Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) ayrımcılık suçlarına yönelik olarak düzenleme getiren 122. maddedeki değişiklikler ile engellilere yönelik erişim düzenlemeleri konusundaki düzenlemeler, bu saptamaya verilecek iki örnektir. Bu iki düzenlemeyi şu başlıklar altında ele almak mümkündür:

14.02.2014'te yürürlüğe giren 6529 sayılı Yasa'ya göre, bir engelli bireyin engellilikten dolayı kamusal hizmetten mahrum bırakılması durumu suç olmaktan çıkarılıp, bunun ancak nefret saikıyla yapılması durumu, suç haline getirilmiştir. Yasanın eski ve yeni hali Tablo 1-2'de verilmiştir.

TCK 122. Maddesi'nin Eski ve Yeni Hali	
TCK 122. Maddesi'nin Eski Hali	**TCK 122. Maddesi'nin Yeni Hali**
Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, özürlülük, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve **benzeri sebeplerle ayırım yaparak;** (…)	"Nefret ve ayırımcılık" Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasî düşünce, felsefî inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan **nefret nedeniyle** (…)

Tablo 1-2: TCK 122. Maddesi'nin eski ve yeni hali

Tablo 1-2 incelendiğinde de görüleceği üzere yasanın yeni hali, ayrımcılık suçunu, engellilik gerekçesiyle bir haktan mahrum etme çerçevesinden çıkarmıştır. Bir haktan, nefret söylemini içerecek şekilde mahrum bırakmanın ispat zorlukları göz önünde bulundurulduğunda, TCK'nın ayrımcılıkla ilgili 122. maddesi engelliler açısından fiilen işletilemez duruma gelmiştir. Değişiklik sonucunda ayrımcılık yasağı, ancak ve ancak nefret saikıyla işlendiği zaman suç sayılır hale gelmiştir. Ayrımcılığa uğrayan her kesimden birey, şüphesiz bu değişiklikten olumsuz etkilenecektir. Ancak günlük yaşamda, engelli bireylerin uğradığı ayrımcılığın temelinde acıma, yetersizliğine olan yanlış inançlar yatmakta, nefret söylemiyle yaklaşılmasına rastlanmamaktadır. Sonuçta engelli bireylere yönelik ayrımcı fiillerin, ayrımcılık suçuyla cezalandırılması fiilen pek mümkün görülmemektedir.

Yukarıda kısaca özetlenen engelli bireylere yönelik mevzuattaki bazı sorunlu düzenlemeler dışında, genel olarak bir ileriye gidişin olduğunun özellikle altının çizilmesi gerektiğini bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır. Bunun dışında, sürece dair söylenecek bir diğer önemli husus da, engelli bireylerin sorunlarının çözümüne yönelik yasal düzenlemelerin tek seferde yapılmamış olmasıdır. Bu çerçevede zamana yayılarak çıkarılan düzenlemelerde iki önemli unsur dikkat çekmektedir.

Birincisi daha önce de söylenildiği üzere Türk Hukuk Mevzuatı'nın zaman içinde engelliye yaklaşım konusunda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak yaşadığı anlayış değişikliği ve bunun yasalara yansıma biçimi bakımından dikkat çekici bir değişim söz konusudur.

İkincisi ise, yasaların tedrici olarak restore edilmesi ve getirdiği düzenlemelerin (uygulama bakımından) iyileştiği ve kapsadığı alanın yaygınlaştığı görülmektedir. Neredeyse her hak konusunda gerçekleşen bu duruma, bakım yardımları konusundaki mevzuat değişikliği tipik bir örnektir. İlk

olarak 5378 sayılı Kanun ile uygulamaya konan engelli bireylerin kişisel bakımlarını üstelenen aile yakınlarına, çalışanlarına ya da kurumlara verilen bakım yardımı uygulaması, 2007, 2008 ve 2012 yıllarında revize edilmiştir.[30]

Benzer bir durum da erişim düzenlemeleri konusunda çıkarılan mevzuatta görülmüştür. Nitekim söz konusu mevzuatın en önemli parçası olan 5378 sayılı Kanun'un Geçici 2. ve 3. maddelerine göre kamusal mekânlardaki erişim düzenlemeleri için tanınan 7 yıllık süre Temmuz 2012'de çıkarılan Kanun ile ertelenmiştir.[31] "7" yıllık sürenin bitimine günler kala yeni bir düzenleme ile Kanun'un Geçici 2. ve 3. maddeleri değiştirilmiş, söz konusu süre ise 1 + 2 yıl şeklinde uzatılmış ve başka bazı hükümler konulmuştur. Söz konusu değişiklikle izleme, denetim, idari para cezalarının kesilmesi ve kesilecek para cezalarıyla erişilebilirlik konusundaki projelerin desteklenmesi de gündeme gelmiştir.[32]

Yukarıda verilen örneklerden de görüleceği üzere, Türkiye'de bu güne kadar engelli hakları konusunda çıkarılan yasalar, iyi niyetle çıkarılmış yasalar olmakla birlikte, çözümü öngörülen soruna tek seferde ve kapsamlı bir çözüm üretmemiştir.

Yasal düzlemde çıkarılan mevzuatın hayata geçme aşamasında sorunlar açıktır. Nitekim yasalarda yapılan değişiklikler, süre uzatımları ve sürekli yeni yasaların çıkarılması buna işaret etmektedir. Ancak her şartta ve koşulda, Türkiye'deki engelli nüfusun, ekonomik ve sosyal hayata katılım imkânlarının ve koşullarının 20 yıl öncesine göre ciddi ve pozitif anlamda bir ilerleme gösterdiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu noktada akla şu soru gelmektedir: O halde, Türkiye hangi noktada doğru, hangi noktada yanlışlıklar yapmıştır ya da hangi konularda etkin düzenlemeler yapmış, hangi konularda etkin olmayan, ülkeye enerji kaybettiren düzenlemeler yapmıştır? Bundan sonra hangi mecrada yeni veya revize edilmiş tedbirlere ihtiyaç vardır? Ve bu soruların uzantısı olarak ve sorulara cevap verebilmek için gerekli araçlara sahip miyiz?

Bu sorulara cevap bulmak ve Türkiye'de yaşayan engelli bireylerin yaşadıkları sorunları ortaya koymak için yapılan/yapılacak (akademik, hukuki düzenleme, kamusal hizmet vb.) her türlü çalışmaya ihtiyaç duyulduğu açıktır. İşte "Engelleri Hakları İzleme Projesi" ve devamında çıkarılan bu yayın, yukarıda izah edilen kuramsal çerçevede oluşmuş bir anlayışın ürünüdür.

1.3. Türkiye'de Yaşayan Engelli Nüfusun Genel Durumu

Türkiye'de yaşayan engelli bireylerin ekonomik ve sosyal profillerini ortaya koymak için her şeyden önce engellilerin demografik özelliklerinin ortaya konabilmesi gerekmektedir. Ancak, engelli sorunlarını ele alan her araştırma ve analiz, bu bağlamda, ciddi bir eksikliğin eşliğinde yola koyulmak durumunda kalmaktadır.

Her şeyden önce kaç engelli bireyin yaşadığı, bu engelli bireylerin engel gruplarına göre dağılımlarının ne olduğu konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Bu konuda yapılmış en kapsamlı araştırma, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı[33] (ÖZİDA) ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı[34] (DİE) tarafından 2002 yılında yapılan araştırmadır. TÜİK ve ÖZİDA işbirliği ile yapılan 2002 Türkiye Özür-

30. Söz konusu düzenlemeler 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nda; bakım aylığı, kamuoyunda bilinen adıyla evde bakım aylığı hakkındaki düzenlemelere ilişkindir.
31. Bkz. 6353 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un, 34. maddesi (kamuoyunda torba yasa olarak anılmaktadır), http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712-11.htm (erişim tarihi: 20.03.2014)
32. 6353 sayılı Kanun'un 34. maddesi
33. 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye (KHK) göre Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. İlgili KHK gereği 31.12.2011 tarihi itibarıyla Özürlüler İdaresi Başkanlığı Kurumu kapatılarak bu kuruma ait iş ve işlemler Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.
34. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün adı 5429 sayılı Kanun ile Türkiye İstatistik Enstitüsü olarak değiştirilmiştir. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051118.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051118.htm (erişim tarihi: 17.03.2014)

lüler Araştırması sonucunda engelli olan nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %12.29 olarak belirlenmiştir.[35] Ancak söz konusu araştırma, Türkiye'de engelli nüfusunun değil, engelli nüfusun tahminini içeren bir araştırmadır. Çalışmada, "alan çalışması sonucunda 97.433 hane ile görüşme gerçekleştirilmiştir, örnek tasarımı, Türkiye, 7 coğrafi bölge ve kent-kır tahminlerini verecek şekilde oluşturulmuştur. Örnekleme yöntemi tek aşamalı küme örneklemesidir."[36] Araştırmada sadece coğrafi bölge, sosyo-ekonomik ve kent-kır tabakalaması yapılmıştır. Görüleceği üzere araştırmada kalıtsal hastalıkların yaygınlığı, sakatlığa sebep olan kazaların dağılımı, sakatlanma oranlarının yüksek olduğu mesleklerin bölge ve şehirlere göre dağılımı gibi veriler, teknik ve derinlikli tabakalama yöntemleri kullanılmamıştır. Öte yandan engelli bireylerin demografik nitelikleri, yani nüfusun yapısı, durumu ve dinamik özellikleri gibi nitelikler halen araştırılması gereken konular arasındadır.[37]

Söz konusu araştırmanın verilerine göre, engelli kişilerin, toplam nüfus içindeki oranı %12,29'dur. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerin oranı %2,58 iken, süreğen hastalığı olanların oranı %9,70'tir. Engelli nüfusun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, engelli kadın nüfusunun, genel nüfus içerisinde tuttuğu %13,45 oranının, %11,10 olan erkek nüfus oranına göre daha fazla yer tuttuğu görülmektedir. Söz konusu bu engelli nüfus engelli oluş durumuna göre incelendiğinde, ortopedik engellilerin %73,30'unun, görme engellilerin %76,32'sinin ve işitme engellilerin %67,10'unun sonradan engelli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, dil ve konuşma engellilerde, engelin ortaya çıkışı doğuştan veya sonradan engelli olma oranları arasında önemli bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir.Genel olarak bu özellikleri gösteren engelli bireylerin engel türü,bölge ilişkisi içerisinde irdelendiğinde ise ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların oranı %3,22 ile en yüksek Karadeniz Bölgesi'nde, %2,23 ile en düşük Marmara Bölgesi'nde yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Süreğen hastalıklara bağlı engelliliğin ise%10,90 ile en yüksek Marmara Bölgesi'nde, %7,18 ile en düşük Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görüldüğü anlaşılmıştır.[38]

Bugün için, engellilik alanında yapılan bütün araştırmalar, yukarıda bahsedilen araştırmaların dayandığı verilere ve özelikle engelli nüfusunun %12,29 olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ancak, 2002 yılında yapılan araştırmanın doğruluğu bir tarafa, bu araştırmada ortaya konan oranların –doğru olsa bile- bugün için güncelliği tartışmalıdır. Geliştirilen koruyucu ve önleyici politikalarla, yaygınlaştırılan ilkyardım sistemlerinin etkisiyle engelli nüfus oranının değişmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan, uygulanan politikaların etkisiyle, engellilerin eğitim, istihdam, sosyokültürel yapı özellikleri, sosyal yaşama katılım şekil ve yoğunluklarının değişmiş olması tartışılmaz bir gerçektir. Ancak, bugün için bu konu hakkında yeni bir ölçüm yapılamamış ve yakın zamanda yapılacağı yönünde bir bilgi de henüz edinilmemiştir.

Buna mukabil, Aile ve sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan ve verilerine yayının çeşitli bölümlerinde atıfta bulunulan "Ulusal Özürlüler Veri Tabanı (ÖZVERİ)" ileriye dönük bir alternatif olarak görülmektedir. Genel Müdürlüğün, ÖZVERİ'yi oluşturmaktaki temel amacı,"Özürlülere hizmet sunan çeşitli kurumlardaki özürlü vatandaşlarımıza ait bu bilgileri veri standartları kapsamında merkezi bir veritabanında toplamak ve bu bilgileri yine özürlülere hizmet sunan sosyal taraflarla paylaşmak"[39] şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda, engellilerin

35. *Türkiye Özürlüler Araştırması*, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, 2002, s.5, http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/arastirma/tr_ozurluler_arastirmasi/aciklama.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
36. *A.g.e.,* s.8 http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/arastirma/tr_ozurluler_arastirmasi/aciklama.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
37. Şenyurt Akdağ, A., vd., *Türkiye'de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu,* İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Şubat 2011, s.3, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Engellilik_Izleme_Raporu.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
38. Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, s. 5, 6, 21, http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/arastirma/tr_ozurluler_arastirmasi/aciklama.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
39. ÖZVERİ hakkında açıklama için bkz. http://www.eyh.gov.tr/tr/8486/Ulusal-Ozurluler-Veritabani-Projesi (erişim tarihi: 17.03.2014)

hizmet aldığı kurumlara yaptıkları kayıtlar, merkezî bir sistemde toplanmaktadır. Mart 2014 itibarıyla sistemde 1.778.000 engellinin kaydı oluşmuştur.[40] Bu sistem, engelli bireylere dair nüfus özelliklerinin ortaya konmasına imkân sağlayacak ciddi bir altyapı oluştuğu işaretini vermektedir.

Ancak bugün için nüfus yapısının tam olarak ortaya konamaması ve yıllar içinde olmuş olması muhtemel değişimlerin ölçülememesi, sahayı, bu konuda yapılan/yapılacak araştırmalar için her zaman gri, üzerine çalışılması zor bir saha haline getirmektedir. Genel olarak bu konudaki kapsamlı araştırmalar ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (ASPB) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYH) tarafından yapılmaktadır.

Bu noktada, EYH'nin özellikle TÜİK gibi kuruluşlarla yapmış olduğu beklenti ve sorun bildirimi araştırma çalışmaları ve bazı sivil toplum kuruluşlarının yaptığı küçük çaplı anketler, yasaların engelli bireylerin sorunlarına hangi alanlarda ne oranda yansıdığının ya da yansımadığının ipuçlarını vermektedir. Nitekim EYH'nin TÜİK ile birlikte yaptığı "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010"[41] adlı çalışma bunun en başta gelen örneğidir.

EYH tarafından oluşturulan Ulusal Özürlüler Veri Tabanı'na kayıtlı bulunan özürlü bireylerin günlük yaşam içindeki sorun ve beklentilerinin ölçüldüğü çalışmaya göre, engelli bireylerin en yüksek yüzdelerle mustarip olduklarını beyan ettiği sorun alanı, erişim ve ulaşım olanakları konusundadır. Nitekim "Veri Tabanına kayıtlı olan engelli bireylerin %66,9'u kaldırımların, yaya yollarının ve yaya geçitlerinin engelli bireyin kullanımına uygun olmadığını, %66,3'ü oturdukları binanın, %59,5'i dükkân, market, mağaza ve lokantaların, %58,4'ü kamu binalarının, %55,4'ü postane, banka ve benzeri yerlerin engelli bireyin kullanımına uygun olmadığını belirtmişlerdir.[42]

Erişim konusunun içerisinde yer alan bir diğer önemli alan da toplu taşıma hizmetleridir. Araştırmaya göre, "Kayıtlı olan engelli bireylerin %30,9'u kendi başına toplu taşıma aracını kullandığını, %69,1'i ise toplu taşıma aracını kendi başına kullanamadığını beyan etmiştir. Toplu taşıma aracını kendi başına kullanmama nedenleri incelendiğinde, %89,6'sı refakatçisiz dışarı çıkamadığını, %12,9'u toplu taşıma araçlarının engel durumuna uygun olmadığını, %6,7'si özel araç kullandığını belirtmiştir.[43] Bu son oranlarda bir husus özellikle dikkat çekmektedir. Bu husus, engelli bireylerin %89,6'sı refakatçisiz dışarı çıkamayacağı yönündeki geri bildirimdir. Bu bildirim, engelli bireyin dış mekânlarda bağımsız hareket edemediğinin ifadesidir.

Yukarıda ifade edilen "bağımsız hareket edememe" sorununun, engelli bireylerin eğitim, çalışma ve sağlık alanındaki hizmetlere erişiminde ciddi sorunlar yaşaması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim araştırmanın ortaya koyduğu diğer veriler bunu doğrular niteliktedir. Araştırmaya göre veri tabanı sitemine kayıtlı olan engellilerin "%41,6'sı okuma yazma bilmemektedir. %18,2'si okuma bilmekle birlikte, bir okul bitirecek kadar eğitimini devam ettirmemiştir. %22,3'ü ilkokul mezunu, %10,3'ü ilköğretim-ortaokul ve %7,7'si lise ve üstü seviyede eğitim görmüştür.[44]"

Engellilerin istihdam verilerinin ortaya koyduğu profil de, eğitim alanında olduğu gibidir. Araştırmaya göre "kayıtlı olan özürlülerin çalışma durumu incelendiğinde, referans döneminde çalışanların oranı %14,3'tür. Yerleşim yerine göre ise, kentte ikamet edenler içinde çalışanların oranı kırda ikamet edenlere göre daha yüksektir. Kentte ikamet edenlerin %16,3'ü, kırda ise %11,2'si çalışmaktadır."[45]

40. Bkz. http://www.eyh.gov.tr/tr (erişim tarihi: 17.03.2014)
41. *Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor,* ÖZİDA, 2009, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8321/files/toplum_ozurlulugu_nasil_anliyor.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
42. *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması,* Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2011, s. 27
43. *A.g.e.,* s.31
44. *A.g.e.,* s.4
45. *A.g.e.,* s.11

Engellilerin sağlık hizmetlerine erişim sırasında sorun yaşadıkları konusundaki bildirim oranları da oldukça yüksek yüzdelere tekabül etmektedir. "Kayıtlı olan engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanırken karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde; %69,8'i hastane işlemlerini takip etmede başka birine ihtiyaç duyduklarını, %53,3'ü sağlık çalışanları ile yeterli düzeyde iletişim kuramadıklarını, %47,5'i sağlık personelinin engel durumu ve tedavisi hakkında yeterli bilgi veremediğini, %47,4'ü sağlık kuruluşu içinde hareket güçlüğü yaşadıklarını, %45,6'sı sağlık kuruluşuna giderken ulaşımda engellerin olduğunu belirtmiştir."[46]

Yukarıda ifade edilen kamusal hizmetlere erişim konusunda yaşanan sorunlar engelli bireylerin Anayasa'nın 10. maddesinde belirtilen "kanun önünde eşitlik" ilkesi çerçevesinde haklarını kullanamadıklarını, (nefret saikıyla olmasa da, haklardan yararlanamama anlamında) "ayrımcılığa uğradıklarını" ortaya koymaktadır.

EYH'nin selef kurumu olan ÖZİDA'nın yapmış olduğu Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması 2010 adlı çalışma, bu tespiti doğrular nitelikte sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu noktada söz konusu çalışmadan sınırlı sayıda da olsa örnek vermekte fayda bulunmaktadır.

Araştırmaya göre engellilerin %96,3'ü (%9,5'i nadiren, %14,1'lik bir kısım ara sıra, %40,3'ü çoğu zaman ve %31,5' her zaman) ayrımcılığa uğradığını ifade etmektedir.[47] Benzer şekilde engelli bireylerin eğitim alanında ayrımcılık algılayıp algılamadıkları sorulduğunda; her zaman ayrımcılığa uğradığını ifade edenler örneklem grubunun %25,3'ünü, çoğu zaman diyenler, örneklem grubunun %34,1'ini oluşturmaktadır. %16,6 oranında bir grup eğitim alanında ara sıra ayrımcılık yapıldığını düşünmektedir.[48]

Bu noktada altını bir kez daha çizmek gerekir ki, engelli bireylerin kendilerine yönelik ayrımcılık yapıldığı yönündeki düşüncesi, her şeyden önce bir algı, bir kanaattir. Şüphesiz ki, bu algı ya da kanaat, günlük yaşam içerisinde yaşanan somut olaylardan elde edilen deneyimlerle beslenmektedir ve içinde doğruluk payı bulundurmaktadır. Ancak, diğer taraftan, "verilerin bulunmadığı bir ortamda eşitliğin var ya da yok olduğunu söylemek mümkün değildir; çünkü elimizde bunun bilimsel bir dayanağı yoktur."[49] İşte bu gerçek, veri toplama ve izleme çalışmalarına ihtiyacı gündeme getirmektedir.

Ancak bu ihtiyaca karşın, Türkiye'de devlet, kamusal hizmet performansının ölçüleceği yeterli veri depolama sistemini kurma konusunda yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan, resmî ve hükümet dışı kuruluşlar da, gerek devletin veri toplama sistemindeki verileri, gerekse de kendi kaynaklardan temin ettiği verileri kullanarak izleme çalışmaları yapmakta yeterli etkinliği ortaya koyamamışlardır.

Zaman içerisinde arka planda bu stratejik hatanın varlığı fark edilmeye başlanmış, uygulamaya yansımaları her geçen yıl, kendini giderek daha fazla hissettirmiştir.

Sonuç olarak bugün için engellilerin sorunları veya sorunların çözümü konusunda katedilen mesafeye ilişkin birçok sorunun cevabı net değildir. Erişilebilirlik düzenlemelerini zorunlu kılan yasal mevzuat sonrasında toplu taşıma araçlarında engelli erişimine ne derece uygunluk sağlanmıştır? Engelli istihdamındaki sayısal ve oransal artış, sadece engelli bireylerin nicelik olarak daha fazla

46. *A.g.e.,* s.32
47. *Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması*, İşbir, E. G. (Araş. Koor.), Yorum Basın Yayın Sanayi, 2010, s. 84, http://www.ozida.gov.tr/ayrimciliklamucadele/rapor_tum.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
48. *A.g.e.,* s.77
49. Gül, İ. I, "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Eşitliğin Sağlanmasında Hukukun Rolü", *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar,* Çayır, K., ve Ayhan Ceyhan, M. (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.268

istihdamını mı getirmiştir yoksa engelli bireyin eğitim ve engel durumuna uygun meslek kategorilerinde istihdamını, meslekte yükselme ve eşit işe eşit ücret ilkelerini içererek yaşanmıştır? Eğitim gören engelli bireylerin sayısı artmaktadır ama eğitimde fırsat eşitliği tam anlamıyla sağlanmış mıdır? Eğitim koşulları, materyal, yeterli öğretmen sayısı, destekleyici programlar açısından gerekli standartlara haiz midir? Eğitim oranlarındaki artış, sadece ilköğretimle mi sınırlı kalmıştır, yoksa orta ve yükseköğretimde de benzer bir oransal artış sağlanmış mıdır? Bu ve bunun gibi birçok soru, hali hazırda cevap beklemektedir.

Sonuç olarak;

1- Türkiye'de engellilere yönelik politikalar oluşturulurken ya da mevzuat geliştirilirken, gereklilik ve yeterlilik analizinin yapılmasını sağlayacak veri setleri mevcut değildir,

2- Buna paralel olarak mevzuat çıkarıldıktan sonra mevzuat değişikliklerinin etki araştırmaları (*impact analysis*) yeterince yapılmamaktadır.

Özetle, Türkiye'de uzun yıllardan bu yana engelli politikalarına yön verecek, mevzuat yapma çalışmalarına kesin ve güvenilir referanslar sağlayacak somut, olgu temelli, ölçülebilir bilgi üretememe sorunu bulunmaktadır. Bu tabloyu değiştirmeyi hedefleyen araştırma ve üretilen bilgiler de, analitik bir bütüne işaret etmektedir. Engellilere yönelik politikalar üretilmesi ya da mevzuat çıkarılmasında sürekli revizyon ihtiyacı gündeme gelmesi de işte bu yüzdendir.

Özellikle son yıllarda ASPB, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) gibi engellilere yönelik politikaların yürütüldüğü bazı stratejik kurumlarda kendi hizmetlerine ilişkin bir veri tabanı alt yapısı oluşturulmaya başlanmış olmakla birlikte, kamu kurum ve kuruluşlarının ezici bir çoğunluğu için bu olumsuzluk hâlâ sürmektedir. "Oysa her bir bireyin insan hak ve özgürlüklerinden neden tam ve eşit şekilde yararlanamadığını tespit etmek, devletin uluslararası insan hakları hukukundan kaynaklanan yükümlülükleri arasındadır."[50] Kaldı ki, bir veri tabanı ihtiyacı kadar, bu veri tabanı üzerinde çalışılması, yorum yapılması da bir diğer önemli bir konudur. Ancak, bu alanda da ciddi anlamda bir boşluk mevcuttur.

İşte tüm bu sebeplerle, engellilik üzerine faaliyet gösteren kamu kuruluşlarının, üniversitelerin ve belki de hepsinden önemlisi sahada çalışan, engelli bireylerle temas eden, engelli bireylerin sorunlarını birebir izleyen sivil toplum kuruluşlarının yapacağı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Hazırlanmış olan bu yayın yukarıda vurgulanan hususlardan dolayı, "Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi"nin bir uzantısı olarak yaşama geçmiş bir çıktıdır.

1.4. İzleme Çalışmaları ve Yayının Amacı

Engelli Hakları İzleme (çalışmaları) Projesi, (başta çoklu dezavantajlı yaşayan olmak üzere) engellilerin; Anayasa, yasalar ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile sağlanan eğitim, erişim, çalışma hayatı ve sosyal güvenlik haklarından ayrımcılığa uğramadan, ne ölçüde yararlanabildiğinin ölçüldüğü izleme çalışmaları bütününden oluşan bir projedir.[51]

Yöntemleri ve kapsamı ilerleyen sayfalarda anlatılacak olan çalışma, genel olarak:

1- Sahada çalışan bir sivil toplum kuruluşunun, engelli bireylerin gözünden, yaşadıkları sorunların nitelik ve nicelik olarak ölçülmesini, bu ölçümlerden elde edilen verilerin analizini ortaya koymayı,

50. Gül, İ. I., "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Eşitliğin Sağlanmasında Hukukun Rolü", s.268
51. Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi, Sabancı Vakfı Toplumsal Gelişim Hibe Programları 2013 yılı destekleri kapsamında yürürlüğe konuşmuştur.

2- Kamunun idaresinin sahada yerine getirmesi gereken (örneğin, kentsel mekânlarda erişim düzenlemelerinin, yerine getirme oranı, kamu kurumlarında işaret dili bilen personel istihdamı, eğitim hakkında yararlandırma oran ve koşulları vb. alanlardaki) yükümlülüklerini ne kadar hayata geçirdiğinin en yüksek sayısal rakamlara ulaşacak şekilde ölçülmesini,

3- Çeşitli kanallardan ve çeşitli yöntemlerle elde edeceği kurum ve kuruluşların verilerini tek bir çalışmada bir araya getirerek, genelleyerek, yorumlamayı hedeflemektedir.

Yapılan izahatlardan da anlaşılacağı üzere, çalışma, temel olarak engelli bireylerin sorunlarını engelli birey-kamusal hizmetler boyutuyla ele alan, sorgulayan ve analiz etmeye çalışan bir çalışmadır. Zira gerek projenin yürütücüsü olan Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD), gerek proje ortağı İstanbul Bilgi Üniversitesi ve gerekse de izleme grubunda yer alan sivil toplum kuruluşları (STK), engelli sorunlarını bir "muhtaçlık", "toplumsal yardımlaşma" veya "engelli bireyin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarının finansmanı" sorunu olarak görmemektedir. Tam tersine çalışmanın bileşenleri, daha önceki sayfalarda da ifade edildiği üzere engelli bireylerin sorunlarını, bir "eşitlik" ya da daha doğru söylemek gerekirse bir "eşit olamama" sorunu olarak ele almaktadır. Dolayısıyla ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanması hedefi, projenin ve çalışma grubunda yer alan STK'ların[52] temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu çalışma, işte bu anlayışla engelli sorunlarına çözüm üretme arayışında olan herkese yeni ve kapsamlı bir projeksiyon sunma amacındadır.

1.4.1. Hedefler, İzleme Çalışmalarında Çerçeve

Engelli Hakları İzleme Grubu çalışmaları, genel olarak aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmek üzere kurgulanarak uygulamaya konulmuştur:

- Engellilik konusunda somut, sayısal ve ölçülebilir verileri ortaya koymak,
- Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeler kapsamında yükümlülüğü kuruluşlara doğru bir perspektifle, (raporlamalar yoluyla) bilgi ve öneri sunmak ve Türkiye'ye yapılacak öneri ve tavsiye kararlarının doğru ve yapıcı bir zeminde gelişmesine katkı sağlamak,
- STK katılımcılığını artırmak ve sonuçları Türkiye'de katılımcı anlayışla faaliyet gösteren bütün STK'lara maletmek,
- Engelli bireylerin izleme konularında yaşadıkları sorunların çözümü yönünde kamuoyu farkındalığı yaratmak, lobi çalışmalarının da katkılarıyla çözüm süreçlerine katkı ve etkide bulunmak.

Yukarıda sıralanan hedeflere ulaşmak için izleme çalışmaları kurgulanırken, izleme yapılacak alanların, yani temaların, belirli alanlarla sınırlı olması, temel yaklaşım olarak benimsenmiştir. Açıktır ki, aksi bir durumda, izlemenin sağlıklı bir şekilde yapılamayacağı, konu hâkimiyeti, sorgulama alanlarının belirlenmesi, veri analizlerinin derinlikli yapılması vb. alanlarda sorun yaşanması ihtimalini doğurması ciddi bir risk oluşturacaktır.

İşte bu sebeple, izleme konularının seçiminde, engelli bireylerin en çok sorun yaşadığı temaların seçilmesine özen gösterilmiştir. Bunun yanında, seçilen temanın zincirleme etki ile başka alanları da etkileyen alanlar arasından seçilmesi özen gösterilen bir diğer konu olmuştur. Yapılan değer-

52. Bkz. Çalışma grubunda yer alan sivil toplum kuruluşlarının listesi, http://www.engellihaklariizleme.org/tr/ehi-proje-hakkinda-5/paydaslar.html (erişim tarihi: 17.03.2014)

lendirmeler sonucunda izleme çalışmalarının erişim, sağlık, eğitim, çalışma hayatı konularını kapsamasının en uygun seçim olacağı değerlendirilmiştir. Zira günlük yaşam içerisinde, erişim sorunları sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimi etkilemekte, eğitim ve (özellikle habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetleri ekseninde) sağlık hizmetlerinden faydalanamayan engelli bireyler istihdam süreçlerinde daha da dezavantajlı duruma düşmektedir.

Yukarıdaki paragraflardan da anlaşılacağı üzere, erişim düzenlemeleriyle ilgili izleme çalışmaları, projede özgün bir konuma sahiptir. Zira erişim, hem kentsel mekânlarda ya da ulaşımda başlı başına bir faktördür, hem de (eğitim, sağlık, istihdam, sosyal yaşama katılım vb.) diğer bütün yaşam alanlarındaki hizmete ve bilgiye erişimde belirleyici, çekirdek ön koşuldur. Bu sebeple, izleme çalışmaları sırasında erişim sorgulaması sadece kentsel mekânlar ve ulaşım araçlarındaki düzenlemeler ölçeğinde ele alınan bir konu olmamış, izlemenin diğer alanları olan sağlık, eğitim ve istihdam temalarında da (temanın kendi içinde) sorgulanan bir husus olmuştur. Bu sorgulama da sadece bu hizmetlerin alındığı mekânların fiziki erişilebilirlikleri boyutuyla değil, hizmete erişimin diğer unsurları olan, işaret dili uzmanı, web sayfasının uygunluğu vb. daha genel bir çerçevede ele alınmıştır.

Çerçeve bu şekilde belirlendikten sonra, proje temasında belirtilen konularla doğrudan ya da dolaylı olarak Bakanlıklar, bakanlıklara bağlı kuruluşlar, valilikler, 81 ilin belediyesi, Türkiye'deki bütün kaymakamlıklar, üniversiteler, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) vb. yargı kuruluşları, hastaneler, bakanlıkların il müdürlükleri, izleme çalışmalarında hedef gruplar olmuştur.

İzleme çalışmaları temel olarak 2012-2013 yıllarını esas almıştır. Ancak, özellikle istihdam ve eğitim alanlarında devletin yürüttüğü politikalarının etki değerlendirmesini daha iyi yapabilmek açısından 2005 yılından 2013 yılına kadarki veriler de talep edilerek değerlendirmelere dâhil edilmiştir. Geriye dönük projeksiyonda 2005 yılının seçilmesinde, ülkemizin engelli politikaları açısından bir dönüm noktasına işaret 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 07.07.2005 tarihinde yürürlüğe girmiş olması en temel sebep olmuştur.

Getirilen bu yaklaşım sayesinde, konuya taraf kesimlerin, engelli bireylerin haklardan yararlanma-yaşama dâhil olma süreçlerindeki değişim ve gelişimleri daha geniş bir perspektifle ele alabilmelerine olanak tanınması amaçlanmıştır.

1.4.2. Engelli Hakları İzleme Grubu Çalışmaları

İsminden de anlaşılacağı üzere, bu yayında sonuçları paylaşılan çalışmalar, temel olarak bir proje çalışmasının uzantısı, çıktısıdır. Proje geneli, engelli bireylerin erişim, eğitim, sağlık ve çalışma yaşamına ilişkin durumlarının tespit edileceği izleme çalışmaları merkezine oturtulmuştur. Başka bir deyişle, izleme amacı, projenin omurgasını oluşturmakta, aralarında bu yayının da bulunduğu bir dizi faaliyet, izleme çalışmalarının ekstremitelerini teşekkül etmektedir. Genel olarak projenin faaliyet takvimi, 15.07.2013 ile 15.07.2014 dönemini kapsamakla birlikte, geriye dönük olarak (özellikle) 2005-2012arası dönemdeki gelişmelere/değişimlere dair verilerin toplanması esas alınmıştır.

Kapsadığı yöntemler ve kısıtlara dair detaylar metnin ilerleyen bölümlerinde verilecek olmakla birlikte, projenin aşamaları ve içerdiği faaliyetler şunlardır:

1- Çeşitli yöntemler kullanılarak, engelli bireylerin eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatı konularında mevcut/güncel durumunu (politika, mevzuat, uygulama ve sonuçlar açısından) tespit edilmesi için İzleme çalışmaları,

2- Aralarında 20 STK'nın bulunduğu bir izleme grubu tarafından elde edilen verilerin irdelenmesi,

3- Elde edilen veri, çıkarım ve önerilerin bir yayın haline getirilmesi,

4- Yayında oluşturulan yazılı altyapının kullanılarak, engelli bireylerin eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatıyla ilişkili ulusal ve uluslararası kurumlara raporlar hazırlanarak sunulması,

5- Kamusal farkındalığın artırılması, Katılımcı STK'lar tarafından idari girişimler yapılması ve lobi faaliyetleri yoluyla politikalara etki edilmesi.

1.4.3. Proje Bileşenleri

Ana hatları bu şekilde ifade edilen Engelli Hakları İzleme Grubu projesi, TOHAD ile İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığı ve Sabancı Vakfı Toplumsal Hibe Geliştirme Programı (TGHP)[53] desteği ile yürürlüğe konulmuştur.

Şüphesiz ki, bu güne kadar az sayıda da olsa engellilik konusunda yapılmış benzer çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışma, bu güne kadar bir sivil örgütün ülkemizde yapmış olduğu en geniş kapsamlı çalışma niteliğindedir. İzleme çalışmasının bu iddia ile yola çıkması, amacın bir gereği olarak, Türkiye'deki birçok farklı bölgede ve farklı engel türleri üzerinde çalışmalar yapan STK'ların, destek olması koşuluyla mümkün olabilmiştir.

İstanbul Bilgi Üniversitesi[54], proje ortağı olarak izleme çalışmalarına akademik bir perspektif getirmiştir. İstanbul Bilgi Üniversitesi, projeye İnsan Hakları Hukuku Araştırma Merkezi üzerinden katılım sağlamıştır. Merkez, projenin uluslararası raporlama süreçleri ve raporlama yapılacak uluslararası ağların belirlenmesi süreçlerinde danışmanlık, yönlendirme, bilgilendirme vb. destekler sağlayarak, özellikle proje rapor hazırlama faaliyetlerinde etkin rol almıştır. Proje ortağı İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin projedeki rolü bununla sınırlı kalmamıştır. Nitekim Üniversitenin Sosyoloji Anabilim Dalı eğitim temasıyla ilgili izleme çalışmaları kapsamında, ilk ve orta öğretim kitaplarında engelli algısını şekillendiren müfredat tarama çalışmasını üstlenerek, çok önemli bir konuda izleme çalışmalarına katkı sağlamıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere, projede uygulama aşamasında öngörülen bir diğer bileşen ise Türkiye'nin farklı bölgelerinde, farklı engel grupları üzerine çalışmalar sergileyen STK'lar olmuştur. İzleme grubuna dahil olan katılımcı STK'lar seçilirken, STK kavramı en geniş anlamıyla ele alınmış, sadece tüzel kişiliğe haiz dernek ve vakıflar değil, hak temelli çalışma prensibini benimsemiş her türlü platform, inisiyatif vb. oluşumlar izleme grubuna dâhil edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu STK grubunun çalışmalara dâhil olması, projeye katılımcılık ve derinlikli analiz yapabilme yeteneği katmıştır.

53. Detaylı bilgi için bkz. www.sabancivakfi.org (erişim tarihi: 17.03.2014)
54. Detaylı bilgi için bkz. www.bilgi.edu.tr (erişim tarihi: 17.03.2014)

İzleme Grubuna Dâhil Olan STK'lar			
#	**STK Adı**	**Faaliyet Odağı**	**Merkezi**
1	Aktif Engelliler Derneği	Engelliler ve Spor	Antalya
2	Batman Zihinsel Engelliler Derneği	Zihinsel Engelliler	Batman
3	Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği	Cezaevlerindeki Dezavantajlı Bireyler	İstanbul
4	Eğitimde Görme Engelliler Derneği	Görme Engelli Öğrenciler	Ankara
5	Engelli Kadın Derneği	Engelli Kadınlar	Ankara
6	Engelsiz Erişim Derneği	Engellilerin Erişim Sorunları	İstanbul
7	Görme Özürlüler Derneği	Görme Engelliler	İstanbul
8	İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği	İşitme Engelliler	İstanbul
9	Ordu Kent Konseyi	Ordu Bölgesi-Bütün Engel Grupları	Ordu
10	Otistik Çocukları Koruma ve Yön. Derneği	Otizmli Bireyler	İstanbul
11	Otizmle Mücadele Eden Aileler Derneği	Otizmli Bireyler	İstanbul
12	Sakatlık Çalışmaları İnisiyatifi	Engelli Araştırmaları	İstanbul
13	Spina Bfida Derneği	Spina Bfida'ya Sahip Bireyler	İzmir
14	Şanlıurfa Omurilik Felçlileri İstihdam Derneği	Engelli İstihdamı	Şanlıurfa
15	Şişli İşitme ve Konuşma Engelliler Derneği	İşitme Engelliler	İstanbul
16	Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği	Tüm Dezavantajlı Gruplar	İstanbul
17	Türkiye Gençlik Birliği Derneği	Gençler	Ankara
18	Türkiye Sakatlar Derneği Antalya Şubesi	Antalya Bölgesi-Bütün Engel Grupları	İstanbul
19	Türkiye Sakatlar Derneği Genel Merkezi	Bütün Engel Grupları	İstanbul
20	Türkiye Sakatlar Derneği İzmir Şubesi	İzmir Bölgesi-Bütün Engel Grupları	İstanbul

Tablo 1-3: Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi'ne dâhil olan sivil oluşumların listesi

Listesi Tablo 1-3'de verilen STK'lar, projeye öncelikle eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatı temalarında saha deneyimlerinin aktarımını yaparak katkı sağlamışlardır. STK'ların bu aktarımları gerek çalıştıkları engel grubunun sorunları ve gerekse de faaliyet gösterdikleri bölge ekseninde gerçekleşmiştir. STK'lar bunun yanında üyelerinden gelen bireysel hak ihlâllerinin bildirimi çalışmalarında, mevzuat taraması, bilgi edinme başvuruları ve idari başvurular ve lobi çalışmalarında ektin rol almışlardır.

1.4.4. Metodoloji ve Kaynaklar

İzleme; bir durumun ya da tekil/çoğul olayların, birçok araç ya da aygıtlar kullanılarak ve uzun bir zaman sürecine yayılarak, büyük miktarda veri toplanması veya alınmasıyla, durum(lar)ın/olay(lar)ın yakından gözlemlenmesi, gelişmelerin sürekli ya da periyodik olarak incelenmesi ya da araştırılması ve belgelenmesi yoluyla gerçekleştirilen raporlama ve bu esnada yapılan faaliyetlerin bütünüdür.

İzleme, ayrıca, bir durumun iyileştirilmesi için alınan önlemlerin işe yarayıp yaramadığını tespit amacıyla da yürütülür. Bu anlamda bir duruma cevap vermesi amacıyla yürütülen etkinliklerin çoğu, belirli bir olay gerçekleştikten sonra yürütülen tepkisel faaliyetler olarak değerlendirilir.[55]

Bu tanım üzerinden bakıldığında, henüz engellilerin demografik dağılımlarının bile tam olarak bilinmediği ülkemizde engelliler ve sorunları konusundaki İzleyicilik çalışmalarının, ülkemiz için yeni

55. Manuel, G. ve Bert, V., *İzleme-İnsan Hakları İzleme ve Dokümantasyon Dizisi,* s.6

bir olgu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye'de diğer birçok alanda olduğu gibi engelliler konusunda da izleme çalışmaların yapılmasının elzem haline geldiği açıktır. Kaldı ki, Türkiye'nin taraf olduğu EHS'nin 31. ve 34. maddelerinde tüm taraf devletlere, izleme çalışmalarının alt yapısını oluşturma ve açık tutma konusunda kesin bir yükümlülük içerilmektedir. 31. madde şu şekildedir:

"Madde 31

İstatistikler ve Veri Toplama

1- Taraf Devletler bu sözleşmenin uygulanması açısından gerekli politikaları formüle etmeleri ve geliştirmelerinde kendilerine yol gösterecek, istatistik veriler ve araştırmalar da dâhil olmak üzere uygun bilgileri toplar. Bilgi toplama ve bilginin sürdürülebilirliği için aşağıdaki noktalar dikkate alınır:

a. Verinin korunması, engelli kişilerin özel yaşamlarına saygı ve gizliliğin sağlanmasına ilişkin yasal olarak oluşturulmuş güvenlik tedbirlerine uygun olmalıdır,

b. İstatistiklerin toplanması ve kullanımında insan hakları, temel özgürlükler ve etik ilkelerin korunması konularındaki uluslararası düzeyde kabul edilen normlara uygunluk aranmalıdır,

2- Bu maddeye göre toplanan bilginin, uygun olması halinde, dağıtılması ve mevcut sözleşme kapsamında taraf devletlerin uygulamalarının değerlendirilmesi ve engellilerin haklarını kullanırken karşılaştıkları güçlüklerin ortaya konulmasında kullanılması sağlanmalıdır,

3- Taraf Devletler topladıkları istatistiklerin dağıtılması konusunda sorumluluk almalı ve bu verilerin engelli kişiler ve diğerleri için erişilebilir olmasını sağlamalıdır."[56]

Keza sözleşmenin uygulama ve denetim başlığını içeren 33. maddesinin 3. fıkrasında "Taraf Devletler, başta engelliler ve onları temsil eden kuruluşlar olmak üzere sivil toplumun denetim sürecine tam katılımını sağlar."[57] hükmünü getirmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, EHS, izleme çalışmalarını, sözleşme yükümlülüklerinin uygulamasının etkinliğini denetlemede bir araç olarak görmektedir. Yukarıdaki tanımlar, projede öngörülen izleme çalışmalarının temel mantığını yansıtmaktadır. Bu noktada, engelli bireylerin haklara erişimin durumunun sorgulanacağı izleme yöntemlerinin neler olabileceği sorusu gündeme gelmektedir.

Şüphesiz ki, izleme çalışmalarının birçok enstrümanı bulunmaktadır. Saha tespit çalışmaları, anket ve istatistiksel çalışmalar, kamu hizmetlerinden yararlanan engelli bireylere ait veriler, medyada yer alan haberler, engelli bireylerin izleme çalışmasını yapanlara bildirdiği vakalar, engellilere yönelik mevzuatın durumu ve zamana yayılan değişimleri vb. birçok yöntem, izlemenin hepsi birbirinden önemli araçlarıdır.

Yukarıdaki izahattan da anlaşılacağı üzere izleme çalışmaları demek, yalnızca sayısal veri toplamak anlamına gelmemektedir. İzleme çalışmalarında, aynı zamanda birden fazla soruya cevap aranmaktadır. İzlemeye konu olan grup, "Hangi haklardan yararlanırken eşitsizlik(ler)le karşılaşılmaktadır? Bu eşitsizlik(ler) ne(ler)den kaynaklanıyor olabilir? Farklı grupların heterojenliği söz konusu olduğuna göre (örneğin engelli çocuklardan bahsedildiğinde akla sadece tekerlekli sandalye kullanan çocuklar gelmektedir) bu grupların ihtiyaçları nelerdir? Özetle bu veriler, yalnızca soruna değil aynı zamanda çözüm yollarına da işaret edebilmelidir."[58]

56. Bkz. Sözleşme'nin 31. maddesi, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
57. Bkz. Sözleşme'nin 33. maddesinin 3. fıkrası, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
58. Gül, İ. I., *Ayrımcılığın Önlenmesi ve Eşitliğin Sağlanmasında Hukukun Rolü,* s.70

Görüleceği üzere, izleme çalışmaları, derinliği, içeriği, kapsamı ve sonuçları açısından yol alması zor, komplike ve dikkat gerektiren bir konudur. Bu durumun bir sonucu olarak da, Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi kapsamında yapılan izleme çalışmaları, başından itibaren, Türkiye'nin somut sorunlarından hareket etmek gibi bir gerçekle karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunları belli başlıklar altında toplamak gerekirse:

1- Her şeyden önce, Türkiye'de engelli bireylerin engel türü, engele sebep olan fonksiyon kaybı, demografik, sosyo-ekonomik durumları vb. açılardan tablosunu ortaya koyan, sağlıklı bir örneklem çıkarmaya olanak verecek nitelikli bir kayıt sistemi bulunmamaktadır,

2- Kamu kurum ve kuruluşlarının çoğunun engelli bireylere sunduğu kamusal hizmetlerin kayıtlarının ayrışık olarak tutulduğu spesifik bir veri tabanı olmaması sorunu bulunmaktadır,

3- Engellilere yönelik izleme çalışmalarının önemli bir ölçme-değerlendirme enstrümanı da, devletin engelliler için yaptığı harcamaların tutulduğu bütçe kalemlerinin dökümleridir. Ancak "Türkiye'de çok yıllı bütçeleme süreci, sivil toplumun, sivil toplum kuruluşlarının bütçeyi izleyebilmeleri için anlamlı olan ve farklı birçok idare tarafından gerçekleştirilen önemli harcama kalemlerini bir arada görme ve tartışma olanağı vermemektedir,[59]

4- Engelliler konusunda faaliyet gösteren STK'ların çoğunun, çalışma konusu olan engel grubu, bölgesindeki yaşayan engelliler, hatta ve hatta kendi üye tabanını takip eden bir veri tabanı bulunmamaktadır,

5- İzleme çalışmalarında bir diğer önemli kaynak olan engelli bireylere ulaşarak, onların uğradıkları hak kayıplarını, kendilerinden öğrenme olanakları kısıtlıdır. Zira söz konusu kitlenin önemli bir kısmı STK'lara üye olsa da, aktif bir üye olmaktan ziyade, kâğıt üzerinde üye niteliğindedir.

Engelli Hakları İzleme Grubu Proje çalışmalarında, işte bu kısıtlar sebebiyle, tek bir yöntemden ziyade, birkaç izleme yöntemini bir araya getirerek çalışma yapılması uygun görülmüştür. Veri toplama seti oluşturulurken, mümkün olan en çok sayıda farklı kanaldan, mümkün olan en yüksek seviyede tutarlı, ölçülebilir ve/veya gözlenebilir verilerin toplanması hedeflenmiştir.

Yukarıda ifade edilen yaklaşıma rağmen, şüphesiz ki bu çalışma çok kapsamlı, kesin ve şüphe götürmeyecek veriler elde ettiği iddiasında değildir. Türkiye'nin veri toplama altyapısı ve bu alandaki çalışmaların bebeklik evresinde olmasından kaynaklanan deneyim eksikliği bu iddiada bulunmayı olanaksız kılmaktadır. Ancak diğer taraftan bu çalışma, ciddi, kapsamlı ve olabildiğince tutarlı veriler ortaya koyarak, bundan sonra yapılacak çalışmalar için bir çıkış noktası olacaktır. Bu son ifade edilen husus, çalışmanın en temel iddiasıdır.

Kısaca özetlenen bu yaklaşımlar ışığında, projedeki izleme çalışmaları aşağıdaki yöntemleri içermiştir. Kısaca özetlenen bu yöntemlerde hangi kısıtlar altında çalışma yapıldığı, hangi sebeple hangi yaklaşımın çalışma kapsamı dışında bırakıldığı izah edilmiştir.

1.4.5. Engelli Hakları İzleme Projesi Çalışmaları Kapsamındaki İzleme Metotları

a. Bilgi edinme başvuruları

b. Tarama çalışmaları

   i. Medya taraması

   ii. Mevzuat taraması

   iii. Eğitim müfredat taraması

59. Ağdak, E., vd., *Savunuculuk ve Politikaları Etkileme,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eğitim Kitapları Dizisi, 2010, s. 135

c. Bireysel başvuruların toplanması/alınması

d. Saha deneyim paylaşımları

e. Diğer kaynaklar (çeşitli kurumların yayınları, veri kaynakları, yıllık raporlar, internet sitelerinde yer alan raporlar)

1.4.5.1. Bilgi Edinme Başvuruları

Türk Hukuk Mevzuatı, 2003 yılında çıkarılan 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile gerçek ve tüzel kişilere kamu kurum ve kuruluşlarına (özel bazı kısıtlı durumlar haricinde) her türlü bilgi ve veriyi talep etme hakkı getirmiştir.[60] Türk Hukuk Mevzuatındaki bu imkân kapsamında yapılan bilgi edinme başvuruları, proje izleme çalışmalarının omurgasını oluşturmuştur.

Diğer taraftan, kanunun, sadece kamu kurum ve kuruluşlarına cevap verme yükümlülüğü getirmesi sebebiyle başvurular sadece kamu kurum ve kuruluşlarına yapılmıştır. Çalışmada bunun tek istisnası, çok sınırlı sayıda bir uygulama olduğu (ve çoğu belediyelere ait kuruluşlar veya belediye tarafından özelleştirilen kuruluşlar olduğu) için deniz toplu taşımacılığı yapan kuruluşlardır.

Daha önce de belirtildiği üzere Engelli Hakları İzleme Proje çalışması verimlilik, uzmanlaşma ve mali-teknik olanaklarının kısıtlılığı sebebiyle izleme çalışmalarını erişim, eğitim, sağlık ve çalışma hayatı olmak üzere 4 kategoriyle sınırlandırmıştır. Ancak, seçilen alanlarda olabildiğince fazla veri toplama amacıyla, bilgi edinme başvuru sayısını yüksek tutmayı hedeflemiş ve Temmuz 2013-Ocak 2014 arasındaki 6 aylık dönemde, projenin 4 temasını içeren, 3 bin 114 bilgi edinme başvurusu gerçekleştirmiştir. Söz konusu başvuru rakamı 3 bin 114 farklı başvuru anlamına gelmediğini burada özellikle belirtmekte fayda bulunmaktadır. Zira (örneğin il müdürlüklerine yapılan toplu başvurularda olduğu gibi) bir konuda yapılan geniş ölçekli başvurulara tatmin edici sayıda cevap alınamadığı durumlarda bu toplu gönderimin bir kez daha yapılıp, başvurunun tekrarlandığı durumlar yaşanmıştır. Buna göre, izleme çalışması dönümünde mükerrer başvurulardan arındırılmış haliyle toplamda 2953 adet başvuru yapılmıştır.

Bilgi edinme başvurularında, elektronik ve yazılı başvuru yöntemlerinin ikisi de kullanılmıştır. Başvuru yazışmalarında TOHAD'ı, projeyi ve başvuru sebebini açıklayan standart bir üst yazı, kuruma yöneltilen soruları içeren tüzel kişi bilgi edinme başvuru formu ve başvuru için gerekli olan yetki belgesi örneklerinin oluşturduğu başvurular, muhataplara iletilmiştir. Elektronik ortamlarda yapılan başvurularda, başvurulan kurumun online başvuru hattı ya da e-posta başvuru hattı müsaitse, başvuru e-postasının ekinde tüzel kişi formu ve yetki belgesi de muhataba sunulmuştur.

Bilgi edinme başvuruları sırasında proje ekibinin üzerinde durduğu temel konu, başvurulara verilecek cevapların, oluşturulacak veri tabanına en kolay ve etkin bir şekilde girişinin sağlanması olmuştur. Bunu sağlamak için (kamu binalarının ve hizmetlerinin erişilebilirliğinin sorgulandığı sorularda olduğu gibi standart-sayısal cevaplar istenen) bilgi edinme başvuruları sırasında, başvurulan kurumlara, cevapları sayısal olarak ya da evet hayır biçiminde işaretleyebilecekleri kolaylaştırıcı cevap formları oluşturularak gönderilmiştir.

Bilgi edinme başvurularında proje konusu olan dört alandaki sorular, iki aşamalı değerlendirme sürecinden geçirilerek seçilmiştir. Öncelikle, aralarında proje danışmanlarının da bulunduğu proje ekibi, ön toplantılarla her alana ait soru örneklerini hazırlamıştır. Ardından 6-7 Eylül 2013 tarihlerinde izleme grubuna dâhil 20 STK temsilcisinin hazır bulunduğu çalışma toplantısında, bu sorular

60. Bkz. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 4. maddesi: "Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir." http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4982.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)

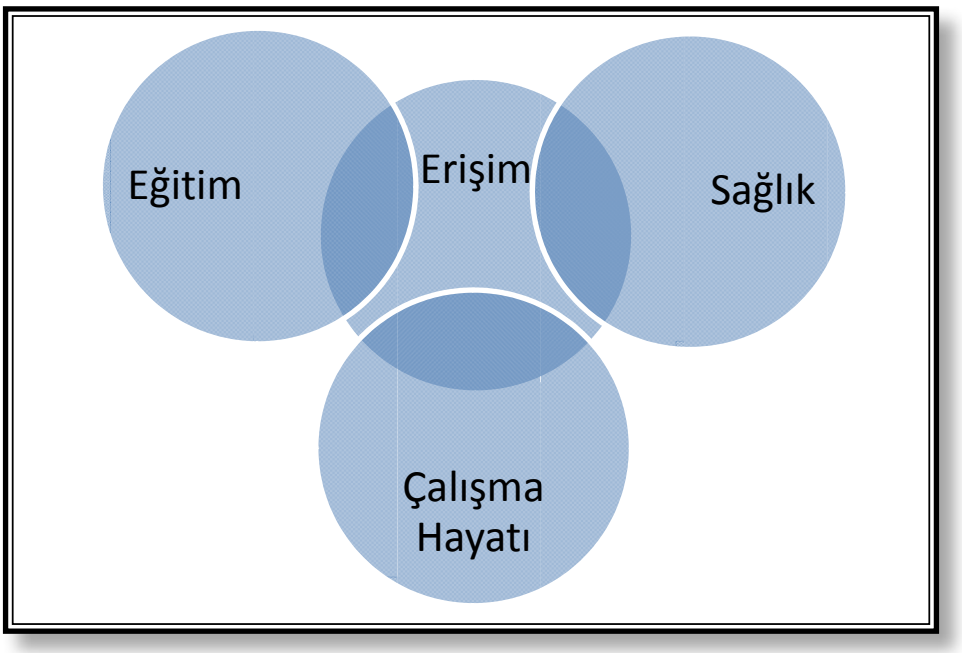
değerlendirmeye tabi tutularak, görüşleri alınmış, ayrıca bu soruların dışında sorulması istenen soru önerileri alınmıştır. Toplantıda, bilgi edinme başvuruları bu şekilde bir soru havuzuna dönüştürülerek soruların son şekli verilmiştir. Ancak çalışmanın ilerleyen aşamalarında proje ekibi ile katılımcı dernekler arasındaki danışmalar kapsamında soru havuzuna yeni sorular da eklenmiştir.

Bilgi edinme başvurularının yapıldığı kurum kategorileri, aşağıda (Tablo 1-4) ifade edildiği gibidir. İzleme çalışmaları sırasında, toplamda 2.346 farklı kuruma bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Bazı kurumlar, konumları ve görevleri sebebiyle birden fazla defa, birden fazla konuda başvuruya muhatap olmuşlardır. Örneğin belediyeler, hem toplu taşıma hizmetleri, hem kentsel altyapı erişim düzenlemeleri hem de kendi kurum binalarının erişilebilirlikleri bakımından birden fazla kez başvuruya muhatap olmuşlardır.

Bilgi Edinme Başvurusu Yapılan Kurumlar İle Sayıları	
Kurum Türü	**Başvuru Yapılan Kurumların Sayısı**
Bakanlıklar	21
Valilikler	81
Belediyeler	81
Muhtelif Kamu Kurum ve Kuruluşları	62
Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşların İl Müdürlükleri	486
ASPB İl Müdürlükleri	
İl Sağlık Müdürlükleri	
İl Milli Eğitim Müdürlükleri	
Çalışma ve Sosyal Güvenlik İl Müdürlükleri	
İŞKUR İl Müdürlükleri	
İl Emniyet Müdürlükleri	
Kaymakamlıklar	967
Üniversiteler	174
Hastaneler ve Ağız Diş Sağlığı Merkezleri	474
Toplam	**2.346**

Tablo 1-4: Bilgi edinme başvurularını yapıldığı kurumların tiplerine göre dağılımları

Bilgi edinme başvuruları sırasında muhatap kurumlara, sistematik bir sorgulama evreni oluşturularak başvurular yapılmıştır. Bu başvuru evreni ise, Şekil 1-1'de ortaya konulmuştur.

Şekil 1-1: Bilgi edinme başvuru sorgulama evreni

Şekilden de anlaşılacağı üzere temalarına göre engellilerin kamu hizmetlerinden yararlandığı tüm muhatap kurumlar iki farklı boyutuyla sorgulanmıştır. (Görme engelliler için Şekil 1-1'in betimlemesi için Bkz. dipnota[61]) Şekilde görüleceği üzere erişim teması, bir taraftan diğer üç tema ile belli noktalarda bir kesişim kümesi oluşturmakta, diğer taraftan da bu kesişim alanlarının dışında bağımsız olarak sadece kendine ait bir alanı da bulunmaktadır. Bu çerçevede erişim bir taraftan toplu taşıma hizmetleri, yol, cadde, park, eğlendinlen alanlarındaki erişim düzenlemeleri olarak, diğer taraftan da eğitim, sağlık ve çalışma hayatlarındaki erişim düzenlemeleri olarak her alanın içerisinde yer almış, sorgulanmıştır. Ancak, kamu hizmetlerine erişim sadece bina içerisindeki fiziki erişim düzenlemeler olarak değil, geniş anlamda ele alınmış, aynı zamanda işaret dili bilen personelin bulunup bulunmadığı, kurumun web sayfasının görme ve işitme engellilere uygun altyapıya uygunluğu da erişim teması kapsamında sorgulanmıştır.

Yine şekilden de görüleceği üzere, erişim dışındaki temalar da erişim açısından sorgulanmasının dışında bağımsız, sadece o temanın kendi özgün hizmet içeriğiyle sorgulandığı alanlara da sahiptir. Yani eğitim hizmetleri sadece eğitim hizmetlerindeki erişim olarak değil, aynı zamanda sadece eğitim hizmetlerinin içeriği ile, sağlık alanı, sağlık hizmetlerine erişimin dışında, sadece sağlık hizmetleri içeriğiyle, çalışma hayatı, sadece çalışma hayatında erişim olanakları boyutuyla değil, ayrıca da sadece çalışma alanı imkanları bakımından da sorgulanmıştır. Bu üç alandaki sorgulamalar sadece sağlanan hizmetler bakımından değil, bunun paralelinde engellilerin hizmet sunumu esnasında ayrımcılığa, tacize, istismara uğrayıp uğramadıkları, eşitlik temelinde hizmet alıp almadıkları, istihdam olanağı bulup bulmadıkları, bununla ilgili bir teftiş, soruşturma ya da yargıya intikal etmiş vakaların olup olmadığı da ayrıca sorgulanmıştır. Son olarak, kurumlara yönelik bu sorgulama yapılırken, sa-

61. Şekil 1-1'de 4 çember çizilmiş, her çemberin içine, bir tema, yani eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatı yazılmıştır. Her çember, sadece erişim çemberiyle kesişmiştir. Yani her çemberdeki tema, erişim temasıyla birebir kesişmiştir. Böylece çemberin içinde 3 tane çemberin kesişim alanı oluşmuştur. Yani erişimin sağlıkla kesiştiği alanda, eğitim hizmetlerindeki erişim, erişimin sağlıkla kesiştiği alanda sağlık hizmetlerinin erişim imkânları kastedilmiştir. Ancak, erişimin içinde sadece kendi konusu olan, erişim alanı da ayrıca kalmıştır. Bu alanda, toplu taşıma, yollar kaldırımlar vb. alanlardaki erişim kastedilmiştir.

dece bu içerikle sınırlı kalınmamış ve kurumların izleme çalışmalarına olanak verecek, geliştirilecek politikalara hazırlık sağlayacak bir veri tabanı ya da kayıt sistemi oluşturup oluşturmadıkları, buna uygun bir teşkilat yapısı oluşturup oluşturmadıkları hakkında da bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

1.4.5.1.1.Bilgi Edinme Başvurularında Kısıtlar

Bilgi edinme başvurusu hakkının Türk Hukuk Mevzuatı'na dâhil edilmesi yaklaşık on yıl gibi ciddi geçmişe sahip olmakla birlikte, bu konudaki geleneğin, altyapının ve alışkanlıkların tam olarak geliştiğini söylemek mümkün değildir. Diğer taraftan izleme çalışmaları da teknik, mali, zamansal ve diğer olanaklarının kısıtlılığı altında yürütülmek durumunda kalmıştır. Bu sebeple, bilgi edinme başvurularına başlamadan önce, çalışma grubu tarafından çalışmanın bu ayağında bazı kısıtlar oluşturulmuştur. Buna göre:

1- Kamusal erişim hizmetlerindeki (okul, hastane, rehabilitasyon merkezi vb.) nihai hizmet alınan noktaların sorgulanmasında bir kısıt konulmuştur. İlköğretim okulları ya da sağlık ocakları gibi Türkiye çapında onbinlerle ifade edilecek bu nihai hizmet noktalarının sorgu dışı bırakılması çalışmanın olanaklarının kaçınılmaz bir sonucudur. Ancak, yine bazı stratejik alanlarda hizmetleri alınan kurumlara başvurularda bulunulurken, kısıtlamaya gidilmeden, ülke çapında sorgulama yapılmıştır. Bu bağlamda engellilerin sosyal yardım, sosyal güvenlik, sağlık raporu vb. konulardaki ihtiyaçlarını karşılanması ve sorunlarının çözülmesi için her ilde sıkça başvurdukları Valilik, Kaymakamlık, ASPB İl Müdürlükleri, Sağlık İl Müdürlükleri, İŞKUR ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) İl Müdürlükleri ve İl belediyeleri ve hastaneler erişim olanakları açısından sorgulanmıştır,

2- Bilgi edinme başvurularında kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen cevapların doğruluğu yönünde bir sorgulama ya da örneklem üzerinden bir test yapılmamıştır. Özellikle erişim alanında kamu kurum ve kuruluşları tarafından bildirilen fiziksel düzenleme sonuçları buna tipik bir örnektir,

3- Bilgi edinme başvurularına verilen cevaplardan, kendi içerisinde tutarsızlık, muğlâklık ya da çelişme bulunan cevaplar, değerlendirme dışı bırakılmıştır.

4- Çalışmanın bir yıl süre ile kısıtlı olması sebebiyle başvurulara cevap vermeyen kuruluşlara yönelik olarak, kimi özel hallerde ikinci bir başvuru yapmanın dışında herhangi bir itiraz ya da idari-yasal girişimde bulunulmamıştır.

Yapılan başvurular ve verilen cevaplar için detaylı bir kayıt sistemi kurulması, bilgi edinme çalışmasının en önemli ayaklarından birini oluşturmuştur. Yapılan her başvuru, bir giden evrak numarası ile kayda alınmış, kayda alınan bu evrakın cevabı da gelen evraka işlenmiştir.

Proje boyunca Temmuz 2013'ten Şubat 2014'e kadar toplamda Tablo 1-2'de detaylı dökümü verilen toplamda 2.346 kuruma, çeşitli konularda (3114 başvurudan arındırılan) 2.967 bilgi edinme başvurusu gerçekleştirilmiştir. Söz konusu başvurulara verilen cevap sayısı 1.542'dir. Bu cevapların kurumlara göre dağılımı konusundaki veriler Tablo 1-5'te gösterilmektedir.

Kurumlara ve Odağına Göre Bilgi Edinme Başvuruları ve Sonuçları						
Müracaat Konusu	**Müracaat Odağı**	**Gönderi Toplamı**	**Cevap Verilen**	**Cevap Yüzdesi (%)**	**Alana Göre Cevap Top.**	**Toplam Cevap Yüzdesi (%)**
Teşkilat Yapıları	Bakanlıklar Teşkilat Yapısı	21	11	52,40	**69**	20,40
	Kurumlar Teşkilat Yapısı	62	15	24,20		
	Belediye Teşkilat Yapısı	81	14	17,30		
	Üniversiteler Teşkilat Yapısı	174	29	16,70		
		338	**69**			
Toplu Taşıma Erişilebilirlik	Toplu Taşıma (kara)	81	61	75,30	**71**	72,40
	Toplu Taşıma (raylı sistem)	10	6	60,00		
	Toplu Taşıma (deniz)	7	4	57,10		
		98	**71**			
Kentsel Mekan	Cadde, Sokak, Park, Rekreasyon Alanı vb.	**81**	**51**	**63,00**	**51**	63,00
Kamu Binaları Erişim	Belediyeler Hizmet Binaları	81	43	53,10	**1.042**	55,30
	Bakanlıklar Hizmet Binaları	21	12	57,10		
	Kurumlar Bina Erişilebilirlik	62	41	66,10		
	Valilik Bina	81	63	77,80		
	Üniversiteler	174	107	61,50		
	Kaymakamlık	978	427	43,70		
	İl İŞKUR Müdürlüğü	81	71	87,70		
	SGK İl Müdürlüğü	81	68	84,00		
	ASPB İl Müdürlükleri	81	50	61,70		
	İl Sağlık Müdürlükleri	81	49	60,50		
	İl Milli Eğitim Müdürlükleri	81	60	74,10		
	İl Emniyet Müdürlükleri	81	51	63,00		
		1.883	**1.042**			
İstihdam	İstihdam-Çalışma Hayatı	**75**	**52**	**69,30**	**52**	69,33
Eğitim	Eğitim Hayatı	**11**	**4**	**36,40**	**4**	36,36
Sağlık	Sağlık Hizmetleri	7	3	42,90	**253**	53,00
	Sağlık Hizmetlerine Erişim	474	250	52,70		
		481	**253**			
TOPLAM		**2.967**	**1.542**		**1.542**	

Tablo 1-5: İzleme çalışmaları bilgi edinme başvuru ve cevap sayıları

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı üzere genel olarak, erişim ile ilgili yapılan başvurulara cevap verme oranı daha yüksek görünmektedir. Kendi içinde yapılan değerlendirmede ise, bugüne kadar yapılan başvurulara İŞKUR İl Müdürlükleri %87,7 oranla en çok cevap veren kurum olmuştur.

SGK İl Müdürlükleri ve valilikler ise sırasıyla %84 ve %77,8 oranları ile İŞKUR İl Müdürlüklerini izlemiştir.

Proje kapsamında erişim alanında elde edilen başarıya paralel olarak, istihdam yaşamında da ciddi bir biçimde başarı elde edilmiştir. Engellilerin istihdamındaki iki kanat olan İŞKUR ve Devlet Personel İdaresi Başkanlığı (DPB), konu hakkında önemli bir veri tabanına sahiptir. Söz konusu saikte, iş kanunlarında yer alan %3 oranında engelli çalıştırma yükümlüğü ve bu yükümlülüğe bağlı olarak gerçekleştirilen özel işe alım prosedürlerinin etkisi büyüktür. Benzer bir durum eğitim alanında da söz konusu olmaktadır. Özel eğitiminin eğitim yaşamında özel bir alan olarak bulunması ve MEB'in eğitimden sorumlu tek kurum olması, bu noktada belirleyici gibi görünmektedir.

Ancak buna karşın, izleme çalışmalarında sağlıkla ilgili başvurular, ciddi anlamda cevap alamamakla sonuçlanmıştır. Sağlık hakkı konusundaki bilgi edinme başvurularında:

1- Tıbbi rehabilitasyon ve habilitasyon hizmetleri de olmak üzere tedavi hizmetlerinden (kapasite, süre vb. açılardan) yararlanma olanakları,

2- Sosyal güvenlik kurumlarınca sağlanan tıbbi yardımcı cihaz, tıbbi sarf malzemesi ve ilaç yardımları,

3- Nihai noktalar olan hastanelerdeki sağlık hizmetlerine erişim olanakları açsından sorgulanmıştır.

Detayları sağlık temasının işleneceği bölümde anlatılacak olmakla birlikte, engellilere yönelik sağlık hizmetlerine ve engelli bireylere sağlanan spesifik ilaç, tıbbi malzeme, yardımcı cihaz ve tıbbi sarf malzemesi konularında, Sağlık Bakanlığı'ndan (SB) ve SGK'dan somut bir cevap alınamamıştır. Diğer taraftan, direkt yazışma yöntemiyle hastanelere yapılan başvurularda önemli oranlarda cevap alınabilmiştir.

Genel olarak bu şekilde özetlenen bilgi edinme başvurularında, bir diğer önemli husus ise, alınan cevapların nasıl bir yöntemle depolandığı ve nasıl yorumlandığıdır.

Çalışmada, gelen cevapların işlenmesi ve analizi için iki tür veri tabanı oluşturulmuş ve cevaplar için özel, sayısal içerikli tablolar geliştirilmiştir. Elde edilen verilerde, sayısal analiz ve içerik analizi birlikte yapılmaya çalışılmıştır. Özellikle sayısal verilerin alındığı cevaplarda tablolar sayılar üzerinden oransal değerlendirmelere tabi tutulmakla birlikte çapraz sorgulamalar yapılmaya çalışılmış, oransal büyüklüklerin ortaya koyduğu olumlu ya da olumsuz tabloya içerik yorumu getirilmeye çalışılmıştır.

1.4.5.2. Tarama Çalışmaları

1.4.5.2.1. Medya Taraması

İzleme çalışmalarında kamu kurum ve kuruluşlarına yapılan başvuruların sağlıklı bir izleme çalışması için yeterli doneleri vermesinin mümkün olmadığı açıktır.

Yapılan başvurulara verilen cevaplardan da anlaşıldığı üzere, yargı kararlarının kayıtlarının tutulduğu Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi'nde (UYAP) engellilere yönelik ayrımcılık, istismar, kötü muamele vb. soruşturma ve dava sonuçlarının kayıtları ve dava istatistikleri ayrıca tutulmamaktadır.[62] Bu durum, bizleri yaşanan ihlâllerin profilini ortaya koyma imkânından mahrum bırakmaktadır. Keza çoğu kamu kurumu, çalışma alanıyla ilgili olarak kendisine intikal edilen, idari soruşturma, disiplin

62. T.C. Adalet Bakanlığı, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın 13.11.2013 tarih ve 23804105-090.05.01-664/8766 sayılı cevap yazısı

işlemi vb. konularda doyurucu bilgi sağlamamaktadır. Yakın zamanda bu alanlarda sağlıklı veriler üretecek, bir veri tabanının oluşması, teknik açıdan (bugün için ve yakın zamanda) mümkün görünmemektedir.

İşte bu sebeple, izleme çalışması, engeliler konusunda yaşanan hak ihlâllerinin; hak, konu, engel türü ve şekli konularında tespiti için medyada yer alan haberlerinin analizini bir yöntem olarak belirlenmiştir. Yapılan bu medya tarama çalışması için bir medya takip firmasından hizmet alınmak suretiyle, her gün çıkan yazılı ve görsel medyada yer alan engelli haberleri taranarak seçilmiştir. Tarama işlemi, aşağıdaki ilke ve kısıtlar çerçevesinde yapılmıştır.

1- Çalışmanın her ayağında olduğu üzere, medya taramalarında da engelli hak ihlâli kavramı, engelli kişilere Anayasa, kanunlar ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle tanınmış haklardan yaranılmasının önlenmesi, engellenebilmesi, haklardan mahrum bırakılması olarak ele alınmış, tarama işlemlerinde "hak ihlâli" haberleri, bu çerçevede seçilmiştir. Çalışmanın konusu olan eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatı olması sebebiyle, spesifik olarak bu alanlardaki hak ihlâl haberleri seçilmeye çalışılmıştır,

2- Proje medya izleme çalışmaları, 1 Ocak 2012-31 Aralık 2013 tarihleri arasında medyada çıkmış haberleri kapsamıştır. Tarama işlemi, medya takip merkezinin seçilen anahtar kelimelerin geçtiği haberlerin liste ve haber kupürlerini verdiği listeler üzerinden yapılmıştır. Taramalar kapsamında, sakat, topal, özürlü, engelli, yeti yitimi, çürük, kör, âmâ, sağır, dilsiz, otizm, felç, zihinsel, ortopedik, kas hastalığı, multiple skleroz (MS), amyotrofik lateral skleroz (ALS), ruhsal, psiko-sosyal sözcükleri anahtar kelimeler olarak seçilmiştir,

3- Medya taramasında yazılı ve görsel medya haberleri tarama alanına dâhil edilmiştir. Ayıklama işleminde, engellilere yönelik yardım kampanyaları, bireysel başarı öyküleri, şenlik ve sosyal organizasyon haberleri tarama işlemleri dışında bırakılmıştır. Bu çerçevede yapılan tarama işleminin süzgecinden 2012 ve 2013 yıllarına engellilik eksenli anahtar kelimelerin geçtiği toplamda 218.245 haber taranmıştır. Taranan bu haberin 201.660 tanesi yazılı medyanın çeşitli mecralarında, 16.585 tanesi ise görsel medyada yer almıştır. Taramalar sırasında engellilikle ilgili (her kategoride) yer alan haber sayısının 2013 yılında, 2012 yılına göre belirgin bir şekilde arttığı gözlenmektedir. Söz konusu haber taramasına ilişkin detaylar Tablo 1-6'te verilmiştir.

Taranan Yayın Sayıları									
Yıllar	Yazılı Yayınlar							Görsel Yayınlar	Genel Toplamlar
	Bülten	Dergi	Dergi Eki	Gazete	Gazete Eki	Insert	Toplam	TV'ler	
2012	12	3.134	247	65.472	7.297	4	76.166	7.311	83.477
2013	10	4.176	275	108.371	12.662	0	125.494	9.274	134.768
Toplam	**22**	**7.310**	**522**	**173.843**	**19.959**	**4**	**201.660**	**16.585**	**218.245**

Tablo 1-6: İzleme çalışmalarında taranan medya haberlerinin yıllara ve mecralarına göre dağılımları

1- İnternet medyası (çalışmada yaşanan zorluklar ve kısıtlar bölümünde anlatılan sebeplerden dolayı) tarama çalışması dışında bırakılmıştır,

2- Medya tarama çalışmalarında tarama odağı olarak eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatı belirlenmişken, tarama çalışmalarının başlamasıyla birlikte bu alanlarda yaşanan şiddet, kötü

muamele, istismar ve hatta ölüm olayları olduğu görülmesi üzerine, bu tip olaylar, yaşam başlığı altında tasnif edilmiş, daha sonra olayın yaşandığı (eğitim, erişim vb. üst) kategoriye dâhil edilmiştir,

3- Tarama sırasında tespit edilen yazılı ve görsel haberler, mükerrer (yani bir haber konusunu ya da bir ihlâlin birden fazla mecrada yayınlanmasına göre) tasnif edilmemiştir. Haber sayısı, toplam yayınlanan haber sayısı üzerinden oluşturularak tablolaştırılmıştır. Tablo 1-5'te yayınlanan sağılıma dair haberlerin yayınlandıkları tarih, yayıncı kuruluş, haber başlığı, mecrası ve haber başlıkları EK-1[63] verilmektedir.

Yıllara Göre Medyada Yer Alan İhlâl Haberlerinin İstatistikleri			
Yıllar	**Görsel Medya**	**Yazılı Medya**	**Genel Toplam**
2012	242	908	**1.150**
2013	230	1.112	**1.342**
Toplam	**472**	**2.020**	**2.492**

Tablo 1-7: Yıllara göre medyada yer alan ihlâl haberlerinin istatistikleri

Yapılan araştırmada Ocak 2012 ve Aralık 2013 tarihleri arasında medyada yayınlanan engellilikle ilintili 218.245 haberden 2.492 tanesinin çalışma teması olan konularda ihlâlleri içeren haber niteliğinde olduğu tespit edilmiştir. 2012 yılında hak ihlâli bildiren toplam 1.150 haberin 242'si görsel mecrada, 908 adedi ise yazılı mecrada yer almıştır. 2013 yılında yayınlanan toplam 1.342 haberin 230 tanesi görsel medyada, 1.112 tanesi ise tanesi görsel medyada yer almıştır. Bu noktada, medyada yer alan 218.245 haberin içerisinde sadece 2.492 ihlâl haberinin yer alması, buna karşılık, yardım toplama kampanya haberleri, şenlikler, bireysel başarı öyküleri vb. haberlere ezici bir çoğunlukla yer bulması, medyanın engelliler konusunda hak temelli bakış açısından ziyade, popüler, halkın merhamet ve vicdanında etki yaratmaya yönelik bir bakış açısıyla haber yapma eğiliminde olduğunu göstergesi sayılabilir. Bu anlayışın, medya içerisinde özellikle sorgulanması gerektiği açıktır. Medyada çıkan, engelli hak ihlâlleri içeriklerine sahip haberlerin tema ve yayınlandığı mecralara ilişkin verileri Tablo 1-8'de sunulmaktadır.

İhlâl Tiplerine ve İlintili Oldukları Temaya Göre Medyada Yer Alan Haberler Sayıları				
İhlâl Edilen Haklar	**Görsel Medya Haber Sayıları**		**Yazılı Medya Haber Sayıları**	
	2012	**2013**	**2012**	**2013**
Çalışma	9	9	45	37
Eğitim	17	9	64	69
Erişilebilirlik	64	52	173	310
Sağlık	30	7	56	38
Erişilebilirlik-Eğitim	13	12	6	31
Erişilebilirlik-Çalışma	4	1	0	1
Kayıp	5	22	52	115

63. Kitabın eklerine ulaşmak için bkz. www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls (erişim tarihi: 03.05.2014)

Kötü Muamele	6	26	19	39
Çalışma Yaşamı Sırasında Kötü Muamele	2	25	7	1
Eğitim Yaşamı Sırasında Kötü Muamele			0	46
Eğitim Yaşamında Taciz	0	6	17	18
Tecavüz	5	14	94	170
Eğitim Yaşamında Tecavüz	0	0	9	0
Sağlık Hizmetleri Sırasında Tecavüz	0	0	2	0
Yaralanma	21	1	94	7
Çalışma Hayatı Sırasında Yaralanma	0	0	1	0
Yaralanma-Tecavüz	0	0	4	0
Ölüm	24	14	136	76
Eğitim Yaşamı Sırasında Ölüm			18	1
Erişilebilirlik Hizmetleri Olumsuzluğu Sebebiyle Ölüm	14	0	3	0
Sağlık Hizmetleri Olumsuzlukları Sebebiyle Ölüm	0	6	0	26
Tecavüz Sonrasında Ölüm (cinayet)	0	0	0	1
Yeterli Yaşam Standardı	28	26	103	123
Yeterli Yaşam Standardı-Sağlık	0	0	1	0
Toplam	**242**	**230**	**908**	**1.112**

Tablo 1-8: İhlâl tiplerine ve ilintili oldukları temaya göre medyada yer alan haberler sayıları

Taramada tespit edilen haberler, bu aşamada verilen genel bilginin ışığında, kitabın eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatı temalarının işlendiği bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmış, sayısal analizin dışında içerik analizine de tabi tutulmuştur. Ayrıca, her temayla ilintili ihlâller konusunda yer alan haberlerin kendi içlerinde dağılım gösterdikleri alt başlıklara göre de tasnif edilerek yorum getirilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında analizlerle yetinilmemiş, vurgulanan konulara ilişkin örnek haberler, kutular içerisinde okuyucunun bilgisine sunulmuştur.

1.4.5.2.2. Mevzuat Taraması

Giriş bölümünün ilk bölümlerinde de belirtildiği üzere, izleme çalışmaları temel olarak Türkiye'de çıkarılan ulusal mevzuatın ve uluslararası mevzuatın sahaya ne derece yansıdığı noktasından yola çıkmaktadır. Bu olgunun yanında, hâlihazırdaki mevzuatın engelli bireylerin ihtiyaçlarına ne derece cevap verdiği, bu mevzuatta içerik ya da uygulama usulü yönünden eksikliklerin ya da yanlışlıkların bulunup bulunmadığı da bir diğer önemli olgudur.

Bu sebeple izleme çalışmalarına konu olan temalar ele alınırken, bir taraftan da bu alanlarla ilgili mevzuatı ele almak, sorunları bu mevzuat ekseni üzerinden değerlendirerek, analiz etmek, kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur. Ancak burada önemle vurgulanması gereken nokta, mevzuat tara-

ması yapılırken, çalışma temalarıyla ilgili tüm mevzuatın ele alınmadığıdır. Zira böyle bir konu,bu izleme çalışmasının içerisinde yapılamayacak kadar geniş, kapsamlı ve tekniktir.

Bu sebeple, proje kapsamında yapılan mevzuat taraması, (eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatı) temalarının içerdiği ana mevzuatın, çalışma sırasında tespit edilen sorun odaklarıyla ilgili olan kısmını kapsamakla sınırlı tutulmuştur.

Yapılan mevzuat tarama ve analizleri, kitap içerisinde başlı başına bir bölüm olarak ele alınmamış, bunun yerine, her temanın işlendiği bölümde, tespit edilen sorun odakları ekseninde ilgili mevzuatın irdelenmesi şeklinde bir yöntem izlenmiştir. Analiz yöntemi olarak, mevzuatın hâlihazırdaki madde metni ele alınmış, hemen ardından o mevzuatın gerek içerik ve gerekse de uygulama açısından ne kadar yeterli ya da yetersiz olduğu, varsa eksiklikleri dile getirilmiştir.

Mevzuat analizinde temel olarak dünyada benimsenmiş hâlihazırda en evrensel ve kapsayıcı hukuk metni olan ve aynı zamanda iç hukukumuzun bir parçası haline gelmiş olan EHS'nin içerdiği kavramlar ve getirdiği yaklaşımlar odak kabul edilmiştir.

Bunun dışında, yayının hazırlanmakta olduğu 19 Şubat 2014 tarihinde yürürlüğe giren 6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da[64] ele alınarak temalar bakımından sorgulanmıştır.

1.4.5.2.3. Okul Kitaplarının Taranması

İzleme çalışmaları başlangıçta, bilgi edinme başvuruları, bireysel başvurular ve medya tarama haberleriyle sınırlı tutulmuş olmakla birlikte, proje çalışmaların başlamasının ardından tespit edilen ihtiyaçlar kapsamında yeni sorgulama ve incelemelere de çalışma içerisinde yer verilmiştir.

Proje ekibince yapılan değerlendirmede, engellilerin eğitimdeki sorunlarının, erişim, eğitsel tanı değerlendirme, eğitimde başarı ve kaliteyi artırıcı ekipman temini, özel eğitim öğretmeni vb. sorunlarından oluşmakla birlikte, özellikle engelliler konusundaki toplumsal algının, ön yargıların da başlı başına bir sorun olduğu kanaati oluşmuştur.

Olumsuzluk içeren, kalıp yargılar oluşturan ders müfredatı, engelli bireyleri iki boyutuyla etkilemektedir. Birincisi, okullarda eğitim gören engelli bireyler, bu müfredattan olumsuz etkilenecek engelsiz akranlarının olumsuz tutumlarına maruz kalma riski altındadır. İkincisi, hem engelli, hem de engelsiz öğrencilerde oluşacak bu olumsuz algının, ilerleyen dönemlerde, engelli bireylerin istihdam süreçlerine, erişim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma koşullarına olumsuz anlamda sirayet etmesi söz konusu olacaktır.

Yukarıda kısaca özetlenen düşünceler ışığında, çalışmada, MEB ders müfredatındaki kitapların engelli bireylere yönelik olumlu-olumsuz içerik açısından taranmasının izleme çalışmalarına önemli bir katkı sağlayacağı kanaatini doğurmuştur. Bu düşünceden hareketle, Proje Ortağı İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü tarafından, izleme çalışmaları adına, ilk ve ortaöğretim ders kitaplarında bir müfredat tarama çalışması yapılmıştır.

Sosyoloji Bölümü Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Kenan Çayır ve ekibi tarafından yapılan çalışmada, 2013-2014 eğitim öğretim yılında okutulan 1-8. sınıf Türkçe, 1-3. sınıf Hayat Bilgisi, 4-8. sınıf Sosyal Bilgiler ders ve öğrenci çalışma kitapları ile 4-12. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, 9. sınıf Sağlık Bilgisi, Ortaöğretim Sosyoloji, 8. sınıf Vatandaşlık ve Ortaöğretim Demokrasi Eğitimi, Demokrasi

64. Bkz. 6518 sayılı Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.htm (erişim tarihi:03.05.2014)

ve İnsan Hakları ders kitapları incelenmiştir. Kitaplar, MEB'in web sayfasına yüklenen PDF dosyalar üzerinden taranmıştır.

Oldukça düşündürücü sonuçların elde edildiği tarama çalışmalarına ilişkin kapsamlı sonuç ve analizlere kitabın eğitimle ilgili bölümünde yer verilmiştir.

1.4.5.3. Bireysel Hak İhlâl Bildirimleri

İzleme kapsamında yapılan medya taraması çalışma gerekçelerinde de anlatıldığı üzere, kamu kurum ve kuruluşlarına yapılan başvuruların sağlıklı bir izleme çalışması için yeterli doneleri vermesi mümkün olamamaktadır. Zira kamudan alınan veriler, çoğunlukla, kamusal hizmetlerden faydalanan engellilere dair sayısal veriler içermekte olup, bireysel hak ihlâli ya da bir başka sebep yüzünden kamu hizmetlerinden faydalanamayan engellilere ait veriler ve içerikleri barındırmamaktadır.

İşte bu sebeple, medyada yayınlanan hak ihlâl haberlerinin dışında, engelli bireylerden veya (onlara bakmakla mükellef olan kişiler ya da birlikte ikamet ettikleri) yakınlarından, alınacak hak ihlâl bildirimlerinin de önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmüş ve bir hak ihlâl bildirim sayfası oluşturulmuştur. İhlal bildirim sayfası, izleme çalışmalarının web sayfası olan, www.engellihaklariizleme.org isimli site içerisinde etkinleştirilmiştir.

Hak ihlâl bildirim sayfasını hazırlarken, bildirim formunun olabildiğince kolay anlaşılabilir ve kolay doldurulabilir olmasına gayret edilmiştir.[65] Formda, ön bilgi olarak, hak ihlâl bildirimi yapmak isteyen kişinin öncelikle adı, soyadı, cinsiyeti, engel türü ve doğum tarihi bilgileri talep edilmiştir. Ancak, başvuru sahiplerinin çok özel bilgiler vermekten kaçınabileceği ve bildirimde bulunmaktan vazgeçebileceği düşünülerek T.C. Kimlik Numarası sorulmamış, telefon numarasının verilmesi de tercihe bırakılmıştır. Ancak mükerrer ve gerçeğe aykırı bildirimleri kapsam dışında tutmak için Internet Protokol (IP) numaraları ile kişi, olay, yer ve ihlâl edilen hak hakkında detaylı inceleme yapılmıştır.

Bildirimde bulunulacak ihlâlin hangi kategoriye girdiği bildirimde bulunan kişiye sorulmuş ve kutucuk işaretleme yöntemiyle seçtikleri alanları işaretlenmesi talep edilmiştir. Söz konusu alandaki seçenekler, EHS maddelerinde yer alan konu başlıkları üzerinden oluşturulmuştur.

Formun son kısmında ise, ihlâl olayının yaşandığı il, tarih bilgisi talep edilmiş ve olay anlatımı ile birlikte, yaşanan ihlâllerle ilgili olarak engellinin ya da yakının (hiçbir şey yapmamak, idari başvuruda bulunmak, idare mahkemesine ya da savcılığa başvurmak, Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) başvurmak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurmak vb.) yollardan hangisini izlediği sorulmuştur.

Yapılan başvurularda engellinin ya da yakının beyanı esas alınmış ve doğru kabul edilmiş, (varsa, sunduğu belge dışında) ayrıca bir sorgulama yapılmamıştır.

Engelli hakları ihlâl bildirimlerinin sayısal ve içerik analizini yapabilmek için web sayfasına bağlı bir arayüz üzerinden çalışan bir altyapı oluşturulmuştur. Bu arayüz vasıtası ile yapılan başvurunun otomatik olarak bir excel tablosuna aktarılması sağlanmıştır. Excel tablosuna aktarılan bildirimlerin içeriğinde herhangi bir müdahalede bulunulmamış, sadece, ihlâl başvurusu yapan kişinin ihlâlin hangi alanda gerçekleştiği yönündeki işaretlediği seçeneklerde varsa tutarsızlık ya da konu dışı seçeneğin iptali söz konusu olmuştur.

İhlâl başvuru sayfasının tanıtımı, üç kanal üzerinden gerçekleştirilmiştir. Birinci olarak Engelli Hakları İzleme Grubu'nun "Engelli Hakları İzleme" isimli sayfası ve buna bağlı Twitter[66] ve Facebo-

65. Bkz. İhlâl Bildirim Formu, http://www.engellihaklariizleme.org/tr/ihlal-bildirim-formu.html (erişim tarihi: 17.03.2014)
66. Bkz. Sosyal ağlarda Engelli Hakları İzleme Grubu'nun Twitter Sayfası, https://twitter.com/hakizleme (erişim tarihi: 17.03.2014)

ok[67] sayfası üzerinden duyurular yapılmıştır. Bunun paralelinde engellileri konu alan forumlardan[68] bildirim hattının duyurusu yapılmıştır. Başvuruların yönlendirilmesi için kullanılan son kaynak ise, izleme grubunda olan STK'ların sayfayı kendi portföylerindeki engelli ve yakınlarına duyurulması şeklinde olmuştur. STK'lara bunun dışında, ihlâl bildirim sayfasına bilgisayar ve internet bildirim yapamayacak durumda olan engelli bireylerin de başvuru yapabilmesi için başvuru formunun matbu formunu doldurtmaları imkânı sağlanmıştır. Bu şekilde yapılan sınırlı başvuru, proje ekibi tarafından içeriğine dokunulmadan, onların yerine sayfaya girilmiştir.

İhlâl başvurularının değerlendirilmeye alınmasında temel kriter, yaşanan ihlâl olayının Ocak 2012 ile 31 Aralık 2013 arasında yaşanmış ya da ihlâle ilişkin sürecin ihlâl ya da hak arama süreci boyutuyla devam ediyor olma şartı aranmıştır. Dolayısıyla 2014 yılında bu döneme ait ihlâl bildirimleri kabul edilmiş, ancak, başlangıcı ve süreci 2014 Ocak ayından itibaren gerçekleşen başvurular değerlendirmeye alınmamıştır. Yukarıda verilen bilgiler ışığında, hak ihlâl sayfasına yapılan ihlâl bildirimlerine dair detaylı veriler, Tablo 1-9'de sunulmaktadır.

Engelli Hak İhlâl Bildirim Sayfasına Yapılan İhlal Bildirim Verileri	
İhlâlin Gerçekleştiği Hak Konusu	**Sayısı**
Çalışma ve İstihdam	26
Çalışma ve İstihdam -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Eğitim	13
Eğitim -Habilitasyon ve Rehabilitasyon	3
Eğitim -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik	28
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik -Çalışma ve İstihdam	4
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik -Eğitim	1
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik -İşkenceye veya Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye veya Cezaya Maruz Kalmamak-Çalışma ve İstihdam	1
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik -Kişisel Hareketlilik -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik -Seyahat Özgürlüğü ve Uyrukluk -Eğitim -Sağlık -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik -Yasalar Önünde Eşit Tanınma	1
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	2
Habilitasyon ve Rehabilitasyon	1
Habilitasyon ve Rehabilitasyon -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
İşkenceye veya Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye veya Cezaya Maruz Kalmamak	3
İşkenceye veya Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye veya Cezaya Maruz Kalmamak-Çalışma ve İstihdam	1
İşkenceye veya Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye veya Cezaya Maruz Kalmamak-Sağlık -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Kişisel Hareketlilik	3
Konuta ve Aile Hayatına Saygı	2
Kültürel Yaşama, Dinlenme, Eğlence ve Spor Etkinliklerine Katılım	1

67. Bkz. Sosyal ağlarda Engelli Hakları İzleme Grubu'nun Facebook Sayfası, https://www.facebook.com/ENGELLIHAKLARIIZLEME (erişim tarihi: 17.03.2014)
68. Örneğin, http://www.engelliler.biz/

Sağlık	4
Sağlık -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Sömürüye, Şiddete ve İstismara Maruz Kalmamak	1
Yasalar Önünde Eşit Tanınma	2
Yasalar Önünde Eşit Tanınma -Kişisel Hareketlilik	1
Yasalar Önünde Eşit Tanınma -Kültürel Yaşama, Dinlenme, Eğlence ve Spor Etkinliklerine Katılım	1
Yasalar Önünde Eşit Tanınma -Sağlık	1
Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	32
Toplam	**139**

Tablo 1-9: Engelli hak ihlâl bildirim sayfasına yapılan ihlâl bildirim verileri

Engelli hak ihlâl bildirim sayısı, yukarıda anlatılan kısıtlar ve ayıklama işlemlerinden sonda, 139 olarak ortaya çıkmıştır. Hak ihlâl bildirimlerinde, ihlâl konusunun birden fazla seçilebiliyor olması sebebiyle, birçok alt başlık olarak kategorilendirilme sonucunu doğurmuştur.

Engel Türüne Göre İhlâl Bildirim Verileri		
Engel Türü	**Sayısı**	**% Oranı**
Görme	4	2,88
İşitme	16	11,51
Ortopedik	52	37,41
Otizm	7	5,04
Ruhsal	4	2,88
Süreğen	2	1,44
Zihinsel	6	4,32
Çoklu Engel	20	14,39
Diğer	8	5,76
Engelli Yakını	20	14,39
Toplam	**139**	**100**

Tablo1-10: Engel türüne göre ihlâl bildirim verileri

Engelli hak ihlâl bildirimleri konusunda merak uyandıran bir diğer konu ise, ihlâl bildirimlerinin daha ziyade hangi engel grubundan geldiğidir. Tablo 1-8'de de görüleceği üzere ihlâl bildiriminin en fazla yaşandığı alan, ortopedik engelliler alanı gibi görünmektedir. Ancak, bildirim başlıkları içerisinde yer alan, otizm, zihinsel engel ve ruhsal rahatsızlık (BM tanımına göre psiko-sosyal engel) kategorisindeki engelliliklerin, Türkiye'de genel olarak zihinsel engel olarak ele alındığı düşünüldüğünde, zihinsel engel kategorisinin aslında en fazla ihlâl bildiriminin yaşandığı alan olarak göründüğü sonucu doğmaktadır. Diğer taraftan, engelli yakını olarak yapılan bildirimlerde de kendi içinde ayrıca bir dağılım gösterdiği de bu noktada dikkate alınmalıdır.

Engelli hak ihlâl bildirim hattı oluşturulurken, üzerinde durulan bir diğer konu da, engelli bireylerin ya da yakınlarının yaşadıklarını düşündükleri ihlâl karşısında takındıkları tutumun ne olduğunun sorgulanması olmuştur. Hak arama süreçlerinin, mevzuatla geliştirilen hakların uygulamada karşılık

bulması, kamu görevlilerinde bu konuda duyarlılık geliştirmesi ve hepsinden öte ihlâlin durdurularak hakkın kazanması konusunda bir enstrüman olması, bu sorgulamada temel etken olmuştur. Tablo 1-11 bu konudaki dağılım hakkında bilgi vermektedir.

İhlâl Bildirimlerinin, İhlâl Sonrası Geliştirilen Reaksiyona Göre Dağılımları		
Olayın Durumu	**Sayısı**	**% Oranı**
Davacı Oldum ve Dava İlk Derece Mahkemesinde Lehte Sonuçlandı	1	0,72
Davacı Oldum ve Olay İlk Derece Mahkemesinde Görülüyor	5	3,6
Herhangi Bir Müracaatım Olmadı	99	71,22
İdare Dilekçeme Cevap Vermedi	4	2,88
İdare Dilekçeme Olumlu Yanıt Verdi	1	0,72
İdare Dilekçeme Olumsuz Yanıt Verdi	13	9,35
İdareye Dilekçe İle İtiraz Ettim	11	7,91
Kolluk Kuvvetlerine (Polis/Jandarma) Şikâyette Bulundum	4	2,88
Savcılığa Suç Duyurusunda Bulundum	1	0,72
Toplam	**139**	**100**

Tablo 1-11: İhlâl bildirimlerinin, ihlâl sonrası geliştirilen reaksiyona göre dağılımları

Tablo 1-11'de da görüleceği üzere, ihlâl yaşadığını düşünen engelli bireylerin %71,22'sinin uğradığı ihlâl konusunda herhangi bir idari ya da yasal süreç başlatmadığı görülmektedir. Hak ihlâlleri konusunda, bireylerin bir reaksiyon geliştirmemesinin, kamu reflekslerinin gelişmesini engelleyen bir durum olduğundan hareketle, bu oranın, engelli bireylerin yaşadığı sorunların devam etmesinde bir parametre olduğu açıktır.

Bildirimi yapılan ihlâllerin yaşa, cinsiyete, illere göre dağılımları da, izleme çalışmaları envanterinde mevcuttur; ancak yayın hacminin yüksekliği sebebiyle, burada bu veriler paylaşılmamıştır. Yayının, bu tip detaylı verileri, konu hakkında araştırma yapacak akademisyenler ve diğer uzmanlarca talep halinde paylaşılacaktır.

1.4.5.4. Saha Deneyim Paylaşımları

İzleme çalışmalarında temel olarak ölçülebilir, analiz edilebilir sayısal verilerin elde edilmesi planlanmıştır. Ancak, engelli hak ihlâllerinin ya da yasaların uygulanması sırasında yaşanan aksaklık ve sorunların bugün için Türkiye genelini yansıtacak bir şekilde sayısal olarak ölçülemeyeceği inkâr edilemeyecek bir gerçekliktir. İşte bu düşünceyle, izleme çalışmaları kapsamında, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin, inisiyatiflerin ve sivil oluşumların katılım sağladığı bir toplantı yapılmıştır.

6-7 Eylül 2013 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen toplantıya, Tablo1-3'te listesi verilen 20 sivil oluşum katılmıştır. Katılımcı sivil oluşumlar içerisinde her engel grubu ve her bölgeden katılımcı oluşumun yer almasına hassasiyet gösterilmiştir. Engel grubu açısından katılım çeşitliliği sağlanmakla birlikte, toplantıya Doğu Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi'nden katılım sağlanamamıştır. Söz konusu olumsuzlukta, bölgede (proje amacı ve ruhu ile) izleme çalışmalarına katılım sağlayacak STK sayısının azlığı ve var olanlar ile de çalışma takviminin uyum göstermemiş olması belirleyici olmuştur.

Saha deneyim toplantılarında her sivil oluşum, faaliyet konusu olan engel grubu ve faaliyet bölgesinde yaşanan sorunları bildirmiş ve çözüm önerilerini sunmuşlardır. STK'ların bildirimleri, toplantı sekretaryası tarafından notlar şeklinde alınmış, tasnif edilmiştir. Derlenen bu geri bildirimler, kitabın (erişim, eğitim, sağlık ve çalışma hayatının anlatıldığı) bölümlerinde yapılan içerik analizlerinde kullanılmış, sorun başlıkları ve çözüm önerilerinde saha deneyim çalışmalarından elde edilen bildirimlere yer verilmiştir.

1.4.5.5. TBMM'ye Sunulmuş Soru Önergeleri

Çalışma sırasında kamu kurumlarına yapılan bilgi edinme başvurularının yanında özellikle TBMM'de milletvekilleri tarafından hükümete engelliler konusunda yöneltilmiş soru önergeleri ve bu önergelere verilen cevaplardan da faydalanılmıştır.

Çalışma sırasında da deneyimlendiği üzere, kamu kurum ve kuruluşları her ne kadar 4892 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu hükümleri kapsamında başvuru sahiplerine (kanunun istisna getirdiği özel haller dışında) bilgi vermek zorunda iseler de, başvurularına cevap verilmediği hallerle sık sık karşılaşılmıştır. Ancak, STK'ların başvurularına cevap verme konusunda isteksiz davranan kamu kurum ve kuruluşları, TBMM'de milletvekilleri tarafından yöneltilen sorulara daha kapsamlı ve detaylı cevaplar verebilmektedir. Bu sebeple proje ekibi, izleme çalışmalarının kapsadığı 2012-2013 yılları içerisinde hükümete ve ilgili bakanlıklara yöneltilmiş soru önergeleri ve bu soru önergelerine verilen cevapları incelemiş ve izleme konularındaki verilerden faydalanmıştır.

1.4.5.6. Diğer Kaynaklar (çeşitli kurumların yayınları, veri kaynakları, yıllık raporlar, internet sitelerinde yer alan raporlar)

İzleme çalışmaları sırasında, kimi hallerde, izleme dönemini kapsayan dönemde yapılmış araştırmalardan, güvenilir kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanmış yıllık raporlardan ve istatistiklerden de faydalanılmıştır. Kamunun bilgi edinme başvurularına cevap vermediği kimi hallerde aynı kamu kuruluşunun, yayınladığı bir yayında o konu hakkında bilgi verdiği ya da bir başka kamu kuruluşu tarafından yapılan bir çalışmaya katkı sunduğu gözlemlenmiştir. Bu tür durumlarda, bilginin kamuya açıklığı ve güvenirliği kontrol edildikten sonra çalışma için söz konusu yayından ya da kamu kuruluşu tarafından verilerin paylaşıldığı elektronik ortamlardan veriler alınmıştır.

1.5. İzleme Çalışmaları Dışında Bırakılan Konular

Çalışma dört alanla kısıtlamıştır. Ancak, bunun paralellinde, alanın genişliği, sorgulanacak verinin çokluğu ve bazı spesifik alanlarda veriye ulaşmanın zorlukları sebebiyle, çalışmanın seçtiği alanların içindeki alt başlıklarda da bazı kısıtlamalar getirilmesini zorunlu olmuştur.

Her şeyden önce izleme çalışmalarının kapsayacağı engel türleri açısından bir kısıtlamaya gidilmiştir. Bilindiği üzere Türk Hukuk Mevzuatı, süreğen hastalıkları da engel türleri arasında kabul etmektedir. Bu kabulün bir uzantısı olarak kalp, böbrek, karaciğer vb. yetmezlikler, diyabet, tansiyon, vb. hastalıklar, şizofreni, manik depressif vb. ruhsal rahatsızlıklar da engellilik olarak kabul edilmektedir. Genel olarak süreğen hastalık kategorisinde değerlendirilen bu tip engellilikler, çalışmanın dışında bırakılmıştır. Söz konusu süreğen hastalıkların birey üzerinde yarattığı dezavantajların çok geniş bir alanı içermesi, hastalık sayısının yüzlerle ifade edilecek tür ve kategorisinin olması, bu alandaki demografik dağılım hakkındaki veri eksiklikleri, çalışmada böyle bir tercihi zorunlu kılmıştır. Ancak EHS'de psiko-sosyal engellilik olarak tanımlanan ve özellikle eğitim ve istihdam yaşamında ağır dezavantaj yaşayan bireylerin durumu kısıtlı olarak ele alınmıştır.

Çalışmada engel türü alanında yapılan kısıtlamanın dışında, özellikle erişim konusundaki sorgulamalarda da kısıtlamalar yapılmıştır. Nitekim çalışma içerisinde erişimin, ulaşımla ilgili alt başlığı, sadece şehir içi ulaşımla sınırlı tutulmuştur. Özellikle şehirlerarası karayolu taşımacılığının gerek mevzuat ve gerekse de bu mevzuata bağlı teknik altyapısının engelli erişimine uygunluğu konusundaki çalışmaların sadece iki yıldır başlamış olması, bu kısıdı makul hale getirmiştir.

Erişim alanındaki bir diğer kısıtlama da, kamu binalarındaki erişim sorgulamalarında yapılmış ve ilk ve orta öğretim okulları, müzeler, ibadethaneler vb. kamu binaları kapsam dışı bırakılmıştır. Bu tercihte söz konusu kamu binalarının sayısının çok yüksek oluşu temel faktördür. İlerleyen yıllarda çalışmanın yenilenmesi halinde, yukarıda belirtilen kamu binalarının da değerlendirmeye alınması mümkün olabilecektir. Diğer taraftan, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında, bilgi verme yükümlülüğü bulunmayan özel sektör kuruluşlarına ait kamusal hizmet veren binalar sorgulama dışında bırakılan mekânlar olmuşlardır.

Erişim düzenlemeleri konusundaki izleme çalışmaları kısıtlarından bir diğeri de, elde edilen verilerin test edilmemesi noktasında söz konusu olmuştur. Gerek buralarda kontrol çalışmalarının yapılmasında yaşanacak zorluklar ve gerekse de bunun gerektiği organizasyon ve maliyet yükleri sebebiyle, kamu binalarına ilişkin olarak toplanan verilerin doğruluğu ve bildirilen erişim düzenlemelerinin standartlara uygunluğu test edilmemiştir ve ayrıca araştırılmaya muhtaçtır.[69]

Benzer bir durum, engelli bireylerin eğitim, sağlık ve çalışma hayatı alanlarında bildirdikleri hak ihlâlleri için de söz konusu olmuştur. İhlâl başvuruları, daha önce de belirtildiği üzere, bildirimde bulunacak kişilerde kaçınma sonucu doğurma ihtimali ve yasal sınırlamalar sebebiyle test edilmemiştir.

1.6. İzleme Çalışmalarında Yaşanan Zorluklar

Engelli Hakları İzleme çalışması, bir STK tarafından yapılması, ölçülmesi zor ve yeni bir alanda yol alma hedefinde olması sebebiyle, çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır.

Her şeyden önce, bilgi edinme başvuru süreçlerinde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Süreç içerisinde gözlenmiştir ki;

- Hâlâ birçok alanda (özellikle sağlık alanında) devletin engellilere sağladığı (yardımcı cihaz, tıbbi malzeme ve sarf malzemesi vb. konularda) özel bir veri tabanı bulunmamaktadır. Benzer bir durum, adalet sistemimizin kayıtları açısından da mevcuttur. Bu sebeple, önemli sayıdaki stratejik bilgi edinme başvurusuna yetkili makamlar tarafından "söz konusu başvuruya yönelik bir veri bulunmamaktadır" mealinde cevaplar vermişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere, kamu kuruluşlarının (bazıları hariç) engelli bireylere sunulan hizmetler konusunda bir kayıt sistemi bulunmamaktadır,
- Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan görevliler bilgi edinme başvurularına cevap vermekte isteksiz davranmaktadırlar. Nitekim Tablo 1-5'te de görüleceği üzere, bilgi edinme başvurularına cevap vermenin kanuni bir sorumluluk olmasına rağmen, (tekraren başvurularla birlikte) 3.125 başvurudan sadece 1.542 tanesine ilgili kurumlar tarafından cevap verilmiştir,
- Kimi hallerde, kamu görevlilerinin, başvuruya açık kesin bilgi vermekten kaçındıkları, örneğin erişim başvurularında olduğu üzere kimi hallerde, sorulan soruya cevap vermek yerine, hiçbir bilgi verilmeden, "erişim düzenlemeleri konusunda çalışmalar yaptıkları" şeklinde veyahut

69. Erişilebilirlik düzenlemelerinde test edilebilen, ilgili kurumlarca erişilebilir olduğu bildirilen web sayfaları istisna dışıdır. Söz konusu web sayfalarının erişilebilir olup olmadığı incelenmiştir. Bkz. Raporun "2.1.4. Kısıtlar ve Zorluklar" ve "2.2.2.1.2.11. Web Sayfalarının Erişilebilirlikleri" Bölümleri

soruya cevap vermek yerine, engelliler konusunda yapılan başka çalışmalar hakkında bilgi vermek şeklinde cevaplara sıkça rastlanmıştır. Bu cevapların temelinde, kamu görevlisinin; vereceği cevabın, kurumu açısından olumsuz imaj ya da yasal bir sonuç doğuracağı endişesi olması kuvvetle muhtemeldir,

- Son olarak, her ne kadar çoğu kamu kurum ve kuruluşunun elektronik ortamda bilgi edinme başvurusu için teknik altyapı kurmuş olmasına rağmen, elektronik ortamlarından yapılan başvurulara cevap vermeme yüzdesinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Nitekim projede bu sorunu aşmak üzere bir alternatif olarak yazılı başvuruya geçilmesinin ardından cevap oranlarında ciddi bir artış gözlenmiştir.

Projenin bilgi edinme başvuruları sırasında yaşadığı sorunların dışında, proje medya tarama çalışmalarında, bireysel hak ihlâl bildirimleri alanında ve görünürlük çalışmalarında da zorluklarla karşılaşılmıştır.

Proje ekibinin formu kolaylaştırmak için olabildiğince sadeleştirmesine rağmen, birçok başvuru eksik bilgi ile sisteme girilmiştir. Keza birçok engelli, bildirimlerini, web sayfasındaki başvuru bölümüne yapmak yerine, izleme çalışmasının sosyal medya sayfasının ileti paylaşımlarının alt bölümlerine bildirimlerini yazma yoluna gitmişlerdir. Söz konusu sorunun temelinde (her ne kadar form sadeleştirilmiş olsa da) engelli bireylerin bilgisayar kullanımı bilgi seviyelerinin düşüklüğünün rol oynadığı tahmin edilmektedir. Sonuç olarak bireysel hak ihlâl başvuruları sayısı, sınırlı bir sayıda kalmıştır.

Medya izleme çalışmalarında yaşanan en büyük zorluk, elektronik medyada yer alan haberlerin taranmasına ilişkin olarak yaşanmıştır. Zira birçok elektronik medya mecrası, yazılı ya da görsel medyada yer alan haberleri birebir kopyalamak suretiyle haber yapmaktadırlar. Bu sebeple, elektronik medyada her gün yüzlerce, engeliler günü ya da engelliler haftası gibi özel günlerde ise haber sayısının binlerle ifade edilebileceği rakamlara ulaşılmıştır. Bu sebeple medya tarama çalışmalarında elektronik medya haberlerinin taranması işleminden vazgeçilmiştir.

Proje çalışmaları sırasında yaşanan en son ve dikkat çekici zorluk ise görünürlük çalışmaları alanında yaşanmıştır. Çalışmanın görünürlük çalışma stratejisi, elde edilen verilerin, çalışmanın ilerleyişi sırasında kademe kademe paylaşımı esasına dayandırılmıştır. Ancak izleme çalışmalarının bir uzantısı olarak yürütülmesi hedeflenen kamusal farkındalık çalışmaları, dönem dönem, ülkenin içinde bulunduğu yoğun siyasi-ekonomik dalgalanmalar sebebiyle istenilen derecede yürütülememiştir. Ancak, elde edilen verilerin güncelliğini kısa sürede kaybetmeyecek oluşu, söz konusu paylaşımların ilerleyen dönemlerde kamuoyu gündeminde yeterli etkiyi yaratma imkânı sunacaktır.

1.7. Sonuç

Engelli Hakları İzleme Çalışması, hazırlanan bu yayınla, ilk sonuçlarını vermiş bulunmaktadır. Kitabın ilerleyen sayfalarında, çalışmanın erişim, eğitim, sağlık ve çalışma hayatı konularında elde edilen verilerin detaylarını, bu konuda yapılan sayısal ve içerik analizleri okurun inceleme ve değerlendirmesine sunulmaktadır.

Her bölümde elde edilen veriler ışığında objektif, somut ve net tahliller yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümlere geçmeden önce, çalışmadan elde edilen genel çıkarımları paylaşmakta fayda bulunmaktadır. Buna göre:

a) Türkiye'de genel olarak 2005 yılından bu yana engellilerin başta çalışma konusu olan eğitim, erişim, sağlık ve çalışma hayatlarındaki olumsuzlukların giderilmesinde önemli gelişmeler yaşanmıştır,

b) Bu gelişmelerin temelinde yapılan ulusal mevzuat düzenlemelerinin ve taraf olunmak suretiyle iç hukukun bir parçası olan uluslararası sözleşmelerin büyük bir etkisi bulunmaktadır,

c) Ancak bu iki olumlu gelişmeye karşın, haklardan yararlanma ve diğer bireylerle "fiilen eşitlenme" konusunda ciddi sorunlar mevcuttur,

d) Erişim alanında yaşanan sorunlar, diğer sorunları da besleyen bir olumsuzluk sahası olarak, en yoğun ve en stratejik sorun niteliğindedir. Fiziki düzenlemeler bakımından özel olarak bu olumsuzluğun en çok etkilediği grup da, (bağımsız hareket kabiliyetini kısıtlaması bakımından) ortopedik engellilerdir. Ancak, iletişim kanallarını sağlayacak işaret dili bilen personel, kulaklık kullanan engellilerin geniş mekânlarda sesleri daha iyi ve anlaşılabilir duyulmasını sağlayan indiksiyon döngü ya da FM sistemleri bulunmaması bakımından yaşadıkları sorunların, işitme engellilerin yok sayılması derecesinde az olduğu ortaya çıkmıştır. Karar mekanizmalarının erişim düzenlemelerinden ortopedik ve görme engelli bireyleri ilgilendiren düzenlemeleri anlattığı ve her engel grubunun erişim kavramının farklı olduğu gerçeğinin yeterince farkında olmadıkları görülmektedir,

e) Benzer şekilde, engellinin haklardan ve hizmetlerden faydalanması konusunda bilgiye erişimin önemi neredeyse tüm karar verici ve uygulayıcılarda kavranmadığı da bir diğer gerçektir. Özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının web altyapıların görme ve işitme engellilerin kullanımına uygunluk göstermemesi, üniversitelerde görme ve işitme engelliler için akademik bilgiye erişim olanakları konusundaki en üst derecedeki yetersizlikler bunun göstergesi niteliğindedir,

f) Hükümetin, engelliler konusunda yapmış olduğu düzenlemelerin yaşama geçmesi için daha etkin tedbirler geliştirmesi, engellilere verilen kamusal hizmetlerin kalitesinin artırılması için daha fazla bütçe ayırması ve teşvik sistemleri geliştirmesi gerekmektedir.

2 ERİŞİLEBİLİRLİK

Yayına Hazırlayan: Hakan Özgül

2.1. Giriş

Bu bölümde, Türkiye'de erişilebilirliğin geçmişten günümüze durumunu, yapılan idari ve hukuki düzenlemeleri, hükümetin eylem ve politikalarını, alınan tedbirler ile sahaya yansıyan gelişmeleri (mahkeme kararları, medyaya incelemesi vb.), yaşanan hak ihlâllerini ve ilkesel olarak herkes bakımından erişilebilirliğin nasıl yerleşmesi gerektiği konusunda çözüm önerilerini bulabileceksiniz. Erişilebilirliğin izlenmesi bakımından yapılan bilgi edinme başvuruları ve elde edilen verilerden ortaya çıkan tablo da irdelenmekte, sorgulanmakta ve değerlendirilmektedir.

2.1.1. Kavram Bakımından Erişilebilirlik

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra rehabilitasyon tüm dünyada hızla gelişen bir kavram haline gelmiştir. Gerek savaşlar ve çatışmalar, gerek yaygın hastalıklar, gerekse de dünya nüfusunun yaşlanması, yeti yitimine sahip insanların sayısını ciddi şekilde arttırmış ve hatta arttırmaya devam etmektedir. Doğal bir sonuç olarak ve yeti yitimine sahip olan bireylerin hak arama süreçlerine dâhil olmasıyla, söz konusu kişiler için gerek iç gerekse de dış mekânlarda fiziksel düzenleme yapılması kaçınılmaz olmuştur. Buradan hareketle fiziksel düzenlemeler evrilerek günümüzün erişilebilirlik kavramını oluşturmuştur. Daha önceleri sadece engelli bireyler için yapılması gerektiği düşünülen fiziki düzenlemelerin aslında engelli olmayan bireyler bakımından da gerekliliği anlaşılmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de erişilebilirlik kavramı gelişmiş ve gelişmeye de devam etmektedir.

Tanım bakımından incelendiğinde erişilebilirlik kavramının en güncel ve doğru halini EHS'de bulmaktayız. Sözleşmeyi referans alınarak erişilebilirliği şöyle tanımlamak mümkündür:

"Engelli bireylerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımını sağlamak ve engelli bireylerin, engelli olmayan bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşıma, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal ve hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere, evrensel tasarım ilkesiyle erişiminin sağlanmasıdır."[70] Bir başka deyişle tüm kamusal alan, eğitim kurumları, sağlık tesisleri, kültür merkezleri, yollar, kaldırımlar, kavşaklar, alt ve üst geçitler, parklar, lokantalar, sosyal tesisler, spor merkezleri, ibadethaneler, toplu taşıma araçları (kara, deniz, hava ve raylı sistemler), bilgi (örneğin sesli ya da kabartma kitaplar), bilgi sistemleri (örneğin web sayfaları ya da elektronik bankacılık hizmetleri), iletişim sistemleri ve teknolojileri (örneğin televizyon programlarının sesli betimlenmesi ya da işaret dili ile tercümesi) ile acil hizmetler (örneğin 110, 155 vb.) erişilebilirliğin konusu içende değerlendirilmektedir.

"Günümüzde artık biliyoruz ki; erişilebilir mekân ya da sistemler imal etmek sadece yeti yitimine sahip olan kişiler bakımından yapılan düzenlemeler değildir." Örneğin çocuklar, yaşlılar, bebek arabalı ebeveynler, geçici sakatlık yaşayan kişiler, hamileler, dikkat eksikliği yaşayan kişiler, elinde çanta ya da benzeri yük bulunan insanlar ve hatta gün içinde kendini yorgun hisseden herkes içindir.

Somutlaştırmak gerekirse, 2014 TUİK verilerine göre Türkiye'nin nüfusu 76.481.847 kişidir. Nüfusun 7.430.298'i (%9,72) 0-5 yaş arası bebek ve çocuklardan, 8.637.298'i (%11,29) ise 60 yaş ve üzeri yaşlılardan oluşmaktadır.[71] Öte yandan 2002 yılında, Türkiye İstatistik Kurumu ve ÖZİDA tarafından yapılan "Türkiye Özürlüler Araştırması" sonuçlarına göre nüfusun %12,29'u[72], yani 8,5milyon[73] kişi

70. Bkz. EHS'nin 9. maddesi, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 18.03.2014)
71. Bkz. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verileri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1633 (erişim tarihi: 18.03.2014)
72. *Türkiye Özürlüler Araştırması*, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, 2002, s.5
73. 2002 senesinde nüfus 68,5 milyon civarındadır. 2014 senesinde ise 76,5 civarındadır ve eğer o zamanki nüfusun %12,29'unu, günümüz nüfusuna oranlamak gerekirse, bugün ülkemizde yaşayan engelli bireylerin sayısı ampirik olarak 9,4 milyon civarında olduğu düşünülmektedir.

engelli bireylerden oluşmaktadır. Sadece 0-5 yaş arası bebek ve çocukları, 60 yaş üzeri kişileri ve engelli bireyleri düşündüğümüzde toplam nüfusun %30'undan fazlasına tekabül etmektedir.Ancak nüfus büyüklükleri ne olursa olsun, kişiler hangi insanlık durumunda bulunursa bulunsun, her insanın topluma ve hayata katılması, dolayısıyla kendini gerçekleştirebilmesi için herhangi bir engelleme ile karşılaşmaması gerekir. Dolayısıyla tüm alt ve üst yapının herkes bakımından erişilebilir olması artık ilkesel bir durumdur.

Öte yandan söz konusu fiziki düzenlemelerin ya da hizmetlerin özel bir tasarıma veya uyarlanmaya gerek duyulmaksızın, ayrıştırıcı değil bütünleştirici şekilde, mümkün olan herkes tarafından kullanılabileceği şekilde tasarlanması esastır ve kavramsal tahlilde söz konusu tasarıma "evrensel tasarım"[74] (*universal design)* diğer bir adıyla kapsayıcı tasarım (*inclusive design*) ya da herkes için tasarım (*design for all*) denilmektedir. Herkes için tasarım, ülkede yaşayan tüm fertler bakımından kapsayıcı nitelikte ve nicelikte olmalıdır. Zira ilkesel anlamda değerlendirildiğinde "bu bir insan hakkı meselesidir."

Erişilebilirlik, özellikle engelli bireyler bakımından daha da önemli bir kavramdır. Şöyle ki; erişilebilirlik birçok unsurun birbirine zincirlerle bağlı halde olması gibidir. Zincirin halkalarından birinin kopması tüm sistemi engellemekte ve kullanıcının ilerlemesini olanaksız kılmaktadır.

Erişilebilirlik, toplumda ve ekonomide yer almanın ön koşuludur[75] ve tüm temel hak ve özgürlüklerin kesiştiği noktadır. Zira sağlık hizmetlerinden eğitim hizmetlerine ulaşmaktan, ekonomik, sosyal ve kültürel hizmetlerden medeni ve siyasi hakları kullanmaya kadar geniş ve birbirleriyle ilişkili/bağlantılı bir mekanizmanın çarkları gibidir. Engelli bireylerin ekonomik, sosyal ve diğer tüm demografik özellikleri detaylı incelendiğinde toplumda var olan diğer bireylerle eşitlik bakımından ciddi dezavantajlar oluşturduğu bir gerçektir. Okumakta olduğunuz yayının Giriş bölümünde yer alan istatistikî bilgiler, söz konusu dezavantajların boyutlarını görebilmek adına anlamlıdır. Eğitim bölümünde de detaylı bir şekilde bahsedileceği üzere; engelli bireylerin "%41,6'sı okuma yazma bilmemektedir.Yine engelli bireylerin %18,2'si okuma bilmekle birlikte, bir okul bitirecek kadar eğitimini devam ettirmemiştir. %22,3'ü ilkokul mezunu, 10,3'ü ilköğretim-ortaokul, 7,7'si lise ve üstü seviyede eğitim görmüştür.[76] Hâlbuki engelli olmayanlar içinde okuma yazma bilmeyenlerin nüfusa oranı sadece %4,10'dur.[77]Elbette ki erişilebilirlik, bu dezavantajlı durumun oluşmasında tek belirleyici unsur değildir. Fakat önemli ve ciddi bir faktör olduğu da yadsınamaz.

Gerek hukuki gerekse de idari ve yapısal düzenlemeler göstermektedir ki son dönemlerde Türkiye, erişilebilirlik konusunu gündemine almayı başarmıştır. Zira raporun ilerleyen bölümlerinde de yer alacağı üzere en çok hak ihlâllerinin yaşandığı, şikâyet mekanizmalarının en yoğun kullanıldığı, yazılı ve görsel medyaya yansıyan olumsuzlukların birinci sırasında erişilebilirlik yer almaktadır."Erişilebilirliğin bu denli yoğun bir şekilde şikâyet edilen bir konu olması, engellilik meselesinin erişilebilirlik üzerinde yürütülmesi noktasında bazı kaygıları da ortaya çıkarmaktadır." Örneğin bir uzvun olmadığı durumunun neden olduğu yeti yitimine sahip olan bireyler için erişilebilirlik önemli ve birinci sırada yer alsa da zihinsel, psiko-sosyal engelli ya da otistik bireyler için aynı önem ve anlama gelmemektedir.

74. Evrensel Tasarım terimini ilk kez kullanan ve geliştiren ABD'de Ronald L. Mace adlı bir mimardır. Daha fazla bilgi için bkz. http://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_us/usronmace.htm (erişim tarihi: 18.03.2014)
75. *Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020: Engelsiz Avrupa için Yenilenmiş Bir Taahhüt,* Avrupa Komisyonu: Avrupa Parlamentosu, Konsey, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesine Yönelik Komisyon Tebliği, Brüksel, 2010, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:EN:PDF (erişim tarihi: 18.03.2014)
76. Bkz. Kitabın Giriş Bölümü'nde yer alan "1.3. Türkiye'de Yaşayan Engelli Nüfusun Genel Durumu"
77. Bkz. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verileri, http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_cinsiyet_yasgrp_egitim_top.RDF&p_xkod=okuryazar_kod&p_yil=2012&p_dil=1&desformat=spreadsheet (erişim tarihi:19.03.2014)

İzleme çalışmaları sırasında edilen bilgilere göre –ki detayları ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır izlemeye tabi olan alanlar içinde en çok hak ihlâline erişilebilirlik konu olmuştur. Projenin internet web sayfasına yapılan ihlâl bildirimlerinde,[78] yazılı ve görsel medyaya yansıyan haberlerde,TBMM'de son yasama dönemi içinde muhalefet parti milletvekillerinin soru önergelerinde ve hükümetçe yapılan yasama ve idari faaliyetlerde en çok işlenen alanlar arasında erişilebilirlik yer almıştır.

Yine izleme çalışmaları esnasında kullanılan yöntemlerden olan bilgi edinme başvurularına verilen yanıtlardan anlaşılmaktadır ki kamu kesimi erişilebilirliğin ne anlama geldiğini yeterince bilmemektedir.[79] Elbette gerek erişilebilirliğin bir kültür olarak tezahür etmemiş olması, gerek yazılı kaynak ve araştırma azlığı, gerek eğitim eksikliği, gerekse de mevcut yazılı kaynak ve bilgilere ulaşmaktaki zorluklar[80] söz konusu kamu kesiminin erişilebilirliği iyi anlamamasına ya da kavrayamamasına sebep olmaktadır. Örneğin erişilebilirlikle ilgili dünyanın gelişmiş ülkeleri standart ve normları çok önceden belirlemiş olmasına rağmen Türkiye'de söz konusu standart ve norm çalışmaları henüz yeni yayımlanmış ve geliştirilmeye de devam etmektedir. Meselenin sadece fiziki değil aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojileri ile acil hizmetlerini de kapsadığı yine yaygın olarak bilinmeyen hususlardandır. Bu konudaki zorlukların geniş açıklaması yayının Genel Değerlendirme başlıklı bölümünde yapılmıştır.

2.1.2. Erişilebilirlik Bakımından İzleme Çalışmalarında Kullanılan Yöntemler ve Bilgi Toplama Araçları

Engelli Hakları İzleme Grubu'nun ilk toplantısında erişilebilirliğin hangi alanlarda, hangi nitelik ve nicelikte araştırılacağı kararlaştırılmış, proje çalışanları çıkan sonuçlar üzerine değerlendirmeler yapmış ve kullanılacak yöntemleri aşağıdaki gibi belirlemiştir:

- **Bilgi edinme başvuruları**
- **Yasama faaliyetleri**
  - Milletvekillerince TBMM'de sunulan soru önergeleri ve verilen cevaplar
  - Yasa tasarıları
- **Mevzuat taraması**
  - Kanunlar
  - Yönetmelikler
  - Genelgeler
  - Türk Standartları Enstitüsü'nün (TSE) yayınları
- **Yargı kararları**
- **Uluslararası raporlamalar**
- **Medyada yer alan haberlerin izlenmesi (yazılı ve görsel)**
- **Proje web sayfasına gelen ihlâl bildirimleri**

78. İhlâl bildirim formu için bkz. http://www.engellihaklariizleme.org/tr/ihlal-bildirim-formu.html (erişim tarihi: 19.03.2014)
79. Sur (Diyarbakır) ve Baskil (Elazığ) Kaymakamlığı'nın erişilebilirlik durumunu öğrenebilmek adına yapılan bilgi edinme başvurularına, "Merdivenler engellilere uygundur" şeklinde cevap verilmiştir.
80. Yazılı kaynak bakımından en önemli yayınlar Türk Standartları Enstitüsü'ne (TSE) aittir ve söz konusu yayınlar ücretli olarak temin edilebilmektedir.

2.1.3. Erişilebilirlik İzleme Çalışmalarının Kapsamı ve Hedef Grupları

Erişilebilirlik izleme çalışmaları; tüm yurttaki çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet binaları, toplu taşıma sistemleri ve bilgi ve iletişim teknolojilerinde yapılan ya da yapılamayan düzenlemeleri kapsamaktadır.

Bu kitabın 2.1.4. Kısıtlar ve Zorluklar başlığı altında yer alan sebeplerden izlenen hedef gruplar aşağıdaki gibi oluşmuştur:

- **Toplu Taşıma Sistemleri**

  Kara (şehir içi belediye ve halk otobüsleri)

  Raylı (metro, hafif metro, cadde tramvayı vb.)

  Deniz (şehir içi yolcu feribot/deniz otobüsü/araba vapuru/vapur/motor/deniz taksi)

- **Kamu Kurum ve Kuruluşları**

  Bakanlıklara ait hizmet binaları

  Kamu kurum ve kuruluşlarına ait hizmet binaları

  Valilik hizmet binaları

  Belediye hizmet binaları ve kentsel alanlar

  SGK il hizmet binaları

  Emniyet il teşkilatlarına ait hizmet binaları

  ASPB il hizmet binaları

  Sağlık il hizmet binaları

  İŞKUR il hizmet binaları

  Kaymakamlık hizmet binaları

- **Eğitim Binaları**[81]

  Üniversiteler

- **Sağlık Merkezleri**

  Hastaneler ve ağız ve diş sağlığı merkezleri

2.1.4. Kısıtlar ve Zorluklar

Erişilebilirlik, konusu itibarıyla oldukça geniş bir alandır ve tetkiki birçok disiplini[82] ve söz konusu disiplinlerin birçok alt bölümünü ilgilendirmektedir. Öte yandan her sistemin ve yapının her bakımdan incelenebilmesi için çok sayıda insan ve büyük bütçe kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin bir binanın herkes bakımından erişilebilir olup olmadığına karar verebilmek ve incelemeleri bir bilgi havuzunda toplayabilmek için yüzlerce soruya yanıt bulmak gerekir. Zira sanıldığının aksine erişilebilirlik "rampa, asansör ve tuvaletlerden" ibaret değildir. Herhangi bir yapının erişilebilirlik incelemesi, her yapı elamanının ya da bunları oluşturan ekip ya da ekipmanların konumuna, tasarımına, kullanım kolaylığına, rengine, diğer yapı elamanlarıyla uyumuna ve bunun gibi birçok

81. Eğitim binalarından sadece üniversiteler seçilmiştir. Zira örgün ya da yaygın eğitimde onbinleri bulan binalar hakkında bilgi toplamak mevcut proje bütçesi ve insan kaynağı bakımından olanaksızdır.
82. Erişilebilirlik her ne kadar mimarlık ve mimarlığın alt disiplinlerinin konusu olsa da mühendislik (inşaat, elektrik, iş güvenliği, makine) şehir planlama, ergoterapi, fizyoterapi ve sosyal bilimler gibi birçok disiplinleri de alâkadar eden bir konudur.

unsuruna bakmakla mümkün olabilir. Bu durum, izleme alanın sınırlandırılmasına ve daraltılmasına neden olmuştur. İzleme çalışmasının hedefi, genellikle kişilerin sıklıkla gittikleri düşünülen yapılar ve kullanılan toplu taşıma sistemleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin bir kısmını kapsamıştır. Zira Türkiye'de kamunun (kamudan kasıt resmi hizmetlere mahsus olanlardır) kullandığı ve hizmet verdiği bina sayısı oldukça fazladır. Örneğin sadece İstanbul'da ibadethane sayısı 3.084, ilköğretim ve lise sayısı 2.707, üniversite sayısı 29 –ki her bir üniversitenin onlarca binada hizmet vermesi söz konusudur- ve hastane sayısı 200 civarındadır.[83]

Yine bilgi edinme başvuruları kapsamında yapılan izleme çalışmalarına söz konusu Bilgi Edinme Kanunu'na tabi olmayan özel sektör dâhil edilmemiştir. Zira muhatap kesimin fazlalığı, mevzuattan kaynaklanan cevap alamama durumu ve başvuru çeşidinin fazlalığı karmaşıktır ve çözümlenmesi proje kadrosu ve bütçesi içinde mümkün değildir.

İzleme çalışmaları sırasında fark edilen diğer bir husus ise, bazı kamu kurum ve kuruşlarındaki görevli personelin, bilgi edinme yoluyla yöneltilen soruları anlamadığı ya da temsil ettiği kurumu korumak adına hatalı cevap verdiği ya da hiç cevap vermediğidir. Öte yandan soruların detaylandırılarak alanın genişletilmesinde başvurulara yanıt alamama durumu ile karşı karşıya kalınması söz konusudur. Zira ilgili kanun gereği; başvurulan kurum ve kuruluşların ellerinde bulunan bilgiler istenebilir.[84]

Bilgi edinme başvuruları 81 il genelinde çeşitli kurum ve kuruluşlara yapıldığından elde edilen bilgilerin doğruluğu test edilmemiş ve verilen bilgilerin doğru olduğu varsayılmıştır. Çünkü gerek 81 il gerekse yüzlerce ilçeden gelen bilgileri doğrulayabilmek için çok ciddi, eğitimli bir insan kaynağına ve bir o kadar da mali yeterliliğe ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu sebeplerle izleme çalışmalarında ilgililer tarafından verilen bilgilerin doğruluğu yeterince test edilememiştir. Ancak bunun tek istisnası kurumlara ait web sayfaları hakkındadır. Görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğu ifade edilen web sayfaları söz konusu kurumların web sayfaları incelenmek suretiyle test edilebilmiştir.

2.2. Politika Analizi

Erişilebilirlik Türkiye'nin gündemine çok geç girmiş ve alınması gereken tedbirler konusunda geç kalınmıştır. Türkiye'deki mevcut yapı stoku ve söz konusu yapı stokunun dönüştürülmesindeki hem mali hem de yapısal zorluklar, toplumun genel kültür ve eğitim seviyesi, yetişmiş insan kaynağının bulunmaması, fakülte seviyesindeki eğitimlerin içinde ve ilgili alanlarında erişilebilirliğin bir ders konusu olarak yeterince yer alamaması, gerek idarenin ve kamu gücünün gerekse de engelli bireylerin haklarını savunma iddiasında bulunan STK'ların yeterince hak temelli çalış(a)maması, erişilebilir şehirler, mekânlar ve sistemler kurabilmek adına yeterince siyasi/politik bir iradenin ortaya çıkamaması erişilebilirliğin önündeki en büyük engelleri oluşturmuştur.

Öte yandan erişilebilirliğin sadece üreticiler, imal ediciler tarafından sorumlu tutulması başka bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin herhangi bir cadde ya da sokağın kaldırımına standartlara uygun bir rampa yapılmış olsa bile, eğer söz konusu rampayı park ihlâliyle diğer kişiler kullanılmaz hale getiriyorsa, yapılan düzenlemenin etkili olduğundan bahsetmemiz mümkün olamayacaktır. Dolayısıyla yapılan düzenlemeler hakkında toplumun her kesimi bakımından bilgilendirici ve eğitici programlar yapılması gerekmektedir.

83. Sayılarla İstanbul, http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr-TR/0-Istanbul-Tanitim/konum/Pages/Sayilarla_Istanbul.aspx (erişim tarihi: 19.03.2014)
84. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 7. maddesinde: "Kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler." denilmektedir. Bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4982.pdf (erişim tarihi: 19.03.2014)

İzleme çalışmalarında edinilen bilgiler ışığında; gerek yasama faaliyetleri, gerek idari düzenlemeler, gerek medya taramaları ve gerekse de diğer araçlardan elde edilen veriler ortaya koymuştur ki en çok ihlâl edilen ve en çok işlenen ya da görünür olan konu erişilebilirliktir.

2.2.1. Hukukî Durum ve Düzenlemeler

2.2.1.1. Ulusal Hukukî Durum ve Düzenlemeler

Erişilebilirlik ulusal hukuk sistemine ilk kez 1997 senesinde 572 sayılı KHK ile girmiştir.[85] Söz konusu KHK 3194 sayılı İmar Kanunu'na bir madde ekleyerek şöyle bir düzenleme yapmıştır:

Ek Madde 1- *"Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunludur."*[86]

1997 yılından2005 yılına kadar söz konusu düzenleme ne devleti ne de özel teşebbüsü harekete geçirmiş ve herhangi bir çalışma yapılmamış denilecek kadar az mesafe kaydedilmiştir. Yasakoyucu İmar Kanunu'nda yapılan değişikliğin alanda herhangi bir değişiklik oluşturmaması ve yapılan düzenlemenin yetersizliğinden hareketle kamuoyunda "Engelliler Kanunu" diye anılan 5378 sayılı düzenlemeyi 07.07.2005 yılında yürürlüğe koymuştur. Söz konusu düzenleme şöyledir:

"Geçici Madde 2 – *Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürlülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir.*

Geçici Madde 3 – *Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin özürlülerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürlüler için erişilebilir duruma getirilir.*[87]*"*

Yukarıda yapılan düzenlemeyle, kamusal alan ile belediyeler tarafından işletilen ya da denetimleri altında olan toplu taşıma araçlarının "7" yıl içinde erişilebilir olmasına hükmedilmiştir.Kanun'un lafzı, yapıların erişilebilirlik düzenlemelerine uygun yapılması için tedbir almak ifadesi ile, 2005'ten sonra yapılacak kamusal binaların erişilebilirlik kuralarına "zaten" uygun olması gerektiği yönünde bir hüküm tesis etmektedir. Kaldı ki bir yapı, 2005 yılından sonra erişilebilirlik kurallarına uygun olarak yapılmasa bile, en geç öngörülen 7 yılık sürenin sonuna kadar gerekli düzenlemeleri yapmak zorunluluğu ile karşılaşacaktır.

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun tanıdığı "7" yıllık sürenin bitimine günler kala yeni bir düzenleme[88] yapılarak, Kanun'un Geçici 2. ve 3. maddeleri değiştirilmiş, söz konusu süre ise 1 + 2 yıl şeklinde uzatılmış ve başka bazı hükümler konulmuştur. Söz konusu değişiklik ile izleme, denetim, idari para cezalarının kesilmesi ve kesilecek para cezalarıyla erişilebilirlik konusundaki projelerin desteklenmesi de gündeme gelmiştir.

İzleme ve denetim faaliyetlerinin ise ASPB, İçişleri, Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları, engelliler alanında çalışan ilgili konfederasyonların temsilcilerinden oluşan

85. Bkz. 572 sayılı KHK'nin 1. maddesi, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
86. Bkz. 3194 sayılı İmar Kanunu ek madde-1, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
87. Bkz. 5378 sayılı Kanun'un geçici 2. ve 3. maddeleri, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20050701.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
88. Bkz. 6353 sayılı Kanun'un 34. maddesi, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712-11.htm (erişim tarihi: 20.03.2014)

komisyon tarafından yapılması hüküm altına alınmıştır. Komisyon, denetimlerin sonucunda idari para cezası kesebileceği gibi, eksik kalan düzenlemelerin yapılması için "2" yıla kadar ek süre de verebilecektir. Süre verilmesine rağmen eksikleri tamamlamayan gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine, her bir tespit için 1.000 TL ile 5.000 TL arasında idari para cezası kesilebilecektir. Ancak kesilebilecek para cezası bir yıl içinde 50.000 TL'den daha fazla olamayacağı yine ilgili düzenleme ile hüküm altına alınmıştır.

İdari para cezaları büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşları için daha fazladır. Süre verilmesine rağmen eksikleri tamamlamayan söz konusu büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına, her bir tespit için 5.000 TL ile 25.000 TL arasında idari para cezası kesilebilecektir. Ancak kesilebilecek para cezası bir yıl içinde 500.000 TL'den daha fazla olamayacaktır. Şu ana kadar ne ek süre verilmesine ne de idari para cezası kesilmesine ilişkin kamuoyuna yansıyan herhangi bir bilgi ya da habere rastlanamamıştır.

5378 sayılı Engelliler Kanunu izleme çalışmalarının sürdüğü dönemde tekrar değişikliğe uğramış[89] ve 07.07.2018 tarihine kadar aşağıda adı geçen araçların erişilebilir hale getirilmesi hüküm altına alınmıştır:

- Sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan araçlarla sağlanan toplu taşıma hizmetleri,
- Sürücü koltuğu hariç dokuz ila on altı oturma yeri olan toplu taşıma araçları,
- Yolcu gemileri,
- Özel ve kamu şehirlerarası toplu taşıma araçları[90],
- Turizm taşımacılığı yapılan araçlar.

Öte yandan personel ya da öğrenciler için servis taşımacılığı yapan araçların, talep durumunda erişilebilir hale getirilmesi hüküm altına alınmıştır. Ayrıca yapılan son değişiklik ile 06.08.2014'ten sonra üretilen, sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla oturma yeri olan araçlardan erişilebilir olmayanlara şehir içi ve şehirlerarası yolcu taşıma hizmeti için yetki belgesi, izin veya ruhsat verilmeyeceği de hüküm altına alınmıştır.[91]

Yine, 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nda yapılan son değişiklik ile erişilebilirlik, makul düzenleme ve umuma açık hizmet veren yapı gibi kavramlar da tanımlanmıştır.[92]

634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 42. maddesi[93], konutlarda yapılacak erişilebilirlik düzenlemelerin esaslarını belirlemektedir:

"Engellilerin yaşamı için zorunluluk göstermesi hâlinde, proje tadili kat maliklerinin en geç üç ay içerisinde yapacağı toplantıda görüşülerek sayı ve arsa payı çoğunluğu ile karara bağlanır.

Toplantının bu süre içerisinde yapılamaması veya tadilat talebinin çoğunlukla kabul edilmemesi durumunda; ilgili kat malikinin talebi üzerine bina güvenliğinin tehlikeye sokulmadığını bildirir komisyon raporuna istinaden ilgili mercilerden alınacak tasdikli proje değişikliği veya krokiye göre inşaat, onarım ve tesis yapılır. İlgili merciler, tasdikli proje değişikliği veya kroki taleplerini en geç altı ay içinde sonuçlandırır. Komisyonun teşkili, çalışma usûlü ile engellinin kullanımından sonraki süreç ile ilgili usûl ve esaslar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından müştereken hazırlanacak yönetmelikle belirlenir.

89. Bkz. 6518 sayılı Kanun'un 75. maddesi, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219-1.htm (erişim tarihi: 20.03.2014)
90. Ancak ilgili düzenlemeye göre, işletmeye 72 saat önceden haber verilmesi gerekmektedir.
91. Bkz. 5378 sayılı Kanun'un geçici 2. ve 3. maddeleri, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
92. Bkz. 5378 sayılı Kanun'un 3. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
93. Bkz. 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 42. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.634.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

Bu işlerin giderleri, yeniliklerden faydalananlar tarafından, faydalanma oranına göre, ödenir" denilmektedir.

Kat Mülkiyeti Kanunu'nda yapılan bu değişikliğin şu ana kadar ne ölçüde hayata geçtiğine dair somut bir bilgi bulunmamaktadır. Kanun'un uygulanmasında çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Örneğin02.06.2012 tarihli Takvim Gazetesi haberinde,Adana'da, bir apartmana asansör yaptırılmasına, apartman sakinleri önce onay vermiş daha sonra ise karşı çıkmıştır. Asansör yapımı ise durdurulmuştur.

Hayallere komşu engeli

Doğuştan engelli olan Ertan Kurmuş, 5. kattaki evine vinçle çıkıyordu. Kurmuş için apartmana özel bir asansör yapılacaktı ama komşuları buna müsaade etmedi.

ADANA'da, oturdukları apartmanda asansör olmadığından **5. kattaki evin balkonuna** kurulan **vinçle** inip, çıkan engelli gencin **asansör hayali, 'komşu' engeline** takıldı. 37 yaşındaki engelli Ertan Kurmuş'un babası Mahmut Kurmuş, "5 yıldır oğlumu vinçle dışarı çıkartıyorum. Böylece akülü arabasıyla dışarı çıkıp, istediği yeri gönlünce gezebiliyor" dedi.

VİNÇ DE ÇALIŞMIYOR

Bir firmanın asansör sözü verdiğini söyleyen Kurmuş "Apartman sakinleri asansörün yapılmasına önce izin verince yapıma başladık. Ama bazı **komşularımız, 'havamız kesilecek' diyerek vazgeçti.** Asansör çalışmaları başladığı için **eski vinci de kullanamıyoruz.** Oğlumun tüm hayalleri alt üst oldu. **Hayata küstü.** Komşularımız müsaade ederlerse **oğlumun hayali gerçekleşecek.** Onlardan tek ricam bu" diye konuştu.

Haber 2-1: 02.06.2012 tarihli Takvim Gazetesi haberi

5393 sayılı Belediye Kanunu'nda, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda engelli bireyler bakımından hükümler bulunmakla beraber, bu hükümler doğrudan erişilebilirlikle ilgili değildir. Genel bir dil kullanılarak, engelli bireylerin durumlarına göre uygun yöntemler belirlenir denilmektedir.

2.2.1.2. Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri

Türkiye gerek Avrupa Birliği (AB) gerekse de BM Sözleşmeleri ile Protokoller'in önemli bir kısmını onaylamış ve bunlara taraf olmuştur. T.C. Anayasası'nın 90. maddesi delaletiyle usulüne göre onaylanmış uluslararası sözleşmeler, kanun hükmündedir ve söz konusu uluslararası sözleşmelerde geçen hususlar Anayasa'ya aykırılık iddiası taşısa dahi AYM'ye başvurulamaz.[94] Dolayısıyla uluslararası sözleşmeler bağlayıcı niteliktedir.

Her ne kadar Türkiye'nin taraf olduğu BM Sözleşmeleri doğrudan erişilebilirlikten bahsetmese de (EHS hariç), ilksel olarak ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi hakların kullanımında erişilebilirlik kesişim noktasındadır. EHS hariç diğer sözleşmelerin, örneğin ikiz sözleşmeler şeklinde anılan BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS) ve BM Ekonomik, Sosyal ve

94. Bkz. T.C. Anayasası 90. madde, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (ESKHS) erişilebilirlik kavramından, doğrudan bahsetmemiş olması söz konusu hak ve hürriyetlerin kullanımında erişilebilirlik bakımından bir sınırlama getiremez. Zira BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu[95] erişilebilirlikten bahsetmekte[96]Sözleşme'nin uygulanmasında esas teşkil etmektedir. Doğrudan erişilebilirlik kavramı ve ilkesinden EHS bahsetmekte ve erişilebilirliğin en çağdaş ve doğru tanımını yapmaktadır:

1. Taraf Devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşıma, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır. Erişim önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içeren bu tedbirler diğerlerinin yanında, aşağıda belirtilenlere de uygulanır:

(a) Binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dâhil diğer kapalı ve açık tesisler;

(b) Elektronik hizmetler ve acil hizmetler de dahil olmak üzere bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetler.

2. Taraf Devletler aşağıdakileri gerçekleştirmek için de uygun tedbirleri alacaklardır:

(a) Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi;

(b) Kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin ulaşılabilirliğini her açıdan dikkate almalarının sağlanması;

(c) İlgili kişilerin engellilerin karşılaştığı ulaşılabilirlik sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi;

(d) Kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay nitelik taşıyan işaretlemelerin sağlanması;

(e) Kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dâhil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması;

(f) Engellilerin bilgiye erişimini sağlamak için onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi;

(g) Engellilerin İnternet dâhil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi;

(h) Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamadan başlayarak teşvik edilmesi ve böylece bu teknoloji ve sistemlere engelliler tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanması.[97]

Öte yandan Türkiye, EHS'nin bireysel başvuru hakkını tanıyan İhtiyari Ek Protokolünü imzalamış ancak taraf olmamıştır.[98]

95. Genel Yorumlar, Sözleşmelerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda Komite tarafından kabul edilmiş, ayrıntılı bilgiler ve açıklamalar barındıran metinlerdir.
96. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu: Engelliler *(United Nations Committee on Economic, Socialand Cultural Rights, General Comment No. 5: Persons with Disabilities)* metnin Türkçe çevirisi için bkz. http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/engelli_kadinlar/engelli_kadinlar_eskhk_5_no_lu_genel_yorumu_engelliler.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014) Metninin orijinali için bkz. http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/09%209b725fe87555ec8025670c004fc803/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d (erişim: 20.03.2014)
97. Bkz. EHS'nin 9. maddesi, http://www.eyh.gov.tr/tr/8176/2-1-Engellilerin-Haklarina-Iliskin-Sozlesmenin-Onaylanmasinin-Uygun-Bulunduguna-Dair-Kanun-ve-Engellilerin-Haklarina-Iliskin-Sozlesme (erişim tarihi: 20.03.2014)
98. Uluslararası bir sözleşmenin Türkiye bakımından bağlayıcı olabilmesi için TBMM'de kanun şeklinde geçmesi ve Resmi Gazete'de yayınlanması gerekmektedir. Uluslararası bir sözleşmeyi imzalamak devletin ön iradesini temsil etmektedir. Ancak sözleşme ilgili mevzuat ve prosedürler tamamlanıp onaylandıktan sonra o sözleşme bağlayıcı nitelikte (taraf) olmaktadır.

2.2.2. Erişilebilirlik Alanına İlişkin Eylem ve Politikalar

Son on yıl öncesine kadar erişilebilirlik hiçbir yönetimin ciddiyetle eğildiği bir konu olamamıştır. Bir hukuki düzenleme ve birkaç standart düzenlemesi hariç etkili çalışma yapıldığından bahsedemeyiz. Her ne kadar yetersiz olsa da erişilebilirliğin ilk kez 2005 ve sonrasında gündem olmaya başladığı açıkça görülmektedir. Yapılan hukuki düzenlemeler kamu idaresini harekete geçirmeye muktedir olamamış, alanda etki yaratamamış ve dikkat edilecek olursa 5378 sayılı Kanun'un erişilebilirlikle ilgili bölümleri 2005'ten bu yana üç kez değişikliğe uğramıştır. Erişilebilirlikle ilgili hükümler, engelliler hakkındaki mevzuat bakımından en çok değişikliğe uğrayan hususlardan biri olmuştur.

Erişilebilirlikle ilgili yasal düzenlemelere dikkat çekmek ve kamu gücüne görev ve sorumluluklarını hatırlatmak bakımından Başbakanlık'tan ve diğer kurumlardan olmak üzere çok sayıda genelge yayınlanmıştır. İlk genelge, 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra (2006 yılında) yayınlamıştır.[99] Söz konusu genelgede "7" yıllık süre hatırlatılmış, kısa (2005-2007), orta (2008-2010) ve uzun vadeli (2011-2012) planlar hazırlanması, yıllık raporlar düzenlenmesi istenmiş, raporların İçişleri Bakanlığı ve ÖZİDA tarafından takip edileceğini ve belediyelerin erişilebilirlik düzenlemeleri sırasında TSE'nin ilgili standartlarına uyulmasını talep etmiştir. Ancak yasal düzenleme yapılalı üç yıl ve genelgenin yayınlanmasının ardından iki yıl geçmesine rağmen erişilebilirlik bakımından yeterince çalışma yapılmadığı görülmüş ve Başbakanlık Makamınca yeni bir talimat yayınlamıştır.[100] Söz konusu talimatta; 2006 yılında yayınlanan genelgeye atıfta bulunulmuş, kanunda belirtilen düzenlemelerin bir kısmının gerçekleştirildiği, yapılan düzenlemelerin ise mevzuatta belirtilen standartlara uygun olmadığı, her türlü düzenlemenin standartlara uygun olarak ve gecikmeksizin gerçekleştirilmesi, yapılan düzenlemelerin kamu kurum ve kuruluşlarınca bağlı veya ilgili bulundukları bakanlıklara, yerel yönetimlerce İçişleri Bakanlığı'na her yıl Ocak ayının sonuna kadar bildirilmesi gerektiği hususu belirtilmiştir.

03.07.2009 tarihinde T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü'nün 2009/12 sayılı genelgesi yayınlanmıştır.[101] Söz konusu genelgede; engelli kamu görevlilerinin kamuya ait servis araçlarından yararlandırılmaları, engelli kamu çalışanlarının atama ve yer değiştirmelerinde engelleri açısından sıkıntı oluşturmayacak hizmet alanlarında ve birimlerinde görev yapmalarını sağlayacak tedbirlerin alınması ve kamu hizmet binalarının engelli kamu çalışanlarının çalışma şartlarını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi hususlarına azami özen gösterilmesi talep edilmiştir.

19.10.2011 tarihinde MEB'in 2011/56 sayılı genelgesi yayınlanmıştır.[102] Söz konusu genelgede; eğitim-öğretim birimlerinde yasal mevzuat gereği erişilebilirlik düzleminde gerekli tedbirlerin alınması, düzenlemeler için il imkânlarının kullanılması, il imkânlarıyla yapılamayacak düzenlemeler için kurumların, bağlı bulundukları genel müdürlüklerin onarım ödeneklerini kullanmaları ve özel eğitim okul ve kurumları ile bünyesinde özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma öğrencisi bulunan okullara öncelik verilmesi konularında talimatlandırılmıştır.

Yüksek Planlama Kurulu'nun aldığı karar mucibince; ÖZİDA'nın koordinatörlüğünde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının katılımıyla hazırlanan "Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı'nın (2010-

99. Bkz. 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060712-15.htm (erişim tarihi: 20.03.2014)
100. Bkz. T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü'nün B.02.0.PPG.0.12-010-06-9731 sayı ve 12.08.2008 tarihli talimatı, http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/2_MEVZUATSTANDART/TALIMAT/BASBAKANLIKTALIMATI.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
101. Bkz. T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü'nün B.02.0.PPG.0.12-010-06/7434 sayı ve 03.07.2009 tarihli 2009/12 sayılı Genelgesi, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090703.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090703.htm (erişim tarihi: 21.03.2014)
102. Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 19.10.2011 tarih ve B.08.0.ÖER.0.06.05.00-010.06/3779 sayılı, 2011/56 sayılı Genelgesi http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2011_56/genelge2011_56.html (erişim tarihi: 21.03.2014)

2011)" kabulüne karar verilmiş ve 2010 yılı "Herkes İçin Ulaşılabilirlik Eylem Yılı"[103] ilan edilmiştir.[104]

Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı; ulaşılabilirlik kavramını tartışmış, Türkiye'deki mevcut durumu ortaya koymuş, mevzuat düzenlemeleriyle ilgili aksaklıklar ve eksiklikleri tespit etmiş, toplumsal bilgi ve bilinç düzeyinin düşüklüğü için tedbirler geliştirmeye çalışmış, finansal yetersizlikler, stratejik öncelikler, izleme ve değerlendirme konularını tartışmaya açmış ve en nihayetinde bir eylem planı ortaya koyulmuştur.

2012 yılının son aylarında ASPB Ulaşılabilirlik Destek Projesi'ni (UDEP) başlatmıştır.[105] Söz konusu projenin usül ve esasları belirlenmiş[106] ve bu usül ve esaslara göre: Binalar ve yerleşke açık alan bileşenlerinin erişilebilirlik dönüşümleri için, proje başına KDV dâhil 500.000,00 TL ile 1.250.000,00 TL arasında bütçe ayrılmıştır. Proje kapsamında Bilecik, Burdur, Çankırı, Kilis, Mardin ve Rize il merkezlerinde belediyeler desteklenmiştir.[107]

2013 yılında UDEP devam ettirilmiş ve benzer şekilde büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyesi olan illerin il sınırları içindeki il özel idareleri, belediyeler, kaymakamlıklar, muhtarlıklar ile daha önce UDEP kapsamında fon almış olan proje yürütücülerine proje desteği verilmemiştir. 2013 yılında Adıyaman Belediyesi, Ardahan Belediyesi, Artvin Belediyesi, Bartın Belediyesi, Batman Belediyesi, Bingöl Belediyesi, Bitlis Belediyesi, Bolu Belediyesi, Giresun İl Özel İdaresi, Ordu İl Özel İdaresi, Osmaniye Belediyesi ve Trabzon Belediyesi desteklenmiştir.[108]

5378 sayılı Kanun'un Geçici 2. ve 3. maddeleri hükümlerine göre, erişilebilirlik izleme ve denetlemenin usül ve esaslarına ilişkin yönetmelik bir yıl içinde çıkarılması gerekmekteydi. Söz konusu yönetmelik Kanun'un öngördüğü sürenin bitiminden yaklaşık bir ay sonra, 20.07.2013 tarihinde yayınlanmıştır.[109] Yönetmelik'e göre; her ilde Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Kurulu'nun (EİDK) kurulması gerekmektedir. Kurul re'sen ya da şikâyet üzerine herhangi bir yapı, açık alan ya da taşıma hizmeti sunan kesimleri denetleyebilecek[110] ve gerekirse idari para cezaları kesebilecek ya da Kanun'un tanıdığı iki yıllık uzatma süresini verebilecektir.

Mevzuat açısından erişilebilirliği ilgilendiren başka yönetmelikler de mevcuttur. Şöyle ki:

- Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği,
- Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği,
- Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik,
- Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliği,
- Otopark Yönetmeliği,
- Sığınaklarla İlgili Ek Yönetmelik,
- Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik,

103. Bkz. Yüksek Planlama Kurulu'nun 25.10.2010 tarih ve 2010/35 sayılı kararı ile Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2011), http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/11/20101112.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/11/20101112.htm (erişim tarihi: 21.03.2014)
104. 2010 yılının eylem yılı olarak ilan edilmesi, yılın bitimine çok az bir süre kala, 25.10.2010 tarihinde kararlaştırılmış.
105. Bkz. http://www.eyh.gov.tr/tr/html/7836/Bakan-Sahin-Ulasilabilirlik-Destek-Projesi-ni-UDEP-Baslatti (erişim tarihi: 21.02.2014)
106. Bkz. 2012 UDEP Usul Esaslar (A), http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8667/files/UDEP-Usul_Esaslar__A_.doc (erişim tarihi: 21.02.2014)
107. Bkz. 2012 UDEP Usul Esaslar (B), http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8667/files/UDEP-Usul_Esaslar__B_.doc (erişim tarihi: 21.03.2014)
108. Bkz. UDEP 2013 kapsamında desteklenmesi uygun bulunan projeler, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/26201/files/UDEP_2013_UYGUN_BULUNAN_PROJELER.docx (erişim tarihi: 21.03.2014)
109. Bkz. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-9.htm (erişim tarihi: 22.03.2014)
110. Bkz. Erişilebilirlik Denetleme ve İzleme Formu, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-9-1.pdf (erişim tarihi: 22.03.2014)

- Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik,
- Araçların İmal, Tadil ve Montajı Hakkında Yönetmelik,
- Sürücü Koltuğuna İlave Olarak Sekizden Fazla Koltuğu Bulunan ve Yolcu Taşımak Amacıyla Kullanılan Araçların Özel Hükümleri İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliği

Buna karşın gerek yasal gerekse de idari düzenlemeler yapılırken bu esnada uyulması gereken standartlardan bazılarının hiç oluşturulmamış olduğu bazılarının ise güncel olmadığı anlaşılmıştır. TSE'den standartların güncellenmesi ve eksik olan standartların ise ihdas edilmesi istenmiştir. Doğrudan ya da dolaylı olarak ve erişilebilirlikle ilgili bugün onlarca standart oluşturulmuştur.[111] Söz konusu standartların bir kısmı Uluslararası Standart Organizasyonu'ndan *(ISO - International Organization for Standardization)* bir kısmı ise Avrupa Standart Organizasyonu'ndan *(EN–European Standardization Organizations)* yararlanılmış ya da tercüme edilmiştir.[112] TSE'nin yayınlarına göz atıldığında standartların önemli bir kısmının 2011 ve sonrasındaki yıllarda revize edildiği görülmektedir.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün (EYH) koordinasyonunda, bilgi sistemlerini kullanmak suretiyle ulusal erişilebilirlik izleme ve denetleme ağı kurulmuştur.[113] Başlangıç olarak resmi yapılar hakkında veri toplanmakta ve yerleşke ya da binaların erişilebilirlik durumlarına ilişkin onlarca soru sorulmaktadır.

Genelge, yönetmelik ve benzeri yayınlardan başka idare makamı erişilebilirlik ile ilgili çok sayıda toplantı ve önemli birkaç çalıştay ve panel düzenlemiş ve bazı tanıtıcı videolar da çekmiştir. Söz konusu çalıştaylardan en önemlileri biri, 25-26 Şubat 2013 tarihlerinde, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (UDH) ile Başbakanlık Merkezi Finans ve İhale Birimi'nin koordinasyonunda yürütülen "Hareket Kısıtlılığı Olanların Taşımacılık Hizmetlerine Erişimi Konusunda Paydaş Analizi ve İstişaresi Yapılmasına Yönelik AB Teknik Yardım Projesi Çalıştayı"dır. Diğeri ise ASPB EYH'nin koordinasyonunda, Avrupa Konseyi Demokrasi Genel Müdürlüğü, İnsan Hakları ve Ayrımcılıkla Mücadele Müdürlüğü, Avrupa Konseyi Engelli Hakları Komitesi ve Bağcılar Belediyesi iş birliğiyle 29-30 Kasım 2012 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen "Uluslararası Yapılı Çevrede Ulaşılabilirlik" toplantısıdır.[114]

UDH, görme engellilerin bağımsız hareket olanağına kavuşarak, sosyal yaşamda daha fazla yer alabilmelerini ve yaşam şartlarını kolaylaştırmayı amaçlayan sosyal bir projeyi (gören göz) hayata geçirmiştir.

Gören göz, görme engelli bireylerin gitmek istedikleri yere yürüyerek veya otobüs, metro gibi toplu taşıma araçlarını kullanarak sesli komutlar yardımıyla daha kolay ve hızlı şekilde gidebilmesi amacıyla geliştirilen, içinde navigasyon, telefon, radyo ve *bluetooth* gibi özellikler bulunan taşınabilir bir cihazdır.[115] İlk etapta Ankara ve İstanbul'da pilot çalışma olarak 5.000 civarında gören göz adlı cihaz görme engellilere dağıtılmıştır. Ancak söz konusu cihaz görme engelli bireylerde büyük bir hayâl kırıklığı oluşturmuştur. Zira söz konusu cihaz görme engelli bireyler bakımından kullanışlı değildi, sorunluydu ve gerekli danışmanlık hizmeti alınmamıştı. Cihaz gerek donanımsal gerekse de yazılımsal olarak çok ciddi sorunlara sahiptir ve dolayısıyla cihazlar görme engelli bireyler tarafından kullanılamamıştır[116] ve eleştirilere mazhar olmuştur.

111. Bkz. Ek-2: TSE standart listesi (kitabın eklerine ulaşmak için, www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
112. Örneğin görme engelli bireyler bakımından hissedilebilir zemin standartları ISO'dan tercüme edilmiştir. *Görme Özürlü veya Az Görenler İçin Yardımcı Mamuller - Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri,* TSE yayınları: ISO 23599, Haziran, 2012
113. Bkz. https://eris.aile.gov.tr/ (erişim tarihi: 21.03.2014)
114. Toplantı hakkında geniş bilgi için bkz. http://www.eyh.gov.tr/tr/8681/Yapili-Cevrede-Ulasilabilirlik-Uluslararasi-Toplantisi (erişim tarihi: 26.05.2014)
115. Bkz. ASPB Ayşenur İslam'ın beyanatları http://www.gorengoz.net/duyuru.html (erişim tarihi: 31.05.2014)
116. Vural, A. ve Yılmaz, E., *Gören Göz Uygulaması Değerlendirme Raporu, Engelsiz Erişim Derneği,* 2012

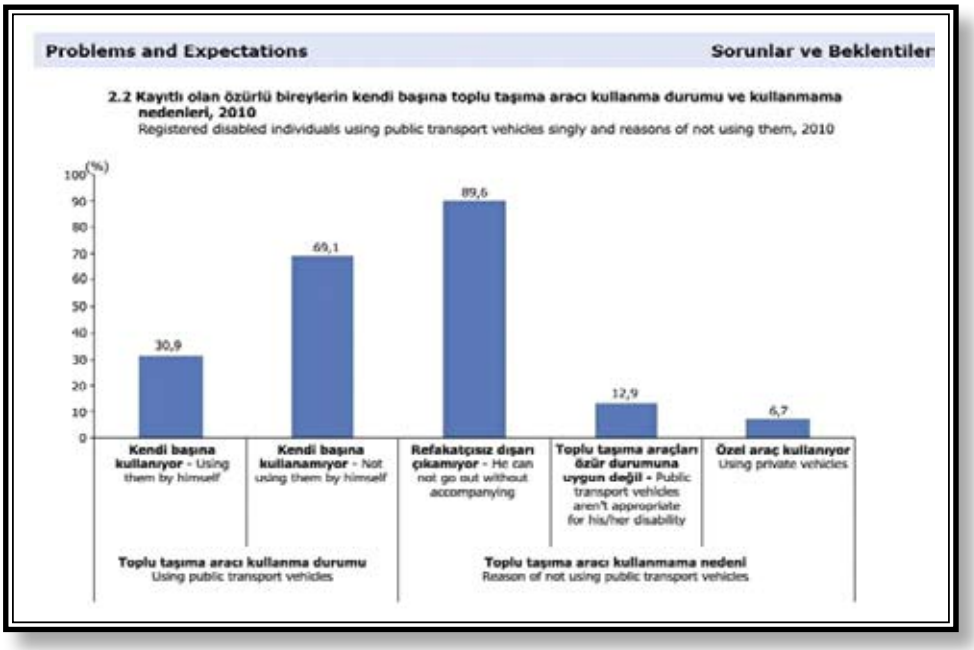
2.2.2.1. Bilgi Edinme Başvuruları

Herhangi bir yapının ya da onu oluşturan ekip ya da ekipmanların herkes bakımından erişilebilir olup olmadığını izlemek ve karar verebilmek için çok sayıdaki standartta yer alan kurallara göre sorgulamak gerekmektedir. Söz konusu sorgu hem yerinde hem de as-built projeleri[117] üzerinde yapılmalıdır. Bir yapıda bu sorgu yüzlerle ifade edilebilir. Sadece bir kapının üzerinde bulunan kapı kulpunda dahi çok sayıda bakılması ve incelenmesi gereken nokta vardır. Dolayısıyla erişilebilirliğin herkes bakımından incelenebilmesi için önemli mali ve insan kaynağı gerekmektedir. Bundan dolayı, bilgi edinme başvurularına bazı sınırlamalar getirilmiş ve bilgi edinme başvurularında temel bazı sorular sorulmuş ve sorgulanmıştır. Yine bilgi edinmeye esas teşkil etmeyecek (kanun gereği) ve özel bir araştırma ile cevap verilebilecek nitelikteki sorular sorulamamıştır. Örneğin toplu taşıma sistemleri bakımından sisteme dâhil olan duraklar ya da binalar bakımından yönlendirici tabelaların durumu incelenmemiştir. Dolayısıyla muhataplara en temel ve cevap alınabilmesi muhtemel sorular yöneltilmiştir. Öte yandan söz konusu bilgilerin doğru olduğu varsayılmıştır. Zira 81 ilde binlerce binanın ya da sistemin böyle bir proje içinde tek tek incelenebilmesi mümkün değildir.

2.2.2.1.1. Toplu Taşıma Sistemleri

2011 senesinde ASPB ve TÜİK tarafından yayınlanan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'nda aşağıdaki şu ifadelere ve tabloya yer vermiştir[118]:

"Kayıtlı olan özürlü bireylerin %30,9'u kendi başına toplu taşıma aracını kullandığını, %69,1'i ise toplu taşıma aracını kendi başına kullanamadığını beyan etmiştir. Toplu taşıma aracını kendi başına kullanmama nedenleri incelendiğinde, %89,6'sı refakatçisiz dışarı çıkamadığını, %12,9'u toplu taşıma araçlarının özür durumuna uygun olmadığını, %6,7'si özel araç kullandığını belirtmiştir."

Resim 2-1: Kayıtlı olan özürlü bireylerin kendi başına toplu taşıma aracı kullanma durumu ve kullanamama nedenleri, 2010

117. As-built projeler bir yapının imal edildikten sonraki son halidir, bir başka deyişle imal edilmiş proje demektir.
118. *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması,* s. 31

Gerek erişilebilirliğin en önemli unsurları arasında yer almasıyla Toplu Taşıma Sistemleri'nin (TTS) durumunu somut verilerle ortaya koymak, gerekse de yukarıdaki tablonun sebeplerini daha da ileri bir analizle araştırmak bakımından, TTS (şehir içi kara, raylı ve deniz ulaşım araçları) hakkında çeşitli bilgi toplanmıştır.

2.2.2.1.1.1. Kara Taşıtları (şehir içi yolcu otobüsleri)

Toplu taşımada kullanılan kara taşıtları (otobüsler) bakımından 81 il belediyesine bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Belediyelere, işletmede olan halk ve belediye otobüs sayıları, trafik tescil tarihlerine göre edinim yılları, araçlarda rampa/asansör düzeneğini, sesli anons sistemi (hangi durağa geldiğini söyleyen araç içi anons ve hangi yöne gittiğini söyleyen araç dışı anons), hangi durağa gelindiğini belirtir monitör sistemi bulunup bulunmadığı sorulmuştur.

81 il belediyesinden 61'i bilgi edinme müracaatına yanıt vermiştir. Bu illerden 6'sı toplu taşımada otobüsleri olmadığını ya da kooperatif işlemesinde olduğunu belirterek yanıt vermiştir,[119] bir cevap yeterince bilgi içermediği için dikkate alınmamış,[120] bir belediye yazılı cevap vermek istememiş[121], bir belediye istatistikî çalışma yaptıklarını, ancak çalışma bitince veri paylaşabileceğini[122] belirmiştir. Ayrıca 257 Belediye Otobüsü (BO) ve 373 Özel Halk Otobüsü'nün (ÖHO) temin yıllarına ilişkin bilgi edinememiştir.

Aşağıda, Tablo 2-1'de görüleceği üzere; 12.417 otobüsten 4.077'sinde (% 32,83) ortopedik engelli kişiler için gerekli olan rampa ya da asansör sistemi bulunmaktayken, 8.340 (%67,17) adedinde ise bu yönde herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Diğer yandan, 12.417 otobüsten 869'unda (% 7) görme engellilere yönelik sesli anons sistemi bulunmaktayken, 11.548 (% 93) adedinde ise bulunmamaktadır. Keza, 12.417 otobüsten 756'sında (%6,09) araç içi (hangi durağa gelindiğini belirtir) bilgilendirme sistemi bulunurken, 11.661 (%93,91) adedinde ise bulunmamaktadır.

Otobüslerin Rampa/Asansör, Anons ve Araç İçi Bilgilendirme Ekranı Sistemleri									
	Rampa / Asansör			Anons Sistemi			Araç İçi Bil. Ekranı		
	BO Sayısı	ÖHO Sayısı	Oranı (%)	BO Sayısı	ÖHO Sayısı	Oranı (%)	BO Sayısı	ÖHO Sayısı	Oranı (%)
Uygun	3.108	969	32,83	611	258	7,00	704	52	6,09
Uygun Değil	3.831	4.509	67,17	6.328	5.220	93,00	6.235	5.426	93,91
Toplam	6.939	5.478	100,00	6.939	5.478	100,00	6.939	5.478	100,00
Genel Toplam	**12.417**			**12.417**			**12.417**		

Tablo 2-1: Otobüslerin rampa/asansör, anons ve araç içi bilgilendirme ekranı sistemleri

İşletmede olan 12.417 adet otobüsün 3.693 (%31,33) adedi 2005 yılından önce, 8.094 (%68,67) adedi ise 2005 yılından sonra alındığı öğrenilmiştir. Öte yandan 257 adet BO ve 373 adet ÖHO'nun hangi yıllar temin edildiği öğrenilememiştir.[123]

119. Otobüs olmadığını belirten iller: Bayburt, Bingöl, Kırıkkale, Mardin, Ordu ve Siirt'tir.
120. Ağrı Belediyesi
121. Kocaeli Belediyesi telefon ile bilgi vermek istemiştir.
122. Sivas Belediyesi
123. Bkz. Ek-3: İllere göre otobüslerin erişilebilirlik durumu (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)

Otobüslerin Temin Yılları						
Temin Dönemleri	**Belediye Otobüsleri**		**Halk/Özel Otobüsleri**		**Toplam Otobüsler**	
	Sayısı	**% Oranı**	**Sayısı**	**% Oranı**	**Sayısı**	**% Oranı**
2005 Öncesi	2.286	32,94	1.407	25,68	3.693	29,74
2005 Sonrası	4.396	63,35	3.698	67,51	8.094	65,18
Temin Yılları Belli Olmayanlar	257	3,70	373	6,81	630	5,07
Toplam	**6.939**	**100,00**	**5.478**	**100,00**	**12.417**	**100,00**
Genel Toplam	**12.417**					

Tablo 2-2: Otobüslerin temin yılları

Yukarıda, Tablo 2-2'nin verileri incelendiğinde anlaşılacağı üzere otobüslerin büyük bir kısmının (8.094 adedi), 5378 sayılı Kanun çıktıktan sonra, bir başka deyişle otobüslerin erişilebilir olması gerektiğine dair düzenleme yapıldıktan sonra satın alındığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla ve aslında Türkiye genelinde bir fırsat yakalanmışken söz konusu fırsatın kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum tek başına Kanun'un, beklenen değişimleri gerçekleştirmek için yeterli olamadığını ortaya koymaktadır.

Elde edilen veriler, otobüslerde erişilebilirlik düzenlemelerin oldukça yetersiz olduğu fakat görme ve işitme engelli bireyler bakımından ise düzenlemelerin daha da sınırlı olduğu göstermektedir. Zira otobüsler için en fazla yapılan donanım değişiklikleri ortopedik engelli bireyler için düşünülmüştür.

Bu noktada yasal düzenlemeye rağmen, üstelik ekonomik kullanım ömürlerini dolduran araçların değiştirildiği durumda hâlâ engelliler için uygun olmayan araçların alınmasında yatan sebepler, sorgulanmaya muhtaçtır. Olası nedenler arasında, kamu görevlilerinin mevzuatı bilmiyor oluşu, engellilerin kullanımına uygun araçların daha yüksek maliyet getirmesi ya da bu yönde bir inancın olması, idarelerin konuya duyarsız kalması ya da hükümetin bu konuda etkin bir takip ve sorgulama sistemi kurmaması gibi sebeplerin bir ya da birden fazlasının etkili olması mümkündür. Ancak, her şartta ve koşulda, bu konudaki politikaların geliştirilmesinin elzem olduğu aşikârdır.

2.2.2.1.1.2. Raylı Sistemler

Türkiye'nin bütün illerinde şehir içi raylı sistemler bulunmamaktadır. Raylı sistemlerin bulunduğu illerden Adana, Antalya, Bursa, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya ve Samsun'a bilgi edinme başvuruları yapılmış ve söz konusu bilgi edinme başvurularından Adana, Denizli, İzmir, Kayseri, Konya ve Samsun illerinden yanıtlar gelmiştir. Elde edilen veriler, anlamlı bir sonuç çıkarmaya yeterli olamamıştır. Ancak edinilen bilgiler ve gözlemlere dayanarak söylenebilir ki raylı sistemlerin imalatının son dönemlere rastlaması, çalışan ekiplerin profesyonellikleri göz önüne alındığında erişilebilirlik bakımından diğer bütün sistemlerden çok daha fazla umut vadetmektedir. Metro (hafif ve ağır), cadde tramvayı ve benzeri sistemlerin yeni dönemde inşa edilmesi bir avantaj olarak görülmektedir.

Elde edilen verilere göre yapılan düzenlemelerin önemli bir kısmı ortopedik engelliler bakımından yapılmıştır. Görme engelli bireyler bakımından da yeni düzenlemeler yapılmaya başlandığı, ancak işitme ve diğer fiziksel dezavantajlılar bakımından henüz etkin bir çalışma yapılmadığı, yapılan düzenlemelerin ise oldukça yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

2.2.2.1.1.3. Deniz Taşıtları

Deniz ulaşımı, özellikle son 10 yılda gösterdiği gelişimle, kaliteli, zaman tasarrufu sağlayan, konforlu ve kara trafiğini by-pass ederek bir noktadan diğer bir noktaya ulaşmanın imkânlarını sunan bir ulaşım şeklidir. Ancak diğer taraftan, gerek işletmeciler ve gerekse de engelli kullanıcılar açısından yabancı kalınan bir ulaşım sistemi halindedir. Özellikle son yıllarda İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (İDO) tarafından basında duyurulan uygulamalar, engelliler için deniz taşımacılığının (yaygın inanışın aksine) kullanılışlı bir araç olduğu kanaatini beslemeye başlamıştır. Bu bağlamda izleme çalışmaları, gelişen bu yeni süreçte, deniz ulaşım firmalarının konuya ne derece ilgili oldukları, bu konudaki yasal düzenlemeleri ne derece hayata geçirdikleri ve yeni döneme nasıl hazırlandıklarının sorgulanması gerektiği düşüncesini doğurmuştur.

Türkiye'de, şehir içi deniz taşımacılığı yapan, İstanbul, Çanakkale, İzmir, Bursa ve Kocaeli illerindeki işletmelere bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Bunlardan İzmir Deniz İşletmeciliği Nakliye ve Turizm Ticaret A.Ş (İZDENİZ), Bursa Ulaşım Toplu Taşım İşletmeciliği Turizm San ve Tic. A.Ş. (BURULAŞ), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Ulaşım Daire Başkanlığı ve Gestaş Deniz Ulaşım Turizm. A.Ş. (GESTAŞ) bilgi edinme başvurularına yanıt verirken, İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.(İDO), İstanbul Şehir Hatları Turizm San. ve Tic. A.Ş. ve Turyol S.S. Turizm ve Yolcu Deniz Taşımacıları Kooperatifi (TURYOL) bilgi edinme başvurularına yanıt vermemiştir.[124]

Bilgi edinme başvurusunda deniz taşıtlarının (feribot, deniz otobüsü, araba vapuru, yolcu vapuru, motor ve deniz taksi), iskele/terminaller ile kurumlara ait web sayfalarının erişilebilirlik durumları öğrenilmeye çalışılmıştır.

Aşağıda, Tablo 2-3'te de görüleceği üzere; başvurulara verilen cevaplardan derlenen verilere göre toplamda 3 feribot, 14 deniz otobüsü, 15 araba vapuru, 4 yolcu vapuru ve 19 motor işletmededir.[125]

Deniz Taşıtlarının Çeşitleri ve Sayıları						
	Feribot	**Deniz Otobüsü**	**Araba Vapuru**	**Yolcu Vapuru**	**Motor**	**Deniz Taksi**
Toplamlar	**3**	**14**	**15**	**4**	**19**	**0**

Tablo 2-3: Deniz taşıtlarının çeşitleri ve sayıları

Deniz araçlarının rampa ya da asansör düzenlemeleri incelendiğinde;[126] 3 feribotta düzenleme bulunmamakta; 14 deniz otobüsünde düzenleme bulunmakta; 6 araba vapurunda düzenleme bulunmaktayken 9'unda bulunmamakta; 4 yolcu vapurunda ve 19 motorda herhangi düzenleme bulunmamaktadır.Tablo 2-4'te sunulan verilerden de anlaşılacağı üzere, deniz otobüsleri, rampa düzenlemeleri bakımından oldukça iyi bir profil ortaya koymaktadır.

Deniz Araçlarının Rampa / Asansörler Durumları										
	Feribot		**Deniz Otobüsü**		**Araba Vapuru**		**Yolcu Vapuru**		**Motor**	
	E	**H**	**E**	**H**	**E**	**H**	**E**	**H**	**E**	**H**
Toplamlar	**0**	**3**	**14**	**0**	**6**	**9**	**0**	**4**	**0**	**19**
Oranları (%)	0,00	100,00	100,00	0,00	40,00	60,00	0,00	100,00	0,00	100,00

Tablo 2-4: Deniz araçlarının rampa / asansörler durumları[127]

124. Türkiye'de gerek taşıt gerek terminal/iskele gerekse de yolcu kapasiteleri bakımından en çok hizmet veren kuruluşların bilgi edinme başvurularına yanıt vermemesi gerçek bir saptama ve değerlendirme yapılmasını güçleştirmiştir.
125. Bkz. Ek-4: Kurum ve kuruluşlara göre deniz taşıtlarının çeşit ve sayıları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
126. Bkz. Ek-5: Kurum ve kuruluşlara göre deniz taşıtlarının rampa ya da asansör düzenlemeleri (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
127. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

Deniz araçlarına ortopedik engelli bireyler bakımından yapılan tuvalet düzenlemeleri incelendiğinde[128]; 3 feribotta düzenleme bulunmamakta; 5 deniz otobüsünde düzenleme bulunmaktayken 9'unda bulunmamakta; 6 araba vapurunda düzenleme bulunmaktayken 9'unda bulunmamakta; 4 yolcu vapurunda ve 19 motorda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Deniz Araçlarının Tuvalet Durumları										
	Feribot		Deniz Otobüsü		Araba Vapuru		Yolcu Vapuru		Motor	
	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H
Toplamlar	**0**	**3**	**5**	**9**	**6**	**9**	**0**	**4**	**0**	**19**
Oranları (%)	0,00	100,00	35,71	64,29	40,00	60,00	0,00	100,00	0,00	100,00

Tablo 2-5: Deniz araçlarının tuvalet durumları[129]

Deniz araçlarına görme engelli bireyler bakımından hissedilebilir zemin düzenlemeleri incelendiğinde[130]; 3 feribotta düzenleme bulunmamakta; 9 deniz otobüsünde düzenleme bulunmaktayken 5'inde bulunmamakta; 1 araba vapurunda düzenleme bulunmaktayken 14'ünde bulunmamakta; 4 yolcu vapurunda ve 19 motorda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Aşağıda, Tablo 2-6'da yer alan verilerden anlaşılacağı üzere görme engelli bireyler bakımından deniz taşıtlarında yapılan düzenlemeler oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır.

Deniz Araçlarının Hissedilebilir Zemin Durumları										
	Feribot		Deniz Otobüsü		Araba Vapuru		Yolcu Vapuru		Motor	
	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H
Toplamlar	**0**	**3**	**9**	**5**	**1**	**14**	**0**	**4**	**0**	**19**
Oranları (%)	0,00	100,00	64,29	35,71	6,67	93,33	0,00	100,00	0,00	100,00

Tablo 2-6: Deniz araçlarının hissedilebilir zemin durumları[131]

Deniz araçlarına görme engelli bireyler bakımından kabartma doküman[132] düzenlemeleri incelendiğinde[133]; 3 feribotta düzenleme bulunmamakta; 9 deniz otobüsünde düzenleme bulunmaktayken 5'inde bulunmamakta; 1 araba vapurunda düzenleme bulunmaktayken 14'ünde bulunmamakta; 4 yolcu vapurunda ve 19 motorda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.Tablo 2-7'nin verileri incelendiğinde anlaşılacağı üzere, deniz otobüslerinden başka (ki o da tamamında değil) diğer deniz taşıtlarının neredeyse tamamında herhangi tedbir alınmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

128. Bkz. Ek-6: Kurum ve kuruluşlara göre deniz taşıtlarının tuvalet düzenlemeleri (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
129. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.
130. Bkz. Ek-7: Kurum ve kuruluşlara göre deniz taşıtlarının hissedilebilir zemin düzenlemeleri (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
131. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.
132. Kabartma dokümanlardan kasıt, görme engelli bireyler için, Braille Alfabesi (kabartma alfabe) ile yazılmış ve deniz taşıtı hakkında çeşitli bilgiler veren belgelerdir.
133. Bkz. Ek-8: Kurum ve kuruluşlara göre deniz taşıtlarının kabartma doküman düzenlemeleri (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)

Deniz Araçlarının Kabartma Doküman Durumları										
	Feribot		Deniz Otobüsü		Araba Vapuru		Yolcu Vapuru		Motor	
	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H
Toplamlar	0	3	9	5	1	14	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	64,29	35,71	6,67	93,33	0,00	100,00	0,00	100,00

Tablo 2-7: Deniz araçlarının kabartma doküman durumları[134]

Deniz araçlarına işitme engelli bireyler bakımından iç mekân monitör[135] **düzenlemeleri** incelendiğinde[136]; 3 feribotta düzenleme bulunmamakta;9 deniz otobüsünde düzenleme bulunmaktayken 5'inde bulunmamakta; 15 araba vapurunda, 4 yolcu vapurunda ve 19 motorda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Deniz Araçlarının İç Mekân Monitör Durumu										
	Feribot		Deniz Otobüsü		Araba Vapuru		Yolcu Vapuru		Motor	
	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H
Toplamlar	0	3	9	5	0	15	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	64,29	35,71	0,00	100,00	0,00	100,00	0,00	100,00

Tablo 2-8: Deniz araçlarının iç mekân monitör durumu

Deniz araçlarında olağan dışı hadiselerin ortaya çıkması durumunda engelli bireylerin, deniz araçlarından nasıl ve ne şekilde tahliye edileceğine ilişkin acil eylem planlamaları incelendiğinde[137]; 3 feribotta, 4 yolcu vapurunda ve 19 motorda düzenleme bulunmamakta; 15 araba vapurunda ve 14 deniz otobüsünde, ise düzenleme bulunmaktadır. Tablo 2-9'da ki veriler, acil eylem planlarının fevkalade sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır ve bu denli sınırlı olması, olası tehlikeleri beraberinde getireceği kaygıları arttırmaktadır.

Deniz Araçlarının Acil Eylem Plan Durumu										
	Feribot		Deniz Otobüsü		Araba Vapuru		Yolcu Vapuru		Motor	
	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H
Toplamlar	0	3	14	0	15	0	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	100,00	0,00	0,00	100,00	0,00	100,00	0,00	100,00

Tablo 2-9: Deniz araçlarının acil eylem plan durumu[138]

Elde edilen verilere göre deniz araçlarından feribot, yolcu vapuru ve motorlarda neredeyse engelli bireyler bakımından hiçbir düzenleme yapılmadığı, deniz otobüsü ve araba vapurlarında ise kısmen ancak fevkalade yetersiz düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmıştır.

134. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.
135. İç mekân monitörleri, gerek yapılan sesli anonsların gerekse de aracın seyir bilgilerinin bir ekrana yansıtılmasıyla bilgi verilen sistemlerdir.
136. Bkz. Ek-9: Kurum ve kuruluşlara göre deniz taşıtlarında iç mekân monitörlerinin durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
137. Bkz. Ek-10: Kurum ve kuruluşlara göre deniz taşıtlarının acil eylem plan durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
138. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

Deniz araçlarının durumuna paralel olarak, terminal ve iskeleler konusunda da veriler toplanmıştır. Buna göre, bilgi edinme başvurusuna yanıt veren 4 deniz işletmesi toplamda 29 terminal/iskelede hizmet vermektedir.[139] 29 terminal/iskelenin 23'ünde, yatay dolaşımında, ortopedik engelli bireyler bakımından fiziksel düzenleme yapılmışken 6'sında yapılmadığı; 29 terminal/iskelenin 15'inde ortopedik engelli bireyler bakımından tuvalet yapılmışken 14'ünde yapılmadığı; 29 terminal/iskelenin 21'inde görme engelli bireyler bakımından hissedilebilir zemin uygulaması yapılmışken 8'inde yapılmadığı; 29 terminal/iskelenin 18'inde kontrast renkte ve okunabilir büyüklükte yönlendirme tabelaları yapılmışken 11'inde yapılmadığı; 29 terminal/iskelenin 9'unda işitme engelli bireylere hizmet verebilecek işaret dili bilen personel bulunurken 20'sinde bulunmadığı ve 4 işletmenin 2'sinin web sayfaları görme engelli bireyler bakımından erişilebilirken diğer 2'sinin erişilebilir olmadığı öğrenilmiştir.

Terminallerin Fiziksel Durumları ve Bilgiye Erişim Düzenlemeleri												
	İskele Sayısı	Terminallerin Fiziksel Düzenlemeleri		Terminallerin Tuvalet Düzenlemeleri		Terminallerin Hissedilebilir Zemin Düzenlemeleri		Terminallerin Tabela Düzenlemeleri		Terminallerde İşaret Dili Bilen Personel		Web Erişim
		E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	
Toplamlar	29	23	6	15	14	21	8	18	11	9	20	2
Oranları (%)		79,31	20,69	51,72	48,28	72,41	27,59	62,07	37,93	31,03	68,97	50,00

Tablo 2-10: Terminallerin fiziksel durumları ve bilgiye erişim düzenlemeleri[140]

Terminal/iskeleler hakkında elde edilen verilere göre, yapılan fiziksel düzenlemeler yetersizdir ancak deniz taşıtlarında yapılan düzenlemelerle kıyasladığında nispeten çok daha iyi konumdadır. Yine ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından düzenlemelerin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bilgiye erişim noktasında ise özellikle işitme engelli bireylere işaret dili ile hizmet verilmesi bakımından yeterli tedbirlerin alınmadığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan UDH'nin yayınladığı İdare Faaliyet Raporu'na[141] göre, deniz taşımacılığında engelli bireylerin durumlarına ilişkin bazı bilgiler şöyledir:

"Liman / iskele işletmecilerine Engelsiz Denizler Değerlendirme Formu gönderilerek engelli vatandaşlarımıza yönelik yapılmış idari ve teknik düzenlemelerin ne seviyede olduğuna yönelik durum tespiti yapılarak, işletme bazında değerlendirmelerin yer aldığı bir rapor hazırlanmıştır. Anılan rapor sonucunda; engelli tuvaleti olan ve haberleşme noktaları olan iskele oranı %7, ulaşılabilirlik standartlarına uyan iskele oranı yaklaşık olarak %10'dur. Aynı şekilde yardım isteme noktası olan

139. Bkz. Ek-11: Kurum ve kuruluşların terminal/iskelelerde yaptığı düzenlemelerin durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
140. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.
141. *2012 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (UDH), Strateji Geliştirme Başkanlığı, Nisan 2013, s. 92 http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/yayinlar/20130508_111025_204_1_64.pdf (erişim tarihi: 16.04.2014)

iskele sayımızda %6 civarındadır. Dinlenme noktaları ise %14 oranla yeterli seviyede bulunmamaktadır."

Tüm bu veriler ortaya koymaktadır ki, yasal düzenlemelere karşın, deniz ulaşımında engelli erişim olanakları konusunda işletmeler atalet halindedir. Karar mekanizmalarının bu gerçekten hareketle, (yasal süreler de göz önünde bulundurularak) acil denetimler yapması, işletmeler üzerinde baskı kurması gerekmektedir.

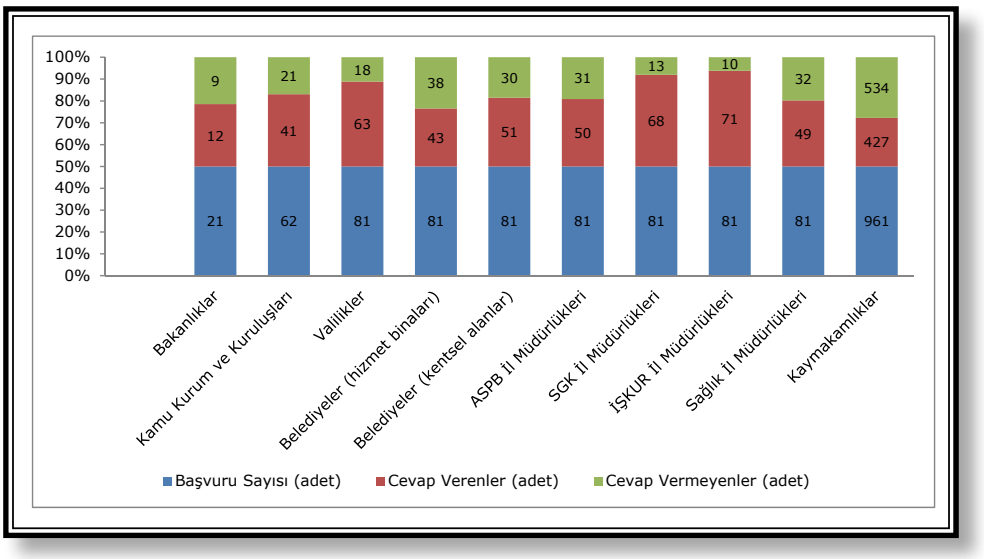
2.2.2.1.2. Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Kentsel Alanlar

Kentsel alanlar, bireyleri ekonomik ve sosyal hayata taşıyan ve katan uygarlık unsurlarıdır. Bu sebeple, erişim konulu bir izleme çalışmalarının kentsel alanları konu etmemesi olanaksızdır. Keza kamu kurum ve kuruluşları da, bireylerin, devlet aygıtının sağladığı tüm hizmetlerin alındığı, kamusal görevlerin yerine getirildiği mekânlardır. Dolayısıyla, kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet binaları da çalışmada bir diğer önemli izleme konusu olmuştur.

Yukarıda ifade edilen hususlardan hareketle, çalışmada, bakanlıklara, kamu kurum ve kuruluşlarına, valiliklere,il belediyelerine, sosyal güvenlik kurumlarına, emniyet il teşkilatlarına, ASPB il, sağlık il, İŞKUR il ve kaymakamlık hizmet binalarının ve belediyelerin sorumluluğunda olan kentsel alanların erişilebilirlikleri bakımından bilgi edinme başvuruları yapılmıştır. Bilgi edinme başvurularına; bakanlıklardan 12'si cevap vermiş, 9'u vermemiş; kamu kurum ve kuruluşlarından 42'si cevap vermiş, 20'si vermemiş; valiliklerden 63'ü cevap vermiş, 18'i vermemiş; belediyelerden (hizmet binaları) 43'ü cevap vermiş, 38'i vermemiş; belediyelerden (kentsel alan) 51'i cevap vermiş, 30'u vermemiş; ASPB İl Müdürlükleri'nden 50'si cevap vermiş, 31'i vermemiş; Sosyal Güvenlik Kurumları'ndan (SGK) 68'i cevap vermiş, 13'ü vermemiş; İŞKUR il müdürlüklerinden 71'i cevap vermiş, 10'u vermemiş; Sağlık İl Müdürlükleri'nden 43'ü cevap vermiş, 38'i vermemiş; emniyet il müdürlüklerinden 51'i cevap vermiş, 30'u vermemiş ve kaymakamlıklardan 424'ü cevap vermiş, 543'ü cevap vermemiştir.

Bilgi Edinme Başvurusu Yapılan Kurumlar				
Kurumlar	**Başvuru Sayısı (adet)**	**Cevap Verenler (adet)**	**Cevap Vermeyenler (adet)**	**Cevap Alabilme Ortalaması (%)**
Bakanlıklar	21	12	9	57,14
Kamu Kurum ve Kuruluşları	62	42	20	67,74
Valilikler	81	63	18	77,78
Belediyeler (hizmet binaları)	81	43	38	53,09
Belediyeler (kentsel alanlar)	81	51	30	62,96
ASPB İl Müdürlükleri	81	50	31	61,73
SGK İl Müdürlükleri	81	68	13	83,95
İŞKUR İl Müdürlükleri	81	71	10	87,65
Sağlık İl Müdürlükleri	81	49	32	60,49
Emniyet İl Müdürlükleri	81	51	30	62,96
Kaymakamlıklar	961	427	534	44,43
Toplamlar	**1.698**	**924**	**774**	

Tablo 2-11: Bilgi edinme başvurusu yapılan kurumlar

Grafik 2-1: Bilgi edinme başvurusu yapılan kurumlar

Kamu kurum ve kuruluşlarının bilgi edinme başvurularında şu sorulara yer verilmiştir:

Toplam bina sayıları, söz konusu binalarda erişilebilirlik bakımından herhangi bir inceleme yapıp yapılmadığı, binalarda görme engelli bireyler bakımından hissedilebilir zemin yapıp yapılmadığı, söz konusu binaların kaç tanesinin tek, kaç tanesinin çok katlı olduğu, çok katlı olan binaların kaçında asansör olduğu ve kaçında olmadığı, asansörlerin kaçında görme engelli bireyler bakımından sesli uyarı sistemi olduğu ve kaçında olmadığı, binalarda yatay dolaşım bakımından fiziksel düzenleme yapılıp yapılmadığı, kaç binada ortopedik engelli bireyler bakımından tuvalet yapıldığı ve kaçında yapılmadığı, işitme engelli bireyler bakımından söz konusu binaların kaçına indüksiyon döngü sistemi[142] kurulduğu ve kaçına kurulmadığı, kaç binada işaret dili bilen personel, sosyal hizmet uzmanı ve psikolog olduğu sorulmuştur. Yine web sayfalarının görme engelli bireyler bakımından uygun bir alt yapıya sahip olup olmadığı da sorulmuştur.

2.2.2.1.2.1. Bakanlıklara Ait Hizmet Binaları

Toplam 21 Bakanlık'tan 12'si bilgi edinme başvurusuna[143] yanıt vermiştir. Söz konusu 12 Bakanlık, toplamda 62 binada hizmet vermektedir. 62 binanın 25'inde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 37'sinde yapılmamış; 62 binadan sadece 1'inde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmış; 62 binanın 5'i tek, 57'si çok katlı olup söz konusu 57 çok katlı binanın 50'sinde asansör bulunurken 7'sinde bulunmamakta; 50 asansörden 9'unda sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken 41'inde bulunmamakta; 62 binanın 43'ünde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 19'unda yapılmamış; 62 binanın 35'inde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e[144] göre tuvalet yapılmışken 27'sinde

142. İndüksiyon döngü sistemi işitme engelli bireylerin kullandığı özel bir sistemdir. Detaylı bilgi için bkz. http://www.ied.org.tr/forum/thread-244-post-361.html#pid361 (erişim tarihi: 29.03.2014)
143. Bakanlıkların bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği için bkz. http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/bakanliklar_merkez_teskilatlari.xls (erişim tarihi: 29.03.2014)
144. TS 9111 Türk Standartları Enstitüsü'nün bir yayını olup engelli bireyler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için binalarda ulaşılabilirlik gereklerini anlatmaktadır.

yapılmadığı; 62 binadan sadece 1'inde indüksiyon döngü sistemi bulunduğu ve 62 binadan sadece 2'sinde işaret dili bilen personel olduğu öğrenilmiştir.[145]

Konusu ve ilgilendikleri alan gereği ASPB haricinde diğer bakanlıkların gerek fiziksel erişilebilirlik gerekse de hizmete erişim bakımından zayıf kaldığı görülmektedir. Şöyle ki: Bakanlık hizmet binaları içinde erişilebilirlik bakımından çaba sarf eden bakanlığın ASPB olduğu görülmektedir. Keza işaret dili bilen personel durumları incelendiğinde de yine ASPB ile Kültür ve Turizm Bakanlığı dışındaki bakanlıklarda işaret dili bilen personelin olmadığı öğrenilmiştir.

Bakanlık Hizmet Binalarının Erişilebilirlikle İlgili Durumu																		
	Toplam Bina Sayısı	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	
Toplamlar	**62**	**25**	**37**	**1**	**61**	**5**	**57**	**50**	**7**	**9**	**41**	**43**	**19**	**35**	**27**	**1**	**61**	**2**
Oranları (%)		40,32	59,68	1,61	98,39	8,06	91,94	87,72	12,28	18,00	82,00	69,35	30,65	56,45	43,55	1,61	98,39	3,23

Tablo 2-12: Bakanlık hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumu[146]

Elde edilen verilere göre erişilebilirlik bakımından inceleme yapılan bina sayısının hâlen çok yetersiz olduğu görülmektedir. İnceleme yapılmaksızın ve herhangi bir envantere sahip olmadan alınacak tedbirlerin de ne olduğunun anlaşılması ve söz konusu tedbirlerin için ne kadar bütçe ve insan kaynağı ayrılacağının bilinmesi mümkün olmayacaktır.

Bakanlık hizmet binalarında ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından düzenlemelerin fevkalade sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin sonuçlara göre, hissedilebilir zemin uygulaması ya da indüksiyon döngü sistemi, sadece bir bakanlık (ASPB) tarafından yapıldığı, diğer bakanlıkların hiçbir çaba içinde olmadıkları görülmektedir. Bu tablo ise, görme engelli bireyin, söz konusu binalarda bağımsız hareket imkânının olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

2.2.2.1.2.2. Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Hizmet Binaları

Toplam 62 kamu kurum ve kuruluşlarına yapılan bilgi edinme başvurusundan[147] 42'si yanıt verilmiş, 20'si yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı %67,74 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 42 kamu kurum ve kuruluşları toplamda 1.480 binada hizmet vermektedir. 1.480 binanın 888'inde erişilebi-

145. Bkz. Ek-12: Bakanlık hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
146. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.
147. Kurumların bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/bakanliklar_merkez_teskilatlari.xls (erişim tarihi: 31.03.2014)

lirlik bakımından inceleme yapılmışken 592'sinde yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 1.480 binadan 175'inde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmış 1.305'inde yapılmamıştır,
- 1.480 binanın 164'ü tek, 1.316'sı çok katlı olup, söz konusu 1.316 çok katlı binanın 592'sinde asansör bulunurken 724'ünde bulunmamaktadır,
- 592 asansörden 167'sinde sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken 425'inde yoktur,
- 1.480 binanın 629'unde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 851'inde yapılmamıştır,
- 1.480 binanın 568'inde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 912'sinde yapılmamıştır,
- 1.480 binadan sadece 5'inde indüksiyon döngü sistemi bulunmaktadır,
- 1.480 binadan sadece 1'inde işaret dili bilen personel bulunmaktadır,
- 42 kamu kurum ve kuruluşundan sadece 3'ünün web sayfası görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğu öğrenilmiştir.[148]

Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Hizmet Binalarının Erişilebilirlikle İlgili Durumları																				
	Toplam Bina	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı		Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	
Toplamlar	**1.480**	**888**	**592**	**175**	**1.305**	**164**	**1.316**	**592**	**724**	**167**	**425**	**629**	**851**	**568**	**912**	**5**	**1.475**	**1**	**1.479**	**3**
Oranları (%)		60,00	40,00	11,82	88,18	11,08	88,92	44,98	55,02	28,21	71,79	42,50	57,50	38,38	61,62	0,34	99,66	0,07	99,93	7,14

Tablo 2-13: Kamu kurum ve kuruluşlarına ait hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları[149]

Elde edilen verilere göre, erişilebilirlik bakımından inceleme yapılan bina sayısının hâlen çok yetersiz olduğu görülmektedir. İnceleme yapılmaksızın ve herhangi bir envantere sahip olmadan alınacak tedbirlerin de ne olduğunun anlaşılması ve söz konusu tedbirlerin için ne kadar bütçe ve insan kaynağı ayrılacağının bilinmesi mümkün olmayacaktır.

Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet binalarında ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı fakat sayısal bakımdan yine de oldukça yetersiz olduğu, görme, işitme

148. Bkz. Ek-13: Kamu kurum ve kuruluşlarına ait hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
149. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından ise düzenlemelerin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin 1.480 kamu kurum ve kuruluşuna ait hizmet binasından sadece 1'inde işaret dili bilen personelin bulunması oldukça düşündürücü bir husustur.

Aslında, Türkiye'de erişilebilirliğin geldiği noktayı en iyi kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet binaları ortaya koymaktadır. Mesela erişilebilirlik standartlarını ve tasarımlarda uyulması gereken kuralları TSE belirlemektedir. Ancak TSE'nin hizmet verdiği binalar incelendiğinde durum oldukça ilginç bir hale gelmektedir. TSE'nin toplamda 63 hizmet binası olduğu ve bunlardan sadece 5'inde erişilebilirlik bakımından uygunluğuna ilişkin bir inceleme yapıldığı, 58'inde yapılmadığı, hiçbirinde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmadığı, 41 çok katlı binanın sadece 9'unda asansör olduğu ve sadece 4'ünde yatay dolaşımda fiziksel engelli bireyler bakımından bazı düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Standartları belirleyen bir kurumun belirlediği standartlara uymaması ironik bir durumdur ve açıklamak oldukça güçtür.

2.2.2.1.2.3. Valilik Hizmet Binaları

81 il valiliğine yapılan bilgi edinme başvurusundan[150] 63'üne yanıt verilmiş, 18'sine yanıt verilmemiş ve yanıt verme oranı % 77,78olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 63 valilik toplamda 100 binada hizmet vermektedir. 100 binanın 42'sinde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 58'inde yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 100 binadan 6'sında hissedilebilir zemin uygulaması yapılmış 94'ünde yapılmamıştır,
- 100 binanın 7'si tek, 93'ü çok katlı olup söz konusu 93 çok katlı binanın 48'inde asansör bulunurken 45'inde bulunmamaktadır,
- 48 asansörden 7'sinde sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken 41'inde yoktur,
- 100 binanın 71'inde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 29'unda yapılmamıştır,
- 100 binanın 55'inde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 45'inde yapılmamıştır,
- 100 binanın tamamında indüksiyon döngü sistemi bulmamaktadır,
- 63 valiliğin 12'sinin web sayfası görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğu öğrenilmiştir.[151]

150. Valiliklerin bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği için bkz. http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/valilik.xls (erişim tarihi: 01.04.2014)
151. Bkz. Ek-14: Valilik hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)

Valilik Hizmet Binalarının Erişilebilirlikle İlgili Durumu																		
	Toplam Bina	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	
Toplamlar	**100**	**42**	**58**	**6**	**94**	**7**	**93**	**48**	**45**	**7**	**41**	**71**	**29**	**55**	**45**	**0**	**100**	**12**
Oranları (%)		42,00	58,00	6,00	94,00	7,00	93,00	51,61	48,39	14,58	85,42	71,00	29,00	55,00	45,00	0,00	100,00	19,05

Tablo 2-14: Valilik hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumu[152]

Valilik hizmet binalarında erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmayan bina sayısı yapılanlara göre daha fazladır. Dolayısıyla inceleme yapılmaksızın ve herhangi bir envantere sahip olmadan alınacak tedbirlerin de ne olduğunun anlaşılması ve söz konusu tedbirlerin için ne kadar bütçe ve insan kaynağı ayrılacağının bilinmesi mümkün olmayacaktır.

Ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı fakat sayısal bakımdan yine de oldukça yetersiz olduğu, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından ise düzenlemelerin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin 100 valilik hizmet binasından hiçbirinde işitme engelli bireylerin kullanması gereken indüksiyon döngü sistemi bulunmamaktadır.

Son tahlilde valilikler ülkede yaşayan yurttaşlar tarafından sıkça ziyaret edilebilen kurumlardandır. Örneğin bir insan hakkı ihlâlini bildirmek ve hak arama yollarına başvurmak için müracaat edilen bir kurumun fiziksel olarak engelli bireyleri sınırlandırması hiç şüphesiz engelli bireylerin bazı başvuruları hiç yapmamasına neden olabilecektir.

2.2.2.1.2.4. Belediye Hizmet Binaları ve Kentsel Alanlar

81 il belediyesine hizmet binalarıyla ilgili yapılan bilgi edinme başvurusuna[153] belediyelerin 43'ü başvuruya yanıt vermiş, 38'si yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 53,09 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 43 il belediyesi toplamda 396 binada hizmet vermektedir. 396 binanın 255'inde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 141'inde yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 396 binadan 49'unda görme engellilere yönelik hissedilebilir zemin uygulaması yapılmışken, 347'sinde yapılmamıştır,
- 396 binanın 168'i tek, 228'i çok katlı olup söz konusu 228 çok katlı binanın 71'inde asansör bulunurken 157'inde bulunmamaktadır,

152. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.
153. Belediyelerin bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/belediye_hizmet_binalari.xls (erişim tarihi: 01.04.2014)

- 71 asansörden 26'sında sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken, 45'inde yoktur,
- 396 binanın 195'inde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 201'inde yapılmamıştır,
- 396 binanın 124'ünde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 272'sinde yapılmamıştır,
- 396 binanın sadece 4'ünde indüksiyon döngü sistemi bulunmaktadır,
- 396 binadan sadece 6'sında işaret dili bilen personel bulunmaktadır
- 43 belediyenin web sayfası görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olmadığı öğrenilmiştir.[154]

Belediye Hizmet Binalarının Erişilebilirlikle İlgili Durumu																			
	Toplam Bina	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı	Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H		
Toplamlar	**396**	**255**	**141**	**49**	**347**	**168**	**228**	**71**	**157**	**26**	**45**	**195**	**201**	**124**	**272**	**4**	**392**	**6**	**0**
Oranları (%)		64,39	35,61	12,37	87,63	42,42	57,58	31,14	68,86	36,62	63,38	49,24	50,76	31,31	68,69	1,01	98,99	1,52	0,00

Tablo 2-15: Belediye hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumu[155]

Belediye hizmet binalarında ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı fakat sayısal bakımdan yine de oldukça yetersiz olduğu, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından ise düzenlemelerin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin 392 belediye hizmet binasından sadece 4'ünde işitme engelli bireylerin kullanması gereken indüksiyon döngü sistemi bulunmamaktadır. Keza, işaret dili bilen personel sayısı ise sadece 6'dır.

Hizmet bakımından belediyeler yurttaşlara en çok dokunan kurumların başında gelmektedir. Örneğin belediyelerin sunduğu meslek ya da beceri kazandırma ve edindirme kursları ya da sosyal ve kültürel programlarda erişilebilirlik, engelli bireyler bakımından önem kazanmaktadır. Engelli bireylerin, herkes bakımından sunulan hizmetlere ulaşması ya da sunulan hizmetlere yeterince ve etkili bir şekilde katılması gerçekten istenilen bir durum ise; belediyelerin yukarıda anlatılan erişilebilirlik karnesinin ortaya koyduğu veriler, bu durumun gerçekleşme şansını sınırlandırmaktadır.

154. Bkz. Ek-15: Belediyelerin hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
155. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

Öte yandan belediyelere ikinci bir bilgi edinme başvurusu yapılarak kentsel alanların erişilebilirlik durumu öğrenilmeye çalışılmıştır. Buna göre; 81 il belediyesine yapılan bilgi edinme başvurusuna 51'i yanıt vermiş, 30'uise yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 62,96 olarak gerçekleşmiştir. Edinilmek istenen bilgilerin, belediyeler tarafından bir kısmı teknik sebeplerden bir kısmı sahip oldukları sistem eksikliğinden ve bir kısmı da alana ilişkin yeteri kadar veriye sahip olamadıkları için yanıtlanmamıştır.

Tablo 2-16'da da görüleceği üzere, bilgi edinme başvurusuna yanıt veren 51 il belediyesinden sadece 2 il belediyesinin 2005 yılından önce kentsel alanların erişilebilirlik düzenlemelerine 320.000 TL kaynak ayırdığı görülmektedir. 2005 yılı sonrasında ise 15 belediyenin 55.004.984 TL bütçe ayırdığı öğrenilmiştir. 51 il belediyesi 6.384 arter, 12.907 cadde ve 91.247 sokağa hizmet vermekte olup, 6.384 arterin 3.954'ünde rampa, 1.285'inde ise hissedilebilir zemin uygulaması; 12.907 caddenin 4.560'ında rampa, 1.045'inde ise hissedilebilir zemin uygulaması ve 91.247 sokağın 9.671'dinde rampa, 470'inde ise hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı öğrenilmiştir. Buna göre toplam arter, cadde ve sokağın % 16,40'ında rampa yapıldığı ve sadece %2,53'ünde hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

51 il belediyesinin işletmede olan toplamda 2.526 adet trafik sinyalizasyon sistemi bulunduğu, bunlardan 553'nün (%21,89) görme engelli bireyler bakımından sesli uyarı sistemleri ile donatılmak suretiyle düzenleme yapıldığı, 1.973'ünde (%78,11) ise herhangi bir düzenleme yapılmadığı görülmüştür. Başvurulara cevap veren belediyelerin sorumluluk sahasındaki 2.674 parkın 878'inde (%32,83) rampa yapıldığı, 415'inde (%15,52) hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı; 2.606 çocuk parkından 622'sinde (%23,87) rampa yapıldığı, 233'ünde (%8,94) hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı; 226 rekreasyon alanından 100'ünde (%44,25) rampa yapıldığı, 33'ünde (%14,60) hissedilebilir zemin yapıldığı; park,çocuk parkı ve rekreasyon alanlarında 713 tuvalet olduğu ve söz konusu tuvaletlerin 163'ünde (%22,86) ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapıldığı öğrenilmiştir.[156]

Belediyelerin Kentsel Alanlarına İlişkin Erişilebilirlik Verileri																							
	Erişilebilirlik Bütçesi		Arter / Cadde / Sokak Sayıları			Rampa Yapılan Arter / Cadde / Sokak Sayıları			Hissedilebilir Zemin Yapılan Arter / Cadde / Sokak Sayıları			Sesli Sinyalizasyon Düzenlemeleri		Park / Çocuk Parkı / Rekreasyon Sayıları			Rampa Yapılan Park / Çocuk Parkı / Rekreasyon			Hissedilebilir Zemin Yapılan Park / Çocuk Parkı / Rekreasyon			Park / Çocuk Parkı / Rekreasyon Alanlarında Tuvalet Sayıları	Tuvalet Yapılan Park / Çocuk Parkı / Rekreasyon	
	2005 Öncesi	2005 Sonrası	Arter	Cadde	Sokak	Arter	Cadde	Sokak	Arter	Cadde	Sokak	Yapılan	Yapılmayan	Park	Çocuk Parkı	Rekreasyon	Park	Çocuk Parkı	Rekreasyon	Park	Çocuk Parkı	Rekreasyon		2005 Öncesi	2005 Sonrası
Toplamlar	320.000	55.004.984	6.384	12.907	91.247	3.954	4.560	9.617	1.285	1.045	470	553	1.973	2.674	2.606	226	878	622	100	415	233	33	713	14	149
Oranları (%)	0,58	99,42	-	-	-	61,94	35,33	10,54	20,13	8,10	0,52	21,89	78,11	-	-	-	32,83	23,87	44,25	15,52	8,94	14,60	12,95	0,25	2,71

Tablo 2-16: Belediyelerin kentsel alanlarına ilişkin erişilebilirlik verileri

156. Bkz. Ek-16: Belediyelerin kentsel alanlarına ilişkin erişilebilirlik ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)

Kentsel alanların erişilebilirlik bakımından düzenlemeleri diğer bütün düzenlemelerin daha da altında kalmaktadır. Arter, cadde ve sokaklarda yapılan rampa düzenlemelerin % 16,40 seviyelerinde kalması, hissedilebilir zemin uygulamalarının ise sadece %2,53'ünde yapılmış olması ciddi bir durum ortaya koymaktadır. Özellikle belediyelerin sorumluluk alanında bulunan kentsel alanlar üzerinde yıllarca sınırlı çalışmalar yaptığı görülmektedir. Nitekim kentsel alanların erişim problemleri her grup bakımından, yaralanma hatta ve hatta ölüm ile sonuçlanabilecek önemli riskler barındırmaktadır. En trajik olaylardan biri de: Ankara'da, akülü tekerlekli sandalye kullanan Nevzat Özyavuzer'in, kaldırım düzenlemelerin yetersizliği sonucu taşıt yolundan gitmeye mecbur kalması ve o sıra bir çöp kamyonu çarpmasıyla yaşamını yitirmesidir. Dolayısıyla erişilebilirlik düzenlemelerin yapılmaması ya da eksik yapılması telafi edilemez sonuçları beraberinde getirebilmektedir.

KALDIRIM CİNAYETİ

ENGELLİ GENCİ ÇÖP KAMYONU EZDİ

Ankara'da akülü aracıyla evine dönen engelli Nevzat Özyavuzer yüksek kaldırıma çıkamadı. Çöp kamyonu şoförü karanlıkta göremediği araca çarptı. Özyavuzer yaşamını yitirdi.

BURAYI AŞAMADI

ENGELLİLERE HAYAT YOK

ŞOFÖR GÖZALTINA ALINDI

Haber 2-2: 14.11.2012 tarihli Hürriyet Gazetesi haberi

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli
İhlâl Konusu	Park Alanı Tahsis Edilmemesi
İhlâl Tarihi	Ekim 2013
İhlâl Yeri	İstanbul
Başvurucunun İfadeleri	Yaklaşık bir yıldır uğraşıyorum bir sonuç alamadım. Ortopedik engelliyim, belediyenin beyaz masa bölümüne münacat ettim ilgilenmediler. Belediye olarak bana bir engelli araç park yeri verilmedi bende BİMER'e şikâyet ettim, BİMER topu İstanbul Valiliğe, Valilik topu İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne attı. Büyükşehir Belediyesi: "bizim sınırlarımız dışında ilçeniz belediyesine müracaat edin" dedi. İlçe belediyesi beyaz masası bana, size engelli araç yeri veremeyiz çünkü oturduğunuz sokak lastikçi, egzozcu ve de aksesuarcı dolu. Onlarla kavga edemeyiz diye söylendi.

Tablo 2-17: İhlâl bildirimi[157]

157. İhlâl bildirimleri, okuma kolaylığı sağlamak amacıyla imlâ ve ifade düzeltmeleri yapılarak aktarılmıştır.

2.2.2.1.2.5. SGK İl Hizmet Binaları

81 SGK il müdürlüğüne yapılan bilgi edinme başvurusuna[158] 68 SGK il müdürlüğü tarafından yanıt verilmiş, 13'ü yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 83,95 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 68SGK il müdürlüğü toplamda 95 binada hizmet vermektedir. 95 binanın 50'sinde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 45'inde yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 95 binadan 12'sinde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmış 45'inde yapılmamıştır,
- 95 binanın 3'ü tek, 92'si çok katlı olup söz konusu 92 çok katlı binanın 69'unda asansör bulunurken 23'inde bulunmamaktadır,
- 69 asansörden 10'unda sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken 59'undayoktur,
- 95 binanın 61'inde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 34'ünde yapılmamıştır,
- 95 binanın 61'inde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 34'ünde yapılmamıştır,
- 95 binanın 5'inde indüksiyon döngü sistemi bulunurken 90'ında bulunmamaktadır.

Hizmet veren personel bakımından yapılan incelemelerde ise:

- 95 binanın sadece 4'ünde işaret dili bilen personel bulunmaktadır,
- Hiçbir binada sosyal hizmet uzmanı ve psikolog bulunmamaktadır.

Öte yandan 68 il müdürlüğünden sadece3'ünün web sayfasının, görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğu öğrenilmiştir.[159]

SGK İl Müdürlüklerinin Hizmet Binalarına İlişkin Erişilebilirlik Verileri																					
	Toplam Bina	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı	Sosyal Hizmet Uzman Sayısı	Psikolog Sayısı	Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H				
Toplamlar	**95**	**50**	**45**	**12**	**83**	**3**	**92**	**69**	**23**	**10**	**59**	**61**	**34**	**61**	**34**	**5**	**90**	**4**	**0**	**0**	**3**
Oranları (%)		52,63	47,37	12,63	87,37	3,16	96,84	75,00	25,00	14,49	85,51	64,21	35,79	64,21	35,79	5,26	94,74	4,21	0,00	0,00	4,41

Tablo 2-18: SGK il müdürlüklerinin hizmet binalarına ilişkin erişilebilirlik verileri[160]

158. SGK il müdürlüklerin bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği için bkz. http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/il_mudurlulukleri.xls (erişim tarihi: 04.04.2014)
159. Bkz. Ek-17: SGK il hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
160. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

Tablo 2-18'de de görüleceği üzere, SGK il hizmet binalarında erişilebilirlik bakımından inceleme yapılan bina sayısı, yapılamayanların yaklaşık yarısı kadardır. Dolayısıyla inceleme yapılmaksızın ve herhangi bir envantere sahip olmadan alınacak tedbirlerin de ne olduğunun anlaşılması ve söz konusu tedbirler için ne kadar bütçe ve insan kaynağı ayrılacağının bilinmesi mümkün olmayacaktır.

Diğer kamu binalarındaki benzer meseleler SGK il hizmet binalarında da kendini göstermektedir. Örneğin ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı fakat sayısal bakımdan yine de oldukça yetersiz olduğu, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından ise düzenlemelerin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin 95 SGK il hizmet binasından sadece 5'inde işitme engelli bireylerin kullanması gereken indüksiyon döngü sistemi bulunmakta, işaret dili bilen personelin sayısı sadece 4 ile sınırlı kalmakta ve yine sadece 3 web sayfası görme engelli bireylerin kullanımına uygun bulunmaktadır.

Psiko-sosyal engelli bireylere verilen hizmetlerin gerek yöntemleri gerekse de sunuşları noktasında sosyal hizmet uzmanlarıyla psikologlara ciddi görevler düşmektedir. Ancak SGK il hizmet binalarında sosyal hizmet uzmanı ve psikolog bulunmamaktadır.

Engelli bireyler, engel durumlarına bağlı olarak tedarik etmesi gereken bazı malzemeleri ya da söz konusu malzemelerin bürokratik işlemlerini SGK hizmet binalarına gitmek suretiyle gerçekleştirmektedir. Örneğin kişi eğer sosyal güvenlik kapsamında ise; sonda, solunum cihazı, ortez ya da protez, tekerlekli sandalye, işitme cihazı ve bunların sarf malzemeleri SGK hizmet binalarından tedarik edilmektedir. Dolayısıyla SGK binalarının durumu rehabilitasyon bakımından önem kazanmaktayken, erişilebilirlik düzenlemelerinin yeterince yapılmamış olması sebebiyle, engelli bireyler bakımından hakkı kullanmak noktasında sorunlar doğması kuvvetle muhtemeldir.

2.2.2.1.2.6. Emniyet İl Teşkilatlarına Ait Hizmet Binaları

81 emniyet il müdürlüğüne yapılan bilgi edinme başvurusuna[161]51'i yanıt vermiş, 30'u yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 62,96 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 51emniyet il müdürlüğü toplamda 391 binada hizmet vermektedir. 391 binanın 263'ünde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 128'indeyapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 391 binadan 31'inde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmış 360'ında yapılmamıştır,
- 391 binanın 115'i tek, 276'sı çok katlı olup, söz konusu 276 çok katlı binanın 47'sinde asansör bulunurken 229'unda bulunmamaktadır.
- Asansörlerin47 tanesinin sadece 13'ünde sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken,34'ündeyoktur,
- 391 binanın 219'unda bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 172'sinde yapılmamıştır,
- 391 binanın 78'inde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 313'ünde yapılmamıştır,
- 391 binanın hiçbirinde indüksiyon döngü sistemi bulunmadığı öğrenilmiştir.

Hizmet veren personel bakımından yapılan incelemelerde ise:

161. Bkz. Emniyet il müdürlüklerin bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği, http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/emniyet.xls (erişim tarihi: 04.04.2014)

- Hiçbir binada işaret dili bilen personel bulunmadığı,
- 7 sosyal hizmet uzmanı ve 24 psikolog bulunduğu anlaşılmıştır.

Öte yandan 51 il müdürlüğün hiçbirinin web sayfasının görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olmadığı ve acil hizmetlere erişim için (işitme engelli bireylerin 155 polis imdat hattına SMS ile ulaşabilmesi bakımından) 18 ilde düzenleme yapıldığı öğrenilmiştir.[162]

Emniyet İl Müdürlüklerinin Hizmet Binalarına İlişkin Erişilebilirlik Verileri																				
	Toplam Bina	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı	Sosyal Hizmet Uzman Sayısı	Psikolog Sayısı	Acil Hizmetlere Erişim	Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H					
Toplamlar	**391**	**263**	**128**	**31**	**360**	**115**	**276**	**47**	**229**	**13**	**34**	**219**	**172**	**78**	**313**	**0**	**391**	**0**	**7**	**24**	**18**	**0**
Oranları (%)		67,26	32,74	7,93	92,07	29,41	70,59	17,03	82,97	27,66	72,34	56,01	43,99	19,95	80,05	0,00	100,00	0,00	1,79	6,14	22,22	4,41

Tablo 2-19: Emniyet il müdürlüklerinin hizmet binalarına ilişkin erişilebilirlik verileri[163]

Emniyet il hizmet binaları çeşitli işlemler sebebiyle yurttaşlar tarafından sıkça ziyaret edilen yerler arasındadır. Erişilebilirlik bakımından inceleme yapılan bina sayısı diğer kamu binalarına göre daha iyi durumdadır ancak hâlen ciddi eksiklikler bulunmaktadır.

Emniyet il hizmet binalarında ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı fakat sayısal bakımdan yine diğer kamu binalarından daha da yetersiz olduğu görülmektedir. Görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından ise düzenlemelerin çok daha sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin 391 emniyet binasından hiçbirinde işitme engelli bireylerin kullanması gereken indüksiyon döngü sistemi, işaret dili bilen personel bulunmamakta ve web sayfalarının hiçbiri görme engelli bireylerin kullanımına uygunluk göstermemektedir. Öte yandan 155 gibi acil hizmetlerin işitme engelli bireyler bakımından erişilebilir hale getirilmesi için başlatılan çaba görülmektedir. Bu minvalde şimdilik 18 ilde acil hizmetlerin erişilebilir hale getirileceği, sistemin ise raporun yazımı sırasında devreye alınacağı öğrenilmiştir. Herhangi bir işitme engelli birey için bazen hayati sayılabilecek acil hizmetlere erişim düzenlemeleri henüz başlangıç aşamasındadır.

Yine bizzat emniyet binalarına gitmek suretiyle yaşadığı sorunu anlatmasının, şikâyette bulunmasının önü açık değildir. Dolayısıyla işitme engelli bireylerin herhangi mağduriyet yaşamaları durumunda söz konusu mağduriyet durumunu kolluk kuvvetlerine bildirme ve şikâyetçi olma hakları sınırlandırılmaktadır.

162. Bkz. Ek-18: Emniyet il hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
163. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

2.2.2.1.2.7. ASPB İl Hizmet Binaları

81 ASPB il müdürlüğüne yapılan bilgi edinme başvurusuna[164] 51'i yanıt vermiş, 30'u yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 61,73 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 51 ASPB il müdürlüğü toplamda 129 binada hizmet vermektedir. 129 binanın 66'sında erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 63'ünde yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 51 ASPB il müdürlüğüne ait 129 binadan 11'inde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmışken, 118'inde yapılmamıştır,
- 129 binanın 23'ü tek, 106'sı çok katlı olup söz konusu 106 çok katlı binanın 38'inde asansör bulunurken 68'inde bulunmamaktadır,
- 38 asansörden 9'ünde (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz)sesli uyarı sistemi varken, 29'ünde yoktur,
- 129 binanın 90'unda bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 39'unda yapılmamıştır,
- 129 binanın 62'sinde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 67'sinde yapılmamıştır,
- İşitme engelli bireyler için yapılan düzenlemeler konusunda, (muhatap kurumun yoğun bir engelli sirkülasyonuna sahip olan ASPB il müdürlüğü olmasına rağmen) 129 binanın 7'sinde indüksiyon döngü sistemi bulunduğu 122'sinde bulunmadığı öğrenilmiştir.

Hizmet veren personel bakımından yapılan incelemelerde ise:

- Sadece 11 binada işaret dili bilen personel bulunduğu,
- 129 binada178 sosyal hizmet uzmanı ve 73 psikoloğun hizmet verdiği anlaşılmıştır.

Öte yandan 51 il müdürlüğün sadece 2'sinin web sayfasının görme engelli bireyler tarafından erişilebilirdir olduğu öğrenilmiştir.[165]

ASPB İl Müdürlüklerinin Hizmet Binalarına İlişkin Erişilebilirlik Verileri																					
	Toplam Bina	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı	Sosyal Hizmet Uzman Sayısı	Psikolog Sayısı	Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H				
Toplamlar	**129**	**66**	**63**	**11**	**118**	**23**	**106**	**38**	**68**	**9**	**29**	**90**	**39**	**62**	**67**	**7**	**122**	**11**	**178**	**73**	**2**
Oranları (%)		51,16	48,84	8,53	91,47	17,83	82,17	35,85	64,15	23,68	76,32	69,77	30,23	48,06	51,94	5,43	94,57	8,53	137,98	56,59	3,92

Tablo 2-20: ASPB il müdürlüklerinin hizmet binalarına ilişkin erişilebilirlik verileri[166]

164. Bkz. ASPB il müdürlüklerin bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği, http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/il_mudurlulukleri.xls (erişim tarihi: 04.04.2014)
165. Bkz. Ek-19: ASPB il hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
166. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

ASPB, erişilebilirliği de kapsamak üzere engelli bireylerin politikaları belirleyen, yön veren bir bakanlıktır. Dolayısıyla engellilik konusunda lokomotif bir görevi bulunmaktadır. İzleme süresinde elde edilen veriler, bakanlığın merkez teşkilatında gösterilen özenin taşra teşkilatlarında nispeten gösterilmediğini ortaya koymaktadır. Ancak taşra teşkilatlarında bulunan personel sayılarının diğer kamu kurum ve kuruluşlarla bulunan personel sayılarıyla (sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve işaret dili bilen personel sayısı) kıyaslandığında belirgin bir farklılık gösterdiği de bir diğer gerçektir. Çalışma konusu itibarıyla ASPB'nin söz konusu personele sahip olduğu düşünülmektedir.

ASPB il hizmet binalarında erişilebilirlik bakımından inceleme yapılan bina sayısı, yapılamayanların yaklaşık yarısı kadardır. Ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı fakat sayısal bakımdan yine de oldukça yetersiz olduğu, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından ise düzenlemelerin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin 129 hizmet binasından sadece 7'sinde işitme engelli bireylerin kullanması gereken indüksiyon döngü sistemi bulunmakta, işaret dili bilen personel sayısı 11'de kalmaktadır. Web sayfalarından erişilebilir olanların sayısı ise sadece 2'dir. Erişilebilirlik bakımından, birçok kamu kurum ve kuruluşuna ve özel sektöre danışmanlık hizmeti veren ve hatta denetim mekanizmalarını kullanan kurumun taşra teşkilatında bulunan eksiklikleri düşündürücüdür.

2.2.2.1.2.8. Sağlık İl Hizmet Binaları

81 sağlık il müdürlüğüne yapılan bilgi edinme başvurusuna[167] 49'u yanıt vermiş, 32'si yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 60,49 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 49 sağlık il müdürlüğü toplamda 92 binada hizmet vermektedir. 92 binanın 55'inde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 37'sinde yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 92 binadan sadece 4'ünde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmışken 88'inde yapılmamıştır,
- 92 binanın 22'ü tek, 70'i çok katlı olup söz konusu 70 çok katlı binanın 29'unda asansör bulunurken 41'inde bulunmamaktadır,
- 29 asansörden 7'sinde (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) uyarı sistemi varken 22'sinde yoktur,
- 92 binanın 53'ünde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 39'unda yapılmamış; 92 binanın 32'sinde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 60'ında yapılmamıştır,
- 92 binanın hiçbirinde indüksiyon döngü sistemi bulunmadığı tespit edilmiştir.

Hizmet veren personel bakımından yapılan incelemelerde ise:

- 2 binada işaret dili bilen personel,
- 14 sosyal hizmet uzmanı ve 12 psikolog bulunduğu görülmektedir.

Öte yandan 49 il müdürlüğünden sadece 2'sinin web sayfasının görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğu öğrenilmiştir.[168]

167. Bkz. Sağlık il müdürlüklerin bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği, http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/il_mudurlulukleri.xls (erişim tarihi: 04.04.2014)
168. Bkz. Ek-20: Sağlık il hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)

Sağlık İl Müdürlüklerinin Hizmet Binalarına İlişkin Erişilebilirlik Verileri																				
	Toplam Bina	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı	Sosyal Hizmet Uzmanı Sayısı	Psikolog Sayısı	Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H				
Toplamlar	**92**	**55**	**37**	**4**	**88**	**22**	**70**	**29**	**41**	**7**	**22**	**53**	**39**	**32**	**60**	**0**	**92**	**2**	**14**	**12**	**2**
Oranları (%)		59,78	40,22	4,35	95,65	23,91	76,09	41,43	58,57	24,14	75,86	57,61	42,39	34,78	65,22	0,00	100,00	2,17	15,22	13,04	4,08

Tablo 2-21: Sağlık il müdürlüklerinin hizmet binalarına ilişkin erişilebilirlik verileri[169]

Sağlık il hizmet binalarında erişilebilirlik bakımından inceleme yapılamayan bina sayısı, yapılanlardan daha azdır. Ancak yeterli değildir.

Diğer kamu binalarında karşılaşılan temel sorunlar sağlık il hizmet binaları içinde geçerlidir. Örneğin ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı fakat sayısal bakımdan yine de oldukça yetersiz olduğu, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından ise düzenlemelerin daha sınırlı olduğu, hatta fevkaladelik içerdiği görülmektedir. Yine 92 hizmet binasının hiçbirinde işitme engelli bireylerin kullanması gereken indüksiyon döngü sistemi bulunmamaktadır. İşaret dili bilen personel sayısının sadece 2, web saylarından erişilebilir olanların sayısının yine sadece 2 olduğu görülmektedir. Aynı şekilde sosyal hizmet uzmanı ile psikologların sayısı oldukça düşük seviyededir ve mutlaka geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sağlık il müdürlükleri gerek sağlık hizmetinin sağlanmasının koordinasyonunda rol oynayan gerekse de engelli bireyler bakımından sağlık raporlarına itiraz edilen makamdır. Sahadan edindiğimiz bilgilere göre sağlık kurulu raporlarına, engellilik oranın düşük tutulması kaynaklı çok sayıda itirazlar yapılmaktadır. Gerek fiziki yapının gerekse de bilgi ve iletişim teknolojileri ile yöntemlerinin engelli bireylerin ihtiyaç ve özelliklerini gözetmeksizin sunulması hak arama süreçlerini sınırlandırmaktadır.

2.2.2.1.2.9. İŞKUR İl Hizmet Binaları

81 İŞKUR il müdürlüğüne yapılan bilgi edinme başvurusuna[170] 71'i yanıt vermiş, 10'u yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 87,65olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 71 İŞKUR il müdürlüğü toplamda 80 binada hizmet vermektedir. 80 binanın 24'ünde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 56'sında yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

169. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.
170. Bkz. İŞKUR il müdürlüklerin bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği, http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/il_mudurlulukleri.xls (erişim tarihi: 04.04.2014)

- 80 binadan 5'inde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmış, 75'inde yapılmamıştır,
- 80 binanın 8'i tek, 72'si çok katlı olup söz konusu 72 çok katlı binanın 41'inde asansör bulunurken 31'inde bulunmamaktadır,
- 41 asansörden 7'sinde sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken 34'ünde yoktur,
- 80 binanın 51'inde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 29'unda yapılmamıştır,
- 80 binanın 37'sinde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 43'ünde yapılmamıştır,
- 80 binanın hiçbirinde indüksiyon döngü sistemi bulunmadığı tespit edilmiştir.

Hizmet veren personel bakımından yapılan incelemelerde ise:

- 80 binadan 21'inde işaret dili bilen personelin bulunduğu,
- 80 binada1 sosyal hizmet uzmanı ve 2 psikoloğun bulunduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan 70 il müdürlüğünden sadece 2'sinin web sayfasının görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğu öğrenilmiştir.[171]

Kurumlara yapılan bilgi edinme başvurularına en yüksek oranla (%87,65) İŞKUR İl Müdürlükleri yanıt vermiştir.

İŞKUR İl Müdürlüklerinin Hizmet Binalarına İlişkin Erişilebilirlik Verileri

	Toplam Bina	İnceleme Yapılan/Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan/Yapılmayan		Tek/Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan/Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan/Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı	Sosyal Hizmet Uzman Sayısı	Psikolog Sayısı	Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H				
Toplamlar	**80**	**24**	**56**	**5**	**75**	**8**	**72**	**41**	**31**	**7**	**34**	**51**	**29**	**37**	**43**	**0**	**80**	**21**	**1**	**2**	**2**
Oranları (%)		30,00	70,00	6,25	93,75	10,00	90,00	56,94	43,06	17,07	82,93	63,75	36,25	46,25	53,75	0,00	100,00	26,25	1,25	2,50	2,82

Tablo 2-22: İŞKUR il müdürlüklerinin hizmet binalarına ilişkin erişilebilirlik verileri[172]

İŞKUR il hizmet binalarında erişilebilirlik bakımından inceleme yapılan bina sayısı, yapılamayanlardan daha fazladır. Hissedilebilir zemin, çok katlı binaların asansör sayıları, asansörlerde bulunması gereken sesli uyarı sistemi, bina içi yatay dolaşımda yapılması gereken fiziki düzenlemeler ve

171. Bkz. Ek-21: İŞKUR il hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
172. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

ortopedik engelli bireyler bakımından yapılması gereken tuvalet sayıları incelendiğinde, bir çaba sarf edildiği görülse de bu çaba oldukça yetersiz seviyededir.

İŞKUR hizmet binaları engelli bireylerin gerek mesleki rehabilitasyon kurslarına katılım gerekse de iş başvuruları ya da işsizlik sigortasından yararlanma gibi birçok alanda hizmet veren bir kurumdur. Hizmet binalarından hiçbirinde işitme engelli bireylerin kullanması gereken indüksiyon döngü sisteminin bulunmaması, işaret dili bilen personelin 21 kişiyle sınırlı olması, web saylarından erişilebilir olanların sayısının sadece 2 olması, yine sosyal hizmet uzmanı ile psikologların sayısının oldukça düşük seviyede tutulmuş olması, engelli bireylerin ihtiyaç ve özelliklerini gözetmeksizin hizmet sunulduğu sonucuna götürmektedir. Bu fili durum hiç şüphesiz hak arama süreçlerini sınırlandırmaktadır ve mutlaka geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.2.1.2.10. Kaymakamlık Hizmet Binaları

961 kaymakamlığa yapılan bilgi edinme başvurusuna[173] 427'si yanıt vermiş, 534'ü yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 44,43olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu 427 kaymakamlık toplamda 354 binada[174] hizmet vermektedir. 354 binanın 115'inde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 239'unda yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 354 binadan 13'ünde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmış 341'inde yapılmamıştır,
- 354 binanın 48'i tek, 306'si çok katlı olup söz konusu 306 çok katlı binanın 102'sinde asansör bulunurken 204'ünde bulunmamaktadır,
- 102 asansörden 37'sinde sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken 65'inde yoktur,
- 354 binanın 168'inde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 186'sında yapılmamıştır,
- 354 binanın 97'sinde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 257'sinde yapılmamıştır,
- 354 binanın 7'sinde indüksiyon döngü sistemi bulunduğu tespit edilmiştir.

Hizmet veren personel bakımından yapılan incelemelerde ise:

- 1 binada işaret dili bilen personelin bulunduğu,
- 354 binada13 sosyal hizmet uzmanı ve 2 psikoloğun görev yaptığı öğrenilmiştir.

Öte yandan 427 kaymakamlığın sadece 1'inde web sayfasının görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğu öğrenilmiştir.[175]

173. Bkz. Kaymakamlıkların bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği, http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/kaymakamlik.xls (erişim tarihi: 04.04.2014)
174. Bina sayısının cevap veren kaymakamlık sayısından az olmasının sebebi; veri hataları, diğer alt kurumlara ait verilerin gönderilmiş olması ve diğer sebeplerle değerlendirmeye alınamayan başvurulardandır.
175. Bkz. Ek-22: Kaymakamlık hizmet binalarının erişilebilirlikle ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)

Kaymakamlıkların Hizmet Binalarına İlişkin Erişilebilirlik Verileri																					
	Toplam Bina	İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel Sayısı	Sosyal Hizmet Uzman Sayısı	Psikolog Sayısı	Web Erişim
		E	H	E	H	T	Ç	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H				
Toplamlar	**354**	**115**	**239**	**13**	**341**	**48**	**306**	**102**	**204**	**37**	**65**	**168**	**186**	**97**	**257**	**7**	**347**	**1**	**13**	**2**	**1**
Oranları (%)		32,49	67,51	3,67	96,33	13,56	86,44	33,33	66,67	36,27	63,73	47,46	52,54	27,40	72,60	1,98	98,02	0,28	3,67	0,56	0,23

Tablo 2-23: Kaymakamlıkların hizmet binalarına ilişkin erişilebilirlik verileri[176]

Kaymakamlık hizmet binalarının durumu diğer kamu kurum ve kuruluşlar kıyaslandığında erişilebilirlik bakımından en fazla düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulan yerler arasındadır. Engelli bireylerin gerek Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma ve Vakfı'na gerekse de 2022 sayılı Kanun çerçevesinde, muhtaçlık ya da malullük aylıklarına ya da evde bakım aylıklarına müracaatlarda kullandıkları önemli bir merkezdir. İzlemeye esas olan erişilebilirlik düzenlemelerinin nitelik ve nicelikleri incelendiğinde diğer kamu kurum ve kuruluşlarında görülen yetersizler kaymakamlık hizmet binaları için de söz konusudur ve hatta düzenleme yapılma oranı nispeten daha düşüktür. Örneğin 354 kaymalık hizmet binasından sadece 1'inde işaret dili bilen personel bulunmakta yine 427 kaymakamlıktan sadece 1'inde görme engelli bireyler bakımından web sayfasında düzenleme yapılmıştır.

İzleme süresince bilgi edinme başvurularıyla kaymakamlıklar düzleminde alınan bilgilerde şu hususlar öne çıkmaktadır:

- Kaymakamlık binalarının fiziki durumları ve imkânları incelendiğinde, kamunun hizmetine sunulan diğer hizmet binalarından daha kötü durumdadır,
- Bazı kaymakamlıklar başka kurum ve kuruluşların kendilerine tahsis ettikleri binalarda görev yapmaya çalışmaktadırlar,
- Erişilebilirliğin nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin personelin yeterince bilgilendirilmediği ve donanım kazandırılmadığı,
- İnsan kaynağı bakımından yetersiz kalındığı,
- Bilgi edineme başvurularına yanıt vermekten kaçınan kurumların başında geldiği

müşahede edilmiştir.

176. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

2.2.2.1.2.11. Web Sayfalarının Erişilebilirlikleri

Yapılan bilgi edinme başvurularından, web sayfalarının erişilebilir olduğunu beyan eden toplam 47 kurum, kuruluş ya da işletme bulunmaktadır. Web sayfalarının görme engelli bireyler bakımından gerçekte erişilebilir olup olmadığı konusunda uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmeler ışığında; söz konusu 47 web sayfasından 7'sinin erişilebilir[177], 26'sının kısmen erişilebilir[178] ve 14'ünün ise erişilebilir olmadığı[179] anlaşılmıştır.[180]

	Web Sayfalarının Erişilebilirlik Durumu			Toplam
	Erişilebilir	Kısmen Erişilebilir	Erişilebilir Değil	
	7	26	14	47
Oranları (%)	14,89	55,32	29,79	100,00

Tablo 2-24: Web sayfalarının erişilebilirlik durumu

Çağımızda bilgi sistemleri ve teknolojileri bilgi edinme ve çeşitli başvuruların yapıldığı mecralar olmak yolunda hızla ilerlemektedir. Kamunun sunduğu hizmetlerin önemli bir kısmı internet ortamına aktarılarak verilmektedir. Engelli bireyler nasıl ki herhangi bir hizmet binasına gittiğinde çeşitli fiziksel engellerle karşı karşıya kalıyorsa, benzer bir durum sanal ortam olarak ifade edilen internet dünyası için de mevzubahistir. Web sayfalarının görme engelli bireyler tarafından kullanılan ekran okuyucu programlara uyumlu olmaması, işitme engelli bireyler için işaret dili ile video anlatımı bulunmaması[181] ya da ifadelerin soyut ve anlaşılması güç ve karmaşık cümlelerden oluşması hiç şüphesiz en az fiziksel engeller kadar kişilerin hak ve özgürlüklerine, başvuru yapmalarına ve bilgi edinmelerine engel teşkil etmektedir. Web sayfalarının erişilebilirlik düzenlemeleri, eğer bu konuda bir irade konulacaksa fiziksel erişilebilirlikten çok daha kısa ve etkili bir şekilde yapılandırılabilir. Zira gerek maliyet gerekse de ülkenin sahip olduğu potansiyel(insan kaynağı ve bilişim teknolojileri) bakımından dönüşüm ve düzenlemeler daha erken ve etkili bir biçimde hayat bulabilir.

2.2.2.1.2.12. Ceza ve Tevkifevleri

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin (CİSST), Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi kapsamında ceza ve tevkifevleri erişilebilirlik bakımından da incelenmiştir. Ülkemiz genelinde 355 ceza infaz kurumu bulunmaktadır.[182] Öte yandan, Türkiye genelindeki ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde yaklaşık 130.000 mahpus bulunmakta buna karşın söz konusu mahpusların sadece 115'inin engelli tutuklu ve hükümlü olduğu bilgisine ulaşılmıştır.[183]

177. Görme engelli bireyler bakımından erişilebilir web sayfaları, ekran okuyucu programların sayfanın her alanında çalışması ve ekranı seslendirebilmesidir. Web sayfalarının erişilebilirlikleri bakımından bkz. eEurope 2002: Avrupa Birliği Web Erişilebilirlik Kılavuzu, Türkçeye uyarlayanlar: Abdulkadir Anaç, Cihan Candemir, Meliha Yenilmez, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Yayınları, Aralık 2010, http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/guncel/AB_Web_Erisilebilirlik_Kilavuzu.pdf (erişim tarihi: 03.05.2014)
178. Kısmen erişilebilir web sayfaları, sayfanın bazı bölümlerde flaş, fotoğraf vb. alanlar barındırmasıyla ekran okuyucu programların web sayfasında kısmen çalışmasıdır.
179. Erişilebilir olmayan web sayfalarında, ekran okuyucu programların hiçbir şekilde çalışmamasıdır.
180. Bkz. Ek-23: Web sayfalarının erişilebilir olduğunu beyan eden kurumların incelemesi (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
181. Devlet kurumları bakımından bunun tek istisnası Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün web sayfasıdır. Bkz. http://www.eyh.gov.tr/tr (erişim tarihi: 03.05.2014)
182. CİSST tarafından Adalet Bakanlığı'na yapılan bilgi edinme başvurusuna verilen cevap yazısı: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 16.07.2013 tarih ve 42626735/2371/92428 sayılı yazısı
183. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu'ndan Engelli Mahpuslar Bölümü, http://hapisteengelli.wordpress.com/2013/11/13/ozel-ihtiyaclari-olan-mahpuslar-projesi-sonuc-raporundan-engelli-mahpuslar-bolumu/ (erişim tarihi: 01.06.2014)

Gerek CİSST'in proje kapsamında yaptığı raporlamadan gerekse de Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün cevap yazılarından, Adalet Bakanlığı'nın engelli bireyleri tanımlayamadığı anlaşılmaktadır. Zira 130.000 mahpus içinde 115 engelli bireyin bulunması oldukça düşündürücüdür. "Adalet Bakanlığı'nın engellilik tanımını dar tuttuğu izlenimi yaratmaktadır."[184]

CİSST'in, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne yaptığı bilgi edinme başvurusunda elde edilen bilgiler ise şöyledir:

> *"Ülkemiz genelinde 355 ceza infaz kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlar çok katlı olmadığından, engellilerin yaşam şartlarına mani bir durum bulunmamaktadır. Öte yandan engelliler için ayrılmış bir ceza infaz kurumu da bulunmamaktadır.*
>
> *Ancak, yeni inşa edilen tüm ceza infaz kurumlarında (T, L, F gibi 2000'li yıllardan bu yana uygulanan projelerde) engellilerin kurum içerisindeki mağduriyetlerinin giderilmesi için engelli mahkum girişinin ceza infaz kurumu ana girişindeki boy turnikelerinin bulunduğu yerdeki göz biyometrisine bağlı 120 cm. genişlikte bir çelik kapı açılarak bu kapıdan engelli ziyaretçi ve sedye giriş çıkışı gerçekleştirilmektedir. Ayrıca engelli mahkum koğuşu yapılarak mahal içindeki wc ve duşlar tekerlekli sandalye kullanımına uygun hale getirilmiştir. Ziyaretçi görüşme mahalli ile mahkum koridorlarındaki kapılar da 120 cm. genişlikte yapılarak engellilerin mağduriyetleri giderilmiştir."*[185]

CİSST'in Raporu'na göre, proje kapsamında yapılan hapishane ziyareti ise şu şekilde anlatılmaktadır:

> *"Engelli dernekleriyle yapılan hapishane ziyareti sırasında, boy turnikesinin hemen yanında, engelliler için açılmış olan kapının yerden yüksekte bulunduğu, önüne konulan rampanın tekerlekli sandalye kullanan bir engellinin kendi başına çıkmasına olanak sağlayacak standart eğimden fazla olduğu ve daha da önemlisi hemen arkasında taş merdiven bulunduğu tespit edilmiştir. Tekerlekli sandalyedeki iki dernek temsilcisi ancak 2 kişinin yardımıyla rampadan çıkabilmiş ve 4 mahpusun kendilerini tekerlekli sandalye ile beraber göğüs hizasına kadar kaldırıp taş merdivenin diğer tarafına almasıyla hapishaneye girebilmişlerdir."*[186]

Gerek bilgi edinme başvurusuna verilen cevaptan, gerekse de CİSST'in raporundan çıkan bir başka sonuç ise, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün erişilebilirlik hakkında herhangi bir bilgiye sahip olamadığıdır. Çünkü kamuda oluşan erişilebilirlik algısı ve erişilebilirliğin sadece "rampa ve tuvaletten ibaret" olduğu yanılgısı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nde de hâkimdir.

Erişilebilirlik standartlarının ceza ve tevkifevlerinde uygulanmaması her şeyden önce mahpusun ikinci kez cezalandırılması anlamına gelmektedir. Üstelik söz konusu ceza insan onur ve haysiyetini zedeleyecek ve kişinin ruh sağlığını bozabilecek seviyededir. Nitekim AİHM'in 03.05.2007 tarihli Hüseyin Yıldırım[187] - Türkiye Davası kararı bu duruma somut bir örnektir. AİHM, cezaevi koşullarının yetersizliği ve başvuran Hüseyin Yıldırım'a yapılan muameleler sebebiyle, AİHS'nin 3. maddesinin[188] ihlâl edildiği sonucuna varmıştır.

184 *A.g.e.*

185. CİSST tarafından Adalet Bakanlığı'na yapılan bilgi edinme başvurusuna verilen cevap (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 16.07.2013 tarih ve 42626735/2371/92428 sayılı) yazısı:

186 *A.g.e.*

187. Hüseyin Yıldırım, yargılanmadan kısa bir süre önce geçirdiği bir trafik kazası sebebiyle felç kalmıştır.

188. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi: İşkence yasağı, Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz.

2.2.2.1.2.13. Diğerleri

Üniversiteler ve il milli eğitim müdürlüklerinin erişilebilirlik değerlendirmeleri Eğitim Bölümü'nde, hastaneler ve ağız ve diş sağlığı merkezlerinin erişilebilirlik değerlendirmeleri Sağlık Bölümü'nde ele alınmıştır.

2.2.2.2. Medya Taraması

Giriş Bölümü'nün Medya Taraması başlığı altında ifade edildiği gibi: "Medya izleme çalışmaları, 1 Ocak 2012-31 Aralık 2013 tarihleri arasında medyada çıkmış yazılı ve görsel haberleri kapsamıştır. Tarama işlemi, medya takip merkezinin seçilen anahtar kelimelerin geçtiği haberlerin liste ve haber kupürlerini verdiği listeler üzerinden yapılmıştır. Taramalar kapsamında, sakat, topal, özürlü, engelli, yeti yitimi, çürük, kör, âmâ, sağır, dilsiz, otizm, felç, zihinsel, ortopedik, kas hastalığı, MS, ALS, ruhsal, psiko-sosyal sözcükleri anahtar kelimeler olarak seçilmiştir."

Yazılı basında ve 2012 yılında, engelli kişilerin konu olduğu 76.166 adet haber tespit edilmiştir. 2013 yılında bu rakam 125.494'tür. Görsel basında ise 2012 yılında 7.311, 2013 yılında ise 9.274 adet habere rastlanmıştır. Söz konusu haberlerden hak ihlâllerine konu olanlar ayrıca incelenmiştir.

Yapılan analize göre izlemeye konu olan temalar içinde en çok, erişilebilirlik bakımından habere rastlanmıştır.

Erişilebilirlik bakımından görsel medyada yer alan ihlâl haberlerinin dağılımı incelendiğinde toplam 160 haberin 95'i 2012, 65 ise 2013 yılına aittir. Söz konusu 160 haberin 116'sı doğrudan erişilebilirlikle, 25'i hem erişilebilirlik hem de eğitim hayatıyla, 5'i hem erişilebilirlik hem de çalışma hayatıyla, 14'ü ise hem erişilebilirlik hem de yaşam hakkının ihlâliyle ilgilidir.

Erişilebilirlik Bakımından Görsel Medyada Yer Alan Haber Sayıları		
Erişilebilirlik Bakımından İhlâl Edilen Haklar	**Haber Sayıları**	
	2012	**2013**
Erişilebilirlik	64	52
Erişilebilirlik-Eğitim	13	12
Erişilebilirlik-Çalışma	4	1
Erişilebilirlik-Ölüm	14	0
Toplam	**95**	**65**

Tablo 2-25: Erişilebilirlik bakımından görsel medyada yer alan haber sayıları

Erişilebilirlik bakımından yazılı medyada yer alan ihlâl haberlerinin dağılımı incelendiğinde toplam 524 haberin 182'si 2012 yılına, 342 ise 2013 yılına aittir. Söz konusu 524 haberin 483'ü doğrudan erişilebilirlikle, 37'si hem erişilebilirlik hem de eğitim hayatıyla, 1'i hem erişilebilirlik hem de çalışma hayatıyla,3'ü ise hem erişilebilirlik hem de yaşam hakkının ihlâliyle ilgilidir.

Erişilebilirlik Bakımından Yazılı Medyada Yer Alan Haber Sayıları		
Erişilebilirlik Bakımından İhlâl Edilen Haklar	Haber Sayıları	
	2012	2013
Erişilebilirlik	173	310
Erişilebilirlik-Eğitim	6	31
Erişilebilirlik-Çalışma	0	1
Erişilebilirlik-Ölüm	3	0
Toplam	**182**	**342**

Tablo 2-26: Erişilebilirlik bakımından yazılı medyada yer alan haber sayıları

Görsel ve yazılı medya taramalarında görülen ihlâller genellikle kamusal alana ilişkin erişilebilirlik sorunlarını işlemektedir.

İz taşları iki haftada kavladı

Melih Gökçek yönetimindeki Anakent Belediyesi, yasal zorunluluk nedeniyle geçen yıl kaldırımları engelli yurttaşlara uygun hale getirme kapsamında çalışmalara başladı. Bu kapsamda belediyenin sorumluluk alanındaki caddelere iz taşlarının plastikten yapılmış olanları döşenmeye başlandı. Özel bir yapıştırıcı ile yapıştırılan iz taşları yağmurların ardından kavlayıp kalkmaya başladı. Bunun üzerine iz taşları kaldırım taşlarına vidalarla tutuşturuldu.

İz taşlarının Hoşdere'ye döşenmesine geçtiğimiz haftalarda başlandı. Ancak birçok yerde döşenen malzemeler kalktı. Bu sefer kalkan iz taşları yenileriyle değiştirildi, üzerlerine ağırlık oluşturması amacıyla demirler kondu. Ancak, sağlam olduğu gerekçesiyle yenileriyle değiştirilmeyen çok sayıda iz taşının kalkmak üzere olduğu gözlendi. Bir süre sonra tamamen kalkarak **"engellilerin kullanımını engellemesi"** kaçınılmaz olacak malzemelerin üçüncü kez yenilenmesi de zorunluluk arz ediyor.

Kışın ne olacak?

Başkentte iz taşlarını döşemeye ilk olarak Çankaya Belediyesi başladı. Çankaya Belediyesi, kendi tesislerinde ürettiği orjinal kaymayan iz taşlarını sorumluluk alanındaki sokaklarda **"Engelsiz bölge"** sloganıyla gerçekleştirdi. 2011 yılında yağan yoğun kar yağışı nedeniyle kaldırımların temizliği sırasında kırılanları yenileriyle değiştirildi. Çankaya Belediyesi'nin döşediği iz taşları diğer kaldırım taşlarıyla aynı seviyede bulunuyor.

Ancak Anakent Belediyesi'nin döşediği iz taşları plastik malzemeden üretilmiş durumda ve diğer kaldırım taşlarının üzerine yapıştırılıyor. Geçen kış fazla kar yağmadığını, bu nedenle plastik iz taşlarının üzerinde yürürken kaza yaşanmadığını belirten engelliler, yoğun kar yağışının ardından plastik malzemenin kayacağına dikkat çekiyorlar.

Haber 2-3: 07.05.2013 tarihli Cumhuriyet Gazetesi haberi

Bunlardan bazıları erişilebilirlik düzenlemelerinin yapılmaması ya da yapılan imalatların hataları, kaldırım işgalleri, asansörlerin çalışmaması ya da hiç asansör olmaması, eğitim hayatında annelerin çocuklarını sırtlarında taşıması, Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS), Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS) ve Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) gibi sınavlarda, sınava girilecek okulların erişilebilir olmaması şeklindedir.

Örneğin 08.07.2013 tarihli Özgür Gündem Gazetesi haberine göre, Ankara'da yapılan hissedilebilir zemin uygulamalarının hatalı yapıldığı, takip çizgilerinin bir büfe, ağaç ya da aydınlatma direğinde son bulduğu, bu durumun ise görme engelli bireylerin hareketlerini zorlaştırdığını ifade etmektedir.

Hangi 'engelli' yaptı bu şeritleri?

Ankara'da görme engellilerin yön bulmaları için yapılan kabartmalı sarı şeritler görme engelilere yardımcı olmak bir yana "engel" oluyor.

Görme engellilerin rahat hareket etmeleri için sokaklara, caddelere yapılan kabartmalı sarı şeritler adeta görme engellilerin hareketlerini zorlaştırmak için yapılmış. Düz bir şerit halinde gitmesi gereken sarı şeritler çoğu yerde zikzak şeklinde ilerlerken birçok yerde ise ya sokak lambasının, ya bir ağacın önüne ya da bir büfenin önüne doğru ilerliyor. Böylesi bir durumda engellilerin söz konusu lambaya, ağaca ya da büfeye çarpmaması adeta imkansız. Görme engellilerin yollarını rahat bir şekilde bulmaları için yapılan bu sarı şeritler tam bir engel haline dönerken, bunlara bir de çevre duyarsızlığı ekleniyor. Şeritlerin üzerine esnafın koyduğu, masa, sandalye, ürünler ya da park edilen araçlar ve açılan stantlarla sadece alan işgal edilmiyor aynı zamanda görme engellilerin yön bulma hakları da gasp ediliyor. ANKARA

Haber 2-4: 08.07.2013 tarihli Özgür Gündem Gazetesi haberi[189]

ANNEME YAZIK OLUYOR

13 yaşındaki engelli öğrenci Durmuş Maden, öğrenim gördüğü okuldaki engelli asansörünün bozuk olması nedeniyle zor anlar yaşıyor.. "Anneme yük oluyorum" diye üzülüyor..

Derslikere annesinin sırtında çıkmak zorunda kalan 6'ncı sınıf öğrencisi Durmuş Maden "Yetkililer, bu asansörü yapsınlar. Beni her gün katlara çıkaran anneme yazık değil mi? Burada, benim gibi yürüme engelli bir ağabey var. O da derslğine çıkarken sorun yaşıyor" dedi. > 3'te

Asansör gidebilmesi için biraz zaman olacak

Haber 2-5: 27.02.2013 tarihli Hürriyet Çukurova Gap Gazetesi haberi

27.02.2013 tarihli Hürriyet Çukurova Gap Gazetesi haberine göre, eğitim hayatına devam eden 13 yaşındaki Durmuş Maden, okulun asansörü bozuk olması nedeniyle güç anlar yaşadığı, sınıfa ise annesinin sırtında ulaşabildiği görülmektedir.

189. 08.07.2013 tarihli Özgür Gündem Gazetesi'nin haberi "Hangi 'engelli' yaptı bu şeritleri?" başlıklıdır. Başlık engelli bireyleri ötekileştiren ve rencide edecek niteliktedir. Haber editörlerinin engelli bireyler ve kullanılması gereken dil hakkında ciddi bir eğitim alması düşünülmektedir.

Engelliye YGS'de bina engeli

ADANA (İHA) - Adana'da 14 yaşında kas sinir gerilmesi nedeniyle tekerlekli sandalyeye mahkum olan engelli genç, YGS'ye gireceği binanın engelli merdiveni olmaması yüzünden 3. kattaki sınav salonuna çıkmakta güçlük çekti.

2013 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi'nin (ÖSYS) ilk aşaması olan 2013-Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) bugün sabah saat 10.00'da başladı. Adaylar sınava girecekleri salonların önüne gelerek beklemeye başladı. Bu adaylardan biri olan 14 yaşında kas sinir gerilmesi yüzünden tekerlekli sandalyeye mahkum 25 yaşındaki Bünyamin Temsoy'da annesi Berivan ve babası Eşref ile birlikte sınava gireceği Çukurova Üniversitesi'ne geldi. R1 binasında sınava girecek olan Temsoy, bir süre ailesiyle birlikte sınava gireceği salonu aradı. Aileyi basın mensupları yardım ederek sınava gireceği R1 binasına gösterdi. Temsoy babasının tekerlekli sandalyesini itmesiyle R1 binasının önüne kadar geldi. Ancak binanın merdivenleri engelliler için uygun yapılmadığından Bünyamin Temsoy bir süre sınava gireceği salona giremedi. Baba görevlilere sınava nasıl gireceği sorduğu sırada oğlunun binada 3. katta sınava gireceğini öğrenerek ikinci soku yaşadı.

Görevliler yapacak birşey olmadığını söyleyince baba, bir polis memur ve 2 görevli ile Temsoy'un tekerlekli sandalyesinden tuturak merdivenlerden çıkmasına sağladı. Temsoy, binanın içerisinde de görevlilerin yardımıyla 3. kata kadar çıkartıldı.

Merdivenlerin engellilere uygun olmadığını gören ve 3. katta sınava gireceğini öğrenen Temsoy, "Sınava girmeden önce bu duruma çok şaşırdım, daha önce beni hep zemin kata veriyorlardı" dedi.

Bu arada, Temsoy gibi sınava tekerlekli sandalye ile gelen bazı adaylarda sandalyesini merdivenlerin önünde bırakıp güçlükle binaya girdikten sonra yakınları tekerlekli sandalyelerini onların yanına götürmek zorunda kaldı.

Temsoy'un annesi Berivan Temsoy oğlunun eczacı olmak istediğini, bu nedenle sınava girdini söyledi.

Diğer yandan, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) yetkilileri, engelli öğrencilerin sınav yerlerinin kolaylıkla ulaşabilecekleri yerlerden seçildiğini belirterek, bu durumun öğrencinin engelli olduğunu kendilerine belirtmediğinden kaynaklanmış olabileceğini söylediler.

Haber 2-6:25.03.2013 tarihli Adana Günlük Gazetesi haberi

İmalat hataları sebebiyle yaralanma gibi vakalarla da karşılaşılmıştır ve üzücü olarak bu vakalardan biri 2012 senesinde ölüm ile sonuçlanmıştır.

25.04.2012 tarihli Akşam Gazetesi haberine göre, Mahmut Keçeci İstanbul Osmanbey metro istasyonunda, perondan raylara düşmüş ve ölüm tehlikesi atlatarak ciddi şekilde yaralanmıştır. Mahmut Keçeci, metro yetkilileri hakkında, gerekli tedbirleri almadığı gerekçesiyle suç duyurusunda bulunmuş, ancak valilik incelemeye izin vermemiştir. Söz konusu olayda erişilebilirlik kurallarının ne kadar hayati bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, bir başka ortaya çıkan sonuç ise, hak arama süreçlerinin etkin olamadığıdır.

Olay gününden bu yana metroya binemeyen görme engelli Keçeci, "Rapor komedi gibi. Adeta benimle dalga geçmişler, adaletin yerini bulacağını düşünüyorum" dedi.

Bastonuyla tarasaydı raylara düşmezdi!

OSMANBEY Metro İstasyonu'nda raylara düşüp yaralanan bir görme engelli belediye aleyhine suç duyurusunda bulundu. Doğuştan görme engelli Mahmut Keçeci, Osmanbey metro istasyonunda duraktan rayların üzerine düşüp yaralandı. Keçeci, engeller için yeterli önlem almadıkları ve kendisinin yaralanmasına neden oldukları gerekçesiyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Daire Başkanı ve metroyu işleten Ulaşım A.Ş yetkilileri hakkında suç duyurusunda bulundu.

VALİLİK İZİN VERMEDİ

Savcılık İstanbul Valiliği'nden soruşturma için izin istedi. Valilik belediye müfettişlerinin hazırladığı rapora dayanarak soruşturmaya izin vermedi. Müfettişler hazırladıkları raporda görme özürlü Keçeci'yi şöyle suçladı: "Özürlü kartıyla metrodan ücretsiz istifade eden Mahmut Keçeci ve arkadaşları, güvenlik personelince özürlü asansörünü kullanmaları ve yardımcı olunması uyarılarına karşın bunu dikkate almamışlardır. Görme engelli Mahmut Keçeci ve arkadaşları Peron 2'ye geldiklerinde, Keçeci'nin dışında iki özürlü vatandaş bastonuyla açık şekilde tarama yaptıkları ve sarı çizgide durdukları ve bir sorun yaşamadıkları kamera kayıtlarında görülüyor. Mahmut Keçeci'nin, Peron 2'ye geldiğinde, tırtıklı ve sert olan sarı çizgiyi bastonuyla taramadığı, hatta ayağıyla sarı çizgiyi hissetmediği, hızlı bir şekilde yürüdüğü, 30 cm'lik sarı çizgiyi geçip, düşene kadar olan 50 cm'lik alanı da bastonuyla kontrol ederek boşluğu hissetmediği, toplam 80 cm'lik alanı hızla geçerek, iddia edildiği gibi 2 değil, 1.03 metreden boşluğa düştüğü belirlenmiştir. Kaza-ya, görme engelli Mahmut Keçeci'nin tek taraflı kusurlu ve tedbirsiz davranışı ve özürlü olarak trafik kurallarına uymayışı, gerekli dikkat ve özeni göstermemesinden kaynaklanan sebepler etkili olmuştur."

Bu raporu dikkate alan İstanbul Valiliği, belediye görevlileri hakkında soruşturmaya izin vermedi. Bunun üzerine Keçeci valilik kararının iptali edilmesi için Bölge İdare Mahkemesi'ne dava açtı. Şimdi mahkemenin vereceği kararı bekliyor.

Ercan SARIKAYA

SON ANDA KURTULDU

MECİDİYEKÖY Metro İstasyonu'nda önceki gece metro beklerken epilepsi hastası Ünal Alakoç, aniden krize girip, rayların üzerine düştü. Bu sırada gelen metronun altında kalmasına tamak kalan Alakoç'u, vatman Ali Yatkıç'ın frenleri devreye sokması kurtardı.

Haber 2-6:25.04.2012 tarihli Akşam Gazetesi haberi

Akülü tekerlekli sandalye kullanan Nevzat Özyavuzer, Keçiören'de evine dönerken yüksek olan kaldırıma çıkamadı. Park eden araçlar nedeniyle de taşıt yolundan giderken bir çöp kamyonu çarpmasıyla yaşamını yitirdi.

2.2.2.3. Bireysel Başvurular

Projenin web sayfası üzerinden alınan ihlâl bildirimleri arasında en çok erişilebilirlik alanından başvuru yapılmıştır.[190] Toplamda 139 başvurunun 39'u erişilebilirliğin konusuyla ilgilidir. Söz konusu başvuruların 28'i doğrudan erişilebilirlik, 4'ü hem erişilebilirlik hem çalışma ve istihdam, 1'i hem erişilebilirlik hem eğitim, 1'i hem erişilebilirlik hem işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalmamak hem çalışma ve istihdam, 1'i hem erişilebilirlik hem kişisel hareketlik hem yeterli hayat standardı ve sosyal korunma, 1'i hem erişilebilirlik hem seyahat özgürlüğü ve uyrukluk hem eğitim hem sağlık hem yeterli hayat standardı ve sosyal korunma, 1'i hem erişilebilirlik hem yasalar önünde eşit tanınma, 2'i hem erişilebilirlik hem de yeterli hayat standardı ve sosyal korunma haklarının ihlâl edilmesiyle ilgilidir.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli
İhlâl Konusu	Çalıştığı Kurumda Tuvalet Yapılmaması, Mobbing ve Aşağılayıcı Muameleye veya Cezaya Maruz Kalmak
İhlâl Tarihi	Eylül 2013
İhlâl Yeri	Şırnak
Başvurucunun İfadeleri	Bir kurumda çalışıyorum ve ortopedik özürlüyüm. Alafranga tuvalet kötü durumda ve çok pis; taharet musluğundan su gelmiyor ve en önemlisi de sabun yok, ki bu da verilen önemi gösteriyor zaten. Şikâyet etmedim, edemedim, edemiyorum, korkuyorum. Bir gün bağırsaklarım bozulmuştu ve evim yakındı. Ortopedik özrümden, affedersiniz yolda rezil oluyordum. Çünkü yetişemiyordum bazen. Eve izinsiz gittiğim için amirim beni azarladı. Durumumu anlatınca olumlu karşıladı gibi konuştu. Rahatsızlığım uzun sürünce, beni gören doktor 10 günlük rapor verdi. Fakat kurumun başhekimi raporu ilk önce onaylamadı ve beni herkesin içinde azarladı. Sonra yaptığı telefon görüşmelerinden sonra raporu imzaladı. Sürekli mobinge maruz kalıyorum ve korkumdan ve korkumuzdan herhangi bir müracaatım veya bir müracaatımız olmadı. Olsa kime güveneceğiz?

Tablo 2-27: İhlal bildirimi[191]

190. İhlâl bildirim formunu görmek için bkz. http://www.engellihaklariizleme.org/tr/ihlal-bildirim-formu.html (erişim tarihi: 09.04.2014)
191. İhlâl bildirimleri, okuma kolaylığı sağlamak amacıyla imla ve ifade düzeltmeleri yapılarak aktarılmıştır.

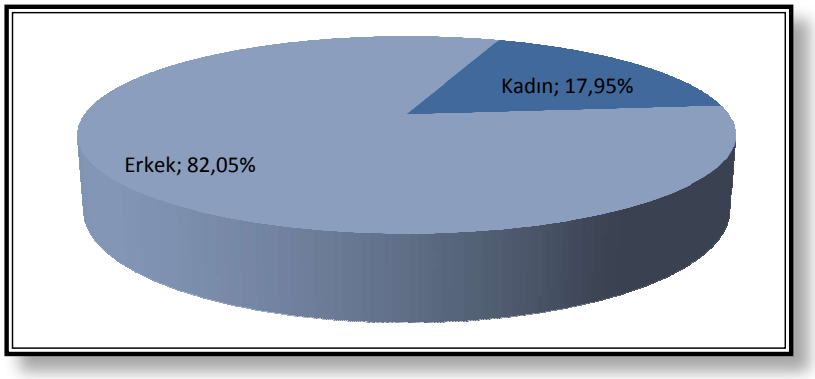
Web Sayfasına Erişilebilirlikle İlgili Gelen İhlâller ve Sayıları	
İhlâl Başlıkları	**Sayısı**
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik	28
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik -Çalışma ve İstihdam	4
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik -Eğitim	1
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik -İşkenceye veya Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye veya Cezaya Maruz Kalmamak-Çalışma ve İstihdam	1
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik -Kişisel Hareketlilik -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik -Seyahat Özgürlüğü ve Uyrukluk -Eğitim -Sağlık -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik -Yasalar Önünde Eşit Tanınma	1
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	2
Toplam	**39**

Tablo 2-28: Web sayfasına gelen erişilebilirlikle ilgili ihlâller ve sayıları

Erişilebilirlik bakımından başvuran kişilerin cinsiyetlerine göre dağılımı ise 7'si kadın ve 32'si erkek şeklindedir. Her ne kadar eğitim, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve başvurma iradeleri gibi hususlar başvuranların sayısal değişikliklerine yol açsa da sonuç itibarıyla erişilebilirlik ihlâlleriyle erkekler kadınlara göre (yaklaşık 4 kattan fazla) daha fazla karşılaşmaktadır. Bu durum, erkeklerin kadınlara göre sosyal yaşamın içinde daha fazla olduklarını ya da erkeklerin kadınlara göre hak arama süreçlerini daha etkin kullandıklarını düşündürmektedir.

Erişilebilirlik Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin Cinsiyete Göre Dağılım		
Cinsiyet	**Sayısı**	**% Oranı**
Kadın	7	17,95
Erkek	32	82,05
Toplam	**39**	**100**

Tablo 2-29: Erişilebilirlik alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin cinsiyete göre dağılım

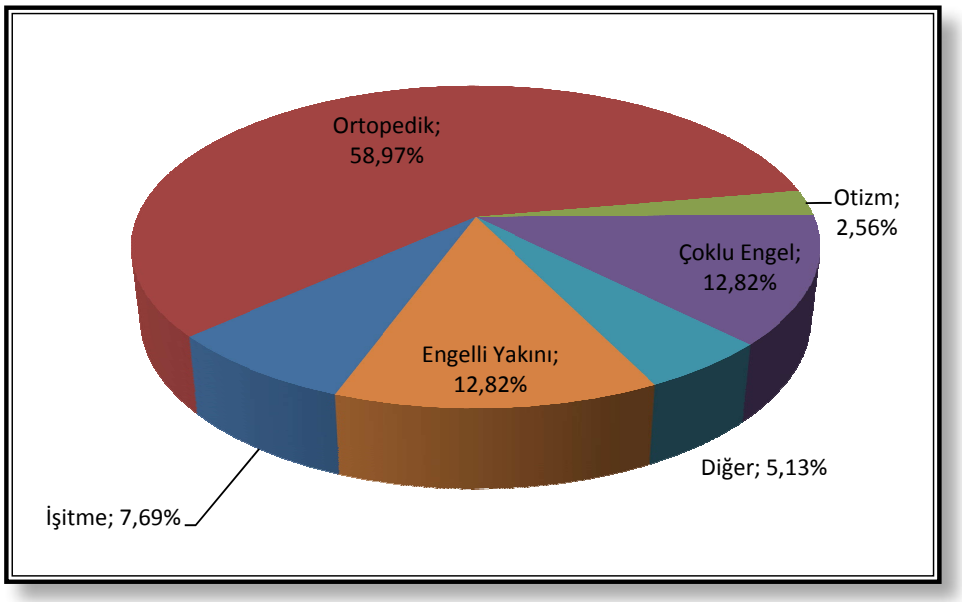

Grafik 2-1: Erişilebilirlik alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin cinsiyete göre dağılım

Başvurular engel türlerine göre incelendiğinde 39 başvurunun 3'ü işitme (%7,69), 23'ü ortopedik (%58,97), 1'i otizm (%2,56), 5'i çoklu engel (%12,82), 2'si diğer (%5,13) ve 5'i engelli yakınları (%12,82) şeklindedir. Başvurular, engel türlerine göre incelendiğinde, erişilebilirlik bakımından en çok sorun yaşayan ya da erişilebilirliği daha fazla önemseyen kesimin ortopedik engelli bireyler olduğu anlaşılmaktadır.

Erişilebilirlik Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin Engel Türüne Göre Dağılım		
Engel Türü	**Sayısı**	**% Oranı**
İşitme	3	7,69
Ortopedik	23	58,97
Otizm	1	2,56
Çoklu Engel	5	12,82
Diğer	2	5,13
Engelli Yakını	5	12,82
Toplam	**39**	**100**

Tablo 2-30: Erişilebilirlik alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin engel türüne göre dağılım

Grafik 2-2: Erişilebilirlik alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin engel türüne göre dağılım

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli
İhlâl Konusu	Asansörün Bakımı Yapılmadığından Çalıştırılmaması
İhlâl Tarihi	Eylül 2013
İhlâl Yeri	Hatay
Başvurucunun İfadeleri	Öğretmen olarak görev yaptığım okulun asansörü çalışmamaktadır ve ben bin bir zorlukla 7-8 öğrencinin yardımıyla düşme tehlikesi atlatarak üst katlara çıkmaktayım. Bu rencide edici durumdan bıktım usandım. Durumu idareye bildirmeme rağmen iş çok ilgilenemeyiz dediler. Bu cevapla bana verilen değerin hiç olmadığını anladım. Sonraki gün ise yine paramız yok yapamayız dediler.

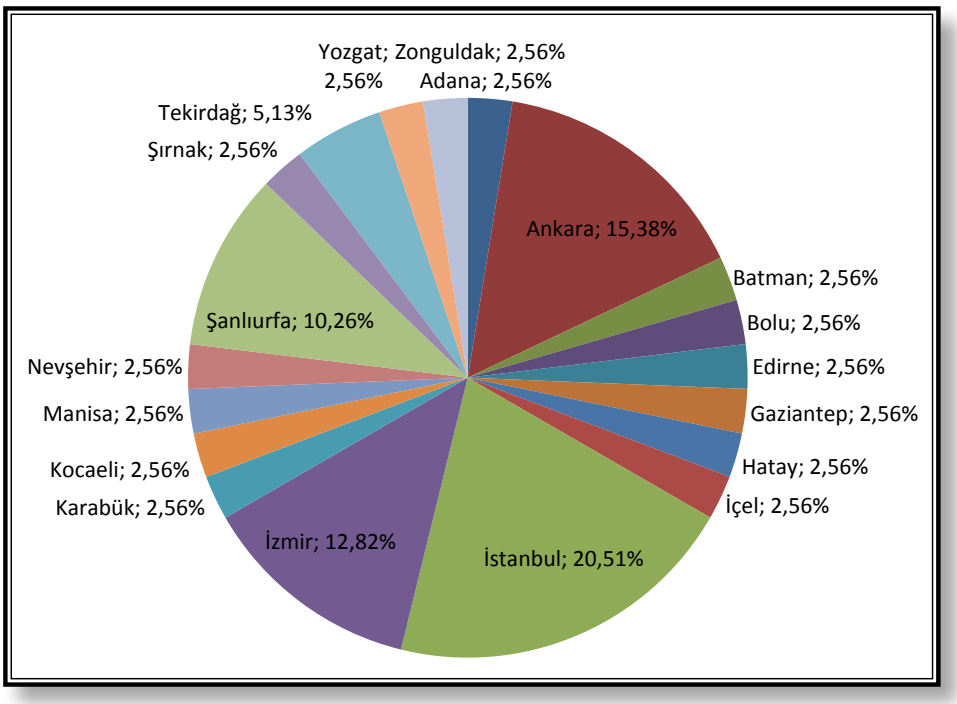
Tablo 2-31: İhlâl bildirimi[192]

Başvuruların illere göre dağılımında en çok İstanbul, Ankara ve İzmir'den başvuran olduğu görülmektedir. Başvuruların en çok bu söz konusu illerden gelmesinin birkaç nedeni olabilir. Bunlardan biri nüfusun söz konusu illerde daha fazla olması diğeri anakentlerde bilgi sistemlerine erişimin nispeten daha kolay olması ya da elbette başka nedenler de etkili olmuş olabilir.

Erişilebilirlik Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin İllere Göre Dağılımı		
İl Adı	**Sayısı**	**% Oranı**
Adana	1	2,56
Ankara	6	15,38
Batman	1	2,56
Bolu	1	2,56
Edirne	1	2,56
Gaziantep	1	2,56
Hatay	1	2,56
İçel	1	2,56
İstanbul	8	20,51
İzmir	5	12,82
Karabük	1	2,56
Kocaeli	1	2,56
Manisa	1	2,56
Nevşehir	1	2,56
Şanlıurfa	4	10,26
Şırnak	1	2,56
Tekirdağ	2	5,13
Yozgat	1	2,56
Zonguldak	1	2,56
Toplam	**39**	**100**

Tablo 2-32: Erişilebilirlik alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin illere göre dağılımı

192. İhlâl bildirimleri, okuma kolaylığı sağlamak amacıyla imla ve ifade düzeltmeleri yapılarak aktarılmıştır.

Grafik 2-3: Erişilebilirlik alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin illere göre dağılımı

İhlâl bildirimi yapan 39 başvurucudan 25'i (% 64,10) herhangi bir idari ya da hukuki başvuru yollarını kullanmadıklarını ifade etmektedir. Geriye kalan 14 başvurunun (%35,90) ihlâller hakkında idari başvuru yaptığı ve bunlardan 3'ünün (% 7,69) olumsuz ya da zımnen reddedildiği, 1'ine (%2,56) olumlu yanıt verildiği ve 10'unun (%25,64) başvuru süreçlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Erişilebilirlik Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin Olay Durumuna Göre Dağılımları		
Olayın Durumu	**Sayısı**	**% Oranı**
Herhangi Bir Müracaatım Olmadı	25	64,1
İdare Dilekçeme Cevap Vermedi	2	5,13
İdare Dilekçeme Olumlu Yanıt Verdi	1	2,56
İdare Dilekçeme Olumsuz Yanıt Verdi	1	2,56
İdareye Dilekçe İle İtiraz Ettim	8	20,51
Kolluk Kuvvetlerine (Polis/Jandarma) Şikâyette Bulundum	2	5,13
Toplam	**39**	**100**

Tablo 2-33: Erişilebilirlik alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin olay durumuna göre dağılımları

Hak ihlâline uğrayan kişilerin (% 64,10) hak arama süreçlerini etkin bir biçimde kullanamadıkları anlaşılmaktadır.

Engelli bireyler hak ihlâllerine maruz kalmakta ancak yeterli hak arama yollarına müracaat etmemektedirler ki bu durumu Tablo 2-30 net olarak ortaya koymaktadır. Hukuk yollarına başvurmak, herkes bakımından güçlükler barındırmakla beraber erişilebilirliğin bu durumu ne kadar etkilediği araştırma konusudur.

2.2.2.4. TBMM'ye Sunulmuş Soru Önergeleri

Proje kapsamında 24. Dönem 1., 2., 3. ve 4. yasama yıllarında milletvekillerince verilen soru önergelerinden, erişilebilirliği konu edenler incelenmiştir. Buna göre 49 yazılı soru önergesinden 23'ü erişilebilirlikle ilgilidir. Siyasi partilerin milletvekillerince verilen soru önergelerinde bakanlıklar ile bağlı kuruluşların ve belediyelerin, erişilebilirlik bakımından aldığı tedbirlerin neler olduğu sorulmuştur. Genellikle verilen cevaplarda 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun verdiği süreden önce (ki bu süre 07.07.2012 tarihidir) çalışmaların tamamlanacağı yönündedir ancak bu durum fiilen gerçekleşmemiştir.

2.2.2.5. Erişilebilirlik Bakımından Maddi Kaynakların Kullanımı

Erişilebilirlik bakımından ülkedeki maddi kaynaklarının kullanımına ilişkin, izleme çalışmaları sırasında yapılan bilgi edinme başvurularına gelen yanıtlar anlamlı bir sonuç oluşturamamakla birlikte, bu yanıtlardan elde edilen veriler önemli ipuçları vermektedir. Yeterince bilgi edinilememesinin birkaç sebebi vardır, şöyle ki:

- Analitik bütçe ve muhasebe sisteminin raporlamaya uygun olamaması,
- Erişilebilirlik düzenlemelerinin her türlü onarım, tamirat ya da bakım harcamalarının içinde değerlendirilmesi,
- Gerçekte erişilebilirlik bakımından (mevcut yapıların iyileştirilmesine yönelik) herhangi bir bütçe ayrılmaması ve dolayısıyla maddi kaynak harcanmaması

şeklinde özetlenebilir.

57 STK'nın kamu harcamalarını izlemek için oluşturdukları Kamu Harcamalarını İzleme Platformu'nun (KAHİP) İzleme Raporu'ndan[193] elde edilen verilerde erişilebilirlik bakımından herhangi bir kategoriye rastlanamamıştır. Söz konusu rapora göre 2011 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH)toplamda 1.294.893.000.000,00 TL olduğu ve engelli bireyler bakımından 5.687.981.077,00 TL (GSYH içinde ki yapı %0,44'tür) harcama yapıldığı fakat bu harcama kalemi içinde erişilebilirliğin olup olmadığı bilinmemektedir.

2006-2011 Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Tablosu (TL)						
#	2006 Gerçekleşen	2007 Gerçekleşen	2008 Gerçekleşen	2009 Gerçekleşen	2010 Gerçekleşen	2011 Gerçekleşen
Toplam Engellilere Yönelik Harcama	629.220.645	1.017.379.066	2.717.696.704	3.681.126.486	4.666.154.295	5.687.981.077
GSYH	758.391.000.000	843.178.000.000	950.534.000.000	952.559.000.000	1.098.799.000.000	1.294.893.000.000
Toplam Engellilere Yönelik Harcama / GSYH %	0,08	0,12	0,29	0,39	0,42	0,44

Tablo 2-34: 2006-2011 Engellilere yönelik harcamaları izleme tablosu (TL)

İzleme çalışmaları sırasında yapılan bilgi edinme başvurularından biri de kentsel alanların erişilebilirliğini öğrenmek üzerinedir. Toplam 51 il belediyenin verdiği yanıtlara göre[194] 2005 yılından önce 320.000,00 TL, 2005 yılından sonra ise 55.004.984,00 TL maddi kaynak ayrıldığı anlaşılmaktadır.

193. *2012 Yılı Kamu Harcamaları İzleme Raporu,* Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, 2012, s.20 http://www.kahip.org/site_media/docs/milletvekili_mektup_2012.pdf (erişim tarihi: 12.04.2014)
194. Bkz. Ek-16: Belediyelerin kentsel alanlarına ilişkin erişilebilirlik ilgili durumları (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)

Öte yandan Kahramanmaraş Milletvekili Mesut Dedeoğlu tarafından verilen soru önergesinde[195] erişilebilirlik düzenlemeleri için hangi kaynaktan toplam kaç para harcandığı sorulmuştur. Maliye Bakanlığı'nın cevabında;"erişilebilirliğin iyileştirilmesine yönelik yapım işlerinin tamamlanması hususunda kaynak yetersizliği söz konusu olmadığı,mezkur tadilat işleri, teşkilatın tüm yurt çapında yaklaşık 1.600 birim ile örgütlendiği hususu dikkate alındığında, belli bir zaman ve bir takım süreçleri gerektirdiği"[196] öne sürülmüştür."Erişilebilirliğin iyileştirilmesine yönelik ödenek talepleri Gayrimenkul Mal Bakım ve Onarım Giderleri tertibinin 3/8 ekonomik kodundan ve Gayrimenkul Büyük Onarım Giderleri tertibinin 6/7 ekonomik kodundan karşılanmakta olup, Başkanlığın bütçesinde bu ihtiyaçların karşılanması için özel bir tertip bulunmamaktadır. Genel Bütçe kapsamındaki söz konusu ekonomik kodlardan; 2009 yılında 79.992,00 TL, 2010 yılında 4.408,00 TL, 2011 yılında 566,00 TL, 2012 yılında engellilerin erişilebilirliğin iyileştirilmesine yönelik olarak 431.833,00 TL olmak üzere toplam 516.799,00 TL ödenek ilgili yerlere gönderilmiş"[197] denilmiştir.

Maliye Bakanlığı'nın Erişilebilirlik Bakımından Kurumlara Gönderdiği Ödeneklerin Yıllara Göre Miktarları	
Yıllar	**Gönderilen Ödenek (TL)**
2009	79.992,00
2010	4.408,00
2011	566,00
2012	431.833,00
Toplam	**516.799,00**

Tablo 2-35: Maliye Bakanlığı'nın erişilebilirlik bakımından kurumlara gönderdiği ödeneklerin yıllara göre miktarları

Yine aynı yazıda;"Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlük hizmet binalarının giriş ve asansörlerinde engelli vatandaşlar için gerekli düzenlemeler yapılmış ve kullanıma başlanmıştır. Şube hizmet binalarında ise engelli vatandaşlar için gerekli düzenlemeler, bakım onarım ve yenileme ihaleleri kapsamında yapılmaktadır. Yapılan bakım, onarım ve yenileme ihaleleri kapsamında Genel Müdürlük bütçesinden 3.567.175,31 TL tutarında harcama yapılmıştır." denilmiştir.[198]

Okumakta olduğunuz bu maddenin hemen başında ifade ettiğimiz "gelen yanıtlardan anlamlı bir sonuç oluşmamaktadır" savı burada kendini bir kez daha göstermektedir. Zira tüm Maliye Bakanlığı'na bağlı kamu kurum ve kuruluşları için 2009, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında toplam 516.799,00 TL ödenek gönderilmişken, sadece Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlük Hizmet Binaları ve Şubeleri için 3.567.175,31 TL gönderilmiş olması oldukça çelişkili bir durumdur ya da Milli Piyango İdaresi'nin erişilebilirlik konusunu diğer kurum ve kuruluşların aksine fevkalade ciddiye aldığını göstermektedir.

Her ne kadar üniversitelerin durum ve değerlendirmeleri "Eğitim Bölümü" içinde ele alınacaksa da bütçe tertibi ve kullanılan bütçelere ilişkin, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na yapılan bilgi edinme başvurusu ve edinilen bilgiler ise şöyledir:

195. Bkz. Kahramanmaraş Milletvekili Mesut Dedeoğlu'nun tarafından verilen soru önergesi http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-17562s.pdf (erişim tarihi: 12.04.2014)
196. Kahramanmaraş Milletvekili Mesut Dedeoğlu tarafından verilen soru önergesine Maliye Bakanlığı'nın 30.01.2013 tarih ve 7/13406 sayılı cevap yazısı http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-13406sgc.pdf (erişim tarihi: 12.04.2014)
197. *A.g.e.*
198. *A.g.e.*

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın 175 üniversiteye yazı[199] gönderdiği ve bunlardan 95'inin yanıt verdiği görülmüştür. Yanıt veren 95 üniversitenin 10'u erişilebilirlik bakımından herhangi bir bütçe çalışması yapmadığı, önemli bir kısım üniversitenin genel bütçe içinden (tadilat ve onarım giderleri) harcama yaptığı, 61 üniversitenin erişilebilirlik (hem fiziki hem de akademik erişilebilirlik) bakımından 16.165.179,72 TL bütçe tahsisatı yaptığı ve 35.634.233,62 TL harcama yaptığı (yapılan bütçe tahsisatından daha fazla harcama yapılmıştır) anlaşılmıştır.

2.2.2.6. Yargı Kararları

2.2.2.6.1. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne (İBB) Karşı Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD)

Engellilerin ve diğer hareket kısıtlılığı içerisinde bulunan kişilerin sosyal hayata etkin bir biçiminde katılımını sağlamak amacıyla kurulan davacı dernek tarafından, metrobüs hattının, 5378, 3194 ve 5216 sayılı Yasalar gereğince engelli ve hareket kısıtlılığı içerisinde bulunan vatandaşların kullanımına uygun hale getirilmesi, rampa, lift sitemi, asansör, sesli-ışıklı uyarı sistemleri gibi düzenlemeler yapılması amacıyla yapılan 12.06.2009 tarihli başvurunun zımnen reddine ilişkin işlemin iptali istenmiştir. Dava, başta fiziksel erişilebilirlik olmak üzere bilgi, iletişim teknolojileri ve yöntemlerinin erişilebilir halde sunulmamasının reddedilmesi talebine binaen açılmıştır.

İstanbul 2. İdare Mahkemesi'nin E. 2009/1464 ve K. 2010/258 sayılı kararında: "Engellilerin ve diğer hareket kısıtlılığı içerisinde bulunan kişilerin, metrobüs hattının kullanımı sırasında yaşadıkları sorunların bir başka deyişle önlerindeki engellerin kaldırılarak özürlülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilmesi ve özürlü vatandaşlarımızın toplumsal yaşama tam katılımlarının sağlanması, fiziksel çevrenin özürlüler için de ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması gerekliliği karşısında, davacı dernek talebinin zımnen reddedilmesi şeklinde tesis olunan dava konusu işlemde hukuka ve hakkaniyet ilkelerine uyarlık görülmediği" denilmiş ve davanın kabul edilmesine karar vermiştir.[200]

İBB, Danıştay Sekizinci Dairesi'ne kararın bozulması talebiyle temyiz müracaatında bulunmuş ancak talep E.2010/4941 ve K:2013/3648 sayılı karar ile reddedilerek karar onanmıştır.

İBB bu sefer Danıştay Sekizinci Dairesi'ne "karar düzeltme" talebinde bulunmuşsa da, Danıştay Sekizinci Dairesi E. 2013/8669 ve K. 2013/9832 sayılı karar ile talebi reddetmiştir.[201]

2.2.2.6.2. Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı'na (YSK) Karşı Süleyman Eryiğit

Süleyman Eryiğit ortopedik engellidir ve 12.06.2011 tarihinde yapılan 24. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde sandık ataması yapılırken gerekli tedbirlerin alınmaması nedeniyle oyunu kullanamadığından bahisle, sandığa engelli olarak kaydı olduğu, ancak 3. kata konan sandığa ulaşamadığı, bunun da tutanakla sabit olduğu, Bağımsız Seçim İzleme Platformu'nun Gözlem Raporu'nda, İzmir'de, yapılan gözlemde 34 oy yerinden 6 adedinin tüm seçmenlerin erişimine uygun, 28 oy verme yerinin ise engelli ve yaşlı seçmenlerin oy kullanmasına uygun olmadığının tespit edildiği ileri sürülerek 10.000,00.-TL manevi zararın 12.06.2011 tarihinden itibaren işleyecek yasal faiziyle tazminine karar verilmesini talep etmiştir.

199. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın 11.02.2014 tarih ve 75850160-199-965 sayılı yazısı
200. Bkz. Ek-24: İstanbul 2. İdare Mahkemesi'nin E. 2009/1464 ve K. 2010/258 sayılı kararına (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklarizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)
201. Danıştay Sekizinci Dairesi 2013/8669 E. ve 2013/9832 K. sayılı kararında: "Karar düzeltilmesi yoluna başvurulabilmesi 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 54. maddesinde yazılı nedenlerin bulunmasına bağlıdır. İstemde bulunan tarafından öne sürülen düzeltme nedenleri sözü edilen maddede belirtilen nedenlerden hiçbirisine uymadığından düzeltme isteminin reddine" denilmektedir.

Dava, idarenin fiziksel erişilebilirlikle ilgili alması gereken tedbirlerin almamasını gerekçe gösterilmesiyle açılmıştır.

İzmir 1. İdare Mahkemesi'nin E. 2011/1999 K. 2012/1849 sayılı kararında: "Dava konusu olayda manevi tazminatın koşullarının bulunduğu kuşkusuz ise de, davacının duyduğu elem ve sıkıntılarla, davalı idarenin zararın oluşumundaki hizmet kusurunun dikkate alınması suretiyle uygun bir miktar manevi tazminata hükmedilmesi gerekmektedir. Mahkememizce, olayın niteliği dikkate alınarak duyduğu üzüntü ve ıstırap karşılığı davacı lehine 5.000,00 TL manevi tazminata hükmedilmesi uygun görülmüş" diyerek davanın kısmen kabulüne karar vermiştir.

2.2.2.6.3. TBMM Üyeleri M. Akif Hamzaçebi ve Ali Rıza Öztürk ile Birlikte 121 Milletvekilinin Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) Açtığı İptal Davası

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nda yapılan değişiklik ile sürenin 1 + 2 yıl şeklinde uzatılmasına karşı, söz konusu uzatma düzenlemesinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla TBMM üyeleri M. Akif Hamzaçebi ve Ali Rıza Öztürk ile birlikte 121 milletvekili AYM'ye iptal davası müracaatında bulunmuştur.

AYM E. 2012/102 ve K. 2012/207sayılı kararla, "Söz konusu düzenlemenin iptal edilmesinin oy çokluğuyla reddine karar vermiştir." Söz konusu karar göre yapılan düzenlemenin EHS'nin 4. maddesinin (2) numaralı fıkrasıyla uyumlu olduğu ve Anayasa'nın 2., 5., 10. ve 65. maddelerine aykırılık teşkil etmediğinden iptal istemi reddedilmiştir.

Öte yandan AYM Üyesi Engin Yıldırım bu görüşe katılmamış ve büyükşehir belediyelerine ve diğer belediyelere, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alma ödevi yüklendiğini, yüklenen yükümlülüklerin en son 07.07.2012 tarihine kadar yerine getirilmesinin gerektiğini, engellilerin engelli olmayan insanların yararlandığı bazı imkânlara erişmelerini, yaşamlarını diledikleri gibi sürdürmelerini ve yaşam kalitelerini arttırmalarını üç yıl daha geciktireceğini, yedi yılda gerçekleştirilmeyen aşamalı geçişin 1+2 yıllık bir süre zarfında gerçekleştirileceğinin garantisinin olmadığını, dolayısıyla aşamalı geçişin ilânihaye sürmesi gibi bir durumla karşı karşıya kalınabileceğini belirterek Anayasa'nın 2., 5. ve 10. maddelerine aykırılık oluşturduğunu ifade etmiştir.

Açılan davanın hemen öncesinde ise süre uzatılmasının Anayasa bakımından değerlendirilmesi için, bir grup sivil toplum kuruluşunun isteği üzerine[202] Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Turan Yıldırım ve Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Selda Çağlar tarafından düzenlenen mütalaalarda özetle şu görüşlere yer verilmiştir:

Süre uzatılmasıyla yapılmak istenen söz konusu düzenleme,

- Anayasa'nın 2. ve 10 maddelerine aykırıdır,
- EHS'i ihlâl edilmiştir,
- Hukuk tekniğine aykırıdır.

2.2.2.6.4. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na (YÖK)Karşı Murat Kefeli

2010 Yükseköğretime Geçiş Sınavı'na (YGS) katılan Murat Kefeli; görme, işitme ve dokunma duyularında kayıp olduğunu belirtmesine rağmen, bu durumu dikkate alınmadan sınavın uygulanması sebebiyle sınavda başarılı olamamasından dolayı uğradığını ileri sürdüğü 5.000.00 TL maddi ve 5.000,00 TL manevi zararın tazminine karar verilmesini talep etmiştir.

Dava, bilgi, iletişim teknolojileri ve yöntemlerinin erişilebilir halde sunulmaması ve bu kapsamda makul uyumlaştırma düzenlenmesinin reddi talebine binaen açılmıştır.

202. Söz konusu değerlendirme talebi sürenin uzatılmaması konusunda hak savunuculuğu yapan 7 Temmuz Platformu'nu oluşturan STK'lara aittir.

Ankara 1. İdare Mahkemesi E. 2010/979 K. 2012/1863 sayılı kararında: "Davacının emek harcayarak sınava hazırlandığı, özel durumu dikkate alınmadan sınavın uygulanması sebebiyle sınavda başarısız olduğu ve bundan dolayı elem ve ıstırap duyması nedeniyle, davalı idarenin davacıya 5.000,00-TL manevi tazminat ödemesi gerektiği soncuna varıldığı" belirterek, davanın kısmen kabulüne karar vermiştir.

2.2.2.6.5.İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na (İBB) Karşı Mahmut Keçeci

Mahmut Keçeci görme engellidir. İstanbul Osmanbey Metro İstasyonu'nda raylara düşüp yaralanmış ve ölüm tehlikesi atlatmıştır. Mahmut Keçeci İstanbul Büyükşehir Belediyesi yetkilileri hakkında idarenin gerekli tedbirleri almayarak yaralanmaya neden olduğunu belirterek savcılığa suç duyurusunda bulunmuş, savcılık İstanbul Valiliği'nden soruşturma için izin istemiş, Valilik belediye müfettişlerinin hazırladığı rapora dayanarak soruşturmaya izin vermeyince, soruşturma izni verilememesinin iptali yönünden davacı olunmuştur.

Dava, idarenin fiziksel erişilebilirlikle ilgili alması gereken tedbirleri almayarak yaralanmaya sonuç doğuran fillî sebebiyle "soruşturma izni talebiyle" açılmıştır.

İstanbul Bölge İdare Mahkemesi'nin E. 2012/230 K. 2012/263 sayılı kararında: "Devlet memurları ve diğer kamu görevlileri hakkındaki suç ihbar ve şikâyetlerinin hangi hallerde işleme konulmayacağı konusu, 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un 4. maddesinde düzenlenmiş olup, ciddi bulgu ve belgelere dayanmayan, kişi ve/veya olay belirtilmeyen, soyut ve genel nitelikteki ihbar ve şikâyetlerin işleme konulmayacağı kurala bağlandığını" belirtilerek davayı reddedilmiştir.

2.2.2.6.6. Abdulvahap Oran'a Karşı Teslime Tablacı

Teslime Tablacı tekerlekli sandalye kullanan ortopedik engelli bir bireydir. Olay, Teslime Tablacı'nın İstanbul'da şehir içi otobüse binmek istemesi ve sürücünün kapıyı açmayarak kamunun hizmetine sunulmuş bir hizmeti engellemeyi konu edinmektedir.

İstanbul 8. Sulh Ceza Mahkemesi E. 2012/1107 sayılı dosyada verdiği kararda: "Abdulvahap Oran'ın özel halk otobüsü şoförlüğü yaptığı sırada tekerlekli sandalyede yaşamak zorunda bulunan Teslime Tablacı'yı tanık Ayşe Tablacı'nın orta kapıyı açarak kendilerini almasını birkaç kez söylemesine rağmen almayıp duraktan ayrıldığı, bu suretle özürü nedeniyle ayrımcılık yaptığı toplanan deliller neticesinde sübuta erdiğinden TCK 122/1 maddesi gereğince "mahkûmiyetine ve 6 ay hapis cezası ile cezalandırılmasına" denilmiştir.

Ayrımcılık yapmama yasağının ihlâline ilişkin söz konusu dava, bu kitabın yazıldığı tarihte, Yargıtay'da, temyiz aşamasındadır.

2.2.2.7. Uluslararası Raporlamalar

STK Koalisyonu Tarafından Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne Sunulan Gölge Rapor

Türkiye, 17 Haziran 2003 tarihinde Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye (ESKHS) üç beyan ve bir çekinceyle taraf olmuştur.[203] Türkiye ESKHS ile ilgili ilk raporunu 2008 yılında sunmuştur.

203. *United Nations E/C.12/TUR/1, Economic and Social Council Distr.: General 28 January 2009, Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Initial reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Turkey*, 25 June 2008 http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12-TUR.1_en.doc (erişim: 18.04.2014).

25-28 Mayıs 2010 tarihlerinde, Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü'nün desteği ve İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin koordinasyonunda, engelliler alanında çalışan bir grup STK[204], BM'nin Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin uygulanmasını denetleyen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne (ESKHK) "Gölge Rapor"[205] sunmuştur.[206]

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 20 Mayıs 2011 tarihli nihai değerlendirmesinde; erişilebilirlik bakımından önemli sıkıntılar yaşandığını belirterek şu düşüncelere yer vermiştir[207]:

" Komite Taraf Devlete engelli kişilerin Sözleşme'nin kendilerine sunduğu haklardan, ki bunlara istihdam, ikamet, eğitim ve sağlık dâhildir, yararlanma konusunda ciddi sorunlar yaşadığına ilişkin endişelerini de dile getirmiştir. Komite yine büyük bir üzüntüyle engelli kişilerin binalara, parklara, hastanelere, ulaşım sistemlerine olduğu kadar diğer kamu alanları ile hizmetlerine de erişmek konusunda önemli sıkıntılar yaşadığını da dile getirmektedir.

Komite çok sayıda engelli kişinin sosyal hizmetler sisteminden yararlanamadığına ilişkin kaygılarını da ortaya koymuştur (madde 2.2).

Komite Taraf Devletten şu taleplerde bulunmuştur:

(a) *Özürlü kişilerin Sözleşme tarafından sağlanan tüm haklardan hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanmasını ve binalara, parklara, hastanelere, okullara, ulaşım sistemlerine olduğu kadar diğer kamu alanlarına ve hizmetlerine de fiziksel olarak rahatlıkla erişmesini sağlamak;*

(b) *Özürlü Kişiler Yasası'nın 2 ve 3 No'lu hükümleri doğrultusunda bu kişilerin Taraf Devlet sınırları içerisinde kamusal ve özel altyapı yatırımlarına ve hizmetlerine en uygun şekilde erişimini sağlamak üzere kaynakları doğru şekilde tahsis edip yönlendirmek;*

(c) *Kitlesel kampanyalardan da yararlanarak olumsuz basmakalıp düşünceler ve önyargılarla mücadele etmek üzere özürlü kişilerin haklarına ilişkin kamuoyunda belli bir bilinç ve farkındalık yaratmak."*

2.3. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye'de erişilebilirlik konusunu üç ayrı dönemle izah etmek mümkündür:

i. Birinci Dönem (erken dönem)

1997 senesi dâhil olmak üzere geçen dönemi kapsamaktadır ki bu dönemde bir hukuki düzenleme yapılmasını ve birkaç standart belirlenmesini sağlamış ve herhangi bir eylemsellik hali görülememiştir. Yapılan bazı fiziksel düzenlemeler ise oldukça sınırlı kalmıştır. Söz konusu dönem, özellikle hem engellilik hem de erişilebilirlik kavramlarının geliştiği bir zamandır. Fakat henüz hem hukuksal hem de eylemsellik bakımından gelişmemiş bir dönemdir aynı zamanda.

204. Söz konusu STK'lar şunlardır: Görme Özürlüler Derneği, İnsan Hakları Derneği, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, Narlıdere Zihinsel Engellileri Koruma ve Destekleme Derneği, Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği, Türkiye Körler Federasyonu ve Türkiye Sakatlar Derneği.
205. Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne Sunmak Üzere STK Koalisyonu Tarafından Hazırlanan Gölge Rapor (*TURKEY: Submission to the United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Pre-Session,* 25-28 May 2010), http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/ngos/NGOsJointSubmission_TurkeyWG44.pdf (erişim: 18.04.2014).
206. Akdağ Şenyurt, A., vd. *Türkiye'de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu 1 Ocak – 30 Haziran 2010,* İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, Şubat 2011, s.18 http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Engellilik_Izleme_Raporu.doc (erişim tarihi: 18.04.2014)
207. *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Nihai Değerlendirmesi,* 11. paragraf, s.3 (Committee on Economic, Social and Cultural Rights Forty-sixthsession, Concluding observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Geneva, 2-20 May 2011) http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12.TUR.CO.1-ENG.doc (erişim tarihi: 17.04.2014)

ii. İkinci Dönem (hukuki düzenlemeler dönemi)

1998 ve 2008 yılları arası erişilebilirlik bakımından hukuki alt yapının oluştuğu dönemdir. AB uyumu, BM Sözleşmeleri'nin imzalanması ve taraf olunması ve iç hukukta Engelliler Kanunu,erişilebilirlik bakımından atılan en ciddi adımlar olarak görülmektedir. Bu dönemde yapılan yasama faaliyetleri ve yayınlanan genelgeler ile kamunun ve özel teşebbüsün kanunlara ve erişilebilirlik kurallarına uyacağı varsayılmıştır. Ancak ülkenin tamamında yapılan erişilebilirlik çalışmaları ve düzenlemeleri yetersiz ve başlangıç aşamasında kalmıştır.

iii. Üçüncü Dönem (eylemsellik dönemi)

2009 ve sonrasını temsil eden söz konusu dönemde, hukuki düzenlemelerin yeterli olamayacağından hareketle bazı örnek ve teşvik edici programların hayata geçirilmesini hedeflemiş, kamuda bilinçlendirme çalışmaları başlamış, yeni hukuki düzenlemeler ve denetim mekanizmaları eklenerek erişilebilirlik kavramın ve kültürünün güçlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. TSE uyulması gereken standartları güncellemiş ya da yenilerini ihdas etmiş ve değişimlerin temeli bu dönemde atılmıştır. Ne var ki, hukuk ve eylemsellik dönemleri beklenen dönüşümü sağlamaya muktedir olamamış ve fiilen atılması gereken yeni ve birçok adım beklemede kalmıştır.

Hiç şüphesiz son on yılda atılan adımlar tüm Cumhuriyet Dönemi'nde atılan adımlardan daha fazladır. Ancak, erişilebilirlik konusunda yıllara yayılması gereken bir gelişme kültürünün son on yılda, üstelik yeterince ve etkili adımlar atılmaksızın birdenbire oluşmasını beklemek çok gerçekçi değildir.

Erişilebilirlik, her türlü hakkın kullanılabilmesi bakımından ilkesel bir kavramdır. Zira erişilebilirlik kavramı, bireyin herhangi bir haktan yararlanabilmesinin mutlak şartları arasındadır. Gelişmiş ülkelerde rehabilitasyon, erişilebilirlik vb. kavramların gelişmesinin hız kazanması (II. Dünya Savaşı, bazı salgın hastalıklar ve engeli bireylerin hak arama talepleri sebeplerden bazılarıdır), her şeyden önce söz konusu ülkelerin meseleyi "insan hakları" merkezine yerleştirmesi ve gerek hukuki gerekse de idari tedbirlerin bu minvalde alınmış olması, erişilebilirlik bakımından dönüm noktalarıdır. Türkiye'de ise erişilebilirlik kavramı 1997 senesine kadar hukuki metinlerde yer almamış,[208] söz konusu düzenleme ise etkisiz ve denetimsiz olması sebebiyle uygulanamamış, sonrasında ise 2005 yılında 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nda kamunun hizmetine sunulan eski yapıların, kentsel alanların ve toplu taşıma araçlarının erişilebilir hale getirilmesi için "7" yıllık süre tanınmış ancak söz konusu sürenin dolmasına günler kala, 7 yıllık süre 1 + 2 yıl şeklinde uzatılmıştır. Üstelik dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin, defaten verdiği beyanatlarda söz konusu sürenin uzatılmayacağını bildirmiştir.[209] Hemen arkasından adı geçen kanunda 19 Şubat 2014'te yeni bir değişiklik daha yapılmış, hem erişilebilirliğin kapsamı genişletilmiş (erişilebilirliğin tanımı, bilgi ve iletişim ve teknolojileri ile makul uyumlaştırmanın yapılması gibi) hem de sistem dışında kalan unsurlar (yolcu gemileri, turizm taşımacılığı yapan araçlar, şehirlerarası otobüsler, minibüsler ile personel ve öğrenci servisleri)sisteme dâhil edilmiş ve söz konusu sisteme dâhil edilen araçların dönüşümü için 2018 tarihine kadar süre verilmiştir.

Geçmişten günümüze kadar, hukuki düzenlemelerde yapılan sık değişiklikler (ki 2005 ve 2014 yılları arasında 3 defa değişikliğe gidilmiştir), yasa koyucunun, erişilebilirlik konusunda planlı, bilinçli, bilgili ve gereksinimleri karşılayacak donanımda ve durumda olamadığını ortaya koymaktadır.

208. Bkz. Raporun 2.2.1.1. bölümünde yer alan "Ulusal Hukuki Durum ve Düzenlemeler" başlıklı kısım.
209. Bkz. 7 yıllık sürenin uzatılmayacağına ilişkin dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin'in Aralık 2011 tarihli beyanatı, http://www.aile.gov.tr/tr/2513/Bakan-Sahin-Ulasilabilir-Turkiye-Icin-Kalan-7-Aylik-Sure-Uzatilmayacak (erişim tarihi: 17.04.2014)

Zira yeni gelişen her olay ya da durum karşısında yeni bir düzenlemeye gidilmesi, sorunun tam olarak bilinmediğine delalet etmektedir. Elbette erişilebilirliği düzenleyen hukuki metinlerin eksik oluşturulmasında, yıllarca süren "tıbbi yaklaşım ve yardım" modelinin etkisi büyüktür. Meselenin "insan hakları" merkezinde olamayışı sadece erişilebilirlik hakkını değil, diğer tüm temel hak ve özgürlükleri de olumsuz yönde etkilemiştir. Tıbbi yaklaşım ve yardım modeli sadece hükümet ya da idare makamınca değil engelli bireylerin haklarını savunma iddiasında olan STK'lar tarafından da benimsenmiş[210] ve birçoğu hâlen insan hakları modeline geçememiştir.

Öte yandan onca değişikliğe rağmen, hukuki düzenlemeler hâlen yeterli düzeyde olmaktan uzaktadır ve önemli eksiklikler barındırmaktadır. Erişilebilirliği düzenleyen 5378 sayılı Kanun'da, kamunun hizmetine sunulmuş tüm alt ve üst yapı ile toplu taşıma araçlarının erişilebilir hale getirilmemesi durumunda idari para cezalarının kesileceği hüküm altına alınmıştır. Tedbir olarak sadece idari para cezalarının uygulanması, sorunu çözmeye muktedir değildir. Zira örneğin engelli bireylerin istihdamına ilişkin kota uygulamasına uymayan işverenlere idari para cezaları kesilmektedir. İdari para cezalarının aynı oranda (yani kademeli olarak arttırılmaksızın) ve tek başına uygulanmasının şu ana kadar istihdam sorununu çözmediği çok açıktır. Öte yandan 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nda yer alan düzenlemeye göre; büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına bir yılın içinde kesilebilecek idari para cezalarının toplamı bir yıl içinde 500.000 TL'yi geçemeyecektir. Bütçeleri milyarları geçen söz konusu büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında, o da kesilirse toplamı en fazla 500.000 TL olacak idari para cezalarının etkili olması mümkün değildir. Yine hukuki düzenlemelerde hükümete ve idare makamına erişilebilir mekânlar ve sistemlerin dönüşümü için bu kadar uzun bir süre tanınması gerçekçi ve doğru bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Çünkü bazı durum ve hallerde erişilebilirlik düzenlemelerinin derhal yani herhangi bir süre olmaksızın yerine getirilmesi gerekirken bazı düzenlemeler zamana yayılabilir. Örneğin 7 yaşındaki bir çocuğun eğitim hayatına devam etmesi ya da tehlike arz eden bir yapının düzeltilmesi için yıllarca beklenmesi makul değildir. Nitekim söz konusu sürenin aşamalı olarak kullanılmayacağı, hükümetin ya da idare makamının tanınan süreyi sonuna kadar bekleme ya da kullanacağına ilişkin emareler görülmektedir. Örneğin yeni yapılan İstanbul, Beylikdüzü Belediye Binası rampasının yaralanmalara neden olabilecek tarzda dik yapıldığı için tehlike arz ettiği ve yine yeni yapılan kaldırımlarda standartlara uyulmadığı gerekçesiyle savcılık makamına suç duyurusunda bulunulmuştur. Savcılık makamının mevzuat gereği ön inceleme yapmak için izin istediğine karşılık Beylikdüzü Kaymakamlığı; düzenlemeler için 7 yıllık süre bulunduğu ve söz konusu sürenin hâlen devam ettiği hususunu ileri sürerek belediye yetkililerin yargılanmasına gerek olmadığına karar vermiştir.[211] Bir başka örnekte ise Kahramanmaraş Milletvekili Mesut Dedeoğlu'nun "7" yıl geçmesine rağmen düzenlemelerin neden tamamlanamadığına ilişkin soru önergesine[212], Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yanıtıdır. Söz konusu bakanlık çeşitli bilgiler aktardıktan sonra "ilgili yasanın 2015 Temmuz'a kadar uzatıldığı ve bu süre içinde düzenleme ve değişikliklerin yapılaca-

210. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, Denetleme Raporu: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Faaliyetlerinin Denetimi ile Özürlü Bireyler, Yakınları ve Toplumun Bütün Kesimlerinde Özürlülük Konusunda Toplumsal Bilinç ve Duyarlılık Oluşturulması Amacıyla Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi ve Bu Tür Çalışmaların Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesi ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler 2009, http://cankaya.gov.tr/ddk/ddk30.pdf (erişim tarihi: 16.04.2014): *"Genel olarak iki tür özürlü örgütü bulunmaktadır. İlki, çoğunlukla özürlüler tarafından desteklenen fakat onlar tarafından yönetilmeyen örgütler, diğeri ise, özürlüler tarafından yönetilen kendine yardım (self-help) örgütleridir".* s. 44-45

211. Beyklikdüzü Kaymakamlığı'nın 06.03.2009 tarih ve B.05A.VLK.4.34.36.0l/498.01.03/391 sayılı oluru

212. Bkz. Kahramanmaraş Milletvekili Mesut Dedeoğlu'nun 26.11.2012 tarih ve 2012/6989 sayılı soru önergesi, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-13396s.pdf (erişim tarihi: 17.04.2014)

ğını" bildirmiştir.[213] Benzer cevaplar diğer bakanlıklara verilen soru önergelerinin cevaplarında da karşımıza çıkmaktadır.

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nda yapılan değişiklik ile yolcu gemileri, turizm taşımacılığı yapan araçlar, şehirlerarası otobüsler, minibüsler ile personel ve öğrenci servisleri, sisteme dâhil edilmiştir. TÜİK verilerine göre 2014 itibarıyla toplam motorlu araç sayısı 17.939.447'dir.[214] Söz konusu motorlu araçların 219.885 adedi otobüs, 421.848 adedi ise minibüstür. 219.885 adet otobüsün 130.567 adedi 10 yaş ve altı, 89.318 adedi ise 11 yaş ve üstüdür. Yine 421.848 adeti minibüsün 200.995 adedi 10 yaş ve altı, 220.853 adedi ise 11 yaş ve üstüdür. Yine TÜİK verilerine göre araçların kullanım amaçları şöyledir: 219.885 otobüsün 175.587 adedi ve 421.848 minibüsün 198.077 adedi ticari sınıftadır.[215]Yüzbinleri bulun otobüs ve minibüslerin hem üretim tekniği hem donanım kazandırılarak dönüştürülmesi hem de işleten firma ya da şahıslar bakımından söz konusu yenilenme ve tadilat masraflarının herhangi bir teşvik ve başkaca bir önlem alınmaksızın 2018 senesine kadar yapılmasını planlamak gerçekçi değildir. Aynı zamanda mevcut ve kullanılmakta olan otobüs ve minibüslerin yaşları dikkate alındığında söz konusu dönüşümün "4 yıl içinde gerçekleşmesi" inandırıcı olmaktan uzaktır. Sisteme son yasal düzenleme ile ilave edilen araçlar ile sistemlerin dönüşümleri için verilen sürenin, hiçbir teşvik ve başkaca bir önlem alınmaksızın öne atılması, verilen sürenin uzatılma ihtimalini ya da ciddi bir karışıklık ortamı oluşacağını düşündürmektedir. Bir başka husus ise, benzer karışıklık durumunun personel ve öğrenci servisleri için de geçerli olduğudur. Araç içinde düzenleme isteyen personel, işveren ile karşı karşıya kalma ihtimali ve olası tedbir senaryoları önceden belirlenmiş olmalıydı. Ancak yeteri kadar tedbir alınmasıyla söz konusu hakkın kullanılması sağlanabilir. Fakat son yasal düzenlemeler yapılırken gerek araç üreticileri gerekse de işletme sahipleri ile ne kadar müzakere edildiği ya da edildiyse bu müzakerelerin hangi kapsamda olduğu tarafımızca bilinmemektedir.

Öte yandan kamunun hizmetine sunulan fiziki çevreler, toplu taşıma araçları ve bilgi ve iletişim sistemleri ve teknolojilerinin erişilebilirlikleri hakkında yapılan hukuki düzenlemeler 5378 sayılı Engelliler Kanunu ile sınırlı kalmaktadır. Oysaki 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun'da, 3194 sayılı İmar Kanun'unda, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda da düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç vardır. Örneğin 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun'un 1. maddesi: "…can ve mal güvenliğini teminen, imar plânına, fen, sanat ve sağlık kurallarına, standartlara uygun kaliteli yapı yapılması için proje ve yapı denetimini sağlamak"[216] demektedir. Ancak hangi standartlara uygun olacağı Kanun'un diğer bölümlerinde yer almamaktadır. Yine, söz konusu kanun ile belediyelerin proje kabul ve fenni muayenelerini düzenleyen diğer mevzuatta, herkes bakımından erişilebilirlik kavramı yer almamaktadır. Dolayısıyla yapı denetimine tabi olan tüm yapılar erişilebilirlik kurallarına uyulmaksızın ve denetim dışı bırakılarak imal edilmektedir.

Hukuki düzenlemeler elbette bir dönüşümün temeli ve dayanağı olması bakımından önemlidir ancak hukuki düzenlemeler diğer dinamiklerle beraber desteklenmediğinde istenilen sonucun alınabilmesi olanaksızdır. Nitekim Türkiye'nin erişilebilirlik konusundaki mevcut durumu istenilen sonuca ulaşmaktan çok uzaktadır. Kanunlar, yönetmelikler, tebliğler, genelgeler ve standartların ifade ettiği ve bazen zorunlu tuttuğu düzenlemeler, alana ve imalatlara yansımamıştır. Zira konu hakkında kanunların ne söylediği (*de jure*) ile gerçek, fiilî uygulamalar (*de facto*) birbirlerinden çok farklıdır.

213. Bkz. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 15.01.2013 tarih ve 68501140-610/9677 sayılı soru önergesine verdiği cevabı, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-13396sgc.pdf (erişim tarihi: 17.04.2014)
214. Bkz. Model yıllarına göre motorlu kara taşıt sayısı http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=357 (erişim tarihi: 17.04.2014)
215. Bkz. Kullanım amacına göre motorlu kara taşıt sayısı http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=355 (erişim tarihi: 17.04.2014)
216. Bkz. 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun'un 1. maddesi http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4708.pdf (erişim tarihi: 16.04.2014)

Hatta mevzuatın bazı noktalarda birbirleriyle çeliştiği de görülmektedir. Örneğin Türk Standartları Enstitüsü 9111 numaralı yayınında basamakların rıht yüksekliği 150 mm (en fazla 160mm) basgaç derinlikleri ise 300 mm (en az 290mm) olması gerektiği söylenmekteyken[217], Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği'nde rıht yüksekliği 180 mm olarak verilmektedir.[218]

İzleme çalışmalarından elde edilen veriler, erişilebilirlik kurallarının ne kadar hayata geçtiğini ya da geçemediğini somut olarak ortaya koymaktadır. Bakanlıkların, kamu kurum ve kuruluşlarının, belediyelerin hizmet binaları, toplu taşıma sistemleri ile tüm hizmetler bakımından bilgi ve iletişim teknolojilerinin erişilebilirliği neredeyse ve henüz başlangıç aşamasındadır. Bir başka önemli husus ise yapılan imalatlarda ciddi tasarım hataları ya da yanlış malzeme seçimi görülmekte, bu da kamu kaynaklarını israfına yol açmaktadır.[219]

Erişilebilirlik konusu Türkiye'nin gündemine oldukça geç girmiştir. Hukuki düzenlemelerin oluşmuş olması ise etkin bir dönüşümü sağlamamıştır. Hükümetin ve idarenin eylem ve politikaları önceki bölümlerde anlatılmıştır. Ancak hiç şüphe yok ki hükümet ve idare makamı erişilebilirlik ile ilgili yasal düzenlemeler yapıldıktan yıllar sonra hareket geçebilmiştir. Örneğin ilk yasal düzenlemenin 1997 ve sonrakinin 2005 yılında yapıldığı hatırlanacak olursa, eyleme geçiş 2009 hatta 2010 yılından sonraki dönemlerdedir. Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı bunlardan en önemlileridir ve ancak 2010-2011, UDEP ise 2012-2013 yılları arasında hayata geçebilmiştir. Yine ASPB'nin 81 il valiliğine 27.12.2013 tarihinde gönderdiği talimatta[220] 17.01.2014 tarihine kadar erişilebilirlik izleme ve denetleme planı oluşturulmasına ilişkin ve 2013-2014 yılları izleme ve denetleme programının hazırlanması istenmiştir. TSE'nin yayınları incelendiğinde de güncellemelerin ya da hiç olmayan standartların son yıllarda (2011 ve 2012) yapıldığı görülmektedir. Yine görme engelli bireylerin kullandıkları hissedilebilir zemin uygulamalarının şekil, standart, tasarım ve uygulama biçimleri hakkında ancak 2011 senesinde bir çalıştay düzenlenebilmiştir.[221]

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun erişilebilirlikle ilgili düzenlemesinde geçen, erişilebilirlik standartlarının ve yükümlülüklerinin uygulanmasının izlenmesi ve denetimi için illerde kurulacak olan komisyonların gösterecekleri performansın nasıl olacağına ilişkin bilgiler tahminlerden öteye gitmemektedir. Zira henüz komisyon üyelerinin aldıkları bazı eğitimler haricindeki kamuoyuna doğrudan yansıyan bir bilgi mevcut değildir. Öte yandan kamuya hizmet verilen binaların yüzbine yakın ifade edildiği düşünülecek olursa, her ilde bir komisyonun (o da bir ayın belirli günlerinde çalışarak) izleme ve denetim görevlerini ne kadar yapabilecekleri tartışma konusudur.

Tüm bu idari iş ve işlemler göstermektedir ki, erişilebilirlik hakkında hükümetin ve idarenin etkili sonuçlar doğurmak üzere harekete geçmesi ve gündemine almasının başlangıcı 2009 ve hatta 2010 yılı ve sonrasına dayanmaktadır. Harekete geçiş zamanının bu kadar geç olmasının doğurduğu olumsuz sonuçlar ise izleme çalışmalarında elde edilen verilerle de teyit edilmektedir.

Gerek hukuki düzenlemeler gerekse de idari tedbir ve eylemler gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, erişilebilirlik konusunun Türkiye gündemine çok girdiği ve hâlen önemli eksiklikler barındırdığı anlaşılmaktadır.

Hem kırsal hem de kentsel bölgelerde erişilebilir kentler, binalar, sistemler, iletişim teknolojileri ile iletişim kurma çeşitlilikleri bakımından hâlen, ciddi sorunlar ve ihlâller devam etmektedir.

217. *Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gerekleri,* TS 9111, Kasım 2011, s. 51
218. Bkz. Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği'nin 43. maddesi http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4877&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Planl%C4%B1%20Alanlar%20Tip%20%C4%B0mar%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi (erişim tarihi: 17.04.2014)
219. Bkz. Haber 2-4'te yer alan 08.07.2013 tarihli Özgür Gündem Gazetesi ve Haber 2-3'te 07.05.2013 tarihli Cumhuriyet Gazetesi haberlerine
220. ASPB'nin 81 il valiliğine 27.12.2013 tarihinde gönderdiği talimat http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/26301/files/EID_Plani_Ust_Yazi.pdf (erişim tarihi: 17.04.2014) ve http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/26301/files/EID_Plani_2013-2014.pdf (erişim tarihi: 17.04.2014)
221. Bkz. Hissedilebilir yüzey çalıştayı, http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/HissedilebilirYuzeyCalistayi/cindex.htm# (erişim tarihi: 17.04.2014)

Web sayfasına gelen ihlâl bildirimde: "İşitme engelli bir yurttaş, internet bankacılığından faydalanmak için telefonla şifre almaya zorlandığından bankacılık işlemlerini yapamadığını bildirmiştir."

Zira erişilebilirlik meselesinin insan onur ve haysiyeti çerçevesinde çözülebilmesi için atılması gereken önemli adımlar hâlen beklenmektedir ve önünde ciddi engeller mevcuttur, şöyle ki:

- Türkiye gündemine engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar hâlen yeterince girememektedir,
- Erişilebilirlik meselesi engelli bireylerin değil, kentleri herkes için tasarlamayan ve imal etmeyenlerin meselesi olduğu bilinmemektedir. Zira engelli bireyleri engelli hale getiren yeti yitimi değil onların önüne fiziki ve yapısal engelleri koyanlar olduğu anlaşılamamaktadır,
- Halen ve hazırda gerek yapı stoku gerek toplu taşıma sistemleri, gerek kentsel alanlar gerekse de bilgi iletişim ve teknolojileri bakımından bir istatistiki çalışma (envanter) bulunmamaktadır. Dolayısıyla erişilebilirlik meselesi hakkında tedbir alabilmek adına ne kadar bütçe ve insan kaynağı ayrılması gerektiği hususu bilinmemektedir,
- Erişilebilirlik meselesinin önündeki en önemli engellerden biri de zihniyettir. Zira yapılan ya da yapılacak olan düzenlemeler bir lütuf olarak görülmekte, yapılan ya da yapılacak olan söz konusu düzenlemelerin insan hakları meselesi olduğu yeterince bilinmemektedir,
- Kamu gücünün önemli bir kısmı erişilebilirlik meselesinden rampa, tuvalet ya da asansörü anlamaktadır. Meselenin çok detaylı ve birçok alanı kapsadığını bilmemektedir. Dolayısıyla yapılan düzenlemeler sıklıkla ortopedik engelli bireyler bakımından hayata geçmektedir. Erişilebilirlik düzenlemeleri; işitme, görme, psiko-sosyal engelliler ile dikkat eksikliği yaşayan bireyleri kapsamamaktadır, tasarımlar kapsayıcı değildir. Yine bilgi sistemleri ve teknolojileri ile iletişim yöntemleri ise erişilebilirliğin kapsamı içinde değerlendirilmemektedir,
- Erişilebilirlik düzenlemeleri hakkında algı problemleri bulunmaktadır, zira söz konusu düzenlemelerin salt engelli bireyler için yapılan çalışmalar olduğu düşünülmektedir,
- Erişilebilirlik meselesi, engelli bireylerin haklarını savunma iddiasında olan STK'lar tarafından bile iyi bilinmemektedir,
- Erişilebilirlik, mimarlık ve mühendislik fakültelerinin ders konusu haline daha yeni yeni girmeye başlamışsa da sadece birkaç fakülte ile sınırlıdır,
- Mezun olan ve piyasada vazife üstlenen teknik kadrolar (mimarlar, mühendisler, teknikerler, teknisyenler ve yapımda çalışan işçiler) erişilebilirlik ve standartları konusunda yeterince bilgi sahibi değildirler,
- Teknik kadrolara sürekli ve kalabalık olamayan gruplar halinde eğitimler verilememektedir,
- Erişilebilirlik ülkemizde bir kültür olarak yerleşememiştir. Örneğin düzgün eğimle yapılmış bir kaldırım rampasının önüne otomobil park edebilmektedir,
- Erişilebilirlik hakkında yeteri kadar teknik ya da izlemeye yönelik yayın ve çalışma bulunmamaktadır.[222] Alanda teknik bilgiler neredeyse TSE ile sınırlıdır. TSE'nin erişilebilirliği düzenleyen yayınlar ise satılmaktadır. Bu durum bilgiye erişimi güçleştirmektedir. Dolayısıyla imalatların hatalı olarak yapılması söz konusu olabilmektedir. İlgili bakanlıkların bu hususta bir çözüm geliştirmeleri gerekmektedir,

222. Alanda erişilebilirlik bakımından yapılan izleme çalışmasının, kapsam ve nitelik bakımından tek örneği 2013 senesinde yapılan bir yayındır. Bkz. *Engelsiz Türkiye için: Yolun neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler,* Menda, E., vd. (ed.), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mart 2013, http://ciad.sabanciuniv.edu/tr/engelsiz-turkiye-icin-yolun-neresindeyiz (erişim tarihi: 17.04.2014)

- Erişilebilirliğin önemi hakkında yazılı, görsel ve internet medyasında çeşitli faaliyetler sürdürülmemektedir. Örneğin kamu spotu, bilgilendirme toplantıları, toplumun önde gelen kanaat önderlerinin görüş ve önerilerinin aktarılması sağlanamamaktadır,
- Hizmet üretenlerin ortak bir dili ve yöntemi bulunmamakta, standartlardan haberdar olamamaktadırlar. Kimi belediye kaldırımlara 3 m² hissedilebilir uyarıcı zemin uyguluyorken (ki görme engelli bireylerin yön bulmasını olanaksız hale getiriyor) kimisi ise rampa eğimini %30-40 civarında imal etmektedir,
- Son birkaç yıllık dönemlerde, özellikle standartlarda yapılan değişiklikler sebebiyle daha önceden piyasaya sürülmüş ve eski standartları referans alan yayınlar bulunmaktadır. Bu durum imalatların hatalı olarak yapılmasına neden olmaktadır,
- Hukuki düzenlemelerde hâlen ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Örneğin dönüşümler için sadece süre koyarak, uyulmaması durumunda ise idari para cezalarının kesilmesi etkin bir tedbir olmaktan uzaktadır. Zira söz konusu benzer bir uygulama engelli bireylerin istihdamında kota sistemi ile uygulanmaktadır ancak sonuçlar bakımından istenilen hedefe ulaşılamamıştır,
- Hukuki metinlerde, yapı denetimi hakkında yeni düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Hem denetleyen özel teşebbüsler hem de ruhsatlara onay veren idare makamı bakımından bağlayıcı yükümlülükler eksiktir,
- İl genelinde çalışmakta olan izleme ve denetim komisyonları gerek kadroları gerekse de çalışma süreleri bakımından profesyonel halde değildirler,
- Özellikle belediyelerin (zira yapıların inşasına onay veren makamlardır) denetim mekanizmaları yeniden düzenlenmelidir,
- Park ihlâllerinin önlenebilmesi için etkin tedbirler (örneğin otopark sayılarının ve yerlerinin arttırılması) alınmalıdır,
- Erişilebilirliğin bir kültür olarak tezahür edebilmesi için okul öncesi eğitim de dâhil olmak üzere eğitimin her aşamasında ders müfredatları ve programlarında erişilebilirliğin önemi işlenmelidir,
- Erişilebilirlik düzenlemeleri birbirini izleyen bir zincir ve halkaları gibidir. Örneğin bir an için bütün otobüs ya da durakların erişilebilir olduğunu varsaysak dahi, otobüsü kullanan sürücünün gerekli olan eğitimleri almamış olması onca yatırımı boşa çıkaracaktır,
- Erişilebilirlik düzenlemelerinin, hem sosyal sorumluluk projeleri kapsamından çıkarılması (ki söz konusu erişilebilirlik düzenlemeleri soysal sorumluluk projeleri değildir) hem de pilot çalışmalardan arındırılarak genel politika kapsamına alınması gerekmektedir,
- Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları bağımsız bir yapıda değildir ve kurul üyelerinin çoğunluğu devlet temsilcilerinden oluşmaktadır,
- Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları'nda görev yapacak kişilerin, alanında uzmanlaşmış teknik kadrolardan seçilmesi sağlanmalıdır,
- Malzeme üreten firmaların önemli bir kısmı erişilebilirlik standartları hakkında bilgi sahibi değildir. Örneğin standartlara göre küpeştelerin çapları 40 mm olmalıdır ancak küpeşteler 50 mm olarak üretilmektedir. Bir başka örnek ise, son kat yer kaplamalarının birçoğu kaygan malzemelerden imal edilmektedir. Üretici firmalara ve bu malzemeleri uygulayarak kullanacak kişilere bilgi verilmelidir. Benzer bir durum asansör üreticileri için de geçerlidir. Çünkü son dö-

nemlerde şık göründüğü iddiasıyla asansörlerin kontrol panelleri dokunmatik şeklinde imal edildiğinden görme engelli bireylerin kullanabilmesini güçleşmektedir,

- Erişilebilirlik konusunda çalışma yapan, mal ve hizmet üreten ya da o mal ve hizmetlerden yararlanacak tarafların bir araya gelmesini sağlayacak organizasyonlar yapılmalıdır[223],
- Gerek hukuki gerekse de idari düzenlemeler yapılmadan önce alanda çalışan STK'ların görüşü alınmalı ve alınan görüşlere göre politikalar belirlenmelidir,
- Ceza ve tevkifevleri Genel Müdürlüğü, ivedililikle ceza ve tevkifevlerinin durumunu erişilebilirlik bakımından gözden geçirilmeli ve engelli bireylerin ikinci kez cezalandırılmasının önlenmesi için ciddi atmalıdır,
- Erişilebilirlik konusunda gerek eğitim almak isteyen lisan üstü öğrencilerine gerekse de üreticilere herhangi bir teşvik sağlanmamaktadır,
- Erişilebilirlik konusunda iyi ürünler, hizmetler ve imalatlar yapan kurum ve kuruluşlara yönelik onure ve teşvik edicisi yöntemler uygulamalıdır,

Erişilebilirlik hem kavram hem de kapsam itibarıyla genişleyen ve her hak bakımından ilksel bir kavramdır. Gerek hükümetin, gerek idarenin, gerek eğitim kurumları ve eğitimcilerin, gerekse de toplumun tüm dinamiklerinin erişilebilirlik konusunda gösterdiği çabanın daha fazlasını ortaya koyması elzemdir. Son dönemde erişilebilirliğin tanımı ve kapsamı bakımından yapılan hukuki düzenlemeler olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. Ancak hukuki ve idari düzenlemelerin geç oluşturulması, hukuki ve idari düzenlemelerin sahaya yeterince yansımaması ve meselenin bir lütuf olarak görülmesi kaygı vericidir. ASPB'nin merkez teşkilatı haricinde kalan bakanlıkların, kamu kurum ve kuruluşların, belediyelerin ve kamuya hizmet sunan diğer işletmelerin tutum ve davranışları erişilebilirlik bakımından oldukça yetersiz seviyededir.

Yukarıda, maddeler halinde sıralanan "atılması gereken önemli adımlar ile hâlen erişilebilirliğin önünde duran engellerin" sistemli, gerçekçi ve planlı bir şekilde politika üretilerek ortadan kaldırılması gerekmektedir. Zira birçok engelli birey erişilebilir kentler, mekânlar, toplu taşıma sistemleri, bilgi ve iletişim teknolojileri ve yöntemlerinin yeterince hayat bulmaması sebebiyle hayata tam ve etkin katılamamakta, amiyane bir tabir ile evlerinde hapis hayatı yaşamaya mecbur bırakılmaktadır.

Erişilebilirliğin tam ve etkin bir biçimde çözülebilmesi için, başta siyasi kurumlar olmak toplumun her kesimince ortaya önemli bir irade koyulması gerekmektedir. Söz konusu iradenin bir kurum ya da belirli kişiler üzerinde yürütülmesi çabaların sonuçsuz kalmasına ya da yeterince sonuç elde edilememesine ve zamanla erişilebilirlik alanında emek sarf edenler ve engelli bireylerde "öğrenilmiş çaresizlik" duygularını yaratacağı çok açıktır.

Aslında karar vericilerin yakın zamanda önemli bir mesele olan "sigara yasakları" konusunda çok yeni ve etkili bir tecrübeleri bulunmaktadır. Sigaranın kapalı mekânlarda kullanılmaması ya da oldukça düşük seviyelere getirilmesinde toplumca top yekûn bir mücadele ortaya koyulmuştur. Gerek hukukî düzenlemeler gerek medyanın etkin kullanılması, gerek denetimlerin ısrarla ve düzenli bir şekilde sürdürülmesi, gerek sürekli gündemde tutularak, toplumun kanâat önderlerinin konu hakkında beyanat vermelerinin sağlanması ve gerekse de "siyasi iradenin mutlak bir irade ortaya koyması" sigara yasaklarında istenilen sonucu almaya yeterli olmuştur.

223. Örneğin 2011 senesinde yapılan hissedilebilir yüzey çalıştayı gibi.

Erişilebilirlik, engelli bireylerin tüketimden üretime geçebilmelerinin ve en önemlisi kendilerini gerçekleştirebilecek ortam bulabilmelerinin önünde duran en büyük engellerden biridir. Toplumun her kesiminde erişilebilirlik bir kültür olarak kazandırılmadıkça engelli bireylerin özgürlüklerinden bahsetmemiz olanaksız halde kalmaya devam edecektir.

3 EĞİTİM

Yayına Hazırlayan: Süleyman Akbulut

3.1. Giriş

Yayının bu bölümünde, öncelikli olarak, izleme çalışmalarının eğitim alanındaki amaç, yöntem, izleme çalışmaları kısıtlarına değinilecek, ardından engelli bireylerin ulusal ve uluslararası eğitim hakkının genel çerçevesi çizilecek, engellilik ve eğitim konusunun tarihsel boyutuna değinildikten sonra, belirli bir sistematikle, izleme çalışmalarından elde edilen verilerek paylaşılacaktır. Ancak yayın içerisinde de sıkça yapıldığı üzere, tekrar hatırlatmak gerekir ki, engelli nüfus verilerinin tam olarak ortaya konmadığı bir ülkede engellilerin eğitimden ne oranda ve nitelikte faydalandığının ortaya konması, daima eksik bir şekilde mümkün olabilecektir.

Engelli nüfus verileri doğru bir şekilde konmadığı sürece, engelli bireylerin eğitime dâhil olma oranları, ancak eğitime dâhil olanların sayısal verileri üzerinden, yani sadece kendi içinde analiz imkânı vermektedir. Bu da, engelli bireylerin eğitime katılımın yıllara göre artış ya da azalış gösterdiğini ortaya koyan, ancak genel kitle bakımından analiz imkânı vermeyen bir sonuç üretecektir ki, bölüm başında belirtilen eksik analiz ifadesinden kastedilen budur. Ancak, çalışma, yine de bu konuda bir bakış açısı getirme hedefiyle, 2002 yılı Özürlüler Araştırması verilerindeki oranları baz alarak sınırlı da olsa yorumlar yapmayı hedeflemiştir. Bu yorumlar, tam ve kesin bir bilgi sunmasa da en azından fikir düzeyinde sonuçlar üretmeye imkân verecektir.

Yukarıda izah edilen girizgâhta da özetlendiği üzere, engelli bireylerin eğitim hakkından yararlanması, çok boyutlu bir şekilde ele alınması gereken bir konudur. Ancak yayın içerisinde (diğer konu ve bölümlerde olduğu üzere) literatürle yüklenmiş bir doktrin tartışması yapmaktan ziyade engellilere yönelik eğitim hizmetlerinin ekonomik, politik ve sayısal analizi yapılmakla yetinilecektir. Yani bugünkü fiilî durumun tespiti yapılacak ve öneriler sunulacaktır.

3.1.1.Kuramsal Çerçeve

Engelli bireylerin eğitim hakkından fırsat eşitliği içerisinde yararlanabilmesi, engelli bireylerin en önemli ihtiyaçlarında biri olagelmiştir.[224]

Engelli birey, Ortaçağın sonuna kadar toplumlarda diğer insanlardan aşağı, hatta engizisyon Avrupa'sında zihinsel ve psiko-sosyal engellilerde olduğu gibi, yok edilmesi gereken bir varlık olarak görülmüştür. Ortaçağ'da zihinsel yeti kaybı, akıl hastalığı, körlük ve epilepsi gibi birçok sakatlığın doğaüstü ya da demonolojik nedeni olduğuna inanılmaktaydı. Epilepsinin nedeninin şeytan olduğuna, akıl hastalığının asıl nedeninin cin çarpması olduğuna inanılırken sakat kişilerin sihir ve dini öğeler aracılığıyla tedavi edileceğine dair doğaüstü inançlar dikkat çekmektedir.[225]

Özellikle Osmanlı toplumu gibi, engelli bireylere daha doğru yaklaşan, onu toplumun diğer üyelerinden biri gibi gören anlayışlar da mevcuttur. Ama Osmanlı örneğinde de görüleceği üzere, bu toplumlarda da gerek patolojisinin (engelliliğin tıbbi, psikolojik ve fiziksel) henüz çözümlenmemiş olması, gerekse de eğitim kavramının modern anlamda oluşmamış olması sebebiyle, engelli bireyin, eğitim görmesinin önemi ya da bunun bir hak olduğuna dair bir yaklaşım (doğal olarak) mevcut olmamıştır. Sonuç olarak Osmanlı gibi engelli bireyleri dışlamayan toplumlar, engelli bireyi pro-tıbbi yaklaşım diyeceğimiz bir şekilde, kimi zaman bimarhanelerde tedavi etmek, kimi zaman belirli mesleklerde istihdamını sağlayarak ve çokça da vakıf gibi kurumlarda onların bakımlarını üstlenerek toplum yaşamına dâhil etmeyi tercih etmiştir.

224. Bölümün kuramsal çerçeve ve tarihsel süreçte engellilere yönelik eğitim politikaları başlığı, İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi Emrah Uslu'nun katkılarıyla hazırlanmıştır.
225. Braddock, D. L., vd., "Sakatlığın Kuramsal Tarihi", *Sakatlık Çalışmaları,* Bezmez, D. vd., (ed.), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, s. 134

Engellilik ve eğitim kavramının buluşması ve bu alana dair uygulamaların ortaya çıkması ise, Ortaçağ'ın sonunda karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada fiziksel engellere karşı en bağımsız grup olan işitme engelliler, eğitim alanındaki uygulamadan ilk yararlanan grup olmuştur. Bu bağlamda, sağırlara yönelik eğitimin temelleri 1500'lü yıllara İspanya'ya kadar uzanmaktadır. Batı dünyasında ilk sağır öğretmeni olarak anılan Leon'un o dönemlerde manastır bünyesinde bir okul açtığı, parmak alfabesi ve geleneksel işaret sistemi kullandığı öğrenilmiştir. Leon'un bu çalışmalarından 1620'de İspanyolca sağırlara Konuşma Öğretme Sanatı kitabı yayınlanmıştır. İlerleyen dönemlerde 1755'te sağırlar için Paris'te ilk yatılı devlet okulu açılmıştır. İşitme engellilere yönelik eğitimde görülen somut adımların benzeri görme engellilere yönelik eğitimde de gerçekleşmiştir. 1784'te Paris'te körler için ilk yatılı okulu açan Valentiy Haüy kabartma baskıyı geliştirerek okuma öğrenmek için kullandı.[226]

Osmanlı İmparatorluğu da, engellilere yönelik eğitsel uygulamaları 19.yüzyıldan itibaren takip etmeye başlamıştır. Özellikle Tanzimat Dönemi ve sonrası Osmanlı'da gerçekleşen eğitim ve batılılaşma hareketlerinin yarattığı anlayış değişikliği, engellilere yönelik hizmetlerde bir anlayış değişikliğinin işaretlerini de vermeye başlamış ve o günlerden bu yana, modern toplumlarda tartışılan, gelişen ve olması gerektiği şekilde hak niteliğine bürünen bir konu olmuştur. Modern dünya, engelli bireylerin eğitimi konusuna ciddi bir şekilde eğilerek, yüzyıllardan bu yana kaybedilen zaman yüzünden ortaya çıkan, birikim ve yöntem sorununu aşmaya çalışmıştır. Özellikle son 50 yılda giderek önemi kavranan konu üç temel çelişki sebebiyle her zaman için zorlu bir alan olmuştur.

1- Öncelikle, engelli bireylerin eğitim hakkı, yukarıda da ifade edildiği üzere, son iki yüz yıl öncesine kadar kabul gören, üzerinde durulan bir alan olmamıştır. Zira engellinin kendisi eğitim görecek bir birey olarak algılanmamış, bunun bir ihtiyaç ya da hak olduğu değerlendirilmemiştir,

2- Engellik söz konusu olduğunda eğitim, sadece bir içerik sorunu değil, aynı zamanda bir erişim sorunudur da. Zira engelli bireylerin eğitim göreceği mekânlar (mekâna ulaşım ve mekânda hareket kabiliyeti bakımından) erişim için uygun olmalıdır. Bunun paralellinde bilgiye erişim için de bir altyapı bulunması gereklidir. Bilgiye erişimin görme, işitme-konuşma ve (son yüzyıllar birlikte) zihinsel engelli bireyler için gerektirdiği erişim altyapısı, gelişen bilim ve teknolojiyle birlikte ancak son birkaç yüzyılda mümkün olabilmiştir,

3- Erişim sorunları dışında, engelli bireylerin eğitimde başarılarının artması, engellinin özel ihtiyaçları için hazırlanmış bir içeriği gerektirmektedir. Özellikle zihinsel engelliler ve doğuştan işitme engelliler için gerekli olan bu özel içeriğin oluşması, eğitim bilimlerinde yaşanan gelişmelerle mümkün olmuştur. Burada bir şeyin altını da özellikle çizmek gerekmektedir. Özellikle zihinsel engelli bireylerde eğitim ile rehabilitasyon kavramları iç içe geçmektedir. Ve bu açıdan bakıldığında zihinsel engelli bireylerde eğitim hizmetleri ile sağlık hizmetleri neredeyse iç içe geçmiş, kaynaşmış bir alanı ifade etmektedir.

Ancak engelli bireylerin eğitimleri yukarıda tanımlanan bütün özel durumlarına rağmen, sonuçta eğitimin genel ilkelerinin şekillendirdiği bir konudur. Bu sebeple, bu noktada, eğitim konusuna genel bir çerçeveden bakarak, engelli bireylerin eğitim konusuna giriş yapmak daha uygun olacaktır.

Eğitim, insan yaşamının her evresinde sürse de, ağırlıklı olarak kapsadığı dönem 0-25 yaş dönemidir. Özellikle 5-18 yaş arası dönem, bu eğitimin en stratejik ve yoğun dönemidir. Zira eğitim bu

226. A.g.e., s. 123-125

aşamalarda, hem öğretim faaliyetlerini hem de bireysel gelişime yönelik uygulamaları içermektedir. Bu bağlamda, eğitim hakkı ve kapsamını, özellikle çocuk hakları ve buna ilişkin evrensel dokümanlara bağlayarak yorumlamak, zorunlu bir durumdur.

Çağdaş toplumlarda eğitim, devletlerin fonksiyon bakımından en temel, görev bakımından ise en asli görevleri arasındadır. Bu yönü, onun uluslararası metinlerde mutabakat sağlanacak bir boyutu olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, eğitim konusunu en açık şekilde ve alana has bir içerikle ele alan metin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi(ÇHS)'dir.

ÇHS'nin 28. maddesi sözleşmeye taraf tüm ülke hükümetlerinin çocukların eğitim hakkını tanımalarını, temel eğitim olan ilkokul eğitiminin "zorunlu ve ücretsiz" olması gerektiğini ve hükümetlerin ortaöğretimin de tüm çocuklara açık olması için gerekli önlemleri almak durumunda olduklarını düzenlemiştir. Buna göre, eğitimde olan çocuğun bu süreçte tüm diğer ihtiyaçları da dikkate alınmalıdır. Eğitim hizmetleri sağlıklı ve güvenli ortamlarda ayrım gözetmeden verilmeli, buralarda çocuklar şiddet ve istismardan korunmalı ve katılım haklarına saygı gösterilmelidir.[227]

Ama bunun dışında eğitim konusu, neredeyse istisnasız her sözleşmede konu edilmiş ve güvence altına almaya çalışılan bir hak haline gelmiştir. Bunun en başta gelen örneklerinden biri BM Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir. Sözleşme, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine, bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış ve hoşgörüyü geliştirecek bir nitelikte olmasına vurgu yapar. Çerçevesi bu şekilde çizilen eğitimin, ilköğretim aşamasının parasız olması, yüksek öğretim de dâhil olmak üzere eğitimin fırsat eşitliğine imkân tanıyacak bir alt yapıya haiz olması, çocukların bireysel yetenekleri yönünde kendilerini geliştirebilmelerine imkân tanınması, sözleşmenin eğitim maddesinin temel vurgularıdır. Buraya kadar vurgu yapılan iki sözleşmede de görüleceği üzere, eğitimin evrensel değerler tarafından kabul görmüş temel prensipleri şu şekilde özetlenebilir:

- Eğitim, insan onuruna yakışır koşullarda, hoşgörüyü teşvik edecek nitelikte olmalıdır,
- Eğitim, herkese eşit koşullarda sağlanmalı, fırsat eşitliğini sağlamalıdır,
- İlköğretim parasız olmalıdır,
- Eğitim, insanın, bireysel gelişimine olanak sağlayacak bir nitelikte olmalıdır.

Yukarıda sıralanan genel ilkeler, engelliliğin kendine özel ilkeleriyle birlikte, engelli bireylerinin eğitim hakkının da genel çerçevesini vermektedir. Diğer taraftan, 1990'lardan bu yana, giderek artan bir biçimde yukarıda açıklanan sözleşmelerin de etkisiyle, engellilere yönelik özel uluslararası düzenlemeler çıkarılmıştır. Bu konuda verilecek ilk örnek, 01.05.1990 tarihinde Avrupa Konseyi ve Eğitim Bakanlarının aldıkları özürlü çocuk ve gençlerin genel öğretim sistemi içinde kaynaştırılmalarına yönelik karardır.[228] Engelli çocukların genel öğretim sistemine tam katılımlarının, uygun olan her durumda ilk seçenek olması gerektiğine vurgu yapan, tüm öğretim kurumları özürlü öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olması gerektiğine işaret eden karar, döneminin en ilerici yaklaşımının ürünüdür. Ancak şüphesiz ki, bu alanda en geniş çaplı ve en geniş uluslararası katılım sağlayan mevzuat, EHS ile hayata geçmiştir.

EHS bu ilkeleri, engelli bireylerin (fırsat eşitliğini sağlayacak) özel ilkelerle birlikte genişleterek, şu an itibarıyla en genel ve evrensel halini ortaya koymuştur. Bu konuda bir çeşit mukayeseli analiz yapmakta fayda bulunmaktadır.

227. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html (erişim tarihi: 14.05.2014)
228. Bkz. *Avrupa Birliği ve Özürlülük,* http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8412/1.4 (erişim tarihi: 14.05.2014)

ÇHS'de, tanınan çocuğun eğitim hakkının, engelli çocuklar bakımından EHS'de karşılığını bulduğu madde olan eğitim başlıklı 24. maddesinin 1. fıkrasında:

"Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçirilmesi için aşağıda belirtilenleri sağlar:

a) Engelliler engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamalı ve engelli çocuklar engelleri nedeniyle parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamalıdır;

b) Engelliler yaşadıkları çevrede bütünleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve orta öğretime diğer bireylerle eşit olarak erişebilmelidir;

c) Bireylerin ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılmalıdır;

d) Engellilerin genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları desteği almalıdır;

e) Engellilere yönelik bireyselleştirilmiş etkin destekleyici tedbirler, engellilerin tam katılımı hedefine uygun olarak, akademik ve sosyal gelişimi artırıcı ortamlarda sağlar."[229]

ifadesine yer vermektedir.

Görüleceği üzere EHS, eğitimin genel prensiplerine vurgu yapmaktadır. Ancak bunun yanında, eğitimin genel eğitimin içinde, bütünleştirici bir anlayışla verilmesini şart koşmaktadır. Bu, engelli bireyin ayrımcı uygulamalardan korunarak, yaşıtlarıyla ve diğer sosyal çevreden ayırmadan yapılmasının hedeflendiğinin açık bir işarettir. Ancak sözleşmeye göre, bu eğitim, makul uyumlaştırma tedbirleriyle, engellinin bireysel becerisine hitap edecek, bireyselleştirilmiş programlarla yapılmak durumundadır.

ÇHS'nin 29. maddesine göre eğitim, çocuğun kişiliğini ve yeteneklerini mümkün olduğunca geliştirmeyi, çocuğun doğal çevreye, temel insan haklarına, ana babaya, kültürel ve ulusal değerlere ve kendisininkinden farklı uygarlıklara saygılı olmasını sağlamayı hedeflemelidir.[230] EHS'de, engelli çocukların eğitim hakkı konusunda ÇHS'nin paralelinde bir tutum ortaya konmaktadır. EHS'nin eğitimle ilgili 24. maddesinin 2. fıkrası:

"Taraf Devletler, bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlar. Bunun için aşağıdaki hedefler gözetilmelidir:

a) İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi;

b) Engellilerin; kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması;

c) Engellilerin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması"[231]

vurgusunu yapar.

Görüleceği üzere, engelli bireyin eğitimde başarıya ulaşması için eğitimde engelli bireyin bireysel becerisinin odak alınması temel hedeftir. Bu eğitim, engelin yaratacağı dezavantajı ortadan kaldıran, engellinin yeti ve yeteneklerini açığa çıkaran bir yaklaşımla yapılmalıdır.

EHS'nin 24. maddesinin 3. fıkrasında, Taraf Devletler'in, engellilerin toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için, yaşamı ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerinin sağlanmasına vurgu yapılarak, alacağı tedbirlere işaret edilmiştir:

229. Bkz. EHS'nin 24. maddesinin 1. fıkrası, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 28.04.2014)
230. Bkz. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html (erişim tarihi: 14.05.2014)
231. Bkz. EHS'nin 24. maddesinin 2. fıkrası, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 28.04.2014)

Buna göre, 24. maddesinin 3. fıkrasında;

a) *"Braille ve diğer biçemlerdeki yazıların okunmasının öğrenilmesi, beden dilinin ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri ile yeni çevreye alışma ve bu çevrede hareket etme becerilerinin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik hizmetlerinin kolaylaştırılması,*

b) *İşaret dilinin öğrenilmesine, işitme ve konuşma engellilerin dilsel kimliğinin gelişimine yardımcı olunmasını,*

c) *Görme, işitme veya hem görme hem işitme-konuşma engellilerin özellikle çocukların eğitiminin en uygun dille, iletişim araç ve biçimleriyle, onların akademik ve sosyal gelişimini artırıcı ortamlarda sunulmasının sağlanması,"*[232]

devletlere getirilen yükümlülükler olmuştur.

Sözleşmenin 24. maddesinin 3. fıkrası, en yalın deyimiyle, engelli bireyin bir taraftan akademik bilgiye erişimine, bir taraftan da eğitimin ayrışmaz bir parçası olan sosyalleşmesine olanak sağlayacak erişim ve iletişim olanaklarının yaratılmasını yükümlülük haline getirmiştir. Nitekim Sözleşme'nin 24. maddesinin 4. fıkrasında bu yükümlülüğü pekiştirmek için:

"Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçmesini sağlamak için, engelli olanlar dâhil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenlerin işe alınması ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri alır. Söz konusu eğitim engelliliğe ilişkin bilincin artırılmasını, alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasını içermelidir, denmektedir.[233]"

Sözleşme'nin 24. maddesinin 5. fıkrası ise engelli için eğitimin yükseköğrenim ve ömür boyu sürecek diğer eğitim uygulama alanlarına, ayrımcılığa uğranılmadan yayılmasını vurgular.[234]

Ancak, engelli bireylerin eğitim sorunları, onların sadece eğitim ile ilgili EHS maddesiyle çözülecek bir konu değildir. Her ne kadar 24. madde özel bir konu olarak erişilebilirliğe atıfta bulunsa da, bu vurgu, engelli kişilerin eğitiminin önündeki engelleri kapsamamaktadır. Gerçekten de, engelli bireyin eğitim hakkından yararlanmasının sağlanmasını, EHS'nin kişisel hareketlilik ilke ve haklarını belirleyen, 20. maddesinde ifade edilen hususlarla, düşünmek gerekmektedir. Bu maddenin alt fıkralarında yer alan, "engelli bireylerin istedikleri şekil ve zamanda ve karşılanabilir bir maliyetle hareket edebilmelerinin kolaylaştırılması, hareketi kolaylaştırıcı kaliteli araç ve gerece, yardımcı teknolojilere, yardım sunan insanlara ve araçlara karşılanabilir bir maliyetle erişiminin kolaylaştırması" gibi yükümlülükleri, (birçok alanda olduğu gibi) eğitim alanında da destekleyici, tamamlayıcı yükümlülüklerdir.

Aslında genel bir saptama olarak, EHS'nin eğitim hakkı ile ilgili 24. maddesinde öngörülen yükümlülüklerin, sözleşmenin başta ayrımcılık yasağını düzenleyen 5. maddesi olmak üzere, erişim, sağlık vb. birçok maddesinin işlerliği ile işlerlik kazanabileceğini, diğer hükümlerle bütünlüklü bir uygulama olmadan, eğitimle ilgili yükümlülüklerin yerine getirilemeyeceği açıktır.

Bugün için EHS, Türkiye tarafından benimsenmiş ve aslında sözleşmeden önce başlamak üzere, sözleşmede ortaya konan yaklaşımların öncül uygulamalarına eğitim politikalarına yer vermiş durumdadır. Ancak söz konusu uygulamaların ne kadar yaygınlaştığı ve sistemin oturduğu, bölümün ilerleyen sayfalarındaki veri paylaşımlarında ele alınacaktır.

232. Bkz. EHS'nin 24. maddesinin 3. fıkrası, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 28.04.2014)
233. Bkz. EHS'nin 24. maddesinin 4. fıkrası, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 28.04.2014)
234. Bkz. EHS'nin 24. maddesinin 5. fıkrası, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 28.04.2014)

3.1.2. Eğitim İzleme Çalışmalarında Amaç

Engelli bireyin eğitimi, onun ekonomik ve sosyal hayata katılım süreçlerindeki durumunu belirlemesi açısından hayati öneme sahiptir. Bunun yanında, özellikle zihinsel engelli bireylerde (rehabilitasyon hizmetleri eksenindeki) eğitim hizmetleri aynı zamanda sağlık hizmetleriyle de kesişen, çift fonksiyonlu bir role sahiptir ve son olarak engelli bireylerde eğitim, engelli bireyler için sosyal rehabilitasyonun, yaşamda kendini ifade ederek saygın bir yer edinmesinin en önemli unsurudur.

Eğitim izleme çalışmaları sırasında, temel olarak şu hedefler gözetilmiştir:

- Engelli bireylere yönelik eğitim hizmetlerinin istatistiklerine ulaşılması,
- Eğitimde engelli bireylere fırsat eşitliğini sağlayacak bir altyapının oluşturulup oluşturulmadığının sorgulanması ve varsa fırsat eşitliğini bozan durumların ortaya konması,
- Okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde yaşanan sorunların ortaya konabilmesi, (eğitime yönelik) rehabilitasyon hizmetlerinin irdelenmesi,
- Türk eğitim sisteminde müfredat düzleminde engelliliğin nasıl algılandığının tespit edilmesi,
- Türkiye'de engelli bireylerin eğitimine yönelik politikalarının değerlendirilmesi.

3.1.3. Yöntem, Kısıtlar ve Zorluklar

Yukarıda ifade edilen amaçların sağlanabilmesi için izleme çalışmalarında birden fazla alanda ve birden fazla yöntemle veri toplama çalışmaları yürütülmüştür. Kitabın giriş bölümünde de belirtilen izleme yöntemlerini şu başlıklar altında (tekraren) ifade etmek mümkündür:

- **Bilgi edinme başvuruları**
- **Medya yer alan haberlerin izlenmesi (yazılı ve görsel)**
- **Yasama faaliyetleri**
  - Milletvekillerince TBMM'ye sunulan soru önergeleri ve verilen cevaplar
  - Yasa tasarıları
- **Mevzuat taraması**
  - Kanunlar
  - Yönetmelikler
  - Genelgeler
- **Yayınlanmış diğer araştırma ve raporların taranması**

Diğer bütün temalarda olduğu üzere veri toplama çalışmalarında, bilgi edinme başvuruları ana aktör olarak belirlenmiştir. Bilgi edinme başvurularının muhatapları da diğer bir önemli konudur. Temel olarak milli eğitim sistemimizdeki iki kurum Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yükseköğretim Kurumu (YÖK)'dur. Bu bağlamda, projede eğitim sistemimize ilişkin makro sorgulamalarda bu iki kurum, bilgi edinme başvurularının muhatabı olmuştur.

Bilgi edinme başvurularında muhataplar üç boyutuyla sorgulanmıştır. Buna göre, MEB ve YÖK'ten (soru içeriği ilerleyen sayfalarda izah edileceği üzere) eğitimle ilgili sunulan hizmetlerden yararlanan engellilerin (engel durumu, cinsiyet, eğitim gördüğü eğitim kurumu kategorisi vb. içerikleriyle birlikte) verileri sorulmuştur.

Bilgi edinme başvurularının ikinci boyutunda ise, kurumların, yani MEB ve YÖK'ün engellilere hizmet sunumu konusundaki teşkilat yapıları ve akademik bilgiye erişilebilirlik de dâhil olmak üzere hizmete erişim konusundaki düzenlemeleri incelenmeye çalışılmıştır. Ancak üniversitelerde bu yönde bir sorgulama üniversite bazında yapılırken, yapılmasına karşın, MEB'e bağlı ilk ve ortaöğretim kurum sayısının on binlerle ifade edilecek sayıda olması sebebiyle, ilk ve orta öğretim kurumlarına yönelik bir erişim sorgulaması okul bazında yapılmamış, bunun yerine en üst kurum olan MEB 'den bilgi talep edilmekle yetinilmiştir. Ancak çalışma kapsamında, en azından hizmete erişimde MEB adına politika yürütücüsü olan ve engelli bireylerin ve ailelerinin hizmet alımı ya da sorunlarının çözümü için başvuruda bulundukları il milli eğitim müdürlüklerine bilgi edinme başvuruları yapılmıştır.

Bilgi edinme başvurularının üçüncü boyutunda ise, engelli bireylerin eğitim yaşamları sırasında yaşadıkları (eğitim hakkının kısıtlanması, engellenmesi, eğitim yaşamında maruz kaldıkları kötü muamele, şiddet ve istismar vb.) hak ihlâlleri konusundaki veri toplama çalışmaları yer almıştır. Bu noktada muhatap kurumlara, sorumluluk alanlarında ve bu alanlarda çalışma yürüten alt kuruluşlarda, bu konularda yaşanmış olaylar olup olmadığı, varsa bu yönde açılmış soruşturmalar ve yargıya intikal ettirilmiş vakalar sorulmuştur.

Bilgi edinmeye konu olacak kategoriler şu şekilde tespit edilmiştir:

1- Okul öncesi özel eğitim,

2- İlköğretim,

3- Ortaöğretim ve yaygın eğitim,

4- Yükseköğretim,

5- Mesleki eğitim (bu bölüm yayının istihdam ile ilgili bölümünde değinilmiştir).

Bu beş kategoride yapılan bilgi edinme başvurularında muhatap kurumlara (MEB ve YÖK'e) yöneltilen soruların içerikleri Tablo 3-1'de paylaşılmıştır.

MEB'e Bilgi Edinme Başvuruları Kapsamında Yöneltilen Sorular	
Soru Kategorisi	**Sorular**
Toplam Öğrenci Sayısı Verileri	-Ülkemiz genelindeki özel eğitim kurumları, anasınıfları, ilkokul, ortaokul ve liseye (teknik, meslek vb. her tip ve kategorideki) devam eden kaç öğrenci bulunmaktadır ve bunlardan kaçı engelli bireylerden oluşmaktadır? Engelli öğrencilerin engel durumuna (tıbbi tanısına göre), kamu / özel okullara ve cinsiyetine göre dağılımı nasıldır?
Okul Öncesi Eğitim Verileri	-Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinin 29. maddesi kapsamında kaç okul öncesi özel eğitim sınıfı kurulmuştur? Bu özel eğitim sınıflarında 2005 yılından bu yana kaç engelli çocuk, kaç okul öncesi eğitim sınıfında okul öncesi özel eğitim hizmeti almıştır? 2005 yılından bu yana verilen hizmetlerin yıllara, cinsiyetlere ve engel türüne dağılımları nelerdir?
Kaynaştırmalı Eğitim Verileri	-Kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin, okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise seviyesindeki öğrencilerin engel türüne (tıbbi tanısına göre), engel oranına ve cinsiyetine göre dağılımı nedir?
	-Kaynaştırma eğitimi devam eden derslik sayısı kaçtır? Bu sınıfların okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve liseye (teknik, meslek vb. her tip ve kategorideki) göre dağılımları nelerdir?
	-Kaynaştırma eğitimi çerçevesinde eğitim hayatına devam eden görme engelli öğrencilerden kaç tanesine yardımcı materyal (örneğin kabartma harita, bilgi kaynakları için seslendirilmiş CD, kabartma yazılmış doküman vb.) verilebilmiştir?
	-Kaynaştırma eğitimi çerçevesinde eğitim hayatına devam eden işitme engelli öğrencilerden kaç tanesine yardımcı materyal (örneğin FM cihazı, basit anlatımlı yazılı doküman, görsel resimler vb.) verilebilmiştir?
Özel Eğitim Verileri	-Ülkemiz genelinde özel eğitim hizmeti alması gereken toplam kaç engelli birey bulunmaktadır? Bunların engel durumuna (tıbbi tanısına göre), il ve ilçelere göre dağılımı nasıldır?
	-Ülkemizde özel eğitim okullarında, kamuya ve özel sektöre ait okullara ve özel okullara devam eden; destek eğitim hizmetlerinin sağlandığı, özel eğitim uygulamalarından yararlanan toplam kaç öğrenci bulunmaktadır? Bu öğrencilerin cinsiyetlerine ve engel türlerine göre dağılımları nelerdir?
	-MEB bünyesindeki tüm okullarda (teknik, mesleki vb. her tip ve kategorideki) toplam olarak kaç özel eğitim öğretmeni görevlendirilmiştir?
	-MEB bünyesindeki özel eğitim öğretmenlerinin kaç tanesi, (görme, işitme, zihinsel engeller vb.) özel eğitim okullarında görevlidir?
	-Ülkemizde okullar bünyesinde kaç özel eğitim sınıfı vardır? Bu sınıflarda kaç engelli öğrenci eğitim görmektedir? Engelli öğrencilerin engel türlerine ve cinsiyete göre dağılımları nedir? Bu sınıflardaki öğretmen sayısı nedir?
	-MEB bünyesinde, özel eğitim sınıflarında görev alan öğretmenlerin kaç tanesi bu alanla ilgili bir branşın 4 yıllık lisans seviyesindeki programından mezundur?
	-Özel eğitim sınıflarında görev yapan öğretmenlerin kaç tanesi (bir sertifika programından geçirilerek ya da doğrudan) anaokulu ve ilkokul öğretmenlerinden, özel eğitim sınıfın öğretmenliğine kaydırılmıştır? Bu öğretmenler, nasıl bir içerikteki hizmet içi eğitimden geçirilmiştir?
	-Ortaokul ve lise öğretmenlerinin kaçı bugüne kadar kaynaştırma eğitimi ve engelli öğrencinin ihtiyaçları, engelli öğrenciye yaklaşım konusunda hizmet içi eğitim almıştır?

Yaygın Eğitim	-Bakanlığınıza bağlı olarak hizmet veren yaygın eğitim kurum sayısı nedir? Bu kurumların illere göre dağılımları nedir?
	-Yaygın eğitim kurslarından 2005 yılından bu yana yararlanan öğrenci sayısı kaçtır?
	-Yaygın eğitim kurslarından faydalanan özel eğitime ihtiyaç duyan engelli birey sayısı nedir? Öğrenci sayılarının 2005 yılından bu yana dağılımı nedir?
	-Yaygın eğitim kurulumlarında kurs hizmetlerinden faydalanan engelli bireylerin katıldıkları kurslara, cinsiyetlerine ve engel durumlarına göre dağılımları nedir?

Tablo 3-1:MEB'e bilgi edinme başvuruları kapsamında yöneltilen sorular

Eğitim alanında yapılan bilgi edinme başvuruları, izleme çalışmaları için zorlu bir alan olmuş, her kurumdan, istenen her bilgiye ulaşılması mümkün olmamıştır. Bilgi edinme başvurularının muhataplarından olan MEB 'in engelli öğrenciler konusunda, YÖK'e göre daha detaylı ve ciddi bir kayıt sistemi oluşturduğu, çalışmalar sırasında teyit edilmiştir. Ancak özellikle mesleki eğitim kursları gibi spesifik bazı alanlarda veri sisteminin olmadığı da bir olumsuzluk olarak kaydedilmiştir.

Eğitim temasının bilgi edinme başvuruları kısmında, engelliler için eğitim hizmetlerinin en önemli alanlardan birisi olan destek eğitimleri hizmetleri konusundaki bilgi edinme faaliyetleri, göreli olarak sınırlı tutulmuştur. MEB'e bağlı rehabilitasyon merkezleri üzerinden yürütülen bu çalışmalarda, bu merkezlerin mimari-fiziki erişilebilirlik, hizmet koşulları ve standartları hakkında bilgi edinilme zorluğu ve merkez sayısının fazlalığı, bu göreli kısıtın temel sebebidir. Bunun yerinde çalışmada, MEB'in politika boyutuyla sorgulaması yapılmış, destek eğitim hizmetleri konusundaki bütçe, uzman personel ve kapasite sorgulamaları yapılmıştır.

Medya tarama çalışmalarında, engelli bireylerin eğitim hayatı esnasında yaşadıkları mağduriyetleri içeren haberlerin seçimleri yapılmıştır. Özellikle eğitim mekânlarına ulaşımla ilgili ve eğitim görülen mekânların fiziksel olumsuzlukları hakkındaki haberler, eğitim görülen mekânlarda engelli bireylerin yaşadığı kötü muamele, şiddet ve istismar olayları ele alınarak, yazılı ve görsel medyada yayınlanan haberler taranmıştır.

İzleme çalışmaları alanlarından bir diğeri olan bireysel hak ihlâl bildirimleri, özel bir öneme sahip olmuştur. Zira eğitim hayatına ilişkin resmî kurum ve kuruluşlardan alınan veriler, daha ziyade sayısal veri sunmaktadır. Ancak bundan daha da önemlisi, alınan istatistikler gerçekleşen rakamlar hakkında bilgi vermekte ama herhangi bir sebeple eğitim hakkından yararlanamayan bireylerin verileri hakkında bilgi temin edilememektedir. Bu bağlamda, medya taramaları ve bireysel hak ihlâl bildirimleri, resmî kurum ve kuruluşlarca verilen cevapların test edildiği bir alan niteliğine bürünmüştür.

Eğitim alanında yürürlükte olan mevzuatın taranması ise bir diğer enstrüman olmuştur. Ancak eğitim alanındaki mevzuatın geniş ve teferruatlı oluştu, bütün mevzuatın elden geçirilmesinden ziyade, genel bir değerlendirme yapılarak, varsa o mevzuatın sorunlarını irdelemek şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama çalışmalarında sadece proje kapsamında geliştirilen aksiyonlardan değil, diğer başka kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bu bağlamda, TBMM'de milletvekilleri tarafından sunulan soru önergeleri ve başka kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan araştırma verileri, bu kapsamda akla gelen ilk örneklerdir. Çalışmanın eğitimle ilgili temasında da özellikle ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün TÜİK ile yapmış oluğu araştırma verilerinden çokça faydalanılmıştır.

3.2. Engelli Bireylerin Eğitim Hizmetleri Konusundaki Yürürlükte Mevzuat ve Politikalar

Bölümün bu başlığında Türkiye'de engelli bireylerin eğitimine yönelik hukuki durum ele alınacak, ardından hâlihazırdaki politikalar hakkında bilgi verilecektir. Ancak öncesinde, Osmanlı'dan bu güne kadar engelli bireylere yönelik genel yaklaşımlar ve uygulamalar hakkında kısa bir bilgi vermekte yarar vardır.

3.2.1.Tarihsel Süreçte Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Engelli Bireylere Yönelik Eğitim Politikaları

Engellilere yönelik eğitim politikalarının, aslında sanılandan çok daha uzun bir geçmişi vardır. Her ne kadar son 20 yılda bu alanda bir ivmelenme olmuşsa da, geçmişi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır.[235]

Özellikle Tanzimat dönemi ve sonrası Osmanlı'da gerçekleşen eğitim ve batılılaşma hareketlerinin yarattığı anlayış değişikliği, engellilere yönelik hizmetlerde bir anlayış değişikliğinin işaretlerini de vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı, engelli bireylere yönelik özel eğitim faaliyetlerinin temellerini atmıştır.

Osmanlı'da ilk ciddi adımlar Sultan II. Abdülhamit zamanında atılmıştır. Bu dönemde Avrupa'da önemli gelişmeler kaydedilen özel eğitim faaliyetleri alanında Osmanlı, 1800'lü yıllarla beraber somut gelişmelere sahne olmuştur. 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu ile İstanbul'da yaşamakta olan görme, işitme, duyma engelli çocuklarla, yetim, öksüz ve kimsesiz çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi görevi belediyeye verilmiştir. 1889 yılında İstanbul'da dilsiz ve konuşma engelli çocuklar için eğitim süresi dört yıl olan gündüzlü bir okul kurulması kabul edilmiş, bu okul Dilsizler Mektebi adını almıştır. Bunu takiben 1891 yılında Görme Engelliler Okulu açılmıştır.[236]

Cumhuriyet dönemi başlangıç yıllarında, engellilik konusunda esas olarak II. Abdülhamid döneminde başlatılan anlayış ve çalışmaların mirası üzerine yol almıştır. Özellikle tıbbi alanda başlatılan temel olarak rehabilitasyon (uyumlulaştırma) çalışmaları, bu yaklaşımın çekirdeğini oluşturmuş, bunun ardından, 1940 ve 50'li yıllarla birlikte, bu süreç özel eğitim sisteminde yapılan çalışmalara doğru evirilmiştir.

Bu noktada özellikle yaşanılan uzun dönemli savaş yıllarının ortaya çıkardığı engelli sayısındaki artışın, engellilik konusundaki çalışmaların momentinde belirleyici olduğu düşünülebilir. Nitekim, yeni yeni gelişmeye başlayan ve özellikle felçlilerin tedavisinde büyük bir öneme sahip fizik tedavi ve rehabilitasyon alanındaki çalışmalar bu yıllarda ortaya çıkmıştır. Bursa Askeri Hastanesi 1927'de bir fizik tedavi ve kaplıca merkezine dönüştürülmüştür. Türkiye'de fizyoterapi ile ilgili olarak klinik uygulamaya geçen ilk kurum olmuştur. Bunun hemen ardından 1928 yılında Prof. Dr. Osman Cevdet Çubukçu tarafından Darülfünun (bugünkü adıyla Cerrahpaşa) Tıp Fakültesinde Fizikoterapi Enstitüsü kurulmuştur.[237] Engellilere yönelik çalışmaların başladığı bir diğer alan ise işitme engelliler alanında olmuştur. "İlk işitme engelliler okulu MEB destekli olarak 1941'de İstanbul'da 'Türkiye Sağır ve Dilsizler Tesanüt Derneği' binasında işitme engelli eğitimci Süleyman Gök tarafından açılmıştır.

235. Eğitim Bölümü'nün kuramsal çerçeve başlığı, İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi Emrah Uslu'nun katkılarıyla hazırlanmıştır. Katkıları için teşekkür ederiz.
236. Sayı, H. S., *Osmanlı belgeleri Işığında Dr. Esat Bey'in Biyografisi ve Görme Engellilere Yönelik Eğitim Çalışmaları,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s.59-60
237. Berker, E., "Ord. Prf. Dr. Osman Cevdet Çubukçu", *Nobel Medicius Online Tıp Dergisi,* http://www.nobelmedicus.com/contents/201281/117-118.htm (erişim Tarihi: 25.04.2013)

1951'de MEB'e devredilmiş ve 92 öğrenci ile Merkez Efendi'deki Yenikapı Mevlevi hanesine taşınmış ve eğitime devam etmiştir."[238]

Genel anlamda, 1950'li yıllar bilhassa özel eğitim alanında gelişmelerin yaşandığı yıllar olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde, kısıtlı ve yeni olan özel eğitim hizmetleri, Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan alınarak MEB'in yetki ve sorumluluk alanına verilmiştir. Bu dönemde yaşanan gelişmeler, Tevhide Kargın tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

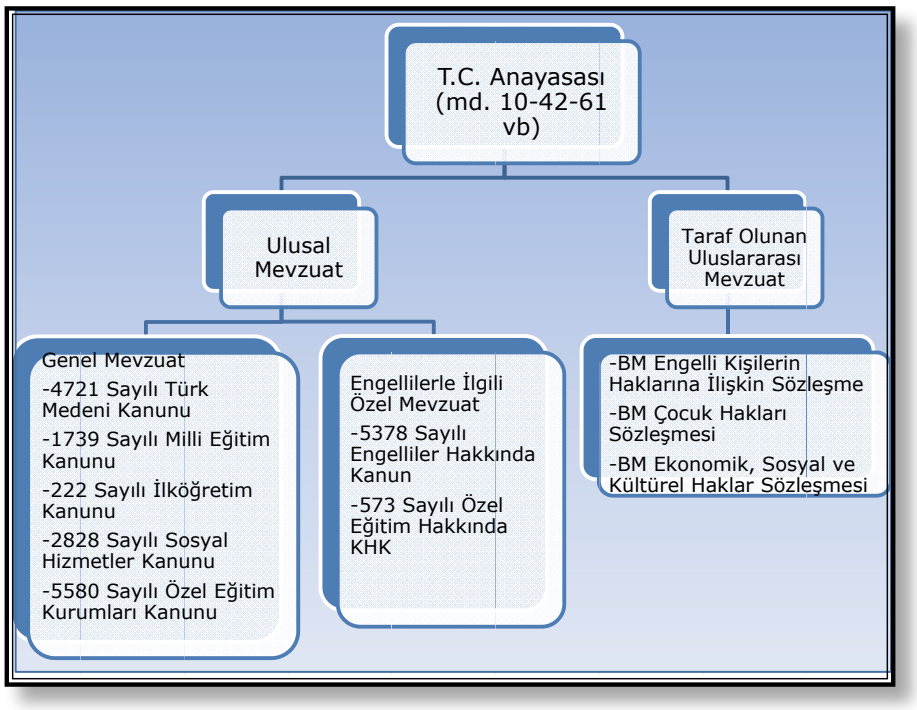
> "Özel eğitim hizmetlerinin bir bakanlıktan diğerine devredilmesi, konunun bir sağlık sorunu olmaktan daha çok bir eğitim konusu olarak ele alınmasını göstermesi açısından önemlidir. Böylece özel eğitim hizmetleri 1950 yılından başlayarak 1980 yılına kadar İlköğretim Genel Müdürlüğü bünyesinde bir şube müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Aynı yıllarda, yani 1955 yılına ilişkin mevcut kayıtlarda dikkat çeken bir diğer gelişme ise şu anda tüm illerimizde bulunan ve özel eğitim hizmetlerinin bütünlük içinde yürütülmesinde önemli görevleri üstlenen Rehberlik ve Araştırma Merkezleri'nin temelini oluşturan Psikolojik Servis Merkezi'nin kurulmuş olmasıdır. 1955 yılında yaşanan bir başka gelişme ise, Ankara'da Yeni Turan ve Hıdırlıktepe ilkokullarında zihin engelliler için açılan özel sınıfların, daha sonraki yıllarda "alt özel sınıf" uygulamasına dönüşmesi ve bu durumun günümüze kadar gelen uygulamanın ilk örneklerini oluşturmasıdır."[239]

Ancak tüm bu gelişmelerden daha önemlisi, engelli çocukların, yaygın ve örgün bir biçimde eğitim hayatına dâhil edilmesini sağlamaya yönelik yasal düzenlemeler olmuştur. Cumhuriyet, bu bağlamda 50'li yılların sonu ile birlikte engelli bireylerin eğitim yoluyla yaşama entegrasyonlarının önemini kavramış, dikkatini köklü düzenlemelere vermiştir. Nitekim 1957 yılında 6972 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu süreç 1961 yılında en köklü ve yapısal adımlarından birini atarak kendi dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu yıl, "engellileri eğitim sisteminin bir parçası haline getirecek olan 1961 tarihli "İlköğretim ve Eğitim Kanunu" yayınlanmıştır. Bu kanunun 12. maddesinde"mecburi ilköğretim çağında bulundukları halde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan özürlü olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır" hükmü yer almıştır. Bu tarihten sonra aşamalı olarak birçok yasa çıkarılmış ve engellilerin toplum içinde yer almasını sağlayacak girişimler ardı ardına gelmiştir. Bugün görüldüğü üzere engellilerin eğitimiyle ilgili çalışmalar akademik düzeye yükselmiş ve ilgili bölümler açılmaya başlanmıştır."[240] Keza bunun bir uzantısı olarak ülkemizde özellikle görme, işitme ve zihinsel engellilere yönelik özel eğitim okulları yaygınlık göstermeye başlamıştır.Bu dönemden itibaren yapılan hukuki düzenlemeler ve politik gelişmeler, aşağıda ele alınmıştır.

3.2.2 Engelli Kişilerin Eğitiminde Hukuksal Çerçeve

1990'lı yıllardan sonra Türkiye'de engellilerin eğitim sistemine yönelik gelişmeler, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat olmak üzere iki farklı alandan kaynak bularak gelişmiştir. Bu alandaki sistem ve içerdiği temel mevzuat başlıkları, Şekil 3-1'de şematize edilmiştir.

238. Bkz. İşaret dili, http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/09/01/126447/icerikler/isaret-dili_204316.html (erişim Tarihi: 25.04.2013)
239. Kargın, T., "Cumhuriyetin 80. Yılında Özel Eğitim", *Milli Eğitim Dergisi*, 2003, s.160
240. Oral, K., "Engelli Çalışmalarına Tarihi ve Güncel Bir Bakış", http://www.yenimakale.com/engelli_calismalarina-tarihi-ve-guncel-bir-bakis.html, (erişim tarihi: 25.04.2013

Şekil 3-1: Eğitim alanında hukukî düzenlemeler

Şekil 3-1, engellilerin eğitimleriyle ilgili genel bazı kanun ve sözleşmeler hakkında bilgi vermektedir. Şekil3-1'de belirtilen hukuki metin başlıkları içerisinde, EHS ve Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)[241] özel bir yer tutmaktadır. Zira bu uluslararası belgeler rehber metinler niteliğinde olup, Türkiye de dâhil olmak üzere taraf ülkelerin iç mevzuatının şekillenmesinde belirleyici güce sahiptirler. Bu durum, engelli bireylerin eğitim hakkından yararlanması konusu için de aynen geçerlidir.

Türk Hukuk Mevzuatı da genel olarak, yukarıda vurgu yapılan sözleşmelere ve ilgili maddelerine paralel bir tutum takınmıştır. T.C. Anayasa'nın Eğitim Hakkı ve Ödevi başlıklı 42. maddesi bu minvalde, "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" cümlesiyle başlayarak eğitimin temel esaslarına dair hükümlerden sonra "İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır" hükmünü getirmektedir.[242]

Bunun paralelinde 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun eğitimde genellik ve eşitlik ilkesinin getirildiği 4. maddesinin birinci fıkrasına, 6518 sayılı Kanun kapsamında "engellilik" de eklenerek, "Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz"[243] şeklinde değiştirilmiştir. Her ne kadar eğitimde genellik ilkesinin eski halinde de eğitim kurumlarında ayrım yapılamayacağı yönünde bir içerik bulunsa da, ayrımcılık yasağı kapsamında ifade edilen unsurlar arasına engelliliğin eklenmesi önemli bir vurgu olmuştur.

241. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 49. maddeye uygun olarak 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 9 Aralık 1994 tarihinde ihtirazi kayıtla onaylamıştır. 4058 sayılı Onay Kanunu 11 Aralık 1994 gün ve 22138 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bkz. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf (erişim tarihi: 28.04.2014)
242. Bkz. T.C. Anayasası'nın 42. maddesi, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (erişim tarihi: 05.05.2014)
243. Bkz. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesinin 1. fıkrası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf (erişim tarihi: 05.05.2014)

4721 sayılı ve 22.11.2001 tarihinde kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nun 340. maddesinin 1. fıkrasında "Ana ve baba, çocuğu olanaklarına göre eğitirler ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâkî ve toplumsal gelişimini sağlar ve korurlar" denmektedir. Diğer taraftan kanun, engelli çocuk sahibi olan ebeveynler için ise "Ana ve baba çocuğa, özellikle bedensel ve zihinsel özürlü olanlara, yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde, genel ve meslekî bir eğitim sağlarlar" yükümlülüğünü getirmektedir.[244] Böylelikle ailenin korumacı bir yaklaşımla dahi olsa engelli çocuğu eğitimden mahrum bırakamayacakları açıktır. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 52. maddesi, her öğrenci velisi veya vasisi çocuğun, ilköğretim kurumuna düzenli devamını sağlamak, zorunlu olan ilköğretimi almasını sağlamakla yükümlüdür[245]demektedir.

Eğitim mevzuatının ilköğretimi sorunlu hale getirmesi, arka planda, engelli bireylerin eğitimlerine dair özel bir düzenleme yapılması ihtiyacını daha da belirginleştirmiştir. Yukarıda ifade edilen prensipler çerçevesinde, 1997 yılında çıkarılan 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile bütünlüklü bir politikaya sahip olmuştur.[246] Düzenlemeyle birlikte, Türkiye'de engelli bireylere yönelik eğitim hizmetleri genel olarak Özel Eğitim" hizmetleri başlığında toplanmıştır. Bu düzenlemenin ardından 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı EHK'nın ilgili hükümleri, bu yönde pekiştirici bir yapı kurmuştur.

Özel eğitim hizmetlerinin şekil, usul ve içeriğinin belirlenmesinde belirleyici olan mevzuattan birisi olan 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, özel eğitim hizmetlerinin temel amacını, "özel eğitim gerektiren bireylerin, Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusun da, genel ve mesleki eğitim görme haklarını kullanabilmelerini sağlamaya yönelik esasları düzenlemek" olarak tanımlamaktadır.[247] Diğer yandan Engelliler Hakkında Kanun'un 15. maddesinde, "Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelliler, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılır. Genel eğitim sistemi içinde engellilerin her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara yer verilir.Örgün eğitim programlarına farklı nedenlerle geç başlamış engellilerin bu eğitime dâhil edilmesi için gerekli tedbirler alınır." hükmü açıkça vurgulanmıştır.[248]

Görüleceği üzere Türk eğitim mevzuatı, şu ana kadar bahsi geçen bütün ilgili mevzuatta genel olarak aşağıdaki 4 ilkeye vurgu yapmaktadır:

1- Engelli kişilerin eğitim hakkı hiçbir şekilde engellenemez,

2- Eğitimde temel hedef bütünleştirici ortamlarda eğitimdir,

3- Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi için her tedbir alınmalıdır,

4- Örgün eğitim programlarına zamanında başlayamayan engelli çocuklar için özel tedbirler alınmalıdır.

Bu temel ilkelerle eğitim yaşına gelen engelli çocuklar, özel bazı uygulamalardan geçirilerek, kişisel yarar ve becerilerinin gerektiği eğitim kanalından sisteme dâhil edilmesi öngörülmüştür.

Eğitsel değerlendirme, tanılama ve yönlendirme süreci olarak ifade edilebilecek süreç, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 19.02.2014 yılında yürürlüğe giren 6518 sayılı Kanun kapsamında getirilen değişiklikle birlikte şu kapsamdadır:

244. Bkz. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 340. maddesinin 1. fıkrası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)
245. Bkz. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 52. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)
246. Bkz. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)
247. Bkz. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)
248. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 15. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

"Madde 16 – Bireylerin eğitsel değerlendirme, tanılama ve yönlendirilmesi ile ilgili iş ve işlemler rehberlik ve araştırma merkezi bünyesinde oluşturulan Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu tarafından yapılır. Bu sürecin her aşamasında aile bilgilendirilerek görüşü alınır ve sürece katılımı sağlanır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama sonucunda özel eğitime ihtiyacı olduğu belirlenen bireyler için Özel Eğitim Değerlendirme Kurulunca rapor hazırlanır ve eğitim planı geliştirilir. Bu planlama her yıl revize edilir.

Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu, özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri ilgi, istek, gelişim özellikleri, akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri ile eğitim ihtiyaçları doğrultusunda örgün ve yaygın eğitim kurumlarına yönlendirir.

Kurulun teşkili ile çalışma usul ve esasları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığınca müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir."[249]

Bu noktada, önemli bir hususa dikkat çekmekte yarar vardır. Süreçlerde engellilerin eğitiminde ailenin katılımına özel vurgu yapılmaktadır. Nitekim 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 4. maddesi ile EHK'nın 16. maddesi, engelli çocukların ailelerinin, çocuklarının eğitiminin her aşamasına katılabilmesine olanak tanır.

Özel eğitim mevzuatı, engelli bireylerin eğitim göreceği ortamların nasıl olacağı konusunu 573 sayılı Özel Eğitim Hakkındaki KHK'nın 12-13 ve 14. maddelerinde düzenlemiştir.Buna göre eğitim görülecek ortamlar şu başlıklarda belirlenir:

"Kaynaştırma

Madde 12 – Özel Eğitim gerektiren bireylerin eğitimleri, hazırlanan bireysel eğitim planları doğrultusunda akranları ile birlikte her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda uygun yöntem ve teknikler kullanılarak sürdürülür.

Özel eğitim okullarında eğitim

Madde 13 – Benzer yetersizlikleri olan akranları ile birlikte ayrı bir okul veya kurumda eğitim görmeleri gereken özel eğitim gerektiren öğrencilerin eğitimi, uygun kaynaştırma modelleri ile düzenlenerek, özel eğitim okul ve kurumlarında sürdürülür.

Özel eğitim desteği

Madde 14 – Özel eğitim gerektiren bireylere, her tür ve kademedeki eğitim ortamlarında devam ettiği eğitim programlarının amaçlarını gerçekleştirmek üzere özel eğitim desteği verilir. Bu amaçla bireysel ve grupla eğitim imkânları sağlanır.

Herhangi bir eğitim kurumuna devam edecek durumda olmayan zorunlu eğitim çağındaki özel eğitim gerektiren bireylere yetersizlikten etkilenme düzeyine bakılmaksızın temel yaşam becerilerini geliştirme ve öğrenme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik eğitim programları uygulanır."[250]

Genel olarak bu hukuki çerçevede oluşturulan engellilere yönelik özel eğitim hizmetleri, MEB'in eğitim sistemi içerisinde yer alan 2 eğitim kanalı üzerinden uygulamaya geçmekte, her iki model de, özel uygulamalarla desteklenmektedir.

Bu eğitim modelleri:

1- Okul öncesi-ilkokul-ortaokul- lise-yüksek öğrenim seviyesinde özel uygulamalarla eğitim. Bu sistem ayrıca -zorunlu hallerde- evde eğitimi de içermektedir,

249. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 16. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
250. Bkz. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 12., 13., ve 14. maddeleri, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)

2- Okullar bünyesinde açılacak özel eğitim sınıflarında ya da özel okullarda eğitim,

3- Özel eğitim kurumlarında verilen destek eğitimleri (okullarda okuyan engelli öğrencilere destek eğitimi çerçevesinde ve herhangi bir ilköğretim kurumunda okuyamayacak durumda olan engelli çocukların temel yaşam becerilerinin kazandırılması amacıyla verilen eğitim),

4- Yaygın eğitim kurumlarında eğitim.

Ancak, engelli bireyin eğitiminde istenilen sonucun elde edilmesi, engelli bireylerin yukarıdaki iki modelden alacağı eğitimlerle mümkün değildir. Öncelikle eğitimin, engelli bireyin bireysel yetenek ve kapasitene göre kurgulanmasına ihtiyacı vardır ki, eğitim sistemimizde bunun adı "Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı" (BEP) oluşturulmasıdır. BEP'ler, 5378 sayılı Engelliler Kanun'un16. maddesinde belirtilen usuller çerçevesinde hazırlanır. BEP'lerde engelli bireyin, hangi şart ve koşullarda eğitim hizmetlerinden yararlanacağı belirlenir. Diğer taraftan, engelli bireyin eğitimi sadece okullarda göreceği eğitimle kısıtlı olmamalıdır ve özel birtakım başka uygulamalarla da desteklenmelidir ki, eğitim sistemimizde bu ihtiyacın karşılanması için (yine BEP'lerde belirtildiği şekil ve koşullarda) "Destek eğitim Programları" (DEP) uygulamaya konulmuş bulunmaktadır.

BEP, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 15. maddesinde şu şekilde karşılık bulmuştur:

"Özel eğitimde, eğitim programları bireylerin eğitsel performansları dikkate alınarak ve programın amaçları bireye uyarlanarak uygulanır. Özel eğitim okul ve sınıflarında normal okul programları uygulanır, ancak; öğrencilerin özellikleri ve öğrenme yeterlilikleri dikkate alınarak, söz konusu programlarda denkliği bozmayacak şekilde düzenlemeler yapılır. Özel eğitim okul ve sınıf programları, öğrencileri, eğitimlerini normal okullarda akranlarıyla birlikte sürdürecek yeterliliklere ulaştırmayı amaçlayan bir yaklaşımla hazırlanır. Özel eğitim okul ve sınıflarında süreleri ve içerikleri öğrencilerin özelliklerine göre hazırlanmış özel eğitim programları da uygulanabilir. Bu programları tamamlayanlara verilecek diploma veya sertifikaların denkliği ile üst öğrenim kurumlarına devam gibi konular ve öğrenciye sağlayacağı haklar Bakanlıkça belirlenir."[251]

DEP uygulamaları ise Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nin 5. maddesinde özel eğitim kurumlarının amaçları bölümünde tanımlanmıştır. Buna göre "DEP uygulamaları yapan kurumlar, özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin;

a) Bakanlıkça belirlenmiş destek eğitim programları ile özel yöntem, personel ve araç-gereç kullanarak ilgileri, ihtiyaçları, yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda üst öğrenime, iş ve meslek alanlarına ve hayata hazırlanmalarını,

b) Toplum içindeki rollerini gerçekleştiren, başkaları ile iyi ilişkiler kurabilen, iş birliği içinde çalışabilen ve çevresine uyum sağlayabilen üretici bir vatandaş olarak yetişmelerini,

c) Dil-konuşma gelişim güçlüğü ile zihinsel, fiziksel, duyusal, sosyal, duygusal ve davranış problemleri olan özel eğitim gerektiren bireylerin engellilik hâlinin ortadan kaldırılmasını ya da etkilerinin en az seviyeye indirilerek yeteneklerinin en üst seviyeye çıkarılması ve topluma uyumlarının sağlanması, temel öz bakım becerilerinin ve bağımsız yaşam becerilerinin geliştirilmesini, sağlamak için eğitim çalışmaları yapmaktır."[252]

251. Bkz. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 15. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)

252. Bkz. MEB Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nin 5. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16154&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%96zel%20E%C4%9Fitim%20Kurumlar%C4%B1%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi (erişim tarihi: 09.05.2014)

Mevzuat uyarınca, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde bir engelli öğrenciye ayda en az 8 seans bireysel ve 4 seans grup destek eğitimi verilmektedir.

Yukarıdaki mevzuat hükmünden de anlaşılacağı üzere, BEP uygulaması kapsamında eğitim gören engelli bireyler için oluşturulan sistem, engellinin sadece kaynaştırmalı ya da özel eğitim sınıf ya da okullarında eğitimlere alınmasıyla yetinmemiştir. Bu bağlamda, engellilerin eğitim hizmetleri BEP'lerde belirlenen plan çerçevesinde DEP'lerle de desteklenmektedir. Bu bağlamda DEP, bir taraftan okullarda (kaynaştırmalı-özel eğitim sınıfı ya da özel eğitim okulu) eğitimi alan öğrencilere uygulandığı gibi, bir taraftan da ilköğretime başlayacak kadar kapasite ve beceriye sahip olmayan engellilerin bireysel becerilerini geliştirmeyi sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Yani, destek eğitimi kapsamında verilen hizmetler, bir taraftan özel ya da kaynaştırmalı eğitim sistemi içinde alınan eğitimdeki başarıyı artırmak, bir taraftan da kaynaştırmalı ya da özel eğitim okullarında okusun okumasın, engelli bireylerin yaşama katılım kabiliyetlerini artırılmasını sağlayacak bir model olarak uygulamaya konulmuştur.

Ancak diğer taraftan, özel eğitim hizmetleri, sadece okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim aşamalarını içeren bir kapsamda değildir. Aslında özü itibarıyla özel eğitim hizmetleri, eğitimin (yaşam boyu eğitim de dâhil olmak üzere) tüm aşamaları kapsamaktadır.

Yukarıdaki formasyonu içeren eğitim hizmetlerinde ayrıca engelli öğrenciler, eğitimlerinin her aşamasında, diğer öğrenciler gibi sınav sistemlerine tabidirler. Türkiye'de ortaöğretim ve yükseköğretime geçiş için sınavlar yapılmakta olup, engelli öğrenciler de, özel düzenlemeler kapsamında, bu sınavlara girmektedirler. Bu konuyla ilgili tartışma, kitabın" 3.4.4. Orta Öğretime ve Yükseköğretime Geçiş Aşamasında Yaşanan Sorunlar" başlıklı kısmında yapılmaktadır.

Mevzuatın getirdiği bu önemli düzenleme (uygulamada BEP'ler ve DEP'ler) dâhilinde yaşanan sorunlar, bölümün ilgili metinlerinde ayrıca ele alınacaktır. Ancak bu aşamada, özel eğitim sisteminin bu iki ayağının, amaç bakımından önemli bir düzenleme olduğunu vurgulamakta fayda vardır.

Diğer yandan, eğitim ile ilgili mevzuatta, eğitimin hayat boyu süren bir olgu olduğu, örgün ya da açık eğitim, mesleki vb. her alanda eğitimin sürdürülesi yönünde de bir bakış açısı mevcuttur.

Diğer taraftan, engelli bireylerin yükseköğretimden faydalanmaları için de özel tedbirler alınmıştır. Üniversite sınav sisteminde engelli bireylerin sınavlarda fırsat eşitliği içinde yükseköğretim hakkından faydalanması için özel düzenlemeler yapılmasının yanında, üniversitelerde engelli öğrencilere sağlanan eğitim hizmetlerinin kalitesinin artırılması için Engelli Koordinasyon Birimleri kurulması yönünde düzenlemeler yapılmıştır. 5378 sayılı EHK'nin 15. maddesine göre:

"Üniversite öğrencilerinden engelli olanların öğrenime etkin katılımlarını sağlamak amacıyla Yükseköğretim Kurulu koordinasyonunda, yükseköğretim kurumları bünyesinde, engellilere uygun araç-gereç ve ders materyallerinin, uygun eğitim, araştırma ve barınma ortamlarının temini ile eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunların çözümü gibi konularda çalışma yapmak üzere Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri kurulur.

Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin çalışma usul ve esasları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulunca müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir."[253]

Yukarıdaki madde kapsamında yapılan düzenlemeler ile ilgili başka düzenlemeler çıkarılmış ve yürürlüğe konulmuştur. 14.8.2010 tarihli 27672 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Yönetmeliğin,

253. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 15. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

Gazete'de yayınlanan değişik 1. maddesi, yönetmeliğin amacını[254]; "yükseköğrenim gören engelli öğrencilerin öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için gerekli akademik ortamın hazırlanmasını ve eğitim-öğretim süreçlerine tam katılımlarını sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri almak ve düzenlemeler yapmak üzere, Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu, Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi ile yükseköğretim kurumları bünyesinde oluşturulacak engelli öğrenci birimlerinin çalışma usul ve esaslarını düzenlemek" olarak tanımlamaktadır.

3.2.3. Eğitim Alanına İlişkin Güncel Politikalar

Bir önceki başlıkta belirtilen mevzuat çerçevesinde özel eğitim sistemine dâhil edilen engelli bireyin, hangi kurumlarda, hangi şekillerde eğitim göreceği, yani eğitimin uygulama boyutu gündeme gelmektedir.

Türkiye'de eğitim politikalarının uygulanmasından MEB,yükseköğretim boyutundan da YÖK sorumludur. Ancak, konunun mali boyutları bakımından ve politika üretilme süreçlerine katkı bakımından ASPB'de taraflardan biri niteliğindedir.

Bu kurumsal konumlanışın içerisinde, engelli çocuğun eğitim hayatına başlarken ve sürdürürken, mevzuat başlığında da anlatıldığı üzere, bir eğitsel değerlendirme ve izleme sürecinden geçmektedir. Engelli çocuk, Rehberlik Araştırma Merkezleri'nde (RAM) engellilik durumunu, bireysel yetenek ve becerilerini ölçen bir sistem tarafından yapılan değerlendirmelerin sonucuna göre, eğitim göreceği alana yönlendirilmektedir.

Engellilere yönelik özel eğitim hizmetlerinde ana amaç, engelli çocuğu yaşıtlarından ayırmadan eğitim sistemine dâhil etmektir. Bu bağlamda kaynaştırma yoluyla özel eğitim merkezde yer almakta olup, engelli öğrencinin bireysel beceri ve kabiliyetinin kaynaştırmalı eğitime müsaade etmediği koşullarda özel eğitim sınıfında, özel eğitim okulunda ya da sadece bireysel destek eğitimleri almak üzere özel eğitim kurumunda eğitime dâhil edilmesi söz konusu olmaktadır.

"Kaynaştırma yoluyla eğitim; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmî ve özel; okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır."[255]

Yukarıdaki ifadeler de anlaşılacağı üzere, kaynaştırmalı eğitim, engelli öğrenciyi, yaşıtlarından ayırmadan, mümkün olan en üst seviyeye kadar, onlarla birlikte eğitim sisteminde yol almalarını hedeflemektedir. Uygulama bu yönüyle ideal sayılabilecek bir uygulama olup, tam zamanlı, yarı zamanlı ve tersine kaynaştırma şeklinde üç alt tipi bulunmaktadır.

Bireysel Eğitim Planlamaları (BEP) yapılan engelli çocuklar, kaynaştırmalı eğitime alınırken, verilecek eğitimler, öğrencinin yetersizliğine göre değil, eğitim ihtiyaçlarına göre planlanmakta, bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulması esas alınmaktadır. Kaynaştırma eğitimi, sabır, gayret ve disiplin gerektiren bir sistemdir.Bu eğitimin koşulları Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 23. maddesinin (ğ) fıkrasında şu şekilde düzenlenmiştir:

> "Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden bireylerin bulunduğu sınıflarda sınıf mevcutları; okul öncesi eğitim kurumlarında özel eğitime ihtiyacı olan iki bireyin bulunduğu sınıf-

254. Yönetmeliğin bu maddesi, 14.02.2014 günlü 28913 sayılı Resmi gazetede yayınlanan Yükseköğretim Kurulları Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile değiştirilmiştir. Metindeki madde, değişiklik yapıldıktan sonraki halin metnidir. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140214-3.htm (erişim tarihi: 20.03.2014)

255. Bkz. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10363&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%B6zel%20e%C4%9Fitim%20hizmetleri (erişim tarihi: 09.05.2014)

larda 10, bir bireyin bulunduğu sınıflarda 20 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir. Diğer kademelerdeki eğitim kurumlarında ise sınıf mevcutları; özel eğitime ihtiyacı olan iki bireyin bulunduğu sınıflarda 25, bir bireyin bulunduğu sınıflarda 35 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir. Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin destek eğitim hizmeti almaları için gerekli düzenlemeler yapılır. Bu doğrultuda destek eğitim hizmetleri, sınıf içi yardım şeklinde olabileceği gibi destek eğitim odalarında da verilebilmektedir."[256]

Ancak, daha önce de belirtildiği üzere "İlköğretim programlarının amaçlarını gerçekleştirecek durumda olmayan bireyler ise eğitimlerini, gelişim alanlarındaki performans düzeylerine göre hazırlanmış eğitim programlarının uygulandığı özel eğitim okul ve kurumlarında sürdürürler."[257]

Sisteme dâhil olan engelli birey, ilköğretimden başlamak üzere ilerlemekte, bireysel yetenek, kapasite ve başarısına göre ya yükseköğrenimine kadar yol almakta ya da buradan yaygın eğitim kurumlarına yönlenerek, becerilerine uygun bir meslek edinmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır.

Yukarıda ifade edilen hususlar kapsamında, engellilerin eğitim hizmetlerinin genel bir tanımla toplandığı özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için sistem içinde öngörülen mevcut eğitim kurumları şöyledir:

1- 0-36 ay arasındaki çocuklar için erken çocukluk eğitim merkezleri,

2- 37-66 ay arasındaki çocuklar için özel eğitim anaokullarında, 48-66 ay arasındaki çocuklar için okul/kurumlar bünyesinde açılan özel eğitim ana sınıfları,

3- İlköğretim yaşına gelmiş çocuklar için örgün eğitim okullarında kaynaştırmalı eğitim sınıfları,

4- Görme, işitme, ortopedik veya hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olanlar için açılan okullardaki özel eğitim sınıfları ya da engel grubuna özel olarak açılmış özel eğitim ilkokul ve ortaokulları,

5- Orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler ile otizmli bireyler için I. ve II. kademe eğitimlerini özel eğitim uygulama merkezleri, 3-15 yaş grubundaki otistik çocukların eğitim-öğretim görmelerini sağlamak üzere faaliyet gösteren Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri (OÇEM),

6- İlköğretimi tamamlamış, genel ve mesleki ortaöğretim programlarına devam edemeyecek durumda olan ve 23 yaşından gün almamış hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olanlar ile görme engelli bireyler için özel mesleki eğitim merkezleri,

7- Genel ve mesleki ortaöğretim eğitim programlarından yararlanamayacak durumda ve 23 yaşından gün almamış olan orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler ile otizmi olan bireyler için özel eğitim iş uygulama merkezleri,

8- İşitme engelli bireyler ile ortopedik engelli bireyler için özel eğitim meslek liseleri,

9- Yukarıda sayılanlara ek olarak sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören ve/veya süreğen hastalığı olan okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği çerçevesinde ev ya da sağlık hizmeti alınan kurumlar, eğitim hizmetinin verilmeye devam ettiği / edebildiği yerlerdir.[258]

Bir önceki konu başlığında da belirtildiği üzere, yukarıda ifade edilen tüm eğitim uygulamaları, eğitim sistemimizin bünyesinde oluşturulan DEP tarafından desteklenmektedir. Bu bağlamda,

256. *A.g.e.*
257. *A.g.e.*
258. Bkz. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 34. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10363&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%B6zel%20e%C4%9Fitim%20hizmetleri (erişim tarihi: 09.05.2014)

MEB'e bağlı olarak kurulan özel rehabilitasyon merkezlerinde engelli bireylerin, kendilerine yönelik destek eğitim programları kapsamında özel eğitimlerden yararlanmaları sağlanmaktadır.

Ancak engelli bireylerin eğitim yaşamları söz konusu olduğunda, eğitimin sadece içerik ve metodoloji boyutuyla dizaynı, tek başına yeterli bir ön koşul değildir. Bunun bir uzantısı olarak da, bu iki koşulun gerektirdiği altyapının kurulması ve uygulanması ideal sayılabilecek seviyede yerine getirilmiş olması dahi engelli bireylerin eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmış olması anlamına gelmemektedir.

Zira bölüm başında da bahsedildiği üzere, engelli bireylerin eğitimi, çok boyutlu bir uzaya sahiptir. Eğitimde metodoloji ve içerik bu konunun yalnızca bir boyutudur ama erişim düzenlemeleri boyutu, diğer boyutlarla beraber olmazsa olmaz koşuldur. Erişim düzenlemeleri engelli bireyler için üç alt kategori içermektedir. Bunlardan birisi ve en başta geleni, eğitim kurumlarına ya da mekânlarına erişim sorunudur. İkincisi, engelli bireyin eğitim göreceği mekânlardaki erişim olanaklarıdır. Bu bağlamda, eğitim mekânının rampa, asansör, görme engelliler için hissedilebilir zemin uygulaması, işitme engelliler için görsel uyarı sistemleri, kapı, eşik, tuvalet vb. mekân için düzenlemeler bütünüyle eğitim alabilmenin ön koşulunu teşkil etmektedir.

MEB, engelli bireylerin okullarda erişim sorununun çözülmesi için 5378 sayılı EHK kapsamında çalışmalar yaptığını beyan etmektedir. Ancak bu çalışmaların olması gereken aşamaya henüz gelmediği, izleme çalışmalarında gözlenmiştir. Diğer taraftan, engelli bireylerin eğitim mekânlarına ulaşımları konusunda taşımalı eğitim sisteminde sağlanan bir destek söz konusudur ancak, bu alanda da sorunlar yaşandığı izleme çalışmalarında tespit edilmiştir. Bu iki konu da Bölüm'ün "3.3. Eğitim Alanındaki İzleme Verilerinin Değerlendirilmesi" başlığı altında ele alınacaktır.

Fiziksel erişim sorunlarının dışında erişimin bir diğer boyutunu da, engelli bireyin sunulan bilgiyi alabilmesini sağlayacak (akademik) bilgiye erişim olanaklarının uygunluğu oluşturmaktadır. Bilgiye erişim tanımı burada geniş anlamıyla değil, eğitim sistemi içerisindeki müfredat bilgilerine ve onun gerektirdiği araştırma çalışmalarını yapabilme koşullarındaki bilgiye erişimi içeren dar anlamıyla kullanılmaktadır. Görme engelli bireyler için kabartma (Braille) alfabesiyle basılmış ders kitapları ve notlar, az görenler için büyüteçli gözlük ve tahta, eğitim metinlerinin sesli ortamlara kaydedilmiş olması, sesli kütüphane olanakları, işitme engelli bireyler için eğitim mekânlarında indiksüyon döngü sistemi ya da FM kulaklık sisteminin bulunması, görme ve işitme engelli bireyler için oluşturulmuş bir bilgisayar ve internet altyapısının bulunması, vb. uygulamalar, bu dar tanımın içinde kalan bazı uygulamalardır.

Yukarıda ifade edilen boyut ve altyapı çalışmaları açısından baktığımızda Türkiye'de engelli bireylerin eğitim sorunlarına bakışın ancak son 20 yılda fark edilmeye başlandığı, bu dönem ve sonrasında bu sorunun üzerine gidildiği görülmektedir. Özellikle erişim düzenlemeleri açısından Türkiye'nin geçmişten bu yana ne kadar sorunlu ve yetersiz bir alt yapıya sahip olduğu açıktır. Bu, hem geçmişteki verilerde hem de çalışmanın erişim temasının işlendiği bölümde belirtildiği üzere son 10 yılda yapılan onca çalışmaya rağmen oldukça sorunlu bir alan olma özelliğini korumaktadır. Diğer taraftan, engelli bireylerin eğitimlerinin belirli bir engel grubu şeklinde eğitim gördüğü (görme engelliler, işitme engelliler ve zihinsel engelliler) özel eğitim okulları modeliyle çözülmeye çalışıldığı geçmiş dönem uygulamalarının da sınırlı olanaklarıyla sorunu çözmediği aşikârdır. Engelli bireylerin eğitim oranlarının tespit edildiği çalışmalarda elde edilmiş veriler, bu saptamanın doğrulunu gösterir sonuçlar vermiştir.

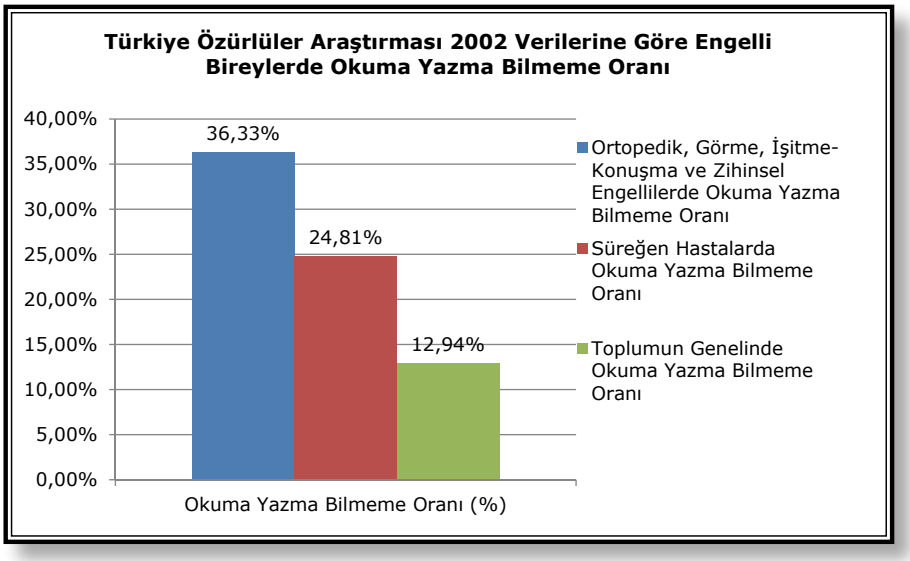
3.3. Eğitim Alanındaki İzleme Verilerinin Değerlendirilmesi

3.3.1. Genel Durum

Eğitim alanında, izleme çalışmalarının doğru bir zemine oturabilmesinin ilk koşulu, Türkiye'de yaşayan engelli bireylerin eğitim seviyeleri hakkında verilerin toplanması ve irdelenmesidir. İzleme çalışmaları kapsamında gerek TÜİK kaynaklarından gerekse de ASPB verilerinden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Türkiye'de engelli bireylerin eğitim dağılımlarını tam olarak gösterecek bir veri tabanı yoktur. Ancak kaynak teşkil edebilecek iki referans bulunmaktadır. Bunlardan birisi 2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılmış "Türkiye Engelliler Araştırması", diğeri ise ASPB EYH ile TÜİK tarafından yapılan "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması-2010"dur.

Türkiye Engelliler Araştırması 2002, engelli bireylerin eğitim durumlarına ilişkin detaylı bir veriyi sunamamaktadır. Kaldı ki söz konusu verilerin doğruluğu kabul edilse bile bu verilerin 12 yıl sonra, yani 2014 yılında ne kadar güncel olduğu ayrıca bir tartışma konusu olmak durumundadır. Ancak, bir referans sunması açısından, bu araştırmanın verilerini ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda, söz konusu çalışmada sadece engelli bireylerin okuma yazma bilme durumlarına göre bir tasnif getirdiği görülmektedir.

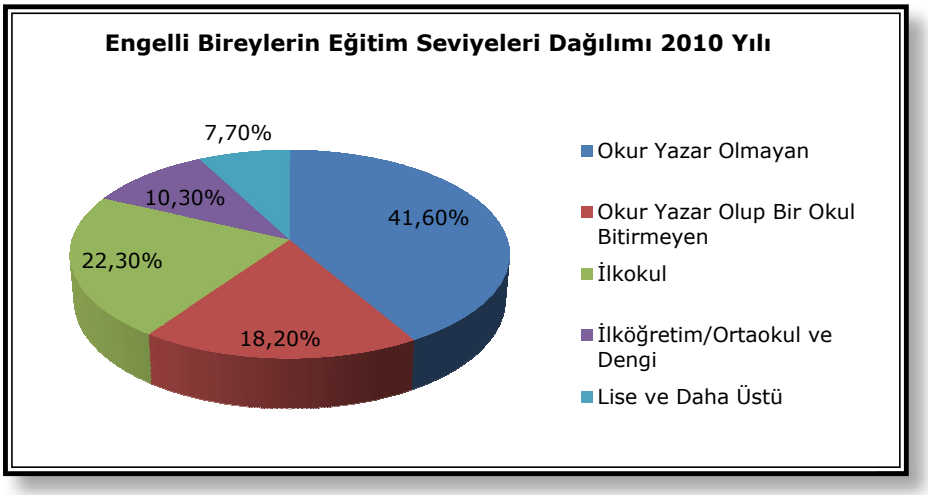
Grafik 3-1: Türkiye Özürlüler Araştırması 2002'ye göre engelli bireylerde okuma yazma bilmeme oranı

Araştırmaya göre tamamlanmamış eğitim yaşına göre "altı ve daha yukarı yaştaki kişilerden okuma yazma bilmeyenlerin oranı ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde %36,33 iken süreğen hastalığı olanlarda %24,81 olduğu görülmektedir. Toplam nüfus için bu oran %12,94'tür."[259] 2002 yılı için geçerli olan bu duruma dair söz konusu dağılım, Grafik 3-1'de görülmektedir. Ortaya konulan bu tablodan da anlaşılacağı üzere, engelli bireyler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı, engelsiz bireylere göre neredeyse 3 kat fazladır. Diğer taraftan, bu eşitsizlik, engelli kadınlarla engelli erkekler arasında benzer şekilde geçerlidir. Nitekim aynı araştırmaya göre: "Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkeklerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 28,14, kadınlarda % 48,01, süreğen hastalığı olanlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı

259. *Türkiye Özürlüler Araştırması,* s.8

erkeklerde % 9,78, kadınlarda ise % 35,04'tür."[260] Bu verilere bakıldığında, engelli bireylerin okuma yazma bilmeme oranının 3 kat fazla olduğu görülmektedir. Ancak, bu rakamın bir bölümünü, okuma yazma öğrenemeyecek derecede engelliler oluşturmaktadır ve bu kitlenin ne kadarlık bir sayı teşkil ettiğinin ölçülme imkânı bulunmamaktadır.

Bu noktada, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması-2010'un verileri, engellilerin eğitim seviyelerinin gösterdiği dağılım hakkında daha detaylı bilgi vermektedir.

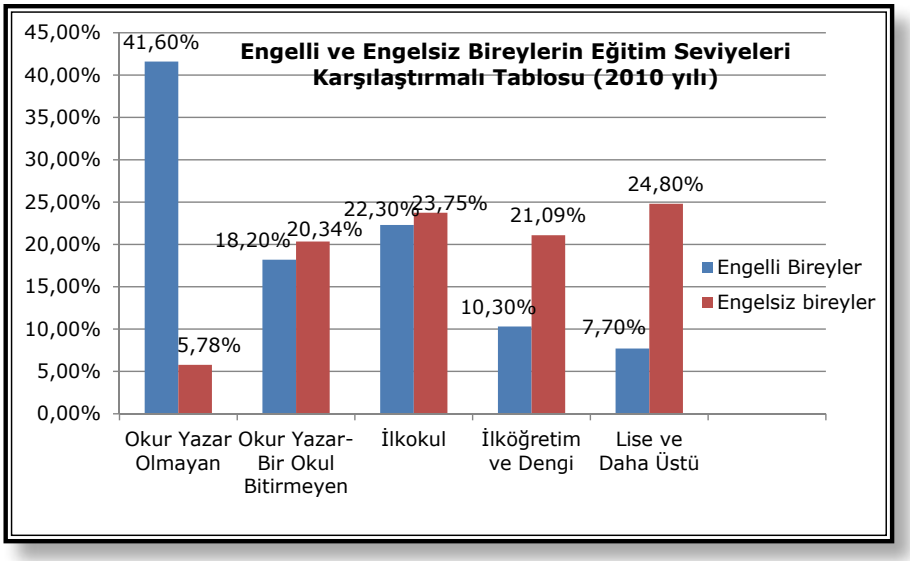

Grafik 3-2:Engelli bireylerin eğitim seviyeleri dağılımı (2010 yılı)[261]

Grafik 3-2'de de görüleceği üzere Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010'un verilerine göre, engelliler arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı %41,60 olarak görünmektedir.[262] Yani engelli bireylerin okuma-yazma bilmeme oranı, 2002 yılında yapılan araştırmadaki orandan daha yüksektir. Ancak bu yüksek değerin somut anlamda engelli bireylerin eğitim seviyelerinin düşmesi şeklinde yorumlanması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira söz konusu veri tabanı hakkında Bakanlık resmi sitesinde yapılan açıklamada "Ulusal Özürlüler Veri Tabanı yetkili sağlık kuruluşları tarafından özürlü sağlık kurulu raporu almış ve veritabanımıza bilgi akışı sağlanabilen bazı kamu kurum ve kuruluşlarına herhangi bir sebepten dolayı başvurmuş özürlü bireylerin verilerinin derlenmesi ile oluşturulmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de yaşayan tüm özürlü bireyleri kapsamamaktadır."[263] ifadesi yer almaktadır. Görüldüğü üzere, hangi araştırmanın sonuçlarının Türkiye'de yaşayan engelli bireylerin okuma yazma bilmesi-bilmemesi ekseninde gerçek değere yakın olduğu konusunda bir fikir yürütmek zordur. Ancak, burada önemli iki hususu hatırlatmakta yarar vardır. Birincisi Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010, 1.778.000 kişinin kayıtlı olduğu ÖZVERİ sistemindeki 288.000 engelli kişinin kayıtlarında yapılan taramalardan elde edilen sonuçları içermektedir. Yani bilimsel bir mutlaklık içermese de, ciddiye alınması gereken sonuçlar sunmaktadır.[264] İkincisi, her iki araştırmadaki veriler, engelliler arasındaki okuma-yazma bilmeme oranının engelli olmayan bireylere göre kat be kat fazla olduğuna işaret etmektedir.

260. *A.g.e.,* s.9
261. Tablo verileri "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması - 2010" çalışmasından derlenmiştir. Bkz. s.3, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8703/files/ozurlulerin_sorun_ve_beklentileri_arastirmasi_2010.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
262. *A.g.e.*
263. *Ulusal Özürlüler Veri Tabanı Projesi,* T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü, http://www.eyh.gov.tr/tr/8486/Ulusal-Ozurluler-Veritabani-Projesi (erişim tarihi: 09.05.2014)
264. *Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler,* T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma Geliştirme ve Proje Daire Başkanlığı, Mart 2014 Bülteni, s.13, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8110/files/istatistik_03-2014.pdf (erişim tarihi: 01.04.2014)

TUİK'in 2010 yılı verilerinde toplumun genelinin eğitim oranlarına ilişkin verilerin, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010 verileriyle mukayesesi, bu tezin delillerini sunmaktadır. Grafik 3-3'te Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010 verileri ile TUİK'in toplumun eğitim seviyesini gösteren rakamlarının bir karşılaştırması gösterilmektedir. Söz konusu verilere göre 2010 yılı itibarıyla, engelsiz bireyler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı, engelliler arasındaki %41,60 oranına karşın sadece %5,78'dir.[265] Yani, engelli bireyler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı, engelli bireylerden yaklaşık 7 kat fazladır. Tabloya göre, engelli bireyler ile engelsiz bireyler arasındaki eğitim oranlarının birbirine yaklaştığı iki alan, okur-yazar olup bir okul bitirmeyen kesim ile ilkokul bitirmiş kesimin oranlarıdır. Ancak, ilkokul sonrası eğitim seviyelerinde, iki grup arasındaki eğitim oranları farklarındaki makas tekrar açılmakta ve lise ve üstü seviyede oransal fark yine 3 kata yaklaşmaktadır.

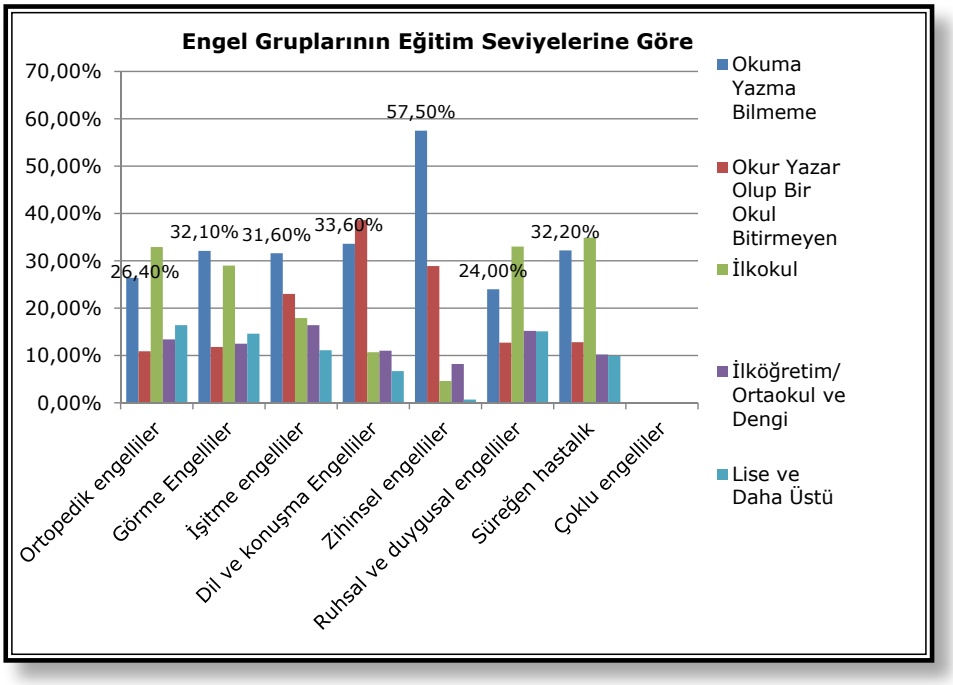

Grafik 3-3: Engelli ve engelsiz bireylerin eğitim seviyeleri karşılaştırmalı tablosu-2010 yılı

Grafik 3-3' te engellilerin eğitim seviyeleri hakkındaki detay incelendiğinde, engelliler içinde okur-yazar olup da herhangi bir kademe eğitim kurumunu bitiremeyenlerin oranı %18,2, ilkokul bitirenlerin oranları %22,3, ortaokul bitirenlerin oranı %10,3, lise ve üstü seviyede okul bitirenlerin oranı ise %7,7 olarak görünmektedir.[266] Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010 verileri, engellilerin eğitim seviyelerine göre dağılımlarının dışında, engel gruplarının kendi içinde eğitim seviyeleri dağılımını da ortaya koymaktadır.

Grafik 3-4'te de görüleceği üzere engelliler içindeki eğitim oranları en düşük kesim zihinsel engellilerdir. Buna göre, zihinsel engelliler arasında okuma-yazma bilmeme oranı %57,5 olup, bu oran, engelliler içerisindeki en yüksek okuma-yazma bilmeme oranıdır. Ancak diğer gruplarda da okuma-yazma bilmeme oranı toplumun diğer kesimlerine göre oldukça fazladır. Nitekim okuma yazma bilmeme oranı ortopedik engellilerde %26,4, görme engellilerde %32,1, işitme engellilerde %31,6, dil ve konuşma engellilerde %33,6'dır. Oranın en düşük olduğu ruhsal ve duygusal engellilerde bile oran %24'tür.

265. Bkz. TUİK'in toplumun eğitim seviyesi durumunu gösterir istatistiği, http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul?kod=2 (erişim tarihi: 09.05.2014)
266. *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması-2010,* s.4

Grafik 3-4: Engel gruplarına göre eğitim oranları

Engel grupları içerisinde lise ve üstü seviyesinde eğitim bakımından en yüksek yüzdeye (%16,40) ortopedik engelliler sahiptir. İşitme-konuşma engelliler lise ve üstü eğitim görme oranı bakımından en düşük yüzdeye sahip gruptur. Engel gruplarının ortak bir özelliği olarak tüm engel gruplarında ilkokul mezunluğu, en yüksek orana sahiptir.

Engelli bireylerin eğitim seviyelerinin kadın ve erkeklere göre dağılımında da bir başka eşitsizlik göze çarpmaktadır. Buna göre "kayıtlı olan özürlü bireylerin en son bitirilen okula göre eğitim durumu yüzdeleri incelendiğinde; erkeklerde eğitim durumu seviyelerinin, kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayanların oranı, erkeklerde %32,1, kadınlarda ise %54,9'dur. Okuryazar olup bir okul bitirmeyenlerin oranı, erkeklerde %19,2, kadınlarda ise %16,8'dir. İlkokulu bitirenlerin oranı, erkeklerde %26,3, kadınlarda ise %16,5'tir. İlköğretim veya ortaokul ve dengi mezunların oranı, erkeklerde %12,5, kadınlarda ise %7,1'dir. Lise ve daha üstü mezunların oranı, erkeklerde %9,8, kadınlarda ise %4,7'dir."[267]

Yukarıda genel olarak ifade edilen hususlar kapsamında bazı genellemeler yapılmak istenirse, "engelli bireyler arasındaki okuma yazma bilmeme oranının, toplumun diğer kesimlerindeki okuma yazma bilmeme oranından belirgin şekilde yüksek olduğu" görülmektedir. Zihinsel engel grubu dışarıda bırakıldığında, ortopedik, işitme, ruhsal duygusal engel ve süreğen hastalık kategorisindeki engel gruplarının tümünün okuma yazma bilmeme oranının %24-%33 bandında seyrettiği görülmektedir. İşte bu veri, engelli bireylerin eğitim hizmetlerinden fırsat eşitliği içerisinde faydalanamadığının açık ve yalın bir göstergesi niteliğindedir. Bu olumsuz tabloda, engellilerin eğitim kurumlarına gidişlerinden, eğitim kurumları içinde yaşadıkları erişim sorunlarına, eğitim içeriklerinin uygunluğundan, bilgiye erişim koşullarındaki sorunlarına kadar birçok faktörün rol oynadığı açıktır. Bu faktörlerin hangisinin ağırlıklı etkiye sahip olduğunun anlaşılması, araştırılmaya muhtaç bir konudur.

267. *A.g.e.*, s.5

Eğitim seviyeleri açısından karşılaştırılmalı bir analiz yapıldığında zihinsel engelli bireylerin eğitim seviyelerinin, diğer engel gruplarına göre belirgin bir şekilde düşük olduğu görülmektedir. Şüphesiz bu olguda zihinsel engelliliğin eğitim hayatında temel dezavantaj olması büyük faktördür. Ancak, zihinsel engel kategorisinde bulunan birçok (otizm, asperger sendromu vb.) alt türlerdeki engellilerin yükseköğrenim aşamasına kadar ilerleyebilecek potansiyelinin olduğu, zekâ geriliği ya da öğrenim güçlüğü bulunan birçok zihinsel engel grubuna mensup bireyin okuma yazma öğrenebileceği, ilkokul seviyesini bitirebileceği düşünüldüğünde, Grafik 3-4'teki rakamların, olması gerekenden çok daha düşük rakamlar olduğu düşünülebilir. Bu noktada, kaynaştırmalı ve özel eğitim sisteminin son yıllarda uygulamaya konulmuş olması, ondan önceki yıllarda özel eğitim okullarının azlığı ve zihinsel engelliliğe yönelik önyargılar önemli belirleyiciler olsa gerektir. Keza zihinsel engelli bireylerin ailelerinin konu hakkındaki bilgi ve bilinç eksikliği de bir diğer önemli sebeptir.

Buraya kadar ele alınan konulardan sonra, öncelikle özel eğitimin kategorilerine göre istatistikleri ve genel durumu irdelenecek, bunun ardından özel eğitim alanında yaşanan sorunlar yine bilgi edinme başvurularından elde edilen veriler, medya haberlerinden derlenen vakalar ve bireysel hak ihlâlleri ile ilgili bildirimler ışığında ele alınacaktır.

İzleme çalışmaları bu noktada ilk olarak eğitimin ilk ve ortaöğretim aşamalarına odaklanmış ve bu konuda veri toplama çalışmaları yürütmüştür. Veri toplama kaynağı olarak MEB'e yapılan bilgi edinme başvuruları, açık kaynaklardan derlenen veriler, medya izleme çalışmalarından toplanan yazılı ve görsel medya haberleri ile proje web sayfasına bildirilen ihlâl haberleri kullanılmıştır. Ancak milli eğitim alanında resmi muhatap olan MEB, veri toplama çalışmalarının odağı olmuştur. Bu bağlamda, MEB'e yapılan başvuru kapsamına eğitim sisteminin her aşamasında ve kategorisinde eğitim gören engelli öğrenci verileri talep edilmiştir.[268] Bu başvuruda MEB'e (ve yükseköğretim konusunda YÖK'e) yöneltilen sorular bölüm başında Tablo 3-1'de gösterilmiştir. Bu aşamadan sonra, Tablo 3-1'de sorulan sorulara muhataplarca verilen cevaplar, kapsamlı olarak irdelenecektir.

3.3.2. Özel Eğitim Hizmetleri

Tablo 3-1'de belirtilen sorular üzerinden yapılan başvuruların bir kısmına MEB Basın ve Hakla İlişkiler Müşavirliği üzerinden 29.11.2013 tarihinde bir cevap verilmiştir.[269] Ancak, verilen cevapta, sadece 2013 yılı itibarıyla, kaynaştırmalı eğitimde okuyan engelli öğrencilere ait veriler paylaşılmıştır. Özel eğitim alanında ise daha ziyade, eğitim verilen kurum sayıları, kurumlarda görevli personel sayısı ve bütçe olanaklarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Bunun üzerine, kaynaştırmalı ve özel eğitim kapsamındaki engelli öğrenci verilerinin yıllara yayılan dağılımları ASPB EYH kaynaklarından temin edilmiştir.[270] Bu kaynaklardan elde edilen verilere göre 1999 yılından 2013 yılına kadar geçen sürede engelli bireylerin özel ve kaynaştırmalı eğitim sistemine dâhil olanlara dair veriler aşağıda, Tablo 3-2'de gösterilmektedir.

268. Toplumsal Haklar Derneği'nin 23.10.2013 tarih ve 201309-7EGB-2387 sayılı bilgi edinme başvurusu: Okullardaki engelli öğrenci verileri hakkında.
269. MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615462 sayılı cevap yazısı
270. *Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler,* s.5

Yıllara Göre Engelli Öğrenci Sayısının Dağılımı						
Eğitim Dönemleri	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Özel Eğitim Okullarında	Özel Eğitim Sınıflarında	Kaynaştırmalı Eğitim Sınıflarında	Toplam Öğrenci Sayısı
2012-2013		10.344	33.877	25.477	161.295[271]	220.649
2011-2012	814	7.607	42.896	20.968	148.753	212.617
2010-2011	753	6.843	40.189	18.576	93.000	151.765
2009-2010	700	6.005	36.599	15.712	76.204	128.515
2008-2009	670	5.695	30.671	13.015	70.685	114.371
2007-2008	561	4.758	28.252	9.252	58.504	96.008
2006-2007	537	4.979	27.439	9.643	55.096	92.178
2005-2006	495	4.680	25.238	8.921	45.532	79.691
2004-2005	480	4.524	22.082	8.130	42.225	72.437
2003-2004	441	3.441	19.895	7.405	35.625	62.925
2002-2003	490	3.385	17.988	6.912	31.708	56.608
2001-2002	342	2.834	17.320	6.912	29.074	53.306
2000-2001	341	2.355	15.838	6.862	23.915	46.615
1999-2000	308	2.400	14.164	6.831	17.724	38.719

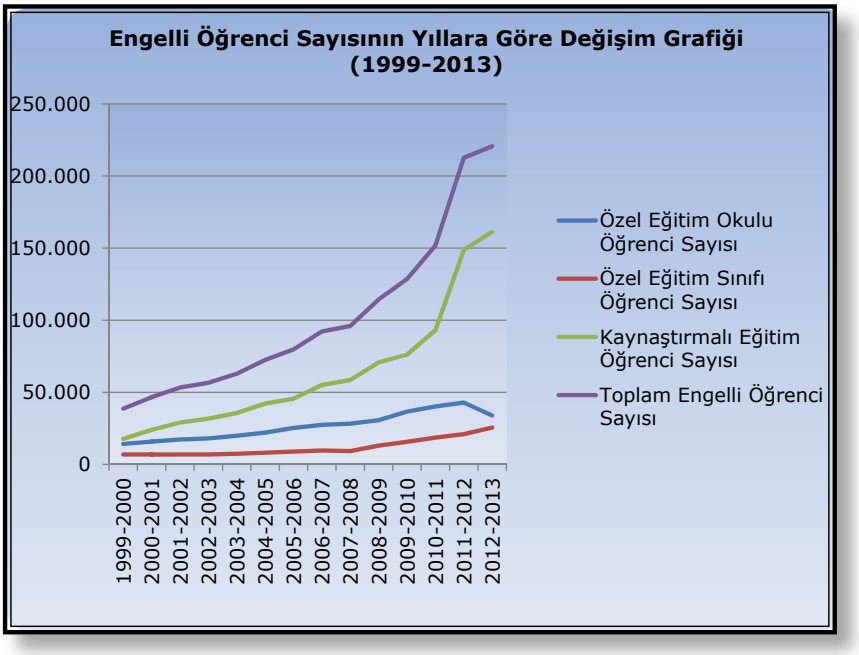
Tablo 3-2: Yıllara Göre engelli öğrenci sayısı dağılımı[272]

Tablo3-2'de verilen veriler, engelli bireylerin eğitim hakkından yararlanması bakımından sayının yıllar içerisinde çok ciddi bir ilerleme kaydedildiğini göstermektedir. Ancak bu veriler aynı zamanda sorunların ne kadar ciddi bir hacme sahip olduğunu ve aynı zamanda daha ne kadar çok yol alınması gerektiğinin işaretlerini vermektedir.

1999 yılı itibarıyla Türkiye'de engelli bireylerin eğitim hizmetlerinin neredeyse emekleme aşamasında olduğu görülmektedir. Nitekim 1999 yılı itibarıyla Türkiye'de özel eğitim okullarında 14.164, özel eğitim sınıflarında 6.831 ve kaynaştırmalı eğitim sınıflarında ise 17.724 olmak üzere toplamda sadece 38.719 engelli birey eğitim görmektedir. Söz konusu rakamların aslında ne kadar yetersiz olduğunu görebilmek için 1999 yılına en yakın dönem olan 2002 Türkiye Özürlüler Araştırma Raporu'na bakmak yeterli olacaktır. Zira rapora göre 2002 yılı itibarıyla Türkiye'de yaşayan %12,29 oranındaki engelli nüfusun %8,78'i, 0-19 yaş arasındadır. Söz konusu rakamlar içerisinden, 0-5 yaş arası nüfusun çıkarılması gerekmektedir ancak eldeki veriler buna müsaade etmemektedir. Bu sebeple eğitime katılma oranı konusunda bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak ortaya çıkan genel rakamlar, eğitime katılım anlamında ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir.

271. MEB tarafından verilen bu veri Eylül 2013 tarihlidir ve Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna karşılık verilen cevap yazısıdır: MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 ve 86839228/622.03/3615462 sayılı yazısında bu rakam Kasım 2013 itibarıyla 162.896 gösterilmektedir.
272. *Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler,* s.5

Ancak, söz konusu tablo, ilerleyen yıllarda ciddi bir biçimde olumlu yönde değişim göstermiştir. Özellikle de, 2007-2008 eğitim-öğretim yıllarından itibaren ciddi bir ivme kazanan bu değişim, hâlâ ideal noktaya ulaşmamış olmakla birlikte engelli bireylerin eğitim hakkından yararlanması konusunda belirgin bir fark yaratmış ve sonuç olarak eğitim gören engelli sayısı, 2013 yılı itibarıyla 220.649'a çıkmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Kanun'unun etkisinden kaynaklanan bu olumlu değişimin ortaya koyduğu performans Grafik 3-5'te gösterilmektedir.

Grafik 3-5: Yıllara göre engelli öğrenci sayılardaki değişim grafiği

Grafik 3-5, 2005 yılında çıkan 5378 sayılı EHK'nin engellilerin eğitim yaşamına katılım sayılarında ciddi bir artış sağladığını ortaya koymaktadır. Grafik 3-1'e göre özellikle 2007-2008 öğretim yılından itibaren ciddi bir ivmelenme olduğunu göstermektedir. Grafiğe göre bu ivmelenmenin daha çok kaynaştırmalı eğitimde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, engellilere eğitimde fırsat eşitliğinin daha fazla sağlanmaya başladığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Bunun yanında eğitim hizmetinden yararlanan engellilerin toplum yaşamına uyumunun artırması, ekonomik ve sosyal dezavantajlarını azaltması bakımından, engellilerin yaşadığı birçok sorunun çözümüne yönelik bir zincirleme etki de yaratılması bakımından çarpıcı etkisi de çok yüksektir. Ancak, Tablo 3-2 ve Grafik 3-5'te görülen sayısal anlamdaki olumlu göstergeler, bu gelişmenin genel olarak bütün engel gruplarına eşit derecede yansıyıp yansımadığı konusunda bilgi vermemektedir.

İzleme çalışmaları kapsamında yapılan başvuruya MEB tarafından verilen cevaplar en azından 2013 yılı için bu yönde bir değerlendirme yapma imkânı sağlamaktadır.

Öncelikle, aşağıda Tablo 3-3'te, engellilerin alacağı eğitimin biçim ve içeriğinin belirlendiği RAM'lar tarafından yapılan eğitime temel olan eğitsel tanı verileri sunulmuştur.[273]

273. MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615462 sayılı cevap yazısı

Özel ve Kaynaştırmalı Eğitime Temel Olan Eğitsel Tanı Verileri (Kasım 2012 - Kasım 2013)	
Eğitsel Tanı	**Tanı Sayısı**
Görme Yetersizliği Az Gören	3.528
Görme (tedbir gerektirmeyen)	1.498
Dil ve Konuşma Güçlüğü (tedbir gerektirmeyen)	975
Özel Öğrenme Güçlüğü (tedbir gerektirmeyen)	70
Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizlik	132.476
Bedensel Yetersizlik	80.091
Dil ve Konuşma Güçlüğü	12.350
Üstün Yetenekli Birey	1.231
Bedensel Yetersizlik (tedbir gerektirmeyen)	2.485
İşitme Yetersizliği-Total	3.686
Görme Yetersizliği- Total	1.720
Zihinsel (tedbir gerektirmeyen)	4.146
İşitme (tedbir gerektirmeyen)	1.083
Duygusal ve Davranış Bozukluğu	546
İşitme Yetersizliği Az işiten	17.376
Serebral Palsi	1.553
Serebral Palsi (tedbir gerektirmeyen)	42
Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizlik	32.083
Otizm	14.758
Ortopedik (tedbir gerektirmeyen)	16
Yaygın Gelişimsel Bozukluk	5.515
Süregelen Hastalık	6.935
Çok Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizlik	2.210
Ortopedik Yetersizlik	49
Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizlik	68.303
Normal	12.777
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	5.929
Özel Öğrenme Güçlüğü	14.023
Toplam	**427.454**
MEB'in Notu: Bir birey birden fazla engel türüne sahip olabilir. Bir birey yıl içerisinde birden fazla bireysel incelemeye alınmış olabilir. (itiraz, nakil)	

Tablo 3-3: MEB Özel Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından RAM'lar tarafından yapılan tanılama işlemleri

Tablo 3-3'te sunulan tanılama hizmet verilerine göre toplam Kasım 2012-2013 arasındaki bir yıllık dönemde 427.454 tanılama işlemi yapılmıştır. İzleme çalışmaları kapsamında geçmiş yıllara ait veriler paylaşılmadığı için önceki yıllarla mukayese yapma olanağı bulunmamaktadır. Ancak, 2013 yılı itibarıyla 162.000 civarında engelli öğrencinin eğitim gördüğü düşünüldüğünde, eğitsel

tanılama sayısının ciddi bir biçimde yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada 427.000 tanılama işleminin içerisinden mükerrer işlemler düşüldüğünde geri kalan sayıda sadece 162.000 öğrencinin eğitim sisteminin içerisinde olması, üzerinde durulması gereken bir konudur. Geri kalan rakamın birçoğu eğitsel destek hizmetleri kapsamında özel rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alıyor olması muhtemeldir. Ancak, özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde faaliyet gösteren STK'ların eğitsel tanı işlemleri sonucu özel ya da kaynaştırmalı eğitim almasına karar verilen birçok engelli öğrencinin okullara kaydının yaptırılmadığı, bunun yerine özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine yönlendirildiği bildirilmektedir.

Şüphesiz bu iddialar sorgulanmaya ve araştırılmaya muhtaçtır. Ancak, özel ve kaynaştırmalı eğitime kabul aşamasında birçok okul idaresinin direnç gösterdiği, birçok sınıf öğretmenin kaynaştırmalı eğitimde engelli öğrencinin sorumluluğunu almak istemediği yönünde emareler yeterince mevcuttur. Özel eğitim bölümünde ayrıca işleneceği üzere, özel eğitim öğretmenlerinin azlığı sebebiyle birçok ilde, özel eğitim sınıfı açmanın zorlukları da düşünüldüğünde, eğitsel tanılama sayısı ile öğrenime dâhil edilen öğrenci sayısının arasındaki yüksek farkın üzerinde durulması gerektiğini düşündürtmektedir.

Bu genel değerlendirmenin ardından engelli öğrencilerin okul öncesinden başlamak üzere, eğitimin tüm aşamalarına ilişkin verilerini ele almak yerinde olacaktır. Eğitim sisteminin içerisinde, eğim sistemine alınan öğrencilere dair sorunlar, sahada yaşanan sıkıntılar, sistemin içerdiği aksaklıklar, bölüm sonunda yapılacak değerlendirmede dile getirilecektir. Ancak öncelikle bu eğitim kategorilerinde gerçekleşen rakamları ortaya koymak, bu rakamlara dair sayısal ve içerik analizleri yapmakta fayda vardır.

3.3.2.1. Okul Öncesi Eğitim

Engelli çocukların okul öncesi eğitimi ülkemiz için yeni bir kavramdır. Ülkemizde okul öncesi eğitimin uzun yıllar boyunca ihmal edilmiş olması düşünüldüğünde, engelli çocuklara yönelik hizmetlerin içinde bulunduğu durum, kısmen anlaşılabilir bir durumdur. Gerek bu tipte bir eğitim sisteminin gerektirdiği altyapı ihtiyacı, gerekse de uzmanlaşmış insan kaynakları ihtiyacı, bu konudaki temel sorundur. Ancak, koşullar ne olursa olsun engelli çocukların okul öncesi eğitim hizmetinden faydalanma olanaklarının genişletilmesi, hizmetten yararlanan engelli çocukların sayısının artırılması, çok acil ve önemli bir ihtiyaçtır. Bu durum, engelli bireylerin yaşama daha etkin ve verimli bir şekilde katılmasının önşartı olduğu kadar, eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin kaçınılmaz bir gereğidir.

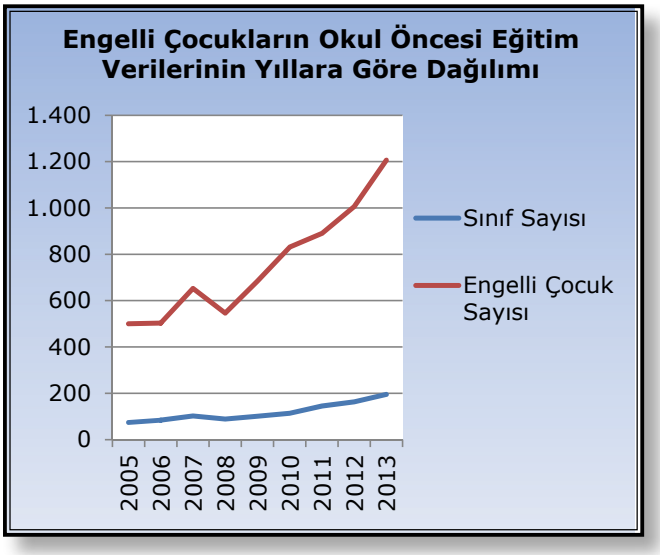
Ancak hâlihazırda, 2005 yılından bu yana MEB tarafından ortaya konan performans, olması gerekenden hâlâ çok daha düşük seviyededir. İzleme çalışmaları kapsamında TOHAD tarafından yapılan başvuruya[274], MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından verilen yanıttaki veriler Tablo 3-4'te ve grafik 3-6'da gösterilmektedir.[275]

274. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin 24.02.2014 tarih ve 201402-EG/B-3420 engelli öğrencilerin destek eğitim odaları, okul öncesi eğitim sınıfları ve yaygın eğitim kurumları verileri hakkındaki bilgi edinme başvurusu

275 MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 10.03.2014 tarih ve 26670320/622.03/1024161 sayılı cevap yazısı

Engelli Çocukların Okul Öncesi Eğitim Verilerinin Yıllara Göre Dağılımı		
Yıl	**Sınıf Sayısı**	**Öğrenci Sayısı**
2005	74	500
2006	84	503
2007	102	653
2008	89	546
2009	101	684
2010	114	831
2011	145	890
2012	163	1.006
2013	195	1.206

Tablo 3-4: Engelli çocukların okul öncesi eğitim verilerinin yıllara göre dağılımı

Grafik 3-6: Engelli çocukların okul öncesi eğitim verilerinin yıllara göre grafiksel hareketi

Tablo 3-4'te görüleceği üzere 2013 yılı itibarıyla okul öncesi eğitim hizmetinden yararlanan engelli çocuk sayısı 1.206'dan ibarettir. Söz konusu rakam, ülkemizdeki engelli çocuk sayısı düşünüldüğünde oldukça düşüktür. Ancak bundan daha önemlisi, engelli çocukların okul öncesi eğitiminde kullanılan dershane sayısındaki durumdur. Grafik 3-6'da da görüleceği üzere yıllar içinde engelli öğrenci sayısındaki artış oranı ile dershane sayısındaki artış simetrik bir özellik sergilememektedir. Yani öğrenci sayısı artarken, sınıf sayısı o oranda artmamaktadır. Bu durumun bir uzantısı olarak, sınıf başında düşen engelli çocuk sayısının, sınıflar için öngörülen üst sınıra doğru ilerlemesi söz konusudur.

MEB'in yukarıda ifade edilen hususlar çerçevesinde, hem okul öncesi eğitim için gerekli uzman sayısını artırması hem de bu konuda eğitim hizmeti sunan derslik sayısını artırması elzemdir.

3.3.2.2. Kaynaştırma Yoluyla Özel Eğitim

Kaynaştırmalı eğitim, engelli çocuklar için en ideal eğitim modelidir. Engelli çocukların akranlarıyla aynı sınıflarda, onlarla temas halinde eğitimlerini sürdürmeleri, sadece eğitimin verimini değil, onların bireysel gelişimleri için de çok önemlidir. Bu eğitim modeli içerisinde eğitim gören engelli çocukların bireysel beceri ve kapasitelerinin öngörülenin çok daha üzerinde arttığı, çocuklarda uyum ve sosyalleşmenin daha yüksek seviyede gerçekleştiği STK temsilcileri, engelli aileleri ve uzmanlar tarafından dile getirilmektedir.

Bu sebeple kaynaştırmalı eğitimin, ülkemizin eğitim konusundaki karar mekanizmaları tarafından çok detaylı ve kapsamlı bir şekilde ele alınması, yaşanan aksaklıkları tespit ederek sistemi revize etmesi hayati öneme haizdir.

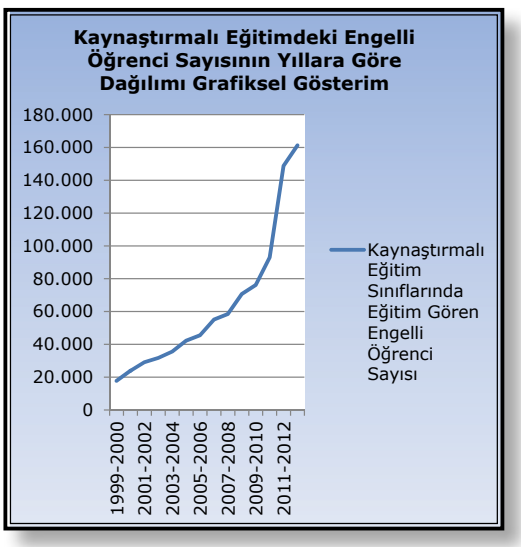
Öncelikle belirtmek gerekir ki, eğitimin diğer alanlarında olduğu üzere, kaynaştırmalı eğitim alanında da son yıllarda önemli bir atılım gerçekleştirilmiştir. Buna karşın engelli çocuklar, engelsiz akranları oranında eğitimde fırsat eşitliğine henüz sahip değillerdir. Kaynaştırmalı eğitim aşamalarının hepsi irdelendikten sonra, konu başlığının sonunda engelli ve engelsiz öğrencilerin sayısal

mukayesesinde de bu durum açıkça görülmektedir. Ancak, öncelikle kaynaştırmalı eğitimi, (ilkokul, ortaokul) ilköğretim ve ortaöğretim aşamalarını tek tek ele almakta fayda vardır.

İzleme çalışmaları kapsamında kaynaştırmalı eğitim konusunda elde dilen veriler iki farklı şekilde tasnif edilmiştir. Bu tasniflerden birincisi, 1999 yılından bu yana kaynaştırmalı eğitim sistemi dâhilinde eğitim gören engelli bireylere ilişkin veriler olup, bu veriler hakkındaki görünüm, Tablo 3-5 ve Grafik 3-7'de ortaya konmuştur.[276]

Kaynaştırmalı Eğitimdeki Engelli Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Dağılımı	
Yıl	**Öğrenci Sayısı**
2012-2013	161.295
2011-2012	148.753
2010-2011	93.000
2009-2010	76.204
2008-2009	70.685
2007-2008	58.504
2006-2007	55.096
2005-2006	45.532
2004-2005	42.225
2003-2004	35.625
2002-2003	31.708
2001-2002	29.074
2000-2001	23.915
1999-2000	17.724

Tablo 3-5: Kaynaştırmalı eğitimdeki engelli öğrenci sayısının yıllara göre dağılımı

Grafik 3-7: Kaynaştırmalı eğitim sınıflarında eğitim gören engelli sayısının yıllara göre grafiksel hareketi

276. *Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler,* s.5

Tablo 3-5 incelendiğinde, kaynaştırmalı eğitim kapsamında eğitim gören engelli öğrenci sayısının 1999 yılından bu yana, çok ciddi bir artış gösterdiği dikkat çekmektedir. 2007-2008 eğitim yılından itibaren yüksek bir ivme kazanan bu sayının, kaynaştırmalı sistem tarafından içselleştirilmesinin bir sonucu olarak daha çok artacağı düşünülebilir. Eğitsel değerlendirme sayılarındaki artış, bu tespitin doğruluğunu destekler niteliktedir.

Bu noktada, kaynaştırmalı eğitim gören öğrencilerin sayısı kadar, bu öğrencilerin engel gruplarına ve okul kategorilerine göre dağılımlarını da irdelemek önemli hale gelmektedir.

İlkokul Kaynaştırma Öğrenci Sayıları (2013)		
Okul Türü	**Yetersizlik Yetenek Türü**	**Öğrenci Sayısı**
İlkokul	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	6.613
İlkokul	Dil ve konuşma güçlüğü olanlar	2.779
İlkokul	Duygusal ve Davranış Bozukluğu Olan Birey (sosyal, duygusal uyum güçlüğü olanlar)	208
İlkokul	Eğitilebilir (hafif düzey) Zihinsel Öğrenme Yetersizliği	36.883
İlkokul	Görme Yetersizliği	535
İlkokul	İşitme Yetersizliği	3.953
İlkokul	Ortopedik Yetersizlik	8.471
İlkokul	Otistik	876
İlkokul	Özel Öğrenme Güçlüğü Olanlar	2.886
İlkokul	Serebral Palsi	69
İlkokul	Sınır Zekâ Düzeyinde Yetersizlik	404
İlkokul	Süregelen Hastalık	415
İlkokul	Üstün Yetenekliler	322
İlkokul	Yaygın Gelişimsel Bozukluk	588
Toplam		**65.002**

Tablo 3-6: MEB bünyesinde 2013 yılında ilkokul kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin engel türü ve sayılarına göre dağılımları

Tablo 3-6'daki verilere göre 2013 yılı itibarıyla, 65.002 engelli öğrenci, ilkokullarda kaynaştırmalı eğitim kapsamında eğitim görmektedir. Tablo detayı incelendiğinde görülmektedir ki hafif düzey (eğitilebilir) zihinsel engelli öğrenci sayısı 36.883 ile en yüksek rakama tekabül etmektedir. Tablonun bütünü incelendiğinde de (8.471) ortopedik, (535) görme, (3.953) işitme, (2.779) dil ve konuşma engelli ve (415) süreğen hastalık kategorisindeki engelli öğrenci sayısının olduğu görülmektedir. Bu kategorideki engelli öğrencilerin sayısının toplamının 21.553 olduğu görülmektedir.[277] Bu sonuca göre de ilköğretim çağındaki kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin üçte ikilik bir bölümünün zihinsel engellilikle ilintili engel türüne sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu dağılımın,zihinsel engellilik türlerinin genel engellilik oranları içerisinde daha çok yer tuttuğundan mı yoksa diğer engel gruplarının eğitime erişim oranlarının düşüklüğünden mi kaynaklandığı, sorgulanması gereken bir durumdur.

277. Tablo 3-6'da (69 olarak belirtilen) serabral palsili engelli çocuğun engellilik kategorisi ayrıştırılamamıştır. Zira serebral palsi, yapısı gereği birçok kategoriden (çoğu zaman çoklu) engelli sonucu verebilmektedir.

MEB rakamlarına göre 2013 yılında ortaokul kaynaştırma öğrenci sayılarına dair veriler ise Tablo 3-7'de gösterilmektedir.

Ortaokul Kaynaştırma Öğrenci Sayıları (2013)		
Okul Türü	**Yetersizlik Yetenek Türü**	**Öğrenci Sayısı**
Ortaokul	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	7.362
Ortaokul	Dil ve konuşma güçlüğü olanlar	2.408
Ortaokul	Duygusal ve Davranış Bozukluğu Olan Birey (sosyal, duygusal uyum güçlüğü olanlar)	323
Ortaokul	Eğitilebilir (hafif düzey) Zihinsel Öğrenme Yetersizliği	52.872
Ortaokul	Görme Yetersizliği	714
Ortaokul	İşitme Yetersizliği	3.836
Ortaokul	Ortopedik Yetersizlik	7.061
Ortaokul	Otistik	586
Ortaokul	Özel Öğrenme Güçlüğü Olanlar	3.311
Ortaokul	Serebral Palsi	162
Ortaokul	Sınır Zekâ Düzeyinde Yetersizlik	2.325
Ortaokul	Süregelen Hastalık	357
Ortaokul	Üstün Yetenekliler	247
Ortaokul	Yaygın Gelişimsel Bozukluk	369
Toplam		**81.933**

Tablo 3-7: MEB bünyesinde 2013 yılında ortaokul kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin engel türü ve sayılarına göre dağılımları

Kaynaştırmalı eğitim kapsamında ortaokul eğitimi gören öğrenci verileri, ilkokul verileri baz alınarak incelendiğinde oldukça dikkat çekici ve üzerinde durulması gereken hususlar ortaya koymaktadır. Her şeyden önce, ilkokul seviyesindeki toplam kaynaştırmalı engelli öğrenci sayısı, 65.002'den 81.933'e çıkmıştır. Söz konusu yükselişin (görme ve işitme engelli) öğrencilerin, özel eğitimden kaynaştırmalı eğitime geçmesinden kaynaklanması olası görünmemektedir. En azından bu kategorideki öğrencilerin geçişinin bir artış getirse de, artışın bu derece olması mümkün değildir. Bu noktada dikkat çekici bir başka veri göze çarpmaktadır. Zira Tablo 3-6'da de görüleceği üzere hafif düzey eğitilebilir öğrenci sayısı ilkokul seviyesinde 36.883 iken, Tablo 3-7'de de görüleceği üzere 52.872'ye çıkmaktadır. Bu durumun akla gelen ilk izahı, ilkokul sırasında (çeşitli sebeplerle) fark edilmeyen öğrencilerin, eğitimin ilerleyen aşamalarında hafif düzey zihinsel öğrenme yetersizliği kategorisine alınmasıdır. Zira ilkokul ve ortaokuldaki kaynaştırmalı öğrenci sayısı da 17.000 yakın bir rakamda artmıştır. Bunun dışında, kaynaştırmalı eğitim gören öğrencilerin bazılarının engellilik türünü belirleyen eğitsel değerlendirme raporlarındaki değişikliklerin de bunda etkisi olması muhtemeldir. İşte bu iki olgu, rehberlik ve tanılama sisteminin sorgulanması gereğini ortaya koymaktadır.

Ortaokul seviyesinde engelli öğrencilerin verileri bunun dışında da bazı dikkat çekici hususlar ortaya koymaktadır. Nitekim Tablo 3-7 incelendiğinde görme engellilerde öğrenci sayısının, ilkokuldaki öğrenci sayısına göre arttığı, işitme engelli öğrenci sayılarının da kendini koruduğu görülmektedir. Bu durumun, ilkokulu sadece görme ve işitme engelli öğrencilere eğitim veren özel eğitim

okullarındaki öğrencilerin (Braille kabartma yazı, işaret dili vb. engelliliklerine ait özel eğitimlerini tamamladıktan sonra) kaynaştırmalı eğitime geçmelerinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun dışında sonradan engelli olan öğrencilerin de bu sayılara dâhil olması muhtemeldir.

Ortaokul seviyesinde yukarıda izah edilen iki özel durum dışında, ortopedik engel grubunda ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir. Bu durumun okulların ortopedik engellilerin mimari ve fiziki ihtiyaçlarına göre düzenlenmemiş olmasından ya da engelli çocuğun okula gidiş gelişlerini sağlayacak bir (asansör tertibatlı) araç altyapısı ya da toplu taşıma sisteminin bulunmamasından kaynaklanması muhtemeldir. Bu durumun sonucu olarak giderek bedenen de büyüyen ve taşınması, transferi ebeveynler için zorluk haline gelen engelli öğrencinin eğitimi bırakması sonucu gündeme gelebilmektedir.

Lise Kaynaştırma Öğrenci Sayıları (2013)		
Okul Türü	**Yetersizlik Yetenek Türü**	**Öğrenci Sayısı**
Lise	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	112
Lise	Dil ve konuşma güçlüğü olanlar	430
Lise	Duygusal ve Davranış Bozukluğu Olan Birey (sosyal, duygusal uyum güçlüğü olanlar)	10.716
Lise	Eğitilebilir (hafif düzey) Zihinsel Öğrenme Yetersizliği	3.181
Lise	Görme Yetersizliği	249
Lise	İşitme Yetersizliği	681
Lise	Ortopedik Yetersizlik	364
Lise	Otistik	126
Lise	Özel Öğrenme Güçlüğü Olanlar	90
Lise	Üstün Yetenekliler	12
Toplam		**15.961**

Tablo 3-8: MEB bünyesinde 2013 yılında lise kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin engel türü ve sayılarına göre dağılımları

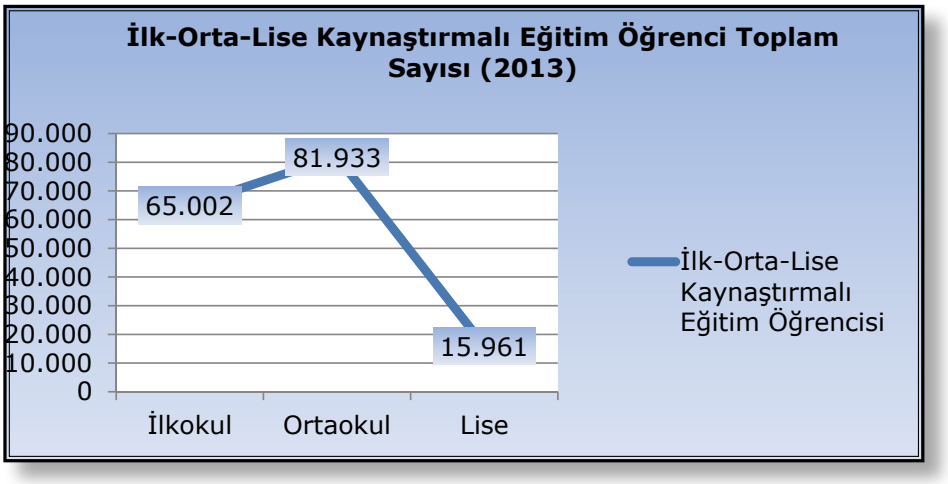
MEB verilerine göre kaynaştırmalı eğitimin lise dönemine devam eden öğrenci sayısı, en dramatik düşüşün yaşandığı, bir anlamda engelli eğitim sorunun (okuma yazma bilmeme-okula hiç başlamamadan sonraki) dönüm noktası olarak kendini gösterdiği bir kategoridir. Her şeyden önce, lise aşamasında (kanunen bir engel olmasa da) eğitim sistemimiz içerisinde, öğrenme yetersizliği olan ya da öğrenme yeteneği gereği eğitimini sürdürecek sistemin oturmamış olması sebebiyle zihinsel engelli bireylerin birçoğu, eğitim sisteminin dışına itilmektedir. Tablo 3-8'de bu çerçevede yapılacak değerlendirmede öncelikle "Sınır Zekâ Düzeyinde Yetersizlik" gibi bazı kategorilerdeki engel grubu öğrencilerinin lise düzeyine geçemedikleri görülmektedir. Bunun paralelinde otizmli öğrenci sayısı örneğinde olduğu gibi ortaokulda 586 olan öğrenci sayısının lise aşamasında 126'ya düşmesi gibi çok keskin düşüş gösterdiği engel grupları da mevcuttur. Eğitim sistemi içerisinde meslek liselerine yönlendirmek ya da özel yetenek gerektiren konservatuar gibi bölümlere yönlendirmek konusunda sistemin mevzuatı yeterince içselleştirmemiş olması, bu dramatik düşüşlerde etki sahibidir. Bu keskin düşüşler yanında bir başka dramatik değişim de spastik engelli, süreğen hastalık sahibi

engelli bireylerin lise seviyesi öğrenci rakamlarında görülmüyor oluşudur. Bir başka deyişle, bazı kategorilerdeki engel gruplarına dâhil öğrenciler, eğitim sisteminin dışında kalmıştır. Bu durumun temelinde, (lise seviyesinde eğitim göremeyecek derecede zihinsel) engelli olmayı görmek yeterli bir izahat olmayacaktır. Zira serebral palsili olan ama zihinsel engele sahip olmayan ya da zekâ derecesini etkilemeyen bir zihinsel engele sahip olan öğrencilerin eğitimlerini sürdürmesinde bir engel zaten bulunmamaktadır. Bu bağlamda sistemin, bazı engel gruplarının lise seviyesinde çok şiddetli sayısal düşüş göstermesi ya da hepten eğitim sisteminin dışında kalması, mutlaka ama mutlaka üzerinde durulması gereken bir konudur.

İlkokul-ortaokul ve lise seviyesinde ayrı ayrı detayları verilen engelli öğrenci sayılar birleştirildiğinde 162.896 engelli öğrencinin 2013 yılı itibarıyla okullarda öğrenim gördüğü ortaya çıkmaktadır.[278] Bu öğrenci sayılarına ilişkin veriler Tablo 3-9'da gösterilmektedir.

İlk-Orta-Lise Kaynaştırmalı Eğitim Öğrenci Toplam Sayısı (2013)	
Okul Kategorisi	**Sayı**
İlkokul	65.002
Ortaokul	81.933
Lise	15.961
Toplam	**162.896**

Tablo 3-9: MEB bünyesinde 2013 yılında ilkokul-ortaokul ve lise kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin engel türü ve sayılarına göre dağılımları

Grafik 3-8: İlkokul-ortaokul ve lise kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin sayı grafikleri

Tablo 3-9 ve Grafik 3-8 incelendiğinde, öğrenci sayılarının doğrusal olmayan bir seyir izlediği ortaya çıkmaktadır. Önceki sayfalarda da görüldüğü üzere ortaokulda eğitim gören engelli öğrenci sayısı, ilköğretimde eğitim gören öğrenci sayısına oranla %26 artış göstermiştir. Bu artışı, özel eğitim okullarında ilkokulu okuyan (görme, işitme, konuşma vb.) engellilerin kaynaştırmalı eğitime dönmesiyle izah etmek, pek mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan artışın daha ziyade zihinsel engel

278. *Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler*, s.5

gruplarına ait öğrenci sayılarında olması da bu tezi doğrular niteliktedir. Daha önce de belirtildiği üzere bu değişimin, zihinsel engel grubuna dâhil öğrencilerin rehberlik-tanılama hizmetlerindeki sorunlardan kaynaklandığı, daha önce okula başladığı anda zihinsel engelli olduğu fark edilmeyen birçok çocuğun daha sonra bu kategoriye alınmış olduğu düşünülebilir. Tablo 3-9'un gösterdiği bir diğer düşündürücü veride, ortaokuldan liseye geçişteki engelli öğrenci sayısında yaşanan çok keskin düşüştür. Sayıların izlediği grafiğin gösterildiği Grafik 3-8'de de görüleceği üzere, öğrenci sayısı 81.933'ten 15.961'e düşerek adeta bir uçurum oluşturmaktadır. Şüphesiz ki bu düşüş, engelli çocukların, eğitimde fırsat eşitliği bakımından ciddi bir mağduriyet yaşadığını ortaya koymaktadır.

Kaynaştırmalı eğitim konusunda irdelenecek son veri ise, kaynaştırmalı eğitimin yapıldığı sınıf sayısıdır. Bilindiği üzere kaynaştırmalı eğitim, ilgili yönetmeliğe göre her sınıfta eğitim görecek kaynaştırmalı eğitim öğrencisine, belli bir sayı sınırı getirmektedir. MEB'in konu hakkındaki verileri Tablo 3-10'da paylaşılmıştır.

Kaynaştırmalı Eğitim Kapsamındaki Derslik Sayısı ve Örenci Sayıları			
Kurum Türü	**Derslik Sayısı**	**Öğrenci Sayısı**	**Sınıf Başına Düşen Öğrenci Sayısı**
İlkokul	59.232	65.002	**1,1**
Ortaokul	73.252	81.933	**1,1**
Lise	10.806	15.961	**1,5**
Toplam	**143.290**	**162.896**	**3,7**

Tablo 3-10: Kaynaştırmalı öğrenci sayısı

Tablo 3-10 verilerine göre, kaynaştırmalı eğitim için sınıf başına düşen öğrenci sayıları, ilgili yönetmelikte belirtilen sınırlar içerisinde kalmaktadır. Ancak, izleme çalışmaları sırasında yapılan saha tarama toplantılarında, konuyla ilgili faaliyet gösteren STK'lar, sıkça bir okula kayıt yaptıran kaynaştırmalı öğrencilerin genelde belli sınıflara toplandığını, dolayısıyla genel ortalamaların sınıf başına düşen engelli bazında yasal sınırlara uygun göründüğünü, bununla birlikte aslında sahadaki uygulamalarda azımsanmayacak derecede sınıfta kaynaştırma öğrencisi sayısının belirtilen rakamların üzerinde olduğunu ifade etmektedirler. Bu bağlamda, bu alanda irdeleyici veri sorgulamalarının yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynaştırmalı eğitimin sayısal analizi, yukarıda ifade edilen verileri içermektedir. Şüphesiz ki kaynaştırmalı eğitimin kazanımları ve sistemin uygulamasında gündeme gelen sorunlar mevcuttur. Her şeyden önce gerçekleşen öğrenci sayılarının ortaya koyduğu durumun, engelli ve engelsiz öğrenciler arasındaki fırsat eşitliğinin sağlanıp sağlanmadığı konusunda doğurduğu tartışma, başlı başına üzerinde durulması gerekli bir durumdur. Söz konusu sorunlara dair saptama ve çıkarımlar, bölümün sonunda, izleme çalışmalarının medya tarama ve bireysel başvuru verileri ışığında, özel eğitim ve yaygın eğitim hizmetleri ile birlikte ayrıca yapılacaktır.

3.3.2.3. Özel Sınıflarda, Özel Eğitim Okullarında ve Özel Kurumlarda Eğitim

Bölümün politikalar ve hukuki durum başlığında da irdelendiği üzere özel eğitim hizmetleri Türkiye'de üç başlık altında yürütülmektedir. Buna göre:

- Özel eğitim okullarında spesifik olarak bir engel grubuna yönelik eğitim veren okullar,

- Örgün eğitim kurumlarının içinde açılan spesifik olarak bir engel grubuna yönelik olarak eğitim veren sınıflar,
- Ve son olarak da özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde engellilere eğitim veren kurumlar üzerinden özel eğitim hizmetleri verilmektedir. (Daha önce de belirtildiği üzere, özel eğitim kurumlarında 2 tip engelliye hizmet verilmektedir. Birinci grup eğitim alanlar, kaynaştırmalı eğitim sınıflarında ve özel eğitim sınıflarında eğitim gören ve bunun yanında da bireysel becerilerinin artması için destek eğitimi hizmetleri alan engelliler, ikinci grup ise, herhangi bir örgün eğitime devam edemeyecek seviyede olup sadece destek eğitim hizmeti alanlardır.)

Özel eğitim kurumlarında verilen özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri, çalışmanın 3.3.2.4 Özel Eğitim Kurumları ve Rehabilitasyon Merkezleri başlığında ayrıca işlenecektir. Çalışmanın bu aşamasında ise, sadece özel eğitim sınıfları ve özel eğitim okulları ele alınacaktır.

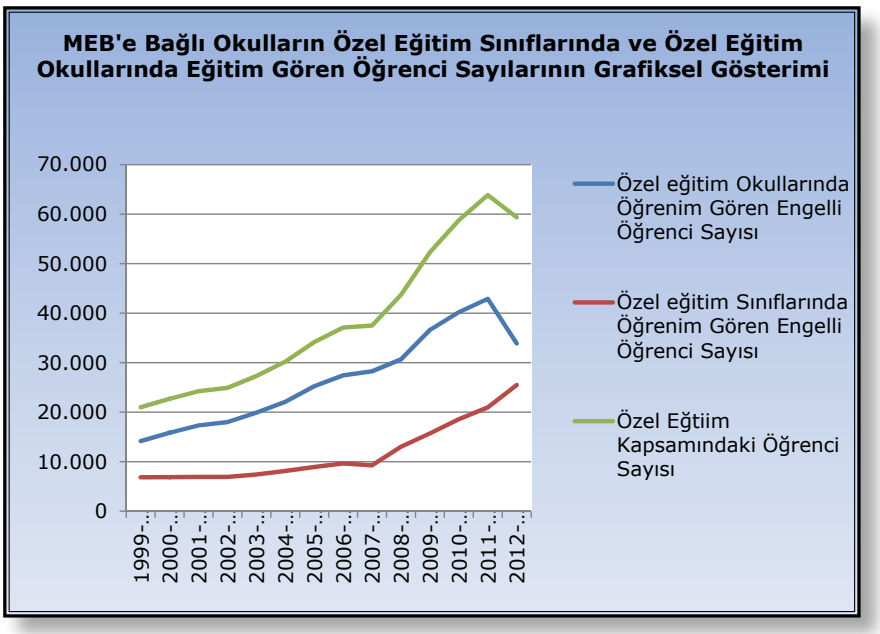
Özel eğitim konusu Türkiye'de son 20 yılda, ciddi bir felsefe, anlam ve uygulama değişikliği gösteren bir alandır. Eğitim sistemimizin kaynaştırmalı eğitim dışında kalan engelli öğrenciler için temel hedefi, özel eğitim okulu modelinden, özel eğitim ihtiyacı bulunan engelliyi akranlarından ayırmadan, onlarla temas edebileceği ortamlarda, yani örgün eğitim veren okulların içinde açılan özel eğitim sınıflarında eğitme modeline geçmektir. Ancak bu geçişin, çok ciddi altyapı çalışmaları yıllar gerektirdiği de aşikârdır. Bu sebeple MEB'in bu değişimi tedrici olarak gerçekleştirme eğilimi olduğu görülmektedir.

Yukarıda ifade edilen hususlar kapsamında MEB'in özel eğitim konusundaki istatistikleri Tablo 3-11'de gösterilmiş, bu sayısal verilerin ortaya koyduğu grafiksel seyir de Grafik 3-9'da ortaya koyulmuştur.[279]

Özel Eğitim Kapsamındaki Engelli Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Dağılımı			
Yıllar	**Özel Eğitim Okulları**	**Özel Eğitim Sınıfları**	**Toplam Öğrenci Sayısı**
1999-2000	14.164	6.831	20.995
2000-2001	15.838	6.862	22.700
2001-2002	17.320	6.912	24.232
2002-2003	17.988	6.912	24.900
2003-2004	19.895	7.405	27.300
2004-2005	22.082	8.130	30.212
2005-2006	25.238	8.921	34.159
2006-2007	27.439	9.643	37.082
2007-2008	28.252	9.252	37.504
2008-2009	30.671	13.015	43.686
2009-2010	36.599	15.712	52.311
2010-2011	40.189	18.576	58.765
2011-2012	42.896	20.968	63.864
2012-2013	33.877	25.477	59.354

Tablo 3-11:Özel eğitim kapsamındaki engelli öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımı

279. *Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler*, s.5

Grafik 3-9: Özel eğitim kapsamındaki öğrencileri sayılarını yıllara göre grafiksel hareketi

Tablo 3-11'in, özel eğitim okulları ve sınıfları bazında koyduğu rakamlar, her iki kategorideki öğrenci sayılarında 1999 yılından bu yana ciddi artışlar yaşandığını göstermektedir. Ancak, rakam bazındaki incelemede, özel eğitim sınıflarında eğitim gören öğrenci sayısı artışının özel eğitim okullarındaki öğrenci sayısı artışından çok daha fazla olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim 1999-2000 eğitim yılında özel eğitim okullarında eğitim gören engelli öğrenci sayısı 14.164 iken, bu rakam 2012-2013 yılında 33.877'ye çıkmıştır. Öğrenci artış oranı 2,5 kat civarındadır. Ancak buna karşın özel eğitim sınıflarında eğitim gören engelli öğrenci sayısı 1999 yılında 6.831 iken 2012-2013 eğitim yılında 25.477'ye çıkmıştır ve artış oranı yaklaşık 4 kat civarındadır. Bu bağlamda oransal açıdan özel eğitim sınıflarındaki öğrenci sayısı özel eğitim okullarında eğitim gören öğrenci sayısından daha fazla artış göstermektedir. Bu artış, devletin tercihini özel eğitim sınıflarından yana gösterdiğinin açık delilidir. Nitekim Grafik 3-9 incelendiğinde, 2009-2010 eğitim yılında özel eğitim okullarındaki öğrenci sayısındaki artış ivmesinin azaldığı, 2012-2013 yılında özel eğitim okullarındaki öğrenci sayısının ise bir önceki yıla göre düşüş gösterdiği görülmektedir. Şüphesiz ki, engelli çocuğu, diğer akranlarından ayırmadan eğitmeyi hedefleyen sisteme yöneliş, oldukça önemli bir gelişmedir. Bu tercihin, özellikle görme işitme engelli çocukların eğitim aldığı ve çoğu uygulamada yatılı eğitim verilen özel eğitim okulları için de uygulanması oldukça yararlı olacaktır. Bu sayede engelli öğrencinin ailesinin yanından ayrılmadan eğitim alması mümkün olacak, bireysel gelişmelerine olumlu yansıyacaktır.

Hâlihazırda Türkiye genelinde 1.334 özel eğitim okulu faaliyet göstermektedir. Hizmet ettikleri engel grubu ve okul sayıları Tablo 3-11'de gösterilmekte olup, söz konusu özel eğitim okullarının yakın ve orta vadede Milli Eğitim Sistemi tarafından tasfiye edilmesi beklenmemektedir.

Ancak ilerleyen yıllarda, gerekli altyapı oluştuğunda özel eğitim modelinin marjinalleşmesi söz konusu olacaktır. Bu noktada, özel eğitim hizmetleri sisteminin, okul, derslik sayısı, uzman eğitimci sayısı vb. açılardan irdelenmesi yararlı olacaktır. İzleme çalışmaları sırasında MEB'e yapılan başvuruda bu konuda da bilgi istenmiş ve MEB, özel eğitim veren okullara dair sayısal veriler konusunda

bir cevap vermiştir.[280] Tablo 3-12, Türkiye'deki özel eğitim okullarının hizmet verdiği engel türü ve sayıları hakkındaki detayları içermektedir.

Özel Eğitim Okullarının Konu ve Sayılarına Göre Dağılımları					
S.No	**Özel Eğitim Kategorisindeki Kurum Türü**	**Kurum Sayısı**	**S.No**	**Özel Eğitim Kategorisindeki Kurum Türü**	**Kurum Sayısı**
1	Özel Eğitim Ana Okulu	10	**11**	Ortaokul (uyum güçlüğü olanlar)	1
2	İlkokul (görme engelliler)	16	**12**	Meslek Lisesi (işitme engelliler)	18
3	İlkokul Hafif Düzeyde (zihinsel engelliler)	49	**13**	Meslek Lisesi (ortopedik engelliler)	2
4	İlkokul (işitme engelliler)	44	**14**	Özel Eğitim Uygulama Merkezi (1. kademe)	240
5	İlkokul (ortopedik engelliler)	3	**15**	Özel Eğitim Uygulama Merkezi (2. kademe)	237
6	İlkokul (uyum güçlüğü olan)	1	**16**	Özel Eğitim Uygulama Merkezi (3. kademe)	193
7	Ortaokul (görme engelliler)	16	**17**	Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi (3. kademe)	2
8	Ortaokul (hafif düzeyde zihinsel engelliler)	50	**18**	Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi (zihinsel engelliler 3. kademe)	111
9	Ortaokul (işitme engelliler)	44	**19**	Rehberlik Araştırma Merkezi	224
10	Ortaokul (ortopedik engelliler)	3	**20**	Üstün ve Özel Yetenekliler	70
Toplam Kurum Sayısı: 1.334					

Tablo 3-12: Özel eğitim okullarının konu ve sayılarına göre dağılımları

Tablo 3-12'de görüldüğü üzere, kategorik olarak tasnif edilerek irdelendiğinde, özel eğitim ana-okulu seviyesinde 10 okul, ilkokul seviyesinde 97 okul, ortaokul seviyesinde 118 okul, (özel eğitim mesleki eğitim merkezleri de dâhil olmak üzere) lise seviyesinde toplam 803 kurum bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, özel eğitim anaokulu sayısı, ciddi oranda düşük bir sayıya sahiptir. Bölüm içerisindeki okul öncesi özel eğitim başlığında da bahsedildiği üzere hâlihazırda Türkiye'de okul öncesi özel eğitim alan sadece 1.206 engelli çocuk bulunmaktadır.[281] Bu sebeple devletin, özel eğitim ana sınıfı sayısını arttırması ya da bu olamıyorsa, (acil bir tedbir olarak ve geçici bir dönem için) özel eğitim anaokulu sayısını hızla arttıracak bir acil eylem planı geliştirmesi gerektiği açıktır. Bu acil eylem planının, bu alanda çalışacak eğitimci sayısının artırılmasına yönelik lisans seviyesinde eğitim veren bölüm sayısının artırılması yönündeki bir politikayla da desteklenmesi şarttır. Zira aksi bir durum, fırsat eşitliğine aykırılık teşkil etmektedir.

280. MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615480 sayılı cevap yazısı
281. Bkz. Tablo 3-4

Diğer taraftan ilkokul, ortaokul ve lise seviyesindeki özel eğitim okullarının durumu da ayrı bir minvalde ele alınmalıdır. Bölüm içerisinde sıkça ifade edildiği gibi milli eğitim sistemimiz, özel eğitim okulları üzerine dayalı eğitim sistemi yerine, kaynaştırmalı eğitim ve özel eğitim sınıfları modeline dayalı stratejiyi benimsemiş durumdadır. Bu seçim, doğru ve olumlu bir seçimdir. Ancak, özel eğitim okulu modelinin tez elden ve topyekûn kaldırılması da bugünkü şartlarda olası görünmemektedir. Her şeyden önce engelli çocukların özellikle kırsal kesimlerde her engel grubuna göre açılmış özel eğitim sınıflarına taşınması başlı başına bir sorundur. Diğer taraftan, bu dağılıma uygun bir eğitmen kadrosunun istihdamı da ciddi bir güçlüktür. Bu sebeple, engel gruplarına uygun eğitim için uzman kadroların toplandığı noktalarda eğitimi sürdürmek MEB açısından en azından bir dönem için mecburi bir tercih gibi görünmektedir.

Özellikle Düz Lise, Anadolu Lisesi ve Fen Lisesi gibi kurumlarda eğitim göremeyecek engelli öğrenciler için açılan özel eğitim meslek liseleri de bir başka irdelenmesi gereken konudur. Meslek liseleri, bu durumda olan engelli öğrenciler için çok önemli bir alternatiftir. Ancak öncelikle, engelli bireyler için özel eğitim meslek lisesi açmanın mantığı iyice sorgulanmalıdır. Meslek liseleri için kaynaştırmalı eğitimin yaygınlaştırılması ya da meslek liseleri içerisinde özel eğitim sınıflarının açılması bu noktada bir yoldur. Kaldı ki, hâlen 20 tane olan özel eğitim meslek liselerinin 18'i işitme engelliler, 2'si de ortopedik engelliler için eğitim vermektedir. Bu tip engel grupları için özel bir meslek lisesi açmanın, eğitimde ayrımcılık yaratabileceği özellikle düşünülmelidir. Meslek liseleri de, tıpkı ilköğretim seviyesinde olduğu gibi, kaynaştırmalı eğitim modelinin yaygınlaştırılacağı bir alan olarak düşünülmelidir. Bununla ilgili bir yasal engel bulunmamakta, sorun daha ziyade uygulama aşamasında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla meslek liselerinde kaynaştırmalı eğitimin yaygınlaştırılması için özel tedbirler geliştirilmeli ve özel eğitim meslek liselerinin (nihai hedefin kaldırılması yönünde olacak şekilde) marjinalize edilmeleri yönünde çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Özel eğitim meslek liselerinin paralelinde, eğitime devam edemeyecek durumdaki (özellikle zihinsel engel türlerindeki) engelli bireyler için hizmet veren Özel Eğitim Uygulama ve Mesleki Eğitim Uygulama Merkezleri de ele alınması gereken bir diğer konudur. İzleme çalışmaları sırasında, MEB'e yapılan başvurularda Türkiye genelinde eğitime ihtiyaç duyan engelli birey sayılarının ne olduğu konusunda yapılan başvuruya MEB tarafından bir cevap verilmemiştir. Bu sorunun temelinde engelli nüfus hakkında kapsamlı bilgi bulunmamasının olduğu aşikârdır. Bu yüzden Engelli Hakları İzleme Çalışmaları kapsamında, özel eğitim uygulama ve özel eğitim mesleki eğitim merkezlerinin sayısının ve kapasitesinin ihtiyacı ne derecede karşıladığı konusunda bir mukayese ya da değerlendirme yapılamamıştır.

Bir bütün olarak (özel eğitim sınıfları ve özel eğitim okullarındaki) özel eğitim sisteminin sayısal olarak sergilediği bu dağılım, doğal olarak bu okullarda görev alan uzmanlaşmış eğitimci sayılarının ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Özel eğitim, engel grubu ne olursa olsun, uzmanlık, deneyim, sabır ve disiplin gerektiren bir eğitim biçimidir. Bu sebeple nitelikli uzman kadrosu, bu alanda daha bir önemli hale gelmektedir.

Kaynaştırmalı eğitim dışında kalan özel eğitimin, özel eğitim sınıflarında ve özel eğitim okullarında yürütülüyor oluşu, bu alandaki insan kaynağının iki kategoride ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bir kere, özel eğitim okullarında sadece belirli bir gruptaki engel alanında engelli bulunduğu için (özellikle ortaokul ve lise alanında) bir eğitmenin daha çok sayıda engelli öğrenciye eğitim vermesi olanağı doğmaktadır. Ama diğer okullarda, okul bünyesinde açılan özel eğitim sınıfında, engel türüne göre, sayıya göre ihtiyaç duyulacak eğitimci sayısı artabilmekte, çeşitlenebilmektedir. Bu sebeple her iki sistemdeki insan kaynakları olanakları farklı farklı irdelenmek durumundadır.

İzleme çalışmaları kapsamında hem özel eğitim sınıflarında hem de özel eğitim okullarında görev alan öğretmen sayıları MEB'e bilgi edinme başvuruları kapsamında sorulmuştur. Ancak MEB tarafından verilen cevapta, sadece özel eğitim okullarındaki öğretmen sayıları bildirilmiştir. Bu veriler, Tablo 3-13'te sunulmuştur.[282] Bu sebeple, Türkiye çapındaki özel eğitim sınıfı ve özel eğitim okullarındaki toplam engelli öğretmen sayısı konusunda veri alabilmek için ASPB EYH Genel Müdürlüğü'nün Engelli Bireylere ilişkin istatistikî bilgiler bültenindeki, veriler derlenmiş ve Tablo 3-13'te sunulmuştur.[283] Bu iki tabloyu aynı anda yorumlayarak engelli eğitim uzmanı verileri özetlemek mümkün olabilmektedir.

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bünyesindeki Okullarda Görev Yapan Özel Eğitim Öğretmen Sayıları	
Görme Engelliler Sınıf Öğretmeni	322
Zihin Engelliler Sınıf Öğretmeni	4.314
İşitme Engelliler Sınıf Öğretmeni	556
Toplam	**5.192**

Tablo 3-13: Özel eğitim okullarında istihdam edilen uzman öğretmen sayısı

Özel Eğitim Okul, Eğitimci ve Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı					
Yıllar	**Okul Sayısı**	**Öğretmen Sayısı**	**Özel Eğitim Okullarındaki Öğrenci Sayısı**	**Özel Eğitim Sınıflarındaki Öğrenci Sayısı**	**Toplam Öğrenci Sayısı**
2012-2013		10.344	33.877	25.477	59.354
2011-2012	814	7.607	42.896	20.968	63.864
2010-2011	753	6.843	40.189	18.576	58.765
2009-2010	700	6.005	36.599	15.712	52.311
2008-2009	670	5.695	30.671	13.015	43.686
2007-2008	561	4.758	28.252	9.252	37.504
2006-2007	537	4.979	27.439	9.643	37.082
2005-2006	495	4.680	25.238	8.921	34.159
2004-2005	480	4.524	22.082	8.130	30.212
2003-2004	441	3.441	19.895	7.405	27.300
2002-2003	490	3.385	17.988	6.912	24.900
2001-2002	342	2.834	17.320	6.912	24.232
2000-2001	341	2.355	15.838	6.862	22.700
1999-2000	308	2.400	14.164	6.831	20.995

Tablo 3-14: Özel eğitim alanındaki okul, eğitimci ve öğrenci verileri

Tablo 3-14 hakkında doğru okuma yapabilmek için bazı ön bilgileri paylaşmakta yarar vardır. Tablo 3-14'te verilen öğretmen sayıları sütunu, Türkiye genelindeki özel eğitim okulları ve örgün okullar bünyesinde eğitim veren özel eğitim sınıflarının öğretmen sayısını ifade etmektedir. Okul sayısı sütununda verilen 814 okulun ise, özel eğitim okulu sayısını veriyor olması muhtemeldir. Zira-

282. *Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler*, s.5
283. MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615441 sayılı cevap yazısı

MEB başvurusuna verilen cevapta 1.334 özel eğitim okul sayısından RAM'ların sayısı düşüldüğünde 910 tane özel eğitim okulu olduğu görülmektedir. Buna göre 2013 yılındaki 814 olan okul sayısı, 2013'de 910 olarak güncellenmiş durumdadır. Nitekim Tablo 3-13'te 'de MEB tarafından verilen özel eğitim okullarında görev yapan öğretmen sayısı 5.192 olarak verilmektedir. Bu bağlamda 2013 özel eğitimde alanında toplamda 10.344 öğretmen varsa ve bu öğretmenlerin 5.192'si özel eğitim okullarında görevliyse, Türkiye genelinde özel eğitim sınıflarında görev yapan öğretmen sayısının (2013 yılı itibarıyla) 5.152 olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki sayılar ışığında öncelik, özel eğitim alanında öğretmen başına düşen öğrenci sayısını kabaca hesaplamak mümkündür. Öncelikle bu konuda mevzuatın öngördüğü sınırları hatırlatmakta fayda vardır. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin bulunduğu okulun veya kurumun eğitim programını uygulayan özel eğitim sınıfları ile ilgili hükümlerini düzenleyen 16. maddesinin (f) fıkrasında, "Özel eğitim sınıflarının mevcudu en fazla; okul öncesi eğitimde ve ilköğretimde 10, ortaöğretim ve yaygın eğitimde 15 öğrenciden oluşur. Ancak, otistik çocuklar için her tür ve kademede açılan özel eğitim sınıflarında ise sınıf mevcudu en fazla 4 öğrencidir." hükmü bulunmaktadır.[284]

Tablo 3-13 ve Tablo 3-14'ün verileri üzerinden yapılan bir hesaplamada, 2013 yılında özel eğitim sınıflarında görev yapan öğretmen sayısı, 5.152 olduğu sonucu çıkmaktadır. Diğer taraftan, 2012-2013 öğretim yılı itibarıyla, özel eğitim sınıflarında eğitim gören 25.477 öğrenci bulunmaktadır. Bu sayılara, göre sınıf başına düşen öretmen-öğrenci oranı, yeterli sayıda görünmektedir. Ancak, 2013 yılından geri doğru gidildiğinde özel eğitim okullarındaki öğretmen sayılar da dâhil olmak üzere toplam özel eğitim öğretmen 5.000 ilâ 7.000 bandında olduğu ve bu rakamın önemli bir kısmının, özel eğitim okullarında görev yaptığı göze çarpmaktadır. Bu durumda, son yıllara kadar özel eğitim sınıfları bakımından ciddi bir eğitimci açığının olduğu açıktır.

Yukarıdaki ortaya konan sorunun dışında özel eğitim alanında görev yapan eğitimci sayısı konusunda bir değerlendirme yapıldığında, özel eğitim okulları ile özel eğitim sınıfları arasındaki öğretmen sayısı bakımından birbirine eşit sayıda bir dağılımın olduğu gözlenmektedir. Ancak, özel eğitim alanındaki uzman eğitimci sayısının, yeterli olmadığı çokça dillendirilmektedir. Zira MEB'in sınıf öğretmenliğinden özel eğitim öğretmenliğine geçiş konusunda yaptığı bazı uygulamalar, bu açığın olduğunun en önemli kanıtı niteliğindedir. Bu uygulamaların özel eğitim öğretmen sayısındaki açıkları kapatıp kapatmadığı bir tarafa, bu yöntemin doğruluğu tartışmalıdır.

Özel eğitim alanında hizmet veren öretmen sayılarındaki yetersizlik ve bu konuda geliştirilen politikaların eleştirisine, sınıf öğretmenliğinden özel eğitim alanına kaydırılan öğretmenler konusuna "3.4.3. Eğitimci ve Eğitim Destek Hizmet Sorunları" başlığında ayrıca değinilecektir.

3.3.2.4 Özel Eğitim Kurumları ve Rehabilitasyon Merkezleri

Özel eğitim sistemi içerisinde yer alan bir diğer eğitim odağı olan özel eğitim kurumları, sistem içerisinde çok önemi bir yer tutmaktadır. 5580 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu'na tabi olarak faaliyet gösteren bu kurumlar, Kanun'un 1. maddesinin (h) fıkrasında belirtilen hüküm kapsamında: "Özel eğitim gerektiren bireylere hizmet veren, özel olarak yetiştirilmiş personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programlarının uygulandığı" kurumlardır.[285] Özel Eğitim Kurumları, bu kanunun, engellilerle ilgili yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için çıkarılan Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği ve özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde faaliyet göstermektedirler.

284. Bkz. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 16. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10363&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%B6zel%20e%C4%9Fitim (erişim tarihi: 01.04.2014)

285. Bkz. 5580 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu'nun 1. maddesinin (h) fıkrası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5580.pdf (erişim tarihi: 01.04.2014)

Özel eğitim kurumları devlet tarafından desteklenmektedir. Bunun bir uzantısı olarak sistem içindeki yeri ve ağırlığı giderek artmaktadır. Temel hedefleri, engelli çocukların bireysel becerilerini, bağımsızlıklarını ve sosyal yaşama katılımlarını sağlamak olan özel eğitim kurumlarında, bunu sağlamak için bireysel ya da grup eğitimleri verilmektedir. Bu yönleriyle özel eğitim kurumları, birden fazla önemli rolü üstlenmektedirler. Bu kurumlar öncelikle (özellikle ilk ve ortaokul dönemlerinde) kaynaştırmalı ya da özel eğitim sınıflarında eğitim alan engelli öğrencilerin, destek eğitim programlarının yürütülmesinde rol almaktadırlar. Özel eğitim kurumlarının bir diğer önemli görevi de, eğitim göremeyecek derecede ağır engellilerin yaşama uyumunu ve bireysel yeteneklerini geliştirmesini sağlayacak eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerini sürdürmektir. Özel eğitim kurumları, bu görevlerinin dışında, eğitimin ilerleyen aşamalarında yani ilk ve ortaokuldan sonrasında diğer okullarda eğitimlerini sürdüremeyecek durumda olan engellilerin engel gruplarına yönelik spesifik eğitimler de sağlamaktadırlar.

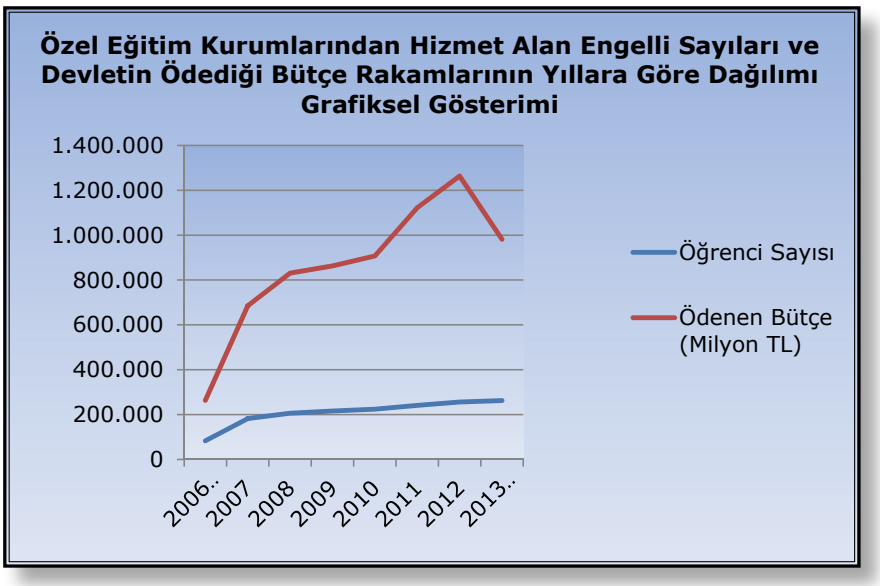
İzleme çalışmaları sırasında, özel rehabilitasyon merkezleri de başta olmak üzere özel eğitim kurumları konusunda üç kanaldan izleme yapılmıştır. Bu kanallardan ilki, bilgi edinme başvuruları olmuş ve burada MEB'e bilgi edinme başvuruları yapılmıştır. Diğer taraftan, diğer alanlarda olduğu gibi medyada yer alan haberler ve engelliler ve yakınları tarafından yapılan bireysel hak ihlâlleri bildirimleri de değerlendirmede esas alınmıştır. Bu son veri kaynağından elde edilen veriler, bölümün sonundaki genel değerlendirmede irdelenecek olup, bu aşamada MEB'in paylaştığı veriler ortaya konacaktır.

MEB'in izleme çalışmalarında yapılan başvurulara verdiği cevaplara göre, Türkiye'de özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan engellilerin ve aldığı hizmetler karşılığında devletin bu kurumlara yapmış olduğu ödemelerin miktarlarını gösteren veriler, Tablo 3-15'te, Tablo 3-15'te verilen sayılara ilişkin grafiksel gösterim ise, Grafik 3-10'da gösterilmektedir. [286]

Özel Kurumlardan Hizmet Alan Engelli Sayısı ve Bütçenin Yıllara Göre Dağılımı			
Yıllar	**Öğrenci Sayıları**	**Miktar (TL)**	**Kurum Sayısı**
2013 (Ağs.)	262.522	981.586.231	1.744
2012	255.848	1.263.384.975	1.748
2011	240.679	1.122.235.128	1.657
2010	223.920	906.720.974	1.860
2009	216.106	862.663.787	1.755
2008	205.831	830.961.428	1.486
2007	181.878	684.710.016	410
2006 (Haz-)	82.952	263.187.188	104

Tablo 3-15: Özel eğitim kurumlarından hizmet alan engelli sayıları ve devletin ödediği bütçe rakamlarının yıllara göre dağılımı

286. MEB, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 30.12.2013 tarih ve 86839228/622.03/4051923 sayılı cevap yazısı

Grafik 3-10: Özel eğitim kurumlarından hizmet alan engelli sayıları ve devletin ödediği bütçe rakamlarının yıllara göre dağılımı grafiksel gösterimi

Özel kurumlarda eğitim hizmeti alan engelli öğrencilerin sayısal verileri incelendiğinde, 2006 yılından 2013 yılı Ağustos ayına kadar, özel eğitim hizmeti alan engelli sayısında istikrarlı bir yükselişin olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar grafik incelemesinde 2012 yılından sonra bir düşüş görünse de, 2013 verilerinin Ağustos ayına kadar olan 8 aylık dönemi kapsaması, söz konusu düşüşün sadece yıl bütçesinin tam olarak oluşmamasından kaynaklandığını göstermektedir. Öğrenci sayılarının ardından, üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise, hizmet sağlayıcı kuruluş sayıdır. Verilere göre, engelli sayısındaki artışa bağlı olarak özel eğitim kurum sayısı bakımından yaşanan artışın, 2008 yılında en yüksek noktası olan 1.860'a çıktıktan sonra gerileme yaşadığı görülmektedir. Bu durumu, sektörde hizmet veren kuruluşların sayısının kurum sayısının talebini aşması ya da bölgesel bazda arz fazlasının kuruluşların rekabete zorlaması ve rekabete dayanamayan kurumların kapanması suretiyle azalması şeklinde izah etmek mümkündür.

Kurumsal boyutun bir diğer enstrümanı olan uzman personel sayısı bakımından da MEB tarafından bilgi verilmiştir. Buna göre, MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren bu 1.774 kurumda, "Aralık 2013 tarihi itibarıyla MEBBİS[287] sisteminden alınan verilere göre 18.901 eğitim uzmanı (rehber öğretmen, öğretmen, uzman öğretici, usta öğretici, danışman, psikolog, fizyoterapist, odyometris, odyoloji ve konuşma bozuklukları uzmanı, dil ve konuşma bozuklukları uzmanı, dil ve konuşma bozuklukları terapisti, dil ve konuşma bozuklukları patoloğu) görev yapmaktadır. Genel Müdürlüğümüze bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde Aralık 2013 tarihi itibarıyla MEBBİS sisteminden alınan verilere göre 2.555 fizyoterapist" görev yapmaktadır.[288]

Yukarıda detayları verilen personelin, sayısal olarak hizmet alan 262.000 engelli bireyin kaliteli hizmet alabilmesi için yeterli olup olmadığı, konunun uzmanı olan kişilerce irdelenmek zorundadır. Keza MEB'in paylaşmış olduğu uzman sayılarına ilişkin verilerde, hangi uzman kategorisinde kaç uzmanın görev aldığı bilgisi bulunmamaktadır.

287. MEBBİS: Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri
288. MEB, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 30.12.2013 tarih ve 86839228/622.03/4051923 sayılı cevap yazısı.

Diğer taraftan, Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nin, Özel Eğitim Kurumlarında Personel Çalıştırılması ve Görevlendirilmesi başlığını içeren 7. maddesinde tanımlanan psikolog, danışman, odyometris vb. uzmanların en az kaç öğrenciye bir uzman düşecek şekilde görevlendirilebileceği yönünde bir hüküm bulunmamaktadır. Engelli kişilere sunulan hizmetin kalitesinin ölçülmesinde MEB tarafından yapılan denetimler önemli bir faktördür ancak, denetimler yeter sayıda ve nitelikte yapılmakta mıdır sorusunun cevabı da irdelenmelidir. Kurumlarda personel yetersizlikleri sebebiyle hizmet aksaması ya da bir branş uzmanının, bir başka (sayısal eksiklik olan) alandan uzmanın görevini ikame etmekte kullanılması gibi sorunların yaşanıyor olup olmadığının da sıkı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bölümün ilerleyen sayfalarında yer bulan sorunlar başlığında, bu konu, medya haberleri ve ihlâl bildirimleri ışığında ele alınacaktır. Ama her şeyden önce makro ölçekte, 18.901 uzmanın ve 2.555 fizyoterapistin özel eğitim hizmeti alan engelli sayıları üzerinden oranlanarak, makro düzeyde bir sayısal yetersizlik olup olmadığı konunun uzmanları tarafından özellikle değerlendirilmelidir.

3.3.2.5. Yaygın Eğitim

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 32. maddesinde ilgili kurumlar, yaygın eğitim hizmetleri yürütülürken, aşağıdaki hususları sağlamakla yükümlü kılınmıştır:

a) Yaygın eğitim hizmetleri; bireylerin temel yaşam becerilerini geliştirmek, öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak, onları işe ve mesleğe hazırlamak amacına yönelik programların hazırlanması ve uygulanması biçiminde yürütülür,

b) Yaygın eğitim programları, ailenin, bireyin eğitimine etkin katılımını sağlamaya ve temel yaşam becerilerini kazanmasına yönelik bilgi ve beceriler içerecek şekilde hazırlanır,

c) Yaygın eğitim programları; bireylerin gelişim özellikleri ve yeterlilikleri doğrultusunda bulunduğu çevrenin imkânları ve iş piyasasının talepleri dikkate alınarak uygulama ağırlıklı planlanır,

d) Yaygın eğitim hizmetleri, illerde oluşturulan il mesleki eğitim kurulu ile resmî ve özel kurum ve kuruluşların iş birliğiyle planlanır ve uygulanır.

e) Kaynaştırma uygulamaları kapsamında özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, diğer resmî ve özel kurum ve kuruluşlarla yapılacak iş birliği çerçevesinde yaygın eğitim programlarından yararlanmaları sağlanır,

f) Özel eğitim okul ve kurumlarında açılan yaygın eğitim programlarına katılan bireylerin iaşe ve ibateleri eğitimleri süresince Bakanlıkça karşılanır. Ayrıca, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin aile eğitimi programlarına katılan birinci derecedeki yakınları ya da velisi de aynı haktan yararlanır,

g) Yaygın eğitim kurumlarında özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için özel eğitim sınıfları oluşturulabilir.[289]

Türkiye'de MEB'e bağlı RAM'lar, Halk Eğitim Merkezleri, belediyelere ait iş ve eğitim merkezleri ve özel kuruluşlar tarafından hizmet veren eğitim merkezleri sayılabilir.

İzleme çalışmaları sırasında, MEB'e yaygın eğitimin kapsamında sayılabilecek iş ve meslek edindirme programlarına sağlamış olduğu MEB sertifikalarının kaç adet olduğu, bu sertifikaların engel türlerine ve meslek türlerine göre dağılımın ne olduğu konusunda bilgi talep edilmiş ancak ilgili bakanlık tarafından bu başvuruya cevap verilmemiştir.

289. Bkz. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği

Bunun paralelinde MEB'e, yaygın eğitim hizmetleri kapsamında hizmet alan engellilere dair verilerin ne olduğu konusunda bir başvuru yapılmıştır. Yapılan bu başvuruya MEB tarafından cevap verilmiştir.[290] Söz konusu cevapta Türkiye genelinde 71 bilim ve sanat merkezi ile 224 RAM'da yaygın eğitim hizmetlerinin sürdürüldüğü belirtilmiş, 2005-2014 yılları arasında toplamda 2.272.743 engellinin yaygın eğitim hizmeti aldığı ifade edilmiştir.

Bu noktada RAM'ların yaygın eğitim kurumu sayılıp sayılamayacağı ele alınmalıdır. Zira bugün için RAM'lar daha ziyade Eğitsel Değerlendirme Raporları (EDR) ve BEP'lerin oluşturulması konusuna odaklanmış durumdadır. Konuya taraf STK'lar, RAM'ların yaygın eğitim hizmetleri veren yerler olarak sayılmasını eleştirmekte ve konuya temkinli yaklaşmaktadır.

2005-2014 Yılları Arasında Yaygın Eğitim Kurumlarından Alınan Hizmet İstatistikleri		
Kurum Adı	**Kurum Sayısı**	**2005-2014 Arası Yararlanan Öğrenci Sayısı**
Bilim ve Sanat Merkezleri	71	2.272.743
Rehberlik ve Araştırma Merkezleri	224	

Tablo 3-16: 2005-2014 yılları arasında yaygın eğitim kurumlarından alınan hizmet istatistikleri

Ancak Tablo 3-16'da da görüleceği üzere yaygın eğitim hizmetlerine ilişkin olarak MEB tarafından verilen cevapta, hizmetin kategorileri ve hangi kategoride kaç engellinin hizmet aldığı gibi bilgilere yer verilmemiştir. Bu sebeple izleme çalışmaları kapsamında detaylı bir yorum yapma imkânı bulunmamaktadır.

3.3.2.6. Özel Eğitim Destek Hizmetleri, Hizmete Erişim Koşulları ve Sorunları

Engelli özel eğitim hizmetlerinin önemli ayağını da engelli öğrencilere, eğitimin çeşitli aşamalarında, çeşitli konularda yapılması ön görülen destek hizmetleri oluşturmaktadır. Ana hatlarıyla destek hizmetlerini aşağıdaki başlıklarda özetlemek mümkündür:

- Eğitim kurumlarının, hizmete erişim ve fiziksel erişim olanakları bakımından uygunluğunun sağlanması,
- Destek eğitim odaları vasıtası ve rehabilitasyon merkezlerinde sağlanan her türlü bireysel ya da grup çalışmaları ile eğitimde başarıyı artırıcı uygulamalar,
- Engelli öğrencilerin eğitimde başarılarını artırıcı materyal ve ekipman desteği, özel (ilk-orta-yaygın) eğitim hizmetleri için öngörülen bu destek hizmetleri, altyapısını çeşitli kanun, kanun hükmünde kararname ve yönetmeliklerden almaktadır. Söz konusu mevzuat, eğitim verilecek ortamların engelli bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilir fiziki koşullarda olması, eğitim hizmetlerinde görev alacak uzman personelin istihdamı, BEP'lerin engellinin bireysel yetenek ve ihtiyaçlarına göre oluşturulması, engelli öğrencilerin eğitimde başarılarını artırmaya yönelik ekipman teminini sağlaması vb. birçok konuyu içermektedir.

Yukarıda ifade edilen hususların, MEB politikalarında ne derece karşılık bulduğunun ortaya konması, izleme çalışmalarında ele alınan bir konu olmuştur. Çalışmalar kapsamında elde edilen sonuçlara ilişkin veriler ve tespitler aşağıda sunulmuştur.

290. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 10.03.2014 tarih ve 26670320/622.03/1024161 sayılı cevap yazısı

3.3.2.6.1. Eğitim Kurumlarında Erişilebilirlik İmkânları

Engelli bireylerin eğitim göreceği bütün eğitim kurumlarının, bu eğitim kurumlarının sevk ve idaresinden sorumlu (ilçe ve il milli eğitim müdürlükleri vb.) tüm idari birimlerin engelli bireylerin erişimine uygun olması, bir kamu binası olmanın getirdiği kanuni zorunluluktan öte, eğitim hizmetinin gerçekleşmesi açısından bir ön koşuldur. Keza 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı EHK'nın 2. maddesi de, bu erişim düzenlemelerinin 2013 yılına kadar yapılması zorunluluğunu getirmiş bulunmaktadır.

Nitekim MEB, bağlı il müdürlükleri ve onlara bağlı her kademeden eğitim kurumunda uygulanması yönünde genelgeler de çıkarmıştır.[291]

Bu noktadan hareketle, Engelli Hakları İzleme Çalışmaları kapsamında, eğitim kurumlarının erişilebilirliklerinin sorgulanması özel bir yer tutmuştur. Ancak, MEB'e bağlı okulların erişilebilirlikleri yönünde yapılan çalışmalar hakkında veri talep eden bilgi edinme başvurusuna, MEB tarafından bir yanıt verilmemiştir.[292] Bunun üzerine, bir diğer kaynak olarak, TBMM'de bu konuda verilmiş soru önergeleri arasında bir araştırma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalarda, Eskişehir Milletvekili Ruhsar Demirel'in, 08.02.2012 tarihli, 2012/2882 sayılı başvuruyla, Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer'e, (bakanlık tarafından yanıtlanmak üzere) bir soru önergesi sunduğu görülmüştür. Soru önergesinde:

1- Kamu okullarının kaçı engellilerin erişilebilirliğine uygun hale getirilmiştir ve bu sayının toplam okul sayısı içindeki oram nedir?

2- Engellilerin erişilebilirliğine uygun hale getirilen okulların isimleri ve şehirlere göre dağılımı nedir?

3- Okullarda yer alan spor ve sosyal faaliyet alanlarının kaçı engellilerin erişilebilirliğine uygun hale getirilmiştir?

sorularının cevaplanması istenmiş, ancak 06.06.2012 tarihinde MEB Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı'nda TBMM'ye gönderilen cevapta, sadece bu konuda çıkarılmış bir genelge ile bakanlık kurumlarının gereğinin yapılması direktifinin verildiği ifade edilmiştir. Söz konusu cevapta, MEB'e bağlı okulların kaçında düzenleme yapıldığı, kaçının engelli bireylerin erişimine uygun olduğu vb. konularda herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Diğer taraftan, izleme çalışmaları kapsamında 2012-2013?? eğitim öğretim yılında sayısı 56.574 olan ilk ve ortaöğretim okuluna[293] tek tek bilgi edinme başvurusu yapılamayacağından hareketle özel bir çalışma yapılmamıştır. Ancak bunun yerine, engelli bireylerin (başvuru ya da şikâyet gibi sebeplerle) sıkça hizmet almak için gitmeleri muhtemel olan İl Milli Eğitim Müdürlüklerinin fiziki ve hizmet erişim koşullarının sorgulanması için bilgi edinme başvuruları yapılmıştır. Bu başvurularda, İl Milli Eğitim Binalarının erişim olanaklarının ortaya konmasının, eğitim hizmetlerinin erişim olanaklarının bir yönüyle de olsa ortaya konmasını sağlayacağı değerlendirilmiştir.

Toplam olarak 81 ilin müdürlüğüne yapılan başvurulara 60 il müdürlüğü tarafından yanıt verilmiştir. Tablo 3-17'de da görüleceği üzere, yanıt veren 60 il müdürlüğünün toplamda 74 olan binası bulunmaktadır ve binalardan 71 tanesi çok katlıdır.

291. MEB'in Fiziksel Engelliler İçin Okul Binalarında Yapılması Gereken Düzenlemelere İlişkin 2009/90 sayılı Genelgesi http://mevzuat.meb.gov.tr/html/9648_90.html (erişim tarihi: 01.04.2014)
292. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin 23.10.2013 tarih ve 201309-7EB/2386 sayılı yazısı
293. TÜİK'in, Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul, Öğretmen, Şube, Öğrenci ve Mezun Olan Öğrenci Sayısı http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=137 (erişim tarihi: 11.05.2014)

MEB İl Müdürlüklerinin Veri Kapsamı		
İzleme Çalışmalarına Konu Olan Toplam MEB İl Müdürlük Sayısı	81	
Bilgi Edinme Başvurusuna Cevap Verme Durumu	**Cevap Veren**	**Cevap Vermeyen**
	60	21
Cevap Veren İl Müdürlükleri Bünyesinde İdari ve Eğitim Hizmetlerinin Sunulduğu Bina Sayısı	74	
Cevap Veren İl Müdürlüklerinin Bünyesindeki Binaların Tek Katlılık/Çok Katılık Durumu	**Tek katlı**	**Çok katlı**
	3	71

Tablo 3-17: Erişim olanakları sorgulanan MEB İl Müdürlük veri kapsamı

Tablo 3-17'de verilen İl Milli Eğitim Müdürlüklerinin erişim olanaklarına ilişkin veriler, Tablo 3-18'de detaylı olarak sunulmuştur. Tablo 3-18 incelendiğinde de görüleceği üzere, genel olarak İl Milli Eğitim Müdürlük Binaları, engelli bireyler için gerekli erişim düzenlemeleri bakımından ciddi anlamda yetersizdir. 2005 yılında yürürlüğe giren EHK'nin erişim düzenlemeleri konusunda getirdiği zorunluluğuna rağmen, (kimi engel grubuna yönelik düzenlemeler daha fazla olmak üzere) erişim düzenlemeleri yapılmamıştır.

Tablo 3-18'e göre, işitme engelliler il müdürlüklerinden hizmet alma konusunda en dezavantajlı engel grubu durumundadır. Nitekim bilgi edinme başvurusuna cevap veren 60 il müdürlüğünün sadece 6 tanesinde işaret dili bilen personel bulunmaktadır. İşitme engelli olup da kulakla duyabilen engellilerin geniş ve kalabalık mekânlarda duyabilmesini sağlayan indüksiyon döngü sistemi, 60 il müdürlüğünün toplamdaki 74 binasından sadece 2 tanesinde mevcuttur. Tablo3-18 verilerine göre İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nde görme engelliler açısından da ciddi erişim sorunları mevcuttur. 60 il müdürlüğüne ait 74 binanın sadece 7'sinde görme engelliler için hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı, 71 çok katlı binada hizmette bulunan 75 asansörün sadece 32 tanesinde kaçıncı kata gelindiğini bildirir sesli uyarı sistemi görülmektedir.

Göreli olarak daha fazla erişim düzenlemesi yapılan ortopedik engel grubuna yönelik düzenlemeler de yeterli seviyede değildir. Nitekim verilere göre 74 İl Milli Eğitim Müdürlük Binasının 48 tanesinde rampa, lift vb. düzenleme vardır. Keza 74 İl Milli Eğitim Müdürlük Binasının 48 tanesinde engelli tuvaleti de bulunmamaktadır.

Bilgi Edinme Başvurularına Cevap Veren İl Müdürlüklerinin Fiziki Erişim Düzenleme Durumları			
Düzenlemenin İçeriği	**Yapılan**	**Yapılmayan**	**Yapılma Oranı (%)**
İl müdürlükleri bünyesindeki binaların kaç tanesinde (görme, ortopedik, işitme ve fiziksel dezavantajlı) engelli bireylerin erişilebilirlikleri bakımından inceleme yapılmıştır?	34	40	45,95
İl müdürlükleri bünyesinde bulunan, görme engelli bireyler için TSE'nin ilgili standartları kapsamında hissedilebilir zemin uygulaması yapılan bina sayısı kaçtır?	7	67	9,46
İl müdürlükleri bünyesindeki birden fazla katlı binaların kaçında asansör bulunmaktadır?	32	43	42,67

İl müdürlükleri bünyesindeki binalardaki asansörlerin kaçında sesli uyarı sistemi mevcuttur?	7	25	21,88
İl müdürlükleri bünyesindeki binaların girişlerine tekerlekli sandalye kullananlar için TSE'nin ilgili standartları kapsamında rampa, asansör gibi fiziksel düzenlemeler yapılmış mıdır?	48	26	64,86
İl müdürlükleri bünyesindeki kaç binada TSE'nin ilgili standartları kapsamında kullanabilecekleri engelli tuvaleti bulunmaktadır?	29	45	39,19
İl müdürlükleri bünyesindeki bulunan,işitme engelliler için indüksiyon döngü-iyi duyma sistemleri kurulu bina sayısı kaçtır?	2	72	2,7
Engelli bireylerin, hizmete ve bilgiye erişimi kolaylaştıracak işaret dili bilen personel bulunan il müdürlük sayısı nedir?	6	54	10

Tablo 3-18: MEB İl Milli Eğitim Müdürlük Binalarının erişim düzenlemeleri durumu

Bu tablonun ortaya koyduğu verilere göre, şu soruyu sormak kaçınılmazdır. Eğitim hizmetlerinden yararlanmak için İl Milli Eğitim Müdürlüğü Binasına gelen engelli bir öğrenci ya da kendisi engelli olan öğrenci velisi, kamusal hizmetten nasıl yararlanacaktır? İşaret dili bilen personelin olmadığı İl Müdürlük Binasında işitme engelli bir birey, talebini nasıl dile getirecek ya da bir ortopedik engelli rampa ve asansör bulunmayan binada, ilgili makamlara başka bir kimsenin yardımı olmadan nasıl ulaşabilecektir?

İşte bu sorulardan da anlaşılacağı üzere eğitim hizmetlerinde stratejik bir yer tutan, İl Milli Eğitim Müdürlük Binalarındaki hizmet koşulları, engelliler bakımından hizmet alımını engelleyecek/aksatacak, hatta hak kaybı doğurabilecek niteliktedir.

3.3.2.6.2. Eğitim Kurumlarında Diğer Destek Hizmetleri

Çalışmanın diğer destek hizmetleri başlığı içerisinde, MEB tarafından engelli öğrencilere sağlanan materyal destekleri ve taşımalı sistem hizmetleri ele alınmaktadır.

Engelli bireylere yönelik materyal desteği, 572 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de yer verilen bir uygulamadır. KHK'nin Özel Eğitim Araçları başlıklı 27.maddesi: **"**Resmi okul ve kurumlarda eğitim ve öğretimlerini sürdürdükleri sürece, özel eğitim gerektiren bireylerin bu hizmetlerden etkin şekilde yararlanmalarını sağlayacak her türlü araç-gereç ihtiyaçları Bakanlıkça karşılanır." hükmünü içermektedir.[294]

Bu hükümden hareketle izleme çalışmalarında, özel eğitimin kaynaştırmalı eğitim, özel eğitim sınıfında eğitim ve özel eğitim okulunda eğitim başlıklarındaki tüm araç-gereç temini ve ilgili hizmetleri, izleme konusu olmuştur. Bu bağlamda, İzleme Çalışmalarında, 573 sayılı KHK'nin 27. maddesinin ne derece etkin uygulandığının ölçülmesi için MEB'e yapılan harcama ve sağlanan desteklerin mali ve sayısal içerikleri talep edilmiştir.[295] MEB'in, söz konusu başvuruya verdiği cevapta sağlandığı belirtilen yardımcı materyal listesi Tablo 3-19'da sunulmaktadır. Söz konusu cevapta MEB, görme engelli bireyler için yapmış olduğu materyal yardımlarının dökümünü sunmakta, bunun dışında herhangi bir engel grubuna yönelik bir materyal yardımının yapıldığına yönelik bir bilgi vermemektedir. Kaldı ki, bahsi geçen (temin edilmiş) materyallerin sayısal verileri de, eğitim gören görme

294. Bkz. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK'nın 27. maddesi
295. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 13.11.2013 tarih ve 80342057/42/3354107 sayılı cevap yazısı

engelli sayıları düşünüldüğünde ne derece ihtiyaca cevap verebileceği de ayrıca irdelenmesi gereken veriler niteliğindedir.

MEB'in 2013 Yılı İçerisinde Görme Engelli Kişilere Sağladığı Yardımcı Materyal Listesi		
S.N	**Malzeme Cinsi**	**Adet**
1	Braille Kabartma Yazı Tableti (27 satırlı)	310
2	Braille Kabartma Yazı Tableti (4 satırlı)	17
3	Braille Kabartma Yazı Kalemi	958
4	Kabartma Cetvel	137
5	Kabartma Gönye	137
6	Pergel	137
7	Tekil ve İkili Rulet	135
8	Braille Yazı Kılavuzu	52
9	Küptaş	99
10	Küptaş Kasa	99
11	Taylor Kasa	3
12	Abaküs	3
13	Çivili Kasa	30

Tablo 3-19: MEB tarafından görme engelli bireylere 2013 yılında sağlanan eğitim materyal verileri

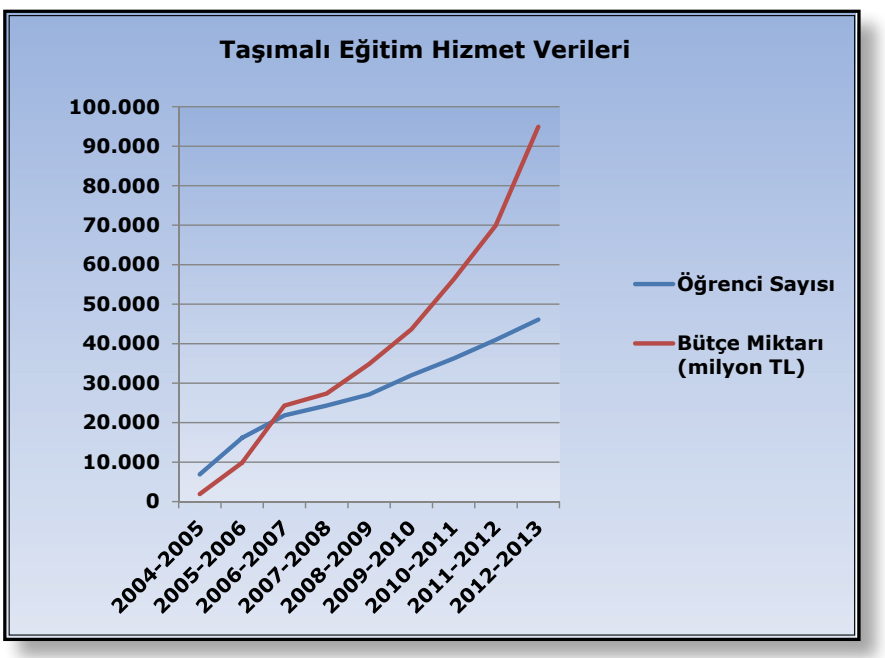
Şüphesiz ki MEB yapılan araç gereç temin verilerinin bununla sınırlı olmaması düşünülebilir. Ancak bu noktada da akla gelen ilk cevap, MEB'in sağlamış olduğu araç-gereç verilerine dair detaylı bir kayıt sisteminin bulunmuyor olduğudur ki, bu da bir diğer soruna işaret etmektedir.

MEB tarafından engelli öğrencilere sağlanan bir diğer destek hizmeti ise, engelli öğrencilerin taşımalı eğitim hizmetlerinden yararlandırılması yönündedir. Taşımalı eğitim desteği, ASPB merkezli olarak sağlanan bir hizmettir. ASPB EYH'nin resmî web sitesi bu hizmeti, "Özel Eğitime Gereksinim Duyan Öğrencilerin Okullara Erişiminin Sağlanması İçin Ücretsiz Taşınması Projesi", Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Genel Müdürlüğümüz işbirliği ile 2004–2005 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmaktadır"[296] şeklinde açıklamaktadır. Söz konusu hizmetin kaynağı T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılanmaktadır.

296. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Genel Müdürlüğü, Eğitim Yardımları Bölümü, http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/11832/Egitim-Yardimlari (erişim tarihi: 01.04.2014)

Taşımalı Eğitim Hizmetinden Yaralanan Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı		
Yıllar	**Öğrenci Sayısı**	**Ödeme Miktarı (TL)**
2012-2013	46.095	94.886.434,43
2011-2012	41.000	70.000.000,00
2010-2011	36.245	56.262.000,00
2009-2010	31.982	43.641.000,00
2008-2009	27.145	34.856.000,00
2007-2008	24.314	27.375.000,00
2006-2007	21.813	18.900.000,00
2005-2006	16.171	9.680.000,00
2004-2005	6.901	1.929.000,00

Tablo 3-20: Taşımalı eğitim sisteminden yararlandırılan engelli çocukların sayı ve sağlanan destek miktarı verileri

Grafik 3-11: Taşımalı eğitim sisteminden yararlandırılan engelli çocukların sayı ve sağlanan destek miktarı verilerinin grafiksel gösterimi

Tablo 3-20 ve grafik 3-11'in ortaya koyduğu verilere göre, taşımalı eğitim sisteminden yararlanan engelli öğrenci sayılarında ve ayrılan bütçe rakamlarında yıllar içinde çok olumlu bir gelişme yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre 2004-2005 eğitim yılında 6.901 engelli öğrenciye verilen destekle başlayan uygulama, 2012-2013 eğitim öğretim yılında 46.095 engelli bireye sağlanır hale gelmiştir. Ancak, söz konusu hizmetin detaylarının ve içeriğinin incelenmesinde ciddi fayda bulunmaktadır.Bölümün "3.5. Eğitim Alanı Sonuç ve Önerileri" kısmında değinileceği üzere, bu taşıma hizmetinden faydalanan engeli bireylerin (kaynaştırma, özel eğitim sınıfı, özel eğitim okulu ya da kurumu) öğrencileri arasında nasıl dağıldığı, hizmetin engel gruplarına göre dağılımı ve özellikle

taşıma eğitime en çok ihtiyacı olan ortopedik engelli çocukların aldıkları hizmet verileri, özellikle incelenmesi gereken verilerdir. Keza izleme çalışmalarının medya tarama faaliyetleri sırasında, bu düşünceyi doğrulayacak birçok yazılı ve görsel medya haberine rastlanmıştır. Söz konusu haberlerde ifade edilen sorunlar, bölüm sonundaki sorunlar-değerlendirmeler başlığında ifade edilecektir.

3.3.3. Ortaöğretime ve Yükseköğretime Giriş Sınavları

Yükseköğretim ve engellilerin durumu hakkında yapılacak analiz, sadece yükseköğretimde eğitim gören engelliler noktasından başlaması halinde eksik bir analiz olacaktır. Zira bir engelli için üniversitede okumak kadar, üniversite sınavına uygun koşullarda girmek de bazı özel tedbir ve uygulamaları gerekli kılmaktadır.

Türk eğitim sisteminde, ortaöğretime ve yükseköğretime geçişte yapılan (Seviye Belirleme Sınavı (SBS), Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS), Lisans Yerleştirme Sınavı (LYS), Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı (ALES) vb.) genel ya da (konservatuar, spor akademileri vb.) özel sınavlar, sistemin omurgasını oluşturmaktadır. Bu sınav sistemleri de, ister istemez, engelli bireyin fırsat eşitliğinin sağlanması sorununu gündeme getirmektedir. Eğitim sistemimiz içerisinde temelde SBS ve YGS olarak iki ana sınav sistemi bulunmakta, bunun paralelinde ise müzik, görsel sanatlar, spor vb. bazı spesifik alanlarda orta ve yükseköğretim kurumları ayrıca kendi özel sınavlarını yapmaktadırlar.

Türkiye'de ortaöğretim ve yükseköğretime geçiş için sınavlar yapılmaktadır. Ancak, eğitim hayatının dönüm noktası olan sınavlara, engellilerin şeklî eşitlik uygulaması ile aynı şartlarda girmelerinin engelli öğrencilerin aleyhine sonuçlar doğuracağı açıktır. Bu sebeple, her iki sınav sistemi içerisinde, engelli öğrencinin sınavlar esnasında fırsat eşitliğini bozacak dezavantajlarının ortadan kaldırılması için özel mevzuat düzenlemeleri bulunmaktadır.

Engelli ilköğretim öğrencilerinin ortaöğretime geçiş sınavlarında alınacak tedbirler ve dezavantajları ortadan kaldırıcı uygulamalar konusunda Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı kılavuzlar, bu düzenlemeleri bildirmektedir. Ortaöğretime geçiş sınavları e-kılavuzun özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerle işlemler konulu 7.maddesinde: "Sınavlarda öğrenciler için gerekli tedbirlerin alınabilmesi için: öğrenci velisi/vasisi tarafından Özürlü Sağlık Kurulu Raporu, Özürlü Kimlik Kartı veya özürlü bilgisinin işlendiği nüfus cüzdanından biri ile süreğen hastalığı olan öğrenciler için ise sağlık raporunun aslı veya onaylanmış örneği ile RAM'a başvuru yapılması" koşuluyla, gerekli tedbirlerin alınacağı ifade edilmektedir.[297]

E-kılavuzda, ayrıca her engel türü özel tedbirleri de içermektedir. Bu bağlamda, engel durumlarına göre engelli öğrenciye tanınan haklar engel gruplarına göre tek tek sıralanmıştır. Bu bağlamda, genel olarak istekte bulunulması halinde, öğrencinin tek kişilik sınıflarda sınava girebilme hakkı tanınmış ve ayrıca her sınav için ekstra 15'er dakikalık ek süre hakkından yararlandırılması öngörülmüştür. Bunun yanında, engel durumuna göre ihtiyaç duyulan yardımcı materyal (kulaklık, görme engelliler için kodlayıcı vb.) yardımcı malzeme ile sınava girilmesi, engel ya da sağlık sorunlarından kaynaklanan tıbbi yardımcı cihazla sınava girilmesi gibi haklar da ayrıca tanınmaktadır.[298]

Engelli öğrencilerin SBS sınavları esnasında yararlandırılacakları özel uygulamaların benzerlerine, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) sınavlarında da rastlanılmaktadır.

297. MEB'in duyurusu: Okul Müdürlerinin, Rehber Öğretmenlerin ve Velilerin Dikkatine (Sınav Tedbiri İle İlgili İşlemler), http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/32/01/155082/icerikler/okul-mudurlerininrehber-ogretmenlerin-ve-velilerin-dikkatine-snav-tedbiri-ile-ilgili-islemler_767966.html (erişim tarihi: 09.05.2014)
298. *A.g.e.*

ÖSYM'nin ÖSYS sınav başvuru kılavuzunun engelli/sağlık sorunu olan adaylar ve sağlık durumu/engel bilgi formunun doldurulması başlıklı 10.5 maddesinde: "Bedensel özelliklerinde ağır derecede ve sürekli olarak işlev kaybı veya bozukluğu (örneğin, bütün düzeltmelere rağmen bedensel, görme veya işitme gücünde tam ya da önemli ölçüde eksiklik) olması nedeniyle eğitim-öğretim hizmetlerinden yeterince yararlanamayan adayların seçme ve yerleştirme işlemleri, ÖSYM Yönetim Kurulunun saptayacağı bir yöntemle, engel türü, engel derecesi, puanları ve tercihleri göz önünde bulundurularak yapılacaktır." ifadesine yer verilmektedir.[299]

ÖSYS sınav başvuru kılavuzunun bu bölümünde de tıpkı SBS sınavlarında olduğu gibi, her engel grubuna yönelik özel uygulamalara yer verilmiştir. Bu bağlamda, engel grubuna göre bazı sorulardan muaf tutulması, sınavlara özel salonlarda girilmesi, işaretleyici okuyucu tahsisi ya da büyük puntolarla bastırılmış soru kitapçığı gibi uygulamalar göze çarpmaktadır.

Genel olarak mevzuat, engelliye sınav sistemi konusunda yukarıda tanınan hakları sağlamaktadır. Bu noktada şüphesiz ki, mevzuatın uygulamasında, uygulayıcıların bireysel hatalarından kaynaklanan sorunlar çıkabilmektedir. Ancak, her ne kadar sınav sistemleri konusunda mevzuatın uygun olduğu düşünülse de, mevzuatın içeriğinden kaynaklan sorunlar da mevcuttur. Zira hem SBS sınavlarında hem ÖSYS sınavlarında tanınan hakların engel türlerine göre sağlanacak dezavantajı kaldırıcı özel uygulamaların, kılavuzlarda, belirli şekillere sıkı sıkıya indirgenmiş olması, he zaman için engelli öğrenci açısından sorun üretebilecek cinstendir. Örneğin birden fazla engelin bulunduğu hallerde neye göre karar verileceği ya da kılavuzda belirtilen uygulamaların dışında, daha spesifik bir sınav uygulaması ihtiyacı duyan engelli bireyler için neler yapılacağı yönünde bir hüküm bulunmamaktadır. Mevzuatın yeterli esnekliği içermemesi, doğal olarak kimi vakalarda engelli bireyin, sınavlarda fırsat eşitliğini ortadan kaldıracak sonuçlar doğurabilmektedir.

Yukarıda özetlenen (mevzuattan ve saha uygulamalarından kaynaklanan) konularda yaşanan ciddi sıkıntılar ve hak ihlâllerine İzleme Çalışmaları sırasında rastlanılmıştır ve bu sorun örneklerine, "3.4.4. Orta Öğretime ve Yükseköğretime Geçiş Aşamasında Yaşanan Sorunlar" başlığı altında değinilecektir.

3.3.3. Yükseköğretim

Yükseköğretim hizmetleri, engelli bireylerin eğitimde en az yer bulabildikleri, en az hizmet aldıkları öğretim kategorisine karşılık gelmektedir. En üst seviye eğitim olması ve engelli öğrencilerin yükseköğretime ulaşıncaya dek, eğitimini sürdüren engelli sayısının her kategoride keskin düşüşler yaşaması sebebiyle, yükseköğretim gören engellilerin sayısı da bir hayli düşük olarak gerçekleşmektedir.

İfade edilen bu hususlar kapsamında, yükseköğrenim öğrencilerinin sayısal verileri, yüksek öğrenimde fiziksel erişim, hizmete erişim ve destek hizmetleri başlıkları halinde ele alınacaktır.

3.3.3.1. Yüksek Öğrenimde Engelli Öğrenciler Bakımından Durum

Yayının başından bu yana sıkça belirtildiği üzere, her konunun ele alınışında, öncelikle sayısal veri analizleri üzerinden yol alınmaktadır. Zira ele alınan konudaki sayısal veriler, engelli bireyin, toplumun diğer kesimleri ile mukayese edildiğinde "fırsat eşitliğinin" fiilen ne derece gerçekleştiği konusunda temel bir saptama yapma imkânı sağlamaktadır.

299. 2013 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Kılavuzu, s.24, http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2013/OSYS/2013OSYSSISTEMKILAVUZU%2021%2003%202013.pdf (erişim tarihi: 02.04.2014)

Çalışmanın Eğitim bölümünün "3.3.1. Genel Durum" başlığı altında incelendiği engelli bireylerin eğitim oranları konusunda net bir bilgi mevcut değildir. Yine daha önce de belirtildiği üzere, çalışmada bu yönde kullanılan tek veri kaynağı, Ulusal Engelli Veri Tabanı'na kayıtlı olan engelliler üzerinden yapılan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010'un verileridir. Bu verilere göre Türkiye'de yaşayan engelli bireylerin %7,7'si lise ve üstü seviyede eğitime sahiptir. Ancak bu oran, lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü kategorilerine göre ayrıştırılmamıştır. Bu sebeple engellilerin yükseköğrenim görme oranlarını tespit etmek mümkün olmamıştır. Bu ön belirlemeden hareket eden izleme çalışmaları, hâlihazırda üniversitelerde eğitim gören engellilerin sayısal verilerine odaklanmış ve YÖK'e bu konuda başvurular yapmıştır. Bu bağlamda, bölüm girişinde, Tablo 3-1'de verilen soru listesi içerisinde, yükseköğretim konu başlığı altında sunulan sorular YÖK'e yöneltilmiş ve 2012-2013 eğitim yılı ile 2013-2014 eğitim yılı verileri elde edilmiştir.[300]

Engelli öğrencilerin eğitime katılım oranlarını ortaya koyabilmek ve fırsat eşitliğinin sağlanıp sağlanmadığını görebilmek için öncelikle Türkiye genelindeki (çalışmalar itibarıyla) 174 üniversitede eğitim gören bütün öğrencilerin sayılarının ele alınması gerekmektedir. Tablo 3-20, 2012-2013 ve 2013-2014 akademik yılına ait, hâlihazırda eğitim gören engelli-engelsiz üniversite öğrencilerinin sayısal verilerini ortaya koymaktadır.

2012 ve 2013 Yılları Yükseköğrenim Öğrenci Sayıları			
Yıllar	**Kız**	**Erkek**	**Toplam**
2012 Kasım	1.953.800	2.351.199	4.304.999
2013 Kasım	2.494.095	2.943.887	5.437.982

Tablo 3-21: Türkiye'deki yüksek eğitim kurumlarında 2012 ve 2013 eğitim yılı başları itibarıyla eğitim gören öğrenci sayıları

Tablo 3-21'e göre üniversite eğitimi gören öğrenci sayıları çok ciddi büyüklükleri işaret etmektedir. 2012 yılındaki öğrenci sayısı 4.304.999 iken[301] bu rakam, 2013 yılında 5.437.982'ye çıkmıştır.[302]

Öğrencilerin kız ve erkek öğrenciye göre dağılımlarında erkek öğrenci sayısının daha fazla olduğu görülmekle birlikte, oransal olarak birbirine yakın bir tablo ortaya koymaktadır. Buna göre Türkiye'de, (bölgesel ve çeşitli sosyal gruplar arasındaki dağılımlar bir tarafa bırakılırsa) genel olarak cinsiyet eksenine fırsat eşitliğinin sağlanmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu saptamanın ardından yükseköğrenime eğitim gören engelli öğrencilerin sayısı irdelendiğinde ise, verilerin oldukça düşündürücü sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir.

Yükseköğrenim Engelli Öğrenci Sayıları 2012 ve 2013 Yılları			
Yıllar	**Kız**	**Erkek**	**Toplam**
2012 Kasım	4.854	10.481	15.335
2013 Kasım	2595	3.945	6.540

Tablo 3-22: Yüksek öğretim kurumlarında eğitim gören engelli öğrenci sayıları (2012-2013 yılları)

300. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın 04.11.2013 tarih 19924119-602.04.01/58193 sayılı ve 07.03.2014 tarih ve 19924119-708.99/14251 sayılı cevap yazısı
301. *A.g.e.*
302. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın 07.03.2014 tarih ve 19924119-708.99/14251 sayılı cevap yazısı

Tablo 3-22'de de görüleceği üzere, yükseköğretim seviyesinde eğitim gören engelli sayısı 2012 yılı içerisinde 15.335[303], 2013 yılı Kasım ayı itibarıyla de sadece 6.540'tır.[304] Üniversitelerde örgün eğitime devam eden engelli öğrenci sayısı 3.856, Uzaktan eğitim okuyan engelli öğrenci sayısı 146 ve Açık Öğretimde okuyan engelli öğrenci sayısı 1.248[305]'dir.

Ortaya çıkan bu tabloya göre, 2012 yılındaki engelli öğrenci sayısının 2013 yılında çok ciddi bir düşüş yaşayarak 6.504'e inmesi, bu noktada dikkat çekmektedir. Söz konusu düşüşün 2013 yılında yükseköğretime hak kazanan engelli sayısındaki düşüş ve aynı yıl içerisinde mezun olan engelli öğrencilerin sayısal birleşiminden kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak YÖK'ün engelli öğrencileri tasnif sisteminde bir değişiklik yaparak kimi (süreğen hastalık, psikolojik sorunlar vb.) kategorileri devre dışı bırakmış olma ihtimalinin de bu düşüşte etkisi olması olasıdır. Ancak, her şartta ve koşulda yadsınamaz gerçek şudur: Genel olarak engelli öğrenci sayısı 15.300 civarında iken de, 6.500 civarında iken de çok ama çok düşük bir rakamdır. Üniversitelerde eğitim gören engelli öğrenci sayılarının, toplam öğrenci sayısına oranlandığı Tablo 3-23, bu durumu ortaya koymaktadır. Aşağıda Tablo 3-23'te de görüleceği üzere engelli yükseköğrenim öğrenci sayısı, genel öğrenci sayısı içerisinde 2012 yılında onbinde 35, (%0,0035) 2013 yılında ise onbinde 12 (% 0,0012) oranında yer tutmaktadır.

2012 ve 2013 Yılları Yükseköğrenim Öğrenci Oransal Karşılaştırma			
Yıllar	**Toplam Öğrenci Sayısı**	**Engelli Öğrenci Sayısı**	**Oranı (%)**
2012 Kasım	4.304.999	15.335	0,0035
2013 Kasım	5.437.982	6.540	0,0012

Tablo 3-23: Engelli öğrencilerin, engelsiz öğrenci sayılarıyla mukayesesi (2012 ve 2013 yılları)

Şüphesiz ki, engelli üniversite öğrencilerinin fırsat eşitliği içerisinde yükseköğretim hakkından faydalanamadığı iddiasında bulunmak için sadece engelli /engelsiz öğrenci sayılarının mukayese edilmesi yeterli değildir. Bunu yapabilmek için üniversite eğitim çağında olan, yani 18-30 yaş arası engelli birey sayısını bilmek, bunun yanında ne kadarının üniversite eğitimi alabilecek zihinsel beceri sahibi olduğunu da ayrıştırmak ve bu ayrıştırmadan sonra, üniversiteye giden ve gitmeyen engelli genç sayısına oranını bularak mukayese yapmak en doğru yoldur. Ancak çalışmanın başından beri sıkça ifade edildiği üzere, bugünkü veri sistemi içerisinde bunu yapabilmek mümkün değildir. Buna karşın, resmi olarak referans alınabilecek olan tek veri olan 2002 Özürlüler Araştırması verileri, kesin olmasa da fikir vermesi bakımından dikkate alınmalıdır.

2002 Özürlüler Araştırması'nın sonuçlarına göre, yaş sınırı dilimlendirmeleri, 0-9, 10-19 ve 20-29 yaşları arasında yapılmıştır. Bu dilimlendirme, ağırlıklı olarak üniversite eğitiminin yapıldığı 18-25 yaşa ilişkin bir değerlendirme yapma imkânı vermemektedir. Ancak, çalışmadaki değerlendirmeye referans sağlaması bakımından, 20-29 yaş aralığı üzerinden bir değerlendirme yapmak, en azından bir fikir edinme imkânı sağlayabilecektir. 2002 Özürlüler Araştırması verilerine göre, %12,20 olan engelli nüfusunun %7.30'u 20-30 yaş arasındadır.[306] Bu oransal tabloya göre, 8,5 milyon engellinin 637.000'i üniversite eğitim yaş sınırları içerisindedir ve 637.000 engelli bireyden sadece 6.540'ı yüksek eğitim görmektedir. Bu rakam, üniversite çağındaki engelli genç nüfusunun,%1'inin biraz üze-

303. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın 04.11.2013 tarih 19924119-602.04.01/58193 sayılı cevap yazısı
304. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın 07.03.2014 tarih ve 19924119-708.99/14251 sayılı cevap yazısı
305. *A.g.e.*
306. *Türkiye Özürlüler Araştırması,* s.6

rinde bir orana tekabül etmektedir. Söz konusu rakama, 18-20 yaş arası genç engelli nüfusun dâhil olmadığının altı özellikle çizilmelidir.

Şüphesiz yukarıdaki paragrafta ifade edilen oran ve değerlendirmelerin, bilimsel bir veriyi ortaya koyduğunu iddia etmek mümkün değildir. Ancak, yaş grubu içerisinde yer alan üniversiteleşme oranının, engelsiz bireylere göre ortaya koyduğu uçurum, veri düzleminde olmasa da kanaat düzleminde, engelli bireyin yükseköğretim hakkından yeterince faydalanamadığının göstergelerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Hiç şüphesiz, bu sorun, ilköğretim ve ortaöğretimde engelli bireylerin yaşadıkları sorunların bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Üstelik 4+4+4 sisteminin içerisinde belirgin bir yer tutan sınavla ortaöğretim aşamasına geçiş uygulamasının engelli bireylerin daha kaliteli okullara geçişlerinde bir sorun yarattığı da açıktır. Özellikle eğitim altyapısındaki sorunlar, bu sorunu daha da büyütmekte, üniversite sınavlarında yaşanan sorunlarla birleşen bu olgu, fırsat eşitsizliğini daha da belirginleştirmektedir.

Engelli öğrenci sayıları kendi içlerinde irdelendiğinde ise, kız ve erkek öğrenci sayısındaki oransal farkın, engelsiz öğrenciler arasındaki kız erkek öğrenci oranı bakımından, kız öğrenci aleyhine, daha fazla olduğu görülmektedir. Tablo 3-22'de de görüleceği üzere, 2012 yılında engelli erkek öğrenci sayısı, kız erkek öğrenci sayısından iki kattan daha fazladır. Bu oran 2013'te düşse de, eşitlik halinden hâlâ uzaktır. Bunun dışında, engelli öğrencilerin engel türlerine göre dağılımları da ele alınması gereken bir diğer konudur. YÖK'ten sağlanan 2 yıllık veriden sadece 2012 verileri, engelli öğrencilerin engel türlerine göre dağılımlarını içermektedir.

2012-2013 Eğitim Öğretim Yılı Engel Türleri ve Cinsiyete Göre Engelli Öğrenci Sayıları

Engel Türü	Görme		İşitme		Fiziksel		Dil ve Konuşma		Dikkat Eksikliği (Hiperaktif)		Psik. Prob.		Zihinsel		Öğrenme Güçlüğü		Kronik Hastalıklar		Asperger veya Yüksek Fonk. Otistik Bireyler		Geçici Yetersizlikleri Olanlar		Diğer	
Cinsiyet	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Sayısı	1.105	2.828	530	1.034	465	831	49	94	62	70	504	1.105	2	9	46	32	306	293	3	4	8	7	1.774	4.174
Engel Türüne Göre Toplam	**3.933**		**1.564**		**1.296**		**143**		**132**		**1.609**		**11**		**78**		**599**		**7**		**15**		**5.948**	

Tablo 3-24: Yüksek öğrenimde eğitimlerini sürdüren engelli öğrencilerin cinsiyet ve engel türlerine göre dağılımı (2012 yılı)

Tablo 3-24'e göre, engel grupları arasında en yükseköğrenim oranı "diğer" kategorisinde tanımlanan engelliler arasındadır. Ancak "diğer" kategorisinin birçok engel türüne ait sayıların birleşiminden oluşması sebebiyle, özel bir engel grubuymuş gibi değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım olmayacağından, değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında ise, öğretim gören engelliler arasında en yüksek sayı ve orana, görme engelli grubun sahip olduğu görülmektedir. Görme engellilerden sonra psikolojik sorunlara bağlı engellilik yaşayan (psiko-sosyal engelli)bireyler, onların ardından da işitme engelliler en yüksek oran ve sayıya sahiptirler. Eğitimin seviyesinin iler-

lemesiyle birlikte, dramatik bir şekilde düşüş yaşayan zihinsel engelli bireylerin yüksek eğitimden faydalanma oranlarının neredeyse yok denecek kadar az seviyeye düştüğü görülmektedir. Nitekim 2012 yılı itibarıyla, yükseköğretim alan öğrenme güçlüğü yaşayan engelli birey sayısı 78, zihinsel engelli birey sayısı 11, otizmli birey sayısı ise sadece 7 olarak görünmektedir. Kategorik olarak bu grupların zihinsel engel başlığı altında toplanabileceği düşünüldüğünde, genel olarak zihinsel engelliler için yüksek öğrenim görme imkânının çok düşük oranlarda olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz ki, zihinsel engelli birey nüfusu içerisinde yüksek eğitim görebilecek yeti ve kabiliyette olan engelli birey sayısı, çok yüksek oranlara tekabül etmemektedir. Ancak, bu kabiliyete sahip engelli bireylerin yükseköğretime katılabilecek olanlarının içerisinden çok azının bu imkâna erişebildiğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Özellikle ilköğretim ve ortaöğretim sistemimizde yaşanan sorunlar, üniversite sınav sisteminden kaynaklanan aksaklıklar, bu olumsuzlukta sorun kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Ancak, bütün bu alt değerlendirmenin ötesinde, tekraren söylemek gerekir ki, Türkiye'de engelli bireylerin yüksek eğitim hizmeti alma konusunda çok ciddi bir dezavantaj yaşadıkları, eğitim görme imkânından fiilen yararlanamadıkları açıktır. Karar vericilerin ve uygulayıcıların bu sorun üzerine odaklanmalarına acilen ihtiyaç bulunmaktadır. Zira eğitim, engelli bireylerin gerek sosyal hayata katılımları ve gerekse de istihdam olanağına kavuşmaları açısından en stratejik enstrümandır ve yükseköğretim de bunun doruk noktasıdır. Bu alanda alınacak tedbir ve uygulamalar, engellilerin sorunlarının (orta ve uzun vadede) çözümündeki temel parametreler olacaktır.

3.3.3.2. Yükseköğretim Hizmetlerine Erişim ve Destek Hizmetleri

Eğitimin her aşamasında olduğu üzere, engellilerin eğitim hayatları, özel eğitim hizmetleriyle (ve tedbirlerle) desteklenmek durumundadır. Bu, fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla yapılacak ihlâl önleyici tedbirler ile pozitif uygulama tedbirleri arasında geniş bir alana yayılan bir uygulama alanına tekabül etmektedir.

Bu bağlamda söz konusu uygulamalar, yükseköğretime giriş sınavlarından başlayarak, üniversite eğitiminin sonuna kadar devam eden bir zaman dilimine yayılmak durumundadır. Yükseköğretim sistemine dâhil olan engelli öğrencilere yönelik özel tedbir ve uygulamalar, temelini her alanda olduğu gibi, Anayasa'dan almaktadır. Bu bağlamda uygulamada olan mevzuat için de bu durum aynen geçerli olup, Türk Yükseköğretim Sistemi, engelliler için özel düzenlemeler de getirmiştir.

Tam metni bölüm başında verilen 5378 sayılı EHK'nin eğitim konusunu içeren 15. maddesi, daha önce de belirtildiği üzere engellilerin eğitim hakkının hiçbir şekilde engellenemeyeceği hükmünü getirmekte ve ilkeleri ortaya koymaktadır. Söz konusu maddenin 4 ve 5. paragrafları, özel olarak engelli bireylerin, yükseköğretim hizmeti alırken sağlanacak desteklerin temel ilkelerini ortaya koymaktadır. Madde içeriğine göre: "Üniversite öğrencilerinden engelli olanların öğrenime etkin katılımlarını sağlamak amacıyla Yükseköğretim Kurulu koordinasyonunda, yükseköğretim kurumları bünyesinde, engellilere uygun araç-gereç ve ders materyallerinin, uygun eğitim, araştırma ve barınma ortamlarının temini ile eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunların çözümü gibi konularda çalışma yapmak üzere Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri kurulur.

Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin çalışma Usul ve esasları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulunca müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir."[307]

307. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 15. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20050701.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

Yükseköğretimde öngörülen bu hizmetlerin uygulamaya geçmesi için Yüksek Öğretim Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği çıkarılmıştır. Söz konusu yönetmeliğe göre, YÖK bünyesinde bir YÖK Engelliler Komisyonu oluşturulmuş, bu komisyonun yanında bir de Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi kurulması öngörülmüştür. Ve son olarak da, her üniversite bünyesinde Engelli Öğrenci Danışma ve Koordinasyon Birimi ile irtibatlı olarak çalışacak yükseköğretim kurumlarının, engelli öğrenci birimleri kurulları oluşturulması hedeflenmiştir.[308]

Sistem içerisinde, Yükseköğretim Kurulu Engelliler Komisyonu'nun görevleri, yönetmeliğin 6. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre komisyonun görevleri yukarıda açıklama kutusunda gösterilmiştir.[309]

Yükseköğretim Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği

Komisyonun görevleri

MADDE 6 - (1) Komisyonunun görevleri şunlardır.

a) Özürlü öğrencilerin öğrenim hayatlarını desteklemek, öğrenim ve eğitim süreçlerine tam katılımlarını sağlamak amacı ile sorunlarını belirlemek, çözüme yönelik gerekli planlamaları yapmak, politikalar ve stratejiler üretmek ve bunları Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına sunmak,

b) Özürlü öğrencilerin, yükseköğrenimde karşılaşabilecekleri ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik sorunlarına çözüm üretmek,

c) Özürlü öğrencilere uygun eğitim araç-gereçleri, ders materyalleri, ders geçme ve sınav koşullarının hazırlanmasına yönelik standartları oluşturmak,

ç) Özürlü öğrencilerin yatay ve dikey geçiş ile ders denkliklerinin ölçütlerini düzenlemek üzere önerilerini ilgili kurullara sunmak,

d) Üniversitelerde kurulacak özürlü öğrenci birimlerinin işleyiş koşullarını ve ilkelerini belirlemek,

e) Üniversite yerleşkelerinin özürlülere göre düzenlenmesine ilişkin yapılanmaları takip etmek veya ettirmek,

f) Özürlülerle ilgili derslerin veya konuların yükseköğretim kurumlarının lisans programlarına alınması yönünde çalışmalar yapmak ve ilgili kurullara sunmak.

Açıklama Kutusu: 3-1: Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği

Daha önce de bahsedildiği üzere YÖK Engelliler Komisyonu paralelinde kurulan Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, "Komisyona destek hizmetleri vermek, raportörlük yapmak, engelli üniversite öğrencilerine destekleyici ve iyi kaynaklarla donatılmış bir akademik ortam sağlamak için yükseköğretim kurumları engelli öğrenci birimleri ile koordinasyon halinde çalışmakla görevlendirilmiştir."

Sistemin en uç noktasını oluşturan Yükseköğretim Kurumları Engelli Öğrenci Birimleri ise, temel olarak iki fonksiyon üstlenmiştir. Buna göre, bu kurullar öncelikle üniversitenin içindeki konularda çalışmalar yapacak, diğer taraftan Engelli Öğrenci Danışma ve Koordinasyon Birimi aracılığıyla YÖK'ün Engelliler Komisyonu'na geri bildirimler sunmak suretiyle iş görecektir. Yükseköğretim Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği'nin 12. maddesi, Yükseköğretim Kurumları Engelli Öğrenci Birimleri'nin görevlerini belirlemektedir. Oldukça kapsamlı düzenlemeler içeren madde metni açıklama kutusu 3-1'de belirtilmiştir.[310]

308. Bkz. Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8347/5.35 (erişim tarihi: 09.05.2014)
309. *A.g.e.* 6. madde
310. *A.g.e.* 12. madde

Yükseköğretim kurumları engelli öğrenci birimlerinin görevleri

MADDE 12 – (Başlığı ile birlikte değişik: RG-14.2.2014-28913)

(1) Yükseköğretim kurumları engelli öğrenci birimlerinin görevleri şunlardır:

a) Yükseköğretim programlarına kaydı yapılan engelli öğrencilerin öğrenimlerini sürdürdükleri sırada eğitim, öğretim, burs, idari, fiziksel, barınma, sosyal ve benzeri alanlarla ilgili ihtiyaçlarını tespit etmek ve bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için alınması gereken önlemleri belirlemek ve ortadan kaldırmak üzere çözüm önerileri sunmak, gerekli düzenlemeleri üniversitede bulunan diğer birimler veya daire başkanlıkları ile eşgüdüm içerisinde yapmak.

b) Engelli üniversite öğrencilerinin akademik, fiziksel ve sosyal yaşamlarını engellemeyecek biçimde öğretim programlarını düzenlemek için engelli öğrencinin devam ettiği eğitim ortamının uygunlaştırılması, engellilere yönelik araç gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, engellilere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının düzenlenmesi konularında çalışmalar yapmak.

c) Yükseköğrenim düzeyindeki öğrenci ve öğretim elemanlarına yönelik yayın faaliyetlerinde bulunmak, öğretim elemanlarına engellilik ile bunun getirdiği sınırlılıkları ve yapılması gereken düzenlemeleri anlatan ve bilgi veren doküman hazırlamak, bilinç düzeyini arttırmak, ilgililere danışmanlık hizmeti vermek, gerektiği durumlarda hizmet içi eğitim sağlamak.

ç) Engellilik alanında bilinç ve duyarlılık düzeyini artırmak için program ve projeler geliştirmek, seminer, konferans ve benzeri faaliyetler düzenlemek.

d) Birimin çalışma programını hazırlamak, yürütmek, faaliyetler için gerekli bütçe ihtiyaçlarını belirlemek ve yıllık faaliyet raporunu hazırlayıp bağlı bulunduğu rektör yardımcısına sunmak.

e) Yükseköğretim kurumları engelli öğrenci birimlerinin görev ve faaliyet alanına giren konularda konunun taraflarına yönelik yayın, doküman ve bilgilerin yer aldığı, üniversitelerde okuyan engelli öğrencilerin sorunlarını ve isteklerini dile getirmelerine olanak sağlayan, ilgili birimle iletişimine de imkân veren bir internet sitesi oluşturmak.

f) Alınan kararların ve belirlenen stratejilerin uygulanmasını denetlemek.

g) Maddi güçlüğü bulunan engelli öğrencilerin yardımcı araç gereçlerinin ücretsiz temini yönünde çalışmalarda bulunmak.

ğ) Bütün öğrencilerin adil ve doğru bir şekilde ölçme ve değerlendirmeye tabi tutulması, fırsat eşitliğini sağlamak ve eğitim sürecini engelli öğrenciler için de anlamlı hale getirmek için; engelli öğrencinin sınavlarla ilgili süre, mekân, materyal, refakatçi okuyucu sağlamak ve engelin doğasından kaynaklanan farklılıklara göre alınacak gerekli tedbirleri almak, düzenlemeleri yapmak.

h) İstihdam olanakları ve mesleklere ilişkin bilgilendirme yapan bilgilendirici kitaplar hazırlanması konusunda çalışmalar yapılmasını ve bunların engelli öğrencilere ulaştırılmasını sağlayacak tedbirler almak.

ı) Yükseköğretim programlarını kazanan engelli öğrencileri kayıt sırasında tespit etmek.

i) Üniversite yerleşkesinin ve yerleşkede bulunan yapılar ile açık alanların engelli öğrenciler için ulaşılabilir olmasını sağlamak.

Açıklama Kutusu 3-2: Yükseköğretim kurumları engelli öğrenci birimlerinin görevleri

Sistemden de anlaşılacağı üzere, üniversiteden başlayıp YÖK'e kadar uzanan bir çizgide, hem bireysel ihtiyaçların karşılanması amacıyla destek hizmetleri sağlanması, hem de politika düzeyinde gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlayacak bir sistem öngörülmüştür. Ancak, öngörülen sistemin ne kadar işlediği, teşkilat yapılarından fiziki erişim düzenlemelerine kadar çeşitli alanlarda engelli öğrencinin, ihtiyaçlarına cevap veren şartlarda eğimini sürdürmesinin koşullarının ne derece yaratıldığı, sorgulanması gereken bir durumdur.

İzleme Çalışmaları, sistemin ne kadar etkinleştirildiğinin ve yükseköğretimde özel tedbir ve destek uygulamalarının ne şekilde ya da ne kadar uygulamada karışık bulduğunun ölçülmesini amaçlayan çalışmalarda bulunmuştur. Aşağıda bu izleme çalışmalarından bazı veriler paylaşılmaktadır.

3.3.3.2.1. Yükseköğretimde Engelli Hizmetleri Konusunda Teşkilatlanma

Engelli öğrencinin eğitim göreceği üniversitenin, engelli öğrencinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir teşkilatlanma yapısı kurmuş olması, ilk ve en gerekli koşuldur.Üniversitelerde Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri' kurulmuştur. Ancak danışma merkezlerinin kurulması, sorunların giderildiği anlamına gelmemektedir.

İşte bu noktadan hareketle, 174 vakıf ve devlet üniversitesine çeşitli kategorilerde bilgi edinme başvuruları yapılmıştır. Yapılan ilk başvuruda, üniversitelerin, engelli öğrencileri için özel bir izleme sisteminin kurulup kurulmadığı, bu kayıtlar üzerinden istatistiksel çalışmalar yapılıp yapılmadığı, engelli öğrenciler ya da genel olarak engelliler üzerine hazırlanmış yayın, rapor vb. materyallerinin bulunup bulunmadığı sorulmuştur.[311] Bu sorgulama, izleme grubu açısından büyük önem arz etmektedir. Zira engelli öğrencilere dair üniversitelerce toplanan veri, istatistiksel çalışma ve hazırlanan yayınlar, üniversitenin engelli öğrencilerin sorunlarına, beklentilerine ve yapılması gerekenlere dair çıktılar sağlayacak enstrümanlardır.

Detayı Tablo 3-25'te verildiği üzere, söz konusu başvuruya, 174 üniversite içerisinden sadece 29 tanesi cevap vermiştir. Cevap veren üniversiteler içerisinden 19 tanesi, engelli öğrencilerine yönelik olarak bir veri tabanı oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu 29 üniversiteden 14'ü istatistiksel bir çalışma yapmıştır. Diğer taraftan engellilikle ilgili bir rapor, araştırma vb. bir yayın faaliyetinde bulunan üniversite sayısı ise sadece 5'tir. Bu verilerdeki düşük performans göstergeleri, yükseköğretim kurumları engelli öğrenci birimlerinin görevlerini düzenleyen 12. maddesinin (c) fıkrasındaki görevlerin ne derece yerine getiril(me)diği konusunda tipik bir göstergedir.

Üniversitelerde Engelli Öğrencileri Konu Alan Veri Tabanı Oluşturma, İstatistik Çalışması ve Yayın Hazırlama Çalışmaları		
Başvuru Konusu	**Cevap Veren Üniversite Sayısı**	**Uygulamayı Yapan Üniversite Sayısı**
Engelli Öğrencilerine Yönelik Veri Tabanı Oluşturan Üniversite Sayısı	29	19
Engelli Öğrencilerine Yönelik İstatistiksel Çalışma Yapan Üniversite Sayısı	29	14
Engelli Öğrencilerin, Genel Olarak Engellilerin Sorunlarına Yönelik Yayın Hazırlayan Üniversite Sayısı	29	5

Tablo 3-25: Üniversitelerde engelli öğrencileri konu alan veri tabanı oluşturma, istatistik çalışması ve yayın hazırlama

311. Özel izleme sistemi ile YÖK tarafından oluşturulmuş YÖKSİS, yani Yükseköğretim Kurumu'nun kayıt sistemine engelli öğrenci bildirim ağ çalışması kastedilmemiş olup, üniversitenin varsa kendi özgün veri sistemleri oluşturup oluşturulmadığı kastedilmektedir.

Şüphesiz ki, Tablo3-25'te paylaşılan veriler, engelli öğrencilerin yükseköğretim sırasında aldıkları hizmetin kalitesini belirleyen birincil ve en önemli faktör değildir. Zira Yükseköğrenim Kurulumları Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği, Yükseköğrenim Kurumları Engelli Öğrenci Birimleri'ne, Açıklama Kutusu 3-2'de de belirtildiği üzere, yükseköğrenim gören engellilere yönelik olarak birçok hizmet öngörmüştür.

Engelli öğrenciler, üniversitelerde idari işlemlerini yapmak, üniversite eğitimi sırasında danışmanlık hizmetleri almak, eğitimde bilgiye erişim konusunda yönlendirilmek, eğitim sonrası istihdam süreçleri konusunda destek almak vb. birçok sorunun çözümü için üniversitenin idari birimlerine, ana bilim dallarının danışmanlık birimlerine başvurmak durumundadırlar. Bu bağlamda, hizmete erişimde iletişim ve danışmanlık alanı, ilk basamakta yer almaktadır. Bilgi edinme başvuruları da bu doğrultuda yol almış ve ikinci aşamada toplam 174 üniversiteye, teşkilat yapısında, engelli bireylerin spesifik ihtiyaçlarına cevap verecek personel istihdam edip etmediği sorulmuştur.[312] Söz konusu başvurularda, üniversitenin işaret dili bilen personelinin olup olmadığı, engelli öğrencilere hizmet veren bir sosyal hizmet uzmanının bulunup bulunmadığı, üniversitenin web sayfalarının engelli bireylerin bilgiye erişimine uygun olup olmadığı sorulmuştur.

Üniversitelerde Hizmete Erişim Olanakları Oluşturulan Teşkilat Yapısı	
Üniversitelerin Bünyesinde Engelli Bireylerin, Hizmete ve Bilgiye Erişimi Kolaylaştıracak İşaret Dili Bilen Personel Bulunan Üniversite Sayısı	6
Üniversitelerin Bünyesinde Engelli Bireylerin, Hizmete ve Bilgiye Erişimi Kolaylaştıracak Sosyal Hizmet Uzmanı Personel Bulunan Üniversite Sayısı	20
İnternet Sitesi Görme ve İşitme Engellilere Uygun Teknik Altyapıya Haiz Üniversite Sayısı	8

Tablo 3-26: Üniversitelerde hizmete erişim için oluşturulan teşkilat yapısı

Tablo 3-26'da detayı verilen başvuru cevap durumlarındaki verilerde de görüleceği üzere, 107 üniversite, yapılan bilgi edinme başvurusuna cevap vermiştir. Verilerin ortaya koyduğu cevaplar ise oldukça düşündürücüdür. Zira 107 üniversitenin, sadece 6 tanesinde işaret dili bilen personel bulunmaktadır. İşaret dili bilen personel, işitme engelli bireyler için kritik, belirleyici bir ihtiyaçtır. Bu tablodan yapılacak ters bir okuma, başvurulara cevap veren 101 üniversitede, işitme engelli bireylerin (şayet kulaklık kullanımı ya da dudak okuma becerisi yok ise) idare ve danışma birimleriyle iletişim kurmasının sorunlu olacağını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan sosyal hizmet uzmanı istihdamı açısından da durum benzer şekildedir. Engelli bireylerin en önemli ihtiyacı olan engelli hakları ve engellilere yönelik pozitif ayrımcılık uygulamaları konusunda bilgilenmek, ciddi bir ihtiyaçtır. Bunu yanında istihdam süreçlerinde destek almak da benzer derecede önemlidir ve bu hizmet, ancak ve ancak sosyal hizmet uzmanları eliyle gerçekleştirilebilir. Fakat üniversitelerin verdiği yanıtlara göre 107 üniversiteden sadece 20 tanesinde bu alanda görevli bir sosyal hizmet uzmanı çalıştırılmaktadır. Bilgi edinme başvurusunun son sorusu olan web sayfalarının görme engeliler için sesli sistemlere uygunluk ve işitme engellilerin (görsel tasvir ya da basitleştirilmiş yazım vb.) ihtiyaçlarına cevap verebilecek altyapıya haizlik içerip içermediği sorusuna verilen cevaplar açısından oluşan tablo da benzer şekilde, oldukça kötü bir performansı ortaya koymaktadır. Zira verilen cevaplara göre 107 üniversitenin sadece 8 tanesinin web sayfaları, görme ve işitme engelli bireylerin kullanımına uygun altyapıya sahiptir.[313]

312. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin 20.10.2013 tarih ve 201310-10-E/U-2361 ilâ 2530 aralığındaki 174 adet bilgi edinme başvurusu
313. Bkz Erişilebilirlik Bölümü'nün "2.2.2.1.2.11. Web Sayfalarının Erişilebilirlikleri" başlıklı kısmı. Zira erişilebilir olduğunu beyan eden bazı kurumların web sayfalarında yapılan incelemeye göre beyanat ile fiilî durumda çelişkiler bulunmaktadır.

Yukarıdaki paragrafta izah edilen hususlar bize göstermektedir ki, üniversitelerde, engelli öğrencilerin hizmete erişimi bakımından teşkilatlanmada ve insan kaynakları istihdamı alanında ciddi bir sıkıntı mevcuttur. Bu yönde çıkmış kanun ve yönetmelik, önemli görevler tanımları, ilgili birimlere bu görevlerin yerine getirebilmesi için ciddi yetkiler tanımıştır. Ancak, mevzuattaki bu idealize edilmiş durum, fiilen hayata geçmemiştir.

3.3.3.2.2. Üniversitelerin Fiziki Erişilebilirlik İmkânları

Üniversitelerin teşkilat yapısı ile ilgili sorgulamanın ardından, ikinci aşamada üniversitelerin erişilebilirlik imkânlarının sorgulanması gündeme gelmektedir. Bu alandaki sorgulama iki kategoride yapılmıştır. Bu kategoriler şunlardır:

- Öncelikle üniversitelerin, erişilebilirlik koşullarının belirlenmesi,
- Üniversitelerin bu güne kadar, bu uygulamalar kapsamında yapmış oldukları/yapacakları işlemler ve bu yönde harcanmış bütçe büyüklükleri.

Buna göre, başvurulara cevap veren üniversitelerin sayısı, cevap veren üniversitelerin cevaba konu olan toplam bina sayısı ve bu binaların tek katlı/çok katlı oluşları Tablo 3-27'de, bu binaların sahip oldukları erişim olanakları ise, Tablo 3-28'de değerlendirmeye sunulmuştur.

Üniversitelerin Erişim Düzenlemelerine Cevap Verme İstatistikleri ve Bina Sayıları		
İzleme Çalışmalarına Konu Olan Toplam Üniversite Sayısı	174	
Bilgi Edinme Başvurusuna Cevap Verme Durumu	**Cevap Veren**	**Cevap Vermeyen**
	107	67
Cevap Veren Üniversiteler Bünyesinde İdari Ve Eğitim Hizmetlerinin Sunulduğu Bina Sayısı	3742	
Cevap Veren Üniversitelerin Bünyesindeki Binaların Tek/Çok Katılık Durumu	**Tek Katlı**	**Çok Katlı**
	732	3010

Tablo 3-27: Üniversitelerin erişim düzenlemelerine cevap verme istatistikleri ve bina sayıları

Tablo 3-27'de de görüleceği üzere, üniversitelerden erişim düzenlemeleri konusunda gelen cevap yüzdeleri çok yüksek olmuştur. Başvuru yapılan 174 üniversiteden 107 tanesi başvuruya cevap vermiştir. Söz konusu 107 üniversitenin sahip olduğu bina sayısı, 3.742 adet olup bu binaların 732 tanesi tek katlı, 3010 tanesi ise çok katlı binalardan oluşmaktadır. Bilgi edinme başvurularında bina kat sayısının sorulmasının sebebi, asansör, merdiven lifti vb. taşıyıcı sistem ihtiyacının kaç tane olduğunu, bu taşıyıcı sistemlerde engelli ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulup bulunmadığını tespit edebilmektir.

Bilgi Edinme Başvurularına Cevap Veren Üniversitelerin Fiziki Erişim Düzenleme Durumları			
Düzenlemenin İçeriği	**Yapılan**	**Yapılmayan**	**Yapılma Oranı (%)**
Üniversiteler bünyesindeki binaların kaç tanesinde (görme, ortopedik, işitme ve fiziksel dezavantajlı) engelli bireylerin erişilebilirlikleri bakımından inceleme yapılmıştır?	2.775	967	74,16

Üniversiteler bünyesinde bulunangörme engelli bireyler için TSE'nin ilgili standartları kapsamında hissedilebilir zemin uygulaması yapılan bina sayısı kaçtır?	127	3.615	3,39
Üniversiteler bünyesindeki çok katlı binaların kaçında asansör bulunmaktadır?	1.311	1.699	43,55
Üniversiteler bünyesindeki binalardaki asansörlerin kaçında sesli uyarı sistemi mevcuttur?	253	1.058	19,3
Üniversiteler bünyesindeki binaların girişlerine tekerlekli sandalye kullananlar için TSE'nin ilgili standartları kapsamında rampa, asansör gibi fiziksel düzenlemeler yapılmış mıdır?	1.659	2.083	44,33
Üniversiteler bünyesindeki kaç binada TSE'nin ilgili standartları kapsamında kullanabilecekleri engelli tuvaleti bulunmaktadır?	1.606	2.136	42,92
Üniversiteler bünyesinde bulunan, işitme engelliler için indüksiyon döngü-iyi duyma sistemleri kurulu bina sayısı kaçtır?	3	3.739	0,08

Tablo 3-28: Üniversitelerin fiziki erişim durumlarına ilişkin veriler

Üniversitelerin erişim düzenlemeleri ile ilgili verilerinin ortaya konduğu Tablo 3-28, açık bir biçimde üniversitelerimizin birçok alanda, engelli erişimi bakımından yetersiz olduğunu, hatta kimi alanlarda düzenlemelerin neredeyse yok denecek kadar az olduğunu ortaya koymaktadır. Üniversitelerin engelli öğrenciler için bağımsız hareket olanağı tanımayan bu yapısı, zaten fırsat eşitsizliği yüzünden yükseköğretim hakkından büyük bir oranda yararlanamayan engellilerin, eğitim görmeleri durumunda da ciddi zorluklarla, temel haklara uygun olmayan koşullarda eğitimlerini sürdürdüklerini göstermektedir.

Bu noktada bir göstergeye dikkat çekmek gerekmektedir. Başvurular sonucunda 107 üniversiteye ait 3.742 binanın %74'ünde, engelli bireylere yönelik erişim uygunluğu ve ihtiyaçların tespiti için bir çalışma yapıldığı bildirilmiştir. Ancak, 5378 sayılı EHK'ya göre 2013 yılına kadar tamamlanması hükmü getirilmiş olan bu düzenlemelerin, yapılan bu ön incelemelere rağmen yapılmamış olması, özellikle üzerinde durulması, irdelenmesi gereken bir konudur. Bu ön saptamanın ardından, düzenleme içerikleri irdelenmesine geçebiliriz.

Tablo 3-28'deki verilere göre 3.742 binadan 3.615'inde görme engelli bireyler için hissedilebilir zemin uygulaması yapılmadığı ve 2.083 tanesinde bu binaların rampa, asansör vb. gibi hiçbir fiziksel düzenlemenin yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Keza çok katlı olan 3.010 binanın 1.699 tanesinde asansör bulunmamakta, asansör bulunan 1.311 tanesinde görme engelliler için kabartma yazılı düğme ve kaçıncı kata gelindiğini belirtir sesli uyarı sistemi bulunmamaktadır. Üniversite binalarının işitme engelli bireyler için ortaya koyduğu tablo ise vahim denecek derecede kötüdür. Zira neredeyse hiçbirinde işaret dili bilen personelin bulunmadığı üniversitelerde, işitme cihazı kullanan engelli bireylerin (amfi, dershane, kafeterya, konferans salonu vb.) geniş ve kalabalık mekânlarda duymasını sağlayacak indüksiyon döngü sistemi bulunan bina sayısı sadece 3'tür.

Üniversiteler gibi bilim ve teknolojinin, çağdaş düşüncenin beşiği olan kurumlara ait 3.742 binadan sadece 3 tanesinde indüksiyon döngü sistemi bulunuyor oluşu, engelli erişim düzenlemeleri

konusunda hangi noktada olunduğunun çarpıcı bir göstergesidir. Keza son olarak 3.742 binanın 2.136 tanesinde engellilerin kullanımına uygun standartlarda bir engelli tuvaleti dahi bulunmamaktadır.

Bu noktada üniversitelerin erişim düzenlemelerine bu güne kadar ne kadar bütçe ayırdıkları ve harcadıklarının da sorgulanması önemli bir husus haline gelmektedir. İzleme çalışmaları sırasında YÖK'e yapılan başvuruda, üniversitelerin bu konularda ne kadar harcama yaptıkları konusunda bilgi talebinde bulunulmuştur.[314] YÖK tarafından, üniversitelere yollanan bir yazı kapsamında talep edilen bilgilere üniversiteler tarafından verilen cevaplar, YÖK eliyle 07.03.2014 tarihli üst yazı eşliğinde cevaplanmıştır. Toplamda veri bildirmiş 95 üniversitenin cevaplarının, izleme çalışmaları kapsamında yapılan derlemelerinden Türkiye'de üniversitelerin, engelli erişim düzenlemelerine bu güne kadar sadece 12.519.986,36 TL bütçe kullandıkları sonucu ortaya çıkmıştır.[315] Bu bütçe değerinin engellilerin erişim düzenleme ihtiyaçlarının karşılanması için ne kadar yetersiz olduğu açıktır.[316] Bu rakam, aynı zamanda, Tablo 3-28'de ortaya konan erişim düzenleme verilerinin yetersizliği ile de uyum göstermektedir. Üniversiteler tarafından verilen ve derlenen verilere göre, 174 üniversite içinde 10 tanesi, erişim düzenlerlerine hiçbir bütçe ayırmamıştır.[317] Diğer taraftan çalışmaların büyük bir kısmı ortopedik engelliler için yapılan rampa ve tuvalet tadilatlarını kapsamakta, küçük bir kısmı ise hissedilebilir zemin çalışmalarından oluşmaktadır. Rampa ve tuvalet düzenlemelerin dışından çalışma yapmış 5 üniversite mevcuttur. Örneğin Hitit Üniversitesi asansör içlerine Braille Alfabesi (kabartma alfabe) ve tuvalet kapı kenarlarına kabartma levha; Uludağ Üniversitesi otopark; Galatasaray Üniversitesi merdiven kenarlarına kaymaz ve uyarı renkte şerit, bilgi verici tabela çalışması, görülebilir ve işitilebilir alarm düzeneği ile acil uyarı ve haberleşme sistemi; Çağ Üniversitesi otopark ve merdiven kenarlarına kaymaz şerit; Beykent Üniversitesi uyarıcı ve bilgi verici tabela çalışması, kabartma kat planı ve haritalar yapmıştır.[318]

Üniversitelerin erişim düzenlemeleri konusunda ortaya koyduğu tablo, yükseköğretim hayatının (istisnai bazı üniversiteler hariç) engelli bireylere bağımsız hareket izni vermediğini ortaya koymaktadır. Bunun bir uzantısı olarak da, eğitim hizmeti kalite ve nitelik bakımından olması gerekenden çok uzaktır. Bu olumsuzlukların, engelli bir yükseköğrenim öğrencisinin, başarısına olumsuz etkide bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Başta YÖK olmak üzere, konuya taraf tüm kesimlerin, üniversitelerin erişilebilirlik performanslarının yükseltilmesi konusunda acil eylem planları geliştirerek yürürlüğe koyması gerekmektedir.

3.3.3.2.3. Diğer Destek Hizmetleri

Engelli bireylerin eğitim her alanında desteklenmesi için özel uygulama ve destek programlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Nitekim açıklama kutusu 3-2'de belirtildiği üzere Yükseköğretim Kurumları Engelli Öğrenci Birimleri'nin görevlerine ilişkin hükümlerde de bu tip uygulamaların yapılması konusunda bir yetkilendirme söz konusudur.

Eğitim programlarına kaydı yapılan engelli öğrencilerin öğrenimlerini sürdürdükleri sırada eğitim, öğretim, burs, idari, fiziksel, barınma, sosyal ve benzeri alanlarla ilgili ihtiyaçlarını tespit edilmesi,

314. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin 23.10.2013 tarih ve 201309-7EGK-2392 ve 201402-EGK/3263 sayılı bilgi edinme başvuruları
315. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın 11.02.2014 tarih ve 75850160-199-965 sayılı cevap yazısı
316. Üniversitelerden gelen bütçe bilgileri, üniversitelerde ayrılan toplam bütçe, üniversitelerdeki erişim düzenlemeleri harcamaları, eğitim materyal harcamaları ve toplam harcama kalemleri olarak talep edilmiştir. 1.184.631,56 TL harcamanın hangi kapsamda yapıldığı belirlenemediği için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bunun dışında Mustafa Kemal Üniversitesi'nden gelen verilerde maddi hatalar olduğu için değerlendirme dışı bırakılmıştır.
317. Söz konusu üniversite binalarının ilk inşa edildiği andaki erişim durumu bilinmemektedir. Paylaşılan bilgi, üniversitenin kendi bütçesinden ayırdığı ve harcadığı meblağı kapsamaktadır.
318. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın 11.02.2014 tarih ve 75850160-199-965 sayılı cevap yazısı

engelli üniversite öğrencilerinin akademik, fiziksel ve sosyal yaşamlarını engellemeyecek biçimde öğretim programlarını düzenlemek için engelli öğrencinin devam ettiği eğitim ortamının uygunlaştırılması, engellilere yönelik araç gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, engellilere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının düzenlenmesi konularında çalışmalar yapmak, bu konuda akla gelen ilk uygulamalardır.

Yukarıda ifade edilen hususlar kapsamında, YÖK'ün bazı uygulamalar geliştirdiği görülmüştür. YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu, engelli öğrencilerinin engellerinden kaynaklanan sorunlar yaşadıkları ders ve sınavlarda özel koşullar sağlanması konusunda iki karar almış bulunmaktadır.

Söz konusu kararlardan ilki, 22.10.2009 tarihinde alınmıştır. Kararda engelli öğrencinin derslerden muaf olmak yerine, eğitimin ayrıştırılmadan, bütünleştirilmiş ortamlarda yapılması esasından hareketle, "varsa başvurdukları dersin eşdeğerinin verilmesinin sağlanmasına, bunun sağlanamaması durumunda ise ders programının bu konuda gelişen program ve teknik kullanılarak öğrenciye uyarlanması" yönündedir.[319] Diğer karar ise 04.02.2010 tarihinde alınmış olup, üniversitelerde yapılan ara sınavlar ve final sınavlarında, sınav görevlilerinin dağıtılması sırasında, sınava katılacak engelli öğrencinin olup olmadığının göz önüne alınmasına, sınav yerlerinin belirlenmesi sırasında, bedensel engelli öğrencilerin bulunduğu derslerin sınavlarının mutlaka erişilebilir ortamlarda yapılmasına, engelli öğrencinin (görme engelli öğrenci) sınavının ayrı bir ortamda bir araştırma görevlisi tarafından yapılmasına karar verilmiştir.[320]

Bunun dışında, üniversitelerde engeli öğrencilere yönelik destek sistemlerinin temin edilmesi, eğitimden engellilikten kaynaklanan dezavantajların ortadan kaldırılması konusunda sağlanan her türlü materyal ya da ekipman konusunda da veri toplama imkanı olmuştur. İzleme Çalışmaları kapsamında, YÖK'e engelli öğrencilerin eğitim yaşamındaki güçlüklerinin aşılması ve eğitimde başarının artırılması amacıyla üniversitelerin temin etmiş oldukları her türlü materyal ve ekipman için harcadıkları bütçeler sorulmuştur. YÖK tarafından üniversitelerden temin edilen bilgilerden derlenen sonuçlara göre, veri sunan 95 üniversite, engelli öğrencilerine yönelik materyal ve ekipmana toplamda (2013 yılı itibarıyla) sadece 1.072.081,80 TL'lik bir harcama yapmıştır.[321] Bu rakam, anlaşılacağı üzere, olması gerekenin çok altındadır. Zira üniversiteler, bünyesinde engelli öğrenci bulunduruyorsa, (kabartma yazıcı, işitme engelliler için FM sistemi, sesli kitap, görme engelliler için kabartma ekran, büyüteçli tahta vb.) birçok materyali bünyesinde hazır bulundurmak durumundadır. Bu bütçeden de anlaşılacağı üzere üniversiteler, bu altyapıya çok az yatırım yapmıştır. Kaldı ki, bahsi geçen bu harcama bütçesi de 95 üniversitenin sadece 20 tanesi tarafından yapılmıştır. Yani 75 üniversite, bu konuda hiçbir harcama ya da çalışma yapmamıştır.

Yukarıda paylaşılan verilerden sonra, üniversitelerde engelli öğrencilerin durumlarını analiz eden konu başlığından bu yana paylaşılan verilerin bir özetini bu noktada vermekte fayda vardır. Paylaşılan verilerden de anlaşılacağı üzere, üniversitelerde eğitim gören engelli öğrencileri odak alan engelli öğrencilerin erişim sorunları ve eğitim destek hizmetleri bir arada düşünüldüğünde, mevzuatın ideale yakın bir çerçeve çizmesine karşın, uygulamada, istenilen amacın hayata geçmediği açık bir biçimde görülmektedir. Üniversiteler, erişim ve destek hizmetleri konusunda gerekli yapısal çalışmaları sergilememişlerdir. Özellikle gerçekleşen bütçe harcamaları, bunun çok yalın bir delilini oluşturmaktadır. Diğer taraftan, gerek erişim düzenlemelerine gerekse de destek hizmet ve

319. Bkz. YÖK Engelli Öğrenci Komisyon'unun 22.10.2009 tarih ve 034588 sayılı kararı, http://www.yok.gov.tr/web/guest/engelli-ogrenci-komisyonu (erişim tarihi: 09.05.2014)
320. Bkz. YÖK, Engelli Öğrenci Komisyon'unun 04.02.2010 tarih ve 04245 sayılı kararı, http://www.yok.gov.tr/web/guest/engelli-ogrenci-komisyonu (erişim tarihi: 09.05.2014)
321. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın 11.02.2014 tarih ve 75850160-199-965 sayılı cevap yazısı

materyallerinin alımına bütçe ayıran üniversite sayısı, üniversitelerin birçoğunun her iki kalemden birine dahi bütçe ayırmadığını, bu konuda bir çalışma yapmadığını ortaya koymuştur.

3.4. Engellilerin Eğitim Alanında Yaşadıkları Sorunlar ve Genel Değerlendirme

3. Bölüm'de ele alınan eğitim temasına ilişkin, hukuki durum, uygulama ve eğitimle ilgili istatistikler, eğitimin her aşaması açısından bölüm başından bu yana işlenmiş bulunmaktadır. Her konu başlığı içerisinde istatistikler paylaşılırken, istatistiklerin ortaya koyduğu olumsuzluklar, tutarsızlıklar, eksiklikler ve yetersizliklere işaret edilmiştir.

Engellilerin eğitim sorunları tartışılırken sürekli vurgulanan fırsat eşitliği, eğitim sorunun temelini teşkil etmektedir. Bölümün başından bu yana sıkça kullanılan bu kavram, aslında iki boyutuyla vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, eğitim sistemine dâhil olarak eğitim alabilmek, fırsat eşitliğinin birinci boyutunu, eğitim alırken, dezavantajı ortadan kaldıran özel uygulamalar, hizmetler ve her türlü tedbir ise fırsat eşitliğini sağlamanın ikinci boyutunu oluşturmuştur.

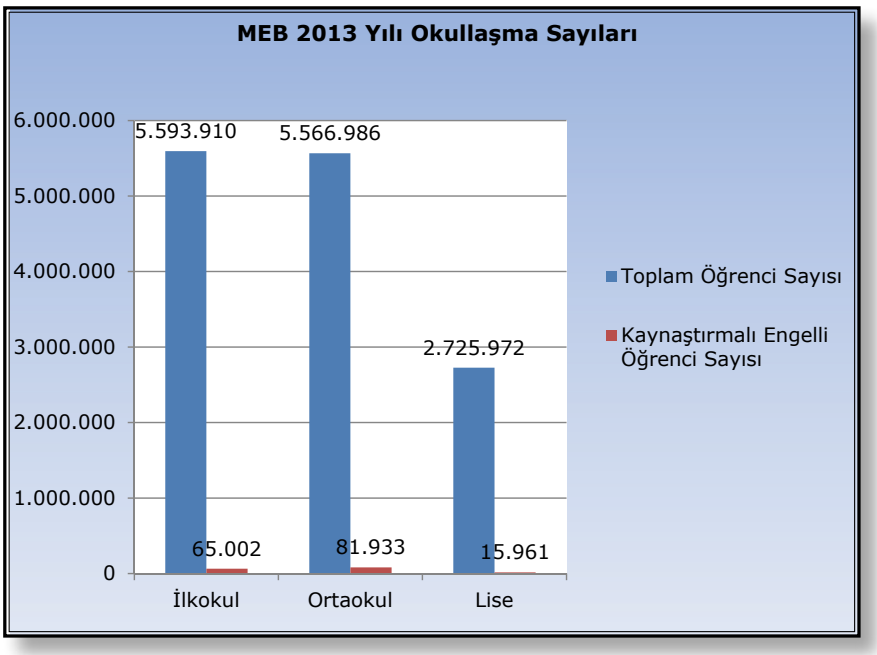
Bölümün başından bu yana değerlendirmeye sunulan eğitim alan engelli verileri, engelli bireylerin eğitim istatistiklerinin kendi içindeki hareketlerini ortaya koymuştur. Veriler bu haliyle, sadece geçmişteki (çoğunlukla 1999 yılından başlamak üzere) bir referans yıldan başlayarak istatistiklerin nasıl değiştiğini, geliştiğini ya da gerilediğini ortaya koyabilecek niteliktedir. Ancak 2012-2013 öğretim yılı itibarıyla gelinen noktanın, bir taraftan eğitim yaşı sınırları içinde olan engelli nüfus içinde tuttuğu yer, bir taraftan da genel nüfus içerisindeki yeri bakımından mukayeseyi gerekli kılmaktadır. Bu mukayese, eğitimde fırsat eşitliğinin engelli nüfus ve genel nüfus bakımından ne derece sağlandığını ortaya koymak bakımından önemlidir.

3.4.1. Okullaşma Sorunu ve Fırsat Eşitliği

Bölümün bu faslında, engelli-engelsiz öğrenci sayıları ve engelli öğrencilerinin eğitim yaş sınırları içinde kalan engelli nüfus oranları içerisinde tuttuğu yere bakılarak bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

TUİK'in 2013 yılı okullaşma oranı verilerine göre, ilkokullarda 5.593.910, ortaokullarda 5.556.986 ve liselerde 2.725.972 öğrenci öğretim görmektedir.[322] Engelli öğrencilerin ilkokul, ortaokul ve lise seviyesindeki eğitim sayıları da bölüm içerisinde tablo 3-2'de verilmişti. Tablo 3-2'de verilen sayılara göre, kaynaştırmalı eğitim kapsamında okuyan engelli öğrenci sayısı 65.002, ortaokulda eğitim gören engelli öğrenci sayısı, 81.933, lisede eğitim gören engelli öğrenci sayısı ise, 15.961'dir. Bu iki veri seti kullanılarak, 2013 yılında ilk ve orta öğretim kurumlarında eğitim gören toplam öğrenci sayısı ile kaynaştırmalı eğitim sınıflarında öğrenim gören engelli öğrenci sayılarının karşılaştırması Grafik 3-12'de görülmektedir. Yükseköğretim yaşının üst sınırının olmamasından doğacak analiz zorlukları sebebiyle yüksekokul okullaşma sayı ve oranları değerlendirme dışı bırakılmıştır.

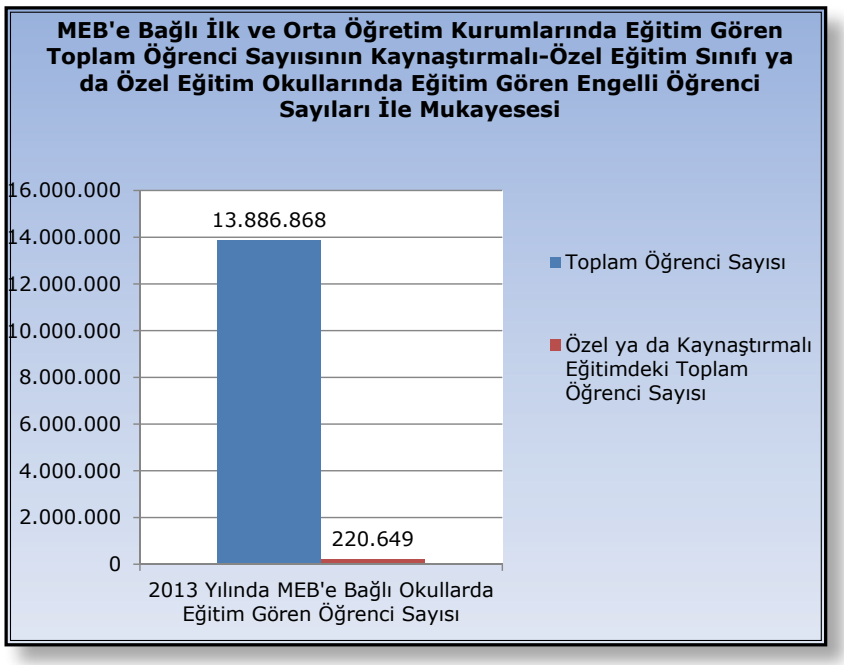
322. TÜİK'in Öğretim Yılı ve Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranı, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 (erişim tarihi: 10.05.2014)

Grafik 3-12:MEB'e bağlı ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki 2013 yılı toplam öğrenci sayısı ve engelli öğrenci sayısı karşılaştırmalı analizi[323]

Grafik 3-12'nin ortaya koyduğu tablo, üzerinde durulması gereken bir tablodur. Tablo detayında da görüleceği üzere kaynaştırmalı eğitim kapsamında engelli öğrencilerin ilkokul, ortaokul ve lise aşamasında okuyan toplam öğrenci sayıları içerisinde tuttuğu yer, %1-1,5 aralığında görülmekte, lisede bu oran %1'in de altına düşmektedir. Tablodaki verilerin ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerin toplamı üzerinden ele alınması halinde de durum değişmemekte, aksine daha da olumsuza doğru yönlenmektedir. Detayı Grafik 3-12'de gösterilen verilere göre, Türkiye genelindeki ilkokul, ortaokul ve lise öğrenci toplamı 13.886.868 iken, aynı seviyelerde kaynaştırmalı eğitim gören engelli öğrenci sayısı daha önce de ifade edildiği üzere sadece 162.896'dır. Bu rakamlara göre, okullarda eğitim gören engelli öğrenci oranı %1,17 gibi bir rakama tekabül etmektedir. Söz konusu rakama özel eğitim sınıf ve okullarında eğitim gören (59.368) öğrenci sayısını da dahil ederek değerlendirme yapıldığında aradaki oranlarda anlamlı bir değişme olmamaktadır. Söz konusu değerlendirme Grafik 3-13'te gösterilmektedir.

323. MEB'den özel eğitim gören engelli öğrencilerin, öğretim kurumlarına göre dağılım sayıları alınamadığı için mukayeseli analize dahil edilmemiştir. Bunun yerine, Grafik 3-13'e ilk ve ortaöğretim kurumlarında eğitim gören tüm öğrenciler üzerinden yapılan analize, özel eğitim öğrencileri de (toplam rakam olarak) dâhil edilmiştir. Mukayeseli analizde, üniversite eğitim yaşında üst sınır olmadığı ve bunun getirdiği analiz zorlukları sebebiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Grafik3-13:MEB'e bağlı okullarda eğitim gören toplam ve engelli öğrenci sayılarının mukayeseli grafiği

Grafik 3-13'te Türkiye'de eğitim gören kaynaştırmalı-özel eğitim sınıfı ve özel eğitim okulu olmak üzere top engelli öğrenci sayısının, toplam öğrenci sayısı karşısındaki durumu ortaya konmuştur. Buna göre, toplam 220.649 engelli öğrenci, toplam öğrenci sayısının yalnızca %1,59'una tekabül etmektedir.

Bu noktada akla gelen ilk soru, engelli öğrencilerin engelsiz öğrencilere kıyasla ortaya koyduğu sayının yanında, engelli nüfusunun ne kadarının okullaşma oranı içerisinde yer aldığı yönünde olacaktır.

Bölüm içerisinde sıkça dile getirildiği üzere engelli nüfusun tam olarak kaç kişiden oluştuğu yönünde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bağlamda, 2002 yılında yapılmış olan Özürlüler Araştırması alınabilecek tek referans noktasıdır. 2002 yılında yapılmış olan Türkiye Özürlüler Araştırması verilerine göre, Türkiye'de yaşayan engellilerin %8,78'i 0-19 (yaklaşık 746.000)yaş grubu arasındadır.[324]Bu oranın 2002 yılından bu yana bir değişime uğrayıp uğramadığı konusunda bugün için bir fikir yürütme şansı bulunmamaktadır. Kaldı ki, bu rakamdan 0-5 yaş arası engelli çocuk sayısının ayrıştırılması gerekmektedir. Ancak, bu rakamdan en yüksek seviyede öngörülecek 0-5 yaş arası engelli çocuk rakamları düşülerek hareket edilse bile, engelli çocuk ve gençlerin okullaşma oranının (220.649 engellinin) ilkokul, ortaokul ve lise ortalamaları bakımından %40'ların altında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şüphesiz ki, oran engelsiz bireylerde çok daha yüksektir. TÜİK verilerine göre 2012-2013eğitim öğretim yılı içinde ilkokul seviyesinde okullaşma oranı %98,86, ortaokul seviyesinde okullaşma oranı %86,09 ve lise seviyesinde okullaşma oranı %70,06'dır.[325]

Matematiksel olarak ortaya çıkan bu uçuruma karşın engelli nüfus yapısının tam olarak bilinmemesi sebebiyle, ortaya konulan düşüncelere itiraz edilmesi mümkündür. Ancak, bu noktada 2

324. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002 verileri içinde tamamlanmamış eğitim yaşı olarak 25 alınmaktadır. Ancak, grafikte örgün eğitim ele alındığı için 0-19 aralığı baz alınmıştır. Ayrıca veriler için bkz. http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/arastirma/tr_ozurluler_arastirmasi/blm1.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)
325. TÜİK'in Öğretim Yılı ve Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranı, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 (erişim tarihi: 10.05.2014)

veri, engelliler arasındaki okullaşma oranlarının engelsiz bireylere göre çok daha düşük olduğunun işaretlerini açık bir biçimde vermektedir. Birincisi, daha önce de atıfta bulunulan Özveri sistemi rakamlarına göre, Türkiye'de yaşayan 8,5 milyon engelli kişiden 1.778.000'inin kayıtlarının tutulduğu Ulusal Engelliler Veri Tabanı kayıtlarında 5-19 yaş aralığındaki engelli sayısının bile 383.650 olduğu ortaya çıkmaktadır.[326] Söz konusu rakam, öngörülen toplam engelli nüfusunun dörtte birinin kayıtları üzerinden elde edilen rakamdır. Şüphesiz, engelli nüfusunun yaşa göre dağılımı farklılık gösterdiği için, 5-19 yaş arası engelli nüfusunun gerçek rakımının Özveri sisteminde çıkan rakamın 4 katı olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Ancak her şartta ve koşulda gerçek rakamın, bu rakamın birkaç katı olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Bu konudaki ikinci ölçme kaynağımız ise, kaynak olarak yine Özveri verilerini kullanan, Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010 verileridir. Bu verilerin ortaya koyduğu engellilerin okuma yazma bilmeyenlere ait %41 oranı, bu tezi doğrulayan ikinci işareti vermektedir. Bu noktada akla hemen, okuma yazma bilmeyenlerin zihinsel engelli bireylerden kaynaklandığı düşüncesi gelebilir. Ancak Grafik 3-4'teki veriler de görüleceği üzere zihinsel engelliler arasında okuma yazma bilmeme oranı %57,5'tir. Ancak buna karşın, diğer gruplarda da okuma yazma bilmeme oranı oldukça yüksektir. Nitekim okuma yazma bilmeme oranı ortopedik engellilerde %26,4, görme engellilerde %32,1, işitme engellilerde %31,6, dil ve konuşma engellilerde %33,6'dır. Oranın en düşük olduğu ruhsal ve duygusal engellilerde bile oran %24'tür.

Bu son veriler ışığında, zihinsel engelli bireylerin engellilerin okullaşma oranını düşüren bir faktör olmakla birlikte, genel olarak engelliler arasındaki okullaşma oranının toplumun diğer kesimlerine göre çok ama çok düşük gerçekleştiği iddiasında bulunmak, yanlış olmayacaktır. Şüphesiz bu sorunların temelinde, bir sonraki konu başlığından itibaren ifade edilecek sorun odakları yatmaktadır.

3.4.2. Okullaşma Süreci ve Sırasında Engelli Kişilerin Eğitim Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar

Engellilerin eğitim hayatında yaşadıkları sorunların, sayılara yansımayan ya da öğrenci sayıları ve bütçelerle ifade edilemeyen uygulamadaki sorunlar boyutuyla da ele alınması gerekmektedir. Bölüm başında belirtilen, ayrıca eğitim kategorisinde yer yer değinilen bölümlerden de görüleceği üzere, Türkiye engellilerin eğitim hizmetlerinin yararlanması konusunda önemli yasal düzenlemeler yapmış, bunun paralelinde önemli adımlar atmıştır. Ancak süreç içerisinde görülmüştür ki, iyi niyet ve altyapısı oluşturulmayan ve etkin tedbir ve müeyyidelerle denetlenmeyen hızlı adımların paralelinde bir dizi sorun gelişmiştir. Detayı, metnin ilerleyen bölümlerde anlatılmakla birlikte, sorunların temelinde yatan sebeplere ilişkin bazı genellemeleri şu aşamada yapmak yararlı olacaktır.

Yukarıda ifade edilen perspektife bir tasnif getirildiğinde, eğitim alanında engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar, iki kategoride sunulabilir. Bunlar:

- Sistem (yani tasarım ve mevzuat kökenli) sorunlar,
- Uygulamada (olanak ve insan kaynak ve faktörlerine bağlı) sorunlarıdır.

Bu iki kategoride öbeklenen sorun odaklarının konu bütünlüğünü bozmadan irdelenmesi oldukça güçtür. Birbiriyle iç içe oluşları ve karşılıklı etkileşimleri sebebiyle sorunların ele alınışına farklı bir sistematikle yaklaşmak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında, eğitim alanında yaşanan sorunları, eğitime başlama aşaması, eğitim sırası aşaması ve eğitim aşamaları ara-

326. Bkz. s.15, yaş grubuna göre dağılımı tablosu

sında geçiş dönemi sorunları olarak ele almanın uygun olacağı değerlendirilmiştir. Eğitim aşaması ve eğitim aşamaları arasındaki geçiş sorunları, özü gereği benzer nitelikler gösterdiği için ilk, orta ve yükseköğretim ayrımı yapılmadan, aynı başlıkta ele alınmıştır. Dönemlere göre sorunların irdelenişi sırasında, izleme çalışmalarında bir enstrüman olarak kullanılan bireysel hak ihlâl bildirimlerinden, medya tarama çalışmalarından elde edilen haber istatistikleri ile içeriklerinden ve mahkeme kararlarından yararlanılarak sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, hak ihlâl bildirimleri ve medya haber taramalarından elde edilen veriler, gerek sorunlar hakkında genellemeler yapmak, gerekse de birey bazında ihlâlin gerçekleşmesinin hangi konularda, ne şekilde geliştiğini kestirebilmek için ciddi ipuçları verebilmektedir.

Bu bağlamda, öncelikle, çalışmalar kapsamında yapılan medya taramaları ve ihlâl bildirimlerinde elde edilen verilerin genel tablosunu ortaya koymakta yarar vardır. Tablo 3-27'de medya haberlerinde taranan haberlerin verileri, Tablo 3-28'de ise bireysel hak ihlâl bildirim verileri değerlendirmeye sunulmuştur.

Eğitim Alanındaki İhlâl Çeşitlerine Göre Medyada Yer Alan Haberler Sayıları					**Konularına Göre Haber Toplamları**
İhlâl Edilen Haklar	**Görsel Medya Haber Sayıları**		**Yazılı Medya Haber Sayıları**		
	2012	**2013**	**2012**	**2013**	
Eğitim	17	9	64	69	159
Erişilebilirlik Sebebiyle Eğitim	13	12	6	31	62
Eğitim Hayatında Kötü Muamele	0	0	0	46	46
Eğitim Hayatında Taciz	0	6	4	3	13
Eğitim Hayatı Sırasında Tecavüz Sebebiyle İhlâl	0	0	9	0	9
Eğitim Hayatında (kaza, cinayet vb sebeplerle) Ölüm Sebebiyle İhlâl	0	0	18	1	19
Toplam	**30**	**27**	**101**	**150**	**308**

Tablo 3-29:Eğitim alanındaki ihlâl çeşitlerine göre medyada yer alan haber sayıları

Medya haberleri incelendiğinde 2012-2013 yılları arasında eğitim alanında yazılı ve görsel medyada toplam 308 haberin yer aldığı görülmektedir. Haberler içinden, mükerrer haber ayrıştırması yapılmamış olup, toplam haber sayıları analiz edilmiştir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, 2013 yılında hem yazılı hem de görsel medyada yer alan ve ihlâl içeren haberlerin ciddi bir şekilde artış sergilediği göze çarpmaktadır. Ancak, burada daha çok dikkat çeken husus, eğitim hakkının ihlâlinin dışında gelişen ama eğitim hizmetinin alındığı mekânda, eğitim sırasında yaşanan ve dolayısıyla eğitim hayatına etkide bulunan kötü muamele, taciz, tecavüz gibi olayların yer aldığı haberlerdeki artıştır. Bunun paralelinde, eğitim hakkının odağında yer alan, kayıt yapılmaması, okul bulunmaması gibi hak kaybı/ihlâli haberleriyle, eğitimin ayrılmaz bir boyutu olan erişilebilirlik alanındaki sorunlar da artarak medyada yer bulmuştur.

İzleme çalışmaları sırasında www.engellihaklariizleme.org isimli sayfanın içinde açılan engelli hak ihlâlleri bildirim sayfasına yapılan bireysel bildirimler de, özgün olması, detay vermesi ve medyada yer bulmayan ama sistemdeki sorunları ortaya koyan ipuçları vermesi bakımından önemli sonuçlar getirmiştir. İzleme Çalışmaları dönemi boyunca çok fazla sayıda bildirim yapılmamış ol-

masına rağmen, bildirim konularının yayılımı, içeriği ve medyada yer alan haberlerdeki sorunlarla uyum göstermesi, az sayıdaki bu bildirimin bile aslında Türkiye'de engelli bireylerin eğitim alanında yaşadıkları sorunların net bir fotoğrafını ortaya koymaktadır.

İhlallerin içeriklerine ilişkin örnek bildirimler, eğitim sorunlarının ilerleyen sayfalarda ele alınacağı alt başlıklarında kutular içerisinde içerik olarak da verilerek okurun bilgisine sunulacaktır.[327] Ancak öncelikle yapılan bu başvuruların sayısal analizinin yapılması uygun olacaktır.

Eğitim Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin Hangi Hakkın İhlâl Edildiğine Göre Dağılımı	
İhlâl Edilen Haklar	**Sayısı**
Eğitim (kayıt, okul olanakları, okul içi iletişim sorunları vb)	13
Eğitim -Habilitasyon ve Rehabilitasyon	5
Eğitim -Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1
Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik -Eğitim	1
Toplam	**20**

Tablo 3-30: Eğitim alanındaki hak ihlâl bildirim verileri

Tablo 3-30'da, eğitim alanında yapılan toplamdaki 20 başvurunun konularına göre dağılımı gösterilmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, en çok ihlâl bildirimi, 13 başvuru ile okullara kayıt, engelli ve velisinin okul içinde idareci ve öğretmenlerle yaşadığı sorunlar ve okul olanakları başlığında gerçekleşmiştir. Bu durum, sorun genellemelerinde de üzerinde durulan, insan ve olanaklı sorunların yaygınlığını göstermektedir.

Yapılan ihlâl başvurularının engel, cinsiyet durumu ve başvuru yapılan illere göre dağılımları ise Tablo 3-31, Tablo 3-32 ve Tablo 3-33'te verilmektedir.

Eğitim Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin Cinsiyete Göre Dağılım		
Cinsiyet	**Sayısı**	**% Oranı**
Kadın	6	30
Erkek	14	70
Toplam	**20**	**100**

Tablo 3-31: Eğitim alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin cinsiyete göre dağılımları

Eğitim Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin Engel Türüne Göre Dağılımı		
Engel Türü	**Sayısı**	**% Oranı**
İşitme	4	20
Ortopedik	2	10
Otizm	3	15

327. İhlâl bildirimleri, okuma kolaylığı sağlamak amacıyla imla düzeltmeleri yapılarak aktarılmıştır.

Zihinsel	1	5
Çoklu Engel	2	10
Diğer	1	5
Engelli Yakını	7	35
Toplam	**20**	**100**

Tablo 3-32: Eğitim alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin engel türlerine göre dağılımı

Eğitim alanındaki engelli hak ihlâl bildirimlerinde, bildirimin daha ziyade erkek öğrencilerin eğitim alanında yaşadıkları sorunlar hakkında olduğu görülmektedir. Bu durumun, özel bir anlamı olduğunu düşünmek için yeterli bir sayısal veri bulunmamaktadır. Ancak belki bir parametre olarak sebeplerden birisinin erkek öğrenci sayısının kız öğrenci sayısından fazla oluşu olduğu söylenebilir. Başvuruya konu engel grubu açısından bakıldığında ise birbirine yakın bir dağılımın olduğu görülmektedir.

Yayının giriş bölümünde de olduğu üzere ihlâl bildiriminde bulunan kişilere, uğradıkları ihlâl karşısında sergiledikleri tutumun ne olduğu sorusu da sorulmuştur. Başvuru sahiplerinin bu soruya verdikleri cevapların dağılımı Tablo 3-33'te sunulmaktadır

Eğitim Alanında Yapılan Hak İhlal Bildirimlerinin Olay Durumuna Göre Dağılımı		
Olayın Durumu	**Sayısı**	**% Oranı**
Davacı oldum ve dava ilk derece mahkemesinde lehte sonuçlandı	1	5
Herhangi bir müracaatım olmadı	15	75
İdare dilekçeme cevap vermedi	2	10
İdare dilekçeme olumlu yanıt verdi	2	10
Toplam	**20**	**100**

Tablo 3-33: Eğitim alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin olay gelişim durumlarına göre dağılımı

Tablonun ortaya koyduğu verilerde de görüldüğü üzere toplam 20 başvurudan 15'inde hak ihlâline uğradığını düşünen kişiler tarafından itiraz, şikâyet, dava etmek vb. herhangi bir hak arama sürecine girilmemiştir. Başvurular içerisinde iki başvuru sahibinin idari bir başvuru yaptığı ancak sonuç alamadığı, 2 başvuru sahibinin idari başvurusundan olumlu sonuç aldığı ve bir başvuru sahibinin ise, olayı mahkemeye taşıyarak lehinde sonuç aldığı görülmektedir.

Medya izleme çalışmaları ve ihlâl başvurularının detaylı verilerinin ortaya konulmasını ardından, aşağıda, eğitim alanında yaşanan sorunların kategorik incelemesine geçilmiştir.

3.4.2.1. Engellinin Eğitime Başlama Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Engellileri kapsayan eğitim sistemi, engellinin henüz okula kayıt aşamasında mevzuat ve daha çok yapılanma boyutuyla sorunlar içermektedir.

Mevzuat, her şeyden önce engelliliğin tespit ve raporlandırması aşamasında bir sorun kaynağı olarak gündeme gelmektedir. Türkiye'de engellilerin yaşamın her alanındaki ihtiyaçları için gerekli olan raporları, Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırılması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik kapsamında yetkili hastaneler tarafından verilmektedir. Hastaneler tarafın-

dan verilen bu raporlar, daha sonra RAM'lar tarafından ele alınmakta, RAM'ların yaptığı değerlendirmenin ardından EDR çıkarılarak engelli öğrenci eğitim sistemine dâhil edilmekte, eğitimin ilerleyen aşamalarında bu EDR'ler güncellenmektedir.

Ancak, her şeyden önce sorunlar hastanelerde başlamaktadır. Zira özellikle zihinsel engelli çocuklar için uygulanan zekâ katsayısı (*IQ-Intelligence Quotient*) testlerinin, Türkiye'nin koşullarına adapte edilmemiş olmasının yarattığı sorunlar, uzmanlar tarafından sıkça dile getirilmektedir. IQ testlerinin gerek dil, gerekse de engelli çocuğun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik kültüre göre adapte edilmemiş olması ciddi sorunlar çıkarmaktadır.

Hastane raporlarının ardından verilen EDR'ler, bu sorunların uzantısında sorunlu bir diğer alandır. Bu alanda çalışan STK'lar, EDR'lerde yaşanan sorunları sıkça dile getirmektedirler. Nitekim MEB'in kaynaştırmalı eğitim ve özel eğitim okul ve sınıflarında eğitim gören engelli çocuklara ilişkin verileri de bu durumu doğrular niteliktedir.

Bölüm içerisinde ilkokul ve ortaokul kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin ele alındığı başlıkta sunulmuş verileri bu noktada tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Tablo 3-6 ve 3-7'de verileri sunulan kaynaştırmalı öğrenim gören öğrencilerin engel türlerine göre dağılımları bunun ipuçlarını vermektedir. Nitekim Tablo 3-6'da sunulduğu üzere hafif düzey (eğitilebilir) zihinsel engelli öğrenci sayısı, ilkokul seviyesinde 36.883 iken, Tablo 3-7'de bu sayı 52.872'ye çıkmaktadır. Rakamlarda bir hata olmadığı düşünüldüğünde, bu sayısal değişikliğin temelinde EDR sisteminde bir sorun olduğu, engelli öğrencilerin tanılamalarında ciddi sorunların olduğu anlaşılmaktadır. STK yetkilileri ve uzmanlar sorunun iki alt sorundan beslendiğini ifade etmektedirler. Bu görüşlere göre:

1- Birçok zihinsel engelli, ilkokula başladığında alınan EDR raporu kapsamında, aslında dâhil olduğu değil, bir başka kategoride kaynaştırmalı eğitime alınmakta, ancak ortaokul aşamasına gelindiğinde, tanının engelli çocuğun durumunu yansıtmadığı görülerek, EDR'si güncellenmekte ve sayısal değişime sebep olmakta,

2- Yine birçok engelli çocuk (ailenin fark etmemesi ya da durumu kabullenmesi sebebiyle) EDR almadan, engelsiz bir çocuk gibi eğitime başlamakta, ancak, sistem yetersizlikleri sebebiyle, ortaokul aşamasına gelene kadar durumu fark edilmemekte ve bu aşamada durum fark edilerek RAM'lara yönlendirilmektedir. Ancak bu esnada, engelli çocuk, 4 yıl gibi bir süre fark edilmediği için bireysel yeteneğine uygunlaştırılmış eğitimden mahrum kalmaktadır.

Yukarıdaki iki olası durumun hangisi ne derece ağırlıkta olursa olsun, her iki halin de RAM'lar ve onlar tarafından verilen EDR'den oluşan sistemin etkinliğinin sorgulanması gerektiği sonucunu doğurduğu açıktır.

EDR'ler konusunda RAM'lar ile okul idareleri arasında da sorunlar yaşandığı, çalışmalar sırasında sıkça rastlanılan bir durum olmuştur. Özellikle EDR raporları ile o raporlarda ortaya konan BEP'in uygulanması konusunda uyuşmazlıkların olduğu görülmektedir. Nitekim bu sorun, engelli ve yakınları tarafından bildirilen ihlâl başvurularında da dile getirilmiştir.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ruhsal-Diğer Engelli Yakını
İhlâl Konusu	Okula Kayıt Yaptıramama
İhlâl Tarihi	Kasım 2013
İhlâl Yeri	Diyarbakır
Başvurucunun İfadeleri	Yer yok denilerek, okula kaydımız yapılmıyor. Çocuğunuz öbür çocukları ya kötü etkilerse diyerek, milli eğitime yoluyorlar. Orda rehberlik araştırma merkezi, aynı dert bizde de var diyor. Okullar açıldığından beri beni oradan oraya gönderiyorlar. Oğlum O. 71 aylık yani 1. sınıfta gözüküyor ama anasınıfına gidemediği için kaynaştırma eğitimi almadı. Bu nedenle müdür anasınıfına alamam, git RAM'dan tekrar rapor al hangi eğitimi alması gerekiyor diyerek beni RAM'a gönderdi. Gittim bana eğitsel değerlendirme formunu okuldan al çocukla birlikte gel onu teste alalım dediler. Okula gittim. Okuldaki rehber öğretmen diyor ki o form bir saatte doldurulacak bir form değil, günler haftalar boyu sürüyor. Ben de ne yapabiliriz diye sorduğumda yapacak bir şey yok, öğretmenlerin doldurmasını bekleyin dediler. Ben de, çocuğun okula başlayamadığını, bu yüzden de öğretmenlerin onu tanımadığını, form dolduramayacağını söyleyince, o zaman git RAM'a bunu bildir yanıtını verdi. RAM bu kez de devamsızlık kâğıdı istedi okuldan. Kâğıdı götürünce de çocuğun 71 aylık olduğu için bu kez de anasınıfına değil, direk kaynaştırma eğitimine alınması uygundur yönünde yazı verdiler. Okula gittim. Müdür bey duyarlı biriydi. Onu geçici bir anasınıfına alalım, mili eğitimden özel alt sınıf talep edelim, dedi. Çok sevindim. Ama müdür yardımcısı, sınıflar dolu, hiçbir öğretmen almaz, o zaman özel sınıf açılana kadar çocuk evde kalsın, sınıf açılınca okula gelir dedi. Sonuç olarak hâlâ bekliyorum.

Tablo 3-34: İhlâl bildirimi

Bir örneği Tablo 3-34'te verilen engelli hak ihlâl bildiriminde de görüleceği üzere eğitime başlama aşamasında RAM'lar ile okul idareleri sık sık karşı karşıya gelmektedir. Bu karşılaşmada RAM'ları verdiği EDR'ler sorun olmakta, BEP'lerin içeriklerinde uzlaşmazlıklar çıkmaktadır.

Engelli çocuklar ve aileleri bu sorunlar sebebiyle ilçe RAM-Okul idaresi ve Milli Eğitim Müdürlükleri arasında gidip gelmekte, süreçten olumsuz olarak etkilenmektedir.

3.4.2.2. Engelli Bireylerin Eğitime Başlama Aşamasında Yaşanan Sorunlar

Eğitime başlama ya da eğitim aşamaları arasında yaşanan bir diğer ve belki de en önemli sorun, okul idarelerinin engelli çocukların okula kayıtlarını çeşitli sebeplerle reddetmeleri, bu konuda direnç göstermeleri ve çoğu durumda çocuğun kaydını okula yapmamalarıdır. Özellikle okul idaresinden başlayan bu direnç, kimi zaman da okul idarecisinin direnç göstermemesi ya da direncinin kırıldığı durumlarda öğretmenlere kadar uzanmakta, öğretmenlerin engelli çocukları sınıflarında istememeleri noktasına kadar varabilmektedir.

İzleme çalışmaları sırasında medya tarama çalışmaları sırasında tespit edilen ve hafif zihinsel engelli çocuğunu okula kaydının yapılmadığı yönündeki haber, bu durumun tipik bir örneğini ortaya koymaktadır. Yaşanan bu tip olayların sebepleri, olay bazında değişim göstermektedir. Okulun fiziksel altyapısının uygun olmaması, okulda özel eğitim için özel eğitim branş öğretmeninin olmaması ya da okul kontenjanının dolmuş olması gibi gerekçeler sıkça dile getirilen gerekçelerdir.

MİLLİ EĞİTİME BAŞVURDU SONUÇ ALAMADI

Engelliye okul yok

Konya'nın Sesi
ÖZEL HABER

Erdinç Eşiyok oğlunun diğer çocuklar gibi okula gitmesini istiyor.

Doğuştan hafif zeka geriliği bulunan Nail Eşiyok, engelli olduğu için evine yakın olan 2 liseye de alınmadı. Baba Erdinç Eşiyok, çalmadık kapı bırakmadığını belirterek, mağdur olduklarını söyledi. M. Ali Eskipostalcı'nın haberi 3'te

Haber 3-1: 18.09.2013 tarihli Konya'nın Sesi Gazetesi

Ancak, bu noktada bir ön tespiti dile getirmekte fayda vardır. Engelli öğrencilerin okula kayıt edilmeme ya da bu konuda direnç gösterilmesi sorunu, (medyada yer alan haberlerden, eğitim hakkının ihlâl edilmesiyle ilgili açılmış dava örneklerinden de) anlaşıldığı kadarıyla daha ziyade, zihinsel engel ya da kanunen zihinsel engel kabul edilen ama uzmanların birçoğunun farklı bir engel kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade ettiği, otizm, hiperaktivite ya da asperger sendromlu engelli çocuklar konusunda yaşanmaktadır. Bu noktada diğer engel gruplarında yaşanan sorunların neden göreli olarak daha az olduğu sorusu gündeme gelebilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu alanlarda da ciddi sorunlar mevcuttur. Ancak bu alanlarda yaşanan sorunlar, zihinsel engelli öğrencilerde olduğu gibi yaşanmamakta, yön değiştirmektedir. Zira ortopedik engelli çocukların kayıtları sırasında yaşanan sorunlar, erişim sorunlarından kaynaklanmakta olup, aile ikamet ettikleri okula çok uzak bile olsa doğrudan fiziki erişim olanakları uygun olarak okula yönlenmekte ya da erişim sorunlarını (çocuğu kucakta okula getirip üst katlara çıkarma, okulda bekleyip gerektiği hallerde çocuğun bireysel ihtiyaçlarını karşılama vb. yöntemlerle) üstlenerek sorunu görünmez kılmaktadır.

Diğer taraftan, görme ya da işitme engelli çocukların eğitimlerine, özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıfında ya da yarı kaynaştırmalı eğitim sınıflarında başladıkları için zihinsel engelli çocuklara göre, göreli olarak daha az sorun yaşadıkları değerlendirilmektedir.

İzleme çalışmaları sırasında, MEB'e engelli öğrencilerin (kayıt konusu, şiddet, kötü muamele, taciz, istismar vb. konular da dâhil olmak üzere) eğitim hakkının ihlâlini içeren kaç şikâyet başvurusunun yapıldığı, bu şikâyetler neticesinde kaç soruşturma açıldığı, açılan soruşturmalar sonucunda ne gibi kararlar verildiği yönündeki bilgi edinme başvuruları yapılmıştır. MEB, yapılan bu başvurulara, kısmen yanıt vermiş ve rehabilitasyon merkezlerine yönelik olarak, açılmış ve/veya sonuçlandırılmış bir soruşturma olmadığı cevabını vermiştir.[328] Ancak, gerek medya organlarında yer alan haberler ve gerekse de bireysel hak ihlâl bildirimlerine intikal ettiren vakalar, bunu aksini söylemektedir.

Bu konuda yargıya intikal etmiş bir dava, bunun çok tipik bir örneğidir. Ozan Barış Sanlısoy isimli otizm engelli bir çocuğun, RAM raporlarına rağmen, başvurdukları bir özel okulun kayıt yaptırmaması ve ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle, konunun yargıya intikal ettiği medyada yer almıştır. Ancak savcılık, delil yetersizliğinden hareketle konu hakkında takipsizlik kararı vermiştir. Takipsizliğe yapı-

328. MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615480 sayılı cevap yazısı

lan itiraz da Bakırköy 9. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından reddedilince iç hukuk yolları tüketilmiştir. İç hukuk yollarının tüketilmesi üzerine konu, AİHM'e intikal etmiş ve AİHM dosyayı kabul edilebilir bulmuştur.[329]

Yukarıda ifade edilen sorunu her yıl kaç engelli çocuk ve ailesinin yaşadığının tespiti mümkün olamamaktadır. Zira her aile, sorunun çözümü için kaydın yapılmasını istedikleri makama ya da bir üst makama yazılı başvuruda bulunmamaktadır. Böyle olduğu için de kaç engelli çocuğun kaydının yapılmayarak eğitim sistemin dışında kaldığını, kaç engelli çocuğun, hak ihlâli yaşayıp ama başka bir okulda kaydını yaptırdığı için eğitim sistemine sorunlu bir şekilde devam ettiğini ölçmek mümkün değildir.

Eğitim hayatının başlangıcında yaşanan bu sorun, sadece engelli çocuğun kaydının yapılması aşamasında gündeme gelmemektedir. Engelli çocuğun okula kaydının yapılması aşamasında gündeme gelen ikinci sorun, engelli çocuğun eğitim göreceği sınıfın belirlenmesi ve öğretmenin, engelli çocuğu sınıfa kabul etmemesidir. Bu sorun da kayıt aşamasında olduğu üzere, zihinsel engelli çocuklar ve otizmli çocuklar için daha çok gündeme gelmektedir.

Aşağıdaki haberde de görüleceği üzere, bu direncin sebebi kimi zaman, engelli çocuğun sınıftaki diğer çocukları olumsuz etkileyebileceği gibi açık bir şekilde ayrımcılık içeren bir yaklaşıma kadar varabilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu ayrımcılığın en çok belirginleştiği olaylar, kaynaştırmalı eğitim sınıflarında, yani engelsiz öğrenciyle engelli öğrencinin, engelli öğrenciyle özel eğitim branşı dışındaki öğretmenlerin ve velilerin kontak kurduğu noktalarda yaşanmaktadır.

Otizmli oğlumu sınıfa almıyorlar

ANNENİN ACI FERYADI

Akhisar'da 6 yaşındaki otizmli oğlu öğretmeni tarafından sınıfa alınmayan anne N.Ç., Milli Eğitim Müdürlüğü önünde eylem yaptı. Anne, "Öğretmenleri alın" diye feryat etti

BÜYÜK ÜZÜNTÜ YAŞADI

'HAKKIMIZI ARAYACAĞIZ'

'Çocuğu başka okula alalım'

Haber 3-2: 25.12.2013 tarihli Milliyet Ege Eki Gazetesi

Bu tip hallerde, veli-okul idaresi ve öğretmenler arasında ciddi gerilimler yaşanmaktadır. Buna karşın, böyle sorunların yaşandığı okullarda engelli çocuğu kabul eden bir öğretmen olması durumunda da, o andan sonra okula kayıt için gelen engelli öğrencilerin o öğretmenin sınıfına yönlen-

329. Requêteno 77023/12, Ozan Barış Sanlısoy contre la Turquie introduite le 8 octobre 2012, http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142241#{"itemid":["001-142241"]} (erişim tarihi: 20.05.2014)

dirilmesi ve sınıfta kimi hallerde engelli öğrenci çocuk sayısı için konulan sınır rakamların üzerine çıkılmasına sebep olmaktadır. Bu durum, şüphesiz ki, eğitimde kaliteyi düşüren bir sonuç doğurmaktadır.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	İşitme Engelli Yakını
İhlâl Konusu	Eğitim Koşullarında Olumsuzluk
İhlâl Tarihi	Eylül 2013
İhlâl Yeri	Kocaeli
Başvurucunun İfadeleri	Kızım işitme engelli ve okuduğu okulda kaynaştırma eğitimi alıyor. Kızım ile birlikte bu dönem 3 kişi daha aynı sınıfta kaynaştırma eğitimi almaya başladı ve sınıf mevcudu 33 kişi. MEB'in sitesinde ve MEB yönetmeliklerinde sınıflarda en fazla iki kaynaştırma eğitimi alan öğrenci olacağı ve sınıf mevcudunun 25 kişiyi geçemeyeceği yazıyor. Ben öğretmenin çocuklarla bu şartlarda ilgilenemeyeceğini müdür yardımcısına ilettim ama bana mazeretler dile getirdiler ve bir şey yapamayacaklarını söylediler. MEB sitesinde "Hizmetler yetersizliğe göre değil, eğitim ihtiyaçlarına göre planlanır." diye yazıyor, bu söz öylesine mi yazıldı? Kızımın hakları ve sağlıklı bir ortamda okuyabilmesi için çabamı sonuna kadar sürdüreceğim.

Tablo 3-35: İhlâl bildirimi

Tablo 3-35'te görüleceği üzere ihlâl bildiriminde bulunan engelli velileri, kaynaştırmalı sınıflarda yasal sınırın üzerindeki sayılarda engelli öğrencinin eğitim aldığını bildirmektedirler. Diğer taraftan, eğitimlerini ancak özel eğitim okullarında sürdürmek zorunda olan çocuklar için eğitim hayatına başlamak ya da eğitimin bir üst aşamasına geçmek, ciddi sorunlar üreten bir alandır. Her şeyden önce, özel eğitim okullarının her yerde tüm ihtiyaçları karşılayacak şekilde açılması, başarılması zor bir durumdur. Bir bölgede bir engel grubuna hizmet verecek bir özel eğitim okulunun açılması, bölgenin coğrafi konumu, bölgenin nüfus dağılımı, vb. birçok ön koşulu gerektirmektedir.

Bu sorunun çözümü için görme ve işitme engellilere yönelik okullar açılırken bir alternatif olarak yatılı eğitim veren okulların açılmasına ağırlık verilmektedir. Ancak yatılı eğitim, çocuğun aileden uzaklaşmasını gerektirdiği için ailelerin pek tercih etmediği bir yol durumundadır. Diğer yandan, özellikle otizm, zihinsel engel vb. engellilik alanlarında yatılı eğitim bir seçenek olamamaktadır. Bu iki olumsuzluğun bir uzantısı olarak, bir taraftan özel eğitim okul ihtiyacı şiddetle hissedilirken, bir taraftan da kimi özel eğitim okulları, yeterli yatılı öğrenci bulunamaması sebebiyle kapatılmak istenmektedir. İzleme çalışmalarında, bu iki paradoksal durumu ortaya koyan ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden, özel eğitim okullarının açılması veya kapasitesinin altına düşüldüğü için kapatılması öngörülen okulların kapatılmamasını içeren gazete haberleri ve ihlâl bildirimleriyle karşılaşılmıştır.

Çeşitli bölgelerde yaşayan ve eğitimlerini özel eğitim okulunda sürdürmesi gereken engelli öğrencilerin talepleri, medyada sıkça yer bulmaktadır.

Otizmli çocuklardan lise talebi

SAMSUN Otizmli Çocuklar Derneği (SODER) Yönetim Kurulu Başkanı Hatice Tozkoparan, zihinsel engelli çocukların 14 yaşından sonra gidebilecekleri eğitim kurumunun bulunmadığını belirterek, yetkililerden okul istedi. 6.sayfada

Haber 3-3: 25.06.2013 tarihli Ekip Gazetesi

Ancak, bu haberler daha önce de ifade edildiği üzere, sadece bir okulun açılması yönünde değil, kimi zaman da bölgede hizmet veren bir okulun kapatılmaması yönünde olmaktadır.

Veliler, Okulları Kapatılırsa Engelli Çocuklarını Başka Şehre Göndermeyecek

Samsun İşitme Engelliler Meslek Lisesi'nin yatılı kısmının kapatılmasını istemeyen veliler, 2006 yılında açılan okulun kapanması durumunda çocuklarını başka bir ildeki okula göndermeme kararı aldı.

Öğrencilerin barındığı yatakhanelerin şartlarının yetersiz olduğu gerekçesi ile iki yıldır yatılı öğrenci alınmayan okulun, 85 olan öğrenci sayısı 59'a düştü. Okul Aile Birliği Başkanı Aliye Kavalcı, öğrenci sayısının az olması nedeniyle yatılı kısmın kapatılıp, öğrencilerin Çorum'a gönderilmesine tepki gösterdi. Kavalcı, devletin yeri geldiğinde yatalak bir çocuğun bile eğitimi için evlere öğretmen gönderdiğini, burada ise yaklaşık 60 öğrencinin geleceğini olumsuz yönde etkileyecek bir karar alındığını söyledi. Yapılan bu yanlıştan dönülmesi için başta Cumhurbaşkanı olmak üzere Başbakan'a, Milli Eğitim Bakanı'na, okulun kapatılmaması için dilekçe gönderdiklerini belirten Kavalcı, "Bu okulun kapanmaması için gerekirse Ankara'da bakanlığın önünde çadır kurup mücadele etmeye hazırız." dedi.

Yatılı olarak başka bir ile gitmek istemeyen engelli öğrencilerin Bafra, Kavak, Tekkeköy, Çarşamba gibi çevre ilçelerden her gün gidiş-geliş yapmak zorunda kaldığını dile getiren Kavalcı, okullarının yatılı kısmının kapatılmaması için veliler olarak her türlü gayreti sarf edeceklerini söyledi. Koğuş sisteminden, ikişer kişilik oda sistemine geçmek için çalışmaları başlattıklarını ifade eden Aliye Kavalcı, bunun için iki örnek oda hazırladıklarını, onay çıkması halinde koğuşların tamamen oda sistemine çevrilebileceğini sözlerine ekledi. Bu konuda, valilik başta olmak üzere ilgili kurumlarla yaptıkları görüşmelerde kendilerine destek verildiğini anlatan Kavalcı, "Kısıkcaman Samsun'da 85 tane öğrenciye yetecek bir bina yok mu? Bu öğrenciler yok mu sayılıyor?" diyerek çözüm bulunmamasına tepki gösterdi.

Biri kanser tedavisi gören, iki işitme engelli çocuğu olan Kavalcı, "Bizim çocuklarımızın, engellerinden dolayı uzak bir ilde yatılı kalması büyük sıkıntı. Çünkü bunlarla telefonda görüşemiyorsun, sıkıntıları var mı soramıyorsun yani hiçbir zaman anne-baba olarak rahat değilsin. Benim büyük oğlum Trabzon'da yatılı kalmıştı. Yaşadığımız sıkıntıyı bir biz bir de Allah biliyor. Biz aynı sıkıntıyı tekrar yaşamamak için Samsun'a bir yatılı okul kazandırmak istedik. Yakın ilçelerinden gelen öğrenciler için büyük bir kolaylık olmuştu." dedi.

"SİNOP'TAN GELDİM BAŞKA YERE GİTMEK İSTEMİYORUM"

Engelli çocuğunun eğitimi için Sinop'taki aile düzenini bozarak Samsun'a taşındıklarını belirten Sibel Zelfiye ise zorla kurdukları düzenlerini bozup başka bir şehre gitmek istemediklerini kaydetti. Zelfiye, "Çocuğumuzun eğitimi için buraya geldik. Ayrı bir ilde olduğu zaman iletişim kopuyor. Konuşamıyor, diyaloğ kuramıyorsunuz. Şimdi çocuğum lise 2'de ve okulu kapatılmak isteniyor. Ben tekrar şehir değiştirmek istemiyorum." şeklinde konuştu.

Firdevs Şen isimli veli de okullarının kapatılması durumunda çocuğunu başka bir ile eğitim için göndermeme kararı aldığını belirtti. Şen, engelli çocukların diğer okullara alınarak normal hayata uyum sağlamasının kolaylaştırılmak istendiğini hatırlatarak, "Uygulama iyi niyetli, ancak sonuç çok da iyi değil. Engelli öğrenciler, diğer çocukların alay konusu olduğu zaman, kendileri ile dalga geçilmesini hazmedemiyor ve okula gitmek istemiyor." açıklamasını yaptı. Kaynak: haberexen

Haber 3-4: 18.01.2013 tarihli Yenises Gazetesi

Sonuç olarak, engel gruplarının ihtiyaçlarına uygun bir coğrafi dağılım ve kapasite kabiliyetine sahip özel eğitim okulu sistemi oluşturması oldukça zor görülmektedir. Bu bağlamda, özel eğitim sınıfları yönetiminin geliştirilip, örgün eğitim veren okullar içerisinde ilçe-mahalle bazında bir özel eğitim hizmet ağı kurması ihtiyacı bulunmaktadır.

3.4.2.3. Engellilerin Eğitime Başlamasından Sonra Yaşanan Sorunlar

Eğitime başlama esnasında yaşanan sorunları aşan engelli öğrencilerin ve yakınlarının, eğitimin başlamasından sonra da sorunları devam etmektedir. İzleme çalışmalarında sahada faaliyet gösteren STK'lardan, ihlâl bildirim formlarından ve medya haberlerinden sağlanan verilerden elde edilen ilk sorunların başında eğitim kurumuna erişimde ve eğitim kurumu içinde bağımsız hareket konusunda yaşanan sorunlar olduğu görülmektedir.

3.4.2.3.1. Eğitimde Erişim Olanaklarından Kaynaklanan Sorunlar

"3.3.2.6.1. Eğitim Kurumlarında Erişilebilirlik İmkânları" ve "3.3.3.2.2. Üniversitelerin Fiziki Erişilebilirlik İmkânları" konu başlıklarında da irdelendiği üzere, her seviyede eğitim verilen okulların ve özel kuruluşların erişilebilirlik olanakları hakkında derlenmiş bir veri bulunmamaktadır. İzleme çalışmaları sırasında yapılan başvurulardan da bir sonuç elde edilememiştir. Ancak, gerek ihlâl bildirimlerinde, gerekse de medyada yer alan haberlerde, engelli çocukların ve ailelerinin bu alanda yaşadıkları sorunlar dile getirilmektedir.

Yayının erişim ile ilgili bölümünde sunulan verilerden de anlaşıldığı üzere Türkiye'deki toplu taşıma sistemi, özellikle karayolu taşımacılığının yaygın olduğu Anadolu'da ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Diğer taraftan, arter, cadde ve sokaklar da çoğunlukla engelli bireyin, bağımsız hareketine uygun değildir. Bu iki soruna bir de sağlık sisteminin tekerlekli sandalye, akülü tekerlekli sandalye vb. yardımcı cihaz temininden kaynaklanan sorunlar da eklenince, genel olarak ciddi manada bir erişim sorunu gündeme gelmektedir.

Yukarıda ifade edilen sorunlar, engellilerin eğitim gördükleri kurumlara erişimi esnasında çok ciddi sıkıntıları yaşanmasına sebep olmaktadır. Çalışmanın medya taramaları sırasında sık sık engelli çocuklarını sırtlarında okullara taşıyan ebeveynlere ait görüntülere rastlanmıştır.

EVLADINI SIRTINDA TAŞIYOR

Engelli kızının eli ayağı oldu

Şanlıurfa'da bir anne, ayakları ve bir kolu olmayan kızını her gün sırtında taşıyarak okula götürüyor

Viranşehir'de Sugihiye ve Mehmet Ender çiftinin en küçük çocukları Merve (7), iki ayağı ve bir kolu olmadan dünyaya geldi. Tek eli ile hem ihtiyaçlarını karşılayabilen küçük kız bu yıl okula başladı. Anne Sugihiye Ender, evlerine yaklaşık 2 kilometre uzaklıktaki Gül Ilkokulu 1. sınıfına giden kızını her gün okula bırakıyor. Evladının mutluluğu için çabaladığını belirten cefakar anne, "Kızım okumayı çok seviyor, ancak engelli olduğu için de çok üzülüyor. Çoğu zaman ben de okulda kalıyorum. Çünkü ihtiyaçları oluyor" dedi.

MERVE'NİN AİLESİ, OKUYARAK MORAL BULAN YAVRULARI İÇİN HAYIRSEVERLERDEN DESTEK BEKLİYOR

OYUN OYNAYANLARI İZLİYOR

Babasının, kaymakamlıktan aküllü sandalye istediği Merve, oyun oynayan arkadaşlarını, annesinin yardımıyla oturduğu sandalyeden seyrediyor.

Haber 3-5: 08.10.2013 tarihli Türkiye Gazetesi

"3.3.2.6.2. Eğitim Kurumlarında Diğer Destek Hizmetleri" başlığında da anlatıldığı üzere 2006 yılından bu yana devlet, engelli çocukların taşımalı eğitim sisteminden faydalanması amacıyla taşımalı eğitim destek bütçesi ayırarak engelli çocukların eğitim gören ailelerini bu konuda sübvanse etmiştir. Ancak bütçe kısıtları yaşanması, taşımalı eğitimde kullanılan araçlarda özellikle ortopedik

engelli çocukların ihtiyaç duyduğu transfer sistemlerinin bulunmaması ya da servislerin ikamet edilen bölgenin uzaklığı ya da engelli çocuğun sorumluluğunu almak istemelerinden kaçınmaları sistemde sıkça aksamalar yaratmıştır.

Okula erişimde yaşanan sorunlar, okul içindeki erişim sorunlarıyla birleştiğinde ortaya çıkan tablo ise daha vahimdir. Çankaya Belediyesi'nin sorumluluk bölgesinde yaptığı bir araştırmadan elde edilen sonuçlar oldukça düşündürücüdür. Nitekim araştırmaya göre Çankaya bölgesindeki okulların %70'inde rampa bulunduğu, %80'inde ise rampa bulunmadığı tespit edilmiştir.

Çankaya Belediyesi'nden 'Engelliler Haftası'nda okullara ilişkin çarpıcı rapor

RAMPA YOK

Çankaya Belediyesi Engelliler Haftası'nda çarpıcı bir rapor ortaya çıkardı. İlçe sınırlarındaki 153 okulun engellilere uygun olup olmadığının incelendiği raporda, okulların yüzde 70'inde rampa, yüzde 80'inde ise engelli tuvaletinin olmadığı anlaşıldı. Raporda, 153 okuldan sadece 46'sının rampasının bulunduğu, 35 rampanın kullanışlı olmadığı belirlendi. Geri kalan 58 okulda hiç rampa bulunmazken, 14 okula rampa gerekmediği tespit edildi. Engelli tuvaleti olan okul sayısı ise 33 ile sınırlı kaldı. ■ A3'te

Haber 3-6: 14.05.2013 tarihli Cumhuriyet Ankara Gazetesi

Yukarıdaki haberde detayları verilen rakamlardaki olumsuz tablonun bu bölgede 2005 yılı öncesinde yapılan ve engelli erişim düzenlemeleri bulunmayan okul sayısının yüksek oluşundan kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak ülke genelindeki okulların ezici bir çoğunluğunun 2005 yılından önce yapıldığı düşünüldüğünde, tablonun engelli öğrenciler açısından ne derece olumsuz olduğu anlaşılacaktır.

Engelli çocuğun okula ulaşma ya da okul içindeki erişiminde yaşanan sorunların, engelli bireylerin eğitimin özellikle ilk sekiz yılı içerisinde eğitimi bırakma olgusuyla birebir ilişkisi olduğu açıktır. Zira engelli çocuğun olumsuz koşullarda okula gitmesi, ebeveynin bu sırada sürekli ona refakat etmek durumunda kalmasının ailelerde ve engelli çocuklarda yılgınlık yaratması sonucunu doğuracağı açıktır. Engelli çocuğun büyüdükçe fiziksel açıdan transferlerinin daha da güçleşeceği ve aileye getireceği külfetin artması da bir diğer önemli faktördür. Bu durumun bir sonucu olarak, engelli çocuğun eğitimini yarıda keserek eğitimine son vermesi, en azından ortopedik engelli çocuklar için çok belirgin bir durumdur. Bunun bir alternatifi olan açık okul sitemine geçmek çoğu durumda bir alternatif olmaktadır. Ancak bu koşullarda eğitim sürdürmenin (evde kendi kendine ders çalışma, konu kavrama zorlukları, düzenli ders çalışma alışkanlığının oluşmaması vb.) kendine göre zorlukları bulunmaktadır ve engelli çocuklar bu zorlukları birebir yaşayarak zaman içerisinde bu alandaki

eğitimlerini de ya terk etmekte, ya da uzun yıllara yayarak daha yüksek seviyede eğitim alma olanak, motivasyon ve birikimlerini kaybetmekledirler. Bu saptama, eğitimin ilerleyen aşamalarında engelli öğrenci sayılarının dramatik düşüşler yaşanması olgusuyla da örtüşmektedir. Medya taramalarında rastlanan bir habere göre; engelli çocuklarını okula götürüp getiremediği için evde eğitim desteği isteyen bir ailenin haberi yer almaktadır.

Haber 3-7: 26.09.2013 tarihli Kayseri Gündem Gazetesi

Evde eğitim imkânı sadece çok özel koşullarda verilebildiği ve bu ailenin de bu hizmetten faydalanmayacağı düşünüldüğünde, habere konu iki engelli çocuğun eğitimini devam ettiremeyeceği açıktır.

Eğitimin yükseköğrenim aşamasında erişim sorunlarının yaşattığı sıkıntılar ve yansımaları farklı bir boyuta taşınmaktadır. Bölüm'ün "3.3.3.2.2. Üniversitelerin Fiziki Erişilebilirlik İmkânları" başlığında sayısal verileri sunulduğu üzere, üniversitelerin hem fiziksel erişim, hem de akademik bilgiye erişim bakımından yeterlilikleri, olması gerekenin çok altındadır. Bu olumsuzluklar, zaten oldukça zor bir süreçten geçerek yükseköğrenim aşamasına gelmiş engelli bireyin eğitimdeki başarısını olumsuz etkileyeceği açık bir gerçekliktir.

İzleme Çalışmalarında YÖK'e yapılan başvuruya alınan 174 üniversitenin 95'in verilerine göre (fiziki ve akademik bilgiye erişim olanakları için) ayrılan bütçe 14.776.699,72 TL'dir.[330] Bu bütçe, 2005

330. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın 11.02.2014 tarih ve 75850160-199-965 sayılı cevap yazısı

yılından beri yapılan harcamaları ifade etmekte olup, çok yetersizdir. Kaldı ki bu bütçenin önemli bir bölümü, akademik ve fiziki erişimi ciddiye alarak önemli miktarlarda harcama yapan, belirli sayıdaki üniversitenin harcamalarından oluşmaktadır.

Üniversiteler konusunda ortaya çıkan bu tablo, 5378 sayılı EHK hükümleri kapsamında üniversiteler bünyesinde kurulan ve kendine özel bütçe ayrılabilen Yükseköğrenim Kurumları Engelli Öğrenci Birimleri'nin fonksiyonlarını ne derece yerine getirdiği sorusunun sorulmasına sebep olmaktadır. Yetki ve görev bakımından uygun koşullar sağlanmış birimlerin, üniversitelerdeki fiziki ve akademik erişim olanaklarını ideal noktaya getirememesindeki engellerin ortaya konması ve çözümler üretilmesi, önümüzdeki dönemde yükseköğretim açısından ele alınması gereken öncelikli konu durumundadır.

3.4.3. Eğitimci ve Eğitim Destek Hizmet Sorunları

Engelli bireylerin eğitiminde, erişilebilirlik olanakları dışında, sitemden ya da insan faktöründen kaynaklanan sorunlar da mevcuttur. Engelli bireylerin ilk-orta ve yüksek eğitim hizmetlerini genel bir çatı altında toplayan özel eğitim hizmetleri sistemi, bir taraftan sistemden, bir taraftan insan kaynaklarından kaynaklanan sorunları yaşamaktadır.

Hepsinden önce, kaynaştırmalı ya da özel eğitim sınıfı ya da okullarında eğitim gören engellilerin, tamamlanmış eğitim yaşı içerisinde olan engellilerin ne kadarlık bir oranını temsil ettiği belirsizdir. Özellikle son 10 yılda engelli öğrenci sayısında çok ciddi bir yükseliş olmakla birlikte, eğitim hakkının, gerçek kitlenin ne kadarına tanınabildiği tartışma konusudur. Bugün için, yani 2013 yılı itibarıyla, Türkiye'deki ilk ve orta kademeli her türlü eğitim kurumunda eğitim gören engelli sayısı 220.649'dur. Bu rakamın dışında yükseköğretimde eğitim gören engelli sayısı ise 6.540'tır. Yani 2013 yılı itibarıyla 227.000 civarında engelli, eğitim sisteminin içerisindedir.

Gerçekleşmiş olan bu rakam yükseköğretim hizmetinden yeterince faydalanamadığını ortaya koymaktadır. Ancak, bölüm içinde bu konuya daha önce değinildiği için ayrıca bir fasıl açılmayacaktır. Ancak özet olarak ve tekraren, büyük bir engelli kitlesinin hâlâ örgün eğitim sistemi dışında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Eğitim sisteminde, engelli öğrenci sayısı bakımından görülen yetersizliğin paralellinde, engelli çocukların eğitiminde görev alan öğretmenlerle ilgili alanda sorunlar yaşandığı açık bir gerçekliktir. İlk olarak ele alınması gereken konu, özel eğitim sınıfları ve özel eğitim okul ve kurumlarında görev alan zihin, işitme ve görme engelli özel eğitim uzmanlarının, konuşma işitme ve beceri eğitimcilerinin sayı ve nitelikleri bakımından irdelenmesi konusudur.

"3.3.2.3. Özel Sınıflarda, Özel Eğitim Okullarında ve Özel Kurumlarda Eğitim" başlığında, sayısal veri olarak işlendiği üzere, özel eğitim alanında, özellikle de özel eğitim sınıfları alanında görev yapan öğretmen sayısı açısından ciddi bir sorun mevcuttur. Bu sorun, benzer şekilde özel eğitim kurumları için de aynen geçerlidir.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Otizm-Engelli yakını
İhlâl Konusu	Kaynaştırmalı Eğitimde Eğitimcilerin Branş Dışı Olması
İhlâl Tarihi	Ekim 2013
İhlâl Yeri	Ankara
Başvurucunun İfadeleri	Oğlum otizm hastası. 2013-2014 yılında ilköğretim birinci sınıfa başladı ama eğitim veren öğretmenler emekli olmuş ve yeni öğretmen atanmamış. Onun yerinde sınıf öğretmenleri, öğretmenlere belli bir saat süresi eğitim veriliyor. Bu sadece benim çocuğumun okulu için değil birçok okul için geçerli. Bu öğretmenler bu çocukları ne kadar anlayabilir acaba? Normal okula giden bir çocuğun matematik dersine İngilizce öğretmeni girse velileri kabul eder mi? Devletimizden ricam bu çocuklar özel çocuklar ve eğitim verecek kişinin bu çocukları anlaması lazım. Aynı zamanda da bu çocuklar öğretmenlerine çok zor alışıyor ve öğretmenler de çocukları belli zamanda tanıyor. Bu eğitimi olan öğretmenler ise seneye başka okullara veriliyor. Çocuklar tekrar en başa dönüyor. Benim isteğim Milli Eğitim Bakanlığı otizm üzerine eğitim almış öğretmenleri atamayla göndermesi.

Tablo 3-36: İhlâl bildirimi

MEB, özellikle zihinsel engelli sınıf öğretmenliği alanında yaşanan bu açığın kapatılması için özel bir uygulamaya gitmiştir. MEB Öğretmenlerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği ile Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın80 sayılı kararı hükümlerince[331] yapılan çalışma sonucunda, başka bir alanda görev yapan ve aslen uzmanlığı başka bir alan üzerine olan (özellikle sınıf) öğretmenlerin, zihin engelliler öğretmenliğine geçmesine olanak sağlanmıştır. Ancak, geçiş sonrasında bir sertifika programından geçirilerek zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerin, zihin engelli çocukların eğitiminde ne derece başarılı olacağı uygulamanın başladığı günden bu yana tartışıla gelmiştir. Tablo 3-36'da, bu konu hakkında yapılmış bir bildirim örneğine yer verilmiştir.

2009 yılından sonra başlayan bu uygulama sonrası, yapılan alan değişikliği ataması sonucu farklı branştan kaç eğitimcinin zihin engelliler öğretmenliği alanına geçtiği, izleme çalışmaları kapsamında MEB'e sorulmuştur.[332] MEB, bu konuda verdiği yazılı cevapta: "Mili Eğitim Bakanlığı Öğretmenlerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği ile Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 80 sayılı kararı hükümlerince Bakanlığımızca yapılan duyurular doğrultusunda 2012 yılı il içi alan değişikliğine bağlı yer değiştirmeler de1.513,iller arası yer değiştirmelerde2.939 öğretmen, Okul Öncesi Öğretmenliğinden ise 3 öğretmen Zihin Engelliler Sınıf Öğretmenliğine alan değişikliği ile atanmışlardır.[333] MEB'in verdiği cevaba göre başka alanlardan toplamda 4.473 öğretmen ataması yapılmıştır.

Ancak MEB'in yaptığı bu işlemler, yargıya intikal ettirilmiştir. Nitekim "Danıştay 2. Dairesi'nin 12.04.2013 tarihli ve 2012/12121 E. sayılı kararıyla il içinde alan değişikliği kılavuzunun bu bölümünün, Danıştay 2. Dairesi'nin 25.09.2013 tarihli ve 2012/11933 E. sayılı kararıyla da iller arasında özür durumundan yapılan alan değişikliği işleminin yürütülmesinin durdurulmasına karar verilmiştir."[334]

331. Bkz. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 80 No'lu kararı, http://oyegm.M.E.B..gov.tr/www/talim-terbiye-kurulu-80-nolu-karari/icerik/35 (erişim tarihi: 05.05.2014)
332. Toplumsal Haklar ve araştırmalar Derneği'nin Milli Eğitim Bakanlığına 23.10.2013 tarihli ve 201309-7EGB-2390 sayılı bilgi edinme başvurusu: Engelli öğretmelere ait veriler hakkında
333. MEB'in 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615462 sayılı cevap yazısı
334. MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün 20.12.2013 tarih ve 43501582/774.01/3924194 sayılı duyurusu, http://www.memurlar.net/haber/440818/ (erişim tarihi: 05.05.2014)

MEB, bunun ardından konu hakkında yeni bir düzenleme getirerek, 540 saatlik bir sertifika programından geçen sınıf öğretmenlerinin zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapabileceği yönünde yeni bir karar alarak yeni bir uygulama başlatmıştır.[335]

MEB'in yaptığı bu uygulamalar bu alanlarda lisans eğitimi almış uzman eğitimci açığını ortaya koymaktadır, akla ilk olarak yükseköğretim kurumlarından mezun olacak uzmanlar yoluyla bu açığın kapatılıp kapatılamayacağı sorusunu getirmektedir. Ancak yakın zamanda bu açığın, yeni mezun olacak eğimcilerle kapatılması olası görünmemektedir. Zira YÖK'e bağlı üniversitelerin, bu alanlarda her yıl verdiği mezun sayısı ihtiyacı karşılayacak derecede değildir. Nitekim izleme çalışmalarında YÖK'e yapılan başvuruya verilen cevaba göre: "Hâlihazırda 59 üniversitede özel eğitim bölümünde eğitim verilmektedir. İlgili bölümde zihin engelliler öğretmenliği, işitme engelliler öğretmenliği, görme engelliler eğitimi, üstün zekâlılar öğretmenliği ve özel eğitim öğretmenliği gibi akademik birimler bulunmaktadır. İlgili bölümün 2013 yılına ait kontenjan sayısı 1.650'dir."[336]

Bu veri değerlendirilirken bir hususun gözden kaçırılmaması çok önemlidir. YÖK tarafından yetiştirilen uzmanlara, sadece MEB'e bağlı özel eğitim sınıfları ya da özel eğitim okullarında ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu uzmanlar, aynı zamanda okul dışında eğitim alamayacak derecede engelli olan engellilerin ve okullarda eğitim alırken destek eğitim programları kapsamında eğitim alan engellilere hizmet veren rehabilitasyon merkezlerinde de istihdam edilmektedir. Yani uzman eğitimci arzı, buralar tarafından da emilmektedir. Kaldı ki, MEB'in ihtiyacı karşılayacak derecede bir engelli öğretmen atama yapması için tek seferde, büyük ölçekli bir öğretmen kadrosu açması de mali olanaklar ölçüsünde mümkün görünmemektedir. Şayet MEB, sıra dışı bir kararla, kısa dönemde büyük sayılarda engelli öğretmen ataması yaparsa, bu durum, öğretmen açığı sorunun özel eğitim kurumlarına taşınması sonucunu üretecektir.

Yukarıdaki saptamadan da anlaşılacağı üzere, özel eğitim uzmanı açığı sorunu, sadece MEB okullarının değil, özel eğitim kurumu niteliğindeki özel rehabilitasyon merkezleri için de geçerlidir. Bu kurumlardaki uzmanların, kimi zaman, eksiklikler yüzünden, başka branşlardan uzmanlar tarafından karşılandığı sıkça dillendirilmektedir. Nitekim bireysel hak ihlâl bildirimleri içerisinde, hizmet aldıkları kurumda, ihtiyaçları olan özel eğitim uzmanının olmadığı yönünde bildirimde bulunan kişiler bulunmaktadır.

Aşağıda Tablo 3-37'de sunulan bildirim, buna tipik bir örnektir. Söz konusu olayda, engelli ebeveyni, işitme engelli kızının ihtiyacı olan konuşma terapi uzmanının, mevzuatta belirtilmesine rağmen rehabilitasyon merkezinde konuşma terapistinin bulunmadığını, bu terapisti merkez dışında, kendileri ödemek kaydıyla bulunmaya zorlandıklarını ifade etmektedir.

335. MEB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü'nün 10.12.2013 tarih ve 68898891/903/3769756 sayılı alan değişikliği duyurusu, http://ikgm.M.E.B..gov.tr/M.E.B._iys_dosyalar/2013_12/11043959_alandeiiklii.pdf (01.04.2014)
336. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın 04.11.2013 tarih 19924119-602.04.01/58193 sayılı cevap yazısı

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	İşitme Engelli Birey Yakını
İhlâl Konusu	Rehabilitasyon Hizmetlerinde Yetersizlik
İhlâl Tarihi	Aralık 2011
İhlâl Yeri	İstanbul
Başvurucunun İfadeleri	Halen özel bir rehabilitasyon merkezine devam etmekte olan 5 yaşındaki işitme engelli koklearim plantlı kızımın konuşma bozukluğundan dolayı konuşma terapistinin değerlendirmesi gerektiğini söyledi. Ancak konuşma terapisinin rehabilitasyon okulunda bulunması gerekiyor. MEB özel eğitim kurumu açma mevzuatında konuşma terapisti bulundurulması yer almaktadır. Ülkemizde konuşma terapistlerinin azlığı, konuşma terapistlerin özel sahalarda bulunması, seans ücretlerinin yüksek olması maddi imkânı seansları karşılayamayacak durumda olan biz aileler için büyük bir külfettir. Gerekliliğini fazlasıyla hissettiğimiz halde erişemediğimiz konuşma terapistlerin MEB / RAM tarafından rehabilitasyon merkezlerinde yer almaması yüzünden, ücretinin rehabilitasyon dışında kendi imkânlarımızı zorlayarak sağlamak durumunda bırakılıyoruz. Konuşma terapisti hizmeti alamamamız, çocuğumuzun dil gelişimdeki sorunları aşamadan gelecekte konuşma bozukluğunun kalıcılığı ve kritik yaş dönemini de geçince düzeltemeyeceğimiz sonuçlar veriyor. Bu durum bizi için çaresiz bırakmaktadır.

Tablo 3-37: İhlâl bildirimi

İşte bütün bu olgular, Türkiye'nin özel eğitim öğretmen alanındaki uzman ihtiyacının hâlihazırdaki üniversite kontenjanlarından mezun edilen sayılarla karşılamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda özetlenen bütün gelişmeler, özel eğitim alanındaki öğretmen sorunu hakkında şu tespitleri gündeme getirmektedir:

1- Özel eğitim alanında hizmet verecek öğretmen sayılarında ciddi bir açık söz konusudur,

2- YÖK, söz konusu öğretmen açığının kapatılması için yeterli sayıda uzman eğitimci yetiştirememektedir,

3- MEB, alan değişikliği uygulaması ile açığı kapatmaya çalışmaktadır ama bu uygulamalar hukuki açıdan sorunludur,

4- MEB'in alan değişikliği ile istihdam etmeye çalıştığı öğretmenlere verilecek sertifika programlarının ne derece etkin olduğu ve bu sertifika programı ile mesleğin gerektirdiği yeterliliğin ne derece sağlanacağı sorgulanmaya muhtaç bir konudur.

Eğitimci sayılarındaki bu sıkıntılı durumun paralelinde yine özel eğitim hizmetlerinin bir diğer önemli parçası olan destek eğitim programları da sorunlu bir alana tekabül etmektedir.

Destek eğitim hizmetleri, (kaynaştırmalı eğitim, özel eğitim sınıfı ve özel eğitim okulu) hizmetlerinin yürütüldüğü MEB okullarında mevzuat gereği açılması öngörülen destek eğitimi odalarında ve özel kurumların bünyelerinde verilen bireysel ve grup çalışma odaları hizmetlerinden oluşmaktadır. Bu eğitim programları ile engelli bireylerin bireysel beceri ve sosyal uyumlarını geliştirmeleri hedeflenmiştir. Diğer taraftan, özel eğitim sınıfı ya da okullarına alınamayan öğrenciler de, yine özel eğitim kurumlarında bireysel gelişimleriyle ilgili eğitimler almaktadırlar.

Ancak, özellikle MEB'e bağlı kaynaştırmalı ve özel eğitim sınıfları yoluyla eğitim verilen okullarda destek odalarının fiilen açılmadığı bilgisi, alanda çalışan STK'lar tarafından sıkça dillendirilmektedir. Keza, izleme çalışmaları sırasında MEB'e, destek eğitim odalarında kullanılmak üzere temin edilen eğitici materyallerin sayı ve nitelikleri ile harcanan bütçe konusunda yapılan bilgi edinme başvurusuna, MEB tarafından herhangi bir yanıt verilmemiştir.[337]

Keza destek eğitim programlarının yürütüldüğü özel eğitim kurumlarda da çok ciddi sorunlar söz konusudur. İzleme çalışmaları sırasında özel rehabilitasyon merkezlerinde yaşanan sorunlara ilişkin özel bir araştırma ya da veri tabanına ulaşılamamıştır. Ancak, sahada faaliyet gösteren STK'lara yönelik tarama çalışmalarında, birçok sorun dile getirilmiştir. Resmi ve ölçülebilir verilere dayanmamakla birlikte, sahada faaliyet gösteren STK'larca yapılan bildirimler ışığında derlenen sorunları şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:[338]

- Destek eğitimleri mevzuatıyla ilgili olarak ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu mevzuat sorunun temelinde, destek eğitimleri için belirlenen yaş sınırları vardır. 18.01.2000 tarihli ve 23937 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Millî Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 39. maddesinde, ilköğretiminin tamamlamış, ama ortaöğretime devam edemeyecek zihinsel engelli bireyler için açılacak mesleki eğitim okullarında zihinsel engellilerin eğitim almasına 20 yaş sınırı getirilmiştir.339 Daha sonra, 18.12.2004 tarihli ve 25674 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan düzenleme bu yaş sınırı 21'e çıkarılmıştır.340 Ancak, yönetmeliğin ilgili maddesinin getirdiği yaş sınırı, ayrı ayrı alınan iki mahkeme kararıyla, engelli bireyin eğitiminin sürekliliğinin esas olduğuna vurgu yapılarak Anayasa'ya aykırılık bahsiyle iptal edilmiştir.341 Hâlihazırda, yönetmelikte yaş sınırını düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, uygulamada MEB, 18 yaşın üzerindeki engelli bireylerin kayıtlarını sistemden otomatik olarak silmekte ve bu konuda bireysel hak arama süreçleri başlatan bireylere bu hak tanınmaktadır. 06.01.2011 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yeni yönetmelik de, sonrasında bu yönetmeliği mülga kılarak yürürlüğe giren 18.05.2012 tarihli yeni MEB Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nde ve bu yönetmelikte 04.12.2012 ve 24.05.2013 tarihli değişikliklerde de bu yaş sınırının olmayacağı yönündeki mahkeme kararını hayata geçiren açık bir hükme yer verilmemiştir. Sonuç olarak hizmet alan engelli bireyi yaş sınırlamasından koruyan bir düzenleme hâlihazırda uygulamada değildir,
- Rehabilitasyon merkezlerinde her engelli öğrenci haftada 8 saatlik bireysel destek eğitimine almaktadır. Bu zaman kontenjanı, ihtiyaca cevap vermemektedir. Özellikle okula gidemeyecek derecede öğrenme güçlüğü olan engelli çocuklar için eğitim saatlerinin 8 saatle kısıtlanması, eğitim hakkı açısından daha büyük bir ihlâl doğurmaktadır,
- Rehabilitasyon merkezlerinde çalışan uzmanların, birçok kurumda (personel maliyetlerini azaltmak düşüncesiyle) uzman oldukları alanların dışındaki derslere de girdiği, örneğin bir psikologun, konusuyla ilgili olmayan, Türkçe, Matematik gibi derslere girebildiği ifade edilmektedir. Diğer yandan, MEB'in özel eğitim sınıflarındaki eğitimci açığının giderilmesi için

337. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin, MEB'e, engelli öğrencilerin destek eğitim odaları, okul öncesi eğitim sınıfları ve yaygın eğitim kurumları verileri hakkında yaptığı 24.02.2014 tarih ve 201402-EG/B-3420 sayılı bilgi edinme başvurusu
338. Engelli Hakları İzleme Çalışmalarına STK'ların dahil edilmesi amacıyla, izleme çalışmaları kapsamında 20 STK'nın katıldığı ve saha deneyim ve tespitlerini aktardıkları 2 tarama toplantısı yapılmıştır. Paylaşılan bildirim başlıkları, 6-7 Eylül 2013'de yapılan toplantı notlarından derlenmiştir.
339. Bkz. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği M. 5, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23937_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23937_1.pdf (erişim tarihi: 25.05.2014)
340. Bkz. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 5. madde, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041218.htm
341. Bkz. Danıştay 8. Daire'nin 2007/6457 E. ve 12.12.2007 tarihli kararı

geliştirdiği sınıf öğretmenlerinin sertifikalandırılarak özel eğitim öğretmenliğine geçirilmesi yöntemi, rehabilitasyon merkezleri için de benimsenmiştir. Nitekim birçok rehabilitasyon merkezlerinde okul öncesi eğitim öğretmenleri ya da sınıf öğretmenleri almış oldukları sertifikalar sayesinde özel eğitim öğretmenliği yapmaktadır. Bölüm içerisinde daha önce de tartışıldığı üzere, bu tip bir çözüm şeklinin ne derece doğru ve verimli olduğu tartışmalıdır ve tartışmalı kalmaya da devam edecektir,

- Sınıf öğretmenlerinin sertifika programlarından geçerek engellilik alanında eğitici görevi üstlenmesinden daha vahim bir durum, çeşitli sertifika programlarından geçerek (usta öğretici sertifikası alan) lise mezunu çalışanların, yetkisi olmadığı halde uzan pozisyonunda eğitimci görevi üstlenmesidir. STK bildirimlerinde, lise mezunu sertifikalı usta eğiticilerin, sıkça lisans seviyesinde uzmanlık eğitimi almış olmayı gerektiren bireysel eğitim derslerine girdiği, resmî evrak imzalarının ise kurum içerisinde yetki sahibi uzmanlarca atıldığı dile getirilmektedir,
- Rehabilitasyon merkezlerinin resmî tatil günlerinde dahi çalıştırdığı bildirimi de bir diğer önemli sorundur. Kurumların, bu sayede personeli kapasitesinin üzerinde çalıştırarak, bu sayede daha az personelle daha çok ticari kazanç elde etme yoluna gittiği ifade edebilmektedir,
- Merkezlerde uygulanan BEP'lerdeki modüllerin tam olarak uygulanmadığı sosyal beceriler, öz bakım eğitimleri gibi modülün önemli parçalarına gereken önemin ve emeğin sarf edilmediği, modülün sosyal hayata katılımı hedefleyen merkez dışı etkinliklere yer verilmediği, çocukların dışarı çıkarılmasına izin verilmeyip, genelde okuma yazma ya da derslikte ders yapılması gibi aktivitelerle sürelerin doldurulduğu da ifade edilen konular arasındadır,
- Merkezlerde verilen destek eğitimlerine yapılan bir diğer eleştiri ise, ders saatlerinin 45 dakika olarak belirlenmiş olmasıdır. STK yetkilileri ve uzmanlar, her çocuğun kendine özgü bir dikkat süresi olduğunu, dolayısıyla, dikkati çabuk dağılabilen otizmli ya da hiperaktiviteli çocuklarda bu sürenin çocuğun ilgisine göre ayarlanması gerektiğini dile getirmektedirler. Ancak, STK yetkilileri, ders süresinin 45 dakika olarak belirlenmesi sebebiyle, merkezlerde bu süreyi doldurmanın hedef haline getirildiğini, bunun bir sonucu olarak da çocukların bunalabildiği, hırçınlaşabildiği, hatta bu durumlarda yıkıcı tepkiler verebildiğini ifade etmektedirler. Böyle bir durumun yaşanmasının da destek eğitiminin amacı ve ruhuna aykırı olduğu, eğitimle sağlanan hedefi kazanmak bir yana, çocukta geri gidişlere bile sebep olacağı açıktır.

Yukarıda ifade edilen sorunların bir uzantısı olarak, BEP'lerin uygulanması sırasında eğitim içeriklerinden sapıldığı konusundaki iddialar sıkça dile getirilmektedir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde son derece detaylı bir şekilde düzenlenen BEP'lerin, gerçek anlamda öğrenci bazında hazırlanmaktan ziyade, fiilî durumda neredeyse belirli sayıda BEP örneğine indirgendiği, başka bir deyişle standartlaştırıldığı da yine STK temsilcileri tarafından dillendirilmektedir.

Eğitim müfredatının kaynaştırmalı ve özel eğitim kategorilerinde engelli bireylerin bireysel kabiliyetleri gözetilmeden, bilimsel ilkelere aykırı bir şekilde oluşturulduğuna da şahit olunmaktadır. Nitekim özellikle soyutlama yetisinde sorun olan otizmli çocukların zorunlu olarak din derslerine dâhil edilmesi, bunun tipik bir örneği olmuştur. 04.12.2013 Taraf Gazetesi'nin yayınıbu hususa işaret etmektedir. Söz konusu bu uygulama, uzmanlar ve konuya taraf olan STK'lar tarafından çokça eleştirilmiştir.

Taksim Meydanı'nda perküsyon çaldılar

Bütçeden ayrılan pay 4.2 milyar

Otistik çocuğa dini öğretmek imkânsız

Otistik çocuklara din dersi 2010'dan bu yana zorunlu. Çocuklara din eğitimi vermenin mümkün olmadığını belirten öğretmenler, bu dersleri beden eğitimi yaptırarak geçirdiklerini söylüyor

DEDENİN ELİNİ ÖPME

EZANA TEPKİ VERİYORLAR

CAMİ RESMİ BOYATIYORUZ

Engelliler için sahaya çıktılar

Haber 3-8: 04.12.2013 tarihli Taraf Gazetesi

Özel eğitim sınıfları, özel eğitim okulları ve özel eğitim kurumlarında yaşanan sorunların, özel eğitim sistemi sorunlarının ana omurgasını oluşturduğu açıktır. Ancak, kaynaştırmalı eğitim alanında eğitimci-engelli öğrenci ilişkisinin ne kadar doğru bir zemine oturtulduğu da belirsizdir. MEB zihinsel engellilerin eğitimini yapabilecek öğretmenleri ayrı bir alanda tanımlamaktadır ki bu doğru uygulamadır. Ancak kaynaştırma sınıflarında eğitim gören zihinsel engelli çocukların durumu burada tam bir soru işaretidir. Bu sınıflarda sınıf öğretmenliği yapan öğretmenlerin de bu alanda eğitilmesi gerekmektedir. Mevcut durumda olduğu gibi zihinsel engelli eğitimini salt "özel eğitim" olarak değerlendirmek ve bu çocukların "özel eğitim"e ek olarak kaynaştırma eğitiminde engeli olmayan akranları ile yapacakları derslerde hem çocuk hem de öğretmen için zorluklar doğduğu/doğacağı açıktır. Bunun bir uzantısı olarak sınıf öğretmenlerinin alan değiştirmesi koşuluyla ve masrafları kendilerinde karşılanması şartıyla meslek içi eğitime alınmaları[342] meslek içi eğitimle kendisini geliştirmek isteyen öğretmenlere olanak tanınmaması sonucunu doğurmaktadır.

Yukarıda ifade edilen hususlardan da anlaşılacağı üzere kaynaştırmalı eğitimde görev alan öğretmenler ve eğitim alan öğrenciler için ciddi bir sıkıntı söz konusudur. Bakanlığın sorunu, hazırladığı kılavuzlarla çözmeye çalıştığı gözlenmektedir. Kaynaştırma eğitimi uygulamalarındaki karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek, öğretmen, yönetici ve ailelerin bilgilenmesini sağlamak amaçlı hazırlanan kılavuz "Okullarımızda Neden, Niçin, Nasıl Kaynaştırma Yönetici – Öğretmen – Aile Kılavuzu" Eylül 2010 da hazırlanmış, Milli Eğitim Bakanlığı web sitesinde yayınlanmıştır. Ancak sorunun bu tip kılavuzlar yayınlamakla ne derece çözüleceği sorgulanmaya muhtaçtır.

İzleme çalışmaları sırasında, okullardaki öğretmenlerin, engelli öğrenciyle karşı karşıya gelen öğretmenin, nasıl bir hizmet içi eğitimden geçtiği, bu hizmet içi eğitimin içeriğinin ne olduğu, kaç

342. Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 14.01.2014 tarihli Zihinsel Engellilerin Eğitimi Kursu konulu yazısı

öğretmenin bu tip bir eğitimden geçirildiği soruları yöneltilmiş ancak cevap alınamamıştır.[343] İzleme Çalışmaları kapsamında toplanan ihlâl bildirimleri içerisinde engelli öğrenci ve velilerinin öğretmenleriyle sorun yaşadıkları, öğretmenin engelli öğrencinin ihtiyaçları konusunda yeterli bilgi sahibi olmadığı yönünde beyanlarda bulunulmuştur.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Otizmli Birey Yakını
İhlâl Konusu	Öğrencinin Okuldan Alınma İsteği
İhlâl Tarihi	Eylül 2013
İhlâl Yeri	İstanbul
Başvurucunun İfadeleri	5 yaşındaki otizimli oğlum ilköğretimin ana sınıfına başladı. Normal gelişen çocukların arasında kaynaştırma öğrencisi olarak. Daha ilk haftadan öğretmen sorun çıkardı. Henüz konuşamadığı için bende annesi olarak sınıfta olmak istedim. Tuvalet ihtiyacı ya da arkadaşları ile uyumda bir sıkıntı olmaması için. Öğretmen ne beni ne de çocuğumu sınıfta istemedi. Yönetimi ve rehber öğretmenin başını o kadar çok ağrıttı ki bizi okulda istemediler ve okuldan almamı söylediler.

Tablo 3-38: İhlâl bildirimi

Oryantasyon ya da hizmet içi eğitim sisteminin yeterli seviyede verilmemesi ya da hiç verilmemesi, engelli öğrenci ile öğretmen arasında iletişimsizlik doğuracağı için kaynaştırmalı eğitim sistemin başarısını etkileyecek en temel faktör olma durumundadır. Engelli öğrencinin becerilerini kavramayan, engel durumunu, onun özel ihtiyaçlarını bilmeyen bir öğretmenin öğrencisi açısından iyi bir öğrenme kaynağı olamayacağı açıktır. Bu olumsuzluk, her şartta ve koşulda, engelli öğrencinin geleceğini belirlemektedir.

3.4.4. Ortaöğretime ve Yükseköğretime Geçiş Aşamasında Yaşanan Sorunlar

"3.3.3. Ortaöğretime ve Yükseköğretime Giriş Sınavları" başlığı altında, yüksek öğrenim sınavlarına giriş koşulları ayrıntılı olarak anlatılarak, mevzuat yönüyle sistemdeki aksaklıklar dile getirilmiştir. Ancak, 3.3.3 numaralı başlıkta da kısaca değinildiği üzere, ciddi sorunlar mevcuttur. İzleme çalışmalarında ulaşılan bilgi ve verilerde sınav sisteminden kaynaklanan sorunlara rastlanılmıştır. Bu sorunlar, mevzuattan kaynaklandığı gibi, uygulamadan da kaynaklanabilmektedir.

Her şeyden önce, ÖSYS sınav sisteminde, engelli öğrenciye bakış açısında, olumsuz, önyargılı bir tutumun izlerine rastlanılmaktadır. Yukarıda, açıklama kutusu 3-3'te de görüleceği üzere, ÖSYM'nin, Yüksek Öğretim Programları Kontenjanları Kılavuzu'nda, engelli bireylerin bölüm seçim tercihleri yaparken, engel durumlarını dikkate alarak tercih yapmaları yönünde bir telkinde bulunulması, ayrımcı bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.[344] Teknolojinin ve Türk Hukuk sistemine makul uyumlaştırma kavramının girdiği bir dönemde, engelli bireyin tercihini yaparken, artık terk edilmiş bir anlayış olan "tıbbi bakış açısıyla" yeteneğe göre değil, fonksiyon kaybına dayalı seçim yapmalarının önerilmesi, ayrımcı yaklaşımın göstergesi niteliğindedir.

343. Bkz. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin, MEB'e, okullardaki engelli öğrenci verileri hakkında yaptığı 23.10.2013 tarih ve 201309-7EGB-2387 sayılı bilgi edinme başvurusu
344. Bkz. 2013 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yüksek Öğretim Programları Kontenjanları Kılavuzu, s.8, http://www.osym.gov.tr/dosya/1-69322/h/2013-osys-kont-kilavuzu-baski-temmuzyeni.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)

2013 Öğrenci seçme ve Yerleştirme sistemi (ÖSYS) Yüksek Öğretim Programları Kontenjanları Kılavuzu

2.1.2. ENGELLİ ADAYLARIN TERCİHLERİNİ YAPARKEN GÖZ ÖNÜNDE TUTACAĞI HUSUSLAR

Görme engelli adayların, engelleri yüzünden başarılı olamayacakları yükseköğretim programlarını tercih etmemeleri gerekir. Bu adayların, başarılı olabilmeleri için, büyük ölçüde dile dayanan veya işitme gerektiren sosyal, iktisadi ve beşeri bilimler alanlarındaki yükseköğretim programlarını tercih etmeleri beklenir.

Bedensel engelli adayların, yükseköğretim programları ile ilgili tercihlerini belirlerken engellerini dikkate almaları yararlarına olacaktır. Örneğin, ellerini kullanamayan adayların, ellerin kullanılmasını gerektiren yükseköğretim programlarını tercih etmeleri öğrenimleri sırasında aşılması imkânsız güçlüklerle karşılaşmalarına neden olabilir.

Engelli adayların, yükseköğretim programları tercihlerini belirlerken üniversitelerin engelliler ile ilgili birimlerinden yükseköğretim programları konusunda bilgi almaları yararlarına olacaktır.

Açıklama Kutusu 3-3: 2013 Öğrenci seçme ve Yerleştirme sistemi (ÖSYS) Yüksek Öğretim Programları Kontenjanları Kılavuzu

Yukarıda kısaca özetlenen olumsuz yaklaşımın dışında, özellikle mevzuatın, engelli kişilere sınavda tek tipçi çözümler sunmasından kaynaklanan sorunlar da çok ciddi hak ihlâllerini gündeme getirmektedir. Mevzuatta (örneğin çoklu engellilik gibi) engelliliğin özel durumlarından kaynaklanan çözümler için açık kapı bırakılmaması başlı başına bir sorundur. İzleme Çalışmaları sırasında rastlanan mahkeme kararları ve medya haberleri de bu durumu doğrular niteliktedir.

Yukarıda bahsi geçen sorunlara örnek teşkil edecek bir olay, Murat Kefeli isimli görme, işitme ve dokunma hissi engeli bulunan bir engelli öğrencinin YGS'de yaşadığı mağduriyet konusunda verilmiş bir mahkeme kararıdır. Murat Kefeli, 2010 yılında girdiği YGS sınavında, 3 farklı engeli olduğunu gösterir bir hastane raporunu ÖSYM'ye bildirmiş ve durumu gereği ancak ve ancak, özel bir bilgisayar programı kullanabileceğini belirterek özel bir düzenleme talep etmiştir. Ancak ÖSYM, Murat Kefeli'nin bu talebine olumsuz yanıt vererek, sadece görme engelli bireylere tanınan hakkı tanınarak okuyucu/işaretleyici bir görevli tahsis edilmiştir. Murat Kefeli, ağır derecede işitme engelli olduğu için okuyucunun okuduğu soruları duyamamış ve sınavda başarısız olmuştur. Murat Kefeli'nin bunun üzerine açmış olduğu davada Ankara 1. İdare Mahkemesi, ÖSYM'nin Murat Kefeli'nin özel durumunu dikkate almadan sınav uygulaması sebebiyle, başarısız olmasına sebep olduğuna kanaat getirerek, ÖSYM'nin Murat Kefeli'ye 5.000 TL manevi tazminat ödemesine karar vermiştir.[345]

Murat Kefeli olayı, direkt olarak mevzuatın kendisinden kaynaklanan bir sorunun uzantısı olarak yaşanmaktadır. Ancak, bunun yanında, mevzuatın öngördüğü düzenlemenin, öngörülen şart ve koşullarda yerine getirilmemesinden kaynaklanan sorunlar da mevcuttur.

Özellikle görme engelli bireylerin konu hâkimiyeti olmayan okuyucu/işaretleyicilerle sınava sokulduğu yönündeki şikâyetler, medya kuruluşlarında ya da sahada faaliyet gösteren STK'larca sıkça dile getirilmektedir. Bu olumsuzluklar, engelli bireylerin sınav performanslarına direkt olarak yansıyan, sınavda fırsat eşitliğini ortadan kaldıran bir duru yaratmaktadır.

Görme engelli bireylerin, sınavda kendilerine yardımcı olmak üzere tahsis edilen işaretleyici-okuyucu sorunlarına İzleme Çalışmaları sırasında sıkça rastlanılmıştır. Engelli Hakları İzleme Grubu

345. Bkz. Ankara 1. İdare Mahkemesi'nin, 2010/979 E. 2012/1863 K. sayılı kararı

çalışmalarına katılan Eğitimde Görme Engelliler Derneği, 2013 YGS sınavında önceki yıllarda olduğu gibi, sınavlarda eşitsiz ve ayrımcı muamelelerle karşılaşıldığını, 24 Mart 2013 tarihinde yapılan Yüksek Öğretime Giriş Sınavı'na (YGS) Manisa'da giren Müge Müjgan Turanlı ve Denizli'de giren Recep Aydeniz, okuyucularının sayısal alandaki soruları doğru şekilde okuyamaması sebebiyle başarısız olduklarını, ayrıca Yabancı Dil Sınavı'na (YDS) İngilizce alanında, İstanbul'da giren Sevda Yılmaz'ın, kendisine İngilizce bilmeyen bir okuyucunun görevlendirilmesi üzerine, sınavı tamamlamadan sınav salonundan ayrılmak zorunda kaldığını, resmî sitelerinden yaptıkları resmî açıklamayla duyurmuştur.[346]

Görme engelli başarılı öğrenciden mektup var

DUYUN BU SESİ!

İsmi Müge Müjgan Turanlı. O başarılı bir görme engelli öğrenci. Ama bürokrasi ve kayıtsızlık başarısının önündeki en büyük engel. Turanlı, YGS öncesi sınava okuyucu konusunda "sayısal dersleri anlayan kişilerin okuması gerektiği" konusunda dilekçe vermesine rağmen sınavda dikkate alınmayınca mağduriyet yaşadığını belirtiyor. Aynı sorunu LYS'de yaşamak istemediğini söyleyen Turanlı yetkililere seslenerek, "Engellilerin önündeki engelleri kaldırmak maalesef ki yalnızca yol yapmakla olmuyor" diyor. Başarılı öğrenci yaşadığı sıkıntıyı bir mektup haline getirerek, yetkililere gönderecek.

Turan Işık

Müge Müjgan Turanlı doğuştan görme engelli bir öğrenci. Eğitim hayatı boyunca başarılara imza atan Hasan Türek Anadolu Lisesi 12. Sınıf Öğrencisi, geçtiğimiz aylarda YGS ile mağdur olduğunu belirtiyor. Sınava başvuru sırasında engel durumunu dilekçeyle bildirerek okuyucu konusunda "sayısal dersleri anlayan kişilerin okunması gerektiği" hususunu özellikle vurgulamalarına rağmen Turanlı, sınav'da bu konunun dikkate alınmadığını savunuyor.

Eşitsizlik var

Başarılı öğrenci yaşadığı sıkıntıyı, "Ben Türkiye Cumhuriyeti'nin görme engelli bir vatandaşıyım. İsmim Müge Müjgan Turanlı. Manisa'da yaşıyorum. Hasan Türek Anadolu Lisesi 12. sınıfta "Yabancı Dil Bölümü" okuyorum. Görme engelli olmama rağmen, bu okulda okuduğum süre içerisinde başarılarımdan dolayı okul birincisiliğine sahiptim. Üniversite sınavı olan ÖSS başarımla olan YGS'ye girdim. Sınava başvuru sırasında engel durumumuzu anlatan bir dilekçe yazdık ve okuyucu konusunda "sayısal dersleri anlayan kişilerin okunması gerektiği" belirttik. Fakat sınav sırasında görüldü ki, bu konu dikkate alınmamış. Okuyucular, dilci bir metin okur gibi matematik sorularını okudular. Doğal olarak bu durum çok sağlıklı olmadı. Sorulan tam anlamıyla anlayamadım. Bu da sınav da puanlarımızın kontrollerini kaybettirmeye neden oldu. 'Sayısal dersleri konusunda, sınava okuyucuyla giren adaylar arasında eşitsizlik söz konusu. Kimi arkadaşlarımız okuyucusundan iyi okumanın sayesinde daha fazla soru çözebiliyor. Dolayısıyla ben, haksızlığa uğradığımı düşünüyorum" sözleriyle anlatıyor.

'Engelsiz öğrenciler gibi test çözerek sınava hazırlanmak istiyoruz'

Okuman sıkıntısı dolayısıyla büyük mağduriyet yaşadığını belirten Müjgan Turanlı, yaşadığı sıkıntıları şöyle sıralıyor: "Bunun dışında sınava hazırlanış koşullarımızda da başlı başına eşitsizlik söz konusu. Bizler sürekli sesli okuyucuyla ders hocalarının yayınları üzerinden çalışmak zorundayız. Sesli öğrenciler için bu konuda yapılmış çalışmalar bulunmuyor. Bu konuda ortak bir çalışma yapılmasını gerekiyor mu? Bizler de diğer engelsiz öğrenciler gibi test çözerek sınava hazırlanmak istiyoruz. Ama çoğu zaman sesli okuyucuyla birlikte bulunmadığımız için hep boş kalıyoruz. Bu konuda da devletimizin bize bu hakkı sağlıklı olduğu yok. Engellilerin önündeki engelleri kaldırmak maalesef ki yalnızca yol yapmakla olmuyor. Sınava başvurumuz sürecinde Manisa Valiliği'ne ve Manisa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne şikayet yaşadığımız bu sorunları anlattık. Onlardan yardım isteyi sıralarken, telefon numaramızı alarak bizi bekleyeceğini söylediler. 16 Haziran'da Yabancı Dil Sınavı'na gireceğim. Sınava hazırlanma konusunda bana okul düzeyde düzenli bir yöntem yok. Zamanımı çoğunlukla boş geçiyor. Daha çok açılır başarılı olabilmem, yetkili şahıklık çalışmamızın için yapabileceğimiz alanda yardımcı olmanı bekliyorum"

Haber 3-9: 04.09.2014 tarihli Manisa'da Denge Gazetesi

Sınav koşullarının uygun olmayışı, sadece görme engelliler için değil, zihinsel engel kategorisinde sınava giren engelli kişilerin her aşamadaki sınavları için de sorunlar yaratmaktadır. Otizmli Cem Görkem Gündoğan'ın basına intikal eden ve kamu denetçiliği başvuru sürecine giren olay, buna tipik bir örnektir. Söz konusu olayda Cem Görkem Gündoğan'ın, Nevit Kodallı Güzel Sanatlar Meslek Lisesi sınavlarında, durumuna uygun koşullarda sınavlara alınmadığı gerekçesiyle konunun kamu denetçiliği kurumuna intikal ettirildiği medyada yer almıştır. 2012-2013 dönemini kapsayan izleme çalışmaları haber taramalarında, özellikle otizmli bireylerin ihtiyaç duyacağı, ses, ışık vb. aşırı uyarımlardan arındırılmış, özel uzmanlar gözetiminde sınava girmesi gereken otizmli bireylerin bu şartlara haiz olmayan ortamlarda sınavlara alınmış olduğu yönünde haberler sıkça yer almıştır.

346. Bkz. Eğitimde Görme Engelliler Derneği'nin web sayfası, http://egitimdegormeengelliler.org/node/72 (erişim tarihi: 05.05.2014)

Eğitimde ayrımcılığa karşı bir ilk

Otizmli Cem Görkem Gürdoğan, Türkiye'nin ilk 'eğitimde ayrımcılık' davası için başvurdu. Aile, konuyu ombudsmana götürmeye de hazırlanıyor.

Haber 3-10: 21.11.2013 tarihli Radikal Gazetesi

Bu derecede olmasa da fırsat eşitsizliği, ortopedik engelliler için de geçerlidir. Ortopedik engelli bireylerin sınav yerlerinin iyi planlanmaması, yürüyemeyen ortopedik engellilerin sınav öncesinde kucakta taşınması, koltuk değneği kullanan engellilerin büyük fiziksel efor sarf ederek, düşme riskleri altında sınav salonlarına ulaşmaya çalışmaları gibi sonuçlar üretmekte, tüm bu olumsuzluklar, doğrudan engelli bireyin sınav performansına yansımaktadır.

Engelliye YGS'de bina engeli

ADANA (İHA) - Adana'da 14 yaşında kas sinir gerilmesi nedeniyle tekerlekli sandalyeye mahkum olan engelli genç, YGS'ye gireceği binanın engelli merdiveni olmaması yüzünden 3. kattaki sınav salonuna çıkmakta güçlük çekti.

2013 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi'nin (ÖSYS) ilk aşaması olan 2013-Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) bugün sabah saat 10.00'da başladı. Adaylar sınava girecekleri salonların önüne gelerek beklemeye başladı. Bu adaylardan biri olan 14 yaşında kas sinir gerilemesi yüzünden tekerlekli sandalyeye mahkum 25 yaşındaki Bünyamin Temsoy'da annesi Berivan ve babası Eşref ile birlikte sınava gireceği Çukurova Üniversitesi'ne geldi. R1 binasında sınava girecek olan Temsoy, bir süre ailesiyle birlikte sınava gireceği salonu aradı. Aileyi basın mensupları yardım ederek sınava gireceği R1 binasına gösterdi. Temsoy babasının tekerlekli sandalyesini itmesiyle R1 binasının önüne kadar geldi. Ancak binanın merdivenleri engelliler için uygun yapılmadığından Bünyamin Temsoy bir süre sınava gireceği salona girememe. Baba görevlilere sı-

Haber 3-11: 25.03.2013 tarihli Adalet Gazetesi

Engelli bireylerin SBS ve YGS sınav sisteminde yaşadıkları sorunları ana hatlarıyla, yukarıdaki gibi ifade etmek mümkündür. Ancak bu noktada bir hususun altını özellikle çizmek gerekmektedir. Sınav sisteminden kaynaklanan hak ihlâllerinin sayısal verilerini ortaya koyabilmek tam olarak mümkün olamamaktadır. Zira engelli bireylerin kaç tanesinin engel durumuna uygun olmayan yer ve koşullarda sınava girerek sınav performansının etkilendiğini ortaya koyan bir çalışma, hâlihazırda yapılmış değildir. Diğer taraftan birkaç olay dışında, engelli bireylerin birçoğu, yaşadığı hak ihlâli konusunda idari itiraz ya da hukuki başvurularda bulunmamaktadır. Dolayısıyla tabloyu tam olarak ortaya koymak mümkün olamamaktadır. Buna karşında, gerek medyada yer alan haberler, sınırlı sayıda da olsa mahkemelere intikal etmiş davalar, sorun hakkında ipuçları vermektedir.

Engelli öğrencileri kapsayan özel eğitim sorunlarını erişim, sınav sistemi eğitici ve destek hizmetleri boyutuyla ele alan bölümün sonuna gelinmiştir. Genel olarak bu başlıklar altında ele alan sorunlar, yaşanan sorunların tümüne karşılık gelmemektedir. Zira engelli öğrencilerin eğitim hayatlarında karşılaştıkları en önemli bir sorun daha vardır ki bu sorunun ayrı bir başlık altında işlenmesinde ve görünür kılınmasında yarar vardır. Bu bağlamda bölümün bir sonraki başlığında engelli öğrencilerin, kötü muamele, şiddet ve istismar sorunları ele alınacaktır.

3.4.5. Engellilerin Eğitim Hayatında Maruz Kaldıkları, Kötü Muamele, Şiddet, Taciz ve İstismar Olayları

Engelli bireyler, kimi engellilik türlerinde fiziksel olarak, kimi engel türlerinde zihinsel olarak kendini savunma konusundaki kısıtlılıkları sebebiyle, kötü muamele, şiddet ve istismar gibi insanlık suçlarına maruz kalabilmektedirler. Özellikle son yıllarda medyada bu tip saldırı, şiddet ve cinsel istismar olaylarını bildiren haberlere daha sık rastlanır olmuş, eğitim hizmetlerinden faydalanma sırasında uğranılan kötü muamele, şiddet ve istismar vakaları da, bu haberler içerisinde ağırlıklı olarak yer bulmuştur.

Öğretmen vahşeti

BOLU'da zihinsel engelliler okulunda görev yapan öğretmen, elindeki sıcak çay bardağına çarpan zihinsel engelli öğrencinin üzerine bardakta kalan çayı döktü. Okulun kameralarına yansıyan olayla ilgili öğrencinin ailesi savcılığa suç duyurusunda bulunurken Bolu Valiliği'de soruşturma başlattı. Okul yönetimi ise konuyla ilgili açıklama yapmaktan kaçındı. 3'te

Haber 3-12: 24.03.2013 tarihli Ayrıntılı Haber Gazetesi

Bu noktada, genel bir tespit olarak, engellilerin eğitim hizmetlerinden daha fazla yararlanmasıyla birlikte, eğitim alınan kurumlarda engelli bireylerin uğradıkları kötü muamele, şiddet ve taciz haberlerinin görülmesi sıklaşması arasında bir ilinti olması ihtimal dâhilindedir.

GÜNÜN HABERİ

Engelli kıza tecavüz şoku

Rehabilitasyon merkezinde çalışan bir hizmetlinin engelli iki kızdan birine tecavüz ettiği, diğerine de tacizde bulunduğu ortaya çıktı.

■ Arif ARSLAN/DHA

[redacted] ilçesi Koyu üzerinde bulunan Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı Batman [redacted] Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi'nde kalan yüzde 30 zihinsel engelli Y.B. (19) adlı genç kız, 20 gün kadar önce merkez yöneticilerine hizmetli S.Y.'nin (35) kendisine tecavüz ettiğini anlattı. Merkez yöneticileri de durumu Batman Cumhuriyet Başsavcılığı'na bildirdi. Savcılığın yaptığı soruşturmada Y.B.'nin tecavüze uğradığı doktor raporuyla belirlendi.

Tutuklandı

Evli ve 2 çocuk babası S.Y., çıkarıldığı mahkemece tutuklanarak cezaevine konuldu. Bu arada merkezde kalan G.E. (18) adlı kızın da aynı kişinin cinsel tacizine uğradığı ortaya çıktı. Yaklaşık 35 engellinin kaldığı merkezde bulunan bazı çocukların, tecavüz olayı ortaya çıkmadan önce görüştükleri psikologlara merkezden ayrılmak istediklerini dile getirdikleri öğrenildi. Olayın duyulmasının ardından 6 aile, çocuklarını merkezden almak için yönetime başvurdu. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı da olayla ilgili müfettiş görevlendirdi. psikolog ve sosyologlar çalışma başlattı. Batman Barosu Kadın Hakları Komisyonu üyeleri de olayı araştırıyor.

Haber 3-13: 27.04.2012 tarihli Hürriyet Gazetesi

Engelli birey, eğitim alınan mekânlarında, bu kuruluşların eğitim mekânları oluşu ve ayrıca güvenlik mekanizmalarının bulunuyor kabul edilişi sebebiyle engelli yakınlarının izleme alanının dışında kalabilmektedir. Zira engelli aileleri, engelli yakınları konusunda dış mekânlarda olduğu kadar risk algılamamaktadırlar.

Engelli okulunda taciz ve şantaj

Skandal içinde skandal

Ü[redacted]deki özel engelliler okulunda bir öğretmen, üç kız öğrenciyi taciz etti. Okul yönetimi ödenek kesilmesin diye tacizci öğretmeni şantajla okulda tuttu

ÜÇ KIZ ÇOCUĞU TACİZ EDİLDİ

İSTANBUL [redacted] Eğitim Merkezi'nde üç engelli kız öğrenci öğretmenleri M.Ü. tarafından taciz edildi. Psikolojik sorunu olduğunu söyleyen öğretmen dilekçe vererek okuldan istifa etti.

DÖNMEZSEN SAVCILIĞA VERİRİZ

OKUL yönetimi ise, uzman öğretmen bulunamayacağı ve giden ödeneğin kesileceği gerekçesiyle M.Ü'yü savcılığa vermekle tehdit edenek okula geri çağırdı. >>

Haber 3-14: 23.03.2012 tarihli Taraf Gazetesi

Eğitim Alanındaki İhlâl Çeşitlerine Göre Medyada Yer Alan Haberler Sayıları					Konularına Göre Haber Toplamları
İhlal Edilen Haklar	Görsel Medya Haber Sayıları		Yazılı Medya Haber Sayıları		
	2012	2013	2012	2013	
Eğitim Hayatında Kötü Muamele	0	0	0	46	46
Eğitim Hayatında Taciz	0	6	4	3	13
Eğitim Hayatı Sırasında Tecavüz Sebebiyle Eğitim	0	0	9	0	9
Eğitim Hayatında (kaza, cinayet vb. sebeplerle) Ölüm	0	0	18	1	19
Toplam	**0**	**6**	**31**	**50**	**87**

Tablo 3-39: Eğitim alanındaki ihlâl çeşitlerine göre medyada yer alan haber sayıları

Tablo 3-39'da görüleceği üzere 2012 ve 2013 yıllarında toplam 87 haberde, engellilerin eğitim aldığı okul ya da rehabilitasyon merkezlerinde, engellilere yönelik kötü muamele, şiddet ve istismar olaylarına yer verilmiştir. Şüphesiz ki, bu haberler sadece medyaya yansıyan haberlerdir ve buz dağının sadece görünen kısmına denk düşmektedir. Zira UYAP engelli bireylerin eğitim yaşamları sırasında uğradıkları kötü muamele, şiddet ve istismar ile ilgili açılan savcılık soruşturma sayısını, açılan dava sayısını, karara bağlanan dava sayısını ve verilen karar istatistiklerini (engellilik tabanında) istatistiğe dökebileceği bir yapıya sahip değildir. Ancak, söz konusu olayların sayısının medyada yer alandan daha fazla olduğu bir gerçektir.

Burada ilginç olan ise, medyada yer alan ve yargıya intikal ettiği ifade edilen haberlere karşın, izleme çalışmaları sırasında, MEB'in okullarda ve rehabilitasyon merkezlerinde engelli bireylerin uğradıkları kötü muamele, şiddet ve her türlü istismar olayı ekseninde bir soruşturma olup olmadığı, şayet varsa bu soruşturmaların sayısı ve verilen kararlar hakkında yapılan bilgi edinme başvurusuna[347] verdiği cevaptır.[348]

Zira söz konusu başvuruya MEB tarafından verilen cevapta,"başvurunuz Bakanlığımızca incelenmiştir. 2013 yılında Bakanlığımıza bağlı Rehabilitasyon Merkezlerinde özel eğitim alan öğrencilere yönelik olarak şiddet, tecavüz, cinsel istismar, eğitim hakkının engellenmesi ve benzeri konularda Rehberlik Denetim Başkanlığınca yürütülen soruşturma bulunmamaktadır." denilmektedir. Cevabın görseli Ek-25'de değerlendirmeye sunulmaktadır.[349]

Ancak altını çizerek belirtmek gerekir ki, medyada yer alan haberler MEB'in bu cevabının doğruluğunu sorgulatır hale getirmektedir. Zira olayların çoğunun yargıya intikal ettiğinin belirtilmesinden de anlaşılacağı üzere birçok iddia ciddidir ve yargıya intikal etmiş bu olayların, bir de idari soruşturma boyutuyla MEB kayıtlarında karşılığı bulunmak durumundadır. Bu noktada MEB'in resmi bir bilgi edinme başvurusuna bu şekilde cevap vermesinin altında yatan sebep anlaşılamamıştır.

Bu tespitin ardından sorgulanması gereken konu, MEB'e bağlı ve onun denetiminde olan kurumlarda bu tip olayların oluş sebeplerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu bağlamda olası sorun odakları şu şekilde sıralanabilir:

347. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin, MEB'e, engelli öğrencilerin mağduriyetleri ile ilgili bakanlıkça yürütülen soruşturma verileri hakkında yaptığı 23.10.2013 tarih ve 201309-7EGB/2389 sayılı bilgi edinme başvurusu
348. Bkz. MEB, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615480 sayılı cevap yazısı
349. Bkz. Ek-25 (kitabın eklerine ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls) (erişim tarihi: 03.05.2014)

- Her şeyden önce, MEB tarafından ruhsatlandırılan kurumlarda, bakanlık denetlemeleri yeterli yoğunlukta olmadığı, akla gelen ilk olasılıklardan birisidir,
- Eğitim kurumlarında her kademede görev alan kişilerin psiko-sosyal durumları ya denetlenmemekte ya da yetersiz bir şekilde denetlenmektedir. Özellikle pilotluk, polislik vb. meslek alanlarında olduğu gibi periyodik kontroller yapılmamakta, yeterlilik sınav ya da benzeri denetlemelerle sorgulanmamaktadır,
- Aileler, kötü muamele, şiddet ve her türlü istismara karşı yeterince dikkatli davranmamakta, bu tip olayları önleme ya da yaşandığı anda tespit edebilme konusunda bilgi seviyesinde değillerdir. Zira medya haberlerinden, birçok olayın birden fazla, hatta kimi hallerde sistematik bir biçimde, yaşandığı ancak ailenin bu olayları fark etmediği anlaşılmaktadır.

Şüphesiz ki, engelli bireylerin eğitim kurumlarında maruz kaldıkları kötü muamele, şiddet ve har türden istismar olayında yukarıda sıralanan olasılıkların dışında olasılıklar da mevcuttur. Bu konu hakkında ciddi araştırmalar ve sorgulamaların yapılmasına acilen ihtiyaç vardır. Ancak bir gerçek var ki, yukarıda ana başlıklarla ifade edilen olasılıklar, sorunların en başta gelen maddeleridir.

Engellilerin, ailelerin ve toplumun vicdanında ciddi hasarlar açan bu tip olayların önlenmesi, sebeplerin ortaya konmasından sonra geliştirilecek köklü uygulamalar ve alınacak etkin tedbirler sayesinde önlenebilecektir.

3.5. Ders Kitaplarında Engellilik

Yayının girişi bölümünde de belirtildiği üzere izleme çalışmaları sırasında, engellilerin genel olarak toplumda, özel olarak da eğitim yaşamları sırasında yaşadıkları sorunların bir faktörünün de, olumsuz tutum ve algılardan oluştuğu ve bu olumsuz algıda eğitim müfredatının araştırılmasının gerekli görüldüğü belirtilmişti.

Bu bağlamda, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi (SEÇBİR) ile TOHAD işbirliğinde, MEB müfredatındaki kitaplar bir tarama çalışmasından geçirilmiştir. Bu başlıkta, tam metnini TOHAD ve SEÇBİR'in web sitesinde[350] bulabileceğiniz çalışmanın kısa bir özeti sunulacaktır.

Araştırma, engellilik konusunun ders kitaplarında nasıl ele alındığına odaklanmaktadır. Zira ders kitapları, gerek metinleri gerekse de görselleriyle erken yaşlardan itibaren insanların bilgilerini, algılarını ve hayal güçlerini şekillendiren en önemli kaynaklardan biridir. Türkiye'de son yıllarda ders kitaplarındaki insan hakları ihlâlleri konusunda birkaç önemli yayın çıkmıştır. Ancak bu yayınlarda engellilik konusuna pek değinilmemiştir. Eğitim bilimleri alanında da bu konuyu ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Hâlbuki ders kitapları, engellilik konusunu ele alış (ya da almayış) biçimiyle mevcut kalıp yargıları güçlendirici ya da azaltıcı bir işlev görebilir. Araştırma, bu çerçevede ders kitaplarının engellilik konusunda nasıl bir tavır takındığını tespit etmeyi ve teorik çerçeve doğrultusunda önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, raporda öncelikle araştırmanın genel bulguları özetlenecek, sonrasında ise ders kitaplarında saptanan örüntüler tartışılacak ve engelliliğin ders kitaplarında hak temelli bir yaklaşımla ele alınabilmesi doğrultusunda önerilerde bulunulacaktır.

Ders kitaplarında engellilik araştırmasının amacı, engelliliğin ders kitaplarında ne şekilde, kaç kez ve hangi bağlamlarda ele alındığını saptamaya yöneliktir. Araştırma, 2013-2014 eğitim-öğretim

350. Çayır, K., vd. Ders Kitaplarında Engellilik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013 http://www.secbir.org/wp-content/uploads/2012/07/DersKitaplarindaEngellilik_Rapor.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

yılında okutulan 1-8. sınıf Türkçe, 1-3. sınıf Hayat Bilgisi, 4-8. sınıf Sosyal Bilgiler ders ve öğrenci çalışma kitapları ile 4-12. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, 9. sınıf Sağlık Bilgisi, Ortaöğretim Sosyoloji, 8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi, Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları ders kitapları incelenmiştir. Kitaplar, MEB'in web sayfasına yüklenen PDF dosyalar üzerinden taranmıştır. Araştırmada hedef, hem MEB hem de özel yayınevleri tarafından yayımlanan, belirtilen branşlardaki tüm kitapları taramaktı. Bu çerçevede toplamda 78 kitabın incelenmesi öngörülüyorken, MEB'in web sitesinden kaynaklı sorunlardan (kitapların yüklenmemiş olması ya da yüklenen linklerin açılmaması gibi) ötürü 68 kitap[351] incelenmiştir.

Kitaplar içerik ve söylem analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Tarama öncesi bir kelime listesi oluşturulmuştur[352] ve kitaplarda bu kelimelerin geçtiği yerler, tarama ekibi tarafından tespit edilip raporlanmıştır. Daha sonra bu bulgular, rapor yazarları tarafından tablolaştırılmış, söylem analizi yapılmış ve sonuçta ders kitaplarında engellilik konusundaki temel örüntüler tespit edilmeye çalışılmıştır. Kitaplar ayrıca engellilik ile ilgili görseller açısından da incelenmiştir.

Genel bulgular:

- Üç kavram (engelli, sakat ve özürlü) ile ilgili toplam 80 (44 engelli, 27 sakat ve 9 özürlü) raporlama yapılmıştır (kavramların dağılımı aşağıda yer alan Tablo 3-40'da verilmiştir). Bu üç kavram da genellikle "eksiklik", "hastalık", "kusurluluk" ve "bakıma ve yardıma muhtaç olma" bağlamında ele alındığı saptanmıştır,
- Görseller açısından ise; toplam 20 adet tekerlekli sandalye görseli, 6 adet baston/değnek görseli ve 5 adet görme engelli görseli raporlanmıştır. Bu görsellerde engelliler, genellikle aciz ve yardıma muhtaç olarak resmedilmişlerdir. Görsellerde engellileri toplumsal yaşamın içinde resmeden birkaç olumlu örneğe de rastlanmıştır,

Özürlü, Engelli, Sakat ve Kör/Sağır/Dilsiz Kavramları İle Görsellerin Branşlara Göre Dağılımı								
Kavramlar	**Kitaplar**							
	Hayat Bilgisi 1-3	**Türkçe 1-8**	**Sosyal Bilgiler 4-8**	**Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4-12**	**Sosyoloji**	**Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi 8**	**Demokrasi ve İnsan Hakları**	**Sağlık Bilgisi 9**
Özürlü	1	1	3	0	0	0	1	3
Engelli	7	2	10	5	0	14	0	6
Sakat	0	2	5	2	1	3	3	11
Kör/Sağır/Dilsiz	4	13	3	6	0	0	0	0
Görsel	8	2	2	6	3	5	0	5

Tablo 3-40: Özürlü, engelli, sakat ve kör/sağır/dilsiz kavramları ile görsellerin branşlara göre dağılımı

- Ders kitaplarında engelli ve sakat bireyler "normal birey" olarak görülmemektedir. Sağlık-hastalık ikiliği üzerinden, engellilik bir hastalık olarak görülmekte, çoğu yerde (özellikle Sağlık Bilgisi ders kitabında) "hastalık" kavramıyla ilişkilendirilerek kullanılmaktadır,

351. Ek- 26: Taranan kitapların listesi. Kitabın eklerine ulaşmak için bkz. www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls (erişim tarihi: 03.05.2014)
352. Ek- 27: Kitap içinde aranacak kelimelerin listesi. Kitabın eklerine ulaşmak için bkz. www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls (erişim tarihi: 03.05.2014)

- Engellilik kitaplarda genellikle "Farklılıklarımız" başlığı altında ele alınmaktadır. Kitaplarda "kusurlarına/eksikliklerine rağmen" engelli bireylerin farklılıklarını kabul etmek gerektiği gibi acıma duygusu ve ifadelerine yer verilmektedir. Bu tür ifadeler engelliliğe dair olumsuz kalıp yargıları pekiştirici niteliktedir,
- İncelenen kitapların genelinde, özellikle Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi kitaplarında engelli bireyler yardıma muhtaç toplumsal grup olarak görülmekte, "hasta, yaşlı, güçsüz, yoksul, düşkün, yetim" gibi kavramlarla bir arada kullanılmaktadır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında engellilikle ilgili rastlanan 5 bulgunun tamamında engellilik muhtaçlık bağlamında ele alınmaktadır,
- Türkçe ders kitaplarında, özellikle okuma metinlerinde kör/sağır/dilsiz olarak nitelenen karakterlere yer verildiği saptanmıştır. Bu karakterler de kör/sağır/dilsiz olmalarına rağmen "iyi insanlar" olarak resmedilmektedirler,
- Sakatlık terimi, daha çok "kaza sonucu sakat kalma" gibi tıbbi kavramsallaştırmalarda yer almaktadır. Sakat bireyler bakıma muhtaç kimseler olarak görülmekte ve onlara destek olmak gerektiği öğütlenmektedir,
- Kitaplarda sık rastlanan bir örüntü, "engellilerin topluma kazandırılması" ifadesidir. "Topluma kazandırma" yaklaşımı, engelliliğe yönelik yardım ve acıma kalıp yargılarını besler niteliktedir. Ayrıca bu yaklaşıma göre, sorunun kaynağı engelli kişidir. Hâlbuki engellilik bir insan hakları meselesidir ve toplumun tüm unsurlarını kapsamaktadır,
- Genele bakıldığında iyi örnek olarak görülebilecek unsurlara çoğunlukla Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabında rastlanmıştır,
- Sosyoloji ders kitaplarında engelli kavramı hiç geçmemektedir,
- Eşitlik kavramının engellilik bağlamında kullanımına rastlanmamıştır,
- 8 kitapta, belirlenen kavram listesi ve görseller doğrultusunda hiçbir bulguya rastlanmamıştır,
- İncelenen kitaplarda, kelime listesi içinde belirlediğimiz "otizm" kavramına hiç rastlanmamıştır,
- İncelenen 68 kitabın 34'ünde engelli, sakat, özürlü kavramlarına ve engellilikle ilgili görsele rastlanmamıştır.

Türkiye'de engellilere yönelik "eksik olma", "yardıma muhtaç olma", "yapamama", "aciz olma" gibi önyargılar ve kalıp yargılar yaygın niteliktedir. Araştırmamız, ders kitaplarının bu tür önyargıları ve kalıp yargıları destekleyen ve üreten kaynaklardan biri olduğunu göstermektedir. Ders kitaplarında engellileri toplumsal yaşamın içinde resmeden ve insan hakları perspektifini vurgulayan örneklerin sayısı yok denecek kadar azdır. Kitaplarda yazılan ya da alıntılanan metinlerde ve görsellerde engelliler genellikle "yaşlı, kadın, düşkün, yetim ve kimsesizler" ile birlikte anılmakta, "topluma kazandırılmaları gereken" insanlar olarak sunulmaktadır. Ders kitaplarındaki metinlerin ve görsellerin hemen hemen tamamında engelliler kendi başlarına sokağa çıkamayan, karşıdan karşıya geçemeyen, çalışamayan insanlar olarak resmedilmektedir. Bu durumun sebebi olarak da insanların sakat/engelli olmaları gösterilmektedir. Bu çerçevede engellilerin toplumsal yaşama eşit düzeyde katılmalarını sağlayacak düzenlemelerin eksikliğine pek değinilmemektedir. Ders kitaplarında engellilik sorunları, (yardım kampanyaları, aylık vb.) maddi yardımlarla ve merhametle yaklaşıldığında çözü-

lebilecek bir "sorun", engelli bireyler ise bu yöntemlerle içerilecek "dezavantajlı" bir toplumsal grup olarak görülmektedir. Araştırmadaki bulgular engelli bireylerin ikinci sınıf yurttaşlar olduğu algısını pekiştirmektedir.

Yukarıda yapılan saptamalar ışığında, sunulabilecek öneriler şunlardır:

- Ders kitaplarında engellilik ile ilgili kavramlara ve görsellere sadece "Farklılıklarımız" gibi temalarda yer verilmemelidir. Bu çerçevede engellilik kimlik haline getirilmemelidir,
- Kullanılan dil ve görsel seçimi ile engellilik "normalleştirilmeli"; olağandışı, uç bir durummuş gibi sunulmamalıdır. Engelliliğin özellikle bir başarıya değinilerek sunulduğu alanlarda görünür kılınması da "normalleşmeyi" önlemektedir,
- Meselenin yurttaşların sorumluluğunu aşan bir boyutu olduğu işlenmeli, ele alınmalıdır. Yardım temelli yaklaşımın kırılmasında bu bakış açısının benimsenmesi oldukça önemlidir. Engelliliğin, insan hakları bağlamında ele alınması ve dilin bu bağlamda kurulması, hak temelli yaklaşımı güçlendirir,
- Engelli bireylerin günlük hayatta yüzleştikleri sorunlar ve davranışlara, ders kitaplarında yer verilerek öğrencilerin farkındalığı sağlanmalıdır. Kitaplarda bu gözle yazılan çok sayıda metne ve görsele yer verilmelidir. Engelliliğin belli konular ve bağlamlarda yer alması, engelliliği öğrencinin gözünde olağandışı kılmaktadır ve meselenin böyle algılanmasına yol açarak "normalleşmesine" engel olmaktadır,
- Ders kitaplarında hak temelli yaklaşımı güçlendirecek ve yaygınlaşmasını sağlayacak metinler seçilmelidir. Seçilen metinlerde sakatlık ve engellilik, araştırmada karşılaşıldığı gibi kalıp yargıları beslediği sürece eşitsizlik ve ayrımcılığa yol açan perspektif de yeniden üretilmeye devam edecektir,
- Sağlıklı/engelli ikiliği üzerinden sağlıklı olmanın normal, engelliliğin ise hastalık olduğunu ileri süren hiyerarşik konumlama yapılmamalıdır,
- Özellikle Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarındaki hâkim yardım temelli yaklaşımın hayırseverlik ile ilişkilendirilerek sunulması ve hayırseverliğin ahlâki yönden olumlu görülmesinden ötürü, bu yaklaşımın güçlendirilmesinin önüne geçilmelidir,
- MEB, ders kitaplarında engelliliğin temsiline yönelik düzenlemeler yapıldığını ileri sürmektedir. Örneğin, MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, TOHAD'ın ders programlarında engelliliği tanıtmak, bu konuda farkındalık yaratmak için hazırlanmış ders materyalleri talebi sonucu, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programı'ndaki düzenlemeleri paylaşmıştır. Ne var ki öğretim programında önerilen kazanımlar, öğrencilere "toplumda zor durumda olan", "kimsesizlerin ve engellilerin sorunlarına karşı duyarlı olmalarını","engellilere sevgi ile bakmaları gerektiği"ni salık veren mesajlarla sınırlı kalmaktadır. Ancak sorunların hayırseverlik ile iyi ahlâk sahibi olmakla çözüleceği yaklaşımının bir arada sunulması da yardım temelli yaklaşımı güçlendirmektedir. Böylece meselenin hak temelli yaklaşımla ele alınması güçleştirilmektedir. Hâlihazırda, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dışındaki branşlara ait ders kitaplarında da bu perspektifin hâkimiyeti göze çarpmaktadır. Bu çerçevede tüm öğretim programları hak temelli bir yaklaşım açısından gözden geçirilmeli ve yenilenmelidir,
- Engellilik konusundaki akademik ve sivil toplumsal gelişmelerin müfredata dâhil edilebilmesi için MEB, akademiler ve sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalar yapmalıdır.

3.6. Eğitim Alanı Sonuç ve Önerileri

Bölüm başından bu yana öncelikle sayısal verilerin ve izleme çalışma sonuçlarının paylaşıldığı bir yayının sınırlarını zorlayarak da olsa yapılan analizlerin ardından, sorun kümeleri de ele alınmış ve eğitim alanı sonuç ve öneriler bölümüne gelinmiştir. Engellilerin eğitim hayatındaki genel durumu, güncel sorunları ve çözüm önerilerine ilişkin genellemelerin yapılacağı sonuç ve öneriler başlığında, temel önerilere yer vermenin, konu hakkında çalışan akademisyenlere, karar verici konumundakilere ya da STK yetkililere yararlı olacağı açıktır. Bu kapsamda, genelleme ve öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1- Devlet, özellikle son 10 yılda engelli bireylerin eğitim hayatından etkin ve fırsat eşitliği içerisinde yararlanabilmesi için ciddi bir çaba göstermiş, bu çabasını bir politikaya dönüştürmüştür,

2- Engellilerin eğitim hayatına yüksek standartlarda katılım sağlayabilmesi için geniş kapsamlı, özel eğitimin neredeyse her ihtiyacını gözeten bir mevzuat altyapısı kurmuştur. Bu yapı, ideal bir sistem anlayışını ortaya koymuştur,

3- Ancak mevzuat düzlemindeki bu yaklaşıma karşın, bu mevzuatın gereğini yerine getirecek lojistik unsurları sağlayamamıştır. Özel eğitim alanında ihtiyaç duyulan sayıda (özel eğitim öğretmeni, rehberlik araştırma görevlisi vb.) uzman kadroları yetiştirilememiş, engelli öğrencilerin ihtiyaç duyacağı okullardaki fiziki düzenlemeler yeterince hızlı tamamlanamamış, özel eğitimin her alanında ihtiyaç duyulan eğitim materyali, destek odalarının donanımları vb. ihtiyaçlar için gerekli bütçe olanakları yaratılamamıştır. Özetle, mevzuatın öngördüğü ideal sistemi besleyecek bir uygulama arka planı oluşturulamamıştır,

4- Lojistik olanaklardaki yetersizlikler, anlık, sorunu kökten çözmek yerine geçici ve hedeflenen amacı gerçekleştirmeyen ara çözümler üretilerek giderilmeye çalışılmıştır. Bu tedrici ve ara çözüm üretme amaçlarına ilk örnek, özel eğitim sınıfı öğretmenleri açığının giderilmesi için, kısa süreli eğitimler verilen sınıf öğretmenlerinin özel eğitime kaydırılması uygulamasıdır. Bu yaklaşımlar, gerek düzenlemenin Danıştay'dan iptal edilmesi353 gibi hukuki sorunlar doğurması ve gerekse de eğitim kalitesinin düşmesi gibi olumsuz sonuçlar üretmiştir,

5- Sistemin (insan kaynağı, mali ve fiziki altyapı alanlarında) eksik girdilerle yürütülmeye çalışılması, sistemin nihai noktası olan okullar ve RAM'larda görevlilerle engellilerin ve ailelerinin karşı karşıya gelmesi sonucunu doğurmuştur,

6- Her ne kadar genel anlamda eğitim hizmetlerinden yararlanan engelli sayısı son 10 yılda çok büyük bir artış göstermişse de, gerek sayı gerekse de eğitimin niteliği bakımından istenilen noktaya hâlâ ulaşılamamıştır.

353. MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün 20.12.2013 tarih ve 43501582/774.01/3924194 sayılı duyurusu, http://www.memurlar.net/haber/440818/ (erişim tarihi: 05.05.2014)

4 ÇALIŞMA HAYATI

Yayına Hazırlayan: Tolga Tezcan

4.1. Giriş

Bu bölümde Türkiye'deki engelli istihdamına yönelik hem kuramsal hem de ampirik düzeyde genel bir fotoğraf çekilmesi hedeflenmiştir. Bu fotoğrafın katmanlarını, engelli çalışan istihdamına yönelik mevzuat ve politikalar, bilgilendirme başvurusu sonucunda ulaşan veriler, medya incelemesi ve hak ihlâl bildirimleri oluşturmaktadır. Engelli istihdamının istatistiklerin ötesinde dinamiklere sahip olması, bu raporun odağına çalışma öncesi kadar niteliksel şekilde çalışma esnasını da koymuştur. Zira engelli istihdamına sadece "işe alım" perspektifiyle bakmak ve yıllara göre çalışan sayılarını incelemek bir düzeyde anlamlıyken bir başka düzeyde ayrımcılığı da görünmez kılmaktadır. Bu açıdan, istatistiklerin ifade kapasitesinin yetmediği noktada gerek kuramsal zemin gerekse de medya incelemesi ve hak ihlâl bildirimleri temel alındı.

Bölümün ana hedefi, istihdam alanındaki ayrımcılıklara işaret ederek Türkiye'ye hukuksal alandaki ödevlerini hatırlatmak, mevzuatın uygulanan ve uygulanmayan yönlerinin çalışma hayatına yansımalarını görünürleştirmektir.

4.2. Kuramsal Çerçeve

Çalışma hayatı ekonomik getiriden daha fazlası olarak kabul görür. Zira endüstri toplumu sınıf, statü ve gücü istihdama göre kategorize eder. Bir başka ifadeyle, çalışma hayatı endüstriyel toplumlarda sadece ekonomik bir getiri değil, aynı zamanda sınıf ve statünün de tanımlayıcı parçasıdır; insanların sosyal ve ekonomik statüleri, işgücü piyasasıyla kurdukları ilişkiyle belirlenir. Toplumsal hayatın istihdam çevresinde şekillenmesi sebebiyle, bu çevreden uzaklaşmak ve dışlanmak beraberinde toplumsal hayattan dışlanmayı da getirmektedir. İstihdamın dışında konumlanmak, sadece yoksulluğu getiren ve artıran bir unsur değil, toplumsal ve politik izolasyonu da başlatan bir süreçtir. Çalışma hayatı alanından dışlananlar ekonomik, politik ve sosyal yönden dezavantaj kümelerini oluşturur.[354]

Günümüz toplumsal yapısında topluma "tam üyelik", ekonomiye "üretici" ve "tüketici" paydalarında katkı sunmayı gerektiriyor. Bu çerçevede istihdam, sosyal statü, toplumsal kabul, sosyal içerme ve entegrasyon etrafında örülü bir "toplumsal beklenti"dir.[355] Toplum, üyelerinden çalışmalarını beklerken, çalışmamalarını ise "yük" paradigması ekseninde kodlamaktadır.[356]

İstihdam alanı engellilik modelleriyle örülüdür; engellilik modelleri engelliliği tanımlama aracı olduğundan, engellilerin istihdamla ilişkileri de modeller tarafından belirlenmektedir. Engellilik literatürü iki ana model etrafında gelişmiştir:

1- Tıbbi model,

2- Sosyal model.

Engellilik çalışmalarının fazlaca gündeminde kalan tıbbi modelin iki temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi "problem"i bireye yüklemesi, ikincisi de problemin kaynağını bedenin işlevsel sınırları olarak işaret etmesidir.[357] Dolayısıyla tıbbi model engelliliği kişisel bir patolojik problem noktasına taşır.[358] Bu model engelliyi, sağlık koşullarının dışında yer alma şeklinde tanımlar. Bununla birlikte, engelli birey, teknolojik gelişmelere paralel olarak tıp endüstrisinin bir müşterisi olarak reha-

354. Barnes, C. ve Mercer, G., Disability, Cambridge: Polity Press, 2003.
355. Gupta, J., "As Issue of Occupational (In)Justice: A Case Study", *Disability Studies Quartely,* 2012, 32 (3).
356. Opini, B. M., "A Review of the Participation of Disabled Persons in theLabour Force: The Kenyan Context", *Disability & Society,* 2010, 25(3).
357. Oliver, M., *Understanding Disability: From Theory to Practice,* Basingstoke: Macmillan, 1996.
358. Hedlund, M., "Understanding of the Disability Concept: A Complex and Diverse Concept", *Disabilities: Insights From Across Fields and Around the World Volume 1,* Marshall, C.A. vd. (ed.), USA: Praeger, 2009.

bilite edilip topluma "kazandırılmalıdır". Medikal ve rehabilitasyon hizmetleri bireylerin fizyolojik "eksiklik"lerini tedavi etmeyi ve olabildiği kadar "normal" görünmelerini sağlamayı ilke edinir. Bir diğer taraftan bu süreç içerisinde engelli birey psikolojik olarak "eksiklik"leriyle yüzleşerek uzmanlara yardım etmelidir.[359] Zira engellilik bir "bireysel trajedi"yse fizyolojik duruma pozisyon almak yerine, onu kabul etmek ve gündelik yaşamdan beklentileri bu kabulle sınırlandırmak daha uygun bir adım olacaktır.

Tıbbi model engelliliği bir hacim olarak ele alır ve vücudun anormalliği ile ilgilenir. Tıbbi kaygının kapitalizmin gelişimi ile de doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Zira doktorlar üretimin verimliliği açısından işçi sağlığı ile yakından ilgilenmek zorundadırlar.[360] Ayrıca tıbbın engellilik üzerine ihtisaslaşması "bireysel trajedi" söylemini ve engelli bireylerin tıp üzerinden kontrolünü meşrulaştırmaktadır.[361]Bu bakışa göre engelli topluma kazandırılamıyorsa bu, toplumun değil engellinin ihmallerinden kaynaklanmaktadır. Toplum tanımsal olarak norm oluşturan ve normlara uyan bir yapı, engelli ise fiziki görünüşüyle bu yapıdan ayrılmış "sapkın"dır. Üstelik toplumsal rollerini ifa etmekte de "aciz"dirler. Bu sebeptendir ki "yetersizlik"leri onları toplumun geri kalanına bağımlı kılar.[362] Bu perspektifte en uygun yaklaşım, ya engellinin fiziki / zihinsel yoksunluğunun giderilmesi ya da engellinin kendi gerçekliği ile yüzleşerek düşük değerdeki sosyal rollere razı olmasının beklenmesidir.[363] Buna ek olarak, engelli bireyler fiziksel kondisyonunun farkına varmalı, bu gerçeği kabul etmeli ve engeli ile nasıl yaşaması gerektiğini öğrenmelidir. Böylece kullanabildiği özelliklerini maksimize ederek toplum içerisinde yer alabileceği iddia edilir.[364]

Sosyal model, tıbbi model eleştirisi olarak gündeme gelmiştir. Engellilik literatürü 1960'lardan günümüze kadar tıbbi model ile sosyal model arasındaki çekişme ile gelişmiştir. Toplumsal eşitsizliklerin ve engellilerin yaşadığı dezavantajın sebebini engellilik olarak gören tıbbi model, alternatifi olarak kurgulanan sosyal model tarafından sosyal yapının baskıcı ve marjinalleştirici rolünü yok saydığı gerekçesiyle eleştirilir.[365] Sosyal ve tıbbi model arasındaki en temel fark, engelliliği analiz etmede kullanılan nedensel mantıktır. Tıbbi model engelliliği birey temelinde,sosyal model ise toplumsal yapı temelinde ele almaktadır.[366] Tıbbi model engelliliği birey ve bedeninde analiz ederken, sosyal model sosyal yapıya yönelmektedir; bu şekilde tüm bariyerler içsel dinamiklerden dışsal dinamiklere doğru evrilmiştir. Sosyal model, engelliliği bireysel problem ve bedensel yoksunluk alanlarından alarak, toplumun farklılıkları öngörememesi ve farklılıklara uyum sağlayamaması alanlarına götürür.[367] Abberley meseleyi bir üst düzeyde tutarak engellilik ile birey arasındaki tüm bağları koparır. Engellilik terapi ile değil politika ile çözümsüzlükten kurtulabilir. Abberley sosyal modelcilerin tahayyül ettiği topluma politik yaklaşımı da ekler.[368] Çünkü ampirik düzeyde toplum, engellilerin bir grup olarak sadece engelli olmalarından kaynaklı alt statüye sahip olduğunu düşünmektedir.

Bu raporda sosyal modelin bir getirisi olarak gündeme gelen ama günümüzde sosyal modelden vurgu farkına sahip insan hakları modeli benimsenmiştir. İnsan hakları modeli en temelde, haklardan eşit şekilde yararlanmayı savunur. Engelli doğasının özünü reddetmemekle birlikte asıl sorun-

359. Hammell, K. W., *Perspectives on Disability and Rehabilitation: Contesting Assumptions, Challenging Practice,* Edinburg: Churchill Livingstone, 2006.
360. Navarro, V., *Class Struggle, the State and Medicine: An Historica land Contemporary Analysis of the Medical Sector in Great Britain*, London: Martin Robenson, 1978.
361. Barnes, C., 2003.
362. Barnes, C., 2003.
363. Nirge, B., "The Normalisation Principle and Its Human Management Implications", *Changing Patterns in Residential Services for the Mentally Retarded*, Kurgel, R. ve Wolfsenberger, W. (ed.), Washington: President's Committee on Mental Retardation, 1969.
364. Safilios-Rothschild, C., *The Sociology and Social Psychology of Disability and Rehabilitation.* New York: Random House, 1970.
365. Abberley, P., "The Concept of Oppression and the Development of a Social Theory of Disability", *Disability, Handicap & Society,* 1987, 2(1).
366. Bampi, L. N. S., vd., "Social Model: A New Approach of the Disability Theme", *Rev. Latino-Am. Enfermagem,* 2010, 18(4).
367. Oliver, M., *The Politics of Disablement*. London: Macmillan, 1990.
368. Abberley, P., 1987.

sallaştırdığı olgu hakların kullanımıdır ki birinci düzeyde hak kullanımı toplumsal tutumu önemsizleştirmekte, ikinci düzeyde de toplumsal tutumu belirlemektedir. Bu model, engelli bireyi hak temelinde başkalarının bakımından bağımsızlaştıracak, kendisini savunma ve temsil hakkına vurgu yapan, bariyerlerin kaldırılmasına, eşit hak ve fırsatlara, öz saygı ve hür iradeyi öne çıkaran bir ihtivaya sahiptir.

Türkiye'de engelliler açısından istihdam koşulları tıbbi model tarafından belirlenmektedir. Engelliyi "anormallik" paydasında ele alan tıbbi model, engellileri işgücünden uzaklaştırmanın, düşük sosyal statüye razı gelmelerinin, istihdam koşullarındaki problemlerin yine engellinin kendisinden kaynaklandığını meşrulaştırmanın yollarını aramaktadır. Bunun ilk yolu, engellileri ekonomik olarak verimsiz kabul etmektir. "Yetersizlik" vurgusu, bir engellinin işe alınmamasının, alınsa dahi kalifiye olmayan işleri yapmaya zorlanmasının, terfi alamamasının ve mobbinge maruz kalmasının önünü açmaktadır. Bu vurgunun rekabetçi özellikteki kapitalist sistemle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bir ekonomik ve sosyal sistem olarak kapitalizm, engellilerin "yetersizlik" ve "verimsizlik" paydalarında üretimden dışlanmalarının da sistemidir.

Engellilerin yanlış uygulamalarla dışlayıcı muhteviyatta eğitim almaları ve dolayısıyla beklenen kalifikasyonlara sahip olamamalarının, istihdam koşullarını etkileyeceği ve bu sebeple istihdam arenasından uzaklaştırılmaları bizim açımızdan bir klişedir. Zira bu düşünce biçimi, engellilerin kendi eksiklikleri sebebiyle iyi eğitim alamamaları varsayımına dayanıyor.Engellilerin bir şekilde "kişisel başarılarla" eğitim sistemindeki ayrımcı unsurlardan sıyrılmalarını beklemek de "kendi eksiklikleri" vurgusunu güçlendiriyor. Ayrıca istihdam alanındaki ayrımcılıklar, başka bir alandaki (örneğin eğitim sistemindeki) ayrımcılıklarla başlarken, bir başka düzeyde birbirlerinden bağımsız da değiller. Basitçe, eğitim alanında başlayan ayrımcılıklar istihdam alanında da kendisine alan buluyor. Dolayısıyla engelli istihdamındaki sorunları sürekli eğitim sistemindeki sorunlara bağlamak bir bakıma boşluğa konuşmaktır.

Eğitim düzeyi emek piyasasındaki hareketliliğin en temel indikatörlerinden birisidir. Ne var ki, eğitim sistemi engellilerin emek piyasasından beklentilerini azaltmayı, yeniden şekillendirmeyi salık veren bir fonksiyon da üretiyor. Bir başka ifadeyle, engellilere eğitim sistemi üzerinden daha azına razı olmak öğretiliyor ve işverenler istihdam ve engelli eşleştirilmesinde önemli bir meşru zemin/cephe kazanıyorlar. Haddizatında, sistem kalifikasyona ihtiyacı olduğunu iddia etse de, eğitim düzeyinin yüksekliği engelliler açısından istihdam alanında önemli bir etki üretmiyor. Bir engelli, pazarın taleplerine yanıt verecek ölçüde iyi bir eğitim almış olsa dahi, işverenler engelsiz arayışı içerisine giriyorlar. Özetle, işverenler tarafından talep edilen formal kalifikasyon, pazarlanabilir özellik ve "toplumsal olarak kabul edilebilir" görünüm, engellilerin istihdam alanından uzaklaştırılmalarına sebep olmaktadır.[369]

İstihdam alanında, çalışan seçimi iki temel kriterle gerçekleştiriliyor: Birincisi uygunluk, ikincisi ise kabul edilebilirlik.[370] Uygunluk, kişinin ilgili işi yürütebilmesi için gereken bireysel beceri ve kalifikasyondur. Kabul edilebilirlik ise dürüstlük, çalışkanlık ve görünüm gibi öznel yargılarla şekillenen özelliklerdir. Engelliler, yukarıdaki paragrafta açıklanan kalifikasyon düşüklüğü ile ilk kriter; toplumsal olarak kabul edilebilir görünümün dışında kaldıkları düşüncesiyle de ikinci kriter sebebiyle istihdam alanından dışlanmaktadırlar.

Engelliler toplumsal olarak kabul edilebilir görünümün dışında kalarak, işveren ve çalışanların kendilerini rahat hissetmemelerine neden olmakta ve engelli çalışanın kendilerine belli bir yük

369. Barnes, C., 2003.
370. Tororei, S.K., "The Right to Work: A Strategy for Addressing the Invisibility of Persons with Disability". *Disability Studies Quarterly*, 2009, 29(4).

getireceğini düşünmektedirler. Bu nedenle, birçok engelli çalışan engelliliğini gizleme uğraşındadır. Engellilere yönelik bakışı oluşturan iki unsurdan söz edilebilir: Birincisi estetik kaygı, ikincisi ise varoluşa yönelik kaygıdır.[371] Engelli kişiler "normal birey" görünüşünden uzak kaldıkları ölçüde ayrımcılığa tabi tutuluyorlar. Bu açıdan farklı olarak kabul edilen kişilerin estetik kaygı ekseninde dışlanmalarının önü açılmaktadır. Kapitalizmin güçlü ve sağlıklı beden imajı engellilerce karşılanamadığı için fiziksel durumları sebebiyle istihdam alanından dışlanmaktadırlar. Estetik görünmeyen bedenin iş yerinde var olması kapitalizmin ideallerine bir saldırı haline gelir. Bir başka ifadeyle kapitalizmin imajı ile engellilerin imajı arasında bir uçurum olduğu varsayımı ön plandadır. Varoluşa yönelik kaygılar ise, engellilerin varoluşlarıyla engelsizlere "potansiyel uzuv kaybı" yaşam ihtimallerinin hatırlatıcısı olmalarıyla başlıyor. Bir engelli olamayan bireyin engelli bir bireyle aynı ortamda bulunması kendi potansiyel geleceğini ve dolayısıyla engelli olmanın zorluğunu gösterdiğinden, engelli olmayan bireyler engelli bireylerle aynı ortamda bulunmamayı tercih edebiliyorlar. Bu iki kaygı türü, ayrı ayrı ya da farklı düzeylerde kombinasyonlara girerek engellilere yönelik ayrımcılığın köklerini oluşturmaktadır.

Mansour'a göre engellilerin istihdamını doğrudan etkileyen 4 faktör bulunmaktadır.[372] Bunlar:

1- Bireysel faktörler,

2- Yönetimsel faktörler,

3- Maliyet faktörleri,

4- Sosyal faktörlerdir.

Bireysel faktörler, işverenlerin engellilerin uygun sosyal davranışlarda bulunmayacağı, standart ya da standart üstünde çalışamayacakları, verilen işleri başaramayacakları ve kuruma adapte olamayacakları varsayımlarını içermektedir. Yönetimsel faktörler, işverenlerin engelli çalışanlarla uzun vadeli plan yapmamalarını ve engelli çalışanlarla geçmiş olumsuz deneyimleri içermektedir. Maliyet faktörü, engellilerin ihtiyaç duyabileceği işyerindeki fiziksel modifikasyon ve güvenlik önlemleri gibi maliyet artırıcı unsurları barındırmaktadır. Son olarak sosyal faktörler, engellilerin fiziksel görünüşleri ve bu görünüşün kapitalizmle ilişkisi ile ilgilidir. Müşterilerle engellilerin karşı karşıya getirilmemesi gerektiği inancı, müşterilerin duyacağı potansiyel rahatsızlık gibi kapitalist kaygılar, işverenlerin engellileri işe alma kararını etkilemektedir.

4.3. Türkiye'de Çalışan Engelli Bireylerin İstihdamı İle İlgili Mevzuat ve Politikalar

Türkiye'de, daha önceki dönemlerde engellilerle ilgili olarak kamusal karar ve uygulamalara rastlansa dahi, engellilerin koruma eksenli istihdam edilmelerine yönelik politikaların daha çok 1960'lı yıllarda başladığı söylenebilir.[373] 1967 yılında yürürlüğe giren 854 sayılı Deniz İş Kanunu ile Türkiye'de ilk kez engellilerin istihdamında kota sistemine geçilmiştir.[374] 1971 yılında 1475 sayılı İş Kanunu kabul edilmiş ve kota sisteminde düzenlemelere gidilmiş ve 25. maddede şu ifade kullanılarak engelli istihdamı zorunlu tutulmuştur: "İşverenler 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde % 2 oranında sakat kimseyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun bir işte çalıştırmakla yükümlüdürler". 1475 sayılı İş Kanunu 2003 yılında yerini 4857 sayılı İş Kanunu'na bırakmış ve 50 veya

371. Hahn, H., "The Politics of Physical Differentness: Disability and Discrimination", *Journal of Social Issues,* 1988, 44(1).
372. Mansour, M., "Employers' Attitudes and Concerns About the Employment of Disabled People", *International Review of Business Research Papers,* 2009, 5(4).
373. Baybora, D., "Çalışma Hayatında Özürlülere Karşı Ayrımcılık", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 2006, 51.
374. Bkz. 854 sayılı Deniz İş Kanunu'nun 13. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.854.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

daha fazla işçi çalıştırılan özel sektör işyerlerinde %3; kamu işyerlerinde ise %4 engelli çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir.[375] Ayrıca bu kanun, sigorta primine ait işveren hisselerinin ve kontenjan fazlası engelli çalıştıran ya da yükümlü olmadığı halde engelli çalıştıran işverenlerin çalıştırdıkları her bir engelli için sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamının Hazine tarafından karşılandığını ifade etmektedir. Bu madde özellikle özel sektör açısından engelli istihdam etmeyi cazip kılma girişimi olarak okunabilir.

1982 Anayasası'nın 49. maddesi "Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır"[376] ifadesini içerirken madde 50 / I ve II'ye göre "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz" ve "Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar".[377] Yine Anayasa'nın 61. maddesi ise: "Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır"[378] ifadesini içermekte ve devletin bu konudaki ödevini belirtmektedir. Anayasa'nın bu maddeleri, engellilerin çalışma hayatlarının koruma altına alındığını ve çalışanların engellilik durumlarına göre özel düzenlemelerin garanti altına alındığını anayasal çerçevede ifade etmektedir.

5378 sayılı EHK'nın 14. maddesinde geçen "İşe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde özürlülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz." ifadesi engellinin işe alımında ayrımcı uygulamaların önüne geçmeyi hedeflemiş, aynı maddede yer alan "Çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürlülerin karşılaşabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur."[379] ifadesiyle de iş hayatında çalışanların engellilik durumlarına göre özel düzenleme yapılması görevi işverene devredilmiştir. Buna ek olarak, engelli çalışanlar için gerekli olan fiziksel düzenlemelerin sağlanması hususunda hem özel sektör hem de kamu kurum ve kuruluşları ek yönetmeliklerle sorumlu tutulmaktadır. Özel sektör açısından Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliği'nin 18. maddesine göre "İşverenler, işyerlerini özürlülerin çalışmalarını kolaylaştıracak ve işin özürlü çalışana uygunluğunu sağlayacak şekilde hazırlamak, sağlıkları için gerekli tedbirleri almak, mesleklerinde ve mesleklerine yakın işlerde çalıştırmak, işleriyle ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmek, çalışmaları için araç ve gereçleri sağlamak zorundadır."[380]

Benzer bir düzenleme Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik'in 20. maddesine göre de yer almaktadır: "Kamu kurum ve kuruluşları çalışma yerlerini ve eklentilerini, özürlülerin erişebilirliğine uygun duruma getirmek, özürlülerin çalışmalarını kolaylaştıracak gerekli tedbirleri almak ve özürlülerin görev yaptıkları kadronun gereği olan işleri yapabilmeleri için özür durumlarına göre gerek duyulan yardımcı ve destekleyici araç ve gereçleri temin etmek zorundadır."[381]

375. Bkz. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)
376. T.C. Anayasası'nın 49. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.2709&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=anayasa&Tur=1&Tertip=5&No=2709 (03.02.2014)
377. T.C. Anayasası'nın 50. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.2709&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=anayasa&Tur=1&Tertip=5&No=2709 (03.02.2014)
378. T.C. Anayasası'nın 61. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.2709&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=anayasa&Tur=1&Tertip=5&No=2709 (03.02.2014)
379. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 14. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
380. Bkz. Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'nin 18. maddesi http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.13013&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Yurti%C3%A7inde%20%C4%B0%C5%9Fe%20Yerle%C5%9Ftirme%20Hizmetleri (erişim tarihi: 21.05.2014)
381. Bkz. Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik'in 20. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.20112192&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch= (erişim tarihi: 21.05.2014)

Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliği'nin 14. maddesine göre ise kamu ve özel sektör işverenleri çalıştırmakla yükümlü bulundukları işçileri talep ederken, işyerinde yapılan işin gerektirdiği ağırlıklı vasıfların üstünde istihdamı zorlaştırıcı şartlar öne süreememekte, engellilik oranına üst sınır getirememekte ve engelli grupları arasında ayrım yapamamaktadır.[382] Ne var ki, aynı maddede "işin niteliği gerektirmediği sürece" ibaresi bulunmakta ve özel sektör İŞKUR tarafından önerilen engelliler arasında seçim yaparak bu maddeye aykırı davranmaktadır. Fakat bu aykırılık, bir kanun tarafından düzenlenmediği için özel sektör engelli grupları arasında ayrım yapabilmekte ve genellikle %40'a yakın engelli raporu bulunan engellileri tercih etmektedir. Ne var ki, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesine göre; dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefretin cezası bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası olarak belirlenmiştir.[383] Ayrıca, 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 5. maddesinin birinci fıkrası "İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayrım yapılamaz" hükmüne yer vermiştir.[384]

4857 sayılı İş Kanunu'nun 101. maddesine göre engelli istihdam etmesi gereken kurumlar, çalıştırmadıkları her engelli için aylık 1.904 TL idari para cezasına çarptırılmakta, kamu kuruluşları da bu cezadan muaf tutulmamaktadır.[385] Tahsil edilen cezalar, engellilerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işlerini kurmaları gibi projelerde kullanılmak üzere İŞKUR'a aktarılmaktadır.

2009'da yürürlüğe giren Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği'nin 7. maddesine göre işçi talep eden kamu kurum ve kuruluşu tarafından, işçinin alınacağı mesleğin niteliğine göre özel şartlar belirlenebileceği fakat "Kamu kurum ve kuruluşlarının her türlü işçi taleplerinde, işin niteliği gerektirmediği sürece, özürlü olmama şartının aranmaması, özürlülük oranına üst sınır getirilmemesi ve özür grupları arasında ayrım yapılmaması" hususuna da dikkat edilmesi gerekliliği ifade edilmiştir.[386] Ne var ki, bu maddede dile getirilen "işin niteliği gerektirmediği sürece" ifadesi işçi talep eden kamu kurum ve kuruluşlarına "işe göre engelli alımı" kriterinin çalışmasının önünü açmaktadır.

Engelli çalışanların çalışma hayatında yaşayacakları potansiyel sorunları çözmek bakımından Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu'nun 2. maddesine göre;

a) Çalışma hayatını düzenleyici, işçi - işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler almak,

b) Çalışma hayatındaki mevcut ve muhtemel meseleleri ve çözüm yollarını araştırmak,

c) Ekonominin gerektirdiği insan gücünü sağlamak için gerekli tedbirleri araştırmak ve uygulanmasının sağlanmasına yardımcı olmak,

d) İstihdamı ve tam çalışmayı sağlayacak, çalışanların hayat seviyesini yükseltecek tedbirleri almak,

382. Bkz. Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliği'nin 14. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.13013&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Yurti%C3%A7inde%20%C4%B0%C5%9Fe%20Yerle%C5%9Ftirme%20Hizmetleri (erişim tarihi: 21.05.2014)
383. Bkz. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)
384. Bkz. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 5. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)
385. Bkz. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 101. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)
386. Bkz. Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 7. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.200915188&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Kamu%20Kurum%20ve%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1na%20%C4%B0%C5%9F%C3%A7i%20Al%C4%B1nmas%C4%B1nda%20Uygulanacak%20Usul%20ve%20Esaslar%20Hakk%C4%B1nda (erişim tarihi: 21.05.2014)

ÇSGB'nin görevleri arasında sayılmıştır.[387] Bu kanunun en temelde güvence altına aldığı hak "çalışma barışı"dır.

Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliği'nin 13. maddesi uyarınca özel sektör, çalıştırmakla yükümlü oldukları işçileri İŞKUR aracılığıyla sağlamaktadır. Fakat özel sektör İŞKUR aracılığı olmadan da engelli çalışan istihdam edebilmektedir. Bu durumda aynı madde uyarınca özel sektör istihdam ettiği engelli çalışan veya çalışanları İŞKUR'a bildirmek zorundadır. Kamu kurum ve kuruluşları işçi istihdam ederken Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İşçi Olarak İstihdam Edilecek Özürlüler Hakkında Uygulanacak Sınav Yönetmeliği hükümlerini; memur istihdam ederken 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu hükümlerini kullanmaktadır. Bu kanunlara göre işçi engelli istihdamı, yazılı ve sözlü sınavıyla; memur istihdamı ÖSYM'nin hazırladığı sınava göre gerçekleştirilmektedir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 50. maddesinin 3. ve 4. fıkraları 2011 yılında 6111 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmış, 53. madde başlığıyla birlikte yeniden şekillendirilmiştir.[388] Daha önce her kamu kurumu engelli personel alımı için kendi seçme sınavını yaparken, yeni düzenlemeyle ilk kez 2012 yılında yapılan merkezi bir sınav uygulanmış ve engelliler her kamu kurumu için ayrı ayrı sınavlara girme zorunluluğundan kurtulmuştur. 53. maddeye göre: "Engellilerin memurluğa alınma şartlarına, merkezi sınav ve yerleştirmenin yapılmasına, eğitim durumu ve engel grupları dikkate alınarak kura usulü ile yapılacak yerleştirmelere, engellilerin görevlerini yürütmelerinde hangi yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarınca temin edileceğine, kamu kurum ve kuruluşlarınca engelli personel istihdamı ile ilgili istatistiksel verilerin bildirilmesine ilişkin usul ve esaslar ile diğer hususlar Özürlüler İdaresi Başkanlığının görüşü alınarak Devlet Personel Başkanlığınca hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir." 2014 yılında Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik çıkarılmış[389] ve Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı (EKPSS) esasları belirlenmiştir.

Türkiye, aktif istihdam politikalarının yanında pasif istihdam politikalarını da sürdürmektedir. Pasif istihdam politikalarının başında engelli aylığı bulunmaktadır. 1976 yılında işsiz engellileri ve 65 yaş üzerindeki yaşlıları belirli gelire kavuşturan 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanunu'nun kapsamı 2005 ve 2013 yıllarında yeni yönetmeliklerle değiştirilmiş ve aylık kapsamına "Başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduklarını ilgili mevzuatı çerçevesinde alınacak sağlık kurulu raporu ile kanıtlayan, 18 yaşını dolduran Türk vatandaşı engelliler" de girmiştir.[390]

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduklarını ilgili mevzuat çerçevesinde alınacak sağlık kurulu raporu ile kanıtlayan ya da talebine rağmen İŞKUR tarafından işe yerleştirilememiş engellilerden Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilenlere engelli aylığı bağlanmaktadır.

Uluslararası hukuk açısından, Türkiye'nin 2008 yılında taraf olduğu EHS, engelli bireylerin istihdamına yönelik uyulması gereken maddeleri belirlemiştir. Sözleşme, çalışmayı bir hak temelinde

387. Bkz. 3146 sayılı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu'nun 2. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3146.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

388. Bkz. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 50. ve 53. maddeleri, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

389. Bkz. Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.20145780&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Engelli%20Kamu%20Personel%20Se%C3%A7me%20S%C4%B1nav%C4%B1%20ve%20Engellilerin%20Devlet%20Memurlu%C4%9Funa%20Al%C4%B1nmalar%C4%B1%20Hakk%C4%B1nda%20Y%C3%B6netmelik (erişim tarihi: 21.05.2014)

390. Bkz. 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2022.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

tanımlarken işe, çalışma hayatına ve çalışma mekânına yönelik ilkeleri de taraf ülkelerin gündemine sokmuştur.

Anayasa'nın 90. maddesi gereğince, taraf olunan uluslararası insan hakları sözleşmeleri Türkiye'de kanunların üzerinde olduğundan, sözleşme maddelerinin Türkiye'nin hukuksal ödevleri olduğunu hatırlatmakta fayda bulunuyor.

Sözleşme'nin Çalışma ve İstihdam başlıklı 27. maddesi şu şekildedir:

1. Taraf Devletler, engellilerin çalışma hakkını diğerleriyle eşit bir şekilde tanır; ve bu hak, engellilerin açık, kapsayıcı ve erişilebilir nitelikte bir iş piyasası ve çalışma ortamında, serbestçe seçtikleri bir işte hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf Devletler, çalışırken sakatlananlar dâhil tüm engellilerin çalışma hakkının hayata geçmesini, yasama tedbirleri dahil uygun tüm tedbirleri alarak, güvence altına almalıdır. Buna ek olarak:

(a) İşe alım ve istihdam edilme koşullarında, çalışma sırasında, kariyer gelişimi ve sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dâhil olmak üzere, istihdama ilişkin her hususta, engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklar;

(b) Adil ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına ilişkin olarak, engellilerin hakları diğerleriyle eşit bir şekilde korunmalıdır. Bu, fırsat eşitliğini, eşit değerde bir iş için engellilere eşit ücret verilmesini ve tacizden korunma ve mağduriyetin giderilmesi dâhil olmak üzere güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarını içerir;

(c) Engellilerin diğerleriyle eşit bir şekilde iş ve sendikal haklarını kullanabilmelerini sağlar;

(d) Engellilerin diğerleriyle eşit bir şekilde genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına, yerleştirme hizmetlerine, meslek içi sürekli eğitime etkili erişimini sağlar,

(e) İş piyasasında engellilerin istihdam olanaklarını ve kariyer gelişimini destekler, ve engellilerin iş aramasına ve işe başlamasına, çalışmaya devam etmesine ve işe geri dönmelerine yardım eder;

(f) Serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusundaki fırsatları geliştirir;

(g) Engelli kimseleri kamu sektöründe istihdam eder;

(h) Olumlu eylem programları, teşvikler ve diğer tedbirleri de içerebilecek uygun politika ve tedbirlerle, engellilerin özel sektörde çalıştırılmasını destekler;

(i) Engellilerin çalıştıkları işyerlerinde makul uyumlulaştırmaların yapılmasını sağlar;

(j) Engellilerin açık iş piyasasında iş tecrübesi kazanmasını sağlar;

(k) Engelliler için mesleki ve profesyonel rehabilitasyon, işe uyum ve çalışmaya dönüş programları yürütür.

2. Taraf Devletler, engellilerin köle olarak tutulmamalarını sağlamalı ve engellileri zorla çalıştırılmaya ve mecburi çalışmaya karşı diğerleriyle eşit bir şekilde korumalıdır.[391]

EHS, tüm engellilerin çalışma hakkının hayata geçmesini tüm tedbirleriyle hedeflemektedir. Sözleşme, engellilerin erişilebilir bir çalışma hayatı ve çalışma ortamında kendi iradeleriyle seçtikleri bir işte çalışma fırsatı vermektedir.

Üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi'nin, 2000 tarih ve 2000/78 EC sayılı İstihdamda ve İşte Eşit Muamele konusunda Genel Çerçeve direktifi de bağlayıcı bir rol oynar. Konsey Talimatı'nda, dezavan-

391. Bkz. Sözleşme'nin 27. maddesi, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)

tajlı gruplar açısından ayrımcılıkla mücadeleye yönelik tutarlı politikaların oluşturulması ve sosyal katılıma olanak veren istihdam piyasasının teşvik edilmesi vurgulanmaktadır. Direktifin engelliliğe özel 16, 17, 20 ve 27. talimat maddeleri şöyledir:

(16) Çalışma yerlerinde özürlü kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak önlemlerin alınması, özürlülüğe dayalı ayrımcılık ile mücadelede önemli bir rol oynar.

(17) Özürlü kişiler için makul ölçüler içerisinde olanaklar sağlanması yükümlülüğü hariç olmak üzere bu talimatta hiçbir şekilde söz konusu iş için yeterli beceriye sahip olmayan, söz konusu işle ilgili temel işlevleri yerine getirmeyecek kişilerin işe alınmaları terfi ettirilmeleri, işte tutulmaları istenilmediği gibi, bu amaçla eğitimden geçirilmeleri de istenmemektedir.

(20) İşyerlerinin özürlülere uygun hale getirilmesi konusunda önlemler alınmalı, bu arada örneğin çalışma yerleri ve ekipmanları, çalışma saatleri, görev paylaşımları, eğitim olanakları, entegrasyon kaynakları özürlülük durumlarına uydurulmalıdır.

(27) Konsey, Topluluk içerisinde özürlü kişilerin istihdamı ile ilgili 24 Temmuz 1986 tarih ve 86/379/EEC sayılı tavsiyesinde, özürlü kişilerin istihdam ve eğitimlerinin teşvikine ilişkin olumlu faaliyet örnekleri veren bir çerçeve-rehber de belirtmiş, buna ek olarak özürlü kişilere ilişkin eşit istihdam fırsatları sağlanması konusundaki 17 Haziran 1999 tarihli kararında, özürlü kişiler ile ilgili olarak başka hususlarla birlikte bunların işe alınmaları, işin devamlılığı, eğitimleri ve hayat boyu öğrenmeleri konularına verilmesi gereken önemi teyit etmiştir.[392]

Konsey Talimatı'nın Genel Hükümler Bölümü'nün 5. maddesi ise: "Engelli Kişilere Makul Olanakların (düzenlemelerin) Sağlanması" başlığını taşımakta ve "Engelli kişilerle ilgili olarak eşit muamele ilkelerine uyulmasını garanti altına almak bakımından bu kişiler için makul ölçüler içinde olanaklar sağlanmalıdır. Bu, işverenler için aşırı bir yük oluşturmadığı sürece, işverenler tarafından uygun önlemlerin alınmasını, özellikle ihtiyaçlar gerektirdiğinde özürlü kişilerin işe erişmeleri, katılmaları, işte yükselmeleri veya eğitim görmeleri için düzenlemelerin yapılmasını kapsar. Söz konusu yük, ilgili üye ülkelerin özürlüler konusundaki politikalarının çerçevesi içinde yeterince desteklenmiyorsa "aşırı" olarak kabul edilebilir." içeriğini taşımaktadır.[393]

Uluslararası Çalışma Örgütü (*International LabourOrganisation*) ILO, Türkiye'nin 1999'da taraf olduğu, 1983'te 159 sayılı Sakatların Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Hakkında Sözleşme ile engellilere yönelik mesleki rehabilitasyon ve istihdam politikaları konularında ilkeler benimsemiştir.[394] 1955 tarihli 99 sayılı Tavsiye Kararı'nı tamamlayıcı nitelikte olan ILO'nun 159 sayılı Sözleşme'ye eşlik eden Sakatların Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Hakkında Sözleşme'nin 7, 8 ve 9. maddeleri şöyledir:

7) Yetkili Makamlar sakatların iş bulmaları, buldukları işi muhafaza etmeleri ve işlerinde yükselmelerini temin etmek üzere mesleki rehberlik, mesleki eğitim, işe yerleştirme, istihdam ve diğer ilgili hizmetlerin sağlanması ve değerlendirilmesine yönelik tedbirleri alır; genel işçi kitlesi için mevcut olan hizmetler mümkün ve müsait olan hallerde gerekli değişiklikleri yapılarak sakatlar için de kullanılır,

8) Kırsal alanlardaki ve uzak yerleşim merkezlerindeki sakatlar için mesleki rehabilitasyon ve istihdam servislerinin tesisi ve gelişimini teşvik için gerekli tedbirler alınacaktır,

392. Bkz. İstihdamda ve İşte Eşit Muamele konusunda Genel Çerçeve Direktifi'nin ilgili maddeleri, *(Council Directive 2000/78/EC; Establishing a General Framework for Equal Treatment in Employment and Occupation),* http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML (erişim tarihi: 21.05.2014)
393. *A.g.e.,* 5. madde: Engelli Kişiler İçin Makul Düzenleme.
394. Sözleşmeye göre "sakat" terimi, "uygun bir iş temini muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri, kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan birey"i ifade eder.

9) Her üye, sakatların mesleki rehberlik, mesleki eğitim işe yerleştirme ve istihdamından sorumlu rehabilitasyon danışmanlarının ve diğer uygun nitelikli görevlilerin eğitimini ve teminini sağlayacak tedbirleri alır.[395]

4.4. İstihdam Alanındaki İzleme Verilerinin Değerlendirilmesi

4.4.1. Genel Durum

Türkiye'de engelliler iki farklı kanuna göre istihdam edilmektedir: Birincisi 657 sayılı yasaya göre "memur" olarak çalışanlar ve ikincisi ise 4857 sayılı yasaya göre "işçi" statüsünde çalışanlar. 657 sayılı yasaya göre çalışan engelliler EKPSS ile, 4857 sayılı yasaya göre çalışan engelliler kurumların kendi girişimiyle ya da İŞKUR üzerinden alınmaktadır.

Bu bölümde engellilerin istihdam istatistikleri incelenecektir. Öncelikle 4857, daha sonra 657 sayılı yasaya göre çalışan engellilerin temel istatistikleri irdelenecektir.

50 ve üzeri personele sahip olan kamu kurumu ve özel kuruluşların sayıları, çalıştırmakla yükümlü oldukları engelli sayısı ve engelli çalışan sayısının yıllara göre dağılımı İŞKUR'dan temin edilmiştir.[396]

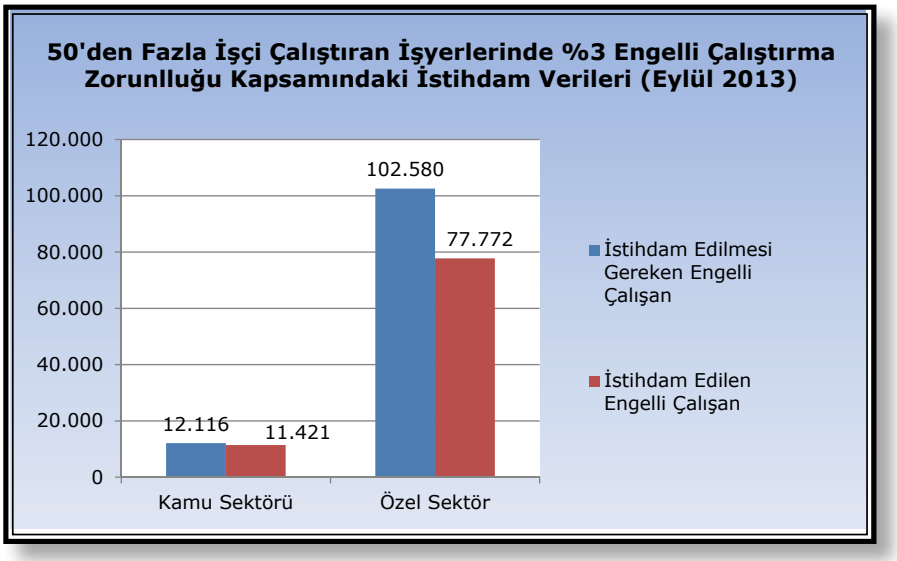
Kamu Kurumu ve Özel Kuruluşların Sayıları, Çalıştırmakla Yükümlü Oldukları Engelli Birey Sayısı ve Çalışan Engelli Bireylerin Yıllara Göre Dağılımı								
Yıllar	Engelli Çalıştıran 50+ İşyeri Sayısı		50+ İşyerlerinin Çalıştırmakla Yükümlü Olduğu Engelli Sayısı		Engelli Çalışan Sayısı		Açık Kontenjan	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
2013 (Ocak-Eylül)	880	17.728	12.116	102.580	11.421	77.772	695	24.808
2012	979	16.980	13.289	102.797	12.358	77.547	931	25.250
2011	1.004	15.118	13.511	91.877	12.347	71.088	1.164	20.789
2010	1084	14.511	14.466	84.658	12.603	66.359	1863	18.299
2009	1.096	12.847	14.634	75.243	12.653	58.876	1.981	16.367
2008	1126	13.268	13.666	75.194	11.286	55.077	2380	20.117
2007	1.613	17.864	16.341	71.959	88.300	49.784	-71.959	22.175
2006	1507	13.593	17.673	73.259	15.342	53.832	2331	19.427
2005	1.567	11.517	18.233	69.674	15.243	47.850	2.990	21.824
2004	1674	10.145	–	–	15.193	39.022	–	–

Tablo 4-1: Kamu kurumu ve özel kuruluşların sayıları, çalıştırmakla yükümlü oldukları engelli birey sayısı ve çalışan engelli bireylerin yıllara göre dağılımı

Özel sektör tüm yıllarda, kamu ise 2007 yılı haricindeki tüm yıllarda işe almakla yükümlü olduğu engelli çalışandan daha azını almıştır. 2007 yılında kamu sektörü engelli istihdam atağına kalkışmış-

395. Bkz. ILO Sakatların Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Hakkında Sözleşme'nin 7, 8 ve 9. maddeleri, http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz159.htm (erişim tarihi: 21.05.2014)
396. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, İşgücü Piyasası ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın 15.11.2013 tarih ve 18172670-622.3-38654 sayılı cevap yazısı

sa da diğer yıllar incelendiğinde bunun bir süreklilik göstermediği anlaşılmaktadır. Özel sektördeki açık kontenjan sayısı kamu sektörüne göre daha fazladır. Eylül 2013 tarihi itibarıyla 50'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde %3 engelli çalıştırma zorunluluğu kapsamındaki istihdam verileri aşağıda görselleştirilmiştir.

Grafik 4 -1: 50'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde %3 engelli çalıştırma zorunluğu kapsamındaki istihdam verileri (Eylül 2013)

%3 engelli işçi çalıştırma zorunluluğu bulunan işyerlerinin 2013 yılında 114.696 engelli çalışanı olması gerekirken, bunun 89.193'ü istihdam edilmiştir. Özel sektör, istihdam etmesi gereken engelli çalışanın %24,2'sini istihdam etmemiştir. Engelli çalışan istihdam zorunluluğuna kamu sektöründe dahi tam olarak uyulmamıştır. İŞKUR'un %3 oranında engelli işçi çalıştırmayan kurumlara tahakkuk ve tahsil ettiği ceza tutarları aşağıda tablolaştırılmıştır.

%3 Oranında Engelli İşçi Çalıştırmayan Kurumlara Tahakkuk ve Tahsil Edilen Ceza Tutarları ve Yıllara Göre Dağılımı		
Yıllar	**Tahakkuk Eden (TL)**	**Tahsil Edilen (TL)**
2006	78.546,00	78.546,00
2007	17.562,238,32	12.459.792,83
2008	5.212.550,32	16.905,08
2009	39.696.603,37	29.173.000,52
2010	38.393.012,71	24.999.999,98
2011	10.482.006,62	3.383.967,16
2012	42.075.208,63	29.055.578,15
2013	589.303,59	472.304,59
Toplam	**136.527.231,24**	**99.640.094,31**

Tablo 4-2: %3 Oranında engelli işçi çalıştırmayan kurumlara tahakkuk ve tahsil edilen ceza tutarları ve yıllara göre dağılımı

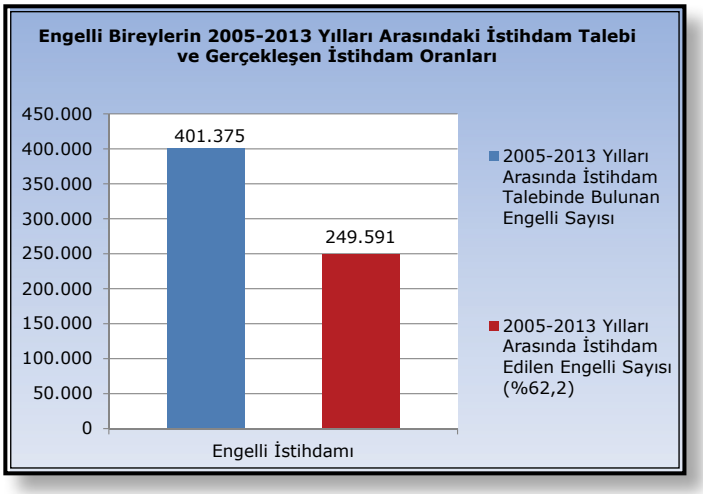
İŞKUR'dan temin edilen verilere göre 4857 sayılı İş Kanunu'nun 101.maddesi uyarınca 01.01.2006-01.11.2013 tarihleri arasında engelli işçi çalıştırma yükümlülüğünü yerine getirmeyen kamu ve özel sektör işyerlerine (136.527.231,24 TL) idari para cezası uygulanmış, bu cezanın 99.640.094,31 TL'lik tutarı tahsil edilmiştir. İdari para cezası uygulanan işyerlerinin kamu sektörü / özel sektör ayrımına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Yıllara, cinsiyete ve kamu / özel ayrımına göre işe yerleştirilen engelli kişilerin bilgisi aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Yıllara, Cinsiyete ve Kamu / Özel Ayrımına Göre İşe Yerleştirilen Engelli Kişiler

Yıllar	Başvuru			İşe Yerleştirme								
				Toplam			Kamu			Özel		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1976			7.238			2.628			1.619			1.009
1977			8.347			2.077			1.109			968
1978			5.545			1.871			992			879
1979			4.613			1.805			1.111			694
1980			4.642			1.340			767			573
1981	11.078	1.399	12.477	2.209	286	2.495	1.232	173	1.405	977	113	1.090
1982	9.739	1.091	10.830	2.377	357	2.734	1.730	301	2.031	647	56	703
1983	10.100	1.211	11.311	2.469	361	2.830	1.587	263	1.850	882	98	980
1984	10.085	1.224	11.309	4.272	632	4.904	3.072	481	3.553	1.200	151	1.351
1985	7.909	843	8.752	3.390	453	3.843	1.612	210	1.822	1.778	243	2.021
1986	7.221	796	8.017	2.832	349	3.181	1.607	218	1.825	1.225	131	1.356
1987	8.717	1.048	9.765	4.054	392	4.446	1.823	160	1.983	2.231	232	2.463
1988	7.606	1.118	8.724	4.179	511	4.690	1.752	201	1.953	2.427	310	2.737
1989	9.544	1.278	10.822	6.830	796	7.626	2.363	275	2.638	4.467	521	4.988
1990	11.164	1.412	12.576	5.713	694	6.407	1.568	158	1.726	4.145	536	4.681
1991	10.713	1.331	12.044	4.671	590	5.261	1.342	120	1.462	3.329	470	3.799
1992	12.431	1.538	13.969	4.670	541	5.211	1.220	120	1.340	3.450	421	3.871
1993	10.361	1.317	11.678	4.653	522	5.175	1.414	162	1.576	3.239	360	3.599
1994	7.878	1.086	8.964	3.596	485	4.081	892	84	976	2.704	401	3.105
1995	8.218	1.346	9.564	4.374	594	4.968	827	77	904	3.547	517	4.064
1996	10.368	1.581	11.949	4.923	660	5.583	856	93	949	4.067	567	4.634
1997	12.388	1.693	14.081	5.482	701	6.183	764	77	841	4.718	624	5.342
1998	12.867	1.852	14.719	6.096	755	6.851	1.299	111	1.410	4.797	644	5.441
1999	30.419	4.021	34.440	14.563	1.682	16.245	3.918	325	4.243	10.645	1.357	12.002
2000	21.588	3.294	24.882	10.501	1.305	11.806	1.448	143	1.591	9.053	1.162	10.215
2001	21.601	3.284	24.885	11.590	1.510	13.100	1.281	88	1.369	10.309	1.422	11.731
2002	20.235	2.882	23.117	9.554	1.329	10.883	617	40	657	8.937	1.289	10.226
2003	42.766	6.452	49.218	10.908	1.573	12.481	430	34	464	10.478	1.539	12.017
2004	33.377	5.578	38.955	14.992	2.183	17.175	1.152	168	1.320	13.840	2.015	15.855
2005	21.830	4.029	25.859	20.274	3.043	23.317	1.547	181	1.728	18.727	2.862	21.589
2006	22.462	5.774	28.236	20.651	3.130	23.781	1.037	165	1.202	19.614	2.965	22.579
2007	26.196	10.201	36.397	15.592	2.272	17.864	494	79	573	15.098	2.193	17.291
2008	33.599	14.881	48.480	18.855	3.112	21.967	371	56	427	18.484	3.056	21.540
2009	24.901	15.618	40.519	22.820	3.585	26.405	470	75	545	22.350	3.510	25.860
2010	22.140	14.004	36.144	27.829	4.428	32.257	265	30	295	27.564	4.398	31.962
2011	21.085	14.066	35.151	32.642	5.707	38.349	391	64	455	32.251	5.643	37.894
2012	64.693	19.262	83.955	30.203	5.328	35.531	338	60	398	29.865	5.268	35.133
2013 (Ocak-Ekim)	54.343	12.291	66.634	25.340	4.780	30.120	188	32	220	25.152	4.748	29.900
Toplam	**639.622**	**158.801**	**828.808**	**363.104**	**54.646**	**427.471**	**40.907**	**4.824**	**51.329**	**322.197**	**49.822**	**376.142**

Tablo 4-3: Yıllara, cinsiyete ve kamu / özel ayrımına göre işe yerleştirilen engelli kişiler

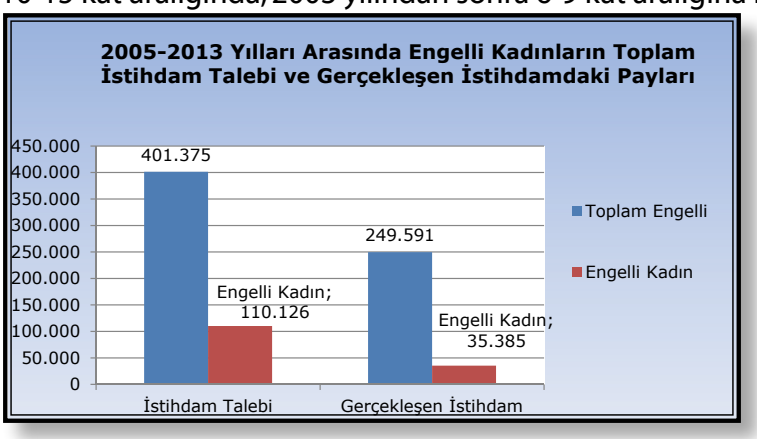
Tabloda dikkati çeken ilk husus, başvuru yapan engellilerin çok az bir kısmının işe yerleştirildiğidir. 1976'dan günümüze kadar olan tüm başvuru sahiplerinin sadece %51'i işe yerleştirilmiştir. Bu oran 2013 yılında %45, 2012 yılında ise %42'dir. 2005 ile 2013 yılları arasında engellilerin istihdam talebi ve işe yerleştirilenlerin grafiği aşağıda verilmiştir. Bu incelemenin 2005 yılından itibaren yapılması, 2005 yılında çıkan 5378 sayılı kanunun istihdama etkisini serimleyebilmek bakımından önemlidir.

Grafik 4-2: Engelli bireylerin 2005-2013 yılları arasındaki istihdam talebi ve gerçekleşen istihdam oranları

Türkiye'de 2005-2013 yılları arasında istihdam talebinde bulunan 401.375 engelli bireyin sadece 249.591'i istihdam olanağı bulmuştur. İŞKUR'dan iş talebinde bulunan engelliler arasındaki 8 yıllık iş bulamama oranı %37,2'dir. 2013 "Hanehalkı İşgücü İstatistikleri"ne göre genel nüfusun işgücüne katılım oranı %50,8 iken 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre engelli bireylerin işgücüne katılım oranı %21,71; süreğen hastalığa sahip olanlarda %22,87'dir.[397] Özetle, işsizlik engelli bireyler açısından kritik bir noktadadır.

Tabloda dikkat çeken ikinci husus ise kadın engellilerin erkek engellilere göre oransal azlığıdır. Özel sektörde yıllara göre erkek engelliler kadın engellilerin 5-9 katı aralığındayken, kamu sektöründe 2003 yılına kadar 10-15 kat aralığında, 2003 yılından sonra 6-9 kat aralığına kadar düşmüştür.

Grafik 4-3: 2005-2013 Yılları arasında engelli kadınların toplam istihdam talebi ve gerçekleşen istihdamdaki payları

397. *Türkiye Özürlüler Araştırması,* 2002, ss. 14-15

Engelli istihdamında kadın engelliler daha dezavantajlı konumda görünmektedir. İstihdam talebinde bulunan 401.375 engeli kişinin 110.126'sı engelli kadındır (%27). Ancak istihdam edilen 249.591 engelli kişiden sadece 35.385'i engelli kadındır (%14).

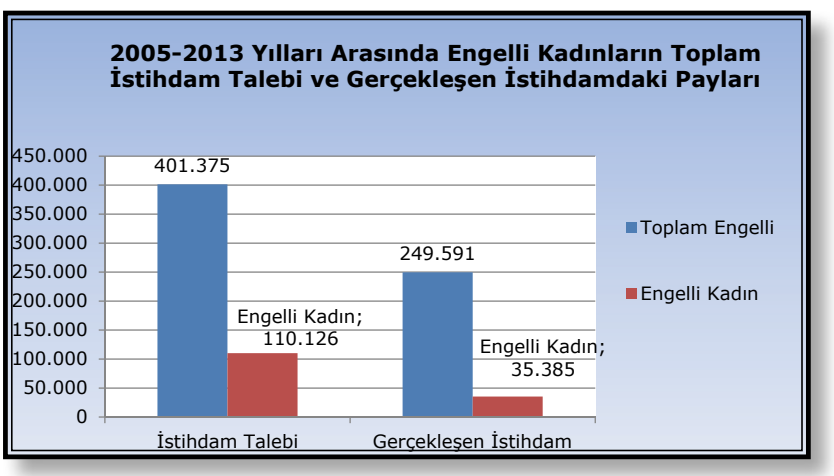
Engelli kadınlar, engelli erkeklere göre daha çok ayrımcılığa maruz kalmaktadır.[398] Her ne kadar engelli kadın ve erkekler, engellilik sebebiyle ayrımcılığa maruz kalsalar da, engelli kadınlar engellilik ve toplumsal cinsiyet ekseninde çifte dezavantaj yaşamaktadırlar. Engelli bireyler, "bağımlı", "yardıma muhtaç" ve bu yüzden ekonomik açıdan verimsiz şeklinde düşünülse de mevzubahis engelli kadınlar olunca bu sıfatlara, "zayıf", "duygusal" ve "pasif" sıfatları da ekleniyor.[399]

Engelli kadınlar gerek daha verimsiz oldukları gerekse de hane içi emek rolüne girmeleri gerektiği düşüncesiyle istihdam alanından uzaklaştırılıyorlar. Bu açıdan, engelli kadınlar istihdam alanında marjinal bir orana sahipler.

Engelli kadınları istihdam alanından uzaklaştıran ya da bu alandan çıkmaya zorlayan bir diğer konu da tacizdir. Engelli kadınların "güçsüz" ve "bağımlı" oldukları düşüncesi çalışma hayatında yaşadıkları tacizleri dile getiremeyecekleri inancını da beslemektedir.[400] Bu açıdan engelli kadınlar çalışma hayatında taciz riskiyle sürekli karşı karşıyalar.[401]

Çalışma hayatı engelli kadın çalışanlar için tehditlerle doludur. Engelli erkek çalışanların yaşadıkları tüm ayrımcılıklarla birlikte cinsiyetleri sebebiyle yaşadıkları hususi ayrımcılıklar, çalışma hayatını engelli kadın çalışanlar açısından daha da zorlaştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet gereği kadınların çalışma hayatında yer almamasını arzulayan ataerkil sistem, kadınlığa engellilik eklendiğinde engelli kadın ve çalışma eşleşmesini kabul edilemez bulmaktadır. Bununla birlikte, engelli kadınların işten çıkamayacağı ya da şikayet mekanizmalarını devreye sokamayacağı düşünüldüğünden yoğunlukla tacize maruz kalmaktadırlar.[402]

Devlet Personel Başkanlığı'ndan (DPB) alınan veriler kamuda 657 sayılı yasaya tabi olan engelli memurların bilgilerini içermektedir. Aşağıdaki görsel, kamunun istihdam ettiği toplam engelli memur sayısı, istihdam etmesi gereken engelli memur sayısı, çalışan engelli memur sayısı ve açık kontenjan sayısını göstermektedir.

Grafik 4-4: 2013 Haziran İtibariyle Engelli Memur İstihdam Durumu

398. Emmett, T. ve Alant, E., "Womenand Disability: Exploring the Interface of Multiple Disadvantage", *Development Southern Africa,* 2006, 23 (4).
399. England, K., "Disabilities, Gender and Employment: Social Exclusion, Employment Equity and Canadian Banking", *Canadian Geographer,* 2003, 47(4).
400. Young, M.E., vd., "Prevalence of Abuse of Women with Physical Disabilities", *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation,* 1997, 78(12).
401. Smith, D.L. ve Strauser, D.R., "Examining the Impact of Physical and Sexual Abuse on the Employment of Women with Disabilities in the United States: An Exploratory Analysis", *Disability and Rehabilitation*, 2008, 30(14).
402. Hassouneh-Phillips, D. ve Curry, M.A., "Abuse of Women with Disabilities", *Rehabilitation Counseling Bulletin,* 2002, 45(2).

Devlet kadrolarında kanun gereği en az 55.334 engelli memur çalıştırılması gerekmekteyken, sadece 32.21 memur atanmıştır. Kamuda açık kontenjan 23.545'tir. Kamu, yükümlülüğü olan engelli çalıştırma mevzuatına uymamaktadır: Haziran 2013 itibariyle engelli memur kotasının %42'si hâlâ boştur. İstihdam edilen engelli memurların eğitim durumlarına göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

İstihdam Edilen Engelli Memurların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları						
Eğitim Durumu	**Kadın**	**Kadın (%)**	**Erkek**	**Erkek (%)**	**Toplam**	**Toplam (%)**
İlköğretim	517	8,20	4.078	19,30	4.595	14,30
Ortaöğretim	2.422	38,20	11.018	52,30	13.440	42,00
Ön lisans	1.659	26,20	4.496	21,30	6.155	19,20
Lisans	2.110	33,30	5.226	24,80	7.336	22,90
Lisansüstü	149	2,40	346	1,60	495	1,50
Toplam	**6.340**	**100,00**	**21.086**	**100,00**	**32.021**	**100,00**

Tablo 4-4: İstihdam edilen engelli memurların eğitim durumlarına göre dağılımları

Yukarıdaki tabloda gösterilen oranlar, cinsiyet grupları içerisindeki dağılımları göstermektedir. Örnek olarak ilköğretim mezunu kadınları gösteren %8,2'lik oran, işe yerleştirilmiş toplam engelli kadınlara göre çıkarılmıştır. İşe yerleştirilen kadın ve erkek engelliler arasında oransal bir uçurum olduğu için, kadınların ve erkeklerin kendi içlerinde uçurum üretecek farklı dağılımlarının olup olmadığı bu sayede tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, istihdam edilen memurların eğitimine göre kadınlarla erkekler kıyaslanmamış, cinsiyet grupları kendi içlerinde kıyasa sokulmuştur.

Kadın engelliler ön lisans, lisans ya da lisansüstü mezunu olduklarında kamuda memur olma oranları, cinsiyet grupları içerisindeki kıyas baz alındığında, erkeklere göre artmaktadır. Bir başka ifadeyle, eğitim düzeyi düşük olan kadın engellilerin memur olma şansları erkeklere göre daha düşük. Ön lisans, lisans ve lisansüstü bir grup, kalan eğitim düzeyleri de ayrı bir grup olarak düşünüldüğünde, kadınların %61,8'inin ilk grupta; erkeklerin %71,6'sının ikinci grupta olduğu anlaşılmaktadır. İstihdam edilen engelli memurların engel oranlarına göre dağılımları aşağıda gösterilmiştir.

İstihdam Edilen Engelli Memurların Engel Oranlarına Göre Dağılımları						
Engel Oranı (%)	**Kadın**	**Kadın (%)**	**Erkek**	**Erkek (%)**	**Toplam**	**Toplam (%)**
40-60	5.188	75,70	19.488	77,40	24.676	77,10
61-80	885	12,90	3.205	12,70	4.090	12,80
81-100	784	11,40	2.471	9,80	3.255	10,20
Toplam	**6.857**	**100,00**	**25.164**	**100,00**	**32.021**	**100,00**

Tablo 4-5: İstihdam edilen engelli memurların engel oranlarına göre dağılımları

DPB'nin veri tabanında engellilik bakımından hafif düzey %40-60; orta düzey %61-80 ve ağır düzey %81-100 arası şeklinde kategorize edilmiştir. Tabloya göre memur olarak çalışan engellilerin %77,1'inin hafif düzey sınıflamasında oldukları anlaşılıyor; %12,8'i orta düzey, %10,2'si de ağır düzey engel oranına sahiptir. Bu çıktının en temelde söylediği husus, hafif düzey engellilerin memur olma şanslarının çok daha fazla olduğu; orta ve ağır düzey engellilerin gerek eğitim gerekse de erişile-

bilirlik sorunları nedeniyle memur olma oranlarının sınırlı olduğudur. Cinsiyet gruplarına göre ise ayırt edici bir farklılaşma gözlenmemiştir. İstihdam edilen engelli memurların engel gruplarına göre dağılımları aşağıda tablolaştırılmıştır.

İstihdam Edilen Engelli Memurların Engel Gruplarına Göre Dağılımları						
Engel Grubu	**Kadın**	**Kadın (%)**	**Erkek**	**Erkek (%)**	**Toplam**	**Toplam (%)**
İşitme	479	7,00	1.406	5,60	1.885	5,90
Dil ve Konuşma	81	1,20	274	1,10	355	1,10
Süreğen (kronik)	323	4,70	1.408	5,60	1.731	5,40
Ruhsal ve Duygusal	48	0,70	349	1,40	397	1,20
Zihinsel	218	3,20	1.172	4,70	1.390	4,30
Ortopedik	2527	36,90	8091	32,20	10618	33,20
Görme	1419	20,70	5.654	22,50	7.073	22,10
Sınıflanamayan	1762	25,70	6810	27,10	8572	26,80
Toplam	**6.857**	**100,00**	**25.164**	**100,00**	**32.021**	**100,00**

Tablo 4-6: İstihdam edilen engelli memurların engel gruplarına göre dağılımları

DPB verileri engel grubu ve engel oranı çapraz sorgusunu yapmamaktadır. Hafif engellilerin istihdam oranlarının daha yüksek oluşundan hareketle, engel gruplarının kendi içlerinde de düşük derecedeki engellilerin istihdam oranlarının daha yüksek olacağı kuvvetle muhtemeldir. Tahminlerimize göre ortopedik engellilerin büyük çoğunluğu hafif düzey (%40 – 60) kategorisinde, görme engellilerin de, engelin tabiatına bağlı olarak, büyük çoğunluğu ağır düzey (%81 – 100) kategorisindedir. Diğer engel grupları içinse herhangi bir tahmin yürütememekteyiz. Tablodaki "sınıflanamayan" kategorisi ise ilginç bir veri olarak karşımıza çıkıyor. Doğru ve kapsayıcı bir tasniflendirme yerine memur olarak çalışan engellilerin %26,8'ine tekabül eden bir oranın belirsiz bir özellikte olması ("sınıflanamayan"), tablonun yorumunu da zorlaştırmaktadır. Son olarak, cinsiyet gruplarına göre ayırt edici bir farklılaşma gözlenmemiştir.

İstihdam Edilen Engelli Memurların Kadrolarına Göre Dağılımı						
Sınıflar	**Kadın**	**Kadın (%)**	**Erkek**	**Erkek (%)**	**Toplam**	**Toplam (%)**
Genel İdare Hizmetleri Sınıfı	3.796	55,40	11.407	45,30	15.203	47,50
Sağlık ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri Sınıfı	580	8,50	683	2,70	1.263	3,90
Teknik Hizmetler Sınıfı	161	2,30	1.018	4,00	1.179	3,70
Eğitim Öğretim Hizmetleri Sınıfı	686	10,00	1.573	6,30	2.259	7,10
Avukatlık Hizmetleri Sınıfı	16	0,20	41	0,20	57	0,20
Din Hizmetleri Sınıfı	34	0,50	848	3,40	882	2,80
Yardımcı Hizmetler Sınıfı	1.584	23,10	9.594	38,10	11.178	34,90
Toplam	**6.857**	**100,00**	**25.164**	**100,00**	**32.021**	**100,00**

Tablo 4-7: İstihdam edilen engelli memurların kadrolarına göre dağılımı

Kamuda açılan kadrolar kalifiye olmayan işlerin yürütülmesine yöneliktir. Her ne kadar İŞKUR kadro tanımlarını tarafımıza ulaştırmamış olsa da aynı çalıştırma sisteminin 4857 sayılı yasaya göre

çalışan engelli işçiler için de geçerli olduğu bilinmektedir. Toplamda engelli memurların %82'si kalifiye olmayan işlerde çalıştırılmaktadır (Genel idare hizmetleri sınıfı: %47; Yardımcı hizmetleri sınıfı: %35).

Kamuda engelliler için üç tür çalıştırma biçimi bulunmaktadır:

1- Kalifiye olmayan işlerde çalıştırma,

2- Hiç iş yaptırmama,

3- Kapasitenin üzerinde çalıştırma.[403]

Angarya olarak tanımlanabilecek "kalifiye olmayan işlerde çalıştırma" durumu hiçbir çalışanın istemediği, "olmasa da olur" tipinde ya da engellinin boş durmamasını sağlayacak, çalışıyor gösterecek işlerdir. Engelliler her ne kadar angarya işlerin de yapılması gerektiğini düşünseler de bu işlerin sadece kendilerine verilmesinin, rahatsızlık ve demotivasyon unsuru olduğu açıktır. "Hiç iş yaptırmama" durumu ise engelliye olan güvensizlikten ve yönetim kabiliyetsizliğinden kaynaklanmaktadır. Engelliler ya iş hayatları boyunca iş yapmadan kuruma gelip gitmekte ya da iş hayatlarının belli periyotlarında, amirlere de bağlı olarak, bu ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Son olarak "kapasitenin üzerinde çalıştırma" durumu, engel durumunun tanınmamasından, engel durumuna inanılmamasından ya da baskı aracı kaynaklı olarak gelişmiş bir başka çalıştırma tipini yansıtmaktadır. Her üç çalıştırma tipinin de bir baskı aracı olarak kullanıldığını hatırlatmakta fayda bulunuyor.

Amirler zihinlerinde engellileri "işe yaramaz" ve "yük" şeklinde kodladıkları için alınan eğitimin bile iş tayininde önemli bir parametre olmadığı bilinmektedir. Herhangi bir tanıma sürecine girmeye gayret etmeyen amirler, engelli kişileri kalifiye olmayan işlere yönlendirmektedirler. Bu yönlendirmenin birinci nedene bağlı olarak ikinci nedeni, fiziksel düzenleme konusundaki isteksizliktir. Her ne kadar kamunun engelli çalışanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılaması kanunlarla belirlenmiş olsa da kamu bu uyarlamaları "külfet" olarak düşünmekte ve engellileri kalifiye olmayan işlere yönlendirmektedir. Özetle, kalifiye olmayan işler, gerek güvensizlik gerekse de ilgili uyarlamaların karşılanmamasına yönelik bulunmuş bir stratejidir.

Hakim düşünce, engellilerin eğitimsizlik yüzünden kalifiye olmayan işlere yönlendirildiğine işaret eder. Fakat engelli personelle aynı kadroda ve özellikte olan diğer çalışanlar arasında bir fark gözetildiği anlaşılmaktadır.[404] İş yoğunluğuna bakılmaksızın tüm angarya işler engellilere paslanmaktadır. Sürekli angarya işlerin verilmesi, aynı pozisyondaki diğer çalışanlara yan destek sağlayarak engelli çalışanı fayda üretip üretmediği sorgusuna itmektedir. İşlerin seçiminde eğitimin önemli olmadığı düşüncesine paralel olarak kişinin mesleğinin kalifiye olmasının bile bu düşünceyi değiştirmediği anlaşılmaktadır.

Engelli istihdamının kanunlarla belirlenmiş olmasının ana hedefi, engellilerin toplumsal katılımının güçlendirilmesidir. Ne var ki, kalifiye olmayan işlerin engellilere verilmesi bu katılımın sağlanma hedefinden sapılmasına neden olmaktadır.

Birçok engelli kişiye kamuda iş verilmemektedir. Bazı engelli kişilere iş hayatları boyunca iş verilmemekte, bazı engelli kişiler ise iş hayatlarının bazı dönemlerinde bu durumla karşılaşmaktadırlar. Engelli bireylere göre hiç iş yapmamak, kalifiye olmayan iş yapmaktan daha olumsuz bir durum olarak karşılanmaktadır. Zira güvensizlik boyutu, hiç iş verilmeme durumunda daha da derinleşmektedir.

403. Tezcan, T., *Institutional Discrimination Area: Discrimination Experienced by Disabled Employees in the Public Sector of Turkey.* Lambert Academic Publishing, 2014.
404. *A.g.e.*

Kamuda son engelli çalıştırma biçimi, kapasite üzeri iş verme biçiminde gerçekleştirilmektedir. Bu çalıştırılma biçimi çoğunlukla engelliliğin tanınmamasından, engel durumuna inanılmamasından kaynaklanmakta ya da bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Kapasite üzeri iş verme bir baskı aracı olarak kullanılmakta, engelliler istifaya zorlanabilmektedirler. Bununla birlikte, kapasite üzeri iş verilen engellilerin itiraz hakları da bulunmamaktadır. Zira olası bir itiraz ya da iyileştirme / düzeltme talebi, engellilerin damgalanmasına ve tecride doğru giden kapıyı aralamaktadır. Hiç iş verilmemesi yerine kapasite üzeri çalışmayı yeğleyen engelliler "çalışan sessizliği" yaşamaktadırlar. Çalışan sessizliğinin iki nedeni olabilir. Birincisi "işe yaramaz çalışan" olarak görülmeme; ikincisi de toplumda hazır bulunan acıma eğilimini harekete geçirmeme isteğidir. Ne var ki bu iki noktayı dikkate alan engelliler, engelliliğine uygun olmayan hatta irrasyonel sayılabilecek işlerde çalışmak zorunda bırakılabilmektedir.

4.4.2. İŞKUR'un Düzenlediği Kurs İstatistikleri ve 2022 Aylıkları

Son 30 senedir aktif istihdam politikaları kalıcı yoksullukla mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. Birçok ülkenin yüksek işsizlik oranlarıyla karşılaşması, işgücü piyasasında yapısal problemlerin olduğuna işaret etmiştir.[405]

Aktif istihdam politikaları, istihdamın enflasyonu kontrol altına aldığı sosyal demokrat bir strateji olarak tanımlanmıştır.[406]Aktif istihdam politikaları özetle işgücü piyasasını, işsizlerin iş bulabildiği bir alana doğru çeviren devlet programlarıdır. Aktif istihdam politikaları işsizlerin işgücü piyasasının gereksinim duyduğu kalifikasyonları işsizlere kazandırarak istihdam alanına dönmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Ötesinde, aktif istihdam politikaları, istihdam alanına erken emeklilik gibi doğrudan müdahaleler yerine "çalışma dostu" politikaları teşvik etmektedir.[407]

Aktif istihdam politikalarının temelde iki hedefi bulunmaktadır.Birincisi ekonomik: İşsizlerin iş bulabilme, verimli olabilme ve kazanç sağlayabilme ihtimallerinin artırılması.İkincisi ise sosyal: İstihdam sayesinde sosyal içermenin ve toplumsal katılımın sağlanabilmesi.[408]

Türkiye'de engellilere yönelik üç temel aktif istihdam politikası bulunmaktadır:

1- Kotalı istihdam,

2- İŞKUR üzerinden işe yerleştirme,

3- Mesleki eğitim.

Bu başlık altında İŞKUR'dan sağlanan mesleki eğitim istatistikleri incelenecektir. Bununla birlikte, pasif istihdam politikası olarak 2022 sayılı kanuna göre aylık alan engellilerin verilerine de bu bölümde yer verilecektir.

405. Kluve, J., vd., *Active Labor Market Policies in Europe: Performance and Perspectives*. Germany: Springer, 2007
406. Janoski, T., "Explaining State Intervention to Prevent Unemployment: The Impact of Institutions on Active Labor Market Policy Expenditures in 18 Countries", Schmid, G., vd. (ed.) *International Handbook of Labour Market Policyand Evaluation*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1996.
407. Bonoli, G., "The Political Economy of Active Labour Market Policy", *Politics & Society*, 2010, 38(4).
408. David, F., vd., "Evaluating the Impact of Active Labor Programs: Results of Cross Country Studies in Europe and Central Asia", *Social Protection Discussion Paper,* 1999, No. 9915.

Yıllara Göre Açılan Mesleki Eğitim Kursları						
Yıllar	**Kurs Sayısı**	**Erkek**	**Erkek (%)**	**Kadın**	**Kadın (%)**	**Toplam Kursiyer**
2013(Ocak-Ekim)	469	3.116	61	1.990	39	5.106
2012	574	3.753	60	2.519	40	6.272
2011	434	2.648	62	1.592	38	4.240
2010	351	2.252	62	1.386	38	3.638
2009	220	1.714	65	905	35	2.619
2008	261	2.673	64	1.504	36	4.177
2007	162	1.402	66	731	34	2.133
2006	94	-		-		3.047
2005	42	-		-		1.710

Tablo 4-8: Yıllara göre açılan mesleki eğitim kursları

2005 yılından 2013 yılına kadar engelli bireyler için gerçekleştirilmiş kursların sayısı genel olarak artış göstermiştir. 2005 yılında 42 olan kurs sayısı ve 1.710 olan kursiyer sayısı, 2013 yılına (Ocak-Ekim) gelindiğinde 469 kurs sayısı ve 5.106 kursiyer sayısına çıkmıştır. Kursiyerlerin cinsiyet grupları incelendiğinde ise karşımıza ilginç bir tablo çıkmaktadır. 2005-2013 yılları arasında istihdam talebi engelli erkeklerde %78,5; engelli kadınlarda %21,5'tir. Aynı yıllar arasında gerçekleşen istihdam talebi engelli erkeklerde %87,6; engelli kadınlarda %12,4'tür. Kursiyer istatistiklerinde ise bu makas kapanıyor ve 2005-2013 yılları arasında engelli kursiyer erkeklerin oranı ortalama %63, engelli kursiyer kadınların oranı ortalama %37 olarak karşımıza çıkıyor. Bu üç istatistiğin bize en temelde söylediği husus, engelli kadınların istihdama katılmak için İŞKUR'un düzenlediği kurslara katıldıkları, daha düşük bir oranda istihdam talebinde bulundukları ve istihdam talebinde bulunanlardan daha düşük bir oranda da istihdama katıldıklarıdır. İstihdam talebi ve gerçekleşen istihdam oranları ile kursiyer oranı arasındaki bu makasın artması, bu kursların engelli kadınlar açısından işlevini sorgulatmaktadır. Engellilerin İŞKUR'un düzenlediği kurslara yoğunlukla katılım göstermelerinin bir nedeni de, eğitimlere katıldıkları her bir fiilî gün için 15 TL civarında "kursiyer cep harçlığı" almaları ve eğitim süresince iş kazası ve meslek hastalığı sigorta primlerinin ödenmesidir. Bir başka deyişle, bu kursların istihdama dönüşme potansiyeli zayıf olduğu için kurslar, bir küme için istihdamın kendisine dönüşmektedir.

Aktif istihdam politikalarının ana hedefi işsiz bireylerin istihdama kazandırılmaları için onları hazırlamaktır. Ne var ki İŞKUR, kursiyerlerinin istihdama katılıp katılmadığının kaydını tutmamakta, dolayısıyla verilen kursların da etkisi görünür olmamaktadır. Bu noktadan sonra İŞKUR'dan temin edilen diğer veriler analiz edilecektir. Aşağıdaki tabloda 2008 yılından itibaren engelliler için en çok açılan kurslar gösterilmiştir.

Açılan Kursların Yıllara ve Alanlarına Göre Dağılımı											
2008		**2009**		**2010**		**2011**		**2012**		**2013 (Ocak-Ekim)**	
Bilgisayar Operatörü	**64**	Bilgisayar Operatörü	**45**	Bilgisayar İşletmeni	**77**	Bilgisayar İşletmeni	**96**	Bilgisayar İşletmeni	**57**	Web Tasarımcısı	**38**
Bilgisayar İşletmeni	**34**	Bilgisayar İşletmeni	**33**	Bilgisayar Operatörü	**32**	Bilgisayar Operatörü	**35**	Web Tasarımcısı	**47**	Bilgisayar İşletmeni	**30**
Bilgisayarlı Muhasebe Elemanı	**11**	Grafik Tasarımcısı	**11**	Web Tasarımcısı	**22**	Takı Tasarımcısı	**22**	Bilgisayar Operatörü	**36**	Bilgisayar Operatörü	**29**
Telefon Santral Operatörü	**9**	Galoş-Bone İmal İşçisi	**10**	Takı Tasarımcısı	**16**	Web Tasarımcısı	**20**	Bilgisayar Bakım ve Onarımcısı	**34**	Bilgisayar Bakım ve Onarımcısı	**24**
Web Tasarımcısı	**8**	Bilgisayar Bakım ve Onarımcısı	**8**	Büro Yönetimi ve Sekreterlik	**13**	Bilgisayar Bakım ve Onarımcısı	**19**	Büro Yönetimi ve Sekreterlik	**25**	Büro Yönetimi ve Sekreterlik	**20**
Bilgisayar Bakım ve Onarımcısı	**8**	Takı Tasarımcısı	**7**	Galoş-Bone İmal İşçisi	**11**	Bilgisayarlı Muhasebe Elemanı	**12**	Takı Tasarımcısı	**23**	Çağrı Merkezi Görevlisi	**17**
Kasiyer	**7**	Büro Yönetimi ve Sekreterlik	**7**	Bilgisayarlı Muhasebe Elemanı	**10**	Ahşap Boyamacı (elle)	**12**	Çağrı Merkezi Görevlisi	**18**	Ahşap Süslemecisi	**16**
Takı Tasarımcısı	**7**	Bilgisayarlı Muhasebe Elemanı	**6**	Grafik Tasarımcısı	**8**	Büro Yönetimi ve Sekreterlik	**12**	Ahşap Boyamacı (elle)	**18**	Takı Tasarımcısı-İmalatçısı	**15**
Beden İşçisi (genel)	**5**	Beden İşçisi (genel)	**6**	Bilgisayar Bakım ve Onarımcısı	**8**	Konfeksiyon İşçisi	**9**	Ahşap Süslemecisi	**18**	Bilgisayarlı Muhasebe Elemanı	**14**
Temizlik Görevlisi	**5**	Bilgisayar Operatörü (Çizim)	**5**	Temizlik Görevlisi	**7**	Masör	**7**	Bilgisayarlı Muhasebe Elemanı	**14**	Ön Muhasebeci	**12**

Tablo 4-9: Açılan kursların yıllara ve alanlarına göre dağılımı

Bilgisayar operatörlüğü, bilgisayar işletmenliği, web tasarımcılığı her yılda en çok verilen kurslar arasındadır. Diğer kurslarda yıllara göre farklılaşmalar meydana gelmiştir. Bunun nedeninin şirketlerin ihtiyaç duydukları mesleklerdeki farklılaşmalardır. İŞKUR'un düzenlediği kurslar imalat sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücünün yetiştirilmesinden ziyade, hizmet sektörüne çalışan hazırlamaktadır. Ötesinde, bu kurslar spesifik bir firmanın isteğiyle açılabilmekte ve kalifiye olmayan bu işler için şirketler bir nevi şirket içi oryantasyonlarını gerçekleştirmektedir. Böylece şirketler emek yatırımlarını çalışanı işe almadan önce yapmaktadır.[409] Aşağıdaki tabloda 2013 (Ocak-Ekim) yılında kursiyer olarak katılan engelli katılımcıların yaşa ve cinsiyete göre dağılımları gösterilmektedir.

409. Şahin, Ç. E., "Yaygınlaşan İşsizlik ve Sermaye Birikimi Bağlamında İşgücü Yetiştirme ve Meslek Edindirme Kursları", *Uluslararası Ekonomi Politik Konferansı,* Kocaeli Üniversitesi, 2010

2013 (Ocak-Ekim) Yılında Kursiyer Olarak Katılan Engelli Katılımcıların Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımları				
Yaş Aralığı	**Erkek**	**Erkek (%)**	**Kadın**	**Kadın (%)**
15-19	414	13,30	216	10,90
20-24	811	26,00	456	22,90
25-29	610	19,60	356	17,90
30-34	515	16,50	321	16,10
35-39	353	11,30	260	13,10
40-44	197	6,30	170	8,50
45-49	141	4,50	120	6,00
50-54	50	1,60	66	3,30
55-59	19	0,60	15	0,80
60-64	5	0,20	8	0,40
65 +	1	0,00	2	0,10
Toplam	**3.116**	**100,00**	**1.990**	**100,00**

Tablo 4-10: 2013 (Ocak-Ekim) yılında kursiyer olarak katılan engelli katılımcıların yaşa ve cinsiyete göre dağılımları

İŞKUR'un düzenlediği eğitimlere katılım gösteren katılımcılar yaş ve cinsiyet parametresiyle incelendiğinde, yoğunluğun 20-24 ve 25-29 yaşları arasında olduğu gözleniyor. Bu çıktının iki nedeni olabilir. Birincisi, istihdama katılım talebinin bu yaş gruplarında artması, ikincisi ise birçok istihdam garantili kursa katılım üst yaş sınırının 30 yaş civarında olmasıdır. Cinsiyet temelinde ise engelli kadınların bu kurslara daha geç yaşlarda, 40 üstü, erkeklere kıyasla daha çok katılım gösterdikleri söylenebilir.

İŞKUR'un düzenlediği birçok kursun engellilik türlerine göre belirlendiği gözlenmiştir. Örnek olarak, santral operatörlüğüne görme engelliler; beden işçiliği ve temizlik kurslarına işitme engelliler, galoş-bone imal işçiliği içinse zihinsel engelliler katılım göstermektedir. Ne var ki, İŞKUR'un veri tabanında bu sorgu yapılamamaktadır. Aşağıdaki tablo, 2013 (Ocak-Ekim) yılında kursiyer olan engellilerin engel türleri ve cinsiyetlerinin dağılımlarını göstermektedir.

2013 (Ocak-Ekim) Yılında Kursiyer Olan Engellilerin Engel Türleri ve Cinsiyetlerinin Dağılımları						
Engel Türleri	**Erkek**	**Erkek (%)**	**Kadın**	**Kadın (%)**	**Toplam**	**Toplam (%)**
Sinir Sistemi	280	9,00	120	6,00	400	8,00
Ruh Hastalıkları Grubundaki Özürlüler	231	7,40	93	4,70	324	6,00
Görme Sistemi	490	15,70	322	16,20	812	16,00
Kulak Burun Boğaz Sistemi	354	11,40	483	24,30	837	16,00
İç Hastalıkları Grubundaki Özürlüler	84	2,70	31	1,60	115	2,00
Kas İskelet Sistemi	505	16,20	286	14,40	791	15,00
Deri	5	0,20	6	0,30	11	0,00
Solunum Sistemi	29	0,90	13	0,70	42	1,00
Onkolojik Hastalıklar	7	0,20	10	0,50	17	0,00
Yanıklar	39	1,30	24	1,20	63	1,00

Diğer Hastalıklar Grubundaki Özürlüler	274	8,80	160	8,00	434	8,00
Batını İlgilendire Hastalıklar	2	0,10	3	0,20	5	0,00
Sindirim Sistemi	13	0,40	14	0,70	27	1,00
Hematopoetik Sistem	25	0,80	17	0,90	42	1,00
Ürogenital Sistem	20	0,60	15	0,80	35	1,00
Kardiyovasküler Sistem	25	0,80	8	0,40	33	1,00
Zihinsel, Davranışsal Bozukluklar	711	22,80	366	18,40	1.077	21,00
Kadın Hastalıkları ve Doğum	0	0,00	1	0,10	1	0,00
Endokrin Sistemi	22	0,70	18	0,90	40	1,00
Toplam	**3.116**	**100,00**	**1.990**	**100,00**	**5.106**	**100,00**

Tablo 4-11: 2013 (Ocak-Ekim) yılında kursiyer olan engellilerin engel türleri ve cinsiyetlerinin dağılımları

Kurslara en çok zihinsel / davranışsal bozukluklar (%21), görme sistemi (%16), kulak burun boğaz (%16) ve kas iskelet sistemi (%15) kategorilerinde yer alan engelliler katılım göstermiştir. Cinsiyet farkının derinleştiği iki engel grubu dikkati çekmektedir. Kulak burun boğaz kategorisinde yer alan engelli kadınlar (%24,3) aynı kategoride yer alan engelli erkeklere (%11,4) göre daha fazla kurslara katılım göstermiştir. İkinci farklılık ise, zihinsel engelli/davranışsal bozukluklar kategorisindeki engelli erkeklerin (%22,8), aynı kategoride yer alan engelli kadınlara (%18,4) göre daha fazla kursiyer oldukları gözlenmiştir.

Son olarak, İŞKUR'a yapılan bilgilendirme başvurusuna cevaben, 2005-2013 yılları arasında ceza paraları kaynaklı engelli projelerine yaklaşık 100 milyon TL kaynak tahsis edildiği, mesleki eğitim kursları içindeki payının (TYP hariç) yaklaşık olarak %10 olduğu ifade edilmiştir.

1976 yılında işsiz engellileri ve 65 yaş üzerindeki yaşlıları belirli gelire kavuşturan 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun çıkarılmıştır ki bu kanun, Türkiye'de primsiz rejim anlamındaki ilk ciddi adım olarak nitelendirilebilir. Bu kanun ayrıca Türkiye tarihinin doğrudan kamu kaynaklı ve kapsamı belirgin ilk sosyal yardım düzenlemesidir.[410] Bu kanun kapsamıyla ilgili2005 ve 2013 yıllarında yeni yönetmelikler yayınlanmış ve maaş kapsamına "Başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduklarını ilgili mevzuatı çerçevesinde alınacak sağlık kurulu raporu ile kanıtlayan, 18 yaşını dolduran Türk vatandaşı engelliler" de girmiştir.

Pasif istihdam politikası olarak, halk içerisinde "2022 aylığı" olarak bilinen sosyal politikanın yıllara göre verileri aşağıda tablolaştırılmıştır.

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'a Göre Maaş Alan Engellilerin Verileri

Yıllar	Bakıma Muhtaç Engelli (%70 ve Üzeri)		Engelli (%40-%69)		Engelli Yakını Aylığı (18 Yaş Altı)		Silikozis	
	Kişi	Tutar	Kişi	Tutar	Kişi	Tutar	Kişi	Tutar
2013 (Eylül)	218.949	284.002.372	298.125	251.163.048	67.042	62.526.065	201	450.120

410. Metin, O., "Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar", *Çalışma ve Toplum*, 2011, 1.

2012	201.670	847.471.944	298.617	848.563.035	59.517	167.883.076	200	1.251.136
2011	187.711	689.014.266	293.141	753.246.170	59.558	145.382.415	153	304.929
2010	168.559	616.041.424	290.558	728.116.114	55.727	151.610.423		
2009	142.288	565.064.743	275.028	632.946.356	44.541	141.230.699		
2008	114.518	396.420.446	255.990	581.925.601	28.631	91.794.787		
2007	92.904	299.814.374	239.110	516.849.574	8.877	26.973.748		
2006	82.891	159.842.641	233.910	377.628.856				
2005	84.072	88.127.785	243.519	251.254.286				
2004	79.811	53.206.010	220.600	149.757.612				
2003	72.805	48.105.959	204.332	136.999.430				
2002	68.598	19.863.694	193.780	56.992.883				

Tablo 4-12: 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'a göre maaş alan engellilerin verileri

Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'dan yararlanarak maaş alan engellilerin dağılımına bakıldığında kişi sayısında sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. 2013 Eylül ayı itibarıyla, %70 ve üzeri oranında engelli olan 218.949; %40-69 oranında engeli olan 298.125 ve 67.042 kişi de engelli yakını aylığı[411] almaktadır. Ayrıca 2011 yılından itibaren 201 silikozis hastası kişi de bu maaştan yararlanmaktadır.Fakat bu aylığın çok düşük miktarda olması, uygulamanın yetersizliğine dair tartışmaları beraberinde getirmektedir. %40-69 oranındaki engelliler aylık 283,13 TL, %70 ve üstü oranındaki engelliler aylık 424,69 TL ve 18 yaş altı engelli yakınları da aylık 283,13 TL maaş almaktadırlar. Bununla birlikte 2022 aylığının bağlanabilmesi, hanedeki kişi başına düşen aylık gelirin 255,22 TL'yi aşmaması şartına bağlanması da bir diğer tartışmalı alandır (2014 ilk altı ay için muhtaçlık sınırı 255,22 TL'dir). 4 kişilik bir hanede, hanenin gelirinin 1.020,88 TL'yi aşması durumunda, hanedeki engelli 2022 maaşından yararlanamamaktadır. TÜİK'in Nisan 2014'te açıkladığı açlık sınırının 1.184 TL olduğu düşünüldüğünde, engelli maaşının bağlanabilmesi için hanenin açlık sınırının da altında olması gerektiği anlaşılmaktadır.

25.03.2014 tarihinde yapılan yönetmelik değişikliği ile bakıcıya verilen evde bakım ödemeleri de hane gelirleri içerisinde değerlendirmeye alınmış ve bu sebeple evde bakım yardımı sağlanan engelli bireylerin ortalama gelirinin arttığına karar verilmiş ve binlerce kişi aylık kapsamının dışına çıkmıştır. 2022 aylığı alan engelliler, aylık kesintisi yaşamamak için hane üye sayılarını artırmaya, geliri olmayan akrabalarıyla aynı hanede yaşamayı düşünmektedirler ki bu da yeni bir aile formasyonunun kurulması anlamına gelmektedir. Tüm bunların da ötesinde, 2022 aylığından yararlanabilmenin koşulları, bir sosyal güvenlik sistemine dâhil olmama, gelir getirici bir faaliyet içerisinde bulunmama, nafaka almama ya da nafaka bağlanmasının mümkün olmaması gibi kişiyi pasifize eden kriterler bütünüyle oluşturulmuştur.

4.4.3. Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS) İstatistikleri

2012 yılından önce engelli çalışan adayları için her kurum ayrı sınav yapmaktaydı. İlk kez 2012 ve 2013 yıllarında "Özürlü Memur Seçme Sınavı (ÖMSS)" adıyla, 2014 yılında "Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS)"adıyla merkezî sınavlar gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki tabloda 2012 ve 2013 yılı için şimdiki adıyla EKPSS'ye başvuru yapan ve işe yerleştirilen engellilerin tablosu verilmiştir.

411. 18 yaşını tamamlamamış ve ilgili mevzuat çerçevesinde alınacak sağlık kurulu raporu ile engelli oldukları kanıtlanmış durumundaki engelli yakınlarının bakımını üstlenen kişilere verilen aylık.

EKPSS'ye Başvuru Yapan ve İşe Yerleştirilen Engelli Kişiler									
	2012					2013			
Eğitim Durumu (Kura)	Başvuru	Kadro	Yerleştirilen	Yerleştirilen / Başvuru (%)	Boş Kadro	Kadro	Yerleştirilen	Yerleştirilen / Başvuru (%)	Boş Kadro
İlköğretim	65.800	988	988	1,50	0	591	591	0,90	0
Eğitim Durumu (ÖMSS)	Başvuru	Kadro	Yerleştirilen	Yerleştirilen / Başvuru (%)	Boş Kadro	Kadro	Yerleştirilen	Yerleştirilen / Başvuru (%)	Boş Kadro
Ortaöğretim	48.156	3.052	2.174	4,50	878	3.379	3.378	7,00	1
Ön Lisans	7.074	1.574	1.093	15,50	481	1.442	1.343	19,00	99
Lisans	5.145	2.132	999	19,40	1.133	709	614	11,90	95
Toplam	60.375	6.758	4.266	7,10	2.492	5.530	5.335	8,80	195
Genel Toplam	**126.175**	**7.746**	**5.254**	**4,20**	**2.492**	**6.121**	**5.926**	**4,70**	**195**

Tablo 4-13: EKPSS'ye başvuru yapan ve işe yerleştirilen engelli kişiler

2012 yılında toplam 126.175 engelli şimdiki adıyla EKPSS'ye başvuru yapmıştır. İlköğretim mezunları için kurayla yerleştirme yapılan engelli çalışan adayları için 988 kadro açılmış ve tüm kadrolar doldurulmuştur, keza 2013 yılında da 591 kadro açılmış ve tamamı için engelli personel yerleştirilmiştir. Kura ile işe yerleştirilen ilköğretim mezunlarından başvuru yapanların %1,5'i 2012 yılında, %0,9'u 2013 yılında işe yerleştirilmiştir. Özellikle ilköğretim mezunu engellilerin başvuru ile işe yerleştirilme sayıları arasında büyük bir uçurum olduğu söylenebilir.

2012 yılında EKPSS'ye başvuru yapan ortaöğretim mezunlarının %4,5'i, 2013 yılında ise %7'si işe yerleştirilmiştir. 2012 yılında başvuru yapan ön lisans mezunlarının %15,5'i; 2013 yılında ise %19'u işe yerleştirilmiştir. Lisans mezunları içinse tersi bir durum söz konusu, 2012 yılında işe yerleştirilenler (%19,4) 2013 yılında işe yerleştirilenlerden (%11,9) daha fazladır. EKPSS ile başvuru yapanların %7,1'i 2012 yılında; %8,8'i 2013 yılında işe yerleştirilmiştir.

İstatistiklerin ötesinde, engellilerin sınav öncesi, esnası ve sonrasında yaşadıkları bir dizi problem bulunmaktadır. Adayın sınava gireceği yerler belirlenirken, kişinin kolay ve rahat ulaşmasının sağlanması, sınav merkezi ile adayın ikamet adresinin yakın olması ve sınav merkezinin adayın engellilik durumuna uygun olması gerekse de bu noktada Türkiye'nin karnesi kırıklarla doludur. Ayrıca ilkokul ve ortaokul mezunu adayların kura ile seçilmesi şans faktörünü devreye soktuğu için adil bir seçim kriteri de bulunmamaktadır. Bu açıdan, ilkokul ve ortaokul mezunu adayların da sınava girmesi adil seçim kriterini getirecektir.

4.4.4. Kamuda Yükselme

Kamuda engelli çalışan istihdamındaki ayrımcılığı ya da kamuda yükselme olanağının engelliler konusunda adil olup olmadığı, ortaya çıkarılması zor bir konudur. Ancak doğrudan olmasa da en azından dolaylı yöntemlerle, bu soruna dair ipuçları toplamak, çalışmanın bir hedef olmuştur. Bu yönde veri toplamak için iki aşamalı bir yol izlenmiştir.

1-Bakanlıklara, merkez ve taşra teşkilatları da dâhil olmak üzere, hâlihazırdaki mevzuat çerçevesinde, bakanlık bünyesinde engellilerin atama yapılamadığı kadroların olup olmadığı sorulmuştur.

Söz konusu başvurularda bakanlıklara:

> Bakanlığınız ve bağlı kurum ve kuruluşlarında 657 sayılı Kanuna göre memur atamaları yapılırken, mevzuata göre (mesleğe alınma koşulları arasında) engellilik derecesi ve engel türleri

esas alınarak ataması yapılmayan (hâkimlik, savcılık, HSYK üyeliği, müfettişlik, bakanlık daire başkanlıkları vb.) kadroları var mıdır?

sorusu yöneltilmiştir.

Yapılan bu başvurulara, bakanlıkların ve bağlı kuruluşlardan genelleme yapılabilecek cevaplar alınamamıştır. Ancak, kimi bakanlıklardan alınan cevaplar, istihdamda engellilere yönelik mevzuattan ya da istihdam politikalarının kendisinden kaynaklanan bir ayrımcılık olduğunun izlerini vermiştir. Bu durum, izleme çalışmalarının kamuda istihdam konusunda yeni sorgulamalar üretmesine sebep olmuştur. Aşağıda bu sorgulayama sebep olan ve bakanlıklardan alınan cevaplardan bazı örnekler sunulmuştur.

AB Bakanlığı, vermiş olduğu 11.11.2013 tarih ve 11654166/622.01.2.3370 sayılı yazıda, "Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS) ile yapılacak olan merkezi atamalarda, Bakanlığımız bünyesinde Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, Başkan, Daire Başkanı, I. Hukuk Müşaviri, Özel Kalem Müdürü, Bakanlık Müşaviri, Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri, Avrupa Birliği İşleri Uzmanı, Avrupa Birliği İşleri Uzman Yardımcısı, Hukuk Müşaviri, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanı, Mali Hizmetler Uzmanı, Mali Hizmetler Uzman Yardımcısı, İç Denetçi ve Eğitim Uzmanı kadrolarına istihdam edilememektedir." ifadesine yer vermiştir. Yazıdaki ifadelere göre, bakanlığın yukarıda sıralanan kadrolara, engelliler için memur olmanın tek yolu olan EKPSS'de yer verilmemektedir.

Diğer taraftan, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 26.11.2013 tarih ve 28812228-622/766 sayılı yazısında, "Gümrük muhafaza ve güvenlik memurları alımında fiziksel ön koşullar olması sebebiyle, engellilerin bu kadroya alınmadığı"nı ifade etmiş, bunun yanında 18/08/2012 tarihli ve 28388 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı Yönetmeliği'nin 16. maddesinde ise Müfettiş Yardımcılığı giriş sınavına başvurabilmek için; "sağlık durumu, yurdun her yerinde görev yapmaya ve her türlü iklim ve yolculuk şartlarında seyahat etmeye elverişli olmak ve müfettişlik görevini yapmasına engel olabilecek hastalığı veya özrü bulunmamak şartının taşınması gerekmektedir"[412] hükmüyle, engellilerin bu kadrolara alınamayacağı yönünde görüş bildirmiştir.

Keza, Adalet Bakanlığı'nın verdiği 21.11.2013 tarih ve 21646783 sayılı cevapta ise2802 sayılı Kanun'un "Adayların nitelikleri" başlıklı 8. maddesinin (g) bendinde "Hâkimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği, alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi engeli bulunmamak"[413] hükmüne yer verilerek, aday adayının söz konusu maddede geçen sağlık koşulunu sağlayıp sağlamadığının tespiti için sağlık kurulu raporu istendiğini, istenilen sağlık kurulu raporunun adayın engelli olmasından ziyade engelsiz olsa dahi yurdun her yerinde görev yapıp yapamayacağının tespitine yönelik bir rapor olduğunu ve Adalet Bakanlığı'nın bu konuda bir takdir yetkisinin bulunmadığı ifade edilmiştir.

Bakanlıkların 3 tanesinden alınan bu şekildeki cevaplar, bazı bakanlıkların mevzuatının, kimi kadrolara engelli personel alımında ciddi engeller içerdiğini ortaya koymuştur. Ancak sonuç olarak cevap veren bakanlıkların sadece 3'ünün bu yönde cevap vermesi, izleme çalışmaları kapsamında bir genelleme yapılmasına müsaade etmemiştir.

412. Bkz. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı Yönetmeliği'nin 16. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16526&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=G%C3%BCmr%C3%BCk%20ve%20Ticaret%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Rehberlik%20ve%20Tefti%C5%9F%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi (erişim tarihi: 22.05.2014)

413. Bkz. 2802 Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 8. maddesinin (g) bendi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2802.pdf (erişim tarihi: 22.05.2014)

Bu noktada, mevzuattan kaynaklanan sorun olsun olmasın, engelli bireylerin nitelikli kadrolarda hâlihazırda ne derece yer bulup bulamadıklarının sorgulamasının, yazılı olmasa da fiilî durumun koyulması yoluyla, daha iyi okuma yapılabilecek bir tablo ortaya koyabileceği değerlendirmesini doğurmuştur.

Bu bağlamda, kamuda üst ve orta düzey engelli çalışanın varlığını sorgulayabilmek bakımından 21 bakanlığa bilgilendirme başvurusunda bulunulmuş, hem bakanlık hem de bakanlığa bağlı kuruşların ilgili verisi talep edilmiştir. 21 bakanlığın 18'i dönüş yapmıştır. Bakanlıklara yöneltilen bilgilendirme başvurusu soruları şu şekildedir:

1- Bakanlığınız Merkez teşkilatı bünyesinde 657 sayılı Kanun, 4857 sayılı İş Kanunu ya da bakanlığınızın personel istihdamı konusunda yürürlükte olan diğer mevzuat kapsamında atama-istihdamı yapılmış, müsteşar, müsteşar yardımcılığı, müşavir, müşavir yardımcısı, genel müdür, genel müdür yardımcısı, daire başkanı, daire başkan yardımcısı, şube müdürü, şube müdür yardımcısı, uzman, uzman yardımcısı, müfettiş, müfettiş yardımcısı ve her türlü mühendis kadrolarında görev yapan engelli personel bulunmakta mıdır?

2- Bakanlığınız merkez teşkilatı bünyesinde yukarıda ifade edilen kadrolarında görev yapan engelli personel bulunmakta ise söz konusu personelin bağlı bulundukları kadroları ve engel türlerine göre dağılımları nelerdir?

3- Bakanlığınıza bağlı kuruluşların merkez teşkilatında, genel Müdür, müdür, daire başkanlığı, daire başkan yardımcılığı, uzman, uzman yardımcısı, mühendis, kadrolarında görev alan engelli bireyler bulunmakta mıdır?

4- Bakanlığınıza bağlı kuruluşların yukarıda ifade edilen kadrolarında görev yapan engelli personel bulunmakta ise söz konusu personelin bağlı bulundukları kadroları ve engel türlerine göre dağılımları nelerdir?

Bakanlıklarda ve bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışan üst düzey engelli personel[414] durumu aşağıda tablolaştırılmıştır.

Bakanlıklarda Engelli Üst Düzey Personel Durumu									
	Kadro Adları								
Bakanlık Adı	**Müsteşar**	**Müsteşar Yardımcısı**	**Müşavir**	**Müşavir Yardımcısı**	**Genel Müdür**	**Genel Müdür Yardımcısı**	**Daire Bşk.**	**Daire Başkan Yardımcısı**	**Toplam**
İçişleri Bakanlığı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Milli Eğitim Bakanlığı	0	0	1	0	0	1	0	0	2
Sağlık Bakanlığı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	0	0	2	0	0	0	0	0	2
Toplam	**0**	**0**	**6**	**0**	**0**	**1**	**0**	**0**	**7**

Tablo 4-14: Bakanlıklarda engelli üst düzey personel durumu

414. Müşavirlik kadrosu üst düzey kategorisinde ele alınmıştır. Ancak, 657 sayılı Devlet Memuru Kanunu'nun 59. maddesine göre, istisnai kadro olarak tanımlanmıştır. Müşavir kadronun resmi anlamda üst düzey olması bir varsayım olup, aslen danışmanlık anlamına gelen müşavirliğin fiilen ne derecede üst düzey kadro olduğu, bağlı bulunduğu bakanlık ya da kamu kuruluşunun özel mevzuatına göre değişmektedir.

Tablo 4-14'ün ortaya koyduğu fotoğraf oldukça düşündürücüdür. Bakanlıkların merkez teşkilatlarında 7, bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda ise 4 olmak üzere toplam 11 üst düzey engelli personel çalışmaktadır. Bakanlıklarda görev alan üst düzey engelli personelin 6'sı müşavir, 1'i genel müdür yardımcısıdır. Kaldı ki, üst düzey kadrolarda gösterilen müşavirlik kadroları da ayrıca ele alınmak durumundadır. Zira birçok kurumdaki müşavirlik kadrolarının karar ve icraatlar noktasında etkisi bulunmayan kadrolar olduğu çokça dillendirilen bir konudur.

Bakanlıklara Bağlı Kurum ve Kuruluşlarda Engelli Üst Düzey Personel Durumu ve Kurumlara Göre Dağılımı									
	Kadro Adları								
Kurum Adı	**Müsteşar**	**Müsteşar Yardımcısı**	**Müşavir**	**Müşavir Yardımcısı**	**Genel Müdür**	**Genel Müdür Yardımcısı**	**Daire Bşk.**	**Daire Başkan Yardımcısı**	**Toplam**
Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü	0	0	2	0	0	0	0	0	2
Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Toplam	**0**	**0**	**2**	**0**	**0**	**0**	**1**	**1**	**4**

Tablo 4-15: Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda engelli üst düzey personel durumu ve kurumlara göre dağılımı

Diğer taraftan devletin vali, kaymakam, bakanlık müsteşarlığı, diplomatlık, hâkim-savcılık vb. nitelikli kadrolarında çalışan bir engelli bulunmuyor.Bu durum, bakanlıkların verdiği cevaplarda, özel bir gerekçeye dayandırılmamakla birlikte, kimi hallerde de yasalardaki mevcut düzenlemeye dayandırılmaktadır. Nitekim HSYK'ya yapılan ve hâlihazırda hâkimlik ya da savcılık kadrolarında görev yapan engelli bulunup bulunmadığının sorulduğu bilgi edinme başvurusuna, HSYK tarafından:

> *2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununun 8. maddesinde; "Adaylığa atanabilmek için, hâkimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya sakatlığı, alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi özürlü durumları bulunmamak şarttır." hükmü gereğince engelli hâkim ve savcı bulunmamaktadır.*

şeklinde cevap verilmiştir.[415]

Diğer taraftan, bakanlıklarda görev alan orta düzey engelli personel dağılımı ise şu şekildedir:

415. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Genel Sekreterliği'nin 17.03.2014 tarih ve B.03.1.HSK.07.0.11.05-903.99/868/9059 sayılı cevap yazısı

Bakanlıklarda Görev Alan Orta Düzey Engelli Personel Dağılımı										
No	Bakanlık Adı	Kadrolar								
		Şube Müdürü	Şube Müdür Yardımcısı	Uzman	Uzman Yardımcısı	Müfettiş	Müfettiş Yardımcısı	Mühendis	Diğer	Toplam
1	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1	0	0	0	0	0	7	0	8
2	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2	0	0	0	0	0	0	0	2
3	Dışişleri Bakanlığı	0	0	0	0	0	0	0	2	2
4	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	0	0	0	0	0	0	4	0	4
5	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	1	0	0	0	0	0	194	1	196
6	İçişleri Bakanlığı	2	0	0	0	0	0	0	0	2
7	Kalkınma Bakanlığı	0	0	1	0	0	0	0	3	4
8	Maliye Bakanlığı	4	0	2	0	0	0	2	73	81
9	Milli Eğitim Bakanlığı	0	0	0	0	0	0	5	0	5
10	Milli Savunma Bakanlığı	0	0	4	0	0	0	1	4	9
11	Sağlık Bakanlığı	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Toplam		**10**	**0**	**7**	**0**	**0**	**0**	**214**	**83**	**314**

Tablo 4-16: Bakanlıklarda görev alan orta düzey engelli personel dağılımı

21 bakanlığın 11'inde toplam 314 orta düzey engelli personel bulunmaktadır. Bu 314 personelin %61'i Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nda çalışmakta, bu bakanlıktaki orta düzey engelli personelin de neredeyse hepsi mühendis kadrosundadır. Bu noktada fark yaratan bir diğer bakanlık da 81 personelle Maliye Bakanlığı'dır. Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda görev alan orta düzey engelli personel dağılımı aşağıda tablolaştırılmıştır.

Bakanlıklara Bağlı Kurum ve Kuruluşlarda Görev Alan Orta Düzey Engelli Personel Dağılımı										
No	Bakanlığa Bağlı Kuruluş Adı	Kadrolar								
		Şube Müdürü	Şube Müdür Yardımcısı	Uzman	Uzman Yardımcısı	Müfettiş	Müfettiş Yardımcısı	Mühendis	Diğer	Toplam
1	BOTAŞ	0	0	1	0	0	0	0	0	1
2	Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü	0	0	0	0	0	0	0	1	1
3	Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü	1	1	1	2	0	0	0	0	5
4	Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü	2	0	0	0	0	0	0	0	2
5	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı	0	0	2	0	0	0	0	0	2
6	Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı	1	0	1	0	0	0	0	2	4
7	Spor Genel Müdürlüğü	1	0	0	0	0	0	3	0	4
8	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü	0	0	0	0	0	0	1	0	1
9	TCDD Genel Müdürlüğü	0	0	1	0	0	0	1	0	2
10	TEMSAN Genel Müdürlüğü	0	0	0	0	0	0	3	0	3
11	TMO Genel Müdürlüğü	1	0	1	0	0	0	0	0	2
12	TÜBİTAK	0	0	2	12	0	0	1	0	15
13	Türkiye İş Kurumu	1	0	1	0	0	0	0	0	2
14	Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü	4	0	0	0	0	0	0	11	15
Toplam		**11**	**1**	**9**	**14**	**0**	**0**	**9**	**14**	**58**

Tablo 4-17: Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda görev alan orta düzey engelli personel dağılımı

Bakanlıklara bağlı 14 kurum ve kuruluş, toplamda 58 orta düzey engelli personel çalıştırmaktadır. En fazla orta düzey engelli personele sahip olan kurumlar ise 15'er personelle TÜBİTAK ve Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'dür.

Kamu sektöründe belirlenmiş kriterleri sağlayan her çalışan, kanunen yükselebilmektedir. Fakat yasal olmayan, bir zaman sonra algıda ve pratikte yasallaşmış ve engelli bireylerin işte yükselmesi imkânsıza yakın hale gelmiştir. Yukarıda ortaya konulan verilerden de anlaşılacağı üzere, engelli bireylerin kamuda yüksek pozisyonlara gelmeleri fiilen zor ve istisnaidir. Diğer taraftan, engelli bireylerin genel kadro oran ve sayıları dikkate alındığında, orta derecedeki kadrolarda bulunmaları da oldukça zordur.

Engelli bireylerin işte yükseltilmemeleri ve engelli bireylerin yükseltilmeyeceklerini düşünmeleri üç nedenle açıklanabilmektedir. Birincisi, üst düzey bir pozisyonda bir engelliyle karşılaşılmamasıdır. Kıyas üzerinden geliştirilen bu kanı, engelli çalışanların daha iyi bir pozisyonda çalışmaları ve işte yükseltilmeleri inancını sıfıra indirgemektedir. İkincisi, salt engelli oldukları için ve estetik kaygıların yoğun olmasından ötürü işte yükseltilmeyeceklerini düşünmektedirler. Üçüncüsü ise çalışan engellilerin alınan eğitim ile yüksek pozisyonlar ve işte yükselme arasında bir ilişkinin olmadığını düşünmeleri, kamuda yükselmenin ideolojik bir tarafı olduğuna ve bu ideolojide engelli bireylere yer olmadığına kanâat getirmeleridir.

Kamuda yükselmenin imkânsızlığının nedeni olarak tespit edilen ilk unsur olan yüksek pozisyonlarda bir engelliyle karşılaşılmaması, yükselme inancının kaybedilmesine yol açmaktadır. Kamuda yükselmenin imkânsızlığının nedeni olarak tespit edilen ikinci unsur ise salt engelli olmak ve estetik kaygıların yoğunluğudur. Bir engellinin yüksek pozisyonlarda olamamasının nedeni olarak ortaya salt engellilik ve buna bağlı olarak estetik kaygılar sadece bir fiziksel durum üzerinden okunmamalıdır. Zira fiziksel durum ile kişisel özellikler arasında kurulan tıbbi model ürünü ilişki, engelli ve yüksek pozisyon arasındaki ilişkiyi de koparmaktadır. Kamuda yükselmenin imkânsızlığının nedeni olarak tespit edilen üçüncü unsur ise işte yükselmenin ideolojik olduğu, sanılanın aksine eğitim düzeyiyle yükselme arasında bir ilişkinin olmamasıdır. Buna ek olarak, ilgili ideolojinin çalışan engelli için çizdiği sınırlar keskindir ve sınırları aşmak mümkün olmamaktadır.

4.4.5. Fiziksel Koşullar

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 14. maddesinde geçen "Çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürlülerin karşılaşabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur."[416] ifadesiyle engelli çalışanların engellilik durumlarına göre özel düzenleme yapılması işverenin sorumluluğuna verilmiştir.

Diğer taraftan, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un geçici 2. maddesine göre, bütün kamusal binaların engelli bireylerin erişilebilirliğine uygun olması gerektiği yönünde yasal yükümlülük bulunmaktadır.[417] Bu yasal yükümlülük, hem engelli çalışanları hem de kamudan hizmet alan engellileri kapsayan koşullar yaratmayı hedeflemektedir.

Bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşlarına bilgilendirme başvurusunda bulunulmuş ve engelli çalışanların çalışma ortamlarındaki fiziksel koşullar irdelenmiştir.

Bilgi Edinme Başvurusu Yapılan Kurumlar				
Başvuru Yapılan	**Başvuru Sayısı (adet)**	**Cevap Verenler (adet)**	**Cevap Vermeyenler (adet)**	**Cevap Alma (%)**
Bakanlıklar	21	12	9	57,14
Kamu Kurum ve Kuruluşları	62	41	21	66,13
Valilikler	81	63	18	77,78
Belediyeler (hizmet binaları)	81	43	38	53,09
Belediyeler (kentsel alanlar)	81	51	30	62,96
ASPB İl Müdürlükleri	81	50	31	61,73
SGK İl Müdürlükleri	81	68	13	83,95
İŞKUR İl Müdürlükleri	81	71	10	87,65
Milli Eğitim İl Müdürlükleri	81	60	21	74,07
Sağlık İl Müdürlükleri	81	49	32	60,49
Emniyet İl Müdürlükleri	81	51	30	62,96
Kaymakamlıklar	961	427	534	44,43
Üniversiteler	174	107	67	61,49
Toplam	**1.947**	**1.093**	**854**	**56,14**

Tablo 4-18: Bilgi edinme başvurusu yapılan kurumlar

416. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 14. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
417. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun geçici 2. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

Başvuru sayısı, cevap verenler, cevap vermeyenler ve cevap alma oranlarının yansıtıldığı tabloda dikkati çeken ilk husus, cevap alma oranının düşüklüğüdür. Örneğin kaymakamlıkların sadece %44,4'ü bilgilendirme başvurumuza cevap vermiştir. En fazla cevap ise sırasıyla İŞKUR İl Müdürlükleri (%87,6) ve SGK İl Müdürlükleri (%83,9) tarafından verilmiştir. Toplamda ise bilgilendirme başvurusu yapılan kamu kurum ve kuruluşların %56,1'i bu bilgilendirmeye yanıt vermiştir.

Bilgi Edinme Başvurularına Cevap Veren Kurum ve Kuruluşların Fiziki Erişim Düzenleme Durumları			
Düzenlemenin İçeriği	**Yapılan**	**Yapılmayan**	**Yapılma Oranı (%)**
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaç tanesinde (görme, ortopedik, işitme ve fiziksel dezavantajlı) engelli bireylerin erişilebilirlikleri bakımından inceleme yapılmıştır?	4.302	2.236	65,80
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaçında görme engelli bireyler için TSE'nin ilgili standartları kapsamında hissedilebilir zemin uygulaması yapılmıştır?	393	6.135	6,02
Kamu kurum ve kuruluşlarının birden fazla katlı binalarında asansör bulunan bina sayısı kaçtır?	2.351	3.006	43,89
Kamu kurum ve kuruluşlarının birden fazla katlı binasında bulunan asansörlerinde sesli uyarı sistemi bulunan asansör sayısı kaçtır?	532	1.825	22,57
Kamu kurum ve kuruluş binalarında girişlerine tekerlekli sandalye kullananlar için TSE'nin ilgili standartları kapsamında rampa, asansör gibi fiziksel düzenlemeler yapılmış mıdır?	3.021	3.516	46,21
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaçında TSE'nin ilgili standartları kapsamında kullanabilecekleri engelli tuvaleti bulunmaktadır?	2.678	3.860	40,96
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaçında işitme engelliler için indüksiyon döngü-iyi duyma sistemleri kuruludur?	32	6.416	0,50
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaçında işaret dili bilen personel bulunmaktadır? (Bina sayısı üzerinden değerlendirme yapılmamış, kurum sayısı üzerinden değerlendirilme yapılmıştır.)	59	1.474	3,85

Tablo 4-19: Bilgi edinme başvurularına cevap veren kurum ve kuruluşların fiziki erişim düzenleme durumları

Bilgilendirme başvurusuna gelen cevapların derlendiği tabloda, kurumların %65,8'inin engelli bireylerin erişilebilirlikleri bakımından inceleme yaptığı gözleniyor. Ne var ki, birden fazla katlı binalara sahip kurumların sadece %43,9'unun asansöre sahip olduğu anlaşılıyor. Toplamda asansörlerin sadece %22,6'sı sesli uyarı sistemine sahip. Bununla birlikte, kamu kurum ve kuruluş binalarında girişlerine tekerlekli sandalye kullananlar için TSE'nin ilgili standartları kapsamında rampa yapan kurumların oranı ise %46,2'dir. TSE'nin ilgili standart kapsamında kullanabilecekleri engelli tuvaleti bulunan kurumların oranı ise %41 olarak göze çarpıyor. Hissedilebilir zemin uygulamasını gerçekleştiren kurumların oranı %6. Son olarak, kamu kurum ve kuruluş binalarında işaret dili bilen personel oranı %3,9 iken indüksiyon döngü-iyi duyma sistemlerine sahip kamu kurum bina oranı %0,5'tir. Aşağıdaki tabloda ilgili veriler kurum ve kuruluş bazında verilmiştir.

Kurum ve Kuruluşların Fiziki Erişim Düzenleme Durumları																		
Başvuru Yapılan	**Toplam Bina**	**İnceleme Yapılan**		**Hissedilebilir Zemin**		**Çok Katlı Bina**		**Asansör**		**Sesli Uyarı Sistemi**		**Fiziksel Düzenleme**		**Tuvalet**		**İndüksiyon**	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Bakanlıklar	62	25	40,3	1	1,6	57	91,9	50	80,6	9	14,5	43	69,4	35	56,5	1	1,6
Kamu Kurum ve Kuruluşları	1.480	888	60	165	11,1	1.316	88,9	592	40	167	11,3	629	42,5	568	38,4	5	0,3
Valilikler	101	42	41,6	6	5,9	94	93,1	48	47,5	7	6,9	72	71,3	56	55,4	0	0
Belediyeler (hizmet binaları)	396	255	64,4	49	12,4	228	57,6	71	17,9	26	6,6	195	49,2	124	31,3	4	1
ASPB İl Müdürlükleri	129	66	51,2	11	8,5	106	82,2	38	29,5	9	7	90	69,8	62	48,1	7	5,4
SGK İl Müdürlükleri	95	50	52,6	12	12,6	92	96,8	69	72,6	10	10,5	61	64,2	61	64,2	5	5,3
İŞKUR İl Müdürlükleri	80	24	30	5	6,3	72	90	41	51,3	7	8,8	51	63,8	37	46,3	0	0
Sağlık İl Müdürlükleri	92	55	59,8	4	4,3	70	76,1	29	31,5	7	7,6	53	57,6	32	34,8	0	0
Kaymakamlıklar	361	122	33,8	13	3,6	312	86,4	102	28,3	37	10,2	168	46,5	97	26,9	7	1,9
Üniversiteler	3.742	2.775	74,2	127	3,4	3.010	80,4	1.311	35	253	6,8	1.659	44,3	1.606	42,9	3	0,1
Toplam	**6.538**	**4.302**		**393**		**5.357**		**2.351**		**532**		**3.021**		**2.678**		**32**	

Tablo 4-20: Kurum ve kuruluşların fiziki erişim düzenleme durumları

Engelli bireylerin erişilebilirlikleri bakımından inceleme yapma oranı en çok belediyelere (%64,4) aitken bu oranın en az olduğu kurumlar İŞKUR İl Müdürlükleri'dir (%30). Hissedilebilir zemin ve engellilerin kullanımına uygun tuvalet daha çok SGK İl Müdürlükleri'nin gündeminde iken bu noktada bakanlık ve kaymakamlıkların sınıfta kaldığı söylemek yanlış olmayacaktır. Engellilerin kullanımına uygun asansör (%80,6) ve sesli uyarı sisteminde (%14,5) ise bakanlıklar önde görünmektedir.

4.5. İstatistiklerin Ötesinde Engellilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar

Şu noktaya kadar engellilerin çalışma hayatlarına istatistikler üzerinden bakılmıştır. Sayıların gösteremediği hususi sorunlar ve ayrımcılıklar bu bölüm altında irdelenecektir. İzleme çalışmaları kapsamında, engelli bireylerin iş yaşamı sırasında uğradıkları haksız fesih, mobbing ve ayrımcılık

olaylarının tespit edilmesi ve buna ilişkin verilerin toplanması temel hedef olmuştur. Söz konusu olumsuzlukların tespit edilmesi amacıyla iki odak üzerinden bilgi edinme başvuruları yapılmıştır. Bu kapsamda:

1- Engelli işçilerin ve memurların, konu olduğu haksız fesih, mobbing, ayrımcılık vb. iddiasıyla açılmış soruşturmalar ve bunların sonuçları hakkında bilgi edinilmesine yönelik başvurular yapılmıştır. Bu bağlamda, kamu sektöründe soruşturmalar için tek tek bakanlıklara, özel sektörde yaşanan olaylara ilişkin soruşturmalar için ise bu konuda denetici kuruluş olan SGK'ya başvurular yapılmıştır. Başvuruda Bakanlıklara, engelli çalışanların konu olduğu mobbing, haksız fesih, ayrımcılık vb. idari soruşturmalarının bulunup bulunmadığı, SGK'ya ise denetçi kurum olarak, kayıtlarında özel sektör kuruluşlarını konu olduğu benzer konulu soruşturmanın olup olmadığı ve varsa bu soruşturma sonuçlarının verileri talep edilmiştir. Yapılan bu başvurulara, bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar tarafından kayıtlarında böyle bir soruşturma olmadığı cevabı verilmiştir. Bakanlıklar tarafından verilen cevaplardan sadece bir tanesinde bir engellinin göstermiş olduğu disiplinsizlik sebebiyle, bir engelli aleyhine sonuç veren bir soruşturmanın bulunduğu bildirilmiş, bu veri de, çalışmalarda tasnif dışı bırakılmıştır. Diğer taraftan, SGK, yapılan başvuruya cevap vermemiştir.

2- Engelli bireylerin iş yaşamı sonrasında konu olduğu haksız fesih, mobbing, ayrımcılık vb. iddiasıyla (iş mahkemelerinde ya da savcılıklar tarafından açılan ceza mahkemelerinde) açılmış davalar ve bu davaların sonuçlarına ilişkin veriler konusunda Adalet Bakanlığı'na başvurular yapılmıştır.

Söz konusu başvurularda üç soru bilgilendirme başvurusu üzerinden yöneltilmişse de cevap alınamamıştır:

1- Bakanlığınız kayıtlarında haksız fesih, mobbing, (iş hukukundaki alanlar ve diğer alanlar da dâhil olmak üzere) ayrımcılık iddialarıyla açılmış dava sayısı kaçtır?

2- Bakanlığınız kayıtlarında haksız fesih, mobbing, (iş hukukundaki alanlar ve diğer alanlar da dâhil olmak üzere) ayrımcılık iddialarıyla açılmış davalardan kaç tanesi engelliye yönelik mobbing, haksız fesih ve ayrımcılık iddiasıyla açılmıştır?

3- Bakanlığınız kayıtlarında haksız fesih, mobbing, (iş hukukundaki alanlar ve diğer alanlar da dâhil olmak üzere) ayrımcılık iddialarıyla açılmış davalardan engelliye yönelik mobbing, haksız fesih ve ayrımcılık iddiasıyla açılan davalardan kaç tanesi sonuçlanmıştır? Sonuçlanan bu davaların kaç adedi, engelli lehine sonuçlanmıştır?

Adalet Bakanlığı'na yapılan bu başvuruya, bakanlık tarafından, kayıtlarında bu tipte bir tasnif yapmaya olanak veren bir altyapı olmadığı için yanıt verilemediği bildirilmiştir.

Haksız fesih, mobbing ve ayrımcılık iddialarıyla açılmış dava noktasında veri sağlanamadığı için bu bölümde medya taraması ve hak ihlâlleri bildirimleri dayanak alınacak ve farklı başlıklar altında yorumlanacaktır.

İstihdamla ilgili yazılı ve görsel medyaya yansıyan haberler taranmış, 2012 ve 2013 yıllarında toplam 115 habere rastlanmıştır.

İstihdam bakımından görsel medyada yer alan ihlâl haberlerinin dağılımı incelendiğinde toplam 23 haberin 18'i doğrudan çalışma hayatıyla, 5'i hem erişilebilirlik hem de çalışmayla ilgili olduğu gözleniyor.92 yazılı haberin ise 82'si doğrudan çalışma hayatıyla, 8'i kötü muamele ve çalışma hayatıyla ilgilidir. Geriye kalan birer haber ise erişilebilirlik ve çalışma ile yaralanma ve çalışma ile ilgilidir.

İstihdam Alanındaki İhlâl Çeşitlerine Göre Medyada Yer Alan Haber Sayıları					
İhlâl Edilen Haklar	Yazılı Haber Sayıları		Görsel Haber Sayıları		Konularına Göre Haber Toplamları
	2012	2013	2012	2013	
Çalışma	45	37	9	9	100
Erişilebilirlik-Çalışma	0	1	4	1	6
Kötü Muamele-Çalışma	7	1	0	0	8
Yaralanma-Çalışma	1	0	0	0	1
Toplam	**53**	**39**	**13**	**10**	**115**

Tablo 4-21: İstihdam alanındaki ihlâl çeşitlerine göre medyada yer alan haber sayıları

Bu bölümde görsel ve yazılı basında istihdamla ilgili çıkan haberlerin derlemesi yapılacaktır. Görsel ve yazılı basına yansıyan istihdamla ilgili haberlere geçmeden önce haberlerin dili ile ilgili birkaç çıkarımda bulunmak faydalı olacaktır. Habere konu olan engellinin tekerlekli sandalyeli olması durumunda "tekerlekli sandalyeye mahkûm" betimlemesi ya da engellilerin konu olduğu haberlerde fonda çalan müziğin seçimine kadar engelliliği hak ekseninde ele almak yerine trajedileştirme yöntemi kullanılmaktadır. Fakat engelli temalı haberlerin son dönemde yoğunlaşmasının olumlu ve etki üretme kapasitesine sahip olduğunu da belirtmemiz gerekir.

Bu çalışmanın bir diğer veri üreten aşaması www.engellihaklariizleme.org isimli sayfadan yapılan engelli hak ihlâlleri bildirimleridir. İhlal bildirimi yapan kişilerin anonimliğini koruyabilmek bakımından, kişinin kimliğini açığa çıkaracak alıntılardan kaçınılmış ve kurum/kişi adları harflendirilmiştir. Bunun yanında ihlâl bildirimleri, okuma kolaylığı sağlamak amacıyla imla düzeltmeleri yapılarak aktarılmıştır. Her ne kadar arzu edilen seviyede bildirim yapılmamış olsa da bildirimi yapılan vakaların Türkiye'de yoğunlukla yaşandığı, gerek medya taraması sonuçları, gerek izleme çalışmaları sırasında yerel sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan toplantılar, gerekse de konu özelinde gerçekleştirilen diğer araştırmalar temel alınarak söylenebilir. Arzu edilen düzeyde bildirim yapılmamasının nedeninin ise hak ihlâli yaşayan engellilerin resmi kurumlara yaptıkları başvurunun sonuçsuz kalması ve bir şeylerin değişeceğine dair inanç beslememeleridir. Öyle ki, hak ihlâli bildirimi yapan 139 kişinin %71'inin yaşadıkları ihlâlle ilgili "herhangi bir müracaatım olmadı" cevabını vermesi, tahmin edemediğimiz sayıdaki engelli bireyin sayfamıza bildirim yapmadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

İstihdam Alanında İhlâl Edilen Haklara Göre Yapılan Hak İhlâl Bildirimleri		
Hangi Hakkın İhlâl Edildiği	**Sayısı**	**Yüzde**
Çalışma ve İstihdam	31	79,50
Erişilebilirlik/Ulaşılabilirlik - Çalışma ve İstihdam	4	10,30
Çalışma ve İstihdam - Kültürel Yaşama, Dinlenme, Eğlence ve Spor Etkinliklerine Katılım	1	2,60
Çalışma ve İstihdam - Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	1	2,60
İşkenceye veya Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye veya Cezaya Maruz Kalmak -Çalışma ve İstihdam	1	2,60
Yasalar Önünde Eşit Tanınma - Çalışma ve İstihdam	1	2,60
Toplam	**39**	**100,00**

Tablo 4-22: İstihdam alanında ihlâl edilen haklara göre yapılan hak ihlâl bildirimleri

Yukarıdaki tabloda istihdam alanında yapılan toplam 39 başvurunun konularına göre dağılımı gösterilmektedir. Yapılan hak ihlâl bildirimlerinin büyük çoğunluğu (%79,5) sadece çalışma ve istihdam alanıyla ilgiliyken, %10,3 oranında çalışma ve istihdam alanına erişilebilirlik / ulaşılabilirlik konuları da eklemlenmiştir.

İstihdam Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin Engel Türlerine ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı					
Engel Türüne Göre			Cinsiyete Göre		
Engel Türü	**Sayısı**	**Oranı (%)**	**Cinsiyet**	**Sayısı**	**Oranı (%)**
Ortopedik	18	46,20	Kadın	8	20,5
Çoklu engel	6	15,40	Erkek	31	79,5
Engelli yakını	5	12,80	**Toplam**	**38**	**100,00**
Görme	2	5,10			
İşitme	2	5,10			
Süreğen	2	5,10			
Diğer	1	2,60			
Otizm	1	2,60			
Ruhsal	1	2,60			
Zihinsel	1	2,60			
Toplam	**39**	**100,00**			

Tablo 4-23: İstihdam alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin engel türlerine ve cinsiyetlerine göre dağılımı

Hak ihlâli bildirimi yapan kişilerin engel türüne göre dağılımına bakıldığında %46,2'sinin ortopedik; %15,4'ünün çoklu engelli olduğu gözleniyor. %12,8'i ise engelli yakını olarak hak ihlâl bildirimi başvurusu yapmıştır. Cinsiyet dağılımına bakıldığında ise bildirimlerin erkek yoğunluklu olduğu gözleniyor (%79,5). İstihdam alanında engelli kadınlara uygulanan ayrımcılık ve bu alandan türlü düzeylerde diskalifiye edilmeleri kendine bu tabloda da yer bulmuştur zira bildirim yapan 8 kadının da 2'si engelli yakınıdır.

İstihdam Alanında Yapılan Hak İhlâl Bildirimlerinin Olay Durumuna Göre Dağılımı		
Olayın Durumu	**Sayısı**	**Oranı (%)**
Herhangi Bir Müracaatım Olmadı	26	66,70
İdare Dilekçeme Olumsuz Yanıt Verildi	7	17,90
Davacı Oldum ve Olay İlk Derece Mahkemesinde Görülüyor	4	10,30
Kolluk Kuvvetlerine (Polis/Jandarma) Şikâyette Bulundum	2	5,10
Toplam	**39**	**100,00**

Tablo 4-24: İstihdam alanında yapılan hak ihlâl bildirimlerinin olay durumuna göre dağılımı

Tarafımıza hak ihlâli bildirimi yapanların %66,7'si herhangi bir resmi mercie müracaatının olmadığını dile getirmiştir. %17,9'u ise idari dilekçesine olumsuz yanıt almıştır. Sadece bu çıktıdan dahi, engellilerin hak arama mücadelesinde yeterli destek görmeyecekleri düşüncesinin yoğun olduğunu; bu mücadeleye girenlerin de sonuç alamadıklarını söylemek mümkün görünüyor.

4.5.1. Kamu Kurum Kültürü ve "Kutsal" Roller

Haber 4-1: 24.11.2012 tarihinde Haber Türk kanalında yayınlanan haber

24.11.2012 tarihinde Haber Türk kanalında "Hasan Kahraman'ın özürlü diye ataması iptal edildi" başlıklı haberinde, engelli matematik öğretmeni Hasan Kahraman'ın atamasının iptal edilmesi işlenmiştir. Ankara Sağlık İl Komisyonu tarafından "sınıfın kontrolünü sağlayamayacağı" gerekçesiyle ataması iptal edilen Hasan Kahraman mahkeme kararıyla bir sene sonra mesleğe geri dönmüştür.

Tam da bu noktada, bu haber ekseninde kurum kültürü konusunu açmakta fayda bulunuyor. Tanımsal farklılıklara rağmen, birçok yazar tarafından kurum kültürü bir organizasyonun işleyişi şeklinde tanımlanmaktadır.[418] Kurum kültürü çalışanların etkileşimi, çalışma ve çalışma alanı ile ilgili tüm işleyişi belirleyen bir unsurdur ve kurum içerisindeki sosyalizasyonla öğrenilebilir.[419] Kamu sektöründeki kurum kültürü Handy'nin işaret ettiği gibi "rol kültürü"ne yakındır.[420] Rol kültürü bürokrasidir ve organizasyonun kontrolü politikalar ve prosedürler tarafından belirlenir. Bu kültürde roller kişilerden daha önemlidir. Bir başka deyişle, asli ve kurucu unsur kişilerin üstündeki rollerdir.

Kamu sektörünün benimsediği ve gerçekleştirdiği rol kültüründe, engellilerin kamudaki "kutsal" rolleri yerine getirebilecekleri düşünülmemektedir. Şüphesiz ki bu varsayımın altında normal/anormal düalizmi ve bu düalizmin uzantıları olan "yetersizlik" ve "kapasitesizlik" alt varsayımları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, toplumda engelliler için bir pozisyon algısı bulunmaktadır. Bu pozisyonun dışına çıkan ve kendi mesleğini icra etmek isteyen engelliler mobbinge maruz kalarak caydırılmaya çalışılmakta ve kendi algılarına uygun pozisyona geçmelerine teşvik edilmektedirler.

Yukarıdaki haberde de bir engellinin tüm gereklilikleri yerine getirmesine ve mevzuat açısından bir bariyer olmamasına rağmen, atama iptali ile karşılaşabildiği ve bu "kutsal" rolün kendisinden alınabildiği anlaşılmaktadır.

418. Schraeder, M. vd., "Organizational Culture in Public Sector Organizations", *Leadership & Organization Development Journal,* 2004, 26(6).
419. Christensen, T. vd., *Organization Theory and the Public Sector: Instrument, Culture and Myth,* London: Routledge, 2007.
420. Handy, C.B., *Understanding Organizations,* UK: Penguin Books, 1993.

DEVLETİN DEĞİŞMEYEN POLİTİKASI

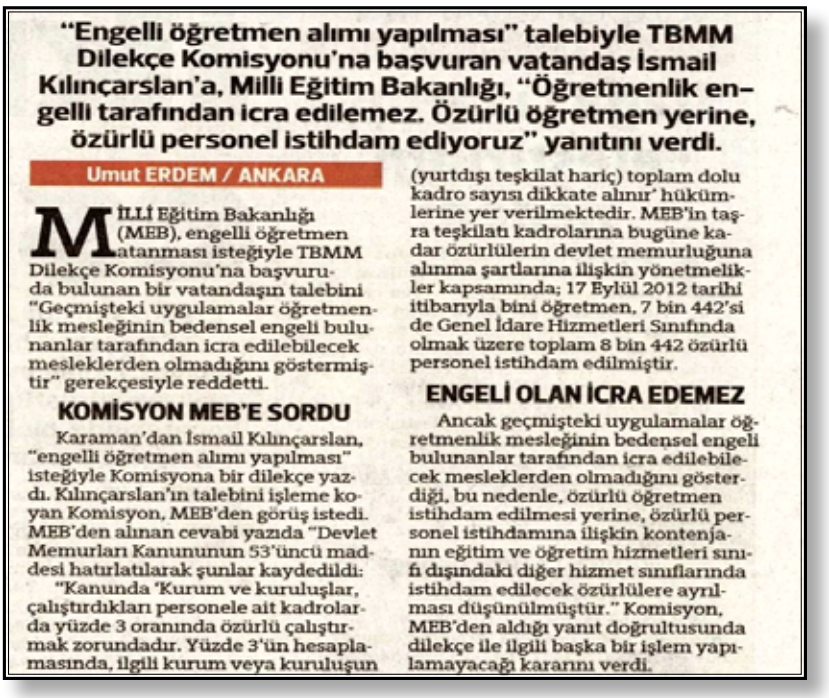
Engelliysen evinde otur

Gelişmiş ülkelerde devletler engellilerin hayatını kolaylaştırırken Türkiye'de önlerine yeni engeller çıkarıyor. Binnaz Uzun'un hayat hikayesi, devletin engelli politikalarını anlayabilmemizde çarpıcı ipuçlarıyla dolu. Ortaokul sınavına başvuramadı, kazandığı liseye ve üniversiteye gidemedi, mezun olduğunda hakimlik sınavına alınmadı

Haber 4-2: 03.12.2012 tarihli BirGün Gazetesi haberi

Yukarıda, 03.12.2012 tarihinde BirGün gazetesi ise Binnur Uzun'un hikâyesini "Devlet eliyle ayrımcılık" başlığıyla gündeme taşımıştır. Eğitim hayatında türlü bariyerlerle karşılaşan, devlet eliyle eğitim sürecinde ayrımcılıklar yaşayan Binnur Uzun, hukuk fakültesini bitirdikten sonra hâkimlik ve savcılık sınavına engelli olduğu için başvuru hakkının olmadığını öğrenmiştir.[421] Binnur Uzun'un şu ifadesi yukarıdaki bölümde bahsedilen "kutsal" rolleri açıklamaktadır: "Adalet Bakanlığı'na bir dilekçe yazarak 'Ben bir hukuk mezunu olarak hâkimlik ve savcılık sınavına başvurmak istiyorum. Bununla ilgili istenen sağlık raporunun netliği ve şekline ilişkin bilgi istiyorum.' dedim. Bir ay sonra cevap geldi ve 'Sağlıklı olduğunuza dair bir rapor almanız gerekmektedir.' diyordu. Bu kadar. Pes ettim ve vazgeçtim hâkim olmaktan. Engellilerin neden hâkim veya savcı yapılmadığına dair resmi bir açıklama yok. Ama anladığım kadarıyla bunun arkasında 'Hâkimlik ve savcılık devleti temsil eden kurumlardır. Sakatlık da Türk toplumunda alayla karşılanan bir durumdur. Dolayısıyla devlet kurumlarıyla alay edilmemesi için buna izin vermiyoruz' diye bir düşünce var."

421. 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununun 8. maddesinin (g) bendinde, "Adaylığa atanabilmek için, hâkimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya sakatlığı, alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi özürlü durumları bulunmamak şarttır." hükmü geçmektedir. Bkz. 2802 Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 8. maddesinin (g) bendi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2802.pdf (erişim tarihi: 22.05.2014)

"Engelli öğretmen alımı yapılması" talebiyle TBMM Dilekçe Komisyonu'na başvuran vatandaş İsmail Kılınçarslan'a, Milli Eğitim Bakanlığı, "Öğretmenlik engelli tarafından icra edilemez. Özürlü öğretmen yerine, özürlü personel istihdam ediyoruz" yanıtını verdi.

Umut ERDEM / ANKARA

MİLLİ Eğitim Bakanlığı (MEB), engelli öğretmen atanması isteğiyle TBMM Dilekçe Komisyonu'na başvuruda bulunan bir vatandaşın talebini "Geçmişteki uygulamalar öğretmenlik mesleğinin bedensel engeli bulunanlar tarafından icra edilebilecek mesleklerden olmadığını göstermiştir" gerekçesiyle reddetti.

KOMİSYON MEB'E SORDU

Karaman'dan İsmail Kılınçarslan, "engelli öğretmen alımı yapılması" isteğiyle Komisyona bir dilekçe yazdı. Kılınçarslan'ın talebini işleme koyan Komisyon, MEB'den görüş istedi. MEB'den alınan cevabi yazıda "Devlet Memurları Kanununun 53'üncü maddesi hatırlatılarak şunlar kaydedildi:

"Kanunda 'Kurum ve kuruluşlar, çalıştırdıkları personele ait kadrolarda yüzde 3 oranında özürlü çalıştırmak zorundadır. Yüzde 3'ün hesaplamasında, ilgili kurum veya kuruluşun (yurtdışı teşkilat hariç) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır' hükümlerine yer verilmektedir. MEB'in taşra teşkilatı kadrolarına bugüne kadar özürlülerin devlet memurluğuna alınma şartlarına ilişkin yönetmelikler kapsamında; 17 Eylül 2012 tarihi itibarıyla bini öğretmen, 7 bin 442'si de Genel İdare Hizmetleri Sınıfında olmak üzere toplam 8 bin 442 özürlü personel istihdam edilmiştir.

ENGELİ OLAN İCRA EDEMEZ

Ancak geçmişteki uygulamalar öğretmenlik mesleğinin bedensel engeli bulunanlar tarafından icra edilebilecek mesleklerden olmadığını gösterdiği, bu nedenle, özürlü öğretmen istihdam edilmesi yerine, özürlü personel istihdamına ilişkin kontenjanın eğitim ve öğretim hizmetleri sınıfı dışındaki diğer hizmet sınıflarında istihdam edilecek özürlülere ayrılması düşünülmüştür." Komisyon, MEB'den aldığı yanıt doğrultusunda dilekçe ile ilgili başka bir işlem yapılamayacağı kararını verdi.

Haber 4-3: 24.12.2012 tarihli Hürriyet Gazetesi haberi

Yukarıda, 24.12.2012 tarihinde Hürriyet Gazetesi'ne "MEB'den Engelliye Ret" başlığını taşıyan haber de devlet algısında engelli ile meslek arasında kurulan ilişki bütünündeki ayrımcı unsurları göstermesi bakımından önemli bir aynadır. İsmail Kılınçarslan, öğretmenlik ataması için TBMM Dilekçe Komisyonu'na başvurmuş, Komisyon ise MEB'den görüş istemiştir. MEB'den alınan cevap ise şu şekildedir: "Geçmişteki uygulamalar öğretmenlik mesleğinin bedensel engeli bulunanlar tarafından icra edilebilecek mesleklerden olmadığını gösterdiği, bu nedenle, özürlü öğretmen yerine, özürlü personel istihdamına ilişkin kontenjanın eğitim ve öğretim hizmetleri sınıfı dışındaki diğer hizmet sınıflarında istihdam edilecek özürlülere ayrılması düşünülmüştür."

4.5.2. Mobbing

Şimdi bunun adı İŞ KAZASI MI!

Rektör Mansur Harmandar

Muhammet Güden

YÜZDE 51 görme engelli hizmetli 27 yaşındaki Muhammet Güden, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Teknik Eğitim Atölyesi'nde hızar makinesinde görevlendirildi. Güden, çalışırken iyi göremediği için 4 parmağını makineye kaptırdı.

PARMAK KAYBOLDU

ELİNE hemen poşet geçirilen Güden hastaneye kaldırılırken, talaşlar arasında kaybolan bir parmağı 20 dakika sonra bulundu. Parmakları İzmir'de dikilen Güden, şikayetçi olacağını söyledi. 25'TE

Haber 4-4: 08.03.2013 tarihli Yeni Asır Gazetesi haberi

08.03.2013 tarihinde A Haber ve Ege TV kanallarında ve aynı tarihte Yeni Asır Gazetesi'nde yer verilen bir diğer haberi ise görme engelli bir çalışana elektrikli testere kullandırılması ile ilgili. Engelli kadrosunda çalışan görme engelli Muhammet Güden'in olay neticesinde 4 parmağı kopmuştur.

Engelli çalışanı yıldırma ve işten çıkmasının kendi rızasıyla gerçekleşmesini hedefleyen mobbing, çalışma hayatında sık rastlanan bir baskı uygulamasıdır. İş yerinde istenmeyen bir kesim olan çalışan engelliler dolaylı ve doğrudan mobbing uygulamalarına maruz kalmaktadırlar. Mobbing, çalışan engellilere göre iki nedenle uygulanmaktadır. Birincisi, engelli çalışanların engelsiz çalışanlar gibi mobbing uygulamalarına karşılık veremeyecekleri düşüncesidir. Ayrıca bu yöntemle yönetici-çalışan arasındaki hiyerarşi pekişir ve tüm çalışanların "ders alması" sağlanır. İkincisi ise engelli çalışanların eşitlik ya da iyileştirme talep etmesinin önüne bu şekilde geçilmektedir.

Aşağıda, 18.12.2012 tarihinde Haber Türk Gazetesi'nde çıkan "Görme engelliye temizlik yaptırıp beğenmediler" başlıklı haberde, Karabük Yenice İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne hizmetli olarak atanan görme engelli Yılmaz Kökçü'ye okul binasının temizletildiği ve istenilen şekilde temizlenmediği için Yılmaz Kökçü'nün azarlandığı işlenmiştir.

Görme engelliye temizlik yaptırıp beğenmediler

KARABÜK'te Yenice İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne "özürlü" kadrosundan hizmetli olarak atanan görme engelli Yılmaz Kökçü (36), amirlerinin, "Madem hizmetlisin binayı temizleyeceksin" diyerek talimat verdiğini iddia etti.

Yılmaz Kökçü

Bunun üzerine Milli Eğitim'de temizlik yaptığını belirten Kökçü, bu kez de "Bu nasıl temizlik, binayı adam gibi temizle" şeklinde azar işittiğini öne sürdü.

Kökçü, kaymakamlığa başvurarak, "Özrüme uygun iş verin" dedi. ■ **Nihat ULUDAĞ**

Haber 4-5: 18.12.2012 tarihli Haber Türk Gazetesi haberi

Engelli istihdamının kanunlarla belirlenmiş olmasının ana hedefi, engellilerin toplumsal katılımının güçlendirilmesidir. Ne var ki, kalifiye olmayan işlerin engellilere verilmesi bu katılımın sağlanma hedefinden sapılmasına neden olmaktadır.

Belirtmekte fayda var ki engelliler hiçbir iş yapmama taraftarı değiller, fakat kalifiye olmayan işlerin sorgusuz şekilde kendilerine verilmesi kendilerini değersizlik ve yük hissine itmektedir. Bu şekilde de kanunlarla belirlenmiş engellilere yönelik koruyucu istihdam politikalarının hedefi olan toplumsal katılım yerine getirilmemektedir. Bu uğurda çalışanlar yapmak istedikleri işle sağlıkları arasında da kalabilmektedirler. Bununla birlikte "engeline uygun işlerin verilmesi" gerekliliği de yerine getirilmeyerek mobbingle örülü şekilde iş güvenliği görmezden gelinmektedir.

2012 yılında yazılı basında çıkan 53 haberin 17'sinde, %100 görme engelli tarih öğretmeni Ali Ercan'ın "röntgencilik" yaptığı iddiası, geçirdiği soruşturma ve çarptırıldığı maaş kesme cezası ile Ali Ercan'ın AİHM'ye yapacağı başvuru ele alınıyor. Habere göre % 100 görme engelli tarih öğretmeni, iki öğretmeni kapının anahtar deliğinden gözetleyip haklarında dedikodu yaptığı iddiasıyla soruşturma geçirmiştir. Ali Ercan, engeli sebebiyle mobbinge uğradığını ve siciline "öğretmenlik yapamaz", "paranoid akıl hastası" notlarının yazıldığını ifade etmiştir.

Görmeyen röntgenci

İki öğretmeni kapının anahtar deliğinden gözetleyip haklarında dedikodu yaptığı iddiasıyla soruşturma geçiren 'yüzde 100 görme engelli' tarih öğretmenine maaş kesme cezası verildi

GÖRMÜYOR Kİ GÖZETLESİNİ

'MOBBİNG'DEN ŞİKAYETÇİ

AVRUPA'DA HAKKINI ARAYACAK

MOBBİNG NEDİR?

Haber 4-6: 07.02.2012 tarihli Yurt Gazetesi haberi

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli Birey
İhlâl Konusu	Haksız Yere Uyarı Cezası Verilmesi
İhlâl Tarihi	Kasım 2013
İhlâl Yeri	Ankara
Başvurucunun İfadeleri	Ben A kurumunda çalışmaktayım. Daha önce B kurumunun deposunda çalışırken Şubat 2013 tarihinde göreve geldim. Nöbette ilgili işi yapacak kişi olmadığından iş yapılamadı. Kanun ve yönetmelikte bu işi yaptıracak eleman olamamasına rağmen" bu işi niye yapmadın veya yaptırmadın" diye bana uyarı cezası verildi. Ben de bu haksızlıktan cezaya itiraz ettim. Kasım 2013'te yapılan toplantıda itirazım kabul edilmedi. Suçsuz yere uyarı cezası aldım, mağdur durumdayım. O günkü görevlendirme emrinde o işi yapacak personel, görevli değildi. Bize baskı ile bu işi yaptırmaya çalışılıyorlar, herhangi bir olay olduğunda idare sorumluluk almıyor, "yaptırmasaydın" diyor.

Tablo 4-25: İhlâl bildirimi

Salt engelli olunmasından kaynaklı uygulanan mobbing, engelli çalışan üzerinden engelli ve engelsiz çalışanlara verilen bir gözdağı olup eşitlik talebinin önüne geçebilmesi bakımından kurum lehine işe yaramaktadır. Eşitlik talebini daha net gösteren çalışan engellilerse daha net bir mobbing süreciyle karşılaşmaktadırlar. Gerçeği yansıtmayan şikâyet dilekçeleri, uyarı cezaları ya da birim de-

ğiştirme tehdidi eşitlik isteyen çalışan engellilerin bu eşitsizliğe boyun eğmelerini sağlamaya çalışan yöntemlerdendir.

Haber 4-7: 28.06.2012 tarihinde Cem TV kanalında yayınlanan haber

2011 yılında dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ, çalışma koşullarından mustarip olan ve konuyu Bakan ile paylaşan görme engelli çalışana "Gözlerin görmediği halde sana iş vermişiz, para kazanıyorsun, daha ne istiyorsun." demişti. "Engeline rağmen" söylemi kamusal alanda hegemoniktir ve hayatın herhangi bir alanında eşitlik ve iyileştirme isteyen engellilere karşı kullanılan bir kamu refleksidir. Bu kalıbın dışına çıkarak çalışma koşullarında iyileştirme talep eden Nurullah Mehmetoğlu, Recep Akdağ ile konuşmasından 1 yıl sonra santral operatörü olarak çalıştığı işinden çıkarılmıştır. Haber, 28.06.2012 tarihinde Cem TV, Ulusal Kanal ve Kanal D Ana Haber bültenine konu olmuştur.

İhlâl Bildirimi[422]	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli Birey
İhlâl Konusu	Emekli Olmaya Zorlama
İhlâl Tarihi	Şubat 2008
İhlâl Yeri	Manisa
Başvurucunun İfadeleri	Ortopedik engelliyim. Size emeklilik dilekçemi gönderiyorum. Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Başkan Yardımcısı ve Spastikler Federasyonu kurucu Başkan Vekiliyim. Eski adıyla SHÇEK'te müdür olarak görev yapmaktaydım. Çok güzel bir iş ve sosyal yaşantım vardı. Ne yazık ki birlikte çalıştığım sosyal hizmet uzmanlarının etik olmayan ve devamlı saldırıları yüzünden emekli olmak zorunda kaldım. Başkalarının hakkı için çaba sarf ederken mağdur duruma düştüm. Şu anda maddi ve manevi olarak zorluklar yaşadığım için bir emlak bürosunda çalışıyorum. Bu durum aile yaşantımızı da olumsuz etkiledi. Yaşadığım zorluklar sosyal yaşantımı da etkiledi. Çok üzgünüm, bu şahıs birdenbire engelli dostu kesildi ve müdür oldu. Zaten amacı benim yerime müdür olmaktı. Altı yıldır bu konuyu yaygınlaştırmaya ve herkes ile paylaşmaya çalışıyorum.

Tablo 4-26: İhlâl bildirimi

422. Diğer ihlâl bildirimlerinde ihlâl başvurucularının kimlikleri anonimleştirilmişse de, bu ihlâl bildiriminin özgünlüğü sebebiyle içeriğinde kişi ve kurum adlarının geçmesi için başvurucudan izin alınmıştır.

Yukarıdaki ihlâl bildirimi, SHÇEK'te müdür olarak görev yapmakta olan Rifat Emekçi'nin görevden el çektirilmesi ve emekli olmaya mecbur bırakılmasıyla ilgilidir. Kalifiye olmayan işlerde çalışan engelli bireyler kadar kişisel başarılarıyla üst pozisyonlara gelen engelli bireylerde mobbinge aynı düzeyde maruz kalmaktadırlar.

Rifat Emekçi'nin ihlâl başvurusuyla birlikte gönderdiği emeklilik dilekçesinde şu ifadeler geçmektedir:

> *Özellikle kurumsal çalışmalarda katı, önyargılı mesleki bakış açısı karşısında zorluklar yaşadım. Sürekli engellendim. Ağustos 2006 ayında Kuruluşumuz genel teftişte bulunan Genel Müdürlüğümüz Teftiş Kurulu Başmüfettişimiz Sayın Serpil Baran'ın başarılı geçen bir teftiş sonrası kuruluş personelimizin yanında meslek elemanı olmadığım için "Rifat Bey çok başarılısınız ama bu kuruluşlarda müdürlük yapamazsınız" sözleri şahsımı derinden yaralamıştır. Bu sözlerden cesaret alan sosyal çalışmacı personelimiz Mustafa Öztürk'ün bu tarihten itibaren içlerinde eşimin de bulunduğu Kuruluşumuz gönüllü annelerimiz için "sosyal statü peşinde koşan şeytanlar" şeklinde nitelendirmesi ve çalışmalarımızı engelleme, şahsıma karşı saygı ve nezaket üslubunu aşan tavırları sonucunda Soma'daki kurumsal çalışmalarımızda sıkıntı yaşamış ve yaşanmaya devam etmektedir. Bu durum, sosyal ve aile yaşantımızı, sağlığımızı etkilemiş durumdadır.*
>
> *Yukarıda belirtmiş olduğum nedenlerden dolayı 18.01.2008 tarihi itibariyle büyük bir üzüntü içinde emekliye ayrılmak istiyorum.*

Toplumdaki hâkim kanâat, kalifiye olmayan işler yapan engelli çalışanlar kadar engelsiz çalışanların da mobbing ve baskıya maruz kaldıklarıdır. Bu kanı, zayıf bir varsayımdan öteye gitmezken mevzu bahis olan kalifiye bir işte görev alan engelli / engelsiz birey karşılaştırması olduğunda bu ilişki kurulmamaktadır. Dolayısıyla, mobbinge maruz kalmak pozisyon değil, kişi bazlıdır ve engellifobik bir toplumda engelli birey ile üst pozisyon ilişkisi kurulamamakta, mobbing mekanizmaları devreye girmektedir.

4.5.3. Sağlam Engellilik

07.08.2013 tarihinde Gaziantep Hakimiyet'in gazeteye taşıdığı "Yürüyemeyene iş yok" başlığı Bedensel Engelliler Derneği'nin Türkiye'de engelli istihdamına yönelik göz ardı edilen bir gerçeğini yansıtmıştır. Tekerlekli sandalye ya da koltuk değneği kullanan engellilerin istihdam alanından dışlandıkları ve işverenin engelliler arası "engel bazlı" bir seçime gittiği ifade edilmiştir.

Yasa zorunlu kılıyor, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı engellileri başkalarına muhtaç etmemek için bir dizi önlem alıyor.

Yürüyemeyene iş yok

Bedensel Engelliler Derneği 2. Başkanı İbrahim Zavar, engellilerin en büyük sorununun işsizlik olduğunu iş bulan engellilerin ise sadece yürüyebilenler olduğunu ileri sürdü.

Hükümetin çıkardığı kanunlarla daha önce yüzde 3 olan engelli istihdamının yüzde 4'e yükseldiğini ifade eden Bedensel Engelliler Derneği 2. Başkanı Zavar, bu yasaya rağmen engellilerin iş bulmakta zorluk yaşadıklarını söyledi.

"Engellerle başa çıkmaya çalışıyoruz"

İşverenlerin engellilere karşı biraz daha fazla duyarlı olmalarını isteyen Zavar, gazetemize yaptığı açıklamada; engellilerin işsizlik, yetersiz eğitim, sağlık hizmeti, elverişsiz fiziksel koşullar ile toplumun engellilere bakışındaki olumsuz yargılar nedeniyle toplumsal hayata uyum sorunu yaşadıklarını ve bunun son derece önemli olduğunu dile getirdi.

Türkiye'deki engelli vatandaşların engelinin yanı sıra toplumun yaşattığı engellerle de başa çıkmaya çalıştıklarını kaydeden Zavar şöyle konuştu:

"Toplum hayatındaki sevimsiz ve yanlış tanımlamalar ile toplumsal ön yargılar en az engelimizin kendisi kadar büyük bir sorun yaratıyor. Türkiye'deki engellilerin büyük bir bölümü eğitim hizmetinden mahrumlar. Engelliler de bu toplumun bir parçasıdır ve her sağlam insanın bir engelli adayı olduğu unutulmalıdır."

"İş bulmakta zorlanıyoruz"

Bedensel Engelliler Derneği 2. Başkanı Zavar, engellilerin özel sektörde iş bulmakta çok zorlandıklarının da altını çizerek özel sektörde işçi alımı olduğunda form doldurarak iş başvurusu yapan engellilere 'siz gidin biz sizi ararız' dediklerini kaydetti. Engellilerden iş bulamayanların büyük bir çoğunluğunu tekerlekli sandalyeli ve koltuk değnekli engellilerin oluşturduğunu vurgulayan Zavar, sözlerine şöyle devam etti: "Şu anda işverenler engellilere yardımcı olmaya çalışıyorlar. Gaziantep'te sadece yürüyebilen engelliler iş bulabiliyorlar. Toplum engellilere ön yargıyla yaklaşıyortar ama bizler de normal insanlar gibi rahatlıkla çalışabiliriz. Engellilerin de toplumun bir parçası olduğu kabul edilerek daha rahat bir yaşam sürmeleri için desteklenmeleri gerekir."

HAKAN YAĞLI

Haber 4-8: 07.08.2013 tarihli Gaziantep Hakimiyet Gazetesi haberi

Bu noktada "sağlam engellilik" kavramı devreye girmektedir.[423] "Sağlam engellilik" fiziksel olarak engelli gibi görünmeyen, dışarıdan engelli olduğu düşünülmeyen ya da tercihen geçmişte iç hastalık geçiren fakat günümüzde etkilerini hissetmeyen ama buna rağmen %40 raporu olan engellileri içermektedir. Bir araştırmada da işverenlerin fiziksel engellilerden daha çok "gizli" engellere sahip kişileri tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.[424] Kamu sektörü ve çoğunlukla özel sektör gerek estetik gerek de iş güvenliği kaygıları gerekse de verim artıracağı varsayımıyla "sağlam engelliler"i tercih etmektedir.

Kamu ve özel sektörde 4857 sayılı yasaya göre engelli çalıştıran işverenlerin ana beklentisi engellilerin engel durumlarının işe yansımasının olmamasıdır. Fiziksel engel ile yapılan işin kalitesi arasında kurulan negatif korelasyon işverenleri birinci düzeyde "sağlam engelli"lere itmektedir. Bir engelli çalışan işini ne ölçüde iyi yaparsa yapsın, fiziksel görüntüsü ya da ruhsal, zihinsel engeli işin temel kriterleriyle gerçekleştirildiği düşüncesinin önüne geçmektedir. Engelli gibi görünmeyen engelliler, yani "sağlam engelliler", engelsiz gibi çalıştıkları durumda iş hayatında kendilerine yer bulabilmektedirler. Bir başka deyişle, işe alım kararı engel durumuyla birlikte düşünülmektedir. Bu noktada özel sektör ve 4857 sayılı yasaya dayanarak çalışan alımı yapan kamu sektörü "sağlam engelli" şeklinde tanımlanabilecek, fiziksel olarak engelli olduğu anlaşılmayan ya da rapor oranı %40 ya da %40'a yakın olan engellileri tercih etmektedir.

423. Tezcan, T. (2014).
424. Unger, D. D., "Employers' Attitudes toward Persons with Disabilities in the Workforce: Myths or Relities?", *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 2002, 17(1).

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik - Süreğen Engelli Birey
İhlâl Konusu	Engel Durumuna Göre İş Verilmemesi
İhlâl Tarihi	Ocak 2013
İhlâl Yeri	Ankara
Başvurucunun İfadeleri	7.5 yıldan beri A Hastanesi'nde taşeron temizlikçiyim. Ortopedik ve göğüs hastalıklarından dolayı tüm vücut sakatlık oranım %45 engelliyim. Benim durumumda 2 arkadaş daha var. Merkez hastanemizde sakatlık durumuma uygun bir iş vermediler, sürekli bir koşuşturma, temizlik, malzeme taşıma, hasta kaldır indir, gerekli tetkiklerini yaptır, odasına teslim et. Gece vardiyalarında yine yoğun temizlik ve rahatsızlanan hastayı ambulans eşliğinde başka hastanelere götür ve saatlerce başında dur ve geri birimine teslimi gibi, 4 yıldır sanki sağlıklı bireymişim gibi çok koşuşturdular. Sonunda kalbim dayanmadı, bir gece kalp krizi ile acil yüksek ihtisasa kaldırıldım. 3 gün yoğun bakımda kaldım, sonuçta doğuştan kalp hastası olduğum ortaya çıktı. Bu da yetmezmiş gibi aynı gömleği giyen arkadaşların baskısı hiç eksik olmadı. Bazılarıyla idare önünde yapılan haksızlıkları dile getirmeme rağmen idare beni, B yerine ek hizmet birimine gönderdi. Şu an burada 2.5 yıldır çalışıyorum. Burayı kadın yatan hasta, çocuk yatan hasta ve depo olarak kullanıyorlar. Her türlü atıl hurda, malzeme buraya geliyor ve sonra geri gidiyor. Yani özürlü, engelli devleti temsil edenler tarafından hiçe sayılıyor, hemen kapıyı gösteriyorlar.

Tablo 4-27: İhlâl bildirimi

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli Birey
İhlâl Konusu	Engel Durumuna Göre İş Verilmemesi
İhlâl Tarihi	Eylül 2013
İhlâl Yeri	Bursa
Başvurucunun İfadeleri	Çalışma hayatında kamu kurum ve kuruluşlarda gece vardiyalı çalıştırma ve fazla mesaiye kalma yaptırıldığı gibi özel sektörde de engellilerin aynı sıkıntıyı çektiğini bildirmek isterim ben kendim ortopedik engelliyim ve gece vardiyalarında servis beklerken ne kadar zor olduğunu ve her türlü tehlikelere karşı ne kadar karşı durabileceğimizi bekleme esnasında başımızdan her türlü olaya açık olduğumuzu bildirmek isterim. Geceleri uykusuz kaldığımızda, yorgun ve bitkin kaldığımız zaman evimizin yolunu zor bulduğumuzda yorgunluk ve halsizlik olduğunu, sağlam insanların buna dayanamadığını ve engelli insanların vücudundan yoksun bir şekilde, çalışma ve çabalamaya çalışıyoruz. Engelli çalışanlar özel işverenlerin isteklerini karşılamakta zorlanıyor, çalışma hayatımız zorlaşıyor, bunun için bir çare bulunması gerekmektedir.

Tablo 4-28: İhlâl bildirimi

Yukarıdaki iki ihlâl bildirimi,"sağlam engelliler"in hangi şartlarla özel sektörde kendilerine yer bulabildiklerinin bir özetidir. Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliği'nin 18. maddesine göre "İşverenler, işyerlerini özürlülerin çalışmalarını kolaylaştıracak ve işin özürlü çalışana

uygunluğunu sağlayacak şekilde hazırlamak, sağlıkları için gerekli tedbirleri almak, mesleklerinde ve mesleklerine yakın işlerde çalıştırmak, işleriyle ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmek, çalışmaları için araç ve gereçleri sağlamak zorundadır." Fakat özel sektör, engellileri kota doldurma motivasyonuyla istihdam edip kişinin engel durumunu baz almamaktadır. Özel sektör, bir engellinin engelsiz gibi çalışması şartıyla reel olarak çalışmasına müsaade etmektedir. Fakat buradaki önemli husus, engellinin fiziksel olarak engelli gibi görünmemesi ve engelsiz performansı göstermesi gerekliliğidir. Engelli çalışanlarından engelli imajının dışında konumlanmasını talep eden özel sektör, gerek fiziksel olarak gerekse de çalışma performansı açısından engelsiz çalışanı aratmayacak engelli çalışanlar aramaktadır. Özel sektörün engelli çalışanın çalışmasına müsaade etmesinin ön şartı engelsiz performansının gösterilmesi ve engellilik haklarının kullanılmamasıdır. Bu noktada özel sektörün reel olarak çalıştıracağı engelliden beklentisi bir engelsize göre daha yüksektir.

Kotasını doldurmaya çalışan, estetik ve iş güvenliği kaygılarına sahip ve iş yerini / işi engellilere göre düzenleme motivasyonu olmayan özel sektörün engelli çalıştırabilmesinin tek çıkar yolu engelliyi engelsiz gibi görmektir. Engelli çalışan, engelsizliğe öykündüğünde özel sektör dünyasına adım atabilmektedir. Özel sektör estetik "noksanlığı" olmayan engelliyi çalıştırmaya karar verdiğinde aralarında sözel ve gayrı resmi bir anlaşma olmaktadır. Engellilikten doğan hakların kullanılmaması ve esnek çalışma saatleri bu anlaşmanın iki temel maddesidir. Özetle, özel sektörün performans odaklı oluşu ile kâr maksimizasyonunu temel alan yapısı ve engellilerden performans alınamayacağı önyargısının kombinasyonu, engellilerin özel sektörde istihdam edilmemelerine ya da engelsiz gibi çalıştırılmalarına neden olmaktadır.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Süreğen Engelli Birey
İhlâl Konusu	Firma Tutumları Sebebiyle İş Bulamaması
İhlâl Tarihi	Aralık 2013
İhlâl Yeri	Kocaeli
Başvurucunun İfadeleri	Ben Kocaeli Gebze'den kronik süreğen engelli vatandaş olarak iş istiyorum. Engelli maaşım yetmiyor, raporum %55. Ne zaman Gebze İŞKUR'a gitsem boş döndüm. İŞKUR'a gelen firmalar kişinin engel şartlarına değil kendi çalışma şartlarına göre engelli personel arıyorlar. Lütfen dayanacak gücümüz kalmadı, çalışacağımız şartlarda iş istiyoruz, İŞKUR firmalara tolerans gösteriyor, yaptırım uygulamıyor.

Tablo 4-29: İhlâl bildirimi

Yukarıdaki hak ihlâli bildirimi de "sağlam engelli" izini süren özel sektörün, "sağlam engelli" tanımının dışında kalanları istihdam etmediklerini göstermektedir. İŞKUR'un engelli çalışma adaylarıyla işverenleri buluşturduğu toplantılar, insan haklarına ve eşitliğe uygun olmayan bir şekilde organize edilmekte ve birçok engelli rencide edici bulduğu için bu toplantılara bir zaman sonra katılmamayı tercih etmektedir. Zira "çalışana göre iş" yerine, "işe göre çalışan" arama hususu engellilerin istihdam edilmelerinin önünde bir engel olarak belirmektedir.

4.5.4. Erişilebilirlik / Fiziksel Yetersizlik ve Çalışma Hayatı

Haber 4-9: 25.08.2013 tarihinde Bitlis TV kanalında yayınlanan haber

25.08.2013 tarihli "Asansör yüzünden tayin" başlıklı haberde Bitlis TV ve aynı tarihte Haber Türk ve Milat gazetelerinde, tekerlekli sandalye kullanan ve kas erimesi (miyopati) yaşayan Musa Karakaya adlı memur, görev yaptığı okuldaki engelli asansörünün çalışmaması nedeniyle evine 5 km uzaklıktaki başka bir okula tayin edildiği ifade edilmektedir. Önceki iş yerine 7 dakikada tekerlekli sandalyesiyle ulaşabilen Musa Karakaya, tayin edildiği okula ise 45 dakikada ulaşabilmektedir. Hak ihlâli tam da bu noktada gerçekleşmektedir, zira yerinde iyileştirme yerine nakil işlemi hayata geçirilmiştir. Kazan İlçe Milli Eğitim Müdürü ise Musa Karakaya'nın okul müdürü ile asansörün olmaması sebebiyle sorunlar yaşadıklarını ve Musa Karakaya'nın "okulun başka işleri ile ilgili okul müdürüne rahatsızlık vermesi" ve "okul müdürünün şikâyetleri" sebebiyle bu tayinin gerçekleştiğini belirtmiştir.

ENGELLİ MEMURUN ÇİLESİ

Engelli memur, evinin yakınındaki okulda engelli asansörünün bozuk olması nedeniyle beş kilometre uzağa tayin edilmesine isyan etti. Tayin gerekçesindeki "Geçici görevle gelmişti" ibaresi ise dikkat çekti!

Haber 4-10: 07.08.2013 tarihli Gaziantep Hakimiyet Gazetesi haberi

"Engelli gibi görünmemek" engelli çalışanların çalışma hayatındaki en büyük hedeflerinden birisidir. Bu hedef üzerinden engelliler fiziksel durumlarının kaldıramayacağı işlere talip olmakta ya da herkesten fazla çalışarak eşitlenme isteğini açığa çıkartmaktadırlar. Bununla birlikte engelsizler de engelli çalışanları "engelli gibi" görmemektedirler. Fakat bu iki "engelli gibi görmemek", farklı anlamlar barındırmaktadır. Engelliler tarafından gelen bu istek, eşitliği talep ederken, engelsizler tarafında oluşan bu algı fiziksel ya da emek yatırımı yapmamayı öngörmektedir. Çalışma mekânının engellilere göre tasarlanmaması ve çalışana göre işyerine, işe göre çalışan arama hususu engellilerin uygun iş yapmasının önündeki engel haline gelmektedir. Bununla birlikte, engelliler işyerinde fiziksel iyileştirme talep edemez hale gelmektedirler.

Fiziksel yetersizlik bu örnekte kendini fiziksel yokluğa bırakmaktadır. Zira yetersizlik, ağır aksak ilerleyen, tam anlamıyla karşılanmayan imkânlar için kullanılır. Fakat bu örnekte talep edilen ve kişinin işini yapabilmesinin yegâne unsurunun karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Bir engelli çalışan için engelli asansörünün tamir edilmemesi, engelli çalışanın yapabileceği işlere güvenmemek ve onu kurumda istememek anlamına gelmektedir.

İlgili haberdeki asansörün tamir edilmemesi konusunu klasik bir bürokrasi hantallığı ve bütçe yetersizliği bilgileriyle okumak yetersiz kalacaktır. İlgili memur çalışabilmesi için engelli asansörüne ihtiyaç duysa da bu talebin dillendirilmesi okul müdürü tarafından "okulun başka işlerine karışma" gerekçesiyle bir savunma refleksinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şüphesiz ki, bir kurumun engelli çalışanlarına fiziki imkân vermemesi beklentisizliği de işaret etmektedir.

Engelli çalışanlar sadece algısal değil fiziksel bariyerlere de maruz kalmaktadır. Fiziksel bariyerin kendisi, algısal bariyerlerin bir sonucudur. Engelli çalışanı kurum içinde görmeme isteği fiziki yapıdan doğan baskıdan geçmektedir.

Haber 4-11: 30.04.2012 tarihinde Flash TV kanalında yayınlanan haber

30.04.2012 tarihinde A Haber, ATV, Haber Türk ve Flash TV'de yayınlanan haberlerde ise EKPSS'de yaşanan erişilebilirlik problemleri yansıtılmıştır. "Sınav değil engeller yordu", "Eziyet gibi sınav", "Engelliler memurluk için ter döktü" ve "Engellilerin bol engelli memurluk sınavı" şeklindeki başlıklarla yansıtılan haberde memur adayı engellilerin sınav yerinde rampa olmaması ya da gereken ölçülerde rampa olmaması, asansör olmaması ve tekerlekli sandalyeli engellilerin sınav yerinin zemin kat haricindeki katlarda sınava sokulması gibi görüntülere yer veriliyor. Bu haber de, sadece çalışma hayatının erişilebilirlik sorunlarıyla dolu olmadığını, çalışma hayatına bir adım olan EKPSS'de dahi engellilerin erişilebilirlik ayrımcılığına maruz kaldıklarını göstermektedir.

4.5.5. Özel Sektördeki Engelli Çalışan Ayrımcılığı

Haber 4-12: 05.04.2013 tarihinde Cem TV kanalında yayınlanan haber

05.04.2013 tarihli Cem TV haberine göre bir lastik firmasının engelli çalıştırmak yerine ceza ödediği iddia edilmektedir. Sadece bir engelli çalışana sahip şirket, o kişiyi de işten çıkarmaya çalışınca habere konu olmuştur.

Özel sektör kanun gereği 50 ve daha fazla işçi sahipse %3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır. Fakat özel sektör, bu kanuna uymayarak engelli kotasını doldurmayıp ceza ödemeye razı olabilmektedir. Bu "rıza"nın arkasında iki neden bulunmaktadır. Birinci nedeni kapitalizmin imajı ile engellilerin imajı arasında uçurum olduğu düşüncesidir. Özel sektörün bir diğer estetik kaygısı ise müşterileri ile engellileri karşı karşıya getirmeme isteğidir. İkinci neden ise engellilerin daha fazla iş kazası yapma olasılığı düşüncesinde yatmaktadır. Engellileri istihdam etmeyerek engellilerin yaşayacağı iş kazalarını sıfırladığını düşünen özel sektör, olası bir kazada tazminat ödeme ihtimallerinin de bu şekilde azaldığını düşünmektedir. Engelsiz bir kişi için dahi iş güvenliği önlemlerini sağlamayan özel sektörün, engelli kişiler için ekstra bir maliyete girmeleri özel sektöre anlamsız gelmektedir. İş güvenliği kaygısı, engellilere olan güvensizlik sebebiyle istihdam etmeme şeklinde vücut bulan bir tür savunma mekanizmasıdır.

Performans odaklı ve kâr maksimizasyonunu temel alan özel sektör, kâr marjını düşürecek herhangi bir unsuru "düşman" hanesine yazmaktadır. Varoluşunu kâra dayandıran özel sektör, engellileri varoluşlarına tehdit olarak algılamaktadır. Rekabetten beslenen özel sektör, rekabetin en altında konumlandırdığı engellileri kurumsal varoluşuyla ilişkilendirememektedir.

02.01.2013 tarihinde Evrensel Gazetesi'ne konu olan "Engelli olan Öztürk Kaya Girdiği Her İşten Çıkarıldı" haberi de özel sektörün sistematik şekilde uyguladığı bir başka ayrımcılığa işaret etmektedir. Özel sektör çalıştırmadığı her engelli için 2013 yılı için her ay 1.700 TL ceza ödemektedir. Bu cezadan kaçınan özel sektör birbirine bağlı iki çözüm geliştirmiştir. İlki ATM çalışanlığı sistemini kurmak, ikincisi de engelli çalışanı deneme süresi içerisinde işten çıkarmaktır.

ENGELLİ OLAN ÖZTÜRK KAYA GİRDİĞİ HER İŞTEN ÇIKARILDI

İş engeline takıldı

Erhan KURUL
Kenan DOKUR
Elazığ

Özürlü kontenjanında 50 bin iş açığı bulunuyor. Ancak Öztürk Kaya, işe alınsa bile bir süre sonra çıkarılıyor.

Yıllar önce evlerine çığ düşmesi sonucu Elazığ'ın Yenice Köyü'ne taşınan doğuştan engelli Öztürk Kaya'nın hayatı da adeta bir engeller zinciri. Ayağına taktığı protezi 6 yılda bir değiştirmesi gereken Kaya, yeterli bütçesi ve sosyal güvencesi olmadığı için sağlığı tehlikede yaşıyor. Geçimini sağlamak amacıyla çalışmaya başlayan Öztürk Kaya, çalıştığı bütün işyerlerinden engelli olduğu için çıkarıldığını söyledi.

İşe girerken engelli olduğunu saklamayan Kaya, buna rağmen çalışmaya başladıktan sonra "Artık çalışamazsın" denilip çıkartılmış. İlk olarak Elazığ'ın Maden ilçesinde bir işte çalışmaya başlayan Kaya, işveren tarafından 3 ay ücretli izne çıkarıldığını söyledi.

"Sonra tekrar işe gittiğimde işten kovulduğunu öğrendim" diyen Kaya, daha sonra Köksallar Tuğla fabrikasında tuvalet temizlemek zorunda kalmış. Ancak oradan da ayakta duramadığı için çıkarıldığını söyleyen Kaya, son çare olarak İŞKUR'a başvurmuş. İŞKUR aracılığıyla, işyerlerinin özürlü kontenjanından Başbakan'ın açılışını yaptığı Özel Damla Hastanesi'nde işe başlayan Kaya, 3-4 ay önce oradan da çıkarılmış.

'ALLAH YARDIMCIN OLSUN'

Bu süre zarfında sorununa çözüm bulunması için belediyeye, valiliğe ve kaymakamlığa başvurduğunu söyleyen Öztürk Kaya, "Tüm kapılar yüzüme kapandı" diyor. Vali ile görüşmesinde valinin kendisine "Bizim yapabileceğimiz bir şey yok, Allah yardımcın olsun" dediğini iddia eden Kaya, son olarak da AKP Elazığ milletvekili Züfü Demirbağ'la görüştüğünü söyledi. Milletvekilinin de kendisine İŞKUR'un yolunu gösterdiğini aktaran Kaya, umudunun tükendiğini söylüyor. Öyle ki, "Kendimi arabanın önüne atıp kurtulmak istiyorum" diyor. Kaya, engellilerin işsizlik sorununun çözülmesini talep ediyor.

İŞKUR verilerine göre; kamuda 1232, özel sektörde 23 bin 526 olmak üzere toplam 24 bin 758 boş engelli işçi kontenjanı; 23 bin 360 engelli memur kontenjan açığı bulunuyor. Toplamda 50 bine yakın engelli kontenjanında açık bulunuyor.

Öztürk Kaya

Haber 4-13: 07.08.2013 tarihli Gaziantep Hakimiyet Gazetesi haberi

ATM çalışanlığı sistemi özel sektörün bulduğu bir formül olup kâğıt üzerinde engelliyi istihdam etmek ve iş yerine gelmemesini sağlamanın adıdır. Yılmaz'a göre bu sistemin adının ATM çalışanlığı sistemi olmasının nedeni engellilerin maaşlarını almak için dahi işyerine gitmesine gerek kalmadan ATM üzerinden maaşlarını çekebilmeleridir.[425] Dolayısıyla bu sistem çalışanla iş yeri arasındaki bağın tamamen kopmasının reflektörüdür.

ATM çalışanlığı sistemi işsiz engellilere iki farklı olanak vadetmektedir. İlki engellinin maaşının, ikincisi ise engellinin sadece sigortasının ödenmesidir. Bu şekilde engelli kişi sosyal güvenlik haklarından faydalanmaya devam etmektedir. ATM çalışanlığı sistemi özel sektöre ise daha fazla şey vadetmektedir. İlki, özel sektör bu yöntemle İŞKUR'a ceza ödemekten kurtulmaktadır. İkincisi kapitalizm imajının dışında konumlanan engelliler çalışma mekânından estetik kaygılar sebebiyle uzak tutulmaktadır. Üçüncüsü, özel sektör engellilerin iş güvenliğini sağlama zorunluluğundan kurtulmaktadır. Dördüncüsü, ATM çalışanlığı sistemi ile özel sektör, işi ve iş yerini engelliye göre dizayn etme maliyetinden kurtulmakta ve kapasitesine güvenmediği bir çalışan kümesi olan engellileri iş yerinden uzakta tutarak kâr odaklılık düşüncesini sürdürmektedir.

Yasal olmadığı için Türkiye'de özel sektörde ATM çalışanlığı sisteminde çalışan engelli sayısını tespit etmek imkânsıza yakındır. Fakat yerel STK temsilcileriyle yapılan görüşmelerde sağlanan engellilerin ve çevresindeki kişilerin bu teklifle sıklıkla karşılaşmaları bilgisi düşünüldüğünde, ATM çalışanlığı sisteminin çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. İstihdam ettiği engelli çalışanı kullanmak yerine işe gelmemesini sağlamak özel sektörde engelli ayrımcılığına en iyi örneklerden biridir ve özel sektördeki engelli ayrımcılığının gizli olduğunun işaretidir. Özel sektör, çalışanın kuruma vereceği kâr zarar dengesini dikkate aldığında engelli çalışanın iş yerine gelmemesinin ve emek sürecine katılmamasının zararı önlediğini düşünmektedir.

Haberdeki örnek olan engelli çalışanı deneme süresi içerisinde işten çıkarmak, ATM çalışanlığı sisteminin bir uzantısıdır. Özel sektör, İŞKUR'un keseceği cezadan kurtulabilmek için engelli çalışanları kısa sürelerde çalıştırmakta ve "iyi niyetli" istatistikler üretmektedir.

425. Yılmaz, V., *The Political Economy of Disability In Turkey's Welfare Regime*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

4.5.6. Hukuk Önünde Eşitsizlik

Haber 4-14: 23.05.2012 tarihinde Kanal D kanalında yayınlanan haber

23.05.2012 tarihinde Kanal D ve CNN Türk kanallarına sırasıyla "Okul halısı yıkarken sakat kaldı ama" ve "Tazminat talebine ret" başlıklı haberde, Diyarbakır'da çocuğunun anaokuluna kayıt parası olan 20 TL'yi ödeyemediği için okul yönetimince okulun halıları yıkatılan ve halıları yıkarken damdan düşüp engelli hale gelen Elif Satık'a yer veriliyor. Elif Satık mahkemeye başvurarak maddi tazminat davası açmış fakat mahkeme "halıların gönüllülük esasına göre yıkandığına, idarenin hukuka aykırı bir işleminin olmadığına ve Elif Satık'ın kişisel kusuru sonucu düştüğü"ne hükmetmiş ve oy çokluğuyla tazminat talebi reddedilmiştir.

Haber 4-15: 01.03.2012 tarihinde Kanal D kanalında yayınlanan haber

Kanal D'nin 01.03.2012 tarihli ve "%60 Engelli raporu nasıl %5'e indi" başlıklı haberine göre Ordu Belediyesi tekerlekli sandalye basketbol takımı oyuncularından Erkan Çakmakçı yapılacak ÖMSS için yeni bir sağlık raporuna ihtiyaç duyar. Daha önce aldığı raporun oranı %60 olmasına rağmen Ordu Devlet Hastanesi tarafından yeniden düzenlenen raporun oranı %5'e düşürülmüş, sınava girememiş ve devlet nezdinde engelli sayılmayarak tüm engellilik haklarını da kaybetmiştir.

Haber 4-16: 11.01.2013 tarihinde Ulusal Kanal'da yayınlanan haber

2012 yılında engelli istihdamı konusunda 13; 2013 yılında ise 10 görsel haber çıkmıştır. Aynı gün 3 kanalda işlenen "Engelli öğretmenler haklarını istiyor" haberi 2013 yılında en çok tekrar eden haber olarak karşımıza çıkıyor. 11.01.2013 tarihinde Hayat TV, Kanal B ve Cem TV tarafından ekrana getirilen haberlerde engelli öğretmenlerin Milli Eğitim Bakanlığı önünde yaptıkları protestolara yer veriliyor. Engelli öğretmenler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yönetmeliğine rağmen atamaların yapılmamasını protesto etmişlerdir. 2012 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen 40 bin kişilik atamada engelli öğretmenlere kadro ayrılmamıştır.

4.5.7. "Eşitlenme Gayreti" Olarak Daha Fazla Çalışma ve Sömürülme

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli Birey
İhlâl Konusu	Sömürülme ve Daha Fazla Çalıştırma
İhlâl Tarihi	Şubat 2013
İhlâl Yeri	İstanbul
Başvurucunun İfadeleri	

"2006 Yılı Nisan ayın da İŞKUR aracılığı ile özürlü destek personeli olarak, bir şirketin İç Hizmetler ve Satın alma departmanında işe başladım. Departman yöneticim ve birlikte çalıştığım iş arkadaşımla çok güzel uyumlu verimli çalışıyordum. 2007 Yılı Şubat ayında yanımda çalışan arkadaş işten ayrıldı ve yöneticim değişti. Tek başına çalışmaya başladım. Yeni yöneticime işlerin yoğun olduğunu söyleyerek yardımcı istediğimde böyle idare etmemi, gerektiğinde departmanda çalışan diğer arkadaşlarımdan destek almam gerektiğini ifade etti. Stajyer olarak gelen öğrenciler geldiğinde de yaptığım işe destek yerine başka işlere yönlendirildi. Benim yaptığım işler yoğun emek gerektirdiğinden kimse yapmak istemedi. Yaptığım iş küçümseniyordu ve sürekli mesaiye kalmam için sözlü baskılar yapılıyordu. Daha önce iki kişinin yaptığı işi yalnız ben yapıyordum. 8:30 -17:30 mesai saatleri süresince çalıştığım gibi, sabah işe geldiğimde mesai saatinden önce çalışmaya başlıyor, öğle vakti yarım saat yemek molası yine çalışmaya devam ediyordum. Bazı günler evden erken çıkıp servisi kullanmadan işyerine ulaştığım ve saat 7:00'de işe başladığım oluyordu.
Düzenli olarak aylık sağlık kontrollerim vardı, iş yükü nedeniyle bazen iki ayda bir gidiyordum. Çünkü işler yoğun olduğundan izin almakta sıkıntı yaşıyordum. Sağlık kontrolü için izin vermeleri esnasında, ne zaman oldu, işler yoğun değilse git gibi ifadeler kullanarak, bana lütuf ihsan gibi gösteriyorlar, bense bu psikolojik baskıya karşı kendimi işe vererek rahatlatmaya çalışıyordum.
Yöneticilerimiz yaptığımız işlerle ilgili günlük raporlar istedi. Bu raporlarda işlerin ne kadar sürede yapıldığını belirtmek gerekiyordu. Benim sorumlu olduğum 11 iş bölümü vardı. Bu işlerin yapılış -çıkış süreçlerini zamanın en ince ayrıntısına kadar hesapladığımda, 9.30 saat sürdüğünü rapor ettim. Hatırladığım kadarıyla yöneticim 10:30 saate çıkardı, ancak yapılır dedi. Bu iş yüküne fazla dayanamıyordum. Evde de kimseyle paylaşamıyordum. 2008 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Fatih Özürlüler Merkezi'ndeki eğitim biriminde İngilizce kursuna katılıyorum diyerek, her hafta cumartesi psikolojik destek alıyordum. Bu desteği altı aya yakın aldım. Çalıştığım şirket Nisan 2008'de şimdiki adresine taşındı. Bu taşınmayı bir teselli ve ümit olarak düşündümse de, öncesinden farklı bir durum olmadı. Yine yoğun şekilde mesai baskısı sürdü ve sonunda baskılara dayanamadım, mesaiye kalmaya başladım. Bazı günler tek başına mesaiye kalmaktan korkuyordum. Kalp ve tansiyon hastası olduğumdan, ani bir rahatsızlık durumunda tek başına ne yapabilirdim ki? Bu şekilde mesai saatleri dışında da çalışma süreci 2010 yılının başına kadar sürdü. Mesaiye kalamayacağımı söyleyince, diğer tür baskılar kurulmaya çalışılıyordu. Şirkette 2009 yılında personel için performans sistemi getirilmişti. Özürlüleri de bu kapsamda tuttular. 2010 yılı Mart ayında açıklanan ilk performans değerlendirmesinde, 5 üzerinden 2 notu verdiler. Brüt maaşın yarısı kadar ikramiye, buna ilaveten yüzde 3,5 zam aldım. Değerlendirme nedeniyle haksızlığa uğradığım için itiraz etmeme rağmen, departman müdürüm ilgilenmedi. Bundan sonra birlikte çalıştığım bazı arkadaşların baskılarına maruz kalmaya başladım. Çünkü performans düşük verildiği için beni aşağılamaya başladılar; onlara itiraz ettiğimde sözlü sataşmalarda bulundular, sen bunu hak ediyorsun şeklinde sözler sarf etiler. Buna karşılık çözüm olarak müdürümden departman değişikliği talep ettim, ilgilenmedi. Tekrar talebimi yenilediğimde diğer departmanların beni istemediğini söyledi. Aralık 2010'da çalıştığım odadan, kuryeişi yapan çalışanların kaldığı başka bir odaya, daha önce mutfak olarak planlanmış bir mekâna gitmem konusunda zorladılar. Kışın soğuk olduğunu romatizmadan ayaklarımın üşüdüğünü söylememe rağmen yerimi değiştirdiler. Aynı zamanda burası klimasız olduğundan, yazları da serinlemek için pencerenin açılması gerekiyor. Burada kışın elektrikli soba kullanıyorum ve havalandırma olmadığından oda havasız kalıyor. Sağlık durumum dikkate alınmamakla birlikte, çalışan arkadaşların alaycı ifadelerine bu nedenle de maruz kalıyordum. 2011 yılında performans değerlendirmesinden 5 üzerinden 1 aldım. Bu performans notu nedeniyle hem ikramiye ve hem de zam alamadım. İtirazıma karşılık, müdürüm benim çok çalışkan olduğumu söyleyerek geçiştirmeyi seçti. Benimle alay eder gibi bir sonuçla karşılaştım, sonuç değişmedi.

Tablo 4-30: İhlâl bildirimi

Yukarıdaki ihlâl bildirimi birbiri içerisine geçmiş birçok sorunu aynı anda barındırdığı için tüm metin alıntılanmıştır. Hak ihlâline maruz kalan kişi işyerinde olağanüstü zor mesai ve koşullarda çalıştırılmış, iş arkadaşları tarafından yaptığı iş küçümsenmiş, performans notu sürekli düşük gösterilerek diğer çalışanların elde ettiği ikramiye, prim gibi hakları verilmemiş, odası değiştirilmiş ve sağlık raporu kullanmaması yönünde baskılara maruz kalmıştır. Fakat bildirimi yapan kişinin daha fazla çalışma pratiği odağa alınarak yaşadığı sömürü incelenecektir.

Kamu sektörü, hiyerarşinin yeniden üretimi için engellilere yönelik hata odaklı bir tavır geliştirmektedir. Kalifiye olmayan işlerin verilmesi ya da hiç iş vermeme pratiklerinin altında güvensizlik ve kapasitesizlik düşüncesi olduğundan engellilerin yaptıkları işler de sürekli mercek altındadır ve bu hata odaklılık hiyerarşinin yeniden üretimine neden olmaktadır. Şüphesiz ki tüm çalışanlar gibi engelliler de işlerin işleyişinde hata yapabilmektedirler. Fakat engelsizlere kıyasla engellilerin yaptığı bir hatanın olumsuz dönüşü daha fazla olmaktadır. Bu sebeple engelli çalışanlar sürekli tetikte kalarak ve tehdit altında çalışma hayatlarını sürdürmektedirler. Çalışan engelliler en alt statüde görülme eğilimini azaltmak ve eşitlenmek ya da eşite yakın görülmek için türlü stratejiler geliştirmektedirler. Bunlardan biri, hata odaklılığa karşı iş yerinde daha fazla çalışmaktır. Daha fazla çalışmanın genel motivasyonu, "engelli gibi algılanmamak" üzerinden "kapasitesiz engelli" imajını yıkarak eşitlenme isteğidir. Daha fazla çalışan engelliler kendilerini kabul ettirme sürecini başlatmak ya da hızlandırmak istemektedirler.

Daha fazla çalışma olgusunun iki bileşeni bulunmaktır; birincisi hata yapmamak adına fazla efor göstermek, ikincisi ise engelsizlerle eşitlenebilmek için iş yerinde fark yaratmaya çalışmak. Engelliler böylece daha fazla çalışarak kendilerini kabul ettirme sürecini başlatmak istemektedirler. Engelli çalışanlara yönelik geliştirilen "hata odaklılık", engelli çalışanların daha dikkatli olmalarına ve daha çok çalışmalarına neden olmaktadır. Diğer çalışanlarca yapılan ve üzerinde durulmayan hatalar, engelli çalışanların fizyolojik durumlarına endekslenmektedir. Engellilerin bu ilişkiyi yıkma istekleri kendilerini zorlamalarına neden olmaktadır.

Atıl kalmamak ve tecrit edilmemek için geliştirilen bu strateji, kendiliğinden bir yarışı da doğurmaktadır. "Engelli gibi algılanmama isteği" engellinin kendisinden gelen bir istek değil, bilakis toplumun ve çalışma hayatının zihin dünyasından çıkan bir üründür. Kapasite ve yeterlilik olgularından bağımsız şekilde şekillenen "engelli yapamaz" önyargısı, engellileri daha fazla çalışmaya ve bu yarışa itmektedir. Dolayısıyla, engelliler işleri ve sağlıkları arasında seçim yaparak ibreyi işe doğru çevirmektedirler. Ne var ki, ihlâl bildiriminde de görülebileceği üzere bu çalışma pratiği zamanla sömürüye ve tehditlerle dolu bir çalışma yaşamına evrilmiştir.

4.5.8. Sağlık Sorunlarına İnanmama Refleksi

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli Birey
İhlâl Konusu	Çalışma Koşullarının Kişiye Fiziksel Olarak Zarar Vermesi
İhlâl Tarihi	Ocak 2013
İhlâl Yeri	Tekirdağ
Başvurucunun İfadeleri	
12 sene önce Tekirdağ ili A ilçesinde kütüphane memuru olarak göreve başladım. İlk başladığımda Halk Kütüphanesi bir okul içerisindeydi. Ve buradan yaklaşık 3 yıl sonra belediyeye ait bir binanın 2.katında hizmet vermeye başladı. Yukarıda belirttiğim tarih yanlış olabilir ama tahmini yaklaşık yılı bu. Birçok olumsuz koşullarda çalıştım. Hizmet vermeye çalışırken okuyuculardan ya da aile bireylerimden çoğu zaman yardım aldım. Tek memuru olarak 2008 yılının Ağustos ayına kadar çalıştım. Benim için en önemlisi de şuydu. Görev yaptığım yerin 2.katta olmasıydı. Çünkü günde en az 2 defa inip çıkmam gerekiyordu. Tabii çoğu zaman 2 değil 5-6 defa inip çıktığım oluyordu. İşe başlarken rapor oranım %45'ti 2010 yılında vergi indiriminden yararlanmak için aldığım son rapor ise %68. Eğer şuan yeni bir rapor alacak olsam emin olun daha da yükselecek. Yaklaşık 6 ay önce sol omuz kaslarımda yırtılma meydana gelmiş ve 3 hafta boyunca fizik tedavisi gördüm. Hala da geçmedi ve geçmeyeceğini de bana doktorlar söylemişlerdi. Nedeni koltuk değnekleri ile yürümem ve iş yerimin koşullarının iyi olmayışıydı. Koltuk değnekleri ile yürürken ayaklarımı kullanamadığım için değneklere yükleniyorum. Bu durum da hem koltuk altında hasarlara neden oluyor hem de kas yırtığının iyileşme sürecini uzatıyordu. Üzerine bir de her gün merdiven inip çıkmam eklenince iyileşmesi mümkün olmuyor. Her iki koltuk altından 2-3 defa kis oluşmuş ve cerrahi müdahale ile aldırdım. Fizik tedavisi bitip görevime başlamadan önce durumu amirimle görüştüm ve cevabı kelimesi kelimesine şu oldu (telefon görüşmesi): "O zaman arkadaşım al tayini git" dedi. Zaten bunun üzerine fazla bir şey söylememe gerek yoktu. Ve görüştüğüm kişi aynı zamanda mülki idare amiri idi. Şimdi ise malulen emekli olmak için müracaatta bulundum. Kollarımdaki ağrılar sırtımda bulunan kifoskolyoz çalışmamı yavaş yavaş engellemeye başladı.	

Tablo 4-31: İhlâl bildirimi

Çalışan engellilerin yaşadıkları sağlık sorunlarında ya da engelinin gerektirdiği muayeneler için aldığı sağlık raporları kamu sektörü açısından kabul edilebilir olmamaktadır. İşin ilginci, kamu amirleri bir doktor gibi hüküm verebilmekte, caydırıcı mekanizmalar kullanmaktadırlar. Caydırıcılığın üç yöntemi tespit edilmiştir. Birincisi, amirler sağlık problemlerinin rapordan bağımsız şekilde kanıtlanmasını istemektedirler. İkincisi, sağlık raporu kullanan engellilerin, "engelli gibi görünmeme" uğraşları, kamu sektörünce geçersiz kılınmakta, bu geçersizlik dolaylı ya da doğrudan yollarla hissettirilmektedir. Üçüncüsü ise, sağlık raporu alan çalışan engellilerin performans notları düşük verilmektedir. Bu üç unsuru dikkate almak zorunda kalan engelliler, engelsizlere göre daha az sağlık raporu almakta ya da hiç almamaya yönelik refleks geliştirmektedirler.

Caydırıcılığın birinci unsuru, amirlerin sağlık problemlerinde kanıt isteyen doktor tavrıdır. Engelliliğe medikal çerçeveden bakan kamu sektörü, kendi medikal bilgisine dayanarak vücudun sağlıklı olmadığına yönelik kanıt beklemektedir. Engelliliği tanımayan ve engellilikle yaşamanın belli muayenelerle sürdürülebileceğini düşünmeyen kamu sektörü istediği kanıtla, çalışan engellinin beyanına ve hastane tarafından aldığı rapora inanmadığını göstermektedir.

Çalışan engellilerin rapor almamalarını sağlayan caydırıcılığın ikinci unsuru, "engelli gibi görünmeme" uğraşlarının alınan sağlık raporuyla boşa çıkmasıdır. Sağlık raporu kişinin engellilik hanesine atılan çarpılara dönüşmekte, doğrudan ya da dolaylı şekilde amirler tarafından duyulan rahatsızlık çalışan engellilere hissettirilmektedir. Her ne kadar çalışan engellinin aldığı sağlık raporu bir kanıt

olsa dahi çalışan engelsizler ve amirler tarafından sağlık raporları inandırıcı gelmiyor ve alınan her sağlık raporu bir baskı aracına dönüşüyor.

Çalışan engellilerin rapor almamalarını sağlayan caydırıcılığın üçüncü unsuru, "işe yaramaz" algısının en net yansımalarından biri olarak performans notunun düşük verilmesi, kadro yükseltilmesinin önüne geçilmesi ve engelli çalışanın istifaya zorlanmasıdır.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	SüreğenEngele Sahip Birey
İhlâl Konusu	Engel Durumuna Göre İş Verilmemesi
İhlâl Tarihi	Ocak 2014
İhlâl Yeri	Balıkesir
Başvurucunun İfadeleri	Ben halen devlet memuru olarak A kurumunda teknisyen yardımcısı unvanı ile çalışmaktayım. Bu sene kalp ve aort anevrizması rahatsızlıklarım nedeniyle aldığım %55 raporumu mevcut sıralı amirlerimi izleyerek genel müdürlüğe kadar dilekçe verdim. Kurumum tarafından neredeyse özürlü oldum diye fırça bile yedim. Masa başında daha uygun bir iş istedim, tabi ki olumsuz, o şubeden o şubeye gezdirdiler. Şu an 5.katın çay servisine bakmaktayım. Psikolojik baskıya da maruz kalmaktayım. Mali durumum kötü olmasa bir gün bile çalışmak istemem bu kurumda, insan hayatına değer sıfır, ayrım had safhada, sessiz kalmak zorunda kalıyorum bir kadın ve özürlü olarak çantamı bile koyabileceğim bir yer yok. Mesai boyunca çay ocağında oturuyorum, sana ne rahatsızlık veriyor diye de trajikomik sorulara maruz kalıyorum ve daha birçok haksızlığa boyun eğiyorum.

Tablo 4-32: İhlâl bildirimi

4.5.9. Tecrit Edilmek

Tecrit edilmenin hem fiziki hem de ilişkisel yönleri bulunmaktadır. Muhakkak ki eşit şartlarda olmayan her çalışan ilişkisel tecride maruz kalmaktadır, fakat bu tecrit fiziksel olduğunda, daha başka bir ifadeyle, mekânın sınırları çizildiğinde tecrit bir tür hapishane işlevi görmektedir. Engelli çalışanların göz önünde olmaması isteğinin iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, engelli çalışanların fiziksel varlığı engelsiz çalışanlarda vicdan, nefret, yardım etmek zorunda kalmama isteği gibi türlü hisleri harekete geçirmekte, bu sebepten tecrit edilmelerinin kurum işleyişi açısından daha sağlıklı olacağı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise ana talebin maaşlarını alıp gitmesi ve iş yapmaması istenen bir kesimin göz önünde olmasının gerek olmadığı yönündedir. Engelli çalışanlar, tecrit edilerek iş yerinde bir nevi unutulmak istenen kesim haline gelmektedir.

Engelli kişinin varlığı engelsiz kişilerde vicdanı harekete geçirmekte, kimsede olmamasını dilediği bir fiziksel varoluşun bir kişide olması, engellinin de bireysel olarak görünür olmaması şeklinde bir isteğe dönüşmektedir. İkinci nokta ise bir engellinin yardıma ihtiyaç duyma ihtimali, o kişinin engelsizlerin kullandığı mekândan dışlanmasını getirmektedir.

4.5.10. Engellilere Aldıkları Maaş Üzerinden Kurulan Baskı

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli Birey
İhlâl Konusu	İş Yerinde Sözlü Taciz
İhlâl Tarihi	Ekim 2013
İhlâl Yeri	İstanbul
Başvurucunun İfadeleri	A kurumuna sakatlık kadrosundan girdim ve işçi kadrosunda kimya mühendisi olarak çalışıyorum. Hacettepe Üniversitesi mezunuyum, ortopedik engeliyim. İyi derece İngilizcem olduğu için kurumun konusuyla ilgili literatür taramaları yapıyorum ve gerekince çeviriler yapıyorum. Ancak şefim olan kişi tamamen isnatsız bir biçimde işi yapmadığımı zaten sakat olduğum için sahada çalışamadığımı, boşu boşuna devletten para aldığımı söyledi. Aslında bu kadar açık saldırılara sık sık maruz kalmıyorum. Olayı müdüre ve daire başkanına intikal ettirdim. İkisi de üzüntülerini bildirdiler ancak uykularım bozuldu, korkuyorum, tansiyon sorunları yaşıyorum sürekli bu konuyu düşünüyorum. İş verimi gerçekten düşüyor.

Tablo 4-33: İhlâl bildirimi

Engelli çalışanlar kamuda engelsiz çalışanlarla aynı pozisyonda çalışsalar dahi en alt statüdeki çalışan damgası taşımaktadırlar. En alt statü damgası kendisini yaklaşımda, hitapta ve genel iş pratiklerinde göstermektedir. En alt statü damgası engellilere çizilmiş sınırlarla ilişkilidir. Kapasiteleri sürekli olarak sorgulanan, yetersiz olduklarına yönelik kanaat geliştirilen ve yaptıkları işe duyulan güvensizlik bu algının kapılarını açmaktadır.

Engellilerin istihdamı, kamu kurumlarında kanun gereği yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk olarak algılandığı için engellilerin bir çalışan yerine yük paradigmasında görülmeleri muhatap olmamayı, işe yakıştırmamayı ve dolayısıyla eşit olmadıkları düşüncesini doğuruyor.

Engelsiz çalışanların engelli çalışanları en alt statüde görmeleri, maaş sorgusunu da beraberinde getirmektedir. Engelsiz çalışanlar engellilerin aldıkları maaştan duydukları rahatsızlığı yer yer ima yoluyla, yer yer de doğrudan kendilerine söylemektedirler. Kamu sektöründe engellilerin iş yapma kapasitelerinin olmadığı düşüncesi hâkimleştiği için aldıkları maaş engelsiz çalışanlar tarafından taciz aracına dönüşebilmektedir.

Engellinin fizyolojik yetersizliğine odaklanan tıbbi model, taleplerin fizyolojik duruma göre şekillenmesi gerekliliğini taşımaktadır. Engelsizler arasında eğitim durumuna göre değişen maaş meşru olabilirken, eğitimden bağımsız olarak bir engellinin bir engelsizden fazla ya da aynı maaşı alması engelsizler açısından kabul edilebilir olmamaktadır. Zira bu rahatsızlık unsuru engelli çalışanın "yetersizliği" varsayımı etrafında kuruludur.

4.5.11. Engellilere Yönelik "Potansiyel Kaytarıcı" Bakışı

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	İşitme Engelli Birey
İhlâl Konusu	Potansiyel Kaytarıcı Muamelesi Yapılması
İhlâl Tarihi	Eylül 2013
İhlâl Yeri	Eskişehir
Başvurucunun İfadeleri	Ben işitme engelli olarak devlet memuruyum. Eskişehir'de bir lisede memur olarak çalışıyorum. Şunu belirtmek istiyorum. Kızımız doğuştan işitme engelli diye Ankara'dan tayin oldum, İÇEM'de eğitim alsın, bizden daha iyi olsun diye. Nisan ayında ameliyat olup koklearimpantlı oldu. Bunlar olurken okulun müdürü ve başmüdür yardımcısıyla anlaşmazlıklarım oldu. Kızım için buraya gelişimi anlamayıp sürekli çok izin alıp gezdiğimi suçladı sürekli. Oysa ben ameliyat için doktorların randevularına götürüyordum, yıllık iznimi boşu boşuna kullandırdı. Tartışmalarımız oldu, kendisini sürekli savunup işitme engelli olmamdan dolayı sürekli yanlış anladığımı söyledi. Avukat olan kardeşim de konuştu, hatayı kabul etmeyip yanlış olduğunu söyledi hep. Ameliyattan sonra "geçmiş olsun" filan demedi sürekli beni aşağıladı "kızın ameliyat oldu da artık her şeyi duyacak her şey bitti ve sen artık bundan sonra izin almazsın değil mi" diye sordu. Bu çok aşağılayıcı bir soruydu. Bilmiyor ki cihazsız da duyacak sanmış. Eğitim olmadan büyüyecek, her şey normale dönecek sanmış. Ben daha önce bilgilendirmiştim, zor olacak mecburen eğitim görecek diye. Bu sefer Fatih Projesi yüzünden okul tamamen değiştirildi, badana yapıldı kablolarla donatıldı. Benim odamı internet odasına çevirip masam, eşyalarım çıkartıldı. Şu an odam yok. Müdüre sordum bana bir şey söylemedi. 3 aydır okula boş boş gelip gidiyorum ben. Haftaya okullar açılacak. Odamı, bilgisayarı istiyorum ve bana adam gibi davranılsın istiyorum.

Tablo 4-34: İhlâl bildirimi

Türkiye'de dezavantajlı kesimlere yönelik hakların fazlalığına yönelik çok güçlü bir kanaat bulunmaktadır. Buradaki fazlalık ifadesi gereksizliğe ve lüzumsuzluğa işaret etmektedir. Şehit ve gazi yakınları, sosyal yardım alanlar ve engelliler, gereksiz ve lüzumsuz yere fazla hakka sahip olduğu düşünülen kesimlerin başında gelmektedir. Bu kesimler genellikle devlete ve topluma yük paradigması çerçevesinde düşünülmektedir. İşverenler genellikle engellilerin verimsiz ve işe devam etme sıklıklarının az olduğunu düşünmektedirler.[426]Bu noktada çalışan engellilerin de bir zorunluluk gereği işe alındıkları, verimsizlikleri ve işe devam etme sıklıklarının azlığı unutulmadan gereksiz ve lüzumsuz derecede sayılan iş yerindeki haklarını kullanmaları olumsuz karşılanmaktadır. Belirtmekte fayda var ki, kanuni izin kullanımının engellenmesi, kamu sektöründe tüm engelli çalıştırma tiplerini yansıtan kalifiye olmayan işler verilen, kapasitesinin üzerinde işler verilen ve hiç iş verilmeyen engelliler için geçerlidir. Fiziksel durumunun ilgili hakları kullanmasını gerektirmediği düşüncesiyle hak kullanma teşebbüsü engellilere baskı olarak geri dönmektedir. Bu süreçte engellilerde haklarını kullanmama refleksi gelişmektedir. Engelli gibi görünmemek ve engel durumunun suistimal edileceğinin düşünülmesi "potansiyel kaytarıcı" olan engellileri bu reflekse itmektedir.

426. McFarlin, D.B.,vd., "Integrating the Disabled into the Work Force: A Survey of Fortune 500 Company Attitudes and Practices", *Employee Responsibilities and Rights Journal,* 1991, 4(2).

Suistimal gibi anlaşılmaması için çalışan engellilerin engelsizlere göre daha az izin kullandıkları bilinmektedir. "Engelli gibi görünmeme" kaygısıyla başlayan çalışma hayatı yolculuğu engellileri engelsizlerden daha az hak kullanır noktasına getirmektedir. Sanılanın aksine çalışan engelliler ne çok fazla hakka sahiptirler ne de bu haklarından faydalanmaktadırlar. Öyle ki, engelsizlerden daha çok işe geldikleri de izleme çalışmaları sırasında yapılan saha tarama toplantılarında, konuyla ilgili faaliyet gösteren STK'lar tarafından dile getirilmiştir. Belirtmekte fayda var ki, kanuni izinleri kullanmamanın altında engelli gibi görünmeme isteği ve mobbinge maruz kalmaktan kaçınma bulunmaktadır.

Tablo 4-33'teki hak ihlâli bildiriminde olduğu gibi, işveren engelli çalışanın sağlık kontrollerine gitmesini engellemekte ve kanuni hakkını kullanmasına mani olmaktadır. Engellilere yönelik kanuni hakların kullanımı engelli damgasının artmasına neden olmaktadır. Engelli gibi görünmek istemeyen engelliler bu haklarından feragat ederek eşitlenme gayretine girmektedirler. Fakat bu izinleri kullanmak istediklerinde hakları engelleme mekanizmaları çalışmakta ve kamu sektörü hakkın kullanılmamasına yönelik çeşitli yöntemler geliştirmektedir. Bu örnekte, engelli çalışanın odası elinden alınmış ve iş verilmeyerek değersiz hissettirme uğraşına girilmiştir.

Birkaç hak kullanma talebinin reddedilmesinden ya da zoraki şekilde kabul edilmesinden sonra çalışan engelliler hak kullanımına bir daha teşebbüs etmemektedirler. Bununla birlikte, bir çalışan engellinin haklarını kullanmaması için sadece reddedilmesi gerekmemektedir. Bu olgunun varlığından haberdar olan engelliler, hak kullanımının "suistimal" ile özdeşleşmesi sebebiyle "hazır yıldırılmış çalışan" haline geliyorlar.

4.6. Sonuç

Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre Türkiye'de engellilerin toplam nüfus içindeki oranı %12,29; işsizlik oranı ise engelliler arasında %15,46'dır.[427] Fakat engelli istihdamında asimetrik bir durum söz konusudur. Zira 2013 yılı itibarıyla İŞKUR'a iş talebinde bulunan 150 bin engelli iş bulamıyorken, engelli işçi çalıştırma yükümlülüğü bulunan işyerlerindeki engelli işçi kontenjanının 25 bini, ceza ödeme pahasına doldurulmamaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 101. maddesine göre engelli istihdam etmesi gereken kurumlar, çalıştırmadıkları her engelli için aylık 1.904 TL idari para cezasına çarptırılmaktadır. Ne var ki, açık kontenjanların en temelde söylediği husus, bu cezanın caydırıcı olmadığıdır. Bu noktada, engelli çalışan istihdam etmekle yükümlü işverenlerin aylık sabit bir ceza ödemeleri yerine katlamalı bir ceza sisteminin getirilmesi, inceleme ve denetleme mekanizmalarının güçlendirilmesi yerinde bir adım olacaktır.

2013 Hanehalkı İşgücü İstatistikleri'ne göre Türkiye'deki engelsiz bireyler arasındaki işsizlik oranı %9,7 iken, engelli işsizlik oranı, iş bulma ümidi olmayan ya da devletten sosyal yardım aldığı için iş talebinde bulunamayan engelliler sebebiyle gerçek anlamda ölçülemiyor. Ancak İŞKUR'dan iş talebinde bulunan engelliler arasındaki 8 yıllık iş bulamama oranı bile %37,2 şeklinde. Engelli bireylerin işgücüne katılım oranı sadece yaş üzerinden yapılamaz. Engel türü, engellilik oranı, yaşanılan coğrafya, bu alanda belirleyici faktörlerdir. Ancak buna rağmen ILO standartlarıyla yapılan hesaplamalar, engelli işsizlik oranlarının hesaplamasının reel durumdan uzaklaşmasına, hesaplamanın reele göre asimetrik sonuçlar vermesine sebep olmaktadır. Engelli bireylerin gerçek işsizlik oranının hesaplanan işsizlik oranlarından çok daha yüksek olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bunun hesaplanması her şartta ve koşulda; (1) gerçek bir engelli nüfus hesaplamasının yapılmasına, (2) engelli bireylerin (sosyal yardımların doğurduğu iş talebinden ehven-i şer bir tercih olarak

427. Tufan, İ. ve Arun, Ö., *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi.* TÜBİTAK, Proje no: SOBAG-104K077, 2002.

kaçınmayı içeren refleksleri hesaba katan, engellilerin yeti kaybının engellilik oranına göre değil, yeti durumuna göre hesaplandığı reel bir işgücüne katılım hesabını baz alan) işsizlik oranı hesap sisteminin getirilmesine bağlıdır.

Türkiye gerek ulusal mevzuatla gerekse de taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle engelli bireylerin çalışma haklarını güvence altına almıştır. Fakat yasaların tam anlamıyla uygulandığını söylemek doğru olmayacaktır. Öyle ki, kamu sektörünün kendisi engelli çalışan kotasını doldurmamakta, türlü ayrımcılık ve mobbing mekanizmalarını üretmekte ve engelliler tarafından sosyal devlete olan güvensizlik daha da artmaktadır.

Kadın engelliler erkek engellilere göre istihdam alanından daha fazla ayrımcılığa uğrayarak diskalifiye edilmektedirler. İŞKUR verilerine göre istihdam edilen engellilerin sadece %14'ü kadındır. Bununla birlikte engelli kadınların işten çıkamayacakları ve şikâyet mekanizmalarını devreye sokamayacakları düşünüldüğünden, iş hayatında yoğunlukla tacize maruz kalmaktadırlar. İlginç bir veri olarak, memur kadroları incelendiğinde genellikle eğitim düzeyi yüksek kadınların kamuda yer alabildikleri gözlenmektedir (ilköğretim mezunu kadın: %8,2; ilköğretim mezunu erkek: %19,3; lisans mezunu kadın: %33,3; lisans mezunu erkek: %24,8). Bir başka ifadeyle, eğitim düzeyi düşük olan kadın engellilerin memur olma şansları erkeklere göre daha düşüktür.

Engelli memurların %82'si kalifiye olmayan işlerde çalıştırılmaktadır. Her ne kadar İŞKUR kadro tanımlarını tarafımıza ulaştırmamış olsa da aynı çalıştırma sisteminin engelli işçiler için de geçerli olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, kalan %18'lik kadronun da kalifiye iş olduğu kesin değildir zira kamuda engelli memurun kalifikasyonları ne düzeyde yüksek olursa olsun "hiç iş yaptırmama" sık rastlanan bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli istihdamının kanunlarla garanti altına alınmış olmasının ana hedefi toplumsal katılımı sağlamaktır, fakat engellilere sadece kalifiye olmayan / angarya işlerin verilmesi bu hedeften sapılmasına neden olmaktadır.

EKPSS'nin uygulanış biçiminin ötesinde, sınavın kendisi de bir sorgu alanıdır. Zira engelli bireylerin KPSS'ye girme hakları kalmamış, EKPSS üzerinden belirlenen kadrolara başvurmaları istenmiştir. Fakat KPSS ve EKPSS üzerinden belirlenen kadrolar aynı değildir ve EKPSS niteliksiz personel kadroları açmaktadır. Bu açıdan, engelli birey kendi iradesi doğrultusunda iki tür sınava da girebilmeli ve engelsiz bireyler için puan ölçüsünde elde edilen kalifiye kadroları engelli bireylerin de puan ölçüsünde elde edebilmelerinin önü açılmalıdır.

Aktif istihdam politikası olarak mesleki eğitim kapsamındaki kurs ve kursiyer sayısı 2005 yılından 2013 yılına kadar artış göstermiştir. İstatistiklere cinsiyet perspektifiyle bakıldığında, kursiyer engelli kadınların oranının (%37), istihdam talebi (%21,5) ve işe yerleştirme (%12,4) oranından çok daha fazla olduğu gözleniyor. Engelli kadınların istihdam talebi ve gerçekleşen istihdam oranları ile kursiyer oranı arasındaki farkın bu denli fazla olması, mesleki kursların işlevini de sorgulatmaktadır. Pasif istihdam politikası olarak sağlanan "2022 aylığı" ise 2013 Eylül verilerine göre 584.317 engelli ve engelli yakınına verilmektedir. Fakat bu aylığın hem çok düşük meblağda sağlanması hem de aylığın bağlanma kriteri olarak getirilen muhtaçlık sınırının çok düşük olması (255,22 TL) sebepleriyle 2022 aylığının engelli yoksulluğunun azaltılmasında başat bir rol oynamaktan uzak olduğu söylenebilir. Ötesinde, 25.03.2014 tarihinde yapılan yönetmelik değişikliği ile bakıcıya verilen evde bakım ödemelerinin de hane gelirleri içerisinde sayılması ilgili hakta gerilemeyi getirmiş, binlerce kişi aylık kapsamının dışına çıkmıştır.

Raporun sorguladığı bir diğer alan ise engellilerin kamuda üst düzey pozisyonlarda yer alıp almadığıydı. Alınan verilere göre engellilerin kamuda üst düzey pozisyonlarda yer almasını engel-

leyen ideolojik ve algısal bir bariyer söz konusu. Tıbbi modeli ürünü olan engelliyi dışlayıcı politik belirlenim, üst pozisyon ile engelli arasındaki ilişkiyi koparmaktadır.

5387 sayılı Engelliler Kanunu'nun 14. maddesine göre işyerinde engelli çalışanlara uygun fiziksel düzenlemeler işverenin sorumluluğundadır. Ne var ki, engelliler "işe yaramaz" ve "yük" şeklinde kodladıkları için kamu bu uyarlamaları "külfet" olarak düşünmekte ve engelli çalışanın işini yapabilmesi için gereken fiziksel düzenlemeleri yapmak yerine engellileri kalifiye olmayan işlere yönlendirmektedir. Proje kapsamında yapılan bilgi edinme başvurusu verilerine göre kamu bu noktada sınıfta kalmıştır. Örnek olarak, kamu kurum ve kuruluş binalarında TSE'nin ilgili standartları kapsamında kullanabilecekleri engelli tuvaleti bulunan bina oranı %40,96 iken birden fazla katlı binalarda asansör oranı %43,89'dur. Bir nevi, her 10 kamu kurum ve kuruşlarının 6'sına engelliler çalışan olarak alınamamakta, alınsa dahi bu fiziksel düzenleme yoksunlukları sebebiyle istifaya zorlanmakta, çok zor koşullar altında çalışmakta ve yurttaş olarak bu kamu kurum ve kuruşlarından hizmet alamamaktadırlar.

Bu raporda istatistiklerin ötesine geçerek medya taraması ve hak ihlâl bildirimleri temel alınarak engellilerin çalışma hayatında yaşadıkları ayrımcılıklar 11 kümede toplandı:

1- "Kamu kurum kültürü ve 'kutsal' roller" başlığında kamu sektörünün rol kültürü gereği engellileri "yetersizlik" ve "kapasitesizlik" paydasında ayrımcılığa uğrattığı ifade edilmiştir.

2- Mobbing başlığında ise engelli çalışanların maruz kaldıkları mobbing süreçleri irdelenmiştir. Eşitlik ya da iyileştirme talebinin önüne mobbing geçme pratiğinin kamuda hayli yoğun olduğu gözlenmiştir.

3- "Sağlam engellilik" başlığı gerek kamu gerekse özel sektörde "makbul engelli çalışan"ın izinin sürüldüğünü anlatmaya çalışmıştır. İşverenler engelliler arası engel türü ve engel oranı bazında bir tür seçime gitmektedirler. Bu noktada Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi'nin (RUSİHAK) ruhsal sorunlar yaşayan ve zihinsel engelli bireylerin toplumsal yaşamın pek çok alanında olduğu gibi ekonomik alandan da tasfiye edilmelerini ifade ettiği şu pasaj gerek "sağlam engellilik" kavramını açıklaması bakımından gerekse de ifade edilen sorunun aşılması için getirilen öneri dikkate değerdir:

"Türkiye'de 50 kişinin üzerinde çalışanı bulunan işyerleri için %3 oranında engelli birey çalıştırma koşulu vardır. Ancak işyerleri damgalama ve ayrımcılık sebebiyle genellikle çok görünür olmayan küçük fiziksel engellilik durumlarını tercih etmektedir. Psiko-sosyal ve zihinsel engelli bireyler tamamen bu kotanın dışında kalmaktadır. Bunun sonucu olarak ise oldukça iyi bir eğitim almış ve üniversite mezunları da dâhil olmak üzere psiko-sosyal engelli bireyler oldukça ciddi bir yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Zihinsel engelli bireyler ise genellikle üniversite eğitimi alamamaktadır. Yine de yapabilecekleri işler olduğu halde istihdam politikalarında tercih edilmemektedirler. Söz konusu psiko-sosyal ve zihinsel engelli bireyler için ayrı bir kotaya ya da bir alt kotaya ihtiyaç vardır. Yeni bir uygulama olan korumalı işyerleri teşvik ediliyor olsa da psiko-sosyal ya da zihinsel engelli bireyler için başarılı örnekler henüz çok azdır. Korumalı işyeri kavramının kendisinin yine yalıtıcı bir özelliğinin olması da ayrı bir inceleme ve tartışma konusudur. Psiko-sosyal ve zihinsel engelli bireylerin toplumun diğer fertleriyle birlikte üretken olabilecekleri ve ekonomik olarak güçlenebilecekleri bir istihdam modelinin acilen hayata geçirilmesi gerekmektedir."[428]

1- "Erişilebilirlik / Fiziksel yetersizlik ve çalışma hayatı" başlığında, çalışma mekânının engellilere göre tasarlanmamasının ve çalışana göre iş yerine işe göre çalışan aramanın ürettiği ayrım-

428. Engelliler. biz, *Türkiye'de Psiko-sosyal ve Zihinsel Engelli Bireylerin Durumu ve Çözüm Önerileri,* http://www.engelliler.biz/forum/archive/index.php/t-128030.html (erişim tarihi: 21.05.2014)

cılık irdelenmiştir. Belirtmekte fayda var ki, engelli çalışanı kurum içerisinde istememek fiziki yapıdan doğan baskıdan geçmektedir.

2- "Özel sektördeki engelli çalışan ayrımcılığı" başlığında, özel sektörün performans odaklı ve kâr maksimizasyonunu temel alan yapısının engelli çalışanlarının varoluşlarını "tehdit" olarak algılanmasını getirdiği ifade edilmiştir. Bu noktada özel sektörün iki stratejisi devreye girmektedir. İlki, ceza ödemek pahasına engellileri istihdam etmemektir. İkincisi ise "ATM çalışanlığı" sistemidir. İstihdam ettiği engelli çalışanı kullanmak yerine işe gelmeden maaş ödemek özel sektördeki engelli ayrımcılığının en net örneklerindendir.

3- "Hukuk önündeki eşitsizlik" başlığında hukukun engelli haklarını görmezden geldiği ve verili hakların birçok durumda kullanılamadığı vurgulanmıştır.

4- Engellilerin çalışma hayatındaki en kritik sorunlarından biri "Eşitlenme gayreti olarak daha fazla çalışma ve sömürülme" başlığında tartışılmıştır. İşverenlerin engelli çalışanlara yönelik sergiledikleri hata odaklı yaklaşım, tehditlerle dolu bir çalışma hayatını ve dolayısıyla engellilerin engelsizlere oranla daha fazla çalışmalarına neden olmaktadır. "Engelli gibi algılanmamak" ve "kapasitesiz engelli" imajlarını yıkmak için geliştirilen bu strateji en nihayetinde engellilerin sömürülmelerinin kapısını aralamaktadır. Bu noktada, engelliler işleri ve sağlıkları arasında bir seçim yaparak ibreyi işe doğru çevirmektedirler.

5- "Sağlık sorunlarına inanmama refleksi" başlığı tıbbi modelin bir çıktısı olarak sağlık raporu alan engelli çalışanlara amirlerin inanmaması, rapordan bağımsız kanıt istemesi ve raporun bedelini performans notuyla ödetmelerini yansıtmaktadır. Rapor alan engelli çalışanların engellilik hanelerine bir çarpı daha atılmaktadır.

6- "Tecrit edilmek" başlığı ise engellilerin hem fiziksel hem de ilişkisel yönden tecride tabii tutulmalarını işlemiştir. Çalışan engelliler işyerinde tecrit edilerek unutulmak istenen bir kesim oldukları hatırlatılmaktadır.

7- "Engellilere aldıkları maaş üzerinden kurulan baskı" başlığı engelli çalışanların "yük" paradigmasında değerlendirilmeleri ve engelsiz çalışanlarla eşit maaş almalarının işyerinde problemleştirildiğini ifade etmektedir. Engellilerin iş yapma kapasitelerinin olmadığı düşüncesi, aldıkları maaş engelsiz çalışanlar tarafından taciz aracına dönüşebilmektedir.

8- Son olarak "Engellilere yönelik potansiyel kaytarıcı bakışı", engellilerin kanuni haklarını kullanmalarının önüne geçen mekanizmaların kurulumuyla ilgilidir. Kanuni hakların kullanımı "suistimal" olarak düşünülmekte ve hak kullanma teşebbüsü damgalamayı artırmaktadır.

Engelli istihdamına yönelik sadece istatistiklere odaklanmak türlü düzeylerde ayrımcılıkları gizlemektedir. Buna paralel olarak, sosyal politikalar gösterge üretme ve göstergeleri güçlendirme uğraşına girdiği müddetçe, işyerinde ve istihdam etrafındaki diğer alanlarda yaşanan eşitsizlik ve ayrımcılıklar görünürleşmemektedir –ki sadece istatistik bazında dahi ayrımcılık tespiti yapılabilmektedir. Sosyal politika üretmenin başlangıç noktası engellilere yönelik kurumsal ve yaklaşımsal ayrımcılık mekanizmalarının tanımlanması olmalıdır. Bu açıdan bu çalışma, sosyal politika üretimine bilimsel bir zemin oluşturma iddiasını taşımaktadır.

Politika önerisi olarak, her şeyden önce politika yapıcılar engelli istihdam politikalarının medikal bir bakış ürünü olduğunu kabul etmeli ve politikaları revize etmek için sosyal modeli içselleştirmelidirler. Bununla birlikte işverenler engellilerin dünyasını daha yakından tanıyacak araçlara sahip olmalı, engellilerin kapasiteleri ve verimlilikleri ile ilgili varsayım setleri kullanmayı bırakmalı ve ulusal

mevzuat ve uluslararası sözleşmelerden haberdar olmalılar. Ayrıca, engelsiz çalışanların ve amirlerin sadece engellilerin çalışma hayatıyla ilgili değil, engelliliğin tüm yönleriyle ilgili eğitim almaları önemlidir. İşe alım sonrası engellilerin çalışırken ihtiyaç duyacakları bir form üzerinden alınmalı ve periyodik olarak bu form güncellenmelidir. Kurum bütçelerinin "fiziksel düzenleme" kalemlerinin kullanılıp kullanılmadığı kontrol edilmeli ve gerektiği halde kullanılmadıysa kuruma soruşturma açılmalıdır.

Türkiye'de engellilik ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının büyük bir kısmı hayırseverlik eksenli faaliyet göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının, yardım temelli mikro sosyal politika araçlarını kullanmak yerine hak eksenli ve engellilerin sosyal ve politik açıdan taleplerine yanıt verecek bir yapıya kavuşmaları gereklidir. Hâkim düşüncenin aksine, engelliler pasif değil, sistematik şekilde ayrımcılığa uğratıldıkları çalışma hayatında bile kendi stratejilerini üretmektedirler. Engellilerin deneyimleri politika üreticileri tarafından dikkate alınmalı ve "engelli sesi"nin politika metinlerinde hissedilmesi gerekmektedir. Ayrıca insana yakışır iş (*decent work*) için politika üreticiler, işçi ve işveren sendikaları ve hak eksenli çalışan sivil toplum kuruluşları işbirliği içerisinde olmalılar. Sendikalar da toplu iş sözleşmelerinde çalışan engellilere yönelik maddeler hazırlamalı ve bu maddelerin hayata geçip geçmediğinin takipçisi olmalıdır.

5 SAĞLIK

Yayına Hazırlayan: Süleyman Akbulut

5.1. Giriş

Çalışmanın bu bölümünde, engelli bireylerin sağlık hizmetleri ve sağlık hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası olan sağlık yardımları konusu ele alınacaktır. Sağlık hizmetleri, kamuoyunun genel algısında yer alan sağlık hizmet birimlerinde alınan teşhis ve tedavi hizmetleri boyutuyla sınırlı olarak değil, bunların yanında, izleyici ve koruyucu sağlık hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetlerini içerecek şekilde ele alınmaktadır. Bunun yanında, engellilere yönelik sağlık hizmetleri izleme çalışmaları, spesifik olarak ortopedik, görme, işitme-konuşma ve zihinsel engelli bireyler ile, kamuoyunda ruh ve sinir hastaları olarak adlandırılan ama EHS sözleşmesinin getirdiği ölçütler kapsamında değerlendirilerek psiko-sosyal engel tanımına dahil edilen engel grupları ele alınmıştır.[429]

Yukarıda ifade edilen hususlar, genel anlamda izleme çalışmalarının en zorlu, veri toplamasında en çok sorun yaşanılan alanları olmuştur. Bu yönüyle sağlık alanındaki izleme çalışmalarının, kaçınılmaz olarak ilk ve temel tespiti, Türkiye'nin engellilere yönelik sağlık hizmet ve yardımları konusunda bir veri tabanının olmadığı yönündedir.

İzleme çalışmaları, detayları "5.1.2.2. Sağlık İzleme Çalışmalarında Kısıt ve Zorluklar" bölümünde belirtilen olumsuzluk ve kısıtları olabildiği ölçüde bertaraf ederek elde edebildiği verilerden, medya haber taramalarından ve bireysel hak ihlâl bildirimlerinden oluşan değerlendirmelerini ortaya koymaktadır.

5.1.1. Kuramsal Çerçeve

Engelli bireylerin sağlık hakkı, tarihsel süreçte, her şeyden önce yaşama hakkının bir parçası olarak sorunsallaşan bir konudur. Zira yayının eğitim bölümünün, kuramsal çerçeve başlığında da değinildiği üzere, engelli bireyler tarih boyunca çokça, "öteki" konumdaki bir birey olarak korkulan, dışlanan, hatta "normal sayılandan" farklı fizyolojik ve ruhsal özellikler göstermesi sebebiyle kimi toplumlarda yaşamasına dahi müsaade edilmemesi gereken birey olarak görülmüştür.[430]

Tarihsel süreçte bu konudaki en belirgin örneğe Sparta toplumunda rastlanılmaktadır. Sparta Hukuku, deformasyonla doğmuş bebeklerin öldürülmesi gerektiğini söylerken, bu tür bebeklerin öldürülmeleri, tanrıları yatıştırmayı amaçladığı bir kurban edimi olarak görülmekteydi.

Ortaçağ'a baktığımızda engellilere yönelik bakış açısının çok da farklı olmadığı görülmektedir. Ortaçağ'da zihinsel yeti kaybı, akıl hastalığı, körlük ve epilepsi gibi birçok sakatlığın doğaüstü ya da demonolojik nedeni olduğuna inanılmaktaydı. Epilepsinin nedeninin şeytan olduğu, akıl hastalığının asıl nedeninin cin çarpması olduğuna inanılırken sakat kişilerin tedavilerinin sihir ve dini öğeler aracılığıyla olacağına dair doğaüstü inançlar dikkat çekmektedir.[431] Ortaçağ'da engelliler içlerinde şeytan olduğu iddiası ile topluma tanıtılmış o dönemde doğan bebekler öldürülerek şeytanın ortadan kaldırıldığına inanılmıştır.[432] Şüphesiz ki, engizisyon dönemini yaşayan Avrupa'nın aksine, İslamiyet gibi, yardımlaşma ve merhamet motifi yüksek dinler ya da dönemin Osmanlı imparatorluğu gibi toplum düzenleri, bu yaklaşımın dışında kalmıştır. Ancak, tarihe damgasını vuran, Ortaçağ Avrupa'sının bu barbar anlayışı olmuştur.

Ancak bir sonraki dönemde, özellikle aydınlanma çağıyla birlikte, eşit birey olma anlayışının bir uzantısı olarak, engellinin yaşam hakkı, onun varlığının bir parçası olarak kabul görmüştür. Buna karşın Nazi Almanya'sında, engelli bireylerin toplama kamplarında sistematik bir şekilde öldürüldüğü uygulamalar da yaşanmıştır.

429. Psiko-sosyal engellilik tanımı, izleme çalışmalarına katılan RUHSİAK'ın önerileri doğrultusunda benimsenmiştir.
430. Bölümün 5.1.1. Kuramsal Çerçeve "Kuramsal Çerçeve ve Tarihsel Süreçte Engellilere Yönelik Eğitim Politikaları" başlığı, İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi Emrah Uslu'nun katkılarıyla hazırlanmıştır.
431. David L. Braddock, vd., "Sakatlığın Kuramsal Tarihi", *Sakatlık Çalışmaları,* Bezmez, D., vd. (der.) İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.134
432. Kocaömer, Y., *Engelliler Tarihi,* http://engelsizerisim.com/yazilar.php?oku=1&id=334 (erişim Tarihi: 20.04.2013)

Şüphesiz bugün için, insanlık tarafından lanetlenmiş olan bu tip soykırımcı anlayışlar ve uygulamalar dönemi kapanmıştır. Yaşama hakkı, istisnasız bütün insanlara tanınan bir hak olarak evrensel hukuk değerleri içerisinde yerini almıştır. Bu anlayış, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yaşama hakkına yapılan vurgu, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin (MSHS) yaşama hakkı başlıklı 6. maddesinin birinci fıkrasında "Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz"[433] ifadesiyle yer bulmuştur. Şüphesiz bu hak, anne rahmindeki cenin halinden başlaması itibarıyla engellileri doğrudan ilgilendiren bir hak niteliğindedir. Zira bu hak sayesindedir ki (annenin sağlık riskleri dışındaki hallerde) cenin haline gelmiş hamilelikler, evrensel hukukun hâkim olduğu ülkelerde çocuğun engelli doğacak olması gerekçesiyle sonlandırılmamaktadır.

Ancak sağlık hakkı, yaşama hakkının içinde olduğu kadar, ondan çok da öte bir kavramdır. Sağlık hakkı, en basit tanımıyla, sirayet ettiği, belirlediği eğitim, çalışma, ekonomik, sosyal ve siyasal hayata katılım vb. birçok alana etki etmesi sebebiyle, insanın en temel haklarından birine işaret etmektedir.

Bir diğer BM sözleşmesi olan Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) sağlık hakkını, belirli standartlara sahip, erişilebilir kılınması gereken bir hak olarak tanımlamaktadır. Nitekim sözleşme, Sağlık Standardı Hakkı başlıklı 12. maddesinin 1. fıkrasında,*"Bu sözleşmeye taraf devletler herkesin erişilebilir ve en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standartlarından yararlanma hakkını tanır."*[434] hükmüne yer vermektedir. Ancak sözleşme, bu fıkrada bahsi geçen hakkı, sadece "tanımak" ile sınırlı kalmamış, bunun da ötesine geçerek, maddenin 2. fıkrasında "Hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılmasını" şart koşmuştur. Yani taraf devletlere tedbir alma yükümlülüğü getirmiştir.[435]

Yukarıda özetlenen hak, sadece madde sayılan unsurlardan ibaret değildir. Zira sağlık hakkını düzenleyen maddeyi, sözleşmenin yaşama standardı hakkı ile ilgili 11. maddesindeki beslenme, barınma ve yaşama standardının geliştirilmesi hükümleriyle birlikte düşünmek yanlış olmayacaktır.

BM'nin şu ana kadar vurgu yapılan iki sözleşmesinde, ortaya konan, yaşama, sağlık ve yaşama standardı hakları, her ne kadar engellileri de kapsayan haklar olsa da, zaman içinden bu hakların engelliler bakımından, özel bir sözleşmeyle, düzenlenmesi, derinleştirilmesi ve pekiştirilmesi, daha özel tedbirlerle güvence altına alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Zira "engellilik insan olma halinin bir parçasıdır" ancak, aynı zamanda "engellilik karmaşıktır ve engellilik ile bağlantılı dezavantajların üstesinden gelen müdahaleler çoklu ve sistemiktir."[436] Engelli insanların sayısı artmaktadır. Bunun nedenleri nüfusların yaşlanıyor olması –yaşlı insanlarda engellilik riski daha yüksektir- ve diyabet, kalp ve damar hastalıkları ve akıl hastalığı gibi engellilik ile ilgili kronik sağlık sorunlarının dünya çapında artıyor olmasıdır.[437]

Yukarıdaki saptamayı doğrulayacak veriler mevcuttur. Diğer yandan, sayısal olarak artış gösteren bu engelli nüfus, önyargı, ötekileştirme, dışlama vb. olumsuz tutumların ve gelir dağılımı adaletsizliklerinin de etkisiyle, toplumun diğer bireylerle fiilen eşit olma hakkını kaybetmektedir. Sağlık hizmetleri alanı, bunun kendini en çok gösterdiği alanlardan biridir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) hazırladığı Dünya Engellilik Raporu'nda da belirtildiği üzere, "Engelli insanlar özellikle sağlık,

433. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi), http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_05.pdf (erişim Tarihi: 20.04.2013
434. BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_04.pdf
435. BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_04.pdf
436. *Dünya Engellilik Raporu, Yönetici Özeti,* Dünya Sağlık Örgütü, 2011, s. 1 http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf (erişim tarihi: 20.04.2014)
437. *A.g.e.,* Önsöz, s. V

rehabilitasyon, destek ve yardım hizmetlerindeki eksiklikler karşısında savunmasızdır. Güney Afrika ülkeleri verileri, tıbbi rehabilitasyona ihtiyaç duyan engellilerin sadece %26-55'inin bu hizmeti aldığını, yardımcı alet gereksinimi olanların %17-37'sinin aleti temin ettiğini ve mesleki eğitime ihtiyaç duyanların %5-23'ünün bu hizmete eriştiğini ortaya koymuştur. İhtiyaç duyduğu sosyal politika hizmetlerinden yararlanabilenlerin oranı ise %5-24'tür."[438]

Veriler, engellilerin sağlık hizmetlerinin yaralanma oranının dışında, hizmetin kalitesi konusunda da ciddi sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Engellilerin beyanları üzerinden yapılan, "Dünya Sağlık Araştırması'nın 51 ülkeyi kapsayan verilerine göre, sağlık çalışanlarının vasıflarının ihtiyaçlarını gidermede yetersiz kaldığını beyan etme oranı, engellilerde engelsizlerin iki mislinden fazladır. Benzer şekilde engellilerde, tedavisinin kötü yapıldığını beyan etme oranı dört misli ve kişinin gereksinim duyduğu sağlık hizmetini alamadığını beyan etme oranı yaklaşık üç misli fazladır. Kişisel bakım çalışanlarının çoğu düşük ücretler almaktadır ve yeterli eğitime sahip değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışma sosyal hizmet çalışanlarının %80'inin herhangi bir resmi eğitim veya sertifikaya sahip olmadığı bulgusuna ulaşmıştır."[439]

Şüphesiz ki, sağlık hizmetlerinin içerik ve kalitesinde yaşanan sorunlar sadece engelli bireylere has sorunlar değildir. Bunlar, gelir,erişim ve sosyal adaletin sağlanamaması vb. sebeplere bağlı olarak insanların büyük bir çoğunluğunun yaşadığı ortak sorunlardır. Ancak, engellilerin, bu sorunları genel olarak diğer kesimlere göre daha şiddetli bir boyutta da yaşadığı açıktır.

> "*Sayısı giderek artan bulgular, engelli insanların genel nüfusa göre daha düşük kalitede sağlık seviyesinde yaşadığını göstermektedir. Gruba ve ortama bağlı bir şekilde, önlenmesi mümkün olan ikincil sorunlar, komorbiditeler ve yaşla ilgili sorunlar karşısında engelli insanlar daha korumasız durumdadır. Bazı çalışmalar engelli insanlarda sigara kullanma, kötü beslenme ve fiziksel hareketsizlik gibi riskli davranış oranlarının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Engelli insanlar aynı zamanda şiddete maruz kalma konusunda daha fazla risk altındadır. Yardımcı aletler de dahil olmak üzere rehabilitasyon hizmetlerine duyulan ihtiyacın karşılanmaması engelli insanların genel sağlık durumunun bozulması, hareket imkanlarının sınırlanması, toplumsal hayata katılımların kısıtlanması ve düşen hayat kalitesi gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir.*"[440]

Sonuç olarak, genel nüfustan daha fazla risk altında bulunan dezavantajlı bir gruptur. Engelliler engelliliğe bağlı olarak gelişen ikincil sağlık sorunları sebebiyle, sağlık hizmetlerinden daha fazla ve yoğun olarak faydalanmak durumundadırlar. Diğer yandan, rehabilitasyon hizmetlerinde olduğu gibi, toplumun diğer kesimlerinin yararlanmak durumunda olmadığı, spesifik sağlık hizmetleri de almaktadırlar.

Yukarıda ifade edilen sebeplerle, sağlık hakkı, EHS'de, önemli bir yer bulmuştur. Sözleşme, her şeyden önce, genel yükümlülükler bölümünde, Taraf Devletlerin engelliliğe dayalı herhangi bir ayrımcılığa izin vermeksizin engellilerin hak ve temel özgürlüklerinin eksiksiz olarak yaşama geçirilmesini sağlamak durumunda olduğuna vurgu yaparak, hareket kolaylaştırıcı araçlara, yardımcı teknolojilere ve bunların beraberindeki diğer yardımcı ve destekleyici hizmetler ile tesislere ilişkin erişim bilgilerinin sağlanmasını şart koşmaktadır.[441] Engelli bireylerin kullandığı yardımcı tıbbi cihazlar, tıbbi malzemelerin önemli bir kısmının, bağımsız yaşam sağlamanın birer arası olması, sağlık hizmetlerini, bağımsız yaşam ilkesi ile ilişkili bir konuma getirmektedir.

438. *A.g.e.,* s. 3
439. *A.g.e.,* s. 3
440. *A.g.e.,* s. 3
441. Bkz. EHS'nin 4. maddesi, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 10.03.2014)

Yukarıda ifade edilen husus, engellilerin sağlık alanındaki hak ve tanımların, diğer bireylerden farklı boyutlar içerdiğinin ipuçlarını vermektedir. Zira sağlık alanı tarafından engellilere yönelik hizmetler sadece (engelliğe bağlı olsun ya da olmasın) bir hastalığı önleyici ya da tedavi edici hizmetlerden ibaret olmayıp, birden fazla alanla karşılıklı ilişki içerisindedir.

Bu düşünceden hareketle incelendiğinde, EHS'nin 15. maddesindeki, "İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama" ilkesinin bir parçası olan, engelli bireyin rızası olmadan tıbbi deneylere tabi tutulmama, 17. maddesinde düzenlenen Kişisel Bütünlüğün Korunması başlığındaki engelli bireyin, beden ve ruh bütünlüğüne saygı gösterilmesi anlayışı ve 20. maddede ifade edilen, kişisel hareketliliğin sağlanmasına yönelik hükümleri, sağlık hakkının içeriği ve kapsamının farklı boyutlarını oluşturmaktadır.[442]

Ancak, engelli bireylerin sağlık hakkı ile ilgili temel düzenlemeler, EHS'nin sağlık başlıklı 25. ve habilitasyon-rehabilitasyon başlığının düzenlendiği 26. maddelerinde düzenlenmiştir. Sözleşme'nin 25. maddesi, taraf devletlerin, engellilerin ayrımcılığa uğramaksızın, sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerine erişiminin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınmasına vurgu yapar. 25. madde, sağlıkla ilgili hizmetlerin parasız ya da karşılanabilir bir maliyetle, kaliteli ve yüksek standartlarda olmasını, engelliliğin önlenmesini ya da yarattığı kısıtların asgariye indirilmesini ve kırsal bölgeler de dâhil olmak üzere, yaygın olması gerektiğinin altını özellikle çizmektedir.

EHS Madde 25:

Sağlık

Taraf Devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Taraf Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır.

a. Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini sağlar;

b. Engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerini sağlar. Bu sağlık hizmetleri erken tanı ve mümkünse müdahaleyi, çocuklar ve yaşlılar dâhil olmak üzere, engelliliğin azaltılmasını ya da artmasını önlemeyi hedefleyen hizmetleri kapsamalıdır;

c. Sağlık hizmetlerini kırsal alanlar dahil olmak üzere mümkün olduğu kadar kişilerin yaşadıkları yerlerin yakınına götürülmesini temin eder;

d. Sağlık profesyonellerinin engellilere sunduğu tıbbi bakımın diğer bireylere sundukları bakımla aynı kalitede olmasını ve bu bakımın hastaların bağımsız ve aydınlatılmış onaylarına dayanmasını sağlamak amacıyla diğer tedbirlerin yanısıra eğitim vererek, kamu kurumları ile özel kurumlar tarafından sunulan sağlık bakımının etik standartlarını yayımlayarak engellilerin insan hakları, onuru, özerkliği ve ihtiyaçları hakkında bilinç yaratır;

e. Ulusal mevzuatın sağlık ve yaşam sigortasını düzenlediği hallerde engellilerin bu sigortalardan yararlanmaları bakımından ayrımcılık yapılmasını yasaklar ve sigortanın adil ve makul olmasını sağlar;

f. Engelliliğe dayalı olarak sağlık bakımı veya hizmetlerinin sunulmamasını veya yiyecek ve içecek verilmemesini önlemek üzere gerekli tedbirleri alır.

Açıklama Kutusu 5-1: EHS'nin 25. maddesi

442. Bkz. EHS'nin 15. ve 17. maddeleri, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 10.03.2014)

Sözleşmenin öngördüğü bu düzenlemelerde altı çizilen sağlık hizmetlerinin erişilebilir ve kapsayıcı olması vurgusu önemlidir. Zira sözleşmenin özüne göre, mevcut her türlü sağlık hizmetini kapsayıcı hale getirmek ve kamu sağlık hizmetlerini engelli insanlar için erişilebilir kılmak, sağlık alanında yaşanan eşitsizlikleri ve karşılanmayan ihtiyaçları azaltacaktır.[443] 25.madde, yukarıdaki iki temel koşulun paralellinde hizmetin kalitesine yönelik hükümler de getirmektedir. DSÖ'nün yayınladığı Dünya Engellilik Raporu'nun da bu paralelde belirttiği üzere, sözleşmeye göre "engelli insanlar birincil bakım ekiplerinden hizmet almalı, lakin kapsamlı sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyulduğunda özelleşmiş hizmetler, organizasyonlar ve kurumlar mevcut bulunmalıdır."[444]

EHS'nin 25. maddesinde dikkat çeken bir diğer önemli husus ise, Açıklama Kutusu 5-1'de de görüleceği üzere, EHS'nin, rehabilitasyon ve habilitasyon hizmetlerini de sağlık hizmetlerinin bir parçası saymasıdır. EHS'nin yaptığı bu vurgu, engellilerin sağlıkla ilgili haklarının iki boyutu olduğunu ortaya koymaktadır.

Habilitasyon ve rehabilitasyon kavramının nasıl uygulanacağı, hangi koşulların, rehabilitasyon ve habilitasyon kavramlarının olmazsa olmazı olduğu, EHS'nin26. maddesinde detaylı bir şekilde tanımlanmıştır. Açıklama Kutusu 5-2'deki madde metninde de verildiği üzere, EHS'nin 26. maddesine göre rehabilitasyon ve rehabilitasyon programları, engelliyi toplumdan ayırmadan, akran desteği içerecek şekilde ve mümkün olan en erken evrede başlamalıdır.Hizmetin sunumu, engellinin bulunduğu yere en yakın yerde ve onun rızasıyla olmalıdır. Rehabilitasyon ve habilitasyonun kalitesinin artması için profesyonellerin ve diğer personelin yetiştirilmesi ve engellinin her türden becerisini artırıcı teknolojilerin erişiminin kolaylığının sağlanması da, 26. maddenin devletlere yüklediği bir diğer sorumluktur. Söz konusu yükümlülük, devletlerin teşvik edici uygulamalar geliştirmesini de içermektedir.

EHS Madde 26:

Habilitasyon ve Rehabilitasyon

1. Taraf Devletler engellilerin azami bağımsızlığını, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerini elde etmelerini ve yaşamın her alanına tam katılımlarını sağlamak için akran desteği dahil uygun tedbirleri etkin bir şekilde alır. Bu bakımdan Taraf Devletler özellikle sağlık, istihdam, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında kapsamlı habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerini sunar; mevcut hizmetleri güçlendirir ve genişletir. Bunun için şöyle bir yol izlemelidirler:

a. Habilitasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programları mümkün olan en erken evrede başlamalıdır ve bireylerin ihtiyaçlarının ve güçlü olduğu yönlerin çok disiplinli bir çerçevede değerlendirilmesine dayanmalıdır;

b. Engellilerin topluma katılımını ve toplumla bütünleşmesini destekleyen habilitasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programlarına katılmak rızaya dayalı olmalıdır ve bu hizmet ve programlar kırsal alanlar dahil olmak üzere, engellilerin yaşadıkları yerlerin mümkün olduğu kadar yakınında sunulmalıdır.

2. Taraf Devletler habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinde çalışan profesyoneller ve personel için, temel ve sürekli eğitim programları geliştirilmesini destekler.

3. Taraf Devletler engelliler için hazırlanmış, habilitasyon ve rehabilitasyonla ilgili yardımcı cihazlar ve teknolojilerin erişilebilirliğini, bunlara ilişkin bilgiyi ve bunların kullanımını teşvik eder.

Açıklama Kutusu 5-2: EHS'nin 26. maddesi

443. *Dünya Engellilik Raporu, Yönetici Özeti*, s. 6
444. *A.g.e.*, s. 6

EHS'de olduğu gibi, habilitasyon ve rehabilitasyon, 5378 sayılı EHK'de özel bir tanım olarak açıklanmıştır. Buna göre habilitasyon, "engellinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmesini ve yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler kazandırmaya yönelik hizmetleri" olarak tanımlanmaktadır.[445]

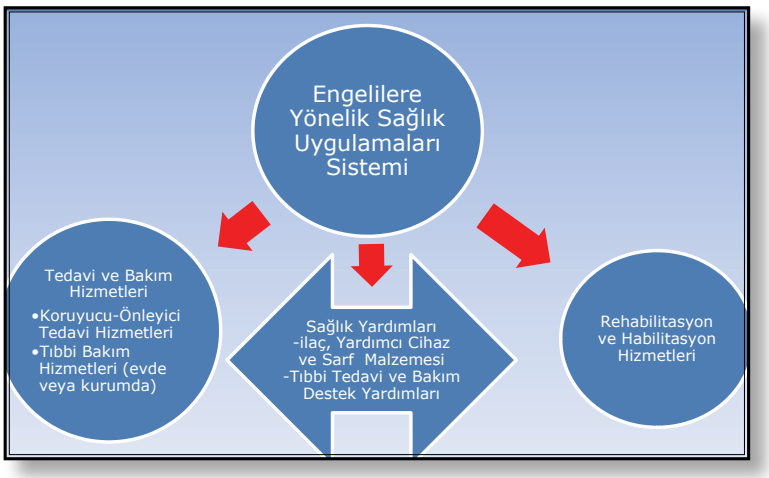
Rehabilitasyonun tanımı da aslında özü itibarıyla habilitasyondan farklı değildir. 5378 Sayılı EHK'de rehabilitasyon, "Herhangi bir nedenle oluşan engelin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmeyi ve engellinin hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler geliştirmeye yönelik hizmetleri" olarak açıklanmaktadır.[446] İki tanımdan da anlaşılacağı üzere, habilitasyon, hayatına engelli olarak başlayan ya da doğum sırasında oluşan bir dönemde engelli olan bireylere, rehabilitasyon ise, sonradan engelli olan bireylere yönelik hizmetleri kapsamaktadır. 5378 sayılı EHK'nin, rehabilitasyon ve habilitasyon başlıklı maddelerinin içeriği, bu kavramların EHS'deki şekliyle neredeyse birebir aynıdır.[447]

Habilitasyon ve rehabilitasyonda temel hedef, bağımsız yaşamın ve katılımın sağlanmasıdır. Bu bağlamda, rehabilitasyon ve habilitasyon hizmetleri sadece sağlık hizmetlerini değil, devletin, fiziksel ve sosyal çevrede alacağı tedbirleri de içermektedir. Ancak, engelli birey eksenli uygulama ve hizmetler, özellikle de fiziksel, zihinsel engelli bireylerin, eğitim, mesleki eğitim ve istihdama hazırlanması, rehabilitasyon ve habilitasyon hizmetlerinin kapsamına(ve dolayısıyla sağlıkla ilgili) alana dahil olmaktadır. Zira rehabilitasyon ve habilitasyon hizmetleriyle yetilerinin açığa çıkmasına, etkin kullanma imkanına kavuşturulmayan engelli, sosyal yaşama uyum, eğitim, mesleki eğitim ve istihdam süreçlerinde dezavantajlı durumda olacaktır. Ortopedik engelli bireyin, tekerlekli sandalye, koltuk değneği ya da yürüme cihazlarıyla, işitme engellilerin kulaklık cihazlarıyla desteklenmesi, psiko-sosyal destek süreçlerinden geçirilmesi vb. uygulamalar bunun bazı örnekleridir ve her engellilik alanı için benzer bir durum ve uygulama vardır.

Bu noktada bir hususun altını özellikle çizmek gerekmektedir. Engelli bireylerin, tekerlekli sandalye, işitme cihazı vb. uygulamalarla desteklenmesi hizmeti, EHS'nin "Bağımsız Yaşama ve Toplumsal Hayat Dâhil Olmayı" düzenleyen 19. maddesinin ve "Kişisel Hareketliliğin Sağlanması" yükümlülüklerini belirtildiği 20. maddesinin içerdiği bir konudur. Bu bakımdan sağlık hakkıyla doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak, söz konusu tüm uygulamaların dünyada sağlık hizmetleri sektörünün yaptığı engellilik durumu değerlendirmeleri kapsamında sağlanıyor olması, bağımsız yaşamı ve kişisel hareketlilik uygulamalarının bir yönüyle sağlık hizmetlerinin uygulama alanına girmesi sonucunu doğurmaktadır. Özellikle yardımcı cihazlarının veriliş şartlarını belirleyen, emekliliğe konu olan sakat derecelerini saptayan, vergi indirimlerine ve muafiyetlerine karar verilmesini sağlayan engellilik durum belirlemelerinin neredeyse tamamıyla sağlık hizmetleri kapsamında verildiği Türkiye gibi ülkelerde sağlık hizmetleri, bağımsız yaşam ve kişisel hareketlilik ile ilgili hakların kullanımında belirleyicidir. İşte bu sebeple, (konu ile direkt ilgili olmasa da) sağlık hizmetleri arasında engellilik durumunun belirlendiği sağlık kurulu raporları ve bu alandaki sorunlar da sağlık bölümü ile ilgili izleme çalışmalarında dâhil edilmiştir.

Buraya kadar yapılan açılamalar ışığında, engellilerin gerek ulusal ve gerekse de uluslararası mevzuat ekseninde sağlık (ve dolayısıyla aynı zamanda rehabilitasyon ve habilitasyon) alanında yararlandığı hizmet ve desteklerin kapsamını sistematize etmekte fayda vardır. Ortaya konacak bu sistematik, yayının sağlıkla ilgili bölümünde paylaşılacak veriler ve tespitlere de esas teşkil edecektir. Şekil 5-1, engelli bireyin sağlık hizmetlerine erişimini şekil ve içerik boyutuyla ortaya koymaktadır.

445. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 3. maddesi (h) fıkrası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
446. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 3. maddesi (k) fıkrası, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)
447. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 10. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

Şekil 5-1: Engellilere yönelik sağlık uygulamaları sistemi

Şekil 5-1'de de görüleceği üzere engellilerin sağlık hakkının kullanımında iki boyut bulunmaktadır. Bunlardan tedavi ve bakım hizmetleri, engelli bireyin, yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürmesini ve sağlık sorunları yaşadığı sırasında sağlanacak bakım hizmetlerini içermektedir.

Bu noktada şekil 5-1'de ifade edilen bakım destek hizmetlerini kavramının, ülkemizde sosyal hizmet uygulamaları kapsamında değerlendirilen evde ve kurumda bakım yardımı karıştırılmaması gerektiğinin altı özellikle çizilmelidir. Türkiye'deki anlamıyla bakım desteği aslında, EHS'de barınma hakkı kavramının irdelendiği "Bağımsız Yaşama ve Toplumsal Hayat Dâhil Olmayı" düzenleyen 19. maddesinde ve "Kişisel Hareketliliğin Sağlanması" yükümlülüklerini belirtildiği 20. maddesinde ele alınmaktadır. Ancak, Türkiye'de özellikle evde bakım desteği kavramının, fili durumda, engellinin bağımsız yaşam desteğini sağlamaktan çok öteye geçtiği, engelliye bakmakla yükümlü yakınlarının, engellilerin yara bakım ve pansumanlarını yapmaktan enjeksiyon yapmaya kadar birçok tıbbi uygulamayı üstenmesine kadar vardığı bir gerçektir.Yani evde bakım desteği, fiilî durumda evde tıbbi bakımla-bağımsız yaşamın bir unsuru olan bakım desteği arasında bir noktaya evrilmiştir. Buna rağmen, izleme çalışmalarının sağlık bölümüne, Türkiye'deki evde ve kurumda bakım destek hizmetlerinin durumunun incelenmesi dâhil edilmemiştir.

Bu ön vurguyu yaptıktan sonra, sağlık alanındaki izleme çalışmalarını kuramsal çerçevesine konu olan alanların şemasını ele almak uygun olacaktır. Şekil 5-1'de de görüleceği üzere, engellilere yönelik sağlık sistemi uygulamaları iki ayaktan oluşmaktadır. Bu alanlar, tedavi, bakım hizmetleri ve habilitasyon-rehabilitasyon hizmetleridir. Sağlık uygulamaları sisteminde yer alan bu iki alan, ortada yer alan sağlık yardımları hizmetleri ile ilişkili durumdadır. Sağlık yardımları en dar anlamıyla, tedavi giderlerine karşılık gelmektedir. Her insan gibi, yaşamının çeşitli dönemlerinde engelli bireyler de hastalıklara bağlı olarak, tedavi hizmetlerinden faydalanmak durumundadırlar. Ancak, tekrar belirtecek olursak, engelli bireylerin bu tip hizmetlere toplumun diğer kesimlerinden daha fazla ihtiyaç duydukları açıktır. Zira:

- Engelli bireyler, fiziksel ya da psikolojik açıdan daha fazla risk altındadır. Örneğin hareket kısıtlılığı olan bir ortopedik engelli birey, bu hareketsizliğe ya da kısıtlılığa bağlı olarak kalp-damar, sindirim ve üriner sistemlerinde sık sık sorun yaşamaya daha yakındır,
- Engelli bir bireyin engel durumu, süreğen bir hastalığa bağlı olarak geliştiği hallerde hastalık ve engellilik paralel olarak yaşanan bir olgu haline gelmektedir. Hemofili, ileri derecede diya-

bet ya da kalp yetmezliği, bir taraftan hastalık etkilerini bünyede barındırırken, fiziksel, görme işitme vb. diğer engelleri de beraberinde getirebilir. Kimi hallerde hastalığın progresif, yani ilerleyen bir yönünün bulunması, hastalıkla engelliliği birbirini karşılıklı etkileyen bir döngünün içine sokabilir. Yani hastalık geliştikçe engellilik, engellilik geliştikçe hastalık gelişebilir,[448]

- Engelli birey, engelliliğin yaşattığı psiko-sosyal travmalar altındadır. Bu travma psikolojik açıdan sağlık yardımını gerektirdiği gibi, travmaya bağlı olarak engelliyi, madde bağımlılığı gibi sağlığı tehdit eden olumsuzluklar yönünden riskli gruba sokmaktadır.

Yukarıda sıralanan hususlar, engelli bireylerin klasik sağlık hizmetlerinden ve bunun gerektirdiği ilaç, uzman hizmet harcamaları vb. yardımlardan daha fazla oranda yararlanmalarını gerekli kılmaktadır. Ancak engellilerin sağlık yardımları, sadece klasik sağlık harcamaları ve bakım harcamalarından ibaret değildir. Bunun dışında, gerek önleyici sağlık hizmetleri gerekse de rehabilitasyon hizmetleri bağlamında da engelli bireylerin sağlık yardımlarından faydalanmaları söz konusudur. Bu hizmetler, (her türlü ortez, protez, implant vb.) yardımcı cihazlar ile düzenli kullanım gerektiren (üninerkatater, kulaklık pilleri, alt bezi vb.) tıbbi sarf malzemeleridir.

Yardımcı cihaz ve tıbbi sarf malzemeleri, daha önce de belirtildiği üzere, sadece sağlık ve tıbbi bakım hizmetleri ile ilgili değil, rehabilitasyon hizmetleriyle de direkt ilgilidir. Örneğin ampüte, yani bir uzvu eksik ya da kaybedilmiş engelli bireyin, protez el veya bacak gereksinimi, engelli açısından rehabilitasyon hizmetleri kapsamında alınan, bireysel bağımsızlığı artıran bir hizmet olduğu kadar, protezin hazırlanması boyutuyla da sağlık hizmetlerini ilgilendiren bir olaydır. Sağlık yardımları kategorisi, bu bağlamda iki sistemin tam ortasında yer almakta ve ikisini de beslemektedir.

Bütün bu gereksinimlerin yüksek standartlarda, yaşam kalitesini en üst seviyeye çıkaran teknolojilere haiz ürünler olması gereklidir. Bu durum da, söz konusu ihtiyaçları piyasa koşullarında katlanılması ve karşılanması zor hale getirmektedir. İşte bu yüzden daha önce de belirtildiği üzere EHS'nin 25. maddesinin giriş bölümünde ve (a) fıkrasında, bütün hizmetlerin "en yüksek sağlık standardında" ve "parasız veya karşılanabilir bir maliyetle" olmasını şart koşmaktadır.

Türk ulusal mevzuatı da,engellilerin sağlık sisteminden yararlanmasını EHS ile paralel bir çizgide oluşturmuştur. 5378 sayılı EHK, sağlık yardımlarını, dolaylı olarak engelliliğin önlenmesi ve engellilere yönelik koruyucu ve önleyici hizmetler kapsamında, ele almıştır:

"Erken tanı ve koruyucu hizmetler

Madde 11- Yeni doğan, erken çocukluk ve çocukluğun her dönemi fiziksel, işitsel, duyusal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi, genetik geçişli ve engelliliğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağlanması, engelliliğin önlenmesi, var olan engelliliğin şiddetinin olabilecek en düşük seviyeye çekilmesi ve ilerlemesinin durdurulmasına ilişkin çalışmalar Sağlık Bakanlığınca planlanır ve yürütülür."[449]

Yukarıda özetlenen tüm hizmet ve yardımların temini, modern devletlerde, sosyal güvenlik politikaları ve buna ilişkin çalışan kurumlar eliyle çözülmektedir. Bu bağlamda çağdaş ülkelerde sosyal güvenlik politikaları genelde bir, hatta kimi ülkelerde birden fazla bakanlık eliyle yürütülmektedir. Ülkemizde de konunun sağlık hizmetleri boyutu Sağlık Bakanlığı tarafından, sağlık yardımları boyutu da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı sosyal güvenlik kurumları (SSK, BAĞKUR ve Emekli Sandığı) üzerinden yürütülmüştür. Zamanla sosyal güvenlik kurumlarının yapısı değiş-

448. Örneğin nöromüsküler hastalıklar, ALS, Duchanne, Spinal Müsküler Atrofi gibi (bu hastalıklar halk arasında kas erimesi, kas hastalıkları olarak anılmaktadır).
449. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 11. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

tirilmiş ve bu politikalar, zamanla, tüm sosyal güvenlik kurumlarının, Sosyal Güvenlik Kurumu'nda (SGK) toplanması uygulamasına gidilmiştir. SGK, sağladığı sağlık yardımlarını (hukuksal çerçeve bölümünde detaylandırılacağı üzere) 5510 sayılı Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümleri çerçevesinde yürütmektedir.

Engelli bireylerin gerek sağlık hizmetleri temini, gerekse de her türlü ilaç, yardımcı tıbbi cihaz, tıbbi sarf malzemeleri temini anlamında sağlık yardımlarından yararlandırılması, sosyal devletin asli sorumluluklarından kabul edilmektedir. Ancak bu alan, bugün için hem yardımların teknik standartları ve engellinin bireysel ihtiyacına cevap vermesi vb. sebebiyle, hem de ciddi mali kısıtların baskısı sebebiyle sıkıntılı bir alana dönüşmüştür. DSÖ, Dünya Engellilik Raporu'na göre, "politikaların ve planların uygulanması için ayrılan kaynaklar genellikle yetersizdir. Etkin finansman eksikliği, milli geliri ne olursa olsun tüm ülkelerde sürdürülebilir hizmetlerin sağlanmasına engel olan başlıca unsurdur. Örneğin, yüksek gelirli ülkelerde, engelli insanların % 20 ila % 40'ı günlük faaliyetler için ihtiyaç duyduğu desteklerden genellikle yoksundur (13-18). Düşük gelirli ve orta gelirli ülkelerin birçoğunda hükümetler yeterli hizmet sunamamaktadır."[450]

Diğer taraftan, sağlanan hizmetler ve engelliliğin doğurduğu dezavantajı azaltıcı her türlü teknik malzeme ve sarf malzemesi yardımları bakımından da durum iç açıcı değildir. Devletlerin, engelli bireylerin bu tip mal ve hizmetlerin temini üzerindeki sosyal güvenlik sisteminin mali baskıları, sağlık sisteminin teşhis ve tanılama uygulamaları, engelliyi, bireysel ihtiyacına cevap verecek teknik özellikteki mal ya da hizmet alımından mahrum bırakabilmektedir. Bu sebeple, engellinin yaşam kalitesinde düşüşler olmakta, engelli bireyi bağımsızlaştırmayan mal ve hizmetler sebebiyle olumsuz etkilemektedir.

Türkiye'de de sağlık yardımları sisteminin, yukarıda ifade edilen sorunları mevcuttur. Sağlık yardımları, SGK tarafından uygulanan Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında karşılanmaktadır. Detayı, hukuki çerçeve bölümünde de anlatılacağı üzere, sağlık yardımları SUT'ta, her durum için belirlenen bir bedel üzerinden yapılmaktadır. Şüphesiz ki, ilaçlı tedavi yardımları ya da cerrahi tedavi yardımları için SUT, makul karışılabilecek yöntemdir. Ancak, özellikle engelli bireyin, yaşam kalitesini belirleyen, tamamen engel durumunun kişinin bedeniyle yarattığı fonksiyon ve yeti kaybının şekli ve derecesine göre değişen yardımcı tıbbi cihaz ve tıbbi sarf malzeme bedellerinin, bu şekilde karşılanması, ciddi sorunlar içermektedir.

Örneğin, belden aşağısı tutmayan felçliler için bedeli ödenen mekanik tekerlekli sandalye, ya da ellerini kullanamayacak durumda olan (yürüyemeyen) engelli bireyler için ödenen akülü tekerlekli sandalye bedelleri bunun tipik bir örneğidir. SUT'ta bu iki kaleme yapılan ödeme sadece özellikli-özelliksiz olarak iki ayrımla verilmekte, ikisinin arasında ödenen bedel farkı neredeye yok denecek kadar az olmaktadır. Ancak, bölüm içerisinde sıkça değinileceği üzere, tekerlekli sandalyelere, engelli kişinin kullanım ihtiyaçlarına, beden ölçülerine ve fonksiyon kaybına göre tip ve fiyat bakımından çok çeşitlilik göstermektedir. Böyle bir durumda, iki tip fiyatlandırma yapmak, engelli bireyin yeterli standartlara haiz olmayan cihazları kullanması anlamına gelmektedir. Kaldı ki, neredeyse SUT tarafından karşılanan her tedavi ya da yardımcı malzeme bedeli, her şartta ve koşulda, piyasa bedellerinin altında gerçekleşmektedir. Bu durum ise, bütün uluslararası sözleşmelere ve ulusal mevzuat hükümlerine aykırı düşmektedir.

Türkiye'de yaşanan bu olumsuzluklar, aslında dünya genelinde yaşanmaktadır. Yine dünya genelinde bu sorunların çözümü için çeşitli arayışlar mevcuttur. DSÖ'ye göre, "hizmetlerin ve malların engelli insanların bütçesine uygun olmasını sağlamak ve engellilikle alakalı ekstra maliyetleri kar-

450. *Dünya Engellilik Raporu, Yönetici Özeti,* s. 3

şılamak için, sağlık sigortası ve sosyal güvenliğin kapsamını genişletme, yoksullara ulaşmayı hedefleyen sosyal güvenlik programlarından yoksul ve savunmasız engellilerin faydalanmasını sağlama gibi önlemler düşünülebilir. Çeşitli ödemelerden muafiyet sağlama, ulaşım ücretlerini düşürme ve dayanıklı medikal ürünlerde ve yardımcı teknolojilerde ithalat vergilerini ve gümrük ödemelerini düşürme uygulanabilecek diğer önerilerdir."[451]

Bu noktada gündeme gelen bir diğer sorun ise, sağlık yardımlarından, hangi engellinin hangi kritere göre yararlandırılacağının belirlenmesidir. Bu sorunun cevabı, bizi engelliliğin teşhis ve tanılaması sorununa götürmektedir. Engelliliğin teşhisi ve tanılanması, engellilerin sağlık sorununun ayrılmaz bir parçasıdır. Zira tanılama, daha önce de belirtildiği üzere engelli sadece bireylerin alacakları tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinde değil, Türkiye gibi ülkelerde, vergi indirimleri ve muafiyetleri, engellinin alacağı eğitim hizmetleri, engellinin istihdam edileceği alanlar vb. birçok konuda belirleyicidir.

Engelliliğin belirlendiği raporların nasıl hazırlanacağı konusu bugün için çok ciddi bir tartışma konusudur. Engelli bireylere verilen raporların tıbbi bakış içerisinde hazırlanıyor olması, raporların (örneğin yürüme, elini kullanma ya da bir organın çalışma derecesi vb.) fonksiyon kayıpları üzerinden tanımlanması, uygulamada sorun yaratan alandır. Şüphesiz ki, engelli bireyin sağlık hizmetleri kapsamında yaralanacağı tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinde, engelli bireylere temin edilecek yardımcı cihaz ve sarf malzemesi teminlerine esas olan raporlarda, fonksiyon kaybı üzerinden raporlama anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, engelli bireylerin sağlık hizmetleri dışındaki istihdam, emeklilik, sosyal yardımlardan faydalanma, eğitim, erişim vb. hizmetlere esas olan raporlarda sadece sağlık personelinin yapacağı tanılama, daima sorun yaratma potansiyeline sahiptir.

Proje izleme çalışmalarında ve yayının kuramsal çerçeve bölümünde, dünyada engellilerin tanılama yöntemleri ayrıca ele alınmamıştır. Ancak, fikir verebilmesi ve yayını ilgilendirmesi bakımından, Türkiye'deki sistem hakkında bilgi verilmesinde fayda vardır.

Türkiye'de engellilere verilen sağlık kurulu raporları, 5378 sayılı EHK'nin 5. maddesi kapsamında çıkarılan yönetmeliğe göre verilmektedir. Madde, engelli durum tespitinin "Bireyin engelliliğini ve engellilikten kaynaklanan özel ihtiyaçlarını belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanılamalarda uluslararası temel yöntemler esas" alınmak suretiyle yapılacağını belirtmektedir. Maddenin bu şekli, tatmin edici bir içerik ortaya koymaktadır. Ancak, bu maddenin başlığında dikkat çekici bir durum vardır. Zira 5. maddenin başlığı, yasanın yürürlüğe girdiği anda "özürlülüğün sınıflandırılması" şeklindeyken, Şubat 2014'deki değişiklikle bu başlık "engellilik durumu" halini almıştır.[452]Yasanın eski halindeki "sınıflandırma" kavramının "durum belirleme" şekline dönmesinde, engelliliğe yaklaşımdaki değişikliğin rol oynadığı açıktır. Zira engellilik, yere, zamana ve koşullara bağlı olarak değişen bir durumdur.

Türkiye'de engelliliğin fonksiyon kaybı odaklı (ve engellilik sayılabilmesi için %40'ın üzerinde olması koşuluyla) derecelendirmesinin, sorunlar yarattığı herkesçe kabul görmüş durumdadır. Nitekim TBMM İnsan Hakları Komisyonu tarafından 2013 yılında hazırlanan Engelli Hakları İzleme Raporu da bu duruma işaret etmektedir. Raporda, "Mevcut durumda mevzuat engelli bireyleri tıbbi bakış üzerinden değerlendirmektedir. Buna göre, engelli kişi tıbben fonksiyon kaybı olan ve yüzde 40 veya üzeri iş görmezlik sağlık kurulu raporuyla bunu resmi olarak belgeleyen kişi olarak" tanımlanmasına vurgu yapılarak, tıbbi bakış açısıyla hazırlanan raporların çeşitli sorunlar yarattığı" ifade

451. *A.g.e.*, s.3

452. 5378 Sayılı EHK'nin eski hali için bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20120704.pdf (erişim tarihi: 20.05.2014) ve yeni halini görmek için bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20130425.pdf (erişim tarihi: 20.05.2014)

edilmektedir.[453] Zira tıbbi bakış açısıyla hazırlanan raporla sadece tıbbi duruma işaret edilmektedir. Ancak, insanın bir fonksiyon kaybının onun yetilerini ne kadar etkilediğinin ayrı bir konu olduğu açıktır. Zira yeti kaybı, tıpkı engellilik gibi, kişinin bulunduğu zaman-mekan-dış dünya koşullarıyla, daha doğrusu, dış dünyadaki dezavantajlarının ne kadar kaldırıldığıyla ilgili bir durumdur. Tıbbi yaklaşımın getireceği (ortez-protez vb.) uygulamaların da bu süreçte etkisi muhakkak vardır. Ancak bu etki; yeti yaratan değil, engelli bireydeki yetiye imkân tanıyan bir etkidir. Rehabilitasyon uygulamaları ise yetinin en üst seviyede kullanılmasının bir aracıdır.

Dolayısıyla, engelli bireyin durumunun tanılanması sisteminin değiştirilmesi bir sorun olarak ortada durmaktadır. Hâlihazırdaki bu sistemin değiştirilmesi için dünyanın çeşitli ülkelerinde ve uluslararası organizasyonlarda çalışmalar yapılmaktadır. Hâlihazırda olgunlaşma aşamasında olan bu çalışmalar konusunda en bilinir ve dikkat çekici uygulama, ICF (*International Classification of Functioning, Disability and Health*)'dir.

ICF'e göre, "İşlevsellik, tüm vücut işlevlerini, etkinlikleri ve kişinin katılımını kapsayan geniş bir terimdir; benzer şekilde, yetiyitimi işlev veya yapı bozuklukları, etkinlik sınırlılıkları veya katılım kısıtlılıkları için geniş kapsamlı bir terimdir. ICF'de ayrıca tüm bu yapılarla etkileşimi olan çevresel etmenler de sıralanmıştır."[454] Bu bağlamda ICF, fonksiyon kayıplarını, çevresel koşullar da dâhil olmak üzere birçok parametre ile birlikte değerlendirerek, durum belirleme imkânı veren çoklu bir sistemdir. ICF'in getirdiği bu yaklaşım sayesinde engelli bireyin durumunun ortaya konması, fonksiyon kayıplarını değil belirlenen duruma ilişkin yetinin ortaya konması mümkün olabilmektedir. Ancak ICF, bugün için dünyada hâlâ oturmuş bir sistem değildir. ICF'in her ülkenin koşullarına göre adapte edilmesi de gerekmektedir ve bu adaptasyonun uygulanabilir bir şekilde yapılması gerçekten zordur.

ICF'in Türkiye'de uygulamaya konulup konulmayacağı, ya da ondan önce ICF'in Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap verip vermeyeceği başka platformlarda sürdürülmesi gereken teknik bir konudur. Ancak bugün için hâlihazırdaki sistemin değiştirilmesi gerektiği yönündeki arayışlar ve çalışmaların sürdürüldüğü, yetkililerce dillendirilmektedir. Nitekim ASPB EYH Genel Müdürü Dr. Aylin Çiftçi, TBMM İnsan Hakları Komisyon raporunda geçen beyanında: "Yeni mevzuat çalışması ile yerleştirilmeye çalışılan sistemde, engellilik meselesi tıbbi değil sosyal bakış açısı ile değerlendirilmekte, yüzdeli tanı koyma sistemi kaldırılmakta ve hizmet alımında tek bir rapor istenmektedir. Sağlık Bakanlığı ile üzerinde çalışılan taslağa göre, hastaneden alınacak sağlık raporu yalnızca kişi hakkında tıbbi tanıyı bildirecek olup, ardından uzmanlar tarafından kişinin fonksiyon kaybı belirlenerek bu kaybın kişiye hizmet olarak dönmesine çalışılacaktır. Örneğin hareket kısıtlılığı olan kişiye ulaşım desteği, öğrenme güçlüğü bulunan kişiye ek eğitim imkânı, yemek yemede sorunu olan veya vücut bakımını yapamayan kişiye bakım desteği, vs. gibi ihtiyaca yönelik olarak destek sağlanması planlanmaktadır."[455] demektedir.

Engellilerin sağlık hizmetleri ve yardımları konusundaki durumunu ele alan bölümün kuramsal çerçevesi, genel anlamıyla, yukarıda ifade edilen hususları içermektedir. Kuramsal çerçevede ortaya konan bu düşünceler paralellinde, izleme çalışanlarının verileri ve bu verilere dair yorumlar ilerleyen sayfalarda ifade edilecektir.

453. *Engelli Hakları İnceleme Raporu, 24. Dönem 3. Yasama Yılı*, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2013, s. 6, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/engelli_haklari_inceleme_raporu.pdf (erişim tarihi: 20.04.2014)

454. *İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması: ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health)*, Dünya Sağlık Örgütü, 2004, çev: Elif Kabakçı, Ahmet Göğüş, s. 102, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42407/8/9241545429_tur.pdf?ua=1 (erişim tarihi: 20.05.2014)

455. *Engelli Hakları İnceleme Raporu*, s. 6

5.1.2. Sağlık İzleme Çalışmalarında Amaç

Sağlık alanındaki izleme çalışmalarında güdülen amaç, şu başlıklar altında ifade edilebilir:

1- Engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden, sağlık yardımlarından ve diğer sağlık alanı uygulamalarından fırsat eşitliği ilkesi içerisinde yararlanıp yararlanamadığının ölçülmesi,

2- Sağlanan hizmet, yardım ve uygulamalara erişim olanaklarının nitelik ve kalitesinin ortaya konması,

3- Sağlık hizmet, yardım ve diğer uygulamalardan yaralanma konusunda engelli bireylere yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarının, özel tedbirlerin alınıp alınmadığının ve bu tedbirlerin etkinliğinin ölçülmesi,

4- Sağlanan sağlık hizmetleri, sağlık yardımları ve diğer uygulamaların engelli bireyler açısından yeterliliğinin ve çağın standartlarına uygunluğunun ortaya konulması.

İzleme çalışmalarının kapsamı aşağıdaki başlıklardan oluşmuştur:

1- Sağlık hizmet ve yardımlarının sunulduğu hastane ve ağız diş sağlığı merkezlerinin (ADSM) hizmet sunumu açısından erişilebilirliği,

2- Sağlık hizmet ve yardımlarının bürokratik işlemlerinin yürütüldüğü, engellilerin bu işlemler sebebiyle başvurmak durumunda oldukları (SGK il ve sağlık il müdürlükleri vb.) idari birimlerin erişime uygunluğu,

3- Acil sağlık hizmetlerinin engelli bireyler açısından hizmete erişim imkânları ve yeterliliği,

4- SGK, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) vb. kurumların sağlamış oldukları her türlü sağlık yardımlarının bütçeleri, bu bütçeler içerisinde engelli bireylere yönelik sağladığı sağlık yardımlarının bütçeleri, engel gruplarına göre dağılımları, sağlanan yardımların niceliksel büyüklükleri ve yardımların yeterli standartlara haiz olup olmadıkları,

Ana hatlarıyla yukarıda ifade edilen başlıkları kapsayan izleme çalışmalarının yöntemleri ise aşağıdaki bölümde sıralandığı gibidir.

5.1.2.1. Yöntem

Sağlık alanıyla ilgili izleme çalışmalarında uygulanan yöntemler, izleme çalışmalarının erişim, eğitim ve çalışma hayatı konularının izlemesi sırasında uygulanan yöntemlerle aynı enstrümanlardan oluşmuştur.

- Bilgi edinme başvuruları
- Medyada yer alan haberlerin izlenmesi (yazılı ve görsel)
- Bireysel hak ihlâl bildirimleri
- Mevzuat taraması
  - Kanunlar
  - Yönetmelikler
  - Genelgeler
- Yayınlanmış diğer araştırma ve raporların taranması

Şüphesiz ki, her alanda olduğu gibi sağlık alanında da yöntemlerin, alandan doğan özgün içerikleri bulunmaktadır. Ancak bu durum, genel olarak benimsenen çerçeveyi değiştirecek nitelikte değildir.

Bu bağlamda bilgi edinme başvuruları, çalışmaların omurgasını oluşturmuştur. Bilgi edinme başvuruları, sağlık hizmetleri ve sağlık yardımları olmak üzere iki ana başlıkta yürütülmüş, hizmetler teşhis ve tedavi hizmetleri ile tıbbi bakım hizmetleri alt başlığını içermiş, sağlık yardımları ise, sosyal güvenlik kurumları ile sosyal yardım kuruluşları üzerinden sorgulanmıştır. Bilgi edinme başvuruları sırasında yöneltilen sorular[456] Tablo 5-1'de gösterilmiştir.

Sağlık Alanındaki İzleme Çalışmalarında Bilgi Edinme Tema ve Soruları	
Alan	**Sorular**
Teşhis-Tedavi Rehabilitasyon Hizmetleri	Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren kamu hastaneleri ve ağız diş sağlığı merkezlerinin engellilere yönelik hizmet erişim olanakları nelerdir?
	Hastanelerin kaç tanesi spesifik olarak rehabilitasyon konusunda faaliyet gösteren branş hastanesi olarak hizmet vermektedir? Bu hastanelerin kamu-özel ve illere göre dağılımı nedir?
	Kamu-özel hastanelerde sağlık hizmeti alan engelli vatandaşlarımızdan hizmetten yararlanma esnasında sorun yaşadığı iddiasıyla bakanlığa şikâyette bulunan bireylere ilişkin bir veri mevcut mudur? Varsa bu şikâyetlerin konu, engel türü, hastane ve illere göre dağılımları nedir?
	Sağlanan sağlık hizmetlerinin engelli bireylere daha kaliteli, kapsamlı verilmesini veya kanunların uygulanmasında etkinliğinin artırılmasını hedefleyen, genelge, tebliğ, sirküler vb. yayınlar var mıdır? Varsa 2005 yılından bu yana yayınlanmış olanların liste ve içerikleri nelerdir?
	Sağlık Bakanlığınca ilgili yasanın çıktığı tarihten bu yana kaç vatandaşımıza evde sağlık hizmeti verilmiştir?
	Evde sağlık hizmeti verilen vatandaşlarımızdan kaç tanesi engellidir? Bu engellilerin engel türü, cinsiyet ve aldıkları bakım destek hizmetleri bakımından dağılımı nedir?
Sağlık Yardımları	SGK sağlık yardımları bütçesinden, ortopedik, görme, işitme, zihinsel ve psiko-sosyal engelli bireylerin rehabilitasyon hizmetleri için 2005 yılından bu yana yapılan harcama rakamları nelerdir? Bu bütçe harcamalarının engel türünün, il vb. alt unsurlara göre dağılımları nelerdir?
	SUT kapsamında kurum bütçesinden ortopedik, görme, işitme konuşma ve zihinsel engelli bireylerin yardımcı cihaz bedeli ödemelerine harcanan miktar nedir? BU bütçenin engel türü ve illere göre dağılımları nedir?
	SUT kapsamında SGK bütçesinden ortopedik, görme, işitme konuşma ve zihinsel engelli bireylerin düzenli kullanmak zorunda olduğu üriner katater, işitme cihazı pili vb. tıbbi sarf malzeme bedeli ödemelerine harcanan miktar nedir? Bu bütçenin engel türü ve illere göre dağılımları nedir?

Tablo 5-1: Sağlık Hizmetleri bilgi edinme başvuru tema ve soruları

Bilgi edinme başvuruları, konularına göre Sağlık Bakanlığı, Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve sınırlı olarak ASPB ile bu bakanlıklara bağlı kuruluşlara yöneltilmiştir. Bunun dışında hastanelere ilişkin sorgulamalarda YÖK'e bağlı üniversiteler de, (üniversite hastaneleri ekseninde) bilgi edinme başvurularının muhatabı olmuştur.

Bilgi edinme başvuruları, temel olarak iki kategoride yapılmıştır. Bu kategorilerin ilkinde, Türkiye'nin 81 ilindeki hastane ve ADSM'lerde, engelli bireylerin hizmetlere erişimi sorgulanmıştır.

456. Konu hakkındaki başvurular, direkt olarak hastane ve ADSM'lerin kendilerine yöneltilmiştir.

Bu sorgulamada, Bilgi Edinme Kanunu'na tabi olmadıkları ve sayı tespiti zorlukları sebebiyle özel hastaneler, kapsam dışında bırakılmıştır. Bilgi edinme başvurularında erişilebilirlik verileri, başvurunun beraberinde hazırlanan özel cevap formları eşiğinde yapılmıştır.[457] Kurumların başvuruya cevap vermesinin teşvik edilmesi hedeflenmiş, diğer taraftan alınan cevapların veri ortamına kolay işlenebilmesine zemin yaratılmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan, ikinci kategoride yapılan ve sağlık hizmetlerinin genel durumu ve bütçe olanaklarıyla ilgili bilgi toplamayı hedefleyen başvurular yapılmıştır. BU başvurularda, her kuruma, kendi alanıyla ilgili olarak yöneltilen sorular, tek bir başvuru içerisinde sorulmuştur. Bu sayede tek başvuruda bütün soruların cevabının alınarak zaman tasarruf sağlanması hedeflenmiştir. Bilgi edinme başvurularının sayısı ve kurumlar tarafından verilen cevapların sayıları, Tablo 5-2'de gösterilmektedir.

İzleme Çalışmaları Kapsamında Sağlık Alanındaki Bilgi Edinme Başvuru ve Cevaplarının Sayısal Dağılımı					
Müracaat Odağı	**Gönderi Toplamı**	**Cevap Verilen**	**Cevap Yüzdesi (%)**	**Alana Göre Cevap Toplamı**	**Toplam Cevap Yüzdesi (%)**
Sağlık Hizmetleri	7	3	42,90	253	53
Sağlık Hizmetlerine Erişim	474	250	52,70		
Toplam	**481**	**253**			

Tablo 5-2: İzleme çalışmaları kapsamında sağlık alanındaki bilgi edinme başvuru ve cevaplarının sayısal dağılımı

Tablo 5-2'de de görüleceği üzere, sağlık alanında toplamda 481 başvuru yapılmış, bu başvuruların 253 tanesine cevap verilmiştir. Sağlık hizmetlerine erişim başlığı altında belirtilen 474 başvuru, Türkiye'deki 81 il merkezindeki devlet ve eğitim araştırma hastaneleri, ADSM'ler ve üniversite hastanelerini kapsamaktadır. Hastanelere yönelik sorgulama yapılırken, büyükşehirlerde ilçe hastaneleri başvuru kapsamına alınmış ancak, büyükşehir olmayan illerde sadece il merkezlerindeki hastaneler sorgulamaya dâhil edilmiştir. Cevapların içeriği, verilerin kapsamı ve yeterliliği, bölümün ilerleyen yerlerinde tartışılacak olmakla birlikte, verilere olumlu ya da olumsuz içerik ayrımı yapılmaksızın yapılan değerlendirmede, cevap oranın %53 olduğu görülmektedir.

Hastane ve ADSM'lere yönelik erişilebilirlik odaklı bilgi edinme çalışmalarında, hastanede işaret dili bilen personel olup olmadığı, görme engelliler için (tetkik-teşhis ve tedavi aşamalarında gerekli olan) sesli ya da kabartma yazılı bilgilendirme materyallerinin olup olmadığı, engelli bireylerin hizmete erişimde yardıma ihtiyaç duyacakları hallerde, bu görevi yerine getiren bir birim ya da personel bulunup bulunmadığı, polikliniklerde engelli tuvaletinin ya da öz bakımını yatarak yapmak zorunda olan kişiler için özel bir odanın bulunup bulunmadığı sorgulanmıştır.

İkinci kategorideki bilgi edinme başvuruları ise, engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden ve yardımlarından yararlanma istatistikleri ve bu hizmetin koşulları hakkında bilgi edinme başvurularında bulunulmuştur. Bu bağlamda, spesifik olarak, rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanan engellilerin sayısal durumu, rehabilitasyon ve habilitasyon hizmetleri veren sağlık kuruluşlarının istatistikleri, acil hizmetlerin engelli bireyle bakımından durumu, engelli bireylere sağlanan yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzemelerinin yıllara yayılan bütçeleri vb. hususlara yönelik bilgi edinme başvuruları, (konunun tarafı olması durumuna göre) Sağlık Bakanlığı ile SGK'ya yapılmıştır.

457. Bkz. Kurumların bilgi edinme başvurularına cevap vermelerini kolaylaştırıcı form örneği, http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/hastaneler.xls (erişim tarihi: 31.03.2014)

İzleme çalışmalarının bir diğer aracı olan medyada yer alan haberlere yönelik taramalardan elde edilen sonuçlar ise Tablo 5-3'te gösterilmektedir. Medya haber taramalarında, sağlık hizmet ve yardımlarının konuları hakkında yaşanan sorunların yanında, sağlık hizmeti alımı sırasında yaşanan ölüm, yaralanma, kötü muamele vb. haberler de sonuçlara dâhil edilmiştir.

Sağlık Konusu Başlığında Medyada Yer Alan Haberler					
İhlâl Edilen Haklar	Görsel Medya		Yazılı Medya		Toplam
	2012	2013	2012	2013	
Sağlık	30	7	56	38	131
Sağlık Hizmetleri Sırasında Tecavüz	0	0	2	0	2
Sağlık Hizmetleri Sırasında Ölüm	0	6	0	26	32
Toplam	**30**	**13**	**58**	**64**	**165**

Tablo 5-3: Sağlık konusu başlığında medyada yer alan haberler

Medyada yer alan haberler incelendiğinde, sağlık hizmet ve yardımlarına dair haberlerin yazılı medyada daha fazla yer bulduğunu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada dikkat çeken bir diğer husus ise, sağlık hizmetleri alımı sırasında yaşanan (yanlış tıbbi işlem, ihmal vb. sebeplerle yaşanan) ölüm olaylarına 2012 yılında hiç rastlanılmaması, buna karşın bu tip haberlerin 2013 yılında basında yer almasıdır. Bu durumun, söz konusu alanda sorun yaşanmamasından mı, yoksa engelli sorunlarının görünür olmasından mı kaynaklandığını değerlendirmek mümkün olamamaktadır. Diğer taraftan görsel medyada yer alan haberlerin, 2013 yılında yazılı medyaya oranla ciddi bir düşüş gösterdiği özellikle dikkat çekmektedir.

Sağlıkla ilgili izleme çalışmalarının bir diğer parçası olan bireysel hak ihlâl bildirimleri, bildirim sayısının genel olarak az bir sayıda gerçekleşmesinin bir uzantısı olarak az sayıda gerçekleşmiştir. Bölümün kuramsal çerçeve bölümünde de belirtildiği üzere yardımcı cihaz temini, vergi indiriminden faydalanma, emeklilik işlemleri vb. konularda belirleyici olan sağlık raporlarının Türkiye'de (sadece ve tek yetkili olarak) sağlık hizmetleri kapsamında verilmesi sebebiyle, sağlıkla ilgili bireysel hak ihlâl bildirimlerinde sağlık raporları eksenli hak ihlâl bildirimlerin verilerine de yer verilmiştir. Sağlıkla ilgili ihlâl bildirimlerine ilişkin veriler Tablo 5-4'te paylaşılmıştır.

Sağlık Alanındaki Hak İhlâl Bildirim Verilerinin Dağılımı	
İhlâlin Gerçekleştiği Hak Konusu	**Sayısı**
Sağlık Genel (hizmetlerden yararlanma sırasında)	5
Sağlık- Habilitasyon ve Rehabilitasyon	2
Sağlık - Erişilebilirlik	2
Sağlık - Kişisel Hareketlilik	1
Sağlık - Yeterli Hayat Standardı ve Sosyal Korunma	3
Sağlık - Yasalar Önünde Eşit Tanınma	3
Sağlık - Sömürüye, Şiddete ve İstismara Maruz Kalma	1
Toplam	**17**

Tablo 5-4: Sağlık alanındaki hak ihlâl bildirim verilerinin dağılımı

Yayının giriş bölümde de belirtildiği üzere, izleme çalışmaları sırasında bildirim koşullarına uygun toplam 139 başvuru yapılmış olup, sağlık alanında toplamda 17 kişisel hak ihlâl bildiriminin yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Rehabilitasyon-habilitasyon kavramı, EHS'nin yapmış olduğu tasnifin bir uzantısı olarak ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda ihlâl başvuruları içerisinde en çok rastlanılan durum, genel olarak sağlık hizmetlerinden yararlanma sırasında yaşanan sorunların (doktorların ilgili davranmaması, hastane hizmet alım koşullarındaki olumsuzluklar vb.) genel hizmet ve sağlık yardımları konusunda olduğu görülmüştür.

İzleme çalışmalarının sağlıkla ilgili tema bölümünde kullanılan son yöntem, mevzuat tarama çalışmaları olmuştur. Türkiye'de sağlık mevzuatı çok geniş bir alana yayılmıştır. Ancak, çalışmanın kapsamı gereği, sağlık mevzuatı içerisinde, engelli bireyleri ilgilendiren mevzuat, kuramsal çerçevede çizilen sınırlar dâhilinde irdelenmiştir. Bu irdelemeye Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler de dâhildir.

5.1.2.2. Sağlık İzleme Çalışmalarında Kısıt ve Zorluklar

Sağlık hizmetleri, yapısı gereği aslında hizmet ettiği tüm kesimler bakımından kısıtlı-engelli kişilere yönelik olan hizmetler kategorisindedir. Zira sağlık hizmet alma noktasındaki bir birey, aynı zamanda geçici bir engellilik hali yaşayan bireydir. Bu sebeple, engelli bireylere yönelik olarak sağlanan hizmetlerin ayrıştırılmış bir biçimde derlenmesi, çalışmayı oldukça zorlayan bir konu olmuştur. Bu noktada EHS'nin 25. ve 26. maddeleri temel çerçeve olarak alınmış, sorgulamalar, bu maddelerin getirdiği kriterler üzerinden yapılmıştır. Ancak, kapsamı geniş ve sorgulaması zor olan bir alan olması sebebiyle çalışmanın kapsamı ve içeriğine belirli kısıtlamalar getirilmiştir.

Her şeyden önce, engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden faydalanırken hizmete erişim konusunda sağlanan olanakların sorgulanmasında, bir kısıt uygulanmıştır. Bu bağlamda sağlık hizmetlerinin önemli bir ayağı olan aile sağlık merkezleri, büyükşehirler dışında kalan illerdeki ilçe hastaneleri ve dispanserlerin erişim olanakları sorgulanmamıştır.

Sağlık hizmetleri sorgulanırken, hastanelerin rampa, asansör, engelli tuvaleti vb. olanakları (hastanelerin yapısı gereği) var olduğu kabul edilmiş ve sorgulama dışında bırakılmış. Bunun yerine, bu olanakların, hastaneye tetkik ve tahlil için gelen hastaların bulunduğu poliklinikler ve acil servislerde olup olmadığı sorgulanmıştır.

Sağlık hizmetleri, yardımları ve diğer uygulamalar konusunda yapılan bireysel ihlâl bildirimlerinde, temel olarak 2013 yılı aralık ayı öncesindeki olaylar değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda bildirim tarihi 2014 olan ancak olayın gerçekleştiği tarih itibarıyla 2013 Aralık ayı öncesinde geçmiş olaylar değerlendirmeye alınmıştır. İhlâl bildirimleri içerisinde sağlık hakkı ve onun bir alt başlığı olan rehabilitasyon hakkı seçeneği işaretlenmeden, başka konu başlıkları adı altında yapılmış bildirimler, proje ekibince incelenerek, sağlık başlığı altına alınmıştır. Ayrıca bağımsız hareket, erişilebilirlik ve diğer alanlardaki konu başlıkları altında bildirilen sorunlar içerisinde, sağlık hizmetlerinden alınan (sağlık kurulu raporu) ya da sağlık yardım sistemlerinden temin edilen (tekerlekli sandalye vb.) mal ve hizmetler yüzünden yaşanan sorunlar da sağlık hak ihlâli konuları kapsamında irdelenmiştir.

Genel olarak bu kısıtlar altında ele alınan sağlık alanı izleme çalışmaları, izleme çalışmalarının diğer temalarına göre oldukça ciddi sorunlar yaşamış, istenilen derecede veri elde edilememiştir. Bahsi geçen sorunların başında, sağlık hizmet ve yardımlarının sayısal verileri ve bütçeleri konusu gelmiştir. Bu durum, sağlık alanındaki sorun genellemelerinde medyada yer alan haberleri ve engelli bireylerin yapmış olduğu ihlâl bildirimlerinin veri ve içeriklerini önemli hale getirmiştir. Nite-

kim medya haberleri ve ihlâl bildirimlerinden çalışma içerisinde sıkça faydalanılmıştır.

Ancak söz konusu alanlardan gelen verilerde de ciddi bir tasnif sorunu gündeme gelmiştir. Özellikle engelli mevzuatınca tanınan birçok hakka erişim, ulaşım veya kullanımın yolunun engelli sağlık raporlarından geçiyor oluşu, eğitimden istihdama, emeklilikten vergi indirimlerinden yararlanmaya kadar birçok alanın içinde sağlık sisteminin etkisini gündeme getirmiştir. Proje ekibi bu noktada, sağlık sektörünün sağladığı hizmet ya da yardımın, hakka erişimde temel belirleyici olup olmamasına, bu alandaki bir ihlâlin, hakkın kullanımını engelleyip engellemediğine bakarak ihlâl bildirimi ya da ihlâli içerik alan medya haberinin tasnifine karar vermiştir.

Bu aşamadan sonra, genel olarak yukarıda ifade edilen kısıtlar altında yürütülen izleme çalışmalarının sonuçlarının irdelenmesine geçilebilir.

5.2. Politikalar ve Hukuki Mevzuat Bakımından Sağlık Siteminde Genel Durum

Engelli bireylerin sağlık alanındaki hizmet ve yardımlardan faydalanması konusu, iki başlık altında ele alınmaktadır. Bu başlıklar, politik ve hukuki durum ile izleme çalışmalarından elde edilen verilerin paylaşımını içermektedir.

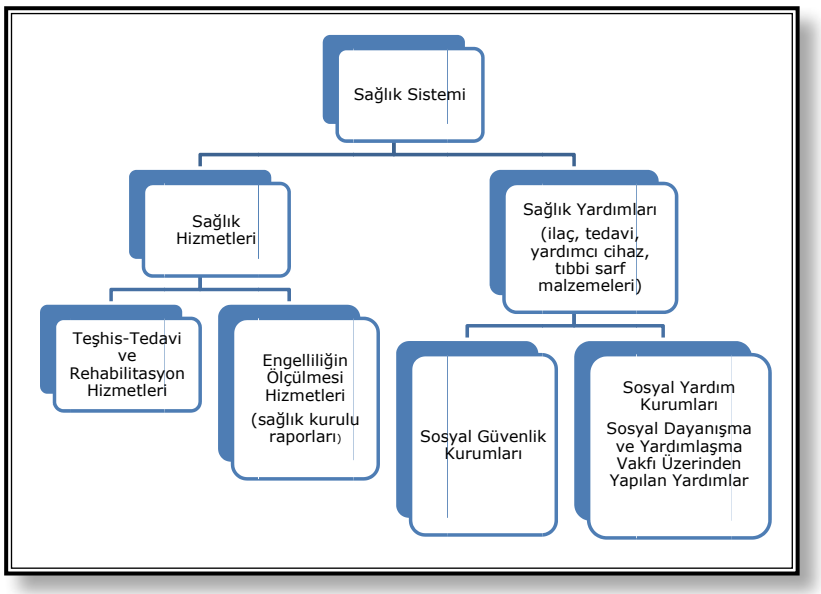
5.2.1. Politik ve Hukuki Durum

Engellilerin sağlık hizmetlerine yönelik genel anlayış ve kavramlar ile EHS'de getirilmiş temel bakış açısı, bölümün kuramsal çerçeve başlığında yer almıştır.

Engellilere yönelik sağlık hizmet, uygulama ve yardım mevzuatı, bir yandan Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, bir yandan da Türk Hukuk Mevzuatı sistemindeki düzenlemelerde karşılık bulmaktadır. Ancak diğer taraftan, ülkemizde sağlık ve eğitim alanındaki mevzuat ve uygulamada değişiklik yapılma sıklığı diğer hukuk alanlarına göre daha yüksektir. Bu değişiklikler bazen lehe olmakta bazen de mevcut hakların kaybı ile sonuçlanabilmektedir.

Sağlık hizmetleri tüm dünyada artık tedavi edici ve koruyucu tıp olarak iki temel başlıkta değerlendirilmektedir. Hane halkı gelir ve eğitim düzeylerinin artırılması sonucu; sağlıklı yaşam konusunda bilincin artırılması, beslenmenin iyileştirilmesi, barınma-sağlıklı su-hijyen koşullarının iyileştirilmesi gibi etkenlerin rolünün artık hastalık tedavisi kadar önemli olduğu benimsenmiştir. Bugün artık sosyal devletler, korumanın, iyileştirmeden mali ve sosyal yönden daha faydalı ve verimli yöntem olduğunun bilincindedir. Ancak bu çalışmada önleyici tıp ve uygulamalar konusu bilinerek ihmal edilmiş, sağlık hizmetleri sadece tedaviye yönelik sağlık hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri ve sağlık yardımları boyutuyla ele alınmıştır.

Bu çerçeveden bakıldığında, sağlık hakkının mevzuatımızda sosyal devlet ilkesine ve Türkiye'nin taraf olduğu çeşitli uluslar arası sözleşmelerdeki ilkelere uygun olarak düzenlendiğini söylemek mümkündür. Genel olarak Türk Sağlık Mevzuatı'nın, fonksiyon bakımından oluşan şeması Şekil 5-2'de verilen sağlık sistemi çerçevesinde pozisyonlandırılmıştır.

Şekil 5-2: Fonksiyon bakımından Türk Sağlık Sistemi şeması

5.2.1.1. Sağlık Hizmetleri Mevzuatı

Oldukça fazla sayıda kanun, yönetmelik, tebliğ ve genelgelerden oluşan bu mevzuat içerisinde özellikle engelli aleyhine olduğu şeklinde yorumlanacak özel bir madde bulmak söz konusu değildir.

Sağlık hizmetleri ile ilgili temel mevzuatı, 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu oluşturmaktadır.[458] Milli Savunma Bakanlığı hariç Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde tüm özel ve tüzel kişiler, sağlık hizmetleri bakımından bu kanun kapsamındadır. Türkiye'nin genel sağlık politikasının düzenlendiği yürürlük ve uygulamaya dair son hükümler hariç 9 temel 5 geçici maddeden oluşan kanun metni, getirdiği temel ilkeler ile sağlık hizmetlerinde sosyal devlet ilkesinin uygulanacağının belgesidir.

Sağlık mevzuatı içerisinde özellikle engelliliğe vurgu yapan bir mevzuat bulunmamaktadır. Her ne kadar, süreğen hastalıklarla mücadele, bazı genetik hastalıkların önlenmesi yoluyla engelliliğin önlenmesi vb. konularda bazı özel mevzuat bulunuyor olsa da, bunlar, genel olarak engelliliğe yönelik özel bir düzenleme niteliğinde olmadığından, konu dışında bırakılmıştır.

Buna karşın, özellikle yönetmelik düzeyinde engellilere yönelik tedbirler içeren mevzuat, sağlık mevzuatının içerisinde yer almıştır. Bu mevzuatı şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

Ayakta Teşhis ve Tedavi Yapılan Özel sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik: "*Bu Yönetmeliğin amacı; ayakta teşhis ve tedavi yapılan özel sağlık kuruluşlarının yapılandırılmaları, ruhsatlandırma işlemleri, faaliyetleri ve faaliyetlerine son verilmesi, denetimleri ve diğer hususlar ile ilgili usûl ve esasları düzenlemektir.*" Bu yönetmelik ile engellilerin özel sağlık kuruluşlarından faydalanmalarını kolaylaştıran erişilebilirlik düzenlemeleri konusunda özel sağlık kuruluşlarına bir takım mecburi düzenlemeler getirilmiştir.[459]

458. Bkz. 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3359.pdf (erişim tarihi: 20.05.2014)
459. Bkz. Ayakta Teşhis ve Tedavi Yapılan Özel sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.11969&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Ayakta%20Te%C5%9Fhis%20ve%20Tedavi%20Yap%C4%B1lan%20%C3%96zel%20sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1%20Hakk%C4%B1nda%20Y%C3%B6netmelik (erişim tarihi: 20.05.2015)

Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Hizmet Birimlerinin Görevleri ve Esasları Hakkında Yönetmelik: "Bu Yönetmeliğin amacı, Sağlık Bakanlığı bağlı kuruluşları hizmet birimlerinin görev tanımları, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarını düzenlemek olup, Yönetmeliğin 10-c/1 maddesi gereği, Türkiye Halk Sağlığı Kurumuna; yaşlılık ve engellilik gibi kronik durumlara yönelik sağlık programları oluşturmak ve evde bakım hizmetlerinin sunulmasını sağlamak görevi yüklenmiştir."[460]

Hasta Hakları Yönetmeliği: "Yönetmeliğin "Öncelik Sırasının Belirlenmesini İsteme" başlıklı 10. maddesinde; sağlık kuruluşunun hizmet verme imkânlarının yetersiz veya sınırlı olması sebebiyle sağlık hizmeti talebi zamanında karşılanamayan hallerde, hastanın, öncelik hakkının tıbbi kriterlere dayalı ve objektif olarak belirlenmesini istemek hakkı olduğu ancak acil ve adli vakalar ile yaşlılar ve özürlüler hakkında öncelik sırasının belirlenmesinde ilgili mevzuat hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir."[461]

Yukarıda sıralanan bütün bu mevzuatın içerdiği uygulamalar, engelli bireylere yönelik sağlık hizmetlerinin (ideal sayılabilecek seviyede) çerçevesini çizmektedir. Keza bütün bu mevzuatın öngördüğü hizmet ve uygulamalar, Sağlık Bakanlığı'nca yayınlanan "Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge ile bir bakıma özetlenmiştir.[462] Bu genelgede engelli bireylerin sağlık hizmetine ulaşımındaki engellerin kaldırılması ve mağduriyetlerine yer verilmemesi adına yapılan bildirimler, genel hukuk ve evrensel kabul edilmiş ilkelere uygundur.

Genelge ile;

1- *Özürlülere yönelik sağlık hizmeti sunumunda Bakanlığımızın 2010/73 sayılı "Poliklinik Hizmetlerinde Öncelik Sırasına İlişkin Genelgesi" hükümlerine uygun olarak hareket edilecektir.*

2- *Özürlü sağlık kurulu raporları, Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik ekinde yer alan Ek-3 sayılı formda gösterilen formata uygun olarak ve Ek-4'te yer alan Özür Durumuna Göre Tüm Vücut Fonksiyon Kaybı Oranları Cetveli doğrultusunda yetkili hastanelerce eksiksiz ve doğru olarak düzenlenecektir.*

3- *Özürlülere yönelik sağlık hizmetlerinin verildiği sağlık kuruluşlarının iç ve dış mekânlarının mimari ve çevresel düzenlemelerine ilişkin olarak;*

   a) *Düzenlemelerin TSE Standartlarına uygun olarak yapılması,*

   b) *Ortak alanlarda ve asansörlerde her özür grubundaki kişilerin algılayabileceği şekilde yazılı, sesli ve görsel yönlendirmelerin yapılması,*

   c) *Asansör, tuvalet, lavabo, müracaat bankosu v.b. gibi ortak alanların her özür grubuna hitap edecek şekilde düzenlenmesi, tekerlekli sandalye transferini kolaylaştıracak ve tekerlekli sandalye manevrasına imkân verecek şekilde gerekli görülen alanların tutunma barlarıyla desteklenmesi suretiyle düzenlemelerin yapılması,*

   d) *Görme özürlüler için ortak alanlarda takip izi oluşturulması,*

   e) *Sağlık kuruluşlarında, özürlülerin ve yakınlarının kendilerine tanınan öncelikleri belirten tabelaların kolayca görebilecekleri yerlere asılması, söz konusu bilgilere görme özürlülerin ulaşmalarını teminen braille alfabesinin de kullanılması, sağlanacaktır.*

460. Bkz. Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Hizmet Birimlerinin Görevleri ve Esasları Hakkında Yönetmelik, http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-15227/saglik-bakanligi-bagli-kuruluslari-hizmet-birimlerinin-.html (erişim tarihi: 20.05.2014)

461. Bkz. Hasta Hakları Yönetmeliği, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4847&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Hasta%20Haklar%C4%B1%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi (erişim tarihi: 20.05.2014)

462. Bkz. T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü "Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge" Tarih: 07.12.201, Sayı: B.10.0.TSH.0.14.29.00.05/ www.saglik.gov.tr/HM/dosya/1-70726/h/ozurlu.doc (erişim tarihi: 20.05.2014)

4- Sağlık kuruluşlarında özürlülerin kullandıkları araçların rahat hareket edebilmesini sağlayacak iç ve dış mimari düzenlemeler yapılacaktır.

5- Sağlık kuruluşlarında özürlü ve yaşlı hastalara hizmet alımlarını kolaylaştıracak, işlemlerinde yardımcı olacak refakatçi personel (hostes hizmeti) temin edilecektir.

6- İşitme özürlü hastalarla iletişimi sağlamak üzere işaret dili bilen personel istihdam edilecektir.

7- Özürlü vatandaşlarımızın sağlık kuruluşlarına kayıt ve kabul işlemleri yapılırken özel durumuna uygun şekilde gerekiyorsa oturması sağlanarak işlemleri yapılacaktır.

8- Özürlü ve kimsesiz hastaların başvurdukları sağlık kuruluşundan başka bir sağlık kuruluşuna nakli gerektiğinde, imkanlar ölçüsünde transferi sağlanacaktır.

9- Sağlık kuruluşunun otoparkında özürlü personel ve özürlü hastaların araçları için yer ayrılacak ve ayrılan yer standartlara uygun olarak işaretlenecektir.

10- Evde bakım hizmetleri kapsamında her ilde ihtiyaca cevap verecek sayıda özürlü nakil aracı temin edilerek hizmete sunulacaktır.

Özürlülere sunulan sağlık hizmetleri konusunda ilgili personel hizmet içi eğitim programlarına alınacak ve eğitimlerinin sürekliliği sağlanacaktır." denmektedir.

Genelgede yer alan talimatların tam anlamıyla uygulanması zaten engelli bireylerin sağlık hizmetine erişiminde tüm sorunları kaldıracağı tartışmasızdır. Ancak genelgedeki her bir maddenin ne derece uygulandığı tartışmalıdır ve detayları bölümün ilerleyen sayfalarında ele alınacaktır.

5.2.1.2. Sağlık Yardımları

Sağlık hizmetlerinin sunulmasının ayrılmaz bir parçası olan sağlık yardımlarının kapsandığı "Sosyal Güvenlik Hakkı" kavramına ise Anayasa'nın 60. maddesinde yer verilmiştir. Bu maddenin birinci fıkrasında;"Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir" hükmüne, ikinci fıkrasında;"Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar" hükmüne yer verilmiştir. Ancak, sosyal güvenlik hakkının bazı sosyal gruplar açısından daha pekiştirici hükümlerle sağlanması da bir diğer önemli gerçekliktir. Bu bağlamda, Anayasa'nın 61. maddesinin 2. fıkrasında;"Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır." hükmüne yer verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi bir kararında kanunlarda ve konuşmalarda "sosyal sigorta"- "genel sağlık sigortası" olarak geçen sosyal güvenlik sistemini;"sosyal güvenlik, bireylerin istek ve iradeleri dışında oluşan sosyal risklerin, kendilerinin ve geçindirmekle yükümlü oldukları kişilerin üzerlerindeki gelir azaltıcı ve harcama artırıcı etkilerini en aza indirmek, ayrıca sağlıklı ve asgari hayat standardını güvence altına alabilmektir. Bu güvencenin gerçekleştirilebilmesi için sosyal güvenlik kuruluşları oluşturularak, kişilerin yaşlılık, hastalık, malûllük, kaza ve ölüm gibi sosyal risklere karşı asgari yaşam düzeylerinin korunması amaçlanmaktadır." şeklinde tanımlamıştır.[463]

Sağlık hizmetleri ve yardımlarının karşılanması Tük Hukuk Mevzuatında temel olarak 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 62. ve 63 maddesinde tanımlamıştır. Kanunun 62. maddesinde, genel sağlık sigortasından sağlanacak sağlık hizmetlerinden ve diğer haklardan yararlanmanın, genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için bir hak, Kurum için ise bu hizmet ve hakların finansmanını sağlamanın bir yükümlülük olduğu belirtilmiştir.[464]

463. Anayasa Mahkemesi'nin 15.12.2006 tarih ve 2006/111 E. ve 2006/112 K. sayılı kararı
464. Bkz. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 62 ve 63. maddeleri, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf (erişim tarihi: 20.05.2014)

Bu bağlamda 63. madde, "Sağlanan Sağlık Hizmetleri ve Diğer Hakların çerçevesini,genel sağlık sigortalısının ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sağlıklı kalmalarını; hastalanmaları halinde sağlıklarını kazanmalarını; iş kazası ile meslek hastalığı, hastalık ve analık sonucu tıbben gerekli görülen sağlık hizmetlerinin karşılanmasını, iş göremezlik hallerinin ortadan kaldırılmasını veya azaltılmasını temin etmek amacıyla Kurumca finansmanı sağlanacak sağlık hizmetleri"ni ayrıntılı olarak sıralamaktadır.[465]

Ancak, 62. maddede getirilen hak ve yükümlülükler, koşulsuz olarak belirlenmiş yükümlülük ve haklar olarak tanımlanmamıştır. Nitekim yasanın 72. maddesinde, kurumca finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri için ödenecek bedelin belirlenmesinde Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonu'nun yetkili olduğu belirtilmiştir. Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye, Sağlık ve Kalkınma Bakanlıkları, Hazine Müsteşarlığı, üniversite sağlık hizmeti sunucuları ile özel sağlık hizmeti sunucularını temsilen Bakanlıkça belirlenecek birer üye ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nu temsilen iki üye olmak üzere toplam dokuz üyeden oluşmaktadır.

Söz konusu komisyon, her ne kadar istemesi halinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile dernek, vakıf, federasyon, konfederasyon ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının görüşlerini alabilecek olsa da, bugüne kadar kararlarını kendi iç organları ve yapacağı araştırmalarla belirlemesi esas alınmaktaydı. Ancak bu işleyiş, 6518 sayılı Kanun'un 81. maddesi ile değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklikle, 5510 sayılı Kanun'un 63. maddesinin (f) bendinde belirtilen ortez, protez ve diğer iyileştirici nitelikteki araç ve gereçlerin miktarını, standartlarını, sağlanmasını, uygulanmasını, kullanma sürelerini ve garanti süresi sonrası bakım, onarım ve yenilenmesi hususlarında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşünün alınmasını zorunlu kılmıştır.[466]

SGK'nın bu şekilde yapılanan sağlık hizmetleri ve yardımları konusundaki mevzuatının bir uzantısı olarak, kurumca ödenecek bedeller SUT uygulamaları yoluyla hayata geçmektedir. Son olarak 2013 yılı Mayıs ayında yapılan ve farklı tarihlerde yürürlüğe girecek bir kısım yenilemeler gören SUT, 18.03.2014 tarihli ve 28945 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ ile yeniden yenilenme görmüştür.

SUT, hizmet bedellerinin ödenmesi sırasında hak sahibi sigortalıdan belirli hallerde katılım payı alınmasını öngörmüştür. SUT'a göre hangi hallerde katılım payı alındığı, Açıklama Kutusu 5-3'de belirtilmiştir.

465. Bunun paralelinde, genel sağlık sigortasından yararlandırılan kişilerin, Sosyal Güvenlik Kurumunca karşılanacak yol, gündelik ve refakatçi giderlerinden yararlanma esas ve usulleri 64. maddede tanzim edilmiştir. Ancak kanunun bu hükümleri, konunun özünden uzaklaşılmaması amacıyla irdelenmemiştir.

466. Bkz. 6518 Sayılı Kanun'un 81. maddesi, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.htm (erişim tarihi: 03.02.2014)

Sağlık Uygulama Tebliğinin Tıbbi malzeme katılım payı başlıklı 1.8.3 maddesi

(1) Vücut dışı protez ve ortezlerden,

a) Görmeye yardımcı tıbbi malzemelerden,

b) Ağız protezlerinden (SUT eki "Diş Tedavileri Puan Listesi"nde (EK-2/Ç) yer alan ….kod numarasında sayılanlar),

c) Sağlık raporunda hayati öneme haiz olduğu belirtilmeyen diğer protezler ve ortezlerden, katılım payı alınır.

(2) Vücut dışı protez ve ortezlerden, Kurumdan gelir ve aylık alanlar ile bakmakla yükümlü oldukları kişiler için %10, diğer kişiler için %20 oranında katılım payı alınır. Ancak katılım payı tutarı vücut dışı protez veya ortezin alındığı tarihteki brüt asgarî ücretin %75'ini geçemez. %75'lik üst sınırın hesaplanmasında her bir protez ve ortez bağımsız olarak değerlendirilir.

(3) Görmeye yardımcı tıbbi malzemelere ilişkin katılım payı;

a) Kurumdan gelir ve aylık alanlar ile bakmakla yükümlü olduğu kişiler için gelir ve aylıklarından mahsup edilmek suretiyle,

b) Diğer kişiler için ise Kurumla sözleşmeli optisyenlik müessesesi tarafından kişilerden, tahsil edilir.

(4) Ağız protezlerine ilişkin katılım payı;

a) Kurumla sözleşmeli/protokollü sağlık kurum veya kuruluşlarınca yapılan ağız protezi katılım payları, sağlık kurum veya kuruluşlarınca kişilerden,

b) Kurumla sözleşmesiz; serbest diş hekimlikleri ile sağlık kurum veya kuruluşlarında yaptırılan ağız protezi katılım payları, Kurumca ödeme aşamasında kişilerden, tahsil edilir.

(5) Kişilerce temin edilen ve katılım payı tahsil edilmesi gereken vücut dışı protez ve ortezler için katılım payı, Kurumca ödeme aşamasında kişilerden tahsil edilir.

(6) Sağlık kurumlarınca temin edilen ve SUT hükümleri gereği katılım payı tahsil edilmesi gereken tıbbi malzemelerin katılım payı tıbbi malzemeyi temin eden sağlık kurumlarınca kişilerden tahsil edilir.

Açıklama Kutusu 5-3: SUT-Tıbbi malzeme katılım payı başlıklı 1.8.3 maddesi

Ancak, bunun yanına, katılım payı alınmayan haller de mevcuttur. Katılım payı alınmayacak haller, SUT'ta tek tek sayılmıştır. SUT'un "Sağlık hizmetleri ve kişiler" başlıklı 1.8.5 maddesinde sayılanlardan, doğrudan engelli bireyleri ilgilendiren ve örnekleme yoluyla seçilen bazı muafiyetler, Açıklama Kutusu 5-4'de gösterilmiştir.

SUT'un "Sağlık hizmetleri ve kişiler" başlıklı 1.8.5 maddesinde sayılan bazı muafiyetler

(1) İş kazasına uğrayan veya meslek hastalığına yakalanan sigortalılardan, bu durumları nedeniyle sağlanan sağlık hizmetleri için SUT'un 1.8.1, 1.8.2 ve 1.8.3 maddelerinde tanımlanan katılım payları alınmaz.

(7) Sağlık raporu ile belgelendirilmesi şartıyla; Kurumca belirlenen SUT Eki "Ayakta Tedavide Hekim ve Diş Hekimi Muayenesi Katılım Payı Alınmayacak Kronik Hastalıklar Listesi" nde (EK-1/A) yer alan kronik hastalıklarda, kişilerin bu hastalıkları ile ilgili uzmanlık dalındaki ayaktan muayenelerinde SUT'un 1.8.1 maddesinde tanımlanan katılım payı alınmaz. Ancak; aynı muayenede Kurumca belirlenen katılım payı alınmayacak kronik hastalıklar listesinde yer almayan başka bir tanının da tespit edilmesi ve/veya bu tanıya yönelik tedavinin düzenlenmesi halinde SUT'un 1.8.1 maddesinde tanımlanan katılım payı alınır.

(13) 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerden SUT'un 1.8.1, 1.8.2, 1.8.3 ve 1.8.4 maddelerinde tanımlanan katılım payları alınmaz.

(14) 2828 sayılı Kanunu hükümlerine göre korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalanan kişilerden SUT'un 1.8.1, 1.8.2 ve 1.8.3 maddelerinde tanımlanan katılım payları alınmaz.

(20) 19.05.2011, 23.10.2011 ve 9.11.2011 tarihlerinde meydana gelen depremler sonucunda yaralanan veya sakat kalanlara verilecek protez, ortez, araç ve gereç bedelleri için SUT'un 1.8.3 maddesinde tanımlanan katılım payları alınmaz.

(21) 3713 sayılı Kanunun 21 inci maddesinde sayılan olaylara maruz kalmaları nedeniyle yaralananların tedavileri sonuçlanıncaya veya maluliyetleri kesinleşinceye kadar sağlanacak sağlık hizmetlerinde, bu kişilerden SUT'un 1.8.1, 1.8.2, 1.8.3 ve 1.8.4 maddelerinde tanımlanan katılım payları alınmaz.

Açıklama Kutusu 5-4: SUT'un "Sağlık hizmetleri ve kişiler" başlıklı 1.8.5 maddesinde sayılan bazı muafiyetler

SUT'un yukarıda ortaya konan tablosu, engellilere yönelik mevzuatın (yapısal bakımdan) en sorunlu alanını teşkil etmektedir. Her şeyden önce, ESKHS'nin 2/1 maddesinde yer alan "...elverişli kaynaklarını azami düzeyde kullanarak" normu, devletlere sözleşmede yer alan hakları aşamalı gerçekleştirme mükellefiyeti getirmektedir. EHS'nin engelli bireylerin sağlık haklarını düzenleyen 25. maddesinde ESKHS'nin düzenlemesine paralel bir şekilde "ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı hakkı"nın engellilere sağlanmasını öngörmektedir. Ancak SUT'un yapısı, bu yaklaşıla uyumsuzluk sergilemektedir.

SUT, sağlık yardımlarını konusundaki fiyat belirlemede, standart ve esnek olmayan bir ödeme sistemi içermektedir. Bu format, fiyat belirlemede yetkili komisyondaki kamu görevlilerinin, maliyeti minimize etmeye çalışan anlayışıyla birleşince SUT'u engelli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması bakımından dirençli ve kısıtlayıcı bir bariyere dönüştürmektedir.

Engelli bireylerinin ihtiyaçları, gelişen teknoloji ile birlikte, çok daha karşılanabilir bir hale gelmektedir. Bu ürünler, başlangıçta maliyetleri yüksek görünse de sağladığı avantajlar ve engelli bireyi, ekonomik ve sosyal bakımdan katma değer yaratan bir bireye dönüştürmesi sebebiyle, aslında ekonomik ve toplumsal katma değere olumlu anlamda bir katkı sağlamaktadır. Ancak SUT

sistemi, bu çağın standartlarına haiz, özellikli ürün ve hizmetleri, sağlık sistemi ve engelli birey için asıl avantaj olarak görmekten ziyade, kamu maliyesine yük getirecek ürünler olarak görülmektedir. Bunun sonucu olarak da, bu ürünlerin sağlık hizmetleri kapsamında bedellerinin ödenmesine karşı bir bariyer çekilmektedir. Bu direnç, sistem ile engelli birey arasında bir gerilim yaratmaktadır. Şüphesiz ki bu gerilim, engelli bireyin teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinden, ilaç, tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzemelerine kadar uzanan geniş bir alanda sorunlar doğurmaktadır. Konu hakkında yaşanan sorunlara değinilecek olup, hukuki duruma dair tespitler burada sonlandırılmaktadır.

Sağlık yardımları sistemi içerisinde SGK dışında fonksiyon gören bir diğer yardım sistemi ise, ASPB Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan sağlık yardımlarıdır. Ancak, engelliler konusundaki sağlık yardımları bakımından asli olmayan, hem Türkiye geneli bakımından hem kendi bütçesi bakımından (bütçe büyüklüğüne, veri paylaşımı bölümünde değinileceği üzere) çok sembolik bir bütçe ayıran bu yardım tipinin mevzuatına ayrıca değinilmeyecektir.

5.2.1.3. Engelliliğin Ölçülmesi

Kuramsal çerçevede de değinildiği üzere, engelliliğin ölçülmesi, Türkiye pratiğinde, iki boyutuyla belirleyicidir. Birincisi, engelli bireyler, sağlık sektörünün (acil sağlık hizmetleri hariç olmak üzere) neredeyse tüm alanlarındaki hizmet ve yardımlara, engelliliğin ölçüldüğü sağlık kurulu raporları ile ulaşmaktadırlar. İkinci olarak da, engellilere tanınan neredeyse bütün yasal hakların kullanımında engellilik durumunun tespit edildiği sağlık kurulu raporları, belirleyici durumdadır. Bu durum, engelliğin belirlenmesi konusunu, sadece sağlık alanı içerisinde değerlendirilecek bir konu olmaktan çıkarmaktadır. Kuramsal çerçevede de belirtildiği üzere engellilik durumunun ortaya konmasında, salt medikal-tıbbi yaklaşıma dayalı yöntemler ciddi sorunlar içermektedir. Bu durumun bir uzantısı olarak, engelli sağlık kurulu raporlamalarında tıbbi yaklaşımın benimsenmiş olduğu Türkiye'de engelli raporları, üzerinde hep tartışılan, ürettiği sonuçlar bakımından eleştirilen bir sistematiğe sahiptir.

Engelli Hakları İzleme Çalışmaları süresince, izlemenin her alanında, bu sorunun etkileri gözlenmiş olup, ilerleyen sayfalarda konu detaylı olarak irdelenecektir. Ancak bundan önce, engellilik durumunun belirlendiği sağlık kurulu raporlarının hukuki olarak nasıl bir altyapı tarafından üretildiğinin ortaya konulması gerekmektedir.

Engellilikle ilgili raporlar, hâlihazırda "Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırılması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulları Hakkında Yönetmelik" hükümleri kapsamında verilmektedir.[467] Yönetmeliğin amacı, "özürlü sağlık kurulu raporlarının alınışı, geçerliliği, değerlendirilmesi ve özürlü sağlık kurulu raporu verebilecek yetkili sağlık kurumlarının tespiti ile ilgili usul ve esasları belirlemek; özürlülerle ilgili derecelendirmelere, sınıflandırmalara ve tanımlamalara gereksinim duyulan alanlarda ortak bir uygulama geliştirmek ve uluslararası sınıflandırma ve ölçütlerin kullanımının yaygınlaştırılmasını sağlamak" olarak tanımlanmaktadır.[468] Yönetmelikte, her ne kadar, özürlülük ölçütünün oluşturulmasında, "DSÖ tarafından sağlık ve sağlıkla ilgili durumların tanımlanması için ortak standart bir dil ve çerçeve oluşturmak amacı ile geliştirilen ve insanın işlevselliği ve kısıtlılıklarla ilgili durumlarının tanımlanmasını sağlayan çok kapsamlı uluslararası bir sınıflandırma sistemi olan 'İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması' esas alınır."[469] dense de, özürlülüğün sınıflandırılmasında

467. Bkz. Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırılması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulları Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17250&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%96z%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk%20%C3%B6l%C3%A7%C3%BCt%C3%BC (erişim tarihi: 20.05.2014)
468. Bkz. Adı geçen Yönetmeliğin 1. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17250&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%96z%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk%20%C3%B6l%C3%A7%C3%BCt%C3%BC (erişim tarihi: 20.05.2014)
469. Bkz. Adı geçen Yönetmeliğin 5. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17250&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%96z%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk%20%C3%B6l%C3%A7%C3%BCt%C3%BC (erişim tarihi: 20.05.2014)

fonksiyon kaybının derecelendirmesi üzerinden kurgulanan medikal yaklaşım esastır. Bu yaklaşım birden fazla yetiyitiminin birlikte hesaplanmasına olanak verse de sonuçta fonksiyon kaybını üzerinden hareket eden "Balthazard Formülü"nü baz alan bir sistemi içermektedir.

Konu hakkında kuramsal çerçevede de tartışıldığı üzere bu anlayış bugün için hem Türkiye'de hem de dünyanın genelinde sorunlar yaratmaktadır. Bu alandaki sorunlar, Türkiye'de özellikle raporlama sisteminin SUT ile buluştuğu sağlık yardımlarının bedellerinin karşılanması, eğitim, istihdam ve emeklilik alanlarında en uç noktada sonuçlar üretmektedir. Bu sonuçlar, yönetmeliğin karakteristiği olan Balthazard Formülü'nün kendisinden kaynaklandığı gibi, çoğu zaman da formülün yanlış uygulanmasından kaynaklanmaktadır.

5.2.2.Sağlık Hizmetlerine İlişkin Veriler

Bölümün kısıtlar-zorluklar başlığında da belirtildiği üzere, engelli bireylerin sağlık hizmet ve yardımlarından yararlanma durumu bakımından yapılan başvurulara, arzu edilen nitelik ve detayda yanıtlar alınamamıştır. Ancak bu olumsuzluğa rağmen, izleme çalışmalarında elde edilen veriler, derlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Engelli bireylere yönelik sağlık hizmetleri, hastane yatak kapasiteleri, acil hizmetler (ilaç, tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzemesi vb.), sağlık yardımları kalemlerinden oluşmaktadır. Tüm bu hizmet ve yardımların engelli bireylerin erişimine uygun olması da konunun bir başka önemli boyutudur. Bu şekilde yapılan ayrımın ardından, elde edilen verilerin paylaşımına geçmek uygun olacaktır.

5.2.2.1. Sağlık Hizmetleri Verileri

İzleme çalışmalarında, hizmetler ekseninde aşağıda ifade edilen konularda bilgi edinme başvuruları yapılmıştır.

1- Türkiye'de engelli bireylere yönelik olarak, spesifik amaçlı tedavi-rehabilitasyon ve habilitasyon hizmeti veren hastanelerin sayısal durumu ve kapasiteleri,

2- Rehabilitasyon-habilitasyon hastaneleri de dâhil olmak üzere, engelli bireylerin, engel durumuna bağlı sağlık hizmetleri ve engel durumuna bağlı olarak gelişebilen her türlü ikincil sağlık sorunları konusunda aldıkları hizmetlerin sayısal verileri,

3- Sağlık bakanlığı tarafından evde tıbbi bakım hizmeti kapsamında, hizmet alan engelli bireylerin sayıları.

Detayları ile soru öbekleri haline getirilen yukarıdaki konular hakkında Sağlık Bakanlığı'na başvuru yapılmıştır. Sağlık Bakanlığı, sorulara kısmen cevap vermiştir.

Engelli bireyler için spesifik amaçlı hastane/habilitasyon ve rehabilitasyon merkezleri hayati öneme haiz kurumlardır. Engelli birey, bu hastanelerde hem koruyucu sağlık hizmetleri alır, hem de fonksiyon kaybının etkilerini rehabilitasyon uygulamalarıyla en az indirerek yetilerinin en üst seviyede kullanabilmeye alan kazanmış olur. Bunun yanında, rehabilitasyon hastanelerinin hizmetlerinin engel durumunun (psiko-sosyal engel yaratan şizofreni hastalığı ya MS gibi nörolojik) süreğen ve/veya progresif engelliliklerde bir fonksiyonu da bulunmaktadır.

Bakanlığa yapılan başvurular kapsamında, yukarıda sıralanan niteliklere sahip, spesifik amaçlı hastane/rehabilitasyon hastanelerinin verileri talep edilmiştir. Başvuruya, Sağlık Bakanlığı tarafından cevap verilmiştir.[470] Başvuru neticesinde verilen cevaba göre, hastanelerin branşa göre dağılımı Tablo 5-5'te gösterilmektedir.

470. Sağlık Bakanlığı Hastane Hizmetleri Başkan Yardımcılığı'nın 24.03.2014 tarih ve 87307621-402 sayılı cevap yazısı

Engelli Bireylere Yönelik Spesifik Hizmet Veren Branş Hastanelerinin Sayı ve Branşlara Göre Dağılımları			
	Ruh ve Sinir Hastaneleri Toplamı	Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastaneleri Toplamı	Toplam Branş Hastane Sayısı
Sayısı	**13**	**17**	**30**

Tablo 5-5: Engellilere yönelik spesifik hizmet veren branş hastanelerinin sayı ve branşa göre dağılımları

Tablo 5-5'te ortaya konan rakamlara göre, spesifik olarak psiko-sosyal engellilere hizmet etmek üzere kurulmuş 13 ruh ve sinir hastanesi ve diğer engel gruplarına hizmet vermek üzere kurulmuş 17 fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanesi olmak üzere toplamda 30 hastane bulunmaktadır.[471] Bu durumda, engellilere yönelik hastanelerin iki ana kategoride toplandığı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu hastanelerin illere göre dağılımı ise, Tablo 5-6'da sunulmaktadır.

Engellilere Yönelik Spesifik Hizmet Veren Branş Hastanelerinin İllere ve Kamu/Özel Hastane Durumuna Göre Dağılımları					
İl/Hastane	**Ruh Sağlığı Hastaneleri**		**Fizik tedavi ve Rehabilitasyon Hastaneleri**		**Genel Toplam**
	Özel	**Kamu**	**Özel**	**Kamu**	
Adana		1			1
Ankara		1	1	1	3
Bolu		1		1	2
Bursa[472]				1	1
Elazığ		1		1	2
Giresun				1	1
İstanbul	2	2	1	2	7
Kahramanmaraş				1	1
Kastamonu				1	1
Kocaeli			1		1
Kütahya				1	1
Manisa		1			1
Nevşehir				1	1
Samsun		1	1	1	3
Tokat		1			1
Trabzon		1		1	2
Yalova	1				1
Hastanelerin Özel/Kamu Durumuna Göre Toplamları	**3**	**10**	**4**	**13**	**30**

Tablo 5-6: Engellilere yönelik spesifik hizmet veren branş hastanelerinin illere ve kamu/özel hastane durumuna göre dağılımları

471. Sağlık Bakanlığı Hastane Hizmetleri Başkan Yardımcılığı'nın cevabında, hastane sayısı 29 olarak belirtilmektedir. Ancak tabloda yapılan hesaplarda, rakam 30 olarak çıkmıştır.
472. Bursa Spastik Çocuklar Hastanesi ve Rehabilitasyon Merkezi

Tablo-5-6'ya göre Türkiye'nin 81 ilinden sadece 17'sinde engellilere yönelik spesifik hizmet veren hastane bulunmaktadır. Spesifik hastaneler içerisinde, özel olarak bir engel grubuna hizmet veren bir tek hastane bulunmakta olup, bu hastane, Bursa'da bulunan Bursa Spastik Çocuklar Hastanesi ve Rehabilitasyon Merkezi'dir.Branş hastanelerinin iki türünün de bulunduğu il sayısı sadece 6'dır. Bu iller, Ankara, Bolu, Elazığ, İstanbul, Samsun ve Trabzon'dur. Nüfusu 1 milyonun üzerinde olan (Adana, İzmir vb.) birçok ilde iki farklı kategoride hastane bulunmadığı gibi, bu illerin bir çocuğunda da spesifik hizmet veren hastanelerden bir tanesi bile bulunmamaktadır. Ancak, 15 milyonu geçen nüfusu ile dünyadaki birçok ülkeden daha fazla nüfusa sahip İstanbul'da ikisi ruh ve sinir, ikisi de fizik tedavi rehabilitasyon olmak üzere 4 hastanenin bulunması, başlı başına bir soruna işaret etmektedir. İstanbul'daki bu hastanelerden rehabilitasyon hastanelerinin kapasitesi Tablo 5-7'de de gösterildiği üzere sadece 362 gibi çok yetersiz kapasiteye sahiptir. Kaldı ki, hem ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinin, hem de fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanelerinin sadece engellilere hizmet vermediği, branşına göre bu hastanelerin süreğen olmayan ve engellilik yaratmayan, (beyin-omurga, kas ve iskelet sitemi vb. birçok alandaki) hastalıkların tedavisine yönelik hizmet verdiği unutulmamalıdır.

Hastanelerin sergilediği dağılım, Türkiye'nin geneli bakımından engelliliğe yönelik spesifik hastane sayılarında bir sıkıntı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada, her engelli bireyin, habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinden yaşamı boyunca belirli aşamalarda (ve birden çok kez olmak üzere) faydalanması gerektiğinin altını çizmekte fayda vardır. Ayrıca çoğu durumda rehabilitasyon hizmetlerinin uzun süreli dönemleri kapsaması ve belirli bir süre yatışlı hizmet gerektirmesi de bir diğer önemli husustur. Bu sebeple, var olan rehabilitasyon ve ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinin yatak kapasitesinin de sorgulanması yararlı olacaktır. Sağlık Bakanlığı, izleme çalışmalarına vermiş olduğu cevapta, ruh ve sinir hastalıklarının yatak kapasitelerini bildirmemiş, buna karşın, fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanelerinin kapasitelerini bildirmiştir. Söz konusu veriler Tablo 5-7'de gösterilmektedir.

Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanelerinin İllere ve Yatak Kapasitelerine Göre Dağılımları

Sıra No	İl	Yatak Sayısı
1	Ankara	270
2	Bolu	225
3	Giresun	35
4	İstanbul	362
5	Kahramanmaraş	50
6	Kastamonu	205
7	Kütahya	250
8	Nevşehir	120
9	Samsun	135
10	Trabzon	75
Toplam Yatak Kapasitesi		**1.727**

Tablo 5-7: Fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanelerinin illere ve yatak kapasitelerine göre dağılımları

Tablo 5-7'ye göre, rehabilitasyon hastaneleri Türkiye'nin 10 ilinde bulunmaktadır ve bu hastanelerin yatak kapasitesi toplamda sadece 1.727'dir. Rehabilitasyon hastaneleri, özellikle (omurilik felci, polio sekeli, spastik felçli, spinabfidalı ya da kas hastalığı bulunan) ortopedik engelli bireylere hiz-

met veren hastanelerdir. Ortopedik engelli bireyler, bu hastanelerde yardımcı cihazlarla, cihazlandırılma ve adaptasyon eğitimleri, eklem ve kas sistemlerinin korunması için fizik tedavi hizmetleri ve bireysel bağımsızlıklarını kazandırıcı (cihazla yürüme, transferler vb.) adaptasyon eğitimleri almaktadırlar. Kaldı ki, bu hastanelerde sadece engelli bireyler değil, romatizma, kireçlenme, omurga fıtıklaşması vb. sebeplerle tedavi gören hastalar da hizmet almaktadır. Bu kadar geniş bir konseptte hizmet veren fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanelerinin, engelli bireylerin ihtiyacına ne derece cevap verebileceği, sorgulanmaya muhtaçtır.

Bu durum, psiko-sosyal engelli bireyler açısından da geçerlidir.[473] Türkiye'de psiko-sosyal engellilikle ilgili çok ciddi bir veri eksikliği vardır. Şizofreni, bipolar bozukluk gibi daha uzun sürelere yayılan psiko-sosyal engellilik durumları süreğen hastalıklar kategorisinde değerlendirilmekte, genel grup içerisinde bu grupların oranına ilişkin veri bulunmamaktadır. Türkiye Ruh Sağlığı Profili Araştırması'nın (2007) bulgularına göre Türkiye nüfusunun %18'inin, yaşamının bir döneminde bir ruh sağlığı sorunu yaşayarak bir tedavi kurumuna başvurduğu tahmin edilmektedir. Dünya verilerine göre ise (Birleşmiş Milletler Enable) dünya nüfusunun %25'i yaşamının herhangi bir döneminde bir ruh sağlığı sorunu yaşamaktadır. Bir başka veri şizofreninin görülme sıklığına ilişkindir. Tüm toplumlarda şizofreninin görülme sıklığının %1 olduğu bilinmektedir. Bu veriler dikkate alındığında, hasta yakınları de hesaba katıldığında Türkiye'de en az 20 milyon kişinin bu sorundan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiği söylenebilir. Bunun dışında ruh sağlığı hastanelerinde yoksulluk ve sosyal dışlanma sebebiyle sürekli kalan en az 1.000 kişinin varlığı bilinmektedir.

Gerek psiko-soyal engelliler ve gerekse de diğer gruplardaki engelliler açısından bakıldığında, yaşadığı il içerisinde engel durumuyla ilgili rehabilitasyon hizmeti veren tam teşekküllü bir hastanenin bulunmadığı bir konumda engellinin rehabilitasyon hizmetlerinden hangi yolla bir kazanım sağlayacağı da tartışmalıdır.

İzleme çalışları kapsamında ortopedik ve (ortopedik zihinsel engelli gibi) çoklu engelli bireylere yönelik spesifik hizmetler veren branş hastaneleri (daha doğru bir ifadeyle tedavi ve rehabilitasyon merkezleri) bakımından elde edilen veriler bakımından da yukarıda ifade edildiği gibidir.

Şüphesiz ki, engellilerin sağlık hizmetlerinden yararlandığı yerler, sadece fizik tedavi rehabilitasyon hastaneleri ve ruh ve sinir hastalıkları hastaneleri değildir. Engelliler, durumları gereği düzenli kullanmakta oldukları ilaç, tıbbi sarf malzemesi, yardımcı cihaz temini vb. konularda sıkça sağlık sistemine dâhil hizmet noktalarından yararlanmaktadırlar. Bunun yanında, (özellikle süreğen hastalık sahibi ya da yatalak) birçok engelli, Sağlık Bakanlığı tarafından sunulan evde tıbbi bakım hizmetinden yararlanmaktadır. Ancak, Sağlık Bakanlığı'na yapılan ve bu hizmetlerin yıllara yayılan istatistiklerinin talep edildiği bilgi edinme başvurularından yanıt alınamamıştır.

Yukarıda ifade edilen hususların bir uzantısı olarak, gündeme gelen diğer konu ise, engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden faydalanmaları sırasında (hasta haklarından uygun koşullarda yararlandırılmamak, kötü muamele, ayrımcılık vb. sebeplerle) hizmete erişimin engellenmesini içeren her türlü şikâyet veya her türlü başvurunun verileri bilgi edinme konusu olmuştur. Zira bölümün içerisindeki "5.3. Sağlık Alanında Yaşanan Sorunlar" başlığında da görüleceği üzere, engelli bireyler, sıkça bu tip sorunlar yaşadıklarını beyan etmektedirler. Ancak Sağlık Bakanlığı'nın, konu hakkında vermiş olduğu cevapta, "söz konusu konular hakkında hasta hakları birimlerine başvuran engelli vatandaşlara ait veri konusunda ayrım ya da istatistik bulunmadığı" ifade edilmiştir.[474]

473. Çalışmanın bu bölümünde psiko-sosyal engellilik konusunda sunulan bilgi ve veriler RUHSİAK tarafından sağlanmıştır.
474. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 13.12.2013 tarih ve 14500235/2013.5363.40449 sayılı cevap yazısı

Sonuç olarak, engelli bireylerin engel durumlarından kaynaklanan rehabilitasyon hizmetlerinin kapasite bakımından sınırlı olduğu bir gerçektir. Diğer yandan, engelli bireylerin engellilik ilgili almış olduğu her türlü sağlık hizmeti konusunda Sağlık Bakanlığı veri tabanının özel bir ayrım geliştirmediği ve bu yönde bir veri kaydının bulunmadığı ortadadır. Bu durum, hizmetlerin yeterliliği ve kalitesi konusunda sayısal bir analize olanak tanımamaktadır.

5.2.2.2. Sağlık Hizmetlerinde Erişim Olanakları Verileri

Kamusal hizmetlerin her alanında olduğu üzere, engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanması sırasında gerekli olan erişim düzenlemeleri, stratejik bir öneme haizdir. Özellikle hizmet alımı sırasında sağlık sorununu doğru bir biçimde ifade etme, engelli bireye sunulacak (tetkik, ilaç tedavisi, cerrahi müdahale, raporlama vb.) her hizmet hakkında bilgi sahibi olma ve doğru yönlendirme temel ihtiyaç olduğu kadar, hizmetin insan sağlığına zarar vermeden sonuç vermesi açısından ön koşuldur. Bu hususlar, bir işitme engellide, psiko-sosyal engellide ve zihinsel engellide kritik ihtiyaçtır. Keza hizmete erişimdeki fiziksel düzenlemeler ortopedik engelli için hizmet kalitesinde belirleyici olduğu kadar, aynı zamanda (fiziksel zorlantı ve düşmeye bağlı olarak gelişebilecek komplikasyonlar bakımından) risk faktörüdür. Ama hepsinden önemlisi, sağlık hizmetlerinden insan onuruna yakışır, her bireyin yararlandığı kalitede yararlanılması, engellinin temel hakkıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanırken ihtiyaç duyacağı erişim düzenlemeleri çok geniş bir alanı ifade etmektedir. Bu alandaki düzenlemeler, engeli kişinin rampa, hissedilebilir zemin, engelli tuvaleti, işitme engelliler için yazılı yön tabelalarından ibaret değildir. Bu düzenlemeler, sağlık personeline sağlık sorununu anlatarak teşhisin konulabilmesini ya da hizmetin sunulabilmesini sağlayabilecek iletişim olanaklarından başlayıp, sağlık hizmet uygulamasını kabul süreçlerinde karar verebilmeye, sonrasındaki süreçlerde sağlıklı bir tedavi prosedürünün izlenmesine kadar oldukça geniş bir alana yayılmaktadır.

İzleme çalışmaları, sağlık hizmetleri konusundaki çalışmalarını yukarıda sıralanan olgular üzerine kurgulamıştır. Bunun bir sonucu olarak, sağlık hizmetlerine erişimi (olanaklar ölçüsünde) çok yönlü sorgulamıştır.

Bu noktada öncelikle Sağlık Bakanlığı'nın sağlık kuruluşlarında engelli bireylere yönelik olarak alınması gerekli tedbirleri sıraladığı ve 2010 yılında yayınladığı 2010/79 sayılı "Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge"yi bir kez daha hatırlamakta fayda vardır.[475] Bölümün hukuksal çerçeve başlığında da değinildiği üzere, genelgede sağlık kuruluşlarının engelli bireylerin her türlü ihtiyacına cevap verecek fiziksel erişilebilirlik düzenlemelerinin yapılması, hizmet alımı sırasında engelli bireylere öncelik verilmesi ve yardımcı personel (hostes) tahsil edilmesi, başta bu refakatçi personel olmak üzere, engellilere hizmet edecek tüm sağlık personelinin hizmet içi eğitimlerden geçirilmesi vb. birçok uygulama öngörülmüştür.

Yukarıda vurgu yapılan genelgenin dışında Sağlık Bakanlığı, sağlık kuruluşlarında engellilere yönelik hizmetlerin standardı ve ulaşılabilirlik uygulamaları konusunda bir rehber yayınlamıştır. Haziran 2012'de yayınlanan "Sağlık Kurumlarında Özürlüler İçin Ulaşılabilirlik Rehberi", ideal düzeyde gerekli olan bütün erişilebilirlik uygulama ve hizmetlerini detaylı bir biçimde tanımlamıştır.[476]

Görüldüğü üzere, Sağlık Bakanlığı mevzuat ve hizmet kalitesi ekseninde konunun önemini ve gereğini kavramış durumdadır. Böylece öngörülenin ne kadarının yaşama geçtiğinin tespiti önemli

475. T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge" Tarih: 07.12.201, Sayı: B.10.0.TSH.0.14.29.00.05/ www.saglik.gov.tr/HM/dosya/1-70726/h/ozurlu.doc (erişim tarihi: 20.05.2014)

476. Bkz. Sağlık Kurumlarında Özürlüler İçin Ulaşılabilirlik Rehberi, http://www.adanahsm.gov.tr/uploads/files/temel_bilgiler_rehberi.pdf (erişim tarihi: 20.05.2014)

hale gelmiştir. İzleme çalışmaları da bu tespite yönelik olarak bilgi edinme başvuruları yoluyla sorgulamalar yapmıştır. Bu bağlamda:

1- İlk olarak sağlık hizmet ve yardımlarının bürokratik prosedürlerinin yürütüldüğü, hizmette aksamalara dair şikâyetlerin iletildiği, sağlık yardım bedellerinin tahsilât işlemlerinin yapıldığı 81 ilin, sağlık ve SGK il müdürlük binalarının engelliler bakımından sorgulaması yapılmıştır. Söz konusu sorgulamaların içerdiği sorular ve sonuçları, Erişilebilirlik bölümünün"2.2.2.1.2.5. SGK İl Hizmet Binaları" ve "2.2.2.1.2.8. Sağlık İl Hizmet Binaları" başlıklı kısımlarında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

2- Türkiye genelinde, (üniversite hastaneleri dâhil olmak üzere) bütün il merkezlerindeki hastaneler ile, büyük şehirlerin ilçe hastaneleri ve yine bütün şehirlerdeki ADSM'lerden oluşan toplamda 476 hastaneye bilgi edinme başvuruları yapılmıştır. Bilgi edinme başvuruları sırasında hastanelere yöneltilen sorular şunlardır:

- Hastanenizde işitme engelli hastalar ya da işitme engelli hasta yakınlarının hizmet alımı esnasında bu kişilere yardımcı olacak işaret dili bilen personel var mıdır?
- Hastanenizde görme engelli bireyler için hasta hakları bilgi yazısı, tıbbi müdahale öncesi ve sonrasında imzalatılan aydınlatılmış onam formu vb. evrakların kabartma (Braille) alfabe ile çıkışları ya da CD, MP3 vb. materyaller mevcut mudur?
- Polikliniklere muayeneye gelen ve hastanedeki işlemlerini (engelinden kaynaklanan dezavantaj sebebiyle) kendi yapamayacak ya da kendini ifade edemeyecek durumdaki engelli hastalara tetkik ve muayene prosedürlerinde ve evrak işlemlerinin yapılmasında yardımcı olmakla görevlendirilmiş bir birim ya da personeliniz var mıdır?
- Hastanenizin web sayfası, görme engeli bireyler bakımından uygun bir altyapıya (ekran okuyucu programlar) haiz midir?
- Hastanenizde tekerlekli sandalye kullanan bireylerin (Türk Standartlarının ilgili kurallarına göre; TS 9111) kullanabilecekleri tuvaletler bulunmakta mıdır?
- Hastanenizde engelli bireylerin öz bakımlarını yapmak üzere; içinde duş, alt değiştirme ünitesi vb. donanım bulunan özel bir oda mevcut mudur?

Yukarıda ifade edilen soruların yöneltildiği hastanelerin dağılımı Tablo 5-8'deki gibidir.

Hastane ve ADSM'ye Yapılan Bilgi Edinme Başvurularının Sağlık Kurumu ve Cevap Durumuna Göre Dağılımı

Başvuru Yapılan Hastane /ADSM Dağılımı	Başvuru Sayısı	Cevap Durumu		Cevap Oranı (%)
		Cevap Veren	Cevap Vermeyen	
Devlet Hastanesi	264	144	120	0,55
Üniversite Hastanesi	90	36	54	0,4
Ağız Diş Sağlığı Merkezi	122	70	52	0,57
Toplam	**476**	**250**	**226**	**0,53**

Tablo 5-8: 476 Hastane ve ADSM'ye yapılan bilgi edinme başvurularının sağlık kurumu ve cevap durumuna göre dağılımı

Hastane ve ADSM'lerde engellilerin hizmete erişimlerinin sorgulamasında, başvurulan 476 kuruluşun, 250 tanesinden cevap alınmıştır. Başvurulara verilen cevap oranları yakın bir seyir izlemekle birlikte, ADSM'lerin cevap oranları en yüksek oranda gerçekleşmiştir. Başvurulara verilen cevapların genel değerlendirmesi Tablo 5-9'da ortaya konulmuştur.

Hastane ve Ağız Diş Sağlığı Merkezlerindeki Hizmetlerin Engelli Erişimine Uygunluk Verileri (250 hastane ve ADSM)			
Düzenleme Konusu	**Var**	**Yok**	**250 Kuruluşta Uygulama Oranı (%)**
İşaret Dili Bilen Personel Durumu	164	86	0,66
Görme Engelli Bireyler İçin Hasta Hakları Bilgi Yazısı, Tıbbi Müdahale Onam Formu vb. Evrakların Kabartma (braille) Alfabe İle Çıkışları ya da CD, MP3 vb. Materyaller Bulunma Durumu	29	221	0,12
Polikliniklerinde Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Bir Birim Bulunma Durumu	119	131	0,48
Polikliniklerinde İşlemlerini Kendi Yapamayacak ya da Kendini İfade Edemeyecek Durumdaki Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Personel Durumu	195	55	0,78
TSE Standartlarına (TS 9111'e) Uygun Engelli Tuvaletleri Bulunma Durumu	199	51	0,80
Engelli Bireylerin Kişisel Öz Bakımlarını Yapmak Üzere; İçinde Duş, Alt Değiştirme Ünitesi vb. Donanım Bulunan Özel Odalarının Bulunma Durumu	74	176	0,30
Web Sayfalarının, Görme Engelli Bireylerin Ekran Okuyucu Programlar Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	18	232	0,07
Web Sayfalarının, İşitme Engelli Bireyler İçin Basitleştirilmiş Dil, Görsel Anlatımlar vb. Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	41	209	0,16

Tablo 5-9: Hastane ve Ağız Diş Sağlığı Merkezlerindeki hizmetlerin engelli erişimine uygunluk verileri (250 hastane ve ADSM)

Tablo 5-9, hastaneler ve ADSM'ler konusunda oldukça düşündürücü sonuçlar ortaya koymaktadır. Sonuçlar itibarıyla, hastanelerin erişilebilirlik rakamlarının diğer kamusal hizmet alanlarındaki oranlara göre daha yüksek sonuçlar verdiği bir gerçektir. Ancak, hastane gibi, hayati riski olan ya da "insan yaşamını doğrudan etkileyen" hizmetlerin verildiği yerlerde hizmete erişimin önünde ciddi engellerin bulunması, ortaya çıkan tablonun her şartta olumsuz olarak değerlendirilmesi sonucunu verecektir. Kaldı ki, bazı parametreler açısından, durum bundan daha da ötedir.

Bilgi edinme başvurusuna cevap veren hastaneler içinde durumu en dramatik olanlar, sorulan düzenlemelerin hiç birine sahip olmayan hastanelerdir. Toplanan verilere göre 21 hastane ve ADSM'de, engelliler için hiçbir düzenleme bulunmamaktadır. Bu sağlık kuruluşları içinde üniversite hastaneleri dahi bulunmakta olup, 21. yüzyıl Türkiye'sinde ortaya çıkan bu tablo, ivedilikle sorgulanmak durumundadır.

476 başvuruya cevap veren 250 sağlık kuruluşunun 86'sında, yani %34'ünde, işaret dili bilen bir personel bulunmamaktadır. Bu duruma yönelik ters bir okuma yapıldığında, yanında işaret dili bilen bir yakını olmayan ya da okuma yazma bilmeyen bir işitme engelli, bu sağlık kuruluşlarında hiz-

mete erişimde çok ciddi sorunlar yaşayacaktır. Sağlık merkezlerinin görme engelli bireylere yönelik sesli ya da kabartma yazılı materyallere kaydedilmiş, (hasta hakları bildirisi, cerrahi operasyon öncesi hastaya imzalatılan aydınlatılmış onam belgeleri vb.) bilgilendirici evraklar bakımından durumu oldukça kötüdür. Nitekim 250 sağlık kuruluşundan 221'inde, yani %88'inde bu tip bir materyal bulunmamaktadır. Hastanelerin fiziksel sorunları yüzünden bağımsız hareket edemeyecek ya da kendini ifade edemeyecek durumda olanlara, yardımcı olacak birim ya da personel bulundurma durumları bakımından ortaya koydukları tablo da pek iç açıcı değildir. Nitekim 250 sağlık kuruluşunun 221'inde engelli bireylere yardımcı olacak herhangi bir birim bulunmamakta, 250 hastanenin 131'inde bu konuda görev ve eğitim almış ya da görevlendirilmiş bir personel bulunmamaktadır. Ancak bu saptama, hastanelerin beyanı üzerine yapılmış bir saptama olup, hizmetli personele verilen eğitimin ne derece yeterli ve verimli olduğu bilinmemektedir.

Hastanelerin ortopedik engellilerin en önemli ihtiyacı olan engelli tuvaleti ve (yatışlı olmayan tedaviler için hastaneye gelen) yatalak ya da destek olmadan oturacak durumda olmayan engellilerin tuvalet ve diğer öz bakım işlemlerini gerçekleştirecekleri özel oda bakımından performansları sıkıntılıdır. Zira 250 sağlık kuruluşundan 51 tanesinde engelli tuvaleti dahi bulunmamakta, 176 tanesinde yatalak/oturacak durumda olmayan engelliler için özel bir bakım odası bulunmamaktadır. Ve son olarak bu 250 sağlık kuruluşunun, 232 tanesinin web sitesi görme engelliler için, 209 tanesi de işitme engelliler içi uygun altyapı içermemektedir.

Bu noktada, yukarıda sıralanan olumsuzlukların, sağlık kuruluşu tipine göre dağılımının ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Öncelikle devlet hastanelerinin durumu Tablo 5-10'da değerlendirmeye sunulmaktadır.

Devlet Hastanelerindeki Hizmetlerin Engelli Erişimine Uygunluk Verileri (144 hastane)			
Düzenleme Konusu	**Var**	**Yok**	**144 Devlet Hastanesinde Uygulama Oranı (%)**
İşaret Dili Bilen Personel Durumu	95	49	0,66
Görme Engelli Bireyler İçin Hasta Hakları Bilgi Yazısı, Tıbbi Müdahale Onam Formu vb. Evrakların Kabartma (Braille) Alfabe İle Çıkışları ya da CD, MP3 vb. Materyaller Bulunma Durumu	13	131	0,09
Polikliniklerinde Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Bir Birim Olma Durumu	69	75	0,48
Polikliniklerinde İşlemlerini Kendi Yapamayacak ya da Kendini İfade Edemeyecek Durumdaki Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Personel Durumu	111	33	0,77
Türk Standartlarına (TS 9111'e) Uygun Engelli Tuvaletleri Bulunma Durumu	109	35	0,76
Engelli Bireylerin Öz Bakımlarını Yapmak Üzere; İçinde Duş, Alt Değiştirme Ünitesi vb. Donanım Bulunan Özel Odalarının Bulunma Durumu	61	83	0,42
Web Sayfalarının, Görme Engelli Bireylerin Ekran Okuyucu Programlar Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	10	134	0,07
Web sayfalarının, İşitme Engelli Bireyler İçin Basitleştirilmiş Dil, Görsel Anlatımlar vb. Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	22	122	0,15

Tablo 5-10: Devlet hastanelerindeki hizmetlerin engelli erişimine uygunluk verileri (144 hastane)

Araştırma sonuçlarına göre, bilgi edinme başvurularına cevap veren Sağlık Bakanlığı'na bağlı 144 devlet hastanesinden 95'inde (%66) işaret dili bilen bulunmaktadır. Buna karşın görme engelliler için sesli ya da kabartma yazılı materyal bulunduran hastane sayısı 13 (%9) olup, tablo oldukça olumsuzdur. Hastanelerde engelli bireylere hizmete erişim sırasında yardımcı olacak birim ya da personel durumu istenilen noktada değildir. 144 hastanenin 69'unda yardımcı birim, 111'inde ise bu hizmet için görevlendirilmiş personel bulunmaktadır. Hastanede hem yardımcı birim, hem yardımcı personel yapılanmasının aynı anda olduğu durumlar çıkarıldığına, hastanelerin engelli bireylerin sorunlarının çözümünde kurumsal bir yapılanmadan ziyade, görevlendirilmiş personel eliyle bu sorunu çözdüğü görülmektedir. Ancak burada en dikkat çekici durum, hastanelerin engelli tuvaleti ve öz bakım odalarıyla ilgili durumdur. Zira 144 hastanenin 35 tanesinde engelli tuvaleti, 83 tanesinde de oturamayacak durumda/yatalak hastaların tuvalet, alt değişimi vb. ihtiyaçlarını giderebilecekleri bir öz bakım odası bulunmamaktadır. Son olarak 144 devlet hastanesinin web sayfalarından 134 tanesi görme engelliler, 122 tanesi de işitme engelliler için uygun bir altyapıya haiz değildir.

Çalışmalar kapsamında, toplam 90 tıp fakültesi hastanesinden 36 tanesi bilgi edinme başvurularına yanıt vermiştir. Üniversite hastanelerinin erişilebilirlik bakımından durumu Tablo 5-11'de sunulmaktadır.

Üniversite Hastanelerinin Engelli Erişimine Uygunluk Verileri (36 üniversite hastanesi)			
Düzenleme Konusu	**Var**	**Yok**	**36 Üniversite Hastanesi Uygulama Oranı (%)**
İşaret Dili Bilen Personel Durumu	16	20	0,44
Görme Engelli Bireyler İçin Hasta Hakları Bilgi Yazısı, Tıbbi Müdahale Onam Formu vb. Evrakların Kabartma (Braille) Alfabe İle Çıkışları ya da CD, MP 3 vb. Materyaller Bulunma Durumu	1	35	0,03
Polikliniklerinde Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Bir Birim Olma Durumu	16	20	0,44
Polikliniklerinde İşlemlerini Kendi Yapamayacak ya da Kendini İfade Edemeyecek Durumdaki Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Personel Durumu	21	15	0,58
Türk Standartlarına (TS 9111'e) Uygun Engelli Tuvaletleri Bulunma Durumu	29	7	0,81
Engelli Bireylerin Öz Bakımlarını Yapmak Üzere; İçinde Duş, Alt Değiştirme Ünitesi vb. Donanım Bulunan Özel Odalarının Bulunma Durumu	10	26	0,28
Web Sayfalarının, Görme Engelli Bireylerin Ekran Okuyucu Programlar Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	1	35	0,03
Web sayfalarının, İşitme Engelli Bireyler İçin Basitleştirilmiş Dil, Görsel Anlatımlar vb. Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	3	33	0,08

Tablo 5-11: Üniversite hastanelerinin engelli erişimine uygunluk verileri (36 üniversite hastanesi)

Türkiye'de son yıllarda üniversitelerin sayısının artırılması ve özellikle sağlık personeli ihtiyacının artırılmasına bağlı olarak birçok vakıf ve devlet üniversitesinde tıp fakülteleri açılmıştır. Açılan tıp

fakültelerine paralel olarak tıp fakültesi hastaneleri artmış, hatta kimi üniversiteler bir tıp fakültesi bünyesinde birden fazla sayıda fakülte hastanesini hizmete sokmuştur. Bilgi edinme başvurularında bu fakülte hastanelerinin 90 tanesine başvuruda bulunulmuş, bu başvurulara 36 tıp fakültesi hastanesi tarafından cevap verilmiştir.

Cevap veren 36 fakültenin verilerine göre, fakülte hastanelerinin 20 tanesinde (%56'sında) işaret dili bilen personel bulunmamaktadır. Görme engelli bireylere yönelik bilgilendirici basılı ya da sesli materyal durumu açısından ise durum çok vahimdir. Verilen cevaplara göre, 36 fakülte hastanesinin sadece bir tanesinde görme engelli bireyler için kabartma yazılı ya da sesli materyal bulunmaktadır. 36 fakülte hastanesinin 20 tanesinde engelli hastalara hizmet alımı sırasında yardım edecek bir biri bulunmamaktayken, 15 tanesinde personel dahi bulunmamaktadır. Hastanelerin 7 tanesinde engelli tuvaleti, 26 tanesinde ise öz bakım ihtiyaçlarının giderileceği özel donanımlı bir oda bulunmamaktadır. Web sayfaları açısından da durum oldukça olumsuzdur. 36 üniversite hastanesinin web sayfalarının 35 tanesi görme engellilerin, 33 tanesi de işitme engellilerinin kullanımına uygun altyapıya sahip değildir.

Her sağlık kuruluşunda olduğu üzere ADSM'ler de engelli bireylere sağlanacak hizmetler bakımından özel tedbirler içermek durumundadır. Özellikle spastik felçli ve/veya zihinsel engelli bireylerin ağız diş sağlığı problemleri, onların hem sağlıkları hem de yaşam kaliteleri bakımından diğer bireylere göre daha fazla sorun yaşadıkları bir konudur. Bu düşünceden hareketle, ADSM'ler de bilgi edinme başvurularına konu olmuştur. Türkiye genelinde 120 ADSM'ye yapılan başvurulara 70 ADSM yanıt vermiştir. ADSM'lerin erişilebilirlik bakımından durumu Tablo 5-12'de sunulmaktadır.

ADSM'lerin Engelli Erişimine Uygunluk Verileri (70 ADSM)			
Düzenleme Konusu	**Var**	**Yok**	**70 ADSM Uygulama Oranı (%)**
İşaret Dili Bilen Personel Durumu	53	17	0,76
Görme Engelli Bireyler İçin Hasta Hakları Bilgi Yazısı, Tıbbi Müdahale Onam Formu vb. Evrakların Kabartma (Braille) Alfabe İle Çıkışları ya da CD, MP 3 vb. Materyaller Bulunma Durumu	15	55	0,21
Polikliniklerinde Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Bir Birim Olma Durumu	34	36	0,49
Polikliniklerinde İşlemlerini Kendi Yapamayacak ya da Kendini İfade Edemeyecek Durumdaki Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Personel Durumu	63	7	0,9
Türk Standartlarına (TS 9111'e) Uygun Engelli Tuvaletleri Bulunma Durumu	61	9	0,87
Engelli Bireylerin Öz Bakımlarını Yapmak Üzere; İçinde Duş, Alt Değiştirme Ünitesi vb. Donanım Bulunan Özel Odalarının Bulunma Durumu	3	67	0,04
Web Sayfalarının, Görme Engelli Bireylerin Ekran Okuyucu Programlar Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	7	63	0,1
Web Sayfalarının, İşitme Engelli Bireyler İçin Basitleştirilmiş Dil, Görsel Anlatımlar vb. Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	16	54	0,23

Tablo 5-12: ADSM'lerin engelli erişimine uygunluk verileri (70 ADSM)

ADSM'lerin engelli bireylerin hizmete erişim konusundaki verilerine göre başvurulara cevap veren ADSM'lerin 17 tanesinde işaret dili bilen personel bulunmamaktadır. ADSM'lerin, görme engelli bireylere yönelik bilgilendirme sistem ve materyalleri bakımından durumu, devlet ve üniversite hastanelerine göre daha olumlu bir tablo ortaya koymaktadır. Buna göre, 70 ADSM'nin 15 tanesinde yani %21'inde görme engelliler için kabartma yazılı ya da sesli materyaller bulunmaktadır. Ancak, sağlık kuruluşları arasında görme engelliler açısından bu "en iyi orandaki" düzenleme durumunun dahi %21'de kalması, üzerinde durulması gereken bir konudur. Verilere göre, 70 ADSM'den 36'sında engelli bireylere hizmet esnasında yardımcı olacak birim bulunmamaktadır. Buna karşın ADSM'ler, engelli bireylere yardım etmek üzere özel personel görevlendirmesi bakımından iyi bir performans sergilemektedir. Bu bağlamda 70 ADSM'nin 63 tanesinde bir personel görevlendirmesi söz konusudur. Bunun dışında, verilere göre 70 ADSM'den 61 tanesinde engelli tuvaleti bulunmaktadır. Buna karşın, oturamayacak derecede engelli olan bireyler için ihtiyaç olan öz bakım odası bulunan ADSM sayısı sadece 7'dir. ADSM'lerin web sayfaları bakımından durumuna bakıldığında, 70 ADSM'nin sadece 7 tanesinin web sayfasının görme engellilerin kullanımına, 16 tanesinin ise işitme engellilerin kullanımına uygun olduğu görülmektedir.

Hastane ve ADSM'lere dair bu son hizmet noktası sorgulamalarının paralelinde, engelli bireylere yönelik hizmet sunumunda, bakanlık üzerinden de veri taleplerine kısmi cevaplar alınmıştır. Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Hastane Hizmetleri Başkan Yardımcılığı tarafından bilgi edinme çalışmalarına verilen cevapta,"Kurumumuza bağlı sağlık tesislerinde engelli bireylerin erişilebilirliğine yönelik çalışmalar 'Sağlık Kurumlarında Engelli Bireyler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Rehberi' kapsamında planlanmış ve alt yapı çalışmaları tamamlanmıştır. Bu kapsamda görme engelli bireyler için Braille alfabesi ile düzenlenmiş onam formu kullanılmaya başlanılacaktır. Kurumumuza bağlı sağlık tesislerinde 1607 işaret dili bilen personel bulunmakta olup, bu personel engelli bireyin hastane içinde erişimine yardımcı olunmaktadır." denilmektedir.[477]

Yukarıdaki cevap, bilgi edinme başvurularında elde edilen sonuçlarla çelişik bir durum ortaya koymaktadır. Hastanelere yönelik bilgi edinme başvurularında, birçok hastanede işaret dili bilen personel bulunmadığı, birçok hastane ve ADSM'de, engelli tuvaleti ya da özel bakım ünitesi bulunmadığı, görme engelli bireyler için bilgilendirici kabartma yazılı ya da sesli materyal bulunmadığı tespit edilmiştir.

Keza, izleme çalışmaları kapsamında Sağlık Bakanlığı'na, bakanlık web sitesinin görme ve işitme engellilerin kullanımına uygun olup olmadığının sorulduğu bilgi edinme başvurusuna,"Bu konu ile ilgili bir çalışma yapılmamış olup web sitenin WCAG standartlarına uygun hale gelmesi için gerekli çalışmalara başlanmıştır." cevabı verilmiştir.[478]

Yukarıda ifade edilen cevap, aslında çok ciddi bir soruna işaret etmektedir. Zira Sağlık Bakanlığı'nın sağlık hizmetleri kapsamında sunmuş olduğu birçok hizmete erişim, bu web sayfası üzerinden gerçekleşmektedir. Özellikle hastane randevu sistemi, elektronik bilgi edinme başvuru sistemi vb. birçok elektronik tabanlı hizmet buradan verilmektedir. Bu sistemlerin işitme ve görme engelli bireyler için uygun altyapıyı içermemesi, hizmete erişimde çok ciddi sıkıntılar gündeme getirebilecek niteliktedir.

Bu noktada şu çıkarımları yapmak yanlış olmayacaktır:

1- Sağlık Bakanlığı'nın 2010/79 sayılı genelgesi ve 2012 yılında yayınlanan Sağlık Kurumlarında Özürlüler İçin Ulaşılabilirlik Rehberi hâlâ bütün sağlık kuruluşlarında uygulamada karşılık bulmamıştır,

477. Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurum Hastane Hizmetleri Başkan Yardımcılığı'nın, engelli bireylerin hastane hizmetlerinden yararlanma koşulları hakkındaki 24.03.2014 tarih ve 87307621-402 sayılı cevap yazısı
478. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü'nün, 26.03.2014 tarih 26216721-622 sayılı cevap yazısı

2- Bakanlığın vermiş olduğu cevapta belirttiği üzere 1.607 işaret dili bilen personelin bulunmasına rağmen, hâlâ birçok hastanede işaret dili bilen personel bulunmamaktadır. Bu durum, personelin hizmet noktalarına dağılımından ya da sayısal yetersizlikten kaynaklanmaktadır.

Bilgi edinme başvuruları ve Sağlık Bakanlığı tarafından verilen cevaplardan doğan yukarıdaki çıkarımlar, politika ile uygulama arasında bir uyumsuzluk olduğunun göstergesi niteliğindedir.

Sağlık hizmetlerinde erişim konusu başlığında, sağlık kuruluşlarındaki hizmetlerine erişim başlığının dışındaki bir diğer başlık da, acil sağlık hizmetlerine erişim olanakları başlığıdır. "112 acil servisi" işitme-konuşma engelli bireylerin ihtiyacına cevap verdiği sorusu, bu bağlamda izleme çalışmalarının konusunu oluşturmuştur.

Sağlık Bakanlığı'na bu yönde yapılan başvuruya bakanlıkça cevap verilmiştir. Söz konusu cevapta, işitme engelliler için SMS yoluyla acil yardım çağrısı yapılabilmesine yönelik çalışmaların 2012 yılı içinde pilot çalışma olarak başladığı, 2013 yılında uygulamaya geçtiği ifade edilmektedir. Söz konusu cevapta, "SMS ile Acil Sağlık Hizmeti Projesi" kapsamında ilk SMS denemesi 18.04.2013 tarihinde yapılmıştır. Acil çağrı sisteminin SMS yolu ile 112 numarasından alınması başarı ile sonuçlanmıştır. Alınan SMS'te konu içeriğinin yanı sıra SMS göndericisinin konum bilgisinin de sistemde gözükmesi sağlanabilmiştir. "SMS ile Acil Sağlık Hizmeti Projesi" sadece Ankara İli tarafından kullanılabilmektedir. Diğer illerden gelen SMS çağrıları ise ilgili illerin 112 Komuta Kontrol Merkezlerine Ankara 112 Komuta Kontrol Merkezi tarafından yönlendirilmektedir. 21.02.2014 tarihi itibarıyla toplam 61.808 acil SMS çağrısı alınmıştır.Bu gelen acil SMS çağrıları Komuta Kontrol Merkezi personelleri tarafından vaka formu açılarak çağrı yolu SMS olarak kayıt edilmekte olup ambulans ihtiyacı bulunan vakalara ambulans görevlendirmesi yapılmaktadır." denilmektedir.[479] Cevapta ayrıca, 2013 yılı içerisinde Ankara'dan gelen acil SMS çağrılarından 155 vakaya Ankara 112 ambulanslarının yönlendirildiği bilgisine yer verilmiştir.

Acil sağlık hizmetleri hakkında verilen cevaplardan elde edilen bilgiye göre, Sağlık Bakanlığı, işitme-konuşma engelli bireylerin acil sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri için önemli ve olumlu bir adım atarak, altyapı kurmuştur. Sistem daha çok yeni olduğu için verimliliği ve etkinliği konusunda net bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Zaman içerisinde yapılacak izleme çalışmaları, hizmetin kalite ve yeterliliği konusunda bilgi edinmeye olanak sağlayacaktır.

Genel olarak bu başlıklar altında ifade edilecek sağlık hizmetlerinin engellilerin erişilebilirliğine uygunluğunun genel anlamda değerlendirilmesi konusu, birden fazla yıl yapılacak izlemeyle oluşacak bir veri seti geliştirilmesini gerektirmektedir. İzleme çalışmalarının ilerleyen yıllarında konu hakkında daha detaylı ve kapsamlı bilgi edinme imkânları doğması durumunda, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği konusunda daha net saptamalar mümkün olabilecektir. Bunun dışında, uygulama aşamasında yaşanan sorunlara, "5.3. Sağlık Alanında Yaşanan Sorunlar" başlığında ayrıca değinilecektir.

5.2.2.3. Sağlık Yardımlarına İlişkin Veriler

Sağlık yardımları, sağlık hizmetlerinin ayrılmaz parçası, olmazsa olmazı niteliğindedir. Sağlık yardımları, sosyal güvenlik kurumları ve dar anlamıyla Sosyal Yardım Hizmetleri Genel Müdürlüğü' ve diğer sosyal yardım kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki, sağlık yardımları ezici bir çoğunlukla sosyal güvenlik kurumları tarafından karşılanan, özü itibarıyla de karşılanması gereken bir kamusal hizmettir.

479. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 24.02.2014 tarih ve 39942531/622.03 sayılı cevap yazısı

Engelli hakları izleme çalışmaları, bölüm başında da belirtildiği üzere, sağlık yardımlarını, sağlık hakkının hayata geçmesinin 3 temel başlığından biri olarak kabul etmiştir. Ancak, sağlık yardımları konusunda yapılan veri toplama çalışmaları, nerdeyse hiç veri toplanamayan bir alan olmuştur. Ancak yine de, izleme çalışmalarının neden veri toplanamadığını ortaya koyabilmesi bakımından, sağlık yardımları konu başlığının ele alınmasından imtina edilmemiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere sağlık yardımları, Türkiye'de biri ana diğeri tali (ve sembolik düzeyde olmak üzere) iki alandan yürütülmektedir. Bu bağlamda sağlık yardımları başlıkları, SGK tarafından karşılanan sağlık yardımları ve ASPB Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan sağlık yardımları olmak üzere iki başlıktan oluşmaktadır.

5.2.2.3.1. Sosyal Güvenlik Kurumlarının Sağlık Yardımları

5510 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, (koşullara bağlı olarak) her vatandaşı sağlık sigortası kapsamına almıştır. Son noktada, ekonomik geliri olmayan vatandaşlar, yapılacak ölçme ve değerlendirmenin ardından, primi devlet tarafından ödenmek kaydıyla sağlık güvencesine kavuşmuştur.

Bu yönüyle, sistem engelli bireyleri kapsayıcı bir niteliğe sahiptir. Özellikle sağlık yardımları, istihdam sorunları yaşayan ve sigortaya sahip olmayan engelli bireylerin sağlık yardımlarından yararlanacak şekilde engellileri içine almaktadır. Engelli bireyler bakımından sağlık yardımları, tedavi giderlerini, (süreğen hastalığa bağlı engellilikte sürekli) ilaç yardımlarını, tıbbi cihaz yardımlarını, yardımcı tıbbi cihaz yardımlarını, tıbbi malzeme yardımlarını, tıbbi sarf malzemesi yardımlarını ve günlük yaşam kalitesini artıran (örneğin: yatalak hastalara yönelik alt bezi yardımında olduğu gibi) diğer malzemelerini kapsamaktadır.

Engelli bireylerin yararlandığı tüm yardımlar, hukuki çerçevede değinilen yasal mevzuat kapsamında çıkarılan SUT hükümleri kapsamında temin edilebilmektedir.

SGK tarafından yayımlanan SUT'un amacı; SGK tarafından genel sağlık sigortasından yararlandırılan kişilerin, kurumca finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri, yol, gündelik ve refakatçi giderlerinden yararlanma esas ve usulleri ile bu hizmetlere ilişkin Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonunca belirlenen kurumca ödenecek bedellerin bildirilmesidir.SUT'un uygulamasından kaynaklanan sorunlar, bölümün sonundaki "5.3. Sağlık Alanında Yaşanan Sorunlar" başlığı altında ele alınacak olduğu için bu başlıkta irdelenmeyecektir.

İzleme çalışmalarının sağlık yardımları konu başlığında yapılan veri toplama çalışmaları temel olarak:

1- SUT kapsamında, engellilerin sağlık hizmetlerine yönelik olarak yapılan rehabilitasyon harcamalarının, yıllara, engel türlerine dağılımlarını,

2- SUT kapsamında, engellilerin spesifik olarak kullanmak durumunda oldukları, yardımcı tıbbi cihaz, tıbbi sarf malzemesi vb. sağlık yardımlarının yıllara, engel türlerine ve malzeme başlıklarına göre dağılımlarını,

3- Yukarıda ifade edilen yardım konularında SGK'nın ne kadarlık bir bütçe harcadığını ve bu harcamanın hangi engel türündeki kaç engelli kişiye yapıldığını

ortaya koyan verilere ulaşmayı amaçlamıştır.

Yukarıdaki verilere ulaşabilmek için, izleme çalışmaları kapsamında SGK'ya bilgi edinme başvurularında bulunulmuştur. SGK söz konusu başvuruya, "talep edilen verilerin bir kısmı ile ilgili SGK

veri tabanında yer alan veri desenine uygun olmadığından, kalan diğer talepleri ile ilgili olarak da veri tabanında yer alan tıbbi malzeme verilerinin sistematik analize henüz uygun olmaması ve sisteme veri girişinde eksiklikler olması nedeniyle talep reddedilmiştir." cevabını vermiştir.[480] Benzer çalışmalar yapacak kişi ve kuruluşlara bir çıkış noktası teşkil etmesi düşüncesiyle, SGK'nın söz konusu cevabı yayının ekler bölümündeki Ek-28'de sunulmaktadır.

İzleme çalışmaları kapsamında yapılan başvuruya SGK tarafından verilen bu cevap, engellilere sağlanan sağlık yardımlarını baz alacak veri yorumlama çalışmalarını çıkmaza sokmuş, imkansızlaştırmıştır. Bu bağlamda, bugün için Türkiye genelinde yapılan engellilere yönelik sağlık yardımlarının miktarı, engel türlerine göre dağılımı, dağılımın içerdiği yardım kalemlerini irdeleme imkânı bulunmamaktadır. Bu olumsuzluğun bir uzantısı olarak sağlık yardımlarının sayısal anlamda yeterliliği konusunda bilimsel ya da tutarlı bir yorum yapma imkânı da bulunmamaktadır.

Sonuç olarak sağlık alanındaki izleme çalışmaları, bütçe, yardım, sayısal veri ve engel gruplarına göre dağılım tartışması yapılamadan sonlandırılmak durumunda kalmıştır. Bu alandaki tek irdeleme, bölüm sonundaki sorunlar tartışmasında değinilen ihlâl bildirim vakaları, medya haberleri ve STK bildirimleri üzerinden yapılmak durumunda kalınmıştır.

5.2.2.3.2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın Yardımları

SGK'dan sonra engellilere yönelik sağlık yardımlarını sağlayan bir diğer sistem, SYDV üzerinden gerçekleştirilen sağlık yardımlarıdır. Aslında, SYDV'nin sağlık konusundaki yardımları, gelir sahibi olmayan vatandaşını pirim ödemeden sağlık güvencesi altına alan Türkiye gibi ülkeler için sorgulanması gereken bir yardım türüdür. Genel olarak sosyal yardım, her çağdaş ülke için olması gereken bir sistemdir. Özelikle düşük gelir grubundaki sosyal tabakaların ekonomik yönden (parasal ya da ayni olarak) desteklenmesi ve sosyal sorunlara toplu çözümler üretilmesi bakımından bu tip yardım sistemleri, önemli bir fonksiyona sahiptir.

Ancak sağlık yardımları, devletin sosyal güvenlik sistemi içerisinde her vatandaşına istisnasız sağlaması gereken bir hizmet niteliğindedir. Keza Türkiye de bu sisteme sahip bir ülkedir. Bu saptama, en azından 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 2006 yılından bu yana Türkiye için geçerlidir. Dolayısıyla SYDV üzerinden engelli bireylere yönelik sağlık yardımları, en azından yasal düzlemde karşılığı olmaması gereken bir uygulama olmak durumdadır. Ancak, bu idealize edilmiş çıkarıma karşın, SYDV yardımları bugün için fiilen hâlâ talep edilen, sahada karşılık bulan bir yardım anlayışı türüdür.

Diğer yandan, SGK tarafından sağlanan sağlık yardımlarının fiyatlandırmasının yapıldığı SUT tablolarında, sağlık hizmet, tedavi ve (tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzeme) yardımlarının bedellerinin önemli bir bölümünün piyasa koşullarının altında verildiği, bunun paralelinde bürokratik işlem yükünün fazlalığı da bir gerçektir. Bu bağlamda, engelli bireylerin, ihtiyaçlarını karşılamak için kimi durumlarda bulundukları ilin ya da ilçenin SYDV'lerine başvurdukları bilinmektedir. Bu sebeple, izleme grubu ekibi tarafından olumlanan bir uygulama olmamakla birlikte, var olan durumun bir sonucu olarak, SDYV yardımları da izleme konusu yapılmıştır.

SYDV yardımlarının engellilere yönelik izleme konusunun temelinde, SYDV'nin bütçe kaleminde yer alan özgün ifadeyle "Özürlü araç/gereç/tedavi transferleri" adı altındaki harcama kaleminin sorgulanması yer almıştır. Bu konuya yönelik bilgi edinme başvuruları yapılarak, kurum politikaları içerisinde, engellilere yönelik harcamaların ne kadar bir karşılık bulduğu sorgulanmıştır.

480. SGK Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğü'nün 06.03.2014 tarih ve 11145944/605/1307207 —382504 sayılı cevap yazısı. Ayrıca ilgi yazıya Ek- 28'de yer verilmektedir. Kitabın eklerine ulaşmak için bkz. www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls (erişim tarihi: 03.05.2014)

SYDV'ye yapılan bilgi edinme başvurusuna, ASPB Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından verilen cevapta, söz konusu transfer harcamaların, kurumun web sayfasındaki faaliyet bölümünden edinilebileceği belirtilmiştir.[481]

Buna göre SYDV bütçesinden engelli bireylere yapılan sağlık yardımlarının (2011 yılına kadar) yıllara göre yapılan yardımlara ilişkin veriler, Tablo 5-13'te gösterilmiştir.[482]

SYDV Bütçelerinden Engellilerin Araç/Gereç ve Sağlık Yardımlarına İlişkin Harcamalar			
Yıl	**SYDT Fonu, Özürlü Araç/ Gereç/ Tedavi Giderleri (TL)**	**GSYH (TL)**	**SYDTF, Engellilere Yönelik Harcamalar /GSYH (%)**
2006	1.994.745,00	758.391.000.000,00	0,000003
2007	1.673.976,00	843.178.000.000,00	0,000002
2008	1.754.075,00	950.534.000.000,00	0,000002
2009	1.206.480,00	952.559.000.000,00	0,000001
2010	707.907,00	1.098.799.000.000,00	0,000001
2011	991.600,00	1.294.893.000.000,00	0,000001

Tablo 5-13: SYDV bütçelerinden engellilerin araç/gereç ve sağlık yardımlarına ilişkin harcamalar

Tablo 5-13'te de görüleceği üzere, SYDV bütçelerinden engelli bireylere yönelik yapılan araç gereç ve tedavi yardımları, genel anlamda SYDV bütçelerinin çok küçük miktarlarına tekabül etmektedir. Bunun paralellinde dikkat çeken bir diğer husus da bu kaleme yapılan harcamaların, yıllar içerisinde giderek düşüş sergilemesidir. Nitekim 2006 yılında 758.391.000 TL harcama bütçesi içerisinde 1.994.745 TL harcama yapılan engelli araç gereç ve tedavi harcamaları, 2011 yılında SYDV harcama bütçesinin 1.294.893.000.000 TL'ye çıkmasına karşın, sadece 991.600 TL'de kalmıştır.

Bu bütçe düşüşünün engelli bireylerin sağlık hizmet ve yardımlarını kapsamlı ve yeter miktarda SGK bünyesinden temin etmelerinden kaynaklanmış olması halinde, olumlu yönde bir düşüş olarak değerlendirilebilecektir. Ancak bir önceki konu başlığında da belirtildiği üzere, SGK'dan bu yönde bir bilgi temin edilemediği için konu hakkında yorum yapma imkânı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, SYDV bütçelerinden engelli bireylere yönelik sağlıkla ilgili yardımlar, hem SYDV bütçesi içerisinde tuttuğu yer bakımından, hem de ülke genelinde engelli bireylerin sağlık hizmet ve yardımlarından faydalanması bakımından etkisi olmayan bir parametre durumundadır.

5.3. Sağlık Alanında Yaşanan Sorunlar

Bölüm içerisinde daha önce de belirtildiği üzere, izleme çalışmaları, sağlık alanınızdaki çalışmalar sırasında, engellilere yönelik sağlık hizmetleri, yardımları ve diğer uygulamalara ilişkin veri toplamada, istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Sağlık sisteminin veri toplama altyapısının bu konu hakkında uygun olmayışından kaynaklanan bu durum, sağlık alanında yaşanan sorunların ele alınışında bireysel ihlâl bildirimleri ve medyada yer alan haberler ile STK'lardan yapılan bildirimlerin derlemesinden yola çıkılmasını mecburi kılmış durumdadır.

481. ASPB Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün, SYDV'lerden engelli bireylere yapılan yardımlar konulu 23.12.2013 tarih ve 94439167-605.01-136151 sayılı cevap yazısı
482. Tablo 5-13'te konu hakkında daha önceden çalışma yapılarak yıllara göre verilerin derlendiği "Engellilere Yönelik Harcama Kılavuzu"ndan derlenmiştir. Bkz. Yentürk, N. ve Yılmaz, V., *STK'lar İçin Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu,* Açık Toplum Vakfı Yayınları, Kasım 2012, s.18-19

Şüphesiz ki, medyada yer alan haberler ya da bireysel hak ihlâl bildirimleri, sahada yaşanan sorunları ortaya koymaktadır. Zira, sorun başlıklarında atıfta bulunan tüm haberler ve ihlâl bildirimleri, gerek engelli bireylerin tümünün ve gerekse de bu alanda çalışan STK'ların aşina olduğu, üzerinde mutabık kaldığı hususlardır.

5.3.1. Sağlık Yardımları ve SUT Sorunu

Sağlık hizmet, yardım ve diğer uygulamaların finansmanı, sağlık alanında yaşanan sorunların merkezinde yer almaktadır. Finansman hizmetlerinin tümü ise, SUT ekseninde şekillenmektedir. Ve bu yönüyle aslında SUT, sadece engellileri değil, toplumun çok büyük bir kısmını ilgilendirmektedir. Ancak, SUT, engelliler bakımından, klasik sağlık hizmet ve yardımlarının dışında, ortez, protez, medikal cihaz temini bakımından düzenlediği hükümleri, kapsama alınan cihazları ve ödeme kapsamında olmayan medikal cihazları içermesi sebebiyle çok daha özel bir yerdedir. Zira sağlanan bu destekler, engellilerin ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarını da belirlemesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Ancak bunun yanında, (yaşam boyu kullanılmak durumunda olan) üriner sistem kataterleri, engelliliğin artmasını ya da buna bağlı olarak ortaya çıkan (hemofili hastalığındaki kanamalara bağlı ölümü önleyen faktör maddesi) ilaç ve tedavilerin temini bakımından da hayati öneme haiz bir boyutu olabilmektedir.

Yukarıda ifade edilen hususlar çerçevesinde, engellilerin yaşadığı en önemli sorun, SGK'nınbir takım medikal cihazlara ilişkin cüzi ödemeler yapması veya bazı cihazları hiç ödeme kapsamına almaması nedeniyle engelli bireylerin uğradığı kayıplardır.

SUT, listelerde, söz konusu malzeme ve hizmetlerin hangi koşullarda ve bedellerde karşılanacağını tek tek belirlemiştir. Ve kimi hallerde –mali kaygılar sebebiyle- birçok yardımcı medikal malzeme, kapsam dışı bırakılmaktadır. Örneğin, yatalak bir hasta için, kişisel bakım ihtiyacını gidermesinde en büyük etken olan, mekanik ya da elektrikli transfer liftleri, raporlara rağmen karşılanmamaktadır. Keza, (ellerini kullanamayacak derecede ağır engelli) ortopedik engelli bireyler için dolaşım, kas eklem sistemi ve üriner sistem sorunlarının oluşmasını engellemede büyük etkisi olan elektrikli kalkış, elektrikli sürüş ve ayakta pozisyonlandırma cihazları, SGK tarafından karşılanmamaktadır. Böyle durumlarda, engelli bireyin raporlandırdığı malzemenin bedeli, o malzemeye yakın bir başka malzeme üzerinden (cüzi miktarda) bedellendirilmekte ya da hiç bedel ödenmemektedir. İhlâl başvuruları kapsamında izleme çalışmalarına bildirilen bir ihlâl, bunun çok açık bir örneğini teşkil etmektedir.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Engelli Birey Yakını
İhlâl Konusu	Yasalar Önünde Eşit Tanınma - Kişisel Hareketlilik
İhlâl Tarihi	Aralık 2013
İhlâl Yeri	İstanbul
Başvurucunun İfadeleri	%92 ağır engelli raporu ve serebralpalsi teşhisi olan kızımın sosyal aktivitelerini, ulaşım, erişim, eğitim gibi haklarını özel tasarlanmış engelli pusetiyle sağlayabileceği, ellerini kullanamadığı ve yardımsız öz bakım becerilerini bile gerçekleştiremediği hakkında sağlık kurulu raporu verilirken Spastik (SP) çocuklar için özel tasarlanan pusetleri SGK'nın ödememesi veya (mekanik tekerlekli sandalye için belirlenmiş) komik sayılabilecek bir rakam ödemesi sebebiyle bu durumda olan SP teşhisli çocuklarımız ya eve mahkûm bir hayat yaşıyor ya da konforsuz ve tıbbi gereksinimlerini karşılamayan pusetlerde taşınarak yasam kaliteleri düşürülüyor.

Tablo 5-14: İhlâl bildirimi

Tablo 5-14'te bildirilen ihlâl vakasında, engelli annesi, ağır engelli, klasik mekanik sandalyede oturmayacak durumda olan engelli kızı için puset tipi tekerlekli sandalye bedelinin ödememesiyle temin edilemediğini ifade etmektedir. Gerçekten de, SUT'ta öngörülmeyen, bu spesifik amaçlı ve piyasa bedeli 4 ila 5 bin TL arasında değişen (puset tipi) tekerlekli sendeleye bedeli, SGK tarafından karşılanmamakta, bunun yerine, 2013 yılı rakamlarına göre 220 TL üzerinden bedellendirilen, mekanik tekerlekli sandalye bedeli hak sahibine ödenmektedir.[483] SUT ödeme sistemi, ne yazık ki, bu tür durumlar için esnek olmayan bir formattadır. Daha da ötesinde bu format, sağlık yardımı ödemelerini geri çevirmenin ya da ödememenin bir aracı haline gelmiştir.

SUT'ta tanımlanmayan tedavi, ilaç, tıbbi sarf malzemesi ve medikal malzemeler konusunda, yapılan idari başvurulara, SGK tarafından genellikle, taleplerin ilerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarda değerlendirileceği yönünde esnek, muğlak öteleyici ifadeler içeren cevaplar verilmektedir. İzleme çalışmaları sırasında, TOHAD tarafından, transfer liftleri bedellerinin karşılanması konusundaki talebe, 04.03.2014 tarihinde "Başkanlığımıza intikal eden, ellerini kullanamayacak derecede engelli bireylere transfer lift temini talebini içeren ilgide kayıtlı yazınız incelenmiş olup, öneri ve talebiniz Bilimsel Komisyon toplantılarımızda gündeme getirilecektir." şeklindeki cevap, bunun tipik bir göstergesidir.[484] SGK'nın bu yöndeki taleplere standart bir cevap verdiği ve sonrasında atalet halini sürdürdüğü çok açıktır zira izleme çalışmaları içerisinde, yapılan ve mekanik tekerlekli sandalye ödeme bedellerinin artırılmasını talep eden (yine TOHAD tarafından) yapılan bir diğer başvuruya da SGK, 28.02.2014 tarihinde verdiği cevapta, talebin "bilimsel kurula" iletileceği ve değerlendirileceğini ifade etmiştir. İdari başvurulara idarenin 60 gün içerisinde olumlu ya da olumsuz cevap verilmesinin zorunluluk olduğu düşünüldüğünde ve bu yayının hazırlanmakta olduğu Mayıs 2014 sonu itibarıyla konu hakkında hâlâ bir gelişme olmadığı dikkate alındığında, idarenin talebe aslında zımnen ret cevabı verdiği açıktır.

Yukarıda ifade edilen sorunun ötesinde, genel olarak SUT'un engelli bireyin ihtiyacı olan her türlü medikal malzemenin karşılanmasında, standartlaştırılmış bir ödeme anlayışının geliştirilmiş olması sorunun en temel kaynağıdır.

SUT kapsamında bedeli ödenecek yardımcı cihazların nitelikleri engellinin fiziksel özellikleri ve ihtiyaçlarına göre belirlenme ilkesiyle değil, standart, niteliksiz cihazlarla sınırlı tutulmaktadır. Üstelik bu cihazlar için piyasa koşullarının çok altındaki ödemeler yapılmaktadır. Bu sorun, özellikle ortopedik engellilerin kullandığı (mekanik ya da akülü) tekerlekli sandalyelerde, işitme engelliler için daha yüksek standartlı, teknolojisi yüksek işitme cihazlarında kendini göstermektedir. Şüphesiz bu yaklaşımda mali kaygılar belirleyicidir. Ancak engelli bireyin, sağlığının korunarak, bireysel bağımsızlığını artırarak sağlanacak cihaz ya da araç gerecin, hem insan onurunun, hem temel hakların, hem de engelli bireyin ekonomik ve sosyal katma değer üretebilecek hale getirilmesinin bir gereği olduğu da açıktır. Aşağıda yer alan Haber 5-1, bunun tipik bir örneğidir.

483. Bkz. 10.04.2014 tarihli değişiklik tebliği işlenmiş güncel 2013 SUT, Ek-3C2, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/mevzuat/yururlukteki_mevzuat/tebligler (erişim tarihi: 20.05.2014)

484. SGK Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğü Tıbbi Malzeme Dairesi Başkanlığı'nın 04.03.2014 tarih ve 22092624/10304/1272067/3.650-091 sayılı cevap yazısı

Esra'yı siz de yürütebilirsiniz

Dokuz yaşındaki serebral palsi hastası Esra'nın iki ihtiyacı var: İyi bir fizik tedavi ile gezebileceği bir tekerlekli sandalye...

Haber 5-1: 03.02.2013 tarihli Radikal Gazetesi haberi

Haberde, engelli bir çocuğun, oturabilmesi için özel bir tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duyulduğu, ancak ailenin bütün çabalarına karşın, çocuk için (belediye, valilik ve kaymakamlık da dâhil olmak üzere) resmî kurumların hiçbirinden yanıt alamadıkları ifade edilmektedir. Burada en temel sebep, SGK'nın temin sisteminin, standartlaştırılmış ve aynı zamanda maliyet kısıtlayıcı yaklaşımla oluşturulmuş SUT anlayışından kaynaklanmaktadır. Söz konusu yaklaşım sadece medikal malzemeler için değil, işitme engelli bireylerin cihaz pil bedellerinin temin şart ve sayılarında olduğu gibi tıbbi tedavilerde kullanılan ilaçlar için de geçerlidir. Haber 5-2, bu yöndeki haberlere bir örnektir.

Zekâ geriliği var diye ilacı kesildi

İstanbul'da Özkaya ailesinin tek çocuğu Eyüp Can, nadir görülen bir hastalığın pençesinde. Organları sürekli büyüyor. İlacı ise yıllık 800 bin lira... 4 ay öncesine kadar ilacı karşılayan SGK, IQ'su düşük diye ödememe kararı aldı. Çocuk ölüme terk edildi

Haber 5-2: 07.06.2012 tarihli Türkiye Gazetesi haberi

Haber 5-2'de zihinsel engelli Eyüp Can isimli çocuğun, nadir görülen bir hastalık için kullanması gereken ve yılda 800.000 TL tutan enzim temelli bir ilacın temininin IQ yeterliğine bağlanmasından bahsetmektedir. Habere konu olayda, IQ yeterliliğinin altında kalan engelli çocuğun ilaç bedelinin karşılanması sona erdirilmiştir. Haberde, ilaç kullanımının zekâ düzeyi ölçümünü gerektiren boyutuna ya da zekâ düzeyi düşüklüğünün ilaç bedelinin ödenmemesini gerektirecek bir risk içerip içermediğine yer verilmemektedir. Ancak, haberde ilacı almayan engelli çocuğun ölüm riskiyle karşı karşıya olduğu açıkça belirtilmektedir. Haber özetle, SUT'un bu konuda zihinsel engelli bireylerin durumunu dikkate almadan hazırlandığını ve sistemin standartlaştırılmış yaklaşımı sebebiyle mağduriyetler doğurduğunu ortaya koymaktadır. Bahsedilen bu sorun, yayının hazırladığı Mayıs 2014'te ancak çözülebilmiştir. Radikal Gazetesinde konu hakkında verilen haberde,SGK'nın, 2011 yılında SUT'ta yaptığı değişikliğe bağlı olarak 6 yaş altındaki MPS hastalarından ileri derecede zeka geriliğine sahip olan hastalara uygulanacak tedavilerde IQ testi istenmeyeceği bildirilmektedir.[485] Sorunun çözülmesi şüphesiz ki önemlidir. Ancak, uygulamanın başladığı 2011 yılından 2014 yılına kadar engelli çocukların yaşadığı mağduriyetlerin nasıl sonuçlar vermiş olacağının da ayrıca düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

SUT'un, kurgusundaki bu sorunların dışında, bir diğer sorun da, sağlanacak hizmet ve yardımlarda, tedavi ya da malzeme bedelinin sağlanma koşulunun her zaman, tıbbi endikasyonlara bağlanması ve sosyal endikasyolara yer vermemesidir. Bu noktada, tıbbi detaylar üzerinden okurun dikkatinin dağılmaması amacıyla kolay anlaşılabilecek bir örnek vermekte yarar bulunmaktadır. SUT'a göre ortopedik engelli bireylere sağlanan akülü tekerlekli sandalyelerin temini için, ayakta durmak ve/veya yürümek için ayaklarını kullanamayacak durumda olan engellinin:

- El, ön kol ve kolun tek taraflı fonksiyonuna mani olan haller veya,
- Kalp yetmezliği, koroner arter hastalıkları,
- Kronik obstrüktif akciğer hastalıkları; ya da tekerlekli sandalyeyi hareket ettirememesi ya da hareket ettirmesi halinde kişinin sağlığının tehlikeye gireceği durumlarda, akülü sandalye verilebileceği ifade edilmektedir.[486]

Kriterlerden de anlaşılacağı üzere, kriterler tamamen tıbbi bakış açısına indirgenmiştir. Bu bağlamda, işine ya da okuluna gitmek zorunda olan ve her gün birkaç kilometre ya da daha fazla mesafe kat etmesi gereken ellerini kullanabilen engelliler ya da ikamet ettiği bölge engebeli ve kol gücüyle tekerlekli sandalye kullanılmasına müsaade etmeyen bölgelerde yaşanan engelli bireyler akülü sandalye alamayacaklardır. Bu durum, medikal malzemenin bireysel bağımsızlık kazandırma fonksiyonunun ihlâli anlamına gelmektedir. Nitekim konu hakkında yapılan ihlâl bildirim vakaları da mevcuttur. Tablo 5-15'te bu konudaki bir bildirime yer verilmiştir.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik engelli
İhlâl Konusu	Kişisel Hareketlilik
İhlâl Tarihi	Ağustos 2013
İhlâl Yeri	Eskişehir
Başvurucunun İfadeleri	Ben omurilik felçlisiyim, işe gitmekte zorlandığım için akülü araç yazdırmak için Yunus Emre Devlet Hastanesine başvurdum. Fakat sağlık kurulunda bana senin ellerin çalışıyor akülü araç alamazsın diyip rapor vermediler.

Tablo 5-15: İhlâl bildirimi

485. Radikal Gazetesi, 26.05.2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/iqun_yetmez_sana_ilac_yok_devri_bitti-1193824 (erişim tarihi: 26.05.2014)
486. 10.04.2014 tarihli değişiklik tebliği işlenmiş güncel 2013 SUT, Ek-3C2, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/mevzuat/yururlukteki_mevzuat/tebligler (erişim tarihi: 20.05.2014)

Tablo 5-15'te belirtildiği üzere, işe gitmek üzere uzun mesafelerde kullanmak amacıyla akülü tekerlekli sandalye isteyen bir engelliye ellerini kullanabildiği gerekçesiyle, akülü sandalye raporu verilmemiştir. Şüphesiz ki, doktorlar, SUT cetveli kapsamında, ellerini kullanabildiği için bu hakkın kullanımı yönünde rapor verememektedirler. SUT'un gerek bu tip yardımcı cihaz temin kriterleri ve gerekse de piyasa koşullarının altında bedel ödenmesi konusunda davalar açılmaktadır. Açılan davalarda, mahkemeler genelde dava konusu maddelerin yürütmesinin durdurulmasına karar vermişlerdir. Ancak çoğu durumda, yargılama sürerken, SGK tarafından yürürlükteki SUT hükümleri kaldırılmış, küçük değişiklikler içeren yeni SUT'lar çıkarılarak yürümekte olan davaların konusuz kalarak düşmesi sağlanmıştır.

Nitekim, konu hakkında bir grup STK tarafından 2008 yılı SUT'taakülü tekerlekli sandalye için standart bir bedel belirlenmesine ilişkin düzenlemenin iptali için açılmış bir dava buna örnektir. Davada Danıştay 10. Dairesi; "uzman hekim veya sağlık kurulu raporuyla kullanılması zorunlu görülen tekerlekli sandalye veya akülü tekerlekli sandalyenin, hastalığı veya sakatlığı farklı olan, dolayısıyla her bireyin farklı özelliklere sahip, kendine özgü ve gereksinimlerine uygun sandalyeyi kullanacağı, piyasadan fatura karşılığında temin edilen bu sandalyenin bedelinin, genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere ödemesi gerektiği" gerekçesiyle SUT'ta fiyat belirlenmesi düzenlemesinin yürütmesini durdurmuştur.[487]

Ancak SGK bu karara uymak yerine, henüz kesin karar dahi verilmemişken, 2010 yılında yeni bir SUT çıkarmıştır. SGK bu yeni SUT'ta, bir önceki SUT'un hakkında yürütmeyi durdurma kararı verilmiş hükümlerini aynen muhafaza etmiş ve akülü tekerlekli sandalye bedeli olarak 2.200,00.TL ödeneceği yolunda düzenleme yapılmıştır.[488]

STK'lar, bu kez de SUT 2010 için aynı gerekçelerle dava açmış, bu davada da Danıştay 10. Dairesi, neredeyse 2009 yılındaki karara birebir benzeyen bir kararla birlikte yürütmeyi durdurma kararı vermiştir.[489] Danıştay 10. Daire kararında, "uzman hekim veya sağlık kurulu raporuyla kullanılması zorunlu görülen tekerlekli sandalye veya akülü tekerlekli sandalyenin, hastalığı veya sakatlığı farklı olan, dolayısıyla her bireyin farklı özelliklere sahip, kendine özgü ve gereksinimlerine uygun sandalyeyi kullanacağı, piyasadan fatura karşılığında temin edilen bu sandalyenin bedelinin, genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere ödemesi gerektiği" ifadesine yer vermiştir.

Ancak, 2009 yılındaki Danıştay kararı nasıl çıkarılan yeni SUT ile hükümsüz kaldıysa, 2010 yılındaki kararın akıbeti de benzer şekilde olmuştur. SGK yeni çıkardığı SUT'larla aynı tutumunu sürdürmüştür. Hâlihazırda yürürlükte olan 2014 yılında güncellenmiş SUT, 2013'te aynı mantıkla oluşturulmuş hükümlerle yürürlüktedir.

Görüldüğü üzere, sosyal güvenlik sisteminde hak ihlâline sebebiyet veren hükümlerle ilgili davalarda bu yöntemle yargı yoluna başvurma anlamsızlaştırılmakta, yargı yoluyla hak arayan bireylerin taleplerinin etrafından dolaşılmakta, değişiklik talepleri by-pass edilmekte, iptali istenen hüküm kaldırılarak ufak değişiklikle yenisi konmakta ve birey aynı yöntemle sürekli dava açmaya mecbur edilmektedir. Artık bu konuda engelli bireyler arasında "öğrenilmiş çaresizlik" yaygın olup hak arama yollarının tüketildiği kanısı yerleşmektedir.

Yukarıda sıralanan tüm bu olumsuzluklar, SUT kapsamında malzeme temini için öngörülen bürokratik prosedürler ve medikal malzemenin engelli birey tarafından satın alınıp, ücretinin kurum tarafından (45-60 gün) sonra ödenmesi uygulamasıyla birleşince, sistem engelliler bakımından ol-

487. Bkz. Danıştay 10. Dairesi'nin 2009/4576 E. sayılı kararı
488. Bkz. SUT 2010, 25.03.2010 tarihli 27532 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete
489. Bkz. Danıştay 10. Dairesi'nin 2010/6710 E. sayılı kararı

dukça hırpalayıcı hale dönüşmektedir. Engelli, ulaşım güçlükleri içerisinde hastane ve SGK il müdürlükleri arasında mekik dokumakta, ardından, ekonomik zorluklarla (kimi zaman daha uygun cihaz için kendi bütçesinden önemli farklar ödeyerek) medikal malzemesini almakta ve sonra da bu bedeli kurumdan tahsil etmek için uğraş vermektedir.

Bu zorlu süreç yüzünden hakkını kullanmaktan vazgeçen engelliler olmakta, bu engelliler, yardım toplayan STK'lardan tekerlekli sandalye vb. medikal malzemeyi bağış şeklinde almaya çalışmaktadırlar. Yasalarla tanınmış, yıllarca prim ödemiş engelli bireylerin bu tip çözümlere yönelmesi ise, dar anlamda sosyal güvenlik sisteminin, geniş anlamda ise mevzuat sistemimizin bir ayıbı haline gelmektedir.

Sonuç olarak, SGK tarafından yürürlüğe konulan SUT'larla, tedavi edici, koruyucu, hareket kolaylığı sağlayıcı, her tülü ilaç, medikal malzeme ve sarf malzemesine erişimde getirilen kısıtlamalar nedeniyle engellilerin yaşam hakları kısıtlanmaktadır. Engelli bireylerin tedavi ve sağlık yardımı hizmetlerinden yararlanmasının önündeki bu en yapısal sorunun sebebi idarenin mali kaygılarıdır.

5510 sayılı Kanunda yapılan değişiklik ile SUT'ta (engelliler konusunda) öngörülen her türden sağlık yardımlarının belirlenmesinde ASPB'nin görüşünün alınmasını zorunlu kılan düzenleme bu bağlamda olumlu bir adımdır. Bu değişikliğin, sorunların çözümü için –yeterli olmasa da başlangıç olarak- olumlu bir etki yaratacağı değerlendirilmektedir.

5.3.2.Teşhis, Tedavi ve Rehabilitasyon Hizmetleri ve Hizmet Standardı Sorunları

Engellilerin teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri alanında yaşanan sorun başlığı birden fazla alt başlık içermektedir. Zira engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanırken, özelleştirilmiş hizmetlere dair sorunlar, ana sorunun bir boyutunu, hizmetlerin erişilebilirlik ve standartları da bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Bu başlıklar aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

5.3.2.1.Engelli Bireylere Yönelik Özelleştirilmiş Teşhis ve Tedavi Hizmetleri

Engelli bireylere yönelik teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin özelleştirilmiş personel ve koşullarda yapılması alanında çok ciddi sıkıntılar mevcuttur. Her şeyden önce rehabilitasyon hizmetleri konusunda uzmanlaşmış merkezlerin ve branş hastanelerinin ülke genelinde dağılımı sorunlar içermektedir. Rehabilitasyon hizmetlerinin verildiği hastanelerin bulunduğu il sayısı 10, ruh ve sinir hastalıklarının bulunduğu il sayısı 9'dur.

Türkiye'de ruh sağlığı hizmetleri ve zihinsel engelli bireylere yönelik hizmetler halen ağırlıklı olarak kurum temellidir.[490] Bunun sonucu olarak bu tür sorunlar yaşayan kişiler bölgesel ruh sağlığı hastanelerine erişebilmek için kilometrelerce yol kat etmek zorunda kalmakta, tedavi süreçleri boyunca yaşadıkları çevreden kopmaktadırlar. Zihinsel engelli bireyler için ise yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezleri bulunmaktadır. Bunlar da yine ulaşılması güç bölgelerdedir. 2010 yılında açıklanan ulusal ruh sağlığı eylem planına göre toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerine geçilmesi öngörülmektedir. Buna göre Türkiye'nin tüm illerinde toplum ruh sağlığı merkezleri açılmaktadır. Bu merkezler ayaktan tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunmaktadır.

RUSİHAK tarafından yapılan saha araştırmalarına göre bu merkezlere devam eden kişilerin hastaneye yatış oranlarında ciddi bir düşüş görülmektedir. Bu oldukça olumlu bir gelişmedir.

Ancak bu merkezlerde de hâkim olan model ruhsal rahatsızlıkları bir bozukluk olarak gören tıbbi modeldir. Hâlbuki bu model gelişmiş ülkelerde yerini söz konusu rahatsızlıkları toplumun örgüt-

490. Bölümün bu başlığında ruh sağlığı ile ilgili bilgi ve görüşler, izleme çalışmaları katılımcısı RUHSİAK tarafından hazırlanmıştır.

lenme biçiminden kaynaklanan bir engellilik durumu olarak gören sosyal modele bırakmaktadır. Bu modelin Türkiye'de sağlanan tüm hizmetlerde baskın hale gelmesi ve tüm toplumsal yaşamın buna göre örgütlenmesi gerekmektedir. Bu başarılabilirse iyileşme yönelimli tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri hayata geçirilebilir. Mevcut modelde iyileşme bir olanak olarak gerçekleşememektedir. Ailesi olmayan, kronik olarak hasta olduğu düşünülen kişiler ve zihinsel engelli bireyler de sıklıkla devletin kurumlarından özel bakım merkezlerine yönlendirilmektedir. Söz konusu kurumlar oldukça keyfi uygulamaların hâkim olduğu yerlerdir ve çoğu zaman kişinin yaşamaya alışık olduğu yerlerden çok uzaktadırlar. Bu durum EHS'nin sağlık hakkını düzenleyen 25. maddeye aykırılık teşkil etmektedir. Zira EHS'nin 25. maddesinin (c) bendi: "Kırsal alanlar dâhil olmak üzere, sağlık hizmetlerinin mümkün olduğu kadar, kişilerin yaşadıkları yerlerin yakınında sağlanmalıdır." demektedir. İzleme çalışmalarının medya taramaları sırasında tespit edilen haberlerde bu tespitin haklılığını gösteren olaylara rastlanmıştır. Haber 5-3'te sunulan bir haber, buna örnektir.

Hastaneden kaçtı donarak öldü

BATMAN'daki Ahmet Kaya Halk Evi yakınındaki tarlada bir erkek cesedi gören vatandaşlar durumu polise bildirdi. Olay yerine gelen polisin yaptığı araştırmada, cesedin 13 gün önce hastaneden kaçan zihinsel engelli Servet Yılmaz'a ait olduğu saptandı. Yetkililer, Servet Yılmaz'ın hastaneden kaçarak 10 kilometre uzaklıktaki evine gitmek isterken tarladaki balçığa saplandığını ve soğuktan donarak öldüğünü söyledi. **(DHA)**

Haber 5-3: 21.01.2013 tarihli Şok Gazetesi haberi

Haber 5-3'te belirtilen olaya göre Batman'da bir psiko-sosyal engelli birey, tedavi gördüğü hastaneden kaçtıktan sonra, 10 km uzaklıktaki evine giderken yolda donarak ölmüştür. Olay psiko-sosyal engellinin neden hastaneden kaçtığı, O'nu izlemesi gereken hastane görevlilerinin nasıl olup da bu olayı önleyemediği, hastaneden kaçıştan, ölüme kadar uzanan süreçte nasıl olup da engellinin bulunamadığı vb. yönleriyle üzerinde durulması gereken bir olay niteliğinde olup, sistemi sorgulamayı gerekli kılmaktadır.

Keza, ruh ve sinir hastalıkları konusunda hizmet veren hastanelerin güvenlik önlemleri, hastanelerde, psiko-sosyal engelli bireylere yönelik hizmetlerin kalitesi sorgulatır durumdadır. Söz konusu hizmetlerin, coğrafi olarak yaygın, kişileri yaşadıkları yerlerden yalıtmayan, yatılı bakım ve tedavi süresini minimuma indiren, ekonomik olarak ulaşılabilir hizmetlere çok ciddi bir ihtiyaç vardır.Psiko-sosyal ve zihinsel engelli bireylere yönelik tedavi hizmetlerinin insan haklarına duyarlı olup olmadığının tespit edilebilmesi, insan hakları ihlâllerinin önlenebilmesi için bağımsız ve sivil bir izleme mekanizmasının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Tedaviye erişimde yaşanan sıkıntılara benzer bir biçimde ruhsal ve zihinsel sorunlar yaşayan bireyler süreğen bir rehabilitasyon hizmetine çoğunlukla erişememektedir. Bu da sadece ilaç ve elektroşoka dayalı mevcut tedavi sisteminin ciddi bir iyileşmeyle sonuçlanmamasına sebep olmaktadır.

Psikoterapi ülkemizde halen oldukça lüks bir uygulamadır; hiçbir sigorta psikoterapi gibi rehabilitasyon hizmetlerini kapsamamaktadır, hatta psikiyatri dışındaki disiplinler (psikoloji, sosyal hizmetler, vb.) meşru disiplinler olarak görülmemektedir ve kurumlarda bu alanlarda işini yapabilen uzman sayısı çok azdır. İyileşme nosyonuyla şekillenen, kişilerin zayıf yanlarının yanısıra güçlü yanlarını ve potansiyellerini de dikkate alan, teşvik eden iyileşme yönelimli rehabilitasyon süreçlerine çok ciddi ihtiyaç vardır.

Diğer yandan, rehabilitasyon hastaneleri bakımından da durum iç açıcı değildir. Hâlihazırda Türkiye'de 10 ilde bulunan rehabilitasyon hastanelerinin yatak kapasitesi, 1.727'dir. Şüphesiz, özelleşmiş hizmet veren bu rehabilitasyon hastanelerinin kapasitesi yetersizdir. Engelli bireylere bu hastanelerde aylara varan yatış süreleri verilmektedir. Rehabilitasyon süreleri 3 aylık sürelerle kısıtlanmakta, belirli periyotlarla tekrarlanması gereken rehabilitasyon hizmetleri kapasite yetersizlikleri yüzünden tekrarlanamamaktadır.

Engelli bireylerin, branş hastalarından yararlandıkları tedavilerin dışında, diğer sağlık kuruluşlarından, konu hakkında uzman hekimlerden alacakları tedaviler konusunda da sorun vardır. Engelli bireylere yönelik tedavi hizmetleri, engel durumunun bir sonucu olarak, spesifik bazı yaklaşım ve uygulamaları gerektirmektedir. Her şeyden önce, tedavi yaklaşımları faklılıklar gerektirebilmektedir. Örneğin bir diş sağlığı uygulaması, otizmli, spastik engelli bireyler ya da zihinsel engelli bireyler için bu konuda uzmanlaşmış diş hekimlerini ve (anestezi, özel ağızlıklar vb. özel) uygulamalarını gerektirmektedir. Bir omurilik felçlisinin ürolojik tedavilerinde, engelliler ve nörojen mesane üzerine spesifik çalışmış ürologların görev alması gerekmektedir. Bunun yanında teşhis ve tedavi hizmetlerinin verileceği sağlık kuruluşlarının fiziksel olarak erişilebilir, hizmete erişim bakımından da her türlü (kabartma yazılı hasta hakları bildirgesi, aydınlatılmış onam, işitme engelliler için işaret dili bilen personel olmaması vb.) açılardan her türlü dezavantajı bertaraf edilmiş olmasını gerektirir. Ancak bu konudaki uzman sağlık görevlisi dağılımı, engelli bireyleri ve yakınlarını zor durumda bırakmaktadır. Tablo 5-16'da bu konuda bir örnek sunulmaktadır.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Engelli Birey Yakını
İhlâl Konusu	Diş Tedavisinin SGK Kapsamında Yapılmaması
İhlâl Tarihi	Şubat 2012
İhlâl Yeri	Hatay
Başvurucunun İfadeleri	Benim ikiz otistik oğluma, uyutularak diş tedavisi yapılması gerekti. İskenderun'da ikamet ediyoruz. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi bizi özel bir merkeze sevk etti ve peşinen 1.750 TL parayı ödeyerek özelde yaptırdım, SGK ödeyemeyeceğini belirtti. Hem bölgenin bu konuda imkânları olmadığı söyleniyor hem de ödeme yapılmıyor.

Tablo 5-16: İhlâl bildirimi

Tablo 5-16'da da görüleceği üzere, bir engelli yakını, anestezi altında yapılması gereken diş tedavisini (olasılıkla kapasite sorunu yüzünden) üniversite hastanesinde yaptıramadığını, bu sebeple, özel hastanede bu hizmeti almak zorunda kaldığını ve bu yüzden ciddi miktarda bir fark ücreti

ödediğini beyan etmektedir. Olaydan da anlaşılacağı üzere, engelli bireyler için uygun koşullara haiz hastane ve ADSM olmayışı ya da bu hastanelerdeki kapasite sorunları, engelli bireyleri ve yakınlarını, yüksek külfetler ödemek durumunda bırakabilmektedir.

Çoğunlukla, muayene ve ilaç temini için rapor alımlarında özel hastanelere fark ücretleri ödenmesi ya da başka illerdeki hastanelere başvurulması engelli bireyler ve aileleri tarafından (hakları olmasına rağmen) direnç gösterilmeden sineye çekilmekte, yıllara yayılan sürelerde bu konuda harcamalar yapmakta ve birikimlerini, zamanlarını kaybetmektedirler. Ancak, özellikle düzenli tedavilerde veya sorunun çözümünde uzman doktorun sayılı olduğu ve bu hekimlerin özel hastanelerde olduğu ertelenemeyecek, ötelenemeyecek cerrahi operasyonlarda bu sorun en üst noktaya çıkmaktadır. Haber 5-4 bu durumun bir örneğini ortaya koymaktadır.

Engelli kızının tedavisi için yardım bekliyor

OSMANİYE (CHA) - Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde zihinsel engelli genç kızın ailesi kızlarının tedavisi için yardım bekliyor.

7 Mart Mahallesi'nde ikamet eden Hatice Kaya, zihinsel engelli kızı Merve Kaya'nın (22) tedaviye ihtiyacı olduğunu, ancak ekonomik durumları kötü olduğu için yaptıramadıklarını söyledi. Anne Kaya, "Kızım doğduktan birkaç ay sonra ateşli hastalık geçirdi ve beyni oksijensiz kaldığı için beyninde hasar oluştu. Kızımın hastalığını biz sonradan fark ettik, fakat o zamanın şartlarında tedavi ettiremedik. En son gittiğimiz doktor 'kızınız daha büyük hastanelerde tedavi edilmelidir' dedi. Maddi durumumuz kötü olduğundan iyi hastanelere gidemiyoruz. Ben ev hanımıyım, eşim ise seyyar tablacı. Geçimimizi sor sağlıyoruz." dedi. Kızının hastalığının 22 yıldır devam ettiğini ifade eden anne Kaya yetkililerden ve hayırseverlerden destek isteyerek, şöyle konuştu: "Kızımın bakımı çok zor, yalnız bıraksanız kaçar kaybolur. Tüm ihtiyaçlarını ben gideriyorum. Kızım söylenenleri anlıyor, bir kaç kelime söylüyor. Ben namaz kılarken beni takip etmiş 'amin' kelimesini de öğrenmiş. İyi bir eğitim ve tedavi ile kızımın düzeleceğini ümit ediyorum."

Baba Musa Kaya ise yıllardır kızının hastalığı ile mücadele ettiklerini ve tedavisi için yetkililerden yardım beklediğini söyledi.

Haber 5-4: 06.02.2012 tarihli Adana Son Nokta Gazetesi haberi

Haber 5-4'te, Osmaniye'de yaşayan zihinsel engelli genç bir kızın tedavi olanaklarından faydalanabilmesi için yerel hastanedeki doktorlar aileye tedavinin "daha büyük bir hastanede" sürdürülmesi tavsiyesinde bulunmaktadır. Ancak, seyyar satıcılıkla yaşamını idame ettiren ailenin bu tür bir imkânı bulunmadığı belirtilmektedir. Haber 5-6'da ise Rize'de (cihazlı ya da özel bir başka aparatla mı olacağı belirtilmemekle birlikte) 9 yaşındaki ortopedik engelli bir kızın, ameliyat olması için yardım toplama kampanyası düzenlendiği haberine yer verilmektedir.

Şevval'e hayırsever aranıyor

Rize'nin Çayeli ilçesindeki 9 Mart İlkokulu 4. sınıfta okuyan 9 yaşındaki Şevval Gerz'in bedensel engelinden dolayı tekerlekli sandalye ile okula gelmesine üzülen sınıf arkadaşları, sınıf öğretmenleri Suna Hürremoğlu'na, Gerz'e yardım etmek istediklerini söyledi. Öğrenciler daha sonra Hürremoğlu'nun desteği ile Çayeli Kaymakamlığı'ndan izin alarak, ameliyatla yürüme imkanı bulunduğu ancak maddi durumları elverişli olmadığı için ameliyatı yaptıramadığı belirtilen Şevval Gerz için 2 hafta önce yardım kampanyası başlattı. Hürremoğlu ve öğrenciler, kampanya kapsamında kermes düzenledi. Kermeste oyuncaklarını, kitaplarını ve elbiselerini satan öğrenciler, 3 bin lira topladı.

Rize'de yürüyebilmesi için ameliyat olması gereken 9 yaşındaki Şevval'in arkadaşları, kendi oyuncaklarını, elbiselerini bile sattı ama ameliyat masrafı için yetmedi

22 BİN TL TOPLANDI

Kampanyaya devam eden öğrenciler, hayırseverlerin ile katkılarıyla Şevval için 22 bin lira toplamayı başardı. Şevval'i ameliyat ettirmek için 55 bin liraya ihtiyacı olan öğrenciler, yetkililerden ve vatandaşlardan kendilerine destek olmasını istiyor. Sınıf öğretmeni Suna Hürremoğlu, bedensel engeli nedeniyle yürüyemeyen Şevval Gerz'in daha önce 2 ameliyat geçirdiğini ancak yürüyebilmesi için 2 ameliyat daha olması gerektiğini belirtti. Zeki bir öğrenci olan Şevval Gerz'i ameliyat ettirebilmek amacıyla öğrencilerle kampanya yürüttüklerini dile getiren Hürremoğlu, "Şevval, ortopedik engelli. 4 yıldır öğretmenliğini yapıyorum. Şevval için çeşitli kermesler düzenledik. Öğrenciler oyuncaklarını, kitaplarını ve kullanmadıkları elbiselerini Şevval için sattı. Kermeslerden 3 bin lira gelir elde edildi. Ancak Şevval'in yürüyebilmesi için 2 ameliyat daha gerekli ve bunun için de 55 bin liraya ihtiyaç var" dedi. Kampanyada 22 bin lira topladıklarını belirten Hürremoğlu, "Şevval'e yardım etmek isteyen duyarlı vatandaşları Halkbank Çayeli Şubesi'ndeki "01010350" numaralı hesaba yardımda bulunmaya çağırdı.

Haber 5-5: 24.01.2013 tarihli Sabah Gazetesi haberi

Haber 5-5 ve 5-6, ciddi bir soruna işaret etmektedir. Ancak, bunun da ötesinde, yurtiçinde tedavisi bulunmayan hastalıklar ya da engelliliği durdurucu, geriletici ya da ortadan kaldırıcı tıbbi işlemler için durum daha büyük bir sorun ortaya koymaktadır. Haber 5-6'da ele alınan olayda, Irmak isimli görme engelli kızın, leberretine isimli hastalığının yurtdışında tedavisinin gerektiği ve ailenin bu konuda destek beklediği bilgisine yer verilmektedir.

Irmak gözleriyle görmek istiyor

Irmak Irkıl, dünyada görme engelli çocukların yüzde 10 ila 20'sini ilgilendiren, doğuştan gelen ve körlüğe yol açan Leber retina hastalığına yakalandı. Yurt dışında tedavi görürse, dünyanın tüm renklerini görebilecek, karanlıktan aydınlığa çıkacak. Doğuştan gelen Leber retina "amorozu", retinada geri döndürülemez bozulmaya yol açarak, körlüğe sebebiyet veriyor. Bu hastalığa yakalanan çocuklar, bakışlarını sabitlemekte ve bir şeyi gözle izlemekte zorlanıyor. *(İHA)*

Haber 5-6: 22.01.2013 tarihli Yurt Gazetesi haberi

5.3.2.2. Teşhis ve Tedavi Hizmetlerinde Erişilebilirlik ve Hizmet Standartları

Sağlık hizmetlerinde erişilebilirlik koşullarının uygun olmamasının, engelli bireylerin sağlık hakkının kullanımına yönelik bir ihlâl doğuracağı açıktır. Bu ihlâl, hakkın kullanımının engellenmesi sonucunu verebileceği gibi, insan onuruna ve çağın standartlarına uygun olmayan koşullarda sağlık hizmetinden yararlanması boyutuyla da gerçekleşebilir.

İzleme çalışmalarının ortaya koyduğu üzere, sağlık hizmetlerine fiziksel koşullar ya da hizmetin kendisinin erişilebilir olmaması bakımından birçok ihlâl söz konusu olmaktadır.

Bölümün "5.2.2.1.2 Sağlık Hizmetlerinde Erişim Olanakları" başlığında da detaylı bir biçimde anlatıldığı üzere, 476 hastane ve ADSM'yi odak alan erişilebilirlik çalışmalarında hastane ve ADSM'lerin erişim olanaklarının, hâlâ engelli bireyler için uygun koşulları sağlamadığı –verilerle- ortaya konulmuştu. Verilere göre, önemli sayıdaki hastanede işaret dili bilen personel bulunmamaktadır. En temel hasta hakkı olan, bilgilendirilme, aydınlatılmış onam vb. stratejik belgeler, görme engellilerin bağımsız bir biçimde kullanacağı kabartma yazılı ya da sesli (CD, MP3 vb.) materyallere işlenmemiştir. Hastanelerin yine önemli bir kısmında engelli tuvaleti ya da yatalak derecede engelliler için öz bakım odalarına sahip değildir. Kaldı ki, söz konusu hizmet ve düzenlemelerin bulunduğunu ifade eden hastane ve ADSM'lerin bu düzenlemeleri ne derece standartlara uygun olarak yaptığı da belirsizdir. Bu hususun, yapılacak spesifik çalışmalarda test edilmesi gerekmektedir. Ancak, medya taramalarında ve bireysel ihlâl bildirim vakalarında ulaşılan bazı veri ve bilgiler, bunun aksini söylemektedir.

Bölümün hukuksal çerçeve konu başlığında da ele alındığı üzere, Sağlık Bakanlığı'nın 2010 yılında yayınladığı 2010/79 sayılı Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge'de, sağlık kuruluşlarına her türlü fiziki düzenlemenin yapılması talimatı verilmiş, bunun yanında, hizmet kalitesini artırıcı birçok uygulama da öngörülmüştür. Ancak bu genelgeye rağmen, genelgede altı çizilen hususlarda sorunlar yaşanmaya devam etmektedir. Aşağıda paylaşılan bazı ihlâl bildirimleri ve gazete kupürleri, bu tespiti doğrular niteliktedir.

Sağlık Bakanlığı'nın genelgesinde, "*Özürlülere sunulan sağlık hizmetleri konusunda ilgili personel hizmet içi eğitim programlarına alınacak ve eğitimlerinin sürekliliği sağlanacaktır.*" uyarısı bulunmaktadır. Ancak, Haber 5-7'de sunulan haber, bu hususun uygulanmadığının dramatik bir örneğini teşkil etmektedir.

Röntgen cihazının
ALTINDA ÖLDÜ

İstanbul'da çocuğunu hastaneye götüren kadının başına inanılmaz bir olay geldi. Çocuğunun röntgenini çektirmeye çalışan anne, cihazın altında kalarak hayatını kaybetti

3 hekime çalışma
ADLİYEDE

Haber 5-7: 30.05.2013 tarihli Yurt Gazetesi haberi

Haber 5-7'de, İstanbul'daki bir hastanede üzerine röntgen cihazı yıkılan bir kadının ölüm haberine yer verilmiştir. Şüphesiz ki bir hastanede yaşanan bu olay, kabul edilebilir değildir. Ancak ölüm olayının ardında yatan sebep, daha da düşündürücüdür. Zira olay, ölen kadının engelli çocuğunun röntgenini çekilmesi esnasında, personelin, anneden engelli çocuğun ellerini ve kollarını tutması için yardım istediği sırada gerçekleşmiştir. BU sırada röntgen cihazı devrilmiş ve anne ölmüştür. Olayda cihazın düşmesi, ayrı bir konu olmakla birlikte, normal şartlarda (özellikle de genelge hükümleri kapsamında) personelin yapması gereken bir işin, aileye yaptırılması, başlı başına bir ihlâl niteliğindedir. Ancak, ölümle sonuçlanan bu olayda olduğu üzere, bir çok engellinin hastanelerde, röntgen, manyetik rezonans (MR), tomografi vb. uygulamaları sırasında gerekli olan transfer işlemlerinin, hastane personelinden yardımı olmadan, engelli yakınlar tarafından yerine getirildiği bilinmektedir. Keza izleme çalışmalarının "5.2.2.1.2. Sağlık Hizmetlerinde Erişim Olanakları" başlığında da paylaşıldığı üzere, birçok sağlık kuruluşuna engelli bireylere yardımcı olacak bir birim ya da personelin olmadığı yönünde veri de mevcuttur.

Nitekim medya taramalarında tespit edilen bir başka haber, bu eksikliğin yarattığı bir başka soruna işaret etmektedir. Haber 5-8'de ele alınan olayda, bir aile, hastanede teşhis-tedavi hizmeti alan engelli kızlarının kaybolduğunu belirtmekte, kaygılarının kızlarının kaçırıldığı yönünde olduğunu dile getirmektedirler.

Fatma ve Necati Acar çifti yetkililerden yardım istedi.

'Kızımızı hastaneden kaçırdılar'

İzmir'in Ödemiş ilçesinde belediye temizlik işçisi olarak çalışan Necati Acar, yüzde 50 zihinsel engelli ve pankreas kanseri kızı Fatma'nın (18), 10 Mayıs günü tedavi için götürdüğü İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde kaybolmasının ardından, kaçırıldığını iddia ederek savcılığa dilekçe verdi. Belediye temizlik işçisi Necati Acar, yüzde 50 zihinsel engelli raporu bulunan pankreas hastası kızı Fatma Acar'ı 10 Mayıs günü hastaneye götürdüğünü, kızının hastaneden bir anda ortadan kaybolduğunu söyledi. Kızının kaçırıldığını iddia eden baba Acar, Ödemiş Cumhuriyet Başsavcılığı'na dilekçe vererek bulunmasını istedi. Fatma'nın daha önce de bir kez kaçırıldığını ve daha sonra bulunduğunu ifade eden baba Necati Acar, "Hastanedeki güvenlik kameralarının incelenmesini istiyorum. Eğer incelenirse kızının kaçırıldığı ortaya çıkacaktır. Kızım 18 yaşını henüz yeni doldurmuştu. Bir an önce bulunmasını istiyorum" diye konuştu. Kayıp kızın annesi Ayşe Acar da, "Eğer kızım bulunup tedavi görmez ise ölecek. Bir an önce bulunması gerekiyor" diyerek gözyaşı döktü. Gözü yaşlı anne, Fatma'nın tek kardeşinin de kalbinin delik olduğunu ifade etti.

Haber 5-8: 18.05.2013 tarihli Habertürk Gazetesi haberi

Genelgenin bir diğer maddesi olan, engelli hastalara öncelik verilmesi yönündeki uyarıların hastanelerde ne derece uygulandığı ise tartışmalıdır. Medya taramalarında ulaşılan bu haberlerden birisi, Haber 5-9'da paylaşılmıştır.

Haber 5-9: 11.01.2012 tarihli Hürriyet İzmir Gazetesi haberi

Haberde zihinsel engelli bireye, 8 ay sonrasına gün verildiği belirtilmektedir. Şüphesiz ki randevu süreleri sorunu, Türkiye'deki sağlık hizmetlerinde sadece engellilere yönelik olmayan, toplumun birçok kesimini etkileyen bu sorundur. Ancak, hareket kısıtlılığı olan, kendisi ve/veya ailesi ekonomik güçlükler içerisinde yaşadığı için özel sektör hizmetlerinden faydalanma imkânı daha düşük olan, hayatın tüm alanlarında dezavantaj yaşayan engelli bireylerin bu olumsuzlukların sonuçlarını daha şiddetli yaşadığı açıktır.

Sağlık hizmetlerinin engelliler bakımından bir diğer önemli alanı olan evde tıbbi bakım hizmetlerinde de sorunlara rastlanılmaktadır. Özellikle düzenli takip ve tıbbi uygulama ihtiyacı olan engelli bireyler için evde bakım hizmeti çok önemli bir ihtiyaca cevap vermek üzere uygulamaya konulmuştur. Nitekim Sağlık Bakanlığı'nın 2010/79 sayılı genelgesinde, "Evde bakım hizmetleri kapsamında her ilde ihtiyaca cevap verecek sayıda özürlü nakil aracı temin edilerek hizmete sunulacağı" ifade edilmiştir.[491] Bu bağlamda bakanlık, hem evde bakım hem de gerektiği durumlarda özel araçlarla hastaneye nakil aracı oluşturulması uyarısı yapılmıştır.

491. Bkz. T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü "Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin 07.12.2010 tarih ve B.10.0.TSH.0.14.29.00.05 sayılı Genelge'sin 10. maddesi, www.saglik.gov.tr/HM/dosya/1-70726/h/ozurlu.doc (erişim tarihi: 20.05.2014)

SOKAĞA ÇIKAMIYORUZ

Eve doktor hizmeti yok mu?

Yüzde 80 engelli bir oğlum var. 29 yaşında. Ayakta durmakta, yutmada zorluk çekiyor. Sıvı dışında beslenemiyor. Kendi ihtiyaçlarını gideremiyor. Doktora götüremiyorum. Çok ağır ilaçlar kullanıyor. İlaçlarının devamı için ayda dört defa doktora gitmek zorunda. Hastanelere gidemiyoruz. Kanunlarımıza göre, doktorların tedavi amaçlı eve hizmet verdiği söyleniyor. Ama yetkilileri arıyorum, böyle bir hizmetimiz yok, diyorlar... Biz ve bizim gibi evden çıkamayan hastalar ve yakınları ne yapacak. Bu konuda bir düzenleme istiyoruz. Sesimizi duyun lütfen.

Gülden Alp, Beşiktaş / İstanbul

Haber 5-10: 30.08.2012 tarihli Türkiye Gazetesi haberi

Ancak haber 5-10'da görüleceği üzere, evde bakım hizmeti sunmak bir yana, kimi illerde, başvuran engelli bireylere ya da yakınlarına "böyle bir hizmetimiz yok" denilerek olumsuz yanıt verilmektedir. Hizmetin verildiği durumlarda ise günleri bulan gecikmelerle bu hizmetin sağlandığı yönünde medya haberlerine de ayrıca rastlanılmıştır. Nitekim Haber 5-11'de çocuklarına heyet raporu çıkarmak için hastaneye götüremeyen yaşlı bir çiftin, çocuklarının engel durumunun ya eve gelecek sağlık ekipleri tarafından tespit edilmesini, ya da çocuklarının hastaneye nakil edecek bir araç desteğinin sağlanmasını talep ettikleri bildirilmektedir.

İzmir'in göbeğinde insanlık trajedisi

Konak'ta kartpostal misali bakımlı evler arasına sıkışan insanlık trajedisi yürek dağlıyor. Parasızlıktan, epilepsi ve engelli oğullarını doktora götüremeyen yaşlı anne baba, şehrin ortasında çaresizliği yaşıyor.

GÜZEL bahçelerin, aşı boyalı evlerin yükseldiği Konak'ta sessiz sedasız çaresizliğini yaşayan Yetim Ailesi, yaralarına merhem olacak bir dost eli bekliyor. Mustafa Dede ve Emine Nine 41 yaşındaki görme engelli ve epilepsi hastası oğulları Ömer'i parasızlık ve yaşlılıktan doktora götüremediği için gözleri önünde fenalaşan oğlu için her gün gözyaşı döküyor. Acılı aile "Çok şey istemiyoruz, ya gelip Ömer'e baksınlar ya da hastaneye götürsünler" diyor. Konak'ın orta yerinde 75 yaşındaki Mustafa Yetim ile 79 yaşındaki Emine Yetim, epilepsi hastası, zihinsel ve görme engelli 41 yaşındaki Ömer Yetim'i yaşlılık nedeniyle hastaneye götüremediği için her gün kahroluyor. Lüks mahallede yaşam savaşı veren yaşlı çift,engelli çocuklarının raporunu 2 yıldır yenile-temediği için ilaçlarını da alamıyor.

Çocuklarının ilaçlarını alabilmek için verilen raporu yenileteme yen yaşlı çift, çaresizliklerini gözyaşları içinde tüm İzmir'e haykırıyor. Eşinin Parkinson hastası olduğunu, kendisinin de yaşlılıktan yürümekte zorluk çektiğini anlatan Emine Yetim "Çocuğumun ilaçlarını alabilmek için raporunun yenilenmesi gerekiyor. Ama biz hastaneye gidemiyoruz. Taksi tutsak dahi, Ömer'i taşıyamıyoruz, kimse yardım etmiyor. Oğlum için 600 lira bakım parası alıyorum. Bununla yemek mi yiyelim, doktora mı gidelim, ilaç mı alalım? Ne yapacağımızı şaşırdık" diyerek gözyaşı döktü.

'İkimiz de yaşlıyız çok şey istemiyoruz ki'

Oğlunun bir bebek gibi bakıma ihtiyacı olduğunu anlatan baba Mustafa Yetim ise çok istemediklerini belirterek "Hastaneden görevliler bize yardım edemez mi? Sağlık Ocağı'ndaki doktor evde Ömer'e bakıyor ama, rapor verme yetkisi olmadığını söyledi. Lütfen biri gelsin, Ömer'i muayene edip rapor versin. Ya da Ömer'i hastaneye götürsünler. Karı koca hastayız, eziyet içindeyiz. Ömer'in sadece bir ilacını alabiliyoruz, o da aylık 15 lira. Diğerlerini alamıyoruz. Sesimizi duyan yok mu?" diye konuştu. ARDA YAVUZ

Yaşlı anne babanın tek dileği oğullarının raporlarını yenileterek, ilaçlarını alabilmek. Parasızlık ve yaşlılık nedeniyle mecalsiz kalan acılı anne-baba, hayırseverden yardım bekliyor.

Haber 5-11: 15.07.2012 tarihli Star Ege Gazetesi haberi

Haber 5-11'de de görüleceği üzere, engelli bireylerin hastanelere erişiminde ulaşım desteği ciddi bir sorundur. Ancak bu sorun, kimi hallerde hastaneler arası transferlerde ya da taburculuklarında dahi görülmektedir. 2010/79 sayılı Genelge'de bu konuda "Özürlü ve kimsesiz hastaların başvur-

dukları sağlık kuruluşundan başka bir sağlık kuruluşuna nakli gerektiğinde, imkânlar ölçüsünde transferi sağlanacaktır." uyarısı mevcuttur.[492] Ancak, medya taramaları sırasında engelli bireylerin transferi konusunda sorun bildiren birçok habere rastlanılmıştır. Haber 5-12, 32 gün yoğun bakımda tedavi gördükten sonra, taburcu edilen zihinsel engelli bir kadının hastanenin nakil desteği vermemesi sebebiyle, yakınları tarafından bir aracın bagajında evine götürüldüğü bildirilmektedir.

Yatalak hastayı bagajda evine götürdüler

Zeytinburnu'nda 32 gün yoğun bakımda yatan bedensel ve zihinsel engelli Dilek Çakan (21), taburcu edildiği gerekçesiyle ambulans tahsis edilmedi. Yaklaşık 7 saat hastane koridorlarında beklemek zorunda kalan hasta, yakınları tarafından otomobil bagajında evine götürüldü. Dilek Çakan'ın dayısı Recep Avcu ise, "Hastamız yüzde yüz yatalak ve özürlü. Burnunda maması ve yanında oksijen tüpü var. Hastane yetkililerine, 'Bu araçla gider mi?' diye soruyorum, 'Hayır gitmez,' diyorlar. 'Ambulans verin' dediğimde ise, 'Yok' dediler. İl Sağlık Müdürlüğü, sözkonusu hastane ile ilgili inceleme başlatılacağını bildirdi. İHA

Haber 5-12: 04.12.2012 tarihli Türkiye Gazetesi haberi

Bölümün 5.2.2.2. Sağlık Hizmetlerinde Erişim Olanakları Verileri konu başlığından buraya kadar işlenilen sorunların dışında da birçok sorunu olduğu aşikârdır. Bugün için, bu tip hak ihlâllerinin sayısı ve yayıldığı alt başlıklar altındaki dağılımı konusunda sayısal bir veri sağlamanın olanağı bulunmamaktadır. Çalışmanın sınırları ve hacmi bakımından, konuya burada nokta koyulmak durumundadır. Ancak, bu alandaki sorunların titizlikle takip edileceği, ölçüleceği ve karar mekanizmalarına, politika yapıcılara sonuçların bildirileceği izleme çalışmalarının devamında büyük bir fayda olduğu açıktır.

5.3.3. Sağlık Kurulu Raporları Sorunu

Bölümün kuramsal çerçeve ve Türkiye'deki yasal mevzuatın ele alındığı alt başlıklarda, engelli bireylerin engel durumlarının belirtildiği sağlık kurulu raporları ile ilgili mevzuata değinilmiştir. Sağlık kurulu raporlarının sağlık alanının içinde, iki boyutla yer almaktadır. Birincisi, sağlık kurulu raporları, belirli bir tedavi, tedavinin gerektirdiği ilaç, tıbbi cihaz, yardımcı cihaz, sarf malzemesi vb. hizmet ve yardımların belirlenmesi sebebiyle sağlık alanı içindedir. İkinci olarak ise, sağlık kurulu raporları, Türkiye'de, sağlık hizmetleri ile ilgili olmayan (vergi indirim ve muafiyetlerden faydalanma, engelli aylığı ve bakım yardım desteklerinin bağlanması, ehliyet alımı vb.) birçok alana etkide bulunan bir alanı kapsamaktadır. Yani sağlık kurulu raporları, bir yönüyle sağlık alanının içinde olmakla birlikte, birçok yönüyle de, sağlık hizmetleriyle ilintili olmayan alanların içerisinde yer alan bir konudur.

Sağlık kurulu raporları ile ilgili olarak yapılan izleme çalışmalarında kapsamında, sorunların iki konu başlığında öbeklendiği görülmüştür. Buna göre:

1- Engellilerin temin edecekleri her türlü sağlık hizmet ve yardımlarında, sağlık kurulu raporları kimi zaman engel teşkil edebilmekte,

2- Sağlık kurulu raporu ile ulaşılan eğitim, istihdam, sosyal haklar ve yardımlar, muafiyetler vb. birçok alanda tanınan haklara erişim esnasında, raporların veriliş şekli ve hatalardan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

492. Bkz. T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü "Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin 07.12.2010 tarih ve B.10.0.TSH.0.14.29.00.05 sayılı Genelge'sin 8. maddesi, www.saglik.gov.tr/HM/dosya/1-70726/h/ozurlu.doc (erişim tarihi: 20.05.2014)

Bölümün kuramsal çerçeve başlığında da ifade edildiği üzere, engellilere verilen sağlık kurulu raporları, tıbbi yaklaşımın bir ürünü olarak, fonksiyon kaybına vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan, bu fonksiyon kaybı Balthazard Formülü denen bir formülle hesaplanmaktadır. Ancak bu formül, gerek kendi yapısı gerekse de sağlık personeli tarafından iyi bilinmediği için çokça itilaflı durumların yaşanmasına sebep olmaktadır.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli Birey
İhlâl Konusu	Rapor Sorunu
İhlâl Tarihi	Ağustos 2013
İhlâl Yeri	İstanbul
Başvurucunun İfadeleri	Polio Sekeli (çocuk felci) geçirdim. Sağ ayağımda 15 cm kısalık ve kalçadan aşağıda hiç güç yok, sol ayağımın sadece üzerine basabiliyorum ayrıca hareket kısıtlılığı var ve iki koltuk değneği kullanıyorum. Şu an 41 yaşındayım ve belimde 45 derecenin üzerinde skolyoz mevcut ayrıca Post Polio Sendromu geçiriyorum ve artık 30 adım atamıyorum. Ayak ve kollarda kas gücü hemen bitiyor. Manuel tekerlekli sandalye kullanayım dedim o da yoruyor, 1-2 dakikada kollarımı kullanamaz oluyorum. Sağlık raporu alıyorum, bana, sen ellerini kullanabilirsin diyerek tablo 3.4 yürüyüş bozukluğundan değerlendirip %48 veriyorlar. Sağlık raporlarının asıl amacı engellinin günlük yaşam aktivitelerinin ne kadar etkilendiğine bağlı olması ama ellerimi kullanabildiğim için akülü sandalye kullanabilir raporu verilmiyor.

Tablo 5-17: İhlâl bildirimi

Tablo 5-17'de akülü tekerlekli sandalye talebinde bulunan bir engelli kişinin talebi, engel derecesi düşük gösterilmesi ve ellerini kullanabildiği gerekçesiyle reddedilmiştir. İhlâl bildiriminde de görüleceği üzere, sağlık kurulu raporu derecelendirmedeki hatalar, SUT'un getirdiği katı ve esnek olmayan düzenlemelerle birleşerek zincirleme bir olumsuzluk üretmektedir. Tablo 5-17'de engelli bireyin ifade ettiği olayda, engelli, aslında en doğal hakkı olan, durumuna en uygun bir yardımcı cihazdan, akülü tekerlekli sandalye alabilme imkânından mahrum kalmıştır.

Ancak sorun sadece Balthazard Formülü'nün getirdiği derecelendirme anlayışından türememektedir. Zira engellilere verilecek Sağlık Kurulu Hakkında Yönetmeliği'nin ekli cetvellerindeki derecelendirmelerin (eksikliklerine rağmen) yanlış yorumlanması da başlı başına bir sorun olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, bir engelliye farklı hastanelerde, farklı derecelerde raporlar verildiğine sıkça şahit olunmaktadır. Nitekim Haber 5-12'de bunun tipik bir örneği ortaya konmaktadır.

Aynı hastaya 3 hastane farklı rapor verdi

Bu da rapor skandalı!

Cam kemik hastasına 1. hastane yüzde 78, 2. yüzde 60 3. yüzde 40 'özrü var' dedi. Bu iyileşme aileyi şoke etti...

CAM kemik hastası Antalyalı Bünyamin Yeşilot (14), yürürken bile kemikleri kırıldığı için iki ay önce okulu bıraktı. Evde eğitim alması ve özürlü maaşı bağlanması için özürlü raporu gerekiyordu. Ailesi, çocuğu Akdeniz Üniversitesi Hastanesi'ne götürdü ve yüzde 78 özürlü raporu verildi.

Yardım beklerken...

Sağlık Bakanlığı kabul etmedi. Önerilen Atatürk Devlet Hastanesi yüzde 60 özürlü raporu verdi. Aile de buna itiraz etti. En son gittikleri Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi yüzde 40 özürlü raporu verdi. Aile şaşırdı... (DHA)

Çocuk bu halde taşınıyor

7 kez ameliyat olan, vücudu platinle dolan Bünyamin'i ailesi odadan odaya bile böyle kucaklayarak götürüyor.

Baba Yahya Yeşilot, verilen raporlara isyan etti.

Haber 5-12: 23.02.2013 tarihli Sözcü Gazetesi haberi

Haber 5-12'de görüleceği üzere, sağlık kurulu raporları, tutarsız sonuçlar üretebilmektedir. Habere konu olayda, cam kemik hastası bir engelliye, bir hastanede %78,2, bir hastanede %60 ve bir başka hastanede ise %40 engellilik derecesi verilmiştir. Raporlardaki bu çelişkiler, başvuru sebebi olan evde eğitim talebinin ihlâl edilme riski içermektedir. Diğer taraftan ufak darbeler ve zorlanmalarda bile kemiklerin kırılması riski bulunan bir cam kemik hastasının haber kupüründe görüldüğü üzere hastane ortamında bile kucaklarda taşınması ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur.

Engelli raporlarının tıbbi yaklaşımla hazırlanması ve raporu veren ekip içerisinde sadece sağlık personelinin bulunması, özellikle bakım yardımı, emeklilik vb. alanlardaki karar alma süreçlerine çok ciddi olumsuz etkilerde bulunabilmektedir. Özellikle engelli bireyin, fonksiyon kaybının ötesinde, öz bakım yeteneklerini yerine getirip getiremeyeceğinin bu raporlarda belirtilmesi ve "ağır engelli" olup olmadığının bu eksende raporlarda belirlenmesinin yarattığı olumsuz örneklere, izleme çalışmalarında sıkça rastlanılmıştır. Haber 5-13'te bu durumun bir örneği paylaşılmıştır.

AĞIR ENGEL

Son düzenlemenin ardından İzmir'de 1500 engellinin maaşı kesildi. Bunlardan biri yüzde 92 engelli Engin Özdemir, diğeri ise yüzde 83 engelli İsmet Şenöz. İki aile de perişan durumda

EGELİ ÖZEL HABER

KARABAĞLAR'DA oturan ve geçimlerini aşevi ücretle sağlayan 5 çocuklu Özdemir Ailesi'nin oğulları Engin Özdemir, yüzde 92 engelli olduğu halde, "ağır" grubuna girmedi. 19 yaşındaki İsmet Şenöz'de oran yüzde 82 olduğundan engelli maaşı kesildi.

18 YAŞ SIKINTI YARATTI

"RAPORU HAK EDİYOR"

SEZEN ÖZSAYRANGİL'İN HABERİ S'TE

Haber 5-13: 19.02.2013 tarihli Sabah Egeli Gazetesi haberi

Haber 5-13'te ağır engel tanımındaki bu belirsizlikler yüzünden raporuna "ağır engelli" ibaresi konmayan sadece İzmir'deki 1.500 kişinin mağdur olduğuna vurgu yapmaktadır.[493]

Ancak, bazı durumlarda, hak kaybı, raporun sonucundan ziyade raporun çıkarma ve değerlendirme süreçlerinin sağlıklı bir şekilde işlememesinden dahi kaynaklanabilmektedir. Bu aşamada Balthazard Formülü, ciddi bir engeldir. Birden fazla engel için çoklu bir hesap getiren formül, bürokrasinin esnek olmayan anlayışına takıldığında süreci kilitleyebilmektedir.

İhlâl Bildirimi	
İhlâl Bildirimini Yapan	Ortopedik Engelli Birey
İhlâl Konusu	Rapor Sorunu
İhlâl Tarihi	Aralık 2011
İhlâl Yeri	Kocaeli
Başvurucunun İfadeleri	2004 yılında yüksekten düşme sebebiyle sol tarafı felç kalmış bir vatandaşım. Biri beyin ameliyatı olmak üzere 7 yılda 6 ameliyat oldum. 2011 yılında SGK beni bir hastanenin sağlık kuruluna sevk etti. Kurul 5510 sayılı Kanun'a göre %69 engelli olduğuma hükmetti. Başbakanlık Engelli kimliğimi verdi. Hakkım olan Malûl Haklarım için SGK'ya başvurdum. Bir yıl Yüksek Sağlık Kurulu'nu bekledim. Sonra SGK, engel derecen %60'ın altında deyip kestirip attı. Yüksek Sağlık Kurulu 700 km uzaktan benim hayatımla ilgili kararı beni görmeden nasıl alıyor? 7 yılda 6 ameliyat olmuş kişinin 7 yıllık tedavisini sonlandırıyor. SGK,Kurulun verdiği raporu saymıyor. Kurul muayenelerimi 5510 sayılı Kanun'un gerektirdiği şekilde yapıyor. Ağır kafa travmasındaki rahatsızlıklarım, kolumdaki demirler MR'a uyumlu olmadığı için raporuma bu oran girmiyor. Son 9 yılım hastanelerde geçti, artık tükendim. Halimi görüp üzülen aileme bu acıyı yaşatmamak için intiharı düşünür oldum.

Tablo 5-18: İhlâl bildirimi

493. Habere konu olan 1.500 kişinin kaçının gerçekte ağır engelli olduğu ya da olmadığını belirleme imkânı bulunmamaktadır. Ancak, mevzuat uygulamasından kaynaklanan bu belirsizlik durumunun kendisinin bir ihlâl olduğu açık olup, bu minvalde örnek olarak alınmıştır.

Tablo 5-18, vücudunda bulunan sabitleyici vidalar (fiksatörler) yüzünden MR tetkiki yapılamadığı için çoklu engeli hesaplanamayan bir engellinin bildirimini içermektedir. Engelli birey, süreç sonunda yılgınlığa kapıldığının altını çizmektedir.

Örnek olaylardan da görüleceği üzere, raporlamalar, gerek raporu talep eden, gerekse de raporu veren sağlık personeli açısından sırta yüklenmiş bir kambur haline dönüşmüş durumdadır. Rapor derecelendirmelerinde, sağlık personeli, hakkını arayan engelli bireyle, mali kaygılar ve engellilik durumu tespitini zorlaştıran sistem arasında sıkışıp kalmıştır. Böyle hallerde sağlık personeli, ya rapor derecelerini cetvellerde gösterilenden düşük oranda vermekte ya da engelli bireyi, başka hastanelere yönlendirerek sorumluluktan kurtulmaya çalışmaktadır. Bunun olmadığı hallerde ise, sağlık yardımını sağlayacak kuruluş (yani SGK), engelli kişileri başka hastanelerden yeni raporlar almaya zorlamaktadır. Bu durum, özellikle yüksek teknolojili protezlerin verilmesini karara bağlayan heyet raporları için geçerlidir. Haber 5-14'te buna yönelik bir örnek paylaşılmıştır.

Engelliye PROTEZ işkencesi

TÜRKİYE'de şeker hastalığı ve damar tıkanıklığına bağlı kol veya bacağını kaybedenlerin sayıları hızla artıyor. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) 2005 yılına kadar direk ihale yöntemi ile kol ve bacaklarını kaybeden hastaların protez ihtiyaçlarını karşılarken 2005 yılı sonrasında ise her hasta istediği yerde ve istediği protezini yaptırma hakkına sahip oldu..

YAŞAMA SEVİNCİ

2011 yılında ise bacağı olmayan hastalara elektronik protezler alma hakkı da verildi. Buna göre protez ihtiyacı olan engelli hastalar eğitim ve araştırma ile üniversite hastanelerine başvurarak yaşamlarına yeni bir heyecan geldi. Ancak bir tarafta SGK bacağı olmayan hastalara bu hakları verdiğini söylerken, diğer yandan protez için başvuran hastalara akla gelmedik engeller çıkarıyor. Protez fiyatlarının yüksek olması nedeniyle, doktorlar tarafından hastalara "bizim hastanemizin raporları geçerli değil, başka bir hastaneye başvurun" gibi cevaplar verilerek mağdur ediliyor. Devlet hastanelerinden binbir güçlükle rapor alan vatandaşlardan SGK bir de ek rapor isteyerek hastaları İstanbul ve Ankara'daki fizik ve rehabilitasyon merkezlerine yönlendirmesi ise işkenceye dönüşüyor. ■ Can Erdem

Kendi kurumlarına güvenmeyen SGK protez için ek rapor istiyor

Haber 5-14: 21.02.2013 tarihli Güneş Gazetesi haberi

Haber 5-14'te ampüte engeli bulunan bireylerin, yüksek teknolojili protezlere sahip olmaları için yapılan işlemlerde, sürekli başka hastanelere yönlendirildikleri, bu hastanelerden rapor aldıklarında ise SGK tarafından, bu kez bir başka hastaneden rapor çıkarmalarının istendiğini bildirmektedir.

Ana hatlarıyla bu şekilde ifade edilebilecek olan sağlık kurulu raporları sorunu, yukarıda ifade edilen konuların dışında, rapor alımı randevu sürelerinin uzun olması, raporlamalar için engel türünü ilgilendirmeyen disiplinlerden tetkik istenmesi, rapora nihai şeklini veren, heyet gün toplanma sayılarının azlığı vb. birçok sorunu daha bünyesinde barındırmaktadır. Sağlık sistemi, baş başa

kaldığı bu sorununun açmazlarını gördüğü tek çare olan, engelli bireye yansıtma yöntemiyle çözme yoluna gitmektedir. Bölümün "5.4. Sonuç ve Değerlendirme" başlığında da irdeleneceği üzere sorunun çözümü, engellilik raporlarının çıkarılma yönteminde köklü bir değişikliğe gidilmesinde yatmaktadır.

5.3.4. Sağlık Alanında Engelliliğin İstismarı

Çoğu engelli birey, engelliliğinin ortadan kaldırılacağı, tedavilerin geliştirileceği umudunu yaşamının neredeyse odağı kılmış durumdadır. Engelli kişilerin rehabilitasyon ve habilitasyon süreçlerinde engelliliğini kabullenmiş, ekonomik ve sosyal hayata katılımı benimsemiş bireylere dönüştürülmemesi, engelli bireyin ayrımcılık vb. olaylar sebebiyle yaşamını izole sürdüren, eğitim ve istihdam süreçlerinden yeterince faydalanamayan bireylere dönüşmesi bu algıdaki en büyük sebeptir.

Bu durum, kimi zaman sağlık sektörünün de dâhil olduğu bir "umut tacirliği" sektörünü doğurmaktadır. Bu sektörde, bilimselliği kanıtlanmamış, bütün deneysel faz aşamalarını geçip tedavi olarak kabul edilmemiş tıbbi uygulamaların deney ya da ticari kazanç amacıyla engelliye uygulanmasına, akupunktur gibi palyatif yarı medikal tedavi yöntemlerine, biyoenerji uygulamaları gibi kanıtlanmış bir etkisi bulunmayan uygulamalara, merdiven altlarında masörlük uygulamalarına, bilimsellikle uzaktan yakından ilgisi olmayan bitkisel tedavi uygulamalarına hatta halk arasında "hoca" adı verilen kişilerin büyü adı altındaki uygulamalarına dahi şahit olunabilmektedir.

İzleme çalışmaları sırasında, elektronik ortamlarda bu konuda sözde "umut" veren reklamlara daha rastlanmış bulunmaktadır.[494] Söz konusu uygulamaların ilgili kurumlar tarafından yeterince denetlenip yasal mevzuat gereği işlemlerin ne derece yapıldığı, yapılan işlemlerin caydırıcılığı tartışma konusudur. Ancak bir gerçek vardır ki, engellilik, bu alanların istismarına açık bir konudur ve istismar edilmektedir.

Hatta kimi zaman, bu gayri bilimsel yaklaşımların sağlık sistemi tarafından da yanlış yönlendirmelerle ciddiye alınması gündeme gelebilmektedir. Bu durumunun tipik bir örneği Sağlık Bakanlığı tarafından verilmiştir. Bakanlık, dünyada henüz kabul edilmiş ve radikal bir tedavisinin olmadığı bilinen kas hastalıkları konusunda akupunkturun bir tedavi yöntemi sayılabileceğini (herhangi bir tıbbi dayanak olmadan) ifade edebilmiştir. Nitekim akupunktur yöntemlerinin kas hastalıklarında geçerli bir tedavi olup olmadığı yönünde Türkiye Kas Hastalıkları Derneği tarafından Sağlık Bakanlığına yapılmış başvuruya verilen cevap, oldukça düşündürücüdür. Sağlık Bakanlığı Sağlık Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından 27.10.2009 tarihinde verilen cevapta, konunun bilimsel kurulda değerlendirildiğinden bahisle şu cevap verilmiştir:

> "Bilim komisyonunda alınan karar gereği kurulan alt komisyon çalışmalarını tamamlayarak kas hastalıklarının akupunktur tedavisi kullanarak tedavi edilip edilemeyeceğine dair raporunu hazırlanmıştır. Söz konusu rapor Akupunktur Bilim Komisyonunun 21/10/2009 tarihinde yapılan toplantı gündemine alınmış olup **'Eldeki mevcut literatür ve Dünya Sağlık Örgütünün tedavi endikasyonlarını içeren tablosu da göz önünde bulundurularak kas hastalıklarının tedavi yöntemleri arasında akupunkturun da yer alabileceğine'** oy birliği ile karar verilmiştir."[495]

Dünyada henüz kanıtlanmış, radikal bir tedavisi olmayan kas hastalılıkları konusunda Bakanlığın verdiği bu görüşün hangi bilimsel kritere dayandığı anlaşılamadığı gibi, bu yaklaşımın fırsat vereceği istismar olaylarının boyutunu tahmin etmek mümkün de değildir.

494. Söz konusu reklamlar, ticari kuruluşlar tarafından verildiği için bu reklamlar ve linklerine yayında yer verilememektedir.
495. Sağlık Bakanlığı Bağlık Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün 27.10.2009 tarih ve B.10.0.SEG.0.72.00.02-140-03 sayılı cevap yazısı

Diğer taraftan, 13 Nisan 2013 tarihli 18617 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik'in 8. maddesinde kısıtlıların klinik araştırmalarda kullanılabilmesi imkânı tanınmıştır.[496] Şüphesiz ki, engelliliğin ortadan kaldırılması için yapılacak bilimsel çalışmalar ve deneyler oldukça önemli ve gerekli bir konudur. Ancak, anılan madde hükmündeki izin sisteminin, mevzuat bakımından yeterliliği bir yana diğer kriterlerin denetiminin yapılmasının ne derece mümkün olacağı (biyoenerji veya bitkisel tedavi vb. istismar alanlarında bile yaşanan denettim sorunlarında da görüleceği üzere) tartışmaya açık bir konudur. Türkiye'nin deney yapmak üzere yabancı ilaç şirketlerinin tercih ettiği Çin, Rusya, Hindistan, Romanya, Tayland gibi ülkeler ile birlikte dünyada başta gelen ülkeler arasında yer aldığının çokça dillendirildiği bir ortamda, bu hususun, başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere tüm yetkili kurum ve kuruluşlarca dikkatle izlenmesinde fayda vardır.

5.4. Sonuç ve Değerlendirme

Engelli bireylerin sağlık hizmetleri ve yardımları konusunda sahip olduğu her hak, eşitlik ilkesinin bir gereğidir. Şüphesiz ki bir bireyin yaşadığı sorun, münferiden idare kusuru olarak değerlendirilip, sonuçlarının telafisi yoluna gidilebilecek bir durumdur. Ancak, belirli bir sosyal grubun, neredeyse sistematik bir biçimde bir alanda hak kaybına ve hak ihlâline maruz kalması, sorunu bir eşitsizlik ve dolayısıyla ayrımcılık sorununa taşımaktadır. İzleme çalışmaları, engelli bireylerin sağlık hizmet ve yardımlarından yararlandıkları sırada yaşadıkları sorunların, münferiden, sınırlı sayıda engellinin yaşadığı sorunlardan kaynaklanmadığını, aksine yaygın ve çok çeşitli alanları içeren bir şekilde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

İzleme çalışmalarının diğer alanlarında da ortaya konulduğu üzere, engelli bireylerin sağlık haklarını belirleyen mevzuat ve haklardan yararlanmalarını sağlamak üzere çıkarılan pozitif edim uygulamaları ile sahada gerçekleşen sonuçlar arasında asimetrik bir durum söz konusudur. Söz konusu asimetrik durumunun göstergesi olan sorun başlıklarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden daha etkin ve kaliteli bir biçimde yararlanmasını hedefleyen Sağlık Bakanlığı'nın 2010/79 sayılı Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge (ve bu genelgenin dayanak aldığı yasal mevzuat) hükümlerine rağmen:

Devlet ve üniversite hastaneleri ile yine Sağlık Bakanlığı'na bağlı ADSM'ler, engelli bireylere kaliteli ve etkin bir hizmet sunulmasını sağlayacak hizmete erişim olanaklarına hâlâ yeterince sahip değildir.

Her hastanede en az bir tane olmak üzere işaret dili bilen personel bulunmayan hastane ve ADSM sayısı ciddi boyuttadır.

Benzer durum, engelli tuvaleti ve oturmayacak durumda olan/yatalak engelli bireylerin ihtiyacı olan öz bakım odaları için de geçerlidir.

Görme engelli bireyler için kabartma yazılı ya da sesli bilgilendirici materyal bakımından her kategorideki hastane ve ADSM'lerin durumu oldukça kötüdür.

Sağlık Bakanlığı'nın çıkardığı mevzuat ve genelgelere rağmen bu uygulamaların hayata geçmemiş olması, mevzuatın hayata geçmesini sağlayacak etkin tedbirlerin alınmadığının göstergesidir.

Engellilere yönelik spesifik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin verildiği (özellikle ortopedik ve çoklu engellilere hizmet veren) fizik tedavi ve rehabilitasyon hastaneleri ile psiko-sosyal engelli bi-

496. Bkz. Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik'in 8. maddesi, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130413-7.htm (erişim tarihi: 25.05.2014)

reylere hizmet veren ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinin sayısı, ülke genelinde gösterdiği yayılımı ve yatak kapasitesi Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap vermekten çok uzaktır.

Yatışlı ve ayaktan tedavilerde uzun süre sonralarına randevu verilmesi engelliler açısından mağduriyet yaratan bir durumdur. Bu sorun aynı zamanda rehabilitasyon ve tedavi hizmetlerinin başarısını da olumsuz etkilemektedir.

Hastane ve rehabilitasyon merkezlerinin, engellinin yaşadığı yere yakın olmasının, uzun dönemli hizmetlerde ayaktan tedavi-rehabilitasyon hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının, etkinlik ve hasta menfaati açısından önemli olması sebebiyle bu konuda acil ve kapsamlı bir eylem planı geliştirmesine ihtiyaç vardır.

Engelli bireylerin (ilaç, enjeksiyon, pansuman, tetkik vb. ihtiyaçları konusunda) düzenli hizmet almak durumunda oldukları konularda evde tıbbi bakım destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu hizmet tipi, gerek engellinin konforu gerekse de basit sayılabilecek tıbbi uygulamalarının getireceği yükün hastaneler üzerinden alması bakımından avantajlı bir yöntem niteliğindedir.

Ancak izleme çalışmalarında yapılan tespitler, evde tıbbi bakım hizmetinin engelliler bakımından henüz istenilen seviyeye ulaşamadığını göstermektedir.

Engelli bireylerin durumları, almaları gereken ve zorundu olduğu her türden sağlık yardımları konusundaki sorunlar üst seviyededir.

Her şeyden önce SUT, engelli bireylerin ihtiyacı olan her tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzemesinin bedelini karşılamamaktadır. Özellikle yüksek maliyetli ya da yeni tasarlanmış cihaz ve ürünlerin SUT'a dâhil edilmesinden kaçınılmakta, bu ürün ve cihazların SUT'a dâhil edilme süreçleri idarece dirençle karşılanan zorlu süreçleri gerektirmektedir. 6518 sayılı Kanun'daki değişiklik ile, engellilere sağlanacak sağlık hizmeti, tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzemelerinin belirlenmesi sürecinde ASPB'nin görüşünün alınmasının zorunlu tutulması yönündeki düzenleme, bu noktada olumlu bir adımdır. Ancak, ASPB'nin görüş verme düzeyinden karar alma mekanizmasında belirleyici olması konumuna getirilmesi ve süreçlerde engelliler konusunda faaliyet gösteren STK'ların söz sahibi olmasının sağlanması, sorunun çözümünde en doğru yöntem olacaktır.

SUT'un tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzeme bedeli ödeme sistemini, engellinin bireysel ihtiyaçlarına tam karşılık veren cihaz ya da malzeme üzerinden bedellendirmek yerine, tek tipçi bir cihaz ya da malzeme bedeli ödeme sistemi üzerine kurmuş olması başlı başına bir sorundur. Her engellinin ihtiyacı kişiye özeldir. Dolayısıyla kullanacağı yardımcı cihaz ve malzemenin de kişiye özel çözümler üzerinden bedellendirilmesi gerekmektedir. Ancak SUT, yapısı gereği buna müsaade etmemektedir. SUT'un bu yönünün değiştirilmesine yönelik olarak açılan davalarda mahkemeler sıklıkla yürütmeyi durdurma kararı vermektedir. Ancak SGK, mahkemenin nihai kararını beklemeden, dava konusu uygulamayı mevcut haliyle koruyacak şekilde yeni SUT çıkararak ya da SUT'u güncelleyerek mahkemelerde süren davaları konusuz bırakmaktadır. Bu durum, SGK'nın sorunu engellilerin talepleri yönünde çözmek eğiliminde olmadığını, mali kaygıların da etkisiyle bu politikayı sürdürmek istediğinin göstergesi olmaktadır. Bu anlayışın, sağlık yardımları konusunda karar verici olan hükümet ve Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın geliştireceği politikalarla sonlandırılmasına ihtiyaç vardır.

SUT tarafından sağlık yardımlarının ödenmesi konusundaki fiyatlandırma politikası, piyasa koşullarına uymamaktadır. SUT fiyatlandırma yaparken, piyasadaki en düşük ücreti baz almaktadır.

Ancak en düşük ücretli ürün, engellilerin kullandığı cihaz ve yardımcı cihazlarda eski tasarım ve teknolojili ürün, engellinin ihtiyaçlarına cevap vermeyen, kullanım konfor ve verimliliği olmayan ve kullanım ömrünü çabuk dolduran ürün anlamına gelmektedir. Bu anlayış, temin edilen cihaz ya da üründen beklenen tıbbi ve sosyal faydanın elde edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, mali kaygılarla yürütülen bu politika, makro düzeyde aslında ülke ekonomisi açısından bir kayıp anlamına da gelmektedir.

SUT tarafından hak sahiplerine ödenmesi uygun bulunan tıbbi cihaz, yardımcı cihaz ve sarf malzeme bedellerinin ödeme usulleri, engelliler bakımından sıkıntı yaratmaktadır. Önce cihaz ya da malzemenin alınıp, çeşitli prosedürlerin tamamlanmasından sonra 45-60 gün arasında ödeme yapılması şeklindeki uygulama engellilere ve yakınlarına sıkıntı yaratmaktadır.

Engellilerin bir sağlık hizmetinden, tıbbi cihaz, yardımcı cihaz ya da tıbbi sarf malzemesi yardımlarından faydalanması, ekonomik ve sosyal hayatta tanınmış birçok muafiyet, indirim vb. pozitif edim uygulamalarından faydalanabilmesinde temel belirleyici sağlık kurulu raporlarıdır. Ancak, sağlık kurulu raporları, gerek veriliş şekli ve gerekse de uygulama boyutuyla engelliler için sorun yaratan bir konudur.

Her şeyden önce sağlık kurulu raporları, sadece medikal yaklaşımla hazırlanması bakımından ele alınmak durumundadır. Raporların fonksiyon kaybına göre düzenlenmesi, özelikle yeti tespitine dayalı iş ve işlemler için düzenlenen raporların hatalı sonuçlar üretmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple raporlama tekniklerinin değişmesi, raporlamada sadece sağlık personellin belirleyiciliğini sona erdirilmesi, gerekmektedir. ASPB yetkilileri sorunun çözümü yönünde çalışmalar yapıldığı beyanlarında bulunmaktadır ancak yakın dönemde sorunun çözüleceği yönünde işaretler hâlâ mevcut değildir.

Özellikle yardımcı cihaz temini, muafiyetler ve emeklilik gibi engelli kişilerin kamu tarafından sağlanan ve kamuya mali külfet getirecek olan heyet raporlarında sağlık personelinin, kurul raporları derecelerini eksik vermelerine sıkça rastlanılmaktadır. Bu durum kimi hallerde personelin derecelendirme cetvelleri hakkında bilgi sahibi olmamalarından olduğu kadar, yüksek derecelerde, çekingen davranmalarından kaynaklanıyor olması olasıdır.

Engelli bireyler, her hak kullanımında, ayrı bir rapor almak durumundadırlar. ASPB ve Sağlık Bakanlığı yetkilileri bu uygulamayı sona erdirmek için çalışmalar yaptıklarını dile getirmektedirler, fakat sahada sorunlar devam etmektedir. Bu süreçte her iş için ayrı bir rapor almak üzere hastanelere başvuran engelli bireyler, çok uzun zaman dilimlerine yayılan randevular almakta, rapor süreçlerinde engellilikleriyle ilgili olmayan branşların değerlendirmelerine tabi tutulmaktadırlar. Bütün bu prosedürler, sadece engelli bireyi değil, sistemi de hırpalamaktadır.

Sağlık alanındaki hizmet ve yardımların temini sırasında engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar hakkındaki değerlendirmeler yukarıda sıralandığı gibidir. Ortaya konan tablodan da anlaşılacağı üzere, sorunlar SUT dışındaki alanlarda mevzuattan değil, mevzuatın uygulamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle tesis kapasite sorunları, yetişmiş personel sorunları, mevzuat tarafından idealize edilmiş sistemin, sahada hayata geçmesinin önündeki en büyük engeldir. SUT alanında yaşanan tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz temin sorunları ise sistemin mali kaygılarının ürettiği bir sorun niteliğindedir. Diğer taraftan engelli bireyler, çoğu zaman yaşadıkları mağduriyetler karşısında –hakları konusunda bilgi ve bilinç sahibi olmadıkları için- itiraz ve diğer hak arama süreçlerini işletmemektedirler. Bu bağlamda, her alanda olduğu gibi engellilerin sağlık alanındaki sorunlarının çözümü, mevzuatın uygulama ile senkroziasyonunu sağlayacak bir mali kaynağın ayrılması, saha uygulamalarının denetlenip izleneceği etkin tedbirler geliştirmesi ve devletin kurumları ile STK'lar arasında kurulacak ve karşılıklı işleyecek iletişim kanallarının geliştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

6 KAYNAKLAR

6.1. Kitaplar, Makaleler ve Diğer Yayınlar

2012 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (UDH), Strateji Geliştirme Başkanlığı, Nisan 2013, http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/yayinlar/20130508_111025_204_1_64.pdf (erişim tarihi: 16.04.2014)

2012 Yılı Kamu Harcamaları İzleme Raporu, Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, 2012, http://www.kahip.org/site_media/docs/milletvekili_mektup_2012.pdf (erişim tarihi: 12.04.2014)

2013 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Kılavuzu, http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2013/OSYS/2013OSYSSISTEMKILAVUZU%2021%2003%202013.pdf (erişim tarihi: 02.04.2014)

Abberley, P., "The Concept of Oppression and the Development of a Social Theory of Disability", *Disability, Handicap & Society*, 1987, 2(1).

Engellilik Farkındalık Testi Doğru Cevapları, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, http://www.acev.org/neyapiyoruz/bilinclendirme/engellilik-farkindalik-result, (erişim tarihi: 05.11.2012)

Akdağ Şenyurt, A., vd. *Türkiye'de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu 1 Ocak – 30 Haziran 2010*, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, Şubat 2011, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Engellilik_Izleme_Raporu.doc (erişim tarihi: 18.04.2014)

Ağdak, E., vd., *Savunuculuk ve Politikaları Etkileme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eğitim Kitapları Dizisi, 2010.

Avrupa Ayrımcılık Yasağı El Kitabı, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2010.

Avrupa Birliği ve Özürlülük, http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8412/1.4 (erişim tarihi: 14.05.2014)

Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020: Engelsiz Avrupa için Yenilenmiş Bir Taahhüt, Avrupa Komisyonu: Avrupa Parlamentosu, Konsey, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesine Yönelik Komisyon Tebliği, Brüksel, 2010, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:EN:PDF (erişim tarihi: 18.03.2014)

Bampi, L. N. S., vd., "Social Model: A New Approach of the Disability Theme", *Rev. Latino-Am. Enfermagem*, 2010, 18(4).

Barnes, C. ve Mercer, G., *Disability*, Cambridge: Polity Press, 2003.

Baybora, D., "Çalışma Hayatında Özürlülere Karşı Ayrımcılık", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2006, 51.

Berker, E., "Ord. Prf. Dr. Osman Cevdet Çubukçu", *Nobel Medicius Online Tıp Dergisi*, http://www.nobelmedicus.com/contents/201281/117-118.htm (erişim Tarihi: 25.04.2013)

Bıckenbach, J. E., "Disability Human Rights, LawandPolicy", *Handbook of Diasability Studies*, Albrecht, G. L., vd. (ed.) Sage Publications, Londra, 2001.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu: Engelliler, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/engelli_kadinlar/engelli_kadinlar_eskhk_5_no_lu_genel_yorumu_engelliler.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014

Bonoli, G., "The Political Economy of Active Labour Market Policy", *Politics & Society*, 2010, 38(4).

Christensen, T. vd., *Organization Theory and the Public Sector: Instrument, Culture and Myth*, London: Routledge, 2007.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights Forty-sixthsession, Concluding observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Geneva, 2-20 May 2011, http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12.TUR.CO.1-ENG.doc (erişim tarihi: 17.04.2014)

Çayır, K., vd. *Ders Kitaplarında Engellilik,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013 http://www.secbir.org/wp-content/uploads/2012/07/Ders-KitaplarindaEngellilik_Rapor.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

Çinkara,R.,*GörengözDestanı*,http://www.engelsizerisim.com/yazilar.php?oku=1&bolum=13&id=541 (erişim tarihi: 31.05.2014)

David, F., vd., "Evaluating the Impact of Active Labor Programs: Results of Cross Country Studies in Europe and Central Asia", *Social Protection Discussion Paper*, 1999, No. 9915.

David L. Braddock, vd., "Sakatlığın Kuramsal Tarihi", *Sakatlık Çalışmaları*, Bezmez, D., vd. (der.) İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

Definitions of Disability in Europe – A Comparative Analysis, European Commission, A Study Prepared by Brunel University, 2002.

Dünya Engellilik Raporu, Yönetici Özeti, Dünya Sağlık Örgütü, 2011, http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf (erişim tarihi: 20.04.2014)

Emmett, T. ve Alant, E., "Womenand Disability: Exploring the Interface of Multiple Disadvantage", *Development Southern Africa*, 2006, 23 (4).

Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma Geliştirme ve Proje Daire Başkanlığı, Mart 2014 Bülteni, s.13, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8110/files/istatistik_03-2014.pdf (erişim tarihi: 01.04.2014)

Engelli Hakları İnceleme Raporu, 24. Dönem 3. Yasama Yılı, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2013, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/engelli_haklari_inceleme_raporu.pdf (erişim tarihi: 20.04.2014)

Engelliler.biz, *Türkiye'de Psiko-sosyal ve Zihinsel Engelli Bireylerin Durumu ve Çözüm Önerileri*, http://www.engelliler.biz/forum/archive/index.php/t-128030.html (erişim tarihi: 21.05.2014)

Engelsiz Türkiye için: Yolun neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler, Menda, E., vd. (ed.), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mart 2013, http://ciad.sabanciuniv.edu/tr/engelsiz-turkiye-icin-yolun-neresindeyiz (erişim tarihi: 17.04.2014)

England, K., "Disabilities, Gender and Employment: Social Exclusion, Employment Equity and Canadian Banking", *Canadian Geographer*, 2003, 47(4).

Flanagan, S. R. vd., *Mediacal Aspects of Disability*, New York, Springer Publishing Company, 2011.

Göregenli, M., "Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık", *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Çayır, K., ve Ayhan Ceyhan, M. (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Görme Özürlü veya Az Görenler İçin Yardımcı Mamuller - Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri, TSE yayınları: ISO 23599, Haziran, 2012.

Gupta, J., "As Issue of Occupational (In)Justice: A Case Study", *Disability Studies Quartely*, 2012, 32 (3).

Gül, İ. I. ve Karan, U., *Ayrımcılık Yasağı-Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Gül, İ. I., "Ayrımcılıkla Mücadele ve Önyargıları Azaltmak", *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Çayır, K., ve Ayhan Ceyhan, M. (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Gül, İ. I, "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Eşitliğin Sağlanmasında Hukukun Rolü", *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Çayır, K., ve Ayhan Ceyhan, M. (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Hahn, H., "The Politics of Physical Differentness: Disability and Discrimination", *Journal of Social Issues*, 1988, 44(1).

Hammell, K. W., *Perspectives on Disability and Rehabilitation: Contesting Assumptions, Challenging Practice*, Edinburg: Churchill Livingstone, 2006.

Handy, C.B., *Understanding Organizations*, UK: Penguin Books, 1993.

Hassouneh-Phillips, D. ve Curry, M.A., "Abuse of Women with Disabilities", *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 2002, 45(2).

Hedlund, M., "Understanding of the Disability Concept: A Complex and Diverse Concept", *Disabilities: Insights From Across Fields and Around the World Volume 1*, Marshall, C.A. vd. (ed.), USA: Praeger, 2009.

İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması: ICF (*International Classification of Functioning, Disability and Health*), Dünya Sağlık Örgütü, 2004, çev: Elif Kabakçı, Ahmet Göğüş, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42407/8/9241545429_tur.pdf?ua=1 (erişim tarihi: 20.05.2014)

Janoski, T., "Explaining State Intervention to Prevent Unemployment: The Impact of Institutions on Active Labor Market Policy Expenditures in 18 Countries", Schmid, G., vd. (ed.) *International Handbook of Labour Market Policyand Evaluation*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1996.

Karan, U., "Gruplar Arası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık", *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Çayır, K., ve Ayhan Ceyhan, M. (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Kargın, T., "Cumhuriyetin 80. Yılında Özel Eğitim", *Milli Eğitim Dergisi*, 2003.

Kluve, J., vd., *Active Labor Market Policies in Europe: Performance and Perspectives*. Germany: Springer, 2007.

Kocaömer, Y., *Engelliler Tarihi*, http://engelsizerisim.com/yazilar.php?oku=1&id=334 (erişim Tarihi: 20.04.2013)

Mansour, M., "Employers' Attitudes and Concerns About the Employment of Disabled People", *International Review of Business Research Papers*, 2009, 5(4).

Manuel, G. ve Bert, V., İzleme-İnsan Hakları İzleme ve Dokümantasyon Dizisi, Cilt-1, http://www.ihop.org.tr/dosya/huridocs/izlemenedir.pdf (erişim tarihi: 05.03.2014)

Mclean, S. A. M., ve Williams, L.,*ImpairmentandDisability: Lawandethics at thebeginningandend of life*, Oxon, RoutledgeCavendish, 2007.

McFarlin, D.B., vd., "Integrating the Disabled into the Work Force: A Survey of Fortune 500 Company Attitudes and Practices", *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 1991.

Metin, O., "Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar", *Çalışma ve Toplum,* 2011, 1.

Moore, S., *Social Welfare Alive*, United Kingdom, Nelson Thornes Ltd., 2002.

Navarro, V., *Class Struggle, the State and Medicine: An Historica land Contemporary Analysis of the Medical Sector in Great Britain*, London: Martin Robenson, 1978.

Nirge, B., "The Normalisation Principle and Its Human Management Implications", *Changing Patterns in Residential Services for the Mentally Retarded*, Kurgel, R. ve Wolfsenberger, W. (ed.), Washington: President's Committee on Mental Retardation, 1969.

Okur, N. ve Erdugan, F. E., "Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme", *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu-2 Bildiriler*, Gülmez M., vd. (ed.), Petrol-İş Yayınları, 2010.

Oliver, M., *Understanding Disability: From Theory to Practice*, Basingstoke: Macmillan, 1996.

--------, *The Politics of Disablement*. London: Macmillan, 1990.

Opini, B. M., "A Review of the Participation of Disabled Persons in the Labour Force: The Kenyan Context", *Disability & Society*, 2010, 25(3).

Oral, K., "Engelli Çalışmalarına Tarihi ve Güncel Bir Bakış", http://www.yenimakale.com/engelli calismalarina-tarihi-ve-guncel-bir-bakis.html, (erişim tarihi: 25.04.2013

Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gerekleri, TS 9111, Kasım 2011.

Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2011.

Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, İşbir, E. G. (Araş. Koor.), Yorum Basın Yayın Sanayi, 2010, http://www.ozida.gov.tr/ayrimciliklamucadele/rapor_tum.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)

Safilios-Rothschild, C., *The Sociology and Social Psychology of Disability and Rehabilitation*. New York: Random House, 1970.

Sağlık Kurumlarında Özürlüler İçin Ulaşılabilirlik Rehberi, http://www.adanahsm.gov.tr/uploads/files/temel_bilgiler_rehberi.pdf (erişim tarihi: 20.05.2014)

Sayı, H. S., *Osmanlı belgeleri Işığında Dr. Esat Bey'in Biyografisi ve Görme Engellilere Yönelik Eğitim Çalışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Sayılarla İstanbul, http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr-TR/0-Istanbul-Tanitim/konum/Pages/Sayilarla_Istanbul.aspx (erişim tarihi: 19.03.2014)

Schraeder, M. vd., "Organizational Culture in Public Sector Organizations", *Leadership & Organization Development Journal*, 2004, 26(6).

Subaşıoğlu, F., "Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri'nin "Engellilik Farkındalığı" Üzerine Bir Araştırma", *Bilgi Dünyası Dergisi*, c.9, v.2.

Smith, D.L. ve Strauser, D.R., "Examining the Impact of Physical and Sexual Abuse on the Employment of Women with Disabilities in the United States: An Exploratory Analysis", *Disability and Rehabilitation*, 2008, 30(14).

Şahin, Ç. E., "Yaygınlaşan İşsizlik ve Sermaye Birikimi Bağlamında İşgücü Yetiştirme ve Meslek Edindirme Kursları", *Uluslararası Ekonomi Politik Konferansı*, Kocaeli Üniversitesi, 2010.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, Denetleme Raporu: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Faaliyetlerinin Denetimi ile Özürlü Bireyler, Yakınları ve Toplumun Bütün Kesimlerinde Özürlülük Konusunda Toplumsal Bilinç ve Duyarlılık Oluşturulması Amacıyla Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi ve Bu Tür Çalışmaların Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesi ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler 2009, http://cankaya.gov.tr/ddk/ddk30.pdf (erişim tarihi: 16.04.2014)

Tezcan, T., *Institutional Discrimination Area: Discrimination Experienced by Disabled Employees in the Public Sector of Turkey*. Lambert Academic Publishing, 2014.

Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor, ÖZİDA, 2009, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8321/files/toplum_ozurlulugu_nasil_anliyor.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)

Tororei, S.K., "The Right to Work: A Strategy for Addressing the Invisibility of Persons with Disability". *Disability Studies Quarterly*, 2009, 29(4).

Tufan, İ. ve Arun, Ö., *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi*. TÜBİTAK, Proje no: SOBAG-104K077, 2002.

TURKEY: Submission to the United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Pre-Session, 25-28 May 2010, http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/ngos/NGOsJointSubmission_TurkeyWG44.pdf (erişim: 18.04.2014).

Türkiye Özürlüler Araştırması, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, 2002, http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/arastirma/tr_ozurluler_arastirmasi/aciklama.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)

Ulusal Özürlüler Veri Tabanı Projesi, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü, http://www.eyh.gov.tr/tr/8486/Ulusal-Ozurluler-Veritabani-Projesi (erişim tarihi: 09.05.2014)

Unger, D. D., "Employers' Attitudes toward Persons with Disabilities in the Workforce: Myths or Relities?", *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 2002, 17(1).

United Nations E/C.12/TUR/1, Economic and Social Council Distr.: General 28 January 2009, Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Initial reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Turkey, 25 June 2008 http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12-TUR.1_en.doc (erişim tarihi: 18.04.2014).

Vural, A. ve Yılmaz, E., *Gören Göz Uygulaması Değerlendirme Raporu*, Engelsiz Erişim Derneği, 2012.

Yentürk, N. ve Yılmaz, V., STK'lar İçin *Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu*, Açık Toplum Vakfı Yayınları, Kasım 2012.

Yılmaz, V., *The Political Economy of Disability In Turkey's Welfare Regime*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Young, M.E., vd., "Prevalence of Abuse of Women with Physical Disabilities", *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 1997, 78(12).

6.2. Mevzuat (kanunlar, yönetmelikler, genelgeler, mahkeme kararları ve uluslararası sözleşmeler)

2012 UDEP Usul Esaslar, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8667/files/UDEP-Usul_Esaslar (erişim tarihi: 21.02.2014)

10.04.2014 tarihli değişiklik tebliği işlenmiş güncel 2013 SUT, Ek-3C2, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/mevzuat/yururlukteki_mevzuat/tebligler (erişim tarihi: 20.05.2014)

Anayasa Mahkemesi'nin 15.12.2006 tarih ve 2006/111 E. ve 2006/112 K. sayılı kararı

Ayakta Teşhis ve Tedavi Yapılan Özel sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.11969&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Ayakta%20Te%C5%9Fhis%20ve%20Tedavi%20Yap%C4%B1lan%20%C3%96zel%20sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1%20Hakk%C4%B1nda%20Y%C3%B6netmelik (erişim tarihi: 20.05.2015)

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_04.pdf

Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf

Çocuk Hakları Sözleşmesi, http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html (erişim tarihi: 14.05.2014)

Danıştay 10. Dairesi'nin 2009/4576 E. sayılı kararı

Danıştay 10. Dairesi'nin 2010/6710 E. sayılı kararı

Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.20145780&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Engelli%20Kamu%20Personel%20Se%C3%A7me%20S%C4%B1nav%C4%B1%20ve%20Engellilerin%20Devlet%20Memurlu%C4%9Funa%20Al%C4%B1nmalar%C4%B1%20Hakk%C4%B1nda%20Y%C3%B6netmelik (erişim tarihi: 21.05.2014)

Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714.htm (erişim tarihi: 05.03.2014)

Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-9.htm (erişim tarihi: 22.03.2014)

Fiziksel Engelliler İçin Okul Binalarında Yapılması Gereken Düzenlemelere İlişkin 2009/90 sayılı Genelge, MEB, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/9648_90.html (erişim tarihi: 01.04.2014)

Hasta Hakları Yönetmeliği, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4847&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Hasta%20Haklar%C4%B1%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi (erişim tarihi: 20.05.2014)

ILO Sakatların Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Hakkında Sözleşme, http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz159.htm (erişim tarihi: 21.05.2014)

İstihdamda ve İşte Eşit Muamele konusunda Genel Çerçeve Direktifi (*Council Directive 2000/78/EC; Establishing a General Framework for Equal Treatment in Employment and Occupation*), http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML (erişim tarihi: 21.05.2014)

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı Yönetmeliği, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16526&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=G%C3%BCmr%C3%BCk%20ve%20Ticaret%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Rehberlik%20ve%20Tefti%C5%9F%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi (erişim tarihi: 22.05.2014)

Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.200915188&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Kamu%20Kurum%20ve%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1na%20%C4%B0%C5%9F%C3%A7i%20Al%C4%B1nmas%C4%B1nda%20Uygulanacak%20Usul%20ve%20Esaslar%20Hakk%C4%B1nda (erişim tarihi: 21.05.2014)

Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130413-7.htm (erişim tarihi: 25.05.2014)

MEB Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16154&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%96zel%20E%C4%9Fitim%20Kurumlar%C4%B1%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi(erişim tarihi: 09.05.2014)

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041218.htm

Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 19.10.2011 tarih ve B.08.0.ÖER.0.06.05.00-010.06/3779 sayılı, 2011/56 sayılı Genelgesi, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2011_56/genelge2011_56.html (erişim tarihi: 21.03.2014)

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi), http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_05.pdf (erişim Tarihi: 20.04.2013

Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.20112192&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch (erişim tarihi: 21.05.2014)

Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırılması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulları Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17250&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%96z%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk%20%C3%B6l%C3%A7%C3%BCt%C3%BC (erişim tarihi: 20.05.2014)

Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4877&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Planl%C4%B1%20Alanlar%20Tip%20%C4%B0mar%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi (erişim tarihi: 17.04.2014)

Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Hizmet Birimlerinin Görevleri ve Esasları Hakkında Yönetmelik, http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-15227/saglik-bakanligi-bagli-kuruluslari-hizmet-birimlerinin-.html (erişim tarihi: 20.05.2014)

Talim ve Terbiye Kurulu 80 No'lu kararı, http://oyegm.M.E.B..gov.tr/www/talim-terbiye-kurulu-80-nolu-karari/icerik/35

T.C Anayasası, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.2709&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=anayasa&Tur=1&Tertip=5&No=2709 (erişim tarihi: 03.02.2014)

T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü'nün B.02.0.PPG.0.12-010-06-9731 sayı ve 12.08.2008 tarihli talimatı, http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/2_MEVZUATSTANDART/TALIMAT/BASBAKANLIKTALIMATI.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü,"Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge" Tarih: 07.12.201, Sayı: B.10.0.TSH.0.14.29.00.05/ www.saglik.gov.tr/HM/dosya/1-70726/h/ozurlu.doc (erişim tarihi: 20.05.2014)

YÖK Engelli Öğrenci Komisyon'unun 22.10.2009 tarih ve 034588 sayılı kararı, http://www.yok.gov.tr/web/guest/engelli-ogrenci-komisyonu

Yüksek Planlama Kurulu'nun 25.10.2010 tarih ve 2010/35 sayılı kararı ile Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2011), http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/11/20101112.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/11/20101112.htm (erişim tarihi: 21.03.2014)

Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.13013&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Yurti%C3%A7inde%20%C4%B0%C5%9Fe%20Yerle%C5%9Ftirme%20Hizmetleri (erişim tarihi: 21.05.2014)

2009/12 sayılı Başbakanlık Genelgesi, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090703.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090703.htm (erişim tarihi: 21.03.2014)

2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060712-15.htm (erişim tarihi: 20.03.2014)

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)

572 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin KHK, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)

634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.634.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

854 sayılı Deniz İş Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.854.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf (erişim tarihi: 05.05.2014)

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2022.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2802.pdf (erişim tarihi: 22.05.2014)

3146 sayılı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3146.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

3194 sayılı İmar Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3359.pdf (erişim tarihi: 20.05.2014)

4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4708.pdf (erişim tarihi: 16.04.2014)

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf (erişim tarihi: 09.05.2014)

4857 sayılı İş Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4982.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf (erişim tarihi: 21.05.2014)

5378 sayılı Engelliler Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014)

5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707.htm(erişim tarihi: 28.02.2014)

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf (erişim tarihi: 20.05.2014)

5580 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5580.pdf (erişim tarihi: 01.04.2014)

5825 sayılı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081218.htm (erişim tarihi: 03.02.2014)

6353 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712-11.htm (erişim tarihi: 20.03.2014)

6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.htm (erişim tarihi: 03.02.2014)

6.3. Haberler

2. Bölüm için sırasıyla;

02.06.2012 tarihli Takvim Gazetesi haberi

14.11.2012 tarihli Hürriyet Gazetesi haberi

07.05.2013 tarihli Cumhuriyet Gazetesi haberi

08.07.2013 tarihli Özgür Gündem Gazetesi haberi

27.02.2013 tarihli Hürriyet Çukurova Gap Gazetesi haberi

25.03.2013 tarihli Adana Günlük Gazetesi haberi

25.04.2012 tarihli Akşam Gazetesi haberi

3. Bölüm için sırasıyla,

18.09.2013 tarihli Konya'nın Sesi Gazetesi haberi

25.12.2013 tarihli Milliyet Ege Eki Gazetesi haberi

25.06.2013 tarihli Ekip Gazetesi haberi

18.01.2013 tarihli Yenises Gazetesi haberi

08.10.2013 tarihli Türkiye Gazetesi haberi

14.05.2013 tarihli Cumhuriyet Ankara Gazetesi haberi

26.09.2013 tarihli Kayseri Gündem Gazetesi haberi

04.12.2013 tarihli Taraf Gazetesi haberi

04.09.2014 tarihli Manisa'da Denge Gazetesi haberi

21.11.2013 tarihli Radikal Gazetesi haberi

25.03.2013 tarihli Adalet Gazetesi haberi
24.03.2013 tarihli Ayrıntılı Haber Gazetesi haberi
27.04.2012 tarihli Hürriyet Gazetesi haberi
23.03.2012 tarihli Taraf Gazetesi haberi

4. Bölüm için sırasıyla,

24.11.2012 tarihinde Haber Türk kanalında yayınlanan haber
03.12.2012 tarihli BirGün Gazetesi haberi
24.12.2012 tarihli Hürriyet Gazetesi haberi
08.03.2013 tarihli Yeni Asır Gazetesi haberi
18.12.2012 tarihli Haber Türk Gazetesi haberi
07.02.2012 tarihli Yurt Gazetesi haberi
28.06.2012 tarihinde Cem TV kanalında yayınlanan haber
07.08.2013 tarihli Gaziantep Hakimiyet Gazetesi haberi
25.08.2013 tarihinde Bitlis TV kanalında yayınlanan haber
07.08.2013 tarihli Gaziantep Hakimiyet Gazetesi haberi
30.04.2012 tarihinde Flash TV kanalında yayınlanan haber
05.04.2013 tarihinde Cem TV kanalında yayınlanan haber
07.08.2013 tarihli Gaziantep Hakimiyet Gazetesi haberi
23.05.2012 tarihinde Kanal D kanalında yayınlanan haber
01.03.2012 tarihinde Kanal D kanalında yayınlanan haber
11.01.2013 tarihinde Ulusal Kanal'da yayınlanan haber

5. Bölüm için sırasıyla,

03.02.2013 tarihli Radikal Gazetesi haberi
07.06.2012 tarihli Türkiye Gazetesi haberi
21.01.2013 tarihli Şok Gazetesi haberi
06.02.2012 tarihli Adana Son Nokta Gazetesi haberi
24.01.2013 tarihli Sabah Gazetesi haberi
22.01.2013 tarihli Yurt Gazetesi haberi
30.05.2013tarihli Yurt Gazetesi haberi
18.05.2013 tarihli Habertürk Gazetesi haberi
11.01.2012 tarihli Hürriyet İzmir Gazetesi haberi
30.08.2012 tarihli Türkiye Gazetesi haberi
15.07.2012 tarihli Star Ege Gazetesi haberi
04.12.2012 tarihli Türkiye Gazetesi haberi
23.02.2013 tarihli Sözcü Gazetesi haberi
19.02.2013 tarihli Sabah Egeli Gazetesi haberi
21.02.2013 tarihli Güneş Gazetesi haberi

TOHAD
Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu-2013, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği ile İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığıyla yürütülmüş olan "Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi" kapsamında hazırlanarak yayınlanmıştır.

SABANCI VAKFI
HİBE PROGRAMLARI
KAPSAMINDA DESTEKLENMEKTEDİR.